MIKA WALTARI



JOHANO JAUNYSTĖ

MIKA WALTARI

JOHANO JAUNYSTĖ

ROMANAS

Iš suomių kalbos vertė
Aida Krilavičienė

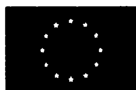
VILNIUS 2010

UDK 894.541-3
Va234

Mika WALTARI
NUORI JOHANNES
Werner Söderström
Osakeyhtiö,
Helsinki, 2008



Šis projektas finansuojamas remiant Europos Komisijai.
Šis leidinys atspindi tik autoriaus požiūrį, todėl komisija negali būti laikoma atsakinga už bet kokį jame pateikiamos informacijos naudojimą.





Švietimo ir kultūros GD
Programa „Kultūra"

ISBN 978-9986-16-802-7

I

Kai pabėgau, per Prancūziją ir Burgundiją nukeliavau iki Reino. Pievos buvo nušienautos, laukuose vyrai vienais nuskarusiais marškiniais suplukę per kaitrą pjovė javus. Moterys kirpo avis. Keliavau stojus Liūtui.

Juodžiausią nakties metą permiegojau prie miesto kapinių mūro. Per miegus girdėjau lakštingalos giesmę sklindant nuo senų medžių. Saulėtekiu pratrūko gaidžiai. Pabudęs ryto rauzganoj pirmiausia pamačiau mirties atvaizdus ant kapinių tvoros. Giltinė vedė šokti vyskupą.

Paskui keliaudamas į pietus kalnų linkui kiekvieno sutikto veide regėdavau mirties šešėlį. Žvelgiau į pjovėją – mačiau mirtį. Moteris šypsojo rausvom lūpom – šiepėsi gelzgana kaukolė. Ir mirtis žaidė su vaikais ant upelio šlaito. Mačiau, kad visi, visi, kuriuos sutinku, turės mirti. Mirtį tariau vieninteliu tikru žmogaus viešpačiu. Ir pastatai, net patvariausi, senėja ir kada nors sugrius. Laiko glėbyje gyvastingai šypsanti vasara man rodės tokia pat laki regimybė kaip nerami naktis lakštingalai giedant.

Keliavau per gūrantį pasaulį. Buvau septyniolikos. Jaučiausi laisvas ir labai laimingas. Pėsčiuodamas dainavau.

Vidurdienį netikėtai priėjau Jaunystės šaltinį ir sustojau prie užtvaro pasižiūrėti, nes niekas nevijo šalin. Pamačiau daug gražių arklių, iškinkytų iš vežimų ir paleistų pievon pasiganyt. Tarnai buvo pastatę persirengimo palapines, padengę stalus. Jau kažin kur girdėjosi smagus trimitų ir būgnų skardenimas, sumišęs su mauduolių šūksniais ir kvaknojimu tvenkinyje.

Tvenkinys buvo didelis, talpus, apkraštuotas skaldytais akmenimis. Jame išsyk galėjo maudytis kelios dešimtys žmonių. Viduryje tryško fontanas. Keliaudamas mačiau nemažai maudyklių, kuriose seniai, paliegėliai ir raišakojai negalias gydė karštu moliu ir stebuklinguoju vandeniu. Bet iš karto supratau, kad šis Jaunystės šaltinis įrengtas ne ligoniams, o

kilmingųjų ir turtingųjų vasaros pramogoms. Aplinkui lakstė išlepinti šunys, ant strypų kabėjo paauksuoti narveliai su margais paukščiais, prie tvenkinio krašto pora pokštininkų smagino mauduolius.

Tie mauduoliai nebuvo seni nei bjaurūs, o vyrai pačiame žydėjime ir moterys, kurios galėjo nesigėdydamos rodyti putlias krūtis ir baltus kūnus. Vyrai šėliojo, vaikydamiesi moteris, tos neva vangstėsi jų begėdiškų rankų, taškė vandenį jiems į veidus, įraudusius nuo vyno. Kai kurie nuo vandenyje plūduriuojančio stalo smaguriavo tarnų atneštais užkandžiais, vaisiais ir vynu. Kiti lošė kauliukais – ten, iškritus dideliam akių skaičiui, pratrūkdavo džiugūs moterų šūksniai. Dauguma vyrų padorumo dėlei buvo apsisiautę juosmenis drabužiu, bet moterys, ypač jauniausios ir dailiausios, dangstėsi vien plaukais. Tai matydavos, kai jos mitriai išlipdavo iš susidrumstusio vandens ant tvenkinio krašto ir kažko tipendavo į aksomo užuolaidom užtrauktą persirengimo palapinę.

Nuogų kūnų žvilgėjimas vandeny, trykšte trykštanti linksmybė, gyvenimo džiaugsmas, skardint trimitams ir būgnams, kūrė tokį pagonišką vaizdą, kad pamaniau regįs nimfas ir satyrus. Pamaži, auksinėm saulės gijom švituliuojant pro medžių lapiją, įsitraukiau į tą vaizdą, nors visąlaik baiminausi, kad pikti tarnai nuvys, jeigu užtruksiu per ilgai. Bet negalėjau atsitraukti ir lioviaus mąstęs apie mirtį. Netrukus mano akį patraukė moteris – iki juosmens įsibridus vandenin, pasirėmusi alkūnėmis į tvenkinio kraštą, ji įdėmiai skaitė knygą, negirdėdama kitų mauduolių šėlionių.

Moters veidas, nukreiptas į knygą, buvo dailus, išdidus. Pati, pažiūrėti iš aptakių pečių ir juosmens, aplipusio sunkiom šviesių plaukų sruogom, atrodė nejauna. Kaklą buvo pasidabinus smulkių perlų vėriniu, tarytum net maudyklėj negalėdama nusimest tuščių dalykų. Sykį iš už nugaros prie jos priėjo raumeningas juodaakis ir prigludo lyg norėdamas per petį paskaityti knygą, bet, prakišęs rankas pro pažastis, pradėjo čiupinėti pirštais krūtų spenelius. Net nepasukdama galvos, moteris suėmė jo ranką ir abejingai atitraukė, tartum vyro grabinėjimasis nebūtų vertas dėmesio. Vyras sutriko ir nubrido sau, o moteris toliau skaitė, tylomis krutindama lūpas.

Turbūt ji buvo labai graži moteris – bent jau brandiems vyrams, bet aš ne jos gražumo žiūrėjau. Susmalsęs ir įsiaistrinęs stebeilijau tiktai į knygą, kurios puošniai išrašinėtą lapą atsainiai vertė jos smailiagaliai pirštai. Mėginau atspėti, kokia tai knyga. Kažin ar šiame gyvenimo džiaugsmo šaltinyje tokia moteris būtų varčius maldaknygę. Filosofijos, man rodės, ji negali suprasti. Taip pat būtų buvę sunku patikėti ją mokant lotyniškai. Todėl galiausiai nusprendžiau, jog tai turbūt kokia menkavertė, prasčiokiška kalba suregzta meilės istorija, kokiomis gydytojai pataria senstelėjusiems vyrams kurstyt gęstantį geidulingumą.

Bet man būtų tikus bet kokia knyga. Daugel savaičių nebuvau skaitęs, nes norėdamas pabėgti turėjau parduoti tas kelias varganas knygas, kurias pats buvau persirašęs ant naudoto popieriaus ir aptaisęs mediniais viršeliais. Keliaudamas tegalėjau kartoti sau tai, ką mokėjau atmintinai, vis kitaip išreikšdamas mintis, nes žodžius jau buvau užmiršęs. Kamavo alkis, bet labiau nei magių valgių, tarnų pro šalį nešamų prie tvenkinio, alkau tos knygos, kurią ta apkūni nuoga moteris skaitė, pasirėmusi į tvenkinio kraštą. Todėl, visa aplinkui užmiršęs, iš už užtvaro stebeilijau tiktai į knygą.

Matyt, moteris pajuto atkaklų mano žvilgsnį, nes staiga pakėlė nuo knygos akis ir įsibedė tiesiai į mane. Jos akys buvo įžūlios, skaisčiai mėlynos, įsodintos atstu viena nuo kitos. Dėl tų atstu įsodintų akių veidas atrodė mąslus. Tą akimirką jai už nugaros vienas iš dūkstančių vyrų sugavo per juosmenį sprunkančią moteriškę ir juodu susikabinę pūkštelėjo vandenin, pažerdami purslus net ant tvenkinio krašto ir knygos puslapių. Nejučia skausmingai mostelėjau lyg norėdamas sukliudyti piktadarystę, nors jau buvo per vėlu, ir tik apmaudžiai šūktelėjau. Tebežiūrėdama į mane, moteris atsitraukė nuo spygaujančios porelės ir atsainiai pakratė vandeniu aptaškytą knygą. Ji netikėtai nusišypsojo, o aš taip nustebau, kad atsigręžiau atgal, iškart nesuvokęs, jog ji šypso man.

Labai išsigandau ir pirmučiausia šovė mintis bėgt į kelią, bet mane buvo pakerėjus knyga, todėl neryžtingai šyptelėjau moteriai, pasirengęs bet kurią akimirką sprukti, jeigu ji turės negerų užmačių. Tebežiūrėdama į mane ji kratė aptaškytą knygą, menkai nuvokdama, kaip su ja derėtų elgtis. Aš tiesiog išsigan-

dau dėl knygos. Todėl, kai moteris, išdidžiai šypsodama, laibu pirštu man pamojo, nedvejojau, o pasukau prie vartų, niekieno nesulaikytas įėjau ir prisiartinau prie tvenkinio.

Pirmiausia paėmiau iš jos rankų knygą ir įnikau atsargiai rankove sausinti sudrėkusius lapus, nes daugiau nieko rankose neturėjau. Savo apmaudui, pamačiau rašalą keliose vietose jau išsklidus, bet nustebau išvydęs, kad knyga vis dėlto lotyniška – kad tai gana dailiai, su išgražintom pirmosiom raidėm perrašytas dialogas. Paslapčia atverčiau antraštinį puslapį. Rašytojas buvo vardu Lorencas Vala, o pirmasis dialogas vadinosi „De voluptate".

– Baisu, tiesiog nusikalstama, – pasakiau, – teplioti knygą pagoniškoj linksmybių vietoj. Šituos lapus reikės išlyginti karšta geležimi. Bet juose amžiams liks jūsų lengvabūdiško atsainumo ženklas.

Susirūpinęs ne į moterį, o į knygą žiūrėjau, degdamas noru ją perskaityti, nes rašytojo pavardės nei veikalo nebuvau girdėjęs.

– Labai griežtai bari nesupratingą moterį, gražuoli, – nuolankiai pasakė ji, bet balse girdėjosi šaipas. – Tavo niaurus ir smerkiantis žvilgsnis mane gąsdina. Gal tu vienuolis, gal pamokslininkas? Kokią atgailą man skirsi? Aš prieš tave bejėgė, nuoga, visa tavo valioje.

Pasižiūrėjau į ją. Atstu įsodintos akys žvelgė su apsimestiniu rimtumu. Neva susidrovėjus ji prisidengė delnais putlias krūtis. Smailių pirštų rožiniai nagai blizgėjo, tos rankos niekuomet nebuvo dirbusios sunkesnio darbo. Oda, aplipusi šlapiom šviesių plaukų garbanom, buvo balta, smakras – aptakus. Gal kam nors ji buvo graži ir žavi, bet aš žiūrėjau į ją tik kaip į patrauklią knygos savininkę, svarstydamas, kaip galėčiau perskaityti knygą.

– Aš moku perrašinėti ir rišti knygas, – pasakiau. – Jeigu patikėsite man knygą, pasistengsiu kuo geriausiai pataisyti. Atlygio neprašysiu, – pridūriau sutrikęs nuo jos skvarbaus žvilgsnio.

Čiupinėdama perlų vėrinį ant kaklo, ji subarė mane:

– Pasakiau tau „gražuoli". Nors iš mandagumo galėjai atsakyti „gražioji ponia". Bet, matyt, tau nesu labai graži, jei tik knygą čiupinėji, nepakeldamas į mane akių. O gal tave, drovuolį, trikdo padorus, gydomojoj maudyklėj deramas mano nuogumas?

– Kūrėjas šlovina save kūriniais, gražioji ponia, – atsakiau ir pasižiūrėjau į ją taip, kaip maniau turįs pasižiūrėt patenkindamas jos tuštybę. Tada vėl nukreipiau akis į knygą. – „De voluptate"? – paklausiau. – Tai filosofinis ar teologinis veikalas?

Ji vos sulaikė juoką, bet prisivertė surimtėti ir atsakė:

– Tiesą sakant, dar ir pati nežinau. Iš prigimties aš silpna ir lengvai nuklaidinama, ir aistros klausimai mane visada smalsino. Bet kaip dera gerai išauklėtai moteriai, lotyniškai moku silpnai, nes, manding, nelabai suprantu šio mokslo vyro minčių. Jos ir traukia, ir baugina mane, silpną moterį. Todėl kartu turėčiau skaityti šios knygos paaiškinimus, kad per kokį nesupratimą ar neaiškumą siela nepaklystų.

– Parašyta gražia lotynų kalba, – karštai pasakiau. – Jei tik norite, ponia, mielai jums paskaitysiu knygą balsu ir paaiškinsiu viską, ko nesučiuopiate savo silpnu moters protu.

– Ak, – atsiduso ji, – ak ak, koks magus pasiūlymas. Kokia laiminga diena, – radau paslaugų ir mokslingą vyrą tarp visų šitų išdaigininkų, girtuoklių ir lengvabūdžių linksmuolių! Juk daugis šių laimingų ponų ir riterių net raidžių nepažįsta.

Tik nepradėkim čia skaityti, – apsižvalgiusi toliau kalbėjo ji. – Tikrai barstytume perlus kiaulėms, o dėl šito net Biblija persergsti. Verčiau pasiieškokim kokio ramaus krūmyno, kad joks nenuovoka mūsų negirdėtų ir savo pašaipom netrikdytų mudviejų mokslingo pašnekesio.

Ji iškėlė rankas ir įsikibo į mano. Prisilaikydama išlipo iš tvenkinio taip sunkiai, kad vanduo purslais tiško, o jos tuklus kūnas man pasirodė panašus į šventuose paveiksluose matytą besimaudančios Batšebos. Pamanęs, kad jai drovu, kiek pasigręžiau į šalį. Ji mąstė, įtraukusi pilvą, ir aš greitosiomis išbėriau:

– Jeigu ketinate mane vestis į krūmus, norėčiau, kad pirmiau apsirengtumėte.

– Turiu dar geresnį pasiūlymą, – tarė ji, stipriai gręždama plaukus. – Eime į miestą, ten drauge pavalgysim. Tu turbūt išalkęs, kaip visi jauni žmonės, be to, ten rasim daugiau knygų, kurių viena pati nesuprantu.

Priėjusi tarnaitė nušluostė ją, padavė drabužį, ji apsisupstė.

– Eime į palapinę, – maloniai pakvietė. – Rengtis tu man nėmaž netrukdysi, be to, nenoriu, kad pabėgtum nepamokęs

manęs. Bet smalsumas – dažniausia moters nuodėmė. Todėl pasakyk, kiek tau metų, kuo tu vardu ir kuo vardu tavo tėvas, kur gyveni ir kokiu amatu vertiesi.

Jos klausimas mane suerzino.

– Man tiek metų, kiek iš pažiūros atrodo, – atsakiau. – Aš neklausiu jūsų vardo nei titulo, ponia, – žinovas permano žmogų, vos metęs akį. Dėl gražaus pomėgio pasitikiu jumis, tad, manau, ir jūs galite tikėti, jog mano siekiai kuo geriausi, nors neturiu vardo nei kur gyventi, net gimtinės neturiu, nors visi turi. Bet lotyniškai išmokau skaityti vos dvylikos būdamas, pažįstu graikiškas raides ir už prieinamą kainą galiu raudonu rašalu nubraižyti jums horoskopą, jei norite. Jeigu jums reikia siūlomųjų laiškų, tai tegul už mane laiduoja Vergilijus ir Ciceronas, Horacijus ir Tacitas, nes daugiau globėjų neturiu – šitie man patys geriausi.

Pradėjau atmintinai berti jai pirmąsias „Eneidos" eilutes, bet ji užsikimšo ausis ir užriko:

– Gana, gana, jau tikiu!

Ir gerai, kad užriko, nes neilgai būčiau bėręs.

Jos drabužis nuslinko, aš pakėliau jį nuo žemės, padėjau vėl apsisiausti. Liečiau nuo vandens atvėsusią odą, o ji krūpčiojo lyg bijodama kutulio.

– Jūsų kūnas, ponia, švelnus, baltas ir gražus, – tariau. – Bet tai tik žemės dulkės. Žemėje išsilaikys tik jūsų kaulai ir dantys. Vieną dieną kyštelės nosį toks keleivis, kaip aš, į kaulų kambarį prie kapinių ir išvys jūsų gelsvą kaukolę, šypsančią baltais dantimis. Jūsų grožis, vardas ir giminė liks nežinomi. Juk filosofams vardas ir buvimo vieta nei laikas nesvarbu.

– Tikrai, – atsakė ji. – Vis dėlto vadink mane ponia Dorotėja, nes toks mano vardas. Aš tave galėčiau vadinti Moze, nes radau prie tvenkinio, kaip faraono duktė kūdikėlį Mozę rado meldyne. Bet, tikiuosi, jau nesi vaikas. Matau iš želiančios švelnios barzdos, tikiuosi išvysti ir daugiau ženklų, kai perveiksi suprantamą drovumą.

Ji nusivedė mane į gražiai išpuoštą palapinę ir tarnaitė ėmėsi šukuoti jai plaukus.

– Ponia Dorotėja, – paklausiau nustebęs, – nejau jūsų visai nebaugina mintis apie mirtį?

– Nė kiek, – atsakė ji. – Priešingai, mintys apie mirtį man labai malonios. Tad toliau kalbėk man apie ją, nepažįstamas gražuoli.

Taigi tarnaitė padėjo jai apsirengti vienu drabužiu, paskui kitu, o aš kalbėjau jai apie mirtį, kol pastebėjau, jog ji nesiklauso, bet atidžiai apžiūrinėja mano veidą, skruostus, lūpas ir rankas. Jos įžūlus žvilgsnis mane taip sutrikdė, kad ėmiau mikčioti ir jau ketinau eiti. Bet tada ji šoko vaišinti mane pyragėliais su pipirais ir medumi. Valgiau, nes buvau alkanas, ji būtų liepus tarnaitei įpilti ir vyno, bet aš griežtai uždraudžiau.

– Aš negeriu vyno, – tariau. – Negaliu pakęsti svaigulio ir apsvaigusių žmonių.

Ji nustebo ir pasakė:

– Juk apsvaigimas – vienas didžiausių gyvenimo malonumų, o gal manai esąs išmintingesnis už šventus Bažnyčios tėvus ir patį Kristų? Ar tik nesi eretikas, jaunuoli?

Atsakiau nenorįs su ja ginčytis. Ir pridūriau:

– Nenoriu gyventi dėl malonumų, be to, vynas trukdo mąstyti.

– Ak, ak, – liūdnai tarė ji. – Juk mąstyti negerai, žmogus kamuojasi, dar blogiau – stumia į pavojų sielą, jei mąstydamas nuklysta nuo seniau sumąstytų, išmėgintų ir teisingom laikytų minčių.

– Ne, – patikinau aš, – veikiau malonumas kamuoja ir liūdina. Mąstymas dar niekada manęs nenugramzdino į liūdesį, nors mąstydamas pasijuntu menkas. Bet malonią valandą jaučiuos didis, tarsi Dievas.

– Šš šš, – persergėjo ji ir išgėrė mano vyną.

Jos akių vokai buvo užputę, sodrios lūpos geriant drebėjo.

Tada pasakiau:

– Negaliu pakęsti vyno, nes žmogų jis paverčia vergu. Man nepatinka jūsų saldūs pyragai, sudžiūvęs plutgalis man būtų daug gardesnis. Nenoriu priprasti prie tokių dalykų, kurių vėliau ilgėčiausi, nūsdamas vėl patenkinti jusles. Juo mažiau žmogus turi poreikių, juo laisvesnis, o aš užvis labiausiai trokštu būti laisvas, idant niekas nepančiotų man mąstymo.

Ponia Dorotėja tebespoksojo į mane tom skaisčiai mėlynom smalsiom akim, atstu įsodintom viena nuo kitos, kurios kėlė

apgaulų mąslios moters įspūdį. Gal ji mane laikė kitokiu, nes iš tiesų nustebusi paklausė:

– Nejau iš tikro tik dėl niekingos knygos nusekei paskui mane, o ne kita dingstim?

Aš irgi pyktelėjau ir atkirtau:

– Kaip drįstate knygą vadinti niekinga, ponia Dorotėja? Jūs tikrai neverta ją turėti, o aš, matyt, suklydau pamanęs, jog knygos – jūsų pomėgis.

Ji gurkštelėjo vyno dėl drąsos ir taikingai pasakė:

– Nepyk, gražuoli askete. Suprasčiau tave, jeigu būtum padaręs kokią nors didelę nuodėmę ir baustum savo kūną, norėdamas tą nuodėmę išpirkti. Tokia bausmė suprantama, įprasta, ir Bažnyčia tokias bausmes skiria. Bet tavo akys tyros kaip vanduo, o barzda želiantys skruostai dar vaikiškai apvalūs. Spėju, kad net norėdamas nesugebėtum nusidėti. Tad ko iš manęs nori?

Priminiau, kad ničnieko iš jos nenoriu, kad ji pati davė ženklą ir mane pasikvietė. Ji liūdnai atsiduso ir įtariai įsistebeilijo į mane lyg svarstydama, kas aš per paukštis.

– Ar tik tu ne angelas, nusileidęs iš dangaus, perėmęs žemišką pavidalą, kad sergėtum mane nuo nuodėmių, – tarė. – Ne, šitaip nebūna, bent jau tokioms, kaip aš. Žinai, prisipažinsiu tau – esu nedora moteris.

– Jau numanau, – atsakiau.

Ji prapliupo juoktis ir nuoširdus, atviras juokas gražino ją paveikiau nei dažai, kuriais tarnaitė tepė skruostus ir antakius.

– Nesuprantu, – sviedė ji, – ar tu kvailas, ar išmintingas, o gal tikrai tebesi vaikas, nors atrodai suaugęs. Bet turbūt ne veltui atsiradai prieš mane, kai mirkau gydomajame vandenyje, dvasios slogulio perimta, neapsakomai nusialinusi kūną daugybę savaičių, net mėnesių trukusiom pagiriom ir bemaž suvisam nustekenusi savo grožį. Šią valandą tavo mintys mane traukia labiau nei gudrios ir pražūtingos Lorenco Valos mintys, kuriom mėginau guostis.

Galų gale ji apsisegė ilgą dangaus žydrumo sijoną ir atsistojo. Dailus apdaras stebuklingai prapuldė Batšebos putlumą – ji stovėjo prieš mane grakšti, per pusę galvos aukštesnė, šviesius plaukus apsigobusi perlais nusagstytu tinkleliu. Akys švytėjo ta pačia spalva kaip drabužis, o melsvas apdaras nuostabiai

ryškino nuogo kaklo baltumą. Būdama tokio amžiaus, blandžioj palapinėj ji, ko gera, atrodė gražesnė nei saulės šviesoj.

– Dieve mano, – pasakiau, – dabar galėčiau palaikyt jus ragana, ponia Dorotėja. Ką tik išlipus iš vandens buvot panaši į baltą nerangią karvę išsipūtusiu tešmeniu, o dabar atrodot graži kaip Šventoji Mergelė mėlynu apdaru, dailininko nupiešta knygoje.

Mano tiesūs žodžiai ją taip supykdė, kad ji nublyško, akys išsiplėtė. Apžiūriai pasitraukiau atokiau, subūgęs, kad trenks man, bet ji susivaldė, prisiverstinai nusijuokė ir užriko:

– Kvailys!

Paskui abiem rankom užsitraukė ant galvos skrybėlaitę su plunksnų kuodu ir po akimirkos aš jau vedžiau jos arklį miesto link. Ji, kaip pridera, sėdėjo balne šonu, sijonu prisidengusi kojas. Arklys buvo ganėtinai stambus, tad nešė ją nedusdamas ir nerodė piktumo, kai atsargiai suėmiau už kamanų.

– Bijai arklių? – šaipiai paklausė ji.

Neatsakiau, nes ji dar tebepyko. Ji nugrimzdo į savas mintis, o aš, dulkėtu keliu vesdamas romų arklį, sau svarsčiau, kodėl taip nuolankiai lydžiu tą tuščią, patvirkusią moterį.

Mieste ji nusivedė mane į nakvynės namus, kuriuose vasarą apsistodavo turtingi maudyklių svečiai. Ji ten turėjo vėsų, gražiai įruoštą kambarį su puošnia krosnim. Ji užsakė valgio ir paliepė man išgerti bent alaus, jei jau negeriu vyno, – nemenkinti jos garbės nakvynės namuose. Malšinau alkį, maldžiau troškulį ir man pasidarė taip gera jos draugėje, kad ėmiau juoktis.

Pavalgiusi ji atitraukė lovos užuolaidas, nusispyrė batelius ir, išsitiesusi ant minkštų čiužinių, nerūpestingai pasikišo po sprandu rankas.

– Mąsčiau apie tave, – pasakė.

– Nevarginkit dėl manęs savo gražios galvos, ponia Dorotėja, – globėjiškai atsakiau aš, ištiesiau kojas ir atsirėmiau į nepatogų kėdės atlošą.

– Turi gražias rankas ir kojas, dailiai sudėtą kūną, patrauklų, nors per daug saulėj nudegusį veidą, – tarė ji. – Daugis kilmingųjų ir turtingųjų už tokią išvaizdą kažin ką atiduotų. Ko tu, kvaileli, netapai kokio grafo ar kunigaikščio ginklanešiu, o pasirinkai juodą mokinio drabužį ir vargανą apavą?

Jos užuojauta pakurstė mano atvirumą:

– Kažkąda siekiau tokios tarnybos, – išklojau. – Jie juokom pirmiausia nusiuntė mane arklidėn pabalnoti pono eržilo, o paskui išvest jį į kiemą. Turbūt numanot, ponia Dorotėja, kaip jie skaniai pasijuokė, kai kautynėms parengtas eržilas dantimis pačiupo mane už pilvo ir būtų negyvai sutrypęs geležim kaustytom kanopom, jeigu nebūčiau nusiritęs patiltėn. Ant pilvo dar žymu jo dantys. Nuo tol nekyla noro tarnaut kilmingiems riteriams. Tai šiurkštūs ir beširdžiai žmonės. Mieliau perpjaučiau riteriui gerklę nei jočiau paskui jį į žygį kankinti vargšų ar valyčiau po puotos jo vėmalus.

Pasakiau tai šaltai, sušiurkštinęs širdį, tarsi jau perveikęs tą baisiausią vaikystės pažeminimą. Vis dėlto balsas virptelėjo, kai prisiminiau mirtiną siaubą putotuose eržilo nasruose ir bejėgiškas ašaras ligi tamsos man slapstantis dvokioj arklidės patiltėj, kol pasiryžau sprukti iš pilies. Vargšo vaikio įnoris prašytis riterio tarnybon, kliaujantis jo kilniaširdyste, buvo paikas, bet žiauri buvo ir kilmingų riterių taurumo pamoka.

Skubėjau pasakot toliau, norėdamas įtikimiau pateisint savo poelgį:

– Vaikas būdamas, mačiau ir kautynių lauką po visko. Varnus, kapojančius žuvusiųjų kūnus, ir vargšų pakaruoklių palaikus ant ąžuolų šakų. Iš baimės slapsčiausi krūmuose, girdėjau pro šalį pradundant būrelį riterių žlegančiais šarvais. Prisiminęs mirties šokį žemėje, tebegirdžiu juos žvangsint pro šalį. Todėl riterių didvyriški karo žygiai manęs nevilioja. Grafams ir kunigaikščiams nepavydžiu, o neapkenčiu jų.

Bet, teisybės dėlei, turiu prisipažinti – širdyje labiausiai neapkenčiau savo kvailos vaikystės svajonės, įsivaizdavimo, jog kada nors ir aš saulėj žvilgančiais šarvais didingu žirgu josiu ginklanešių būrio prieky. Savęs už tai neapkenčiau labiau nei riterių.

Ponia Dorotėja pasirąžė lovoje visu tukliu kūnu ir nuvargusiu balsu tarė:

– Nežinau, ar tu teisus, bet turiu prisipažinti – ir aš negaliu pakęsti riterių geležinių kumščių. Buvau jauna, dar beveik nekalta mergaitė, kai pasveikinau savo mylimąjį, kilmingą riterį, su plazdančia vėliava įjojantį į akmenimis grįstą kiemą. Tą mūšyje nuilsusį vyrą su sunkiais šarvais nuo žirgo nukėlė suktuvu ir jo

kojom siureno šlapimas, nes visą dieną jis negalėjo nusilengvint. Buvo kruvinas, dvokė krauju ir šlapimu, kai džerškėdamas prižirgliojo ir pergalės įkvėpio pakylėtas apkabino mane geležinėm rankom. Nespėjau nė surikti, kai man lūžo trys trapūs šonkauliai, todėl nuo tada atsargiai ir be didelio džiaugsmo leidžiuosi apkabinama nugalėtojų.

Ji užsimerkė, tyliai atsiduso ir pridūrė:

– Net laviausias gebėjimas švaistytis kalaviju ir ietim nesustiprina vyro gebėjimo mylėt. Todėl man, kaip moteriai, mokslingo ir išmanaus vyro glėbys visada malonesnis už prievarčią ir trumpalaikę riterio aistrą. – Ji pramerkė akis, pažvelgė į mane ir pakvietė: – Eikš, prisėsk šalia, tau ten nepatogu sėdėti, būtų malonu, jei palaikytum mano ranką.

– Neisiu, – pasakiau, – nes abejoju jūsų siekių tyrumu. Verčiau imkim skaityti knygą ir pasišnekėkim kaip filosofai, antraip aš išeisiu. Darosi karšta, jūsų kambaryje man tvanku, nes aš papratęs keliauti po laisvu dangum.

– Aš ne filosofas, o moteris, – atsakė ji. – Man bus lengviau šnekėtis, jeigu paimsi už rankos. Tikiuosi, tu ne išdaras, nes tau barzda želia. Parodyk, kad esi vyras, antraip supyksiu.

Taip ji mane viliojo, kol atsisėdau ant lovos šalia ir paėmiau jos švelnią ranką. Ji aštriu nagu kuteno man delną ir mėgino pažvelgt man į akis. Tvardžiausi, nors jos elgesys mane erzino. Bet tariausi esąs skolingas už gardų valgį, net sutikau pabučiuoti, tikėdamasis, kad ji aprims ir aš galėsiu paskaityti knygą. Jos lūpos buvo tokios drėgnos, kad jaučiaus lyg varlę pabučiavęs. Todėl mitriai atšokau ir atplėšiau jos rankas, kai mėgino mane apsikabint ir prisitraukti.

Supratusi, kad iš tikrųjų nenoriu to, ko nori ji, ėmė dūsauti, apsiašarojo ir sušnypštė:

– Tiesą sakant, mane kamuoja skausminga meilės graužatis. Užtat maudydavaus šaltinyje kada galėdama, šalinausi vyrų, kurie siekė mano prielankumo. Daug ką atiduočiau tam, kuris numaldytų meilės graužatį. Pinigų turiu, net ir įtakos per daugybę garbingų pažįstamų, ir mano siūlomasis laiškas labai padėtų jaunuoliui mokslo kelyje. Tu kitoks nei visi, tavo jaunystė ir skaistumas taip jaudrina, kad tau turbūt pavyktų mane ištraukti iš įkyrios graužaties, jei tik norėtum man padėti.

Tu baisiai nedėkingas, jei iš savo jaunystės turtų šykštauji man menko dalyko, kuris tavęs labai nenuvargintų ir tau pačiam išvirstų pamoka.

Ji iš tikro pravirko nuoširdžiom ašarom, išsiterliojo veidą, ir man pasidarė jos gailu. Bet nemaniau su ja ištvirkauti, vien ta mintis kėlė apmaudų pasibjaurėjimą.

– Liepkit nuleisti kraują, ponia Dorotėja, – patariau. – Kai nuleis saiką, tikrai nurimsit. Per daug vyno geriate, per daug gardintų patiekalų valgote. Jūsų kūnas kaista ir pampsta nuo nuodingų skysčių, užtat jums ir kyla jaudulingų minčių, netinkamų padoriai moteriai.

Man nusibodo ir praradau viltį, kad su ta tuščiagarbe savimyla galėsiu pasišnekėt kaip filosofas, tad neapsikentęs atsistojau, ketindamas keliaut toliau. Bet ji nusišluostė ašaras, abiem rankom įsikibo į manąją ir perspėjo:

– Neik, nes imsiu šaukti. Šauksiu, subėgs žmonės ir pamatys, kad parvertei mane į lovą, kėslaudamas išprievartaut. Nesakai net savo vardo, nei iš kur atsiradai, tavo mintys pavojingos. Apklausiamas, ko gera, išsiduosi esąs klaidatikis laisvosios dvasios brolis ir teisme mano žodis tikrai bus svaresnis už tavo.

Savo piktumu ji ne juokais mane išgąsdino. Bet išgąstis atvėsino galvą ir aš, taip pat piktai stebeilydamas į ją, atšoviau:

– Tikrai man labai pakenktumėt, jeigu imtumėt šaukt. Bet jeigu mane pakars, tegu verčiau pakaria už padarytą darbą nei už nepadarytą. Todėl pasirūpinsiu, kad nešauktumėt. Jeigu mėginsite šaukti, perrėšiu gerklę šituo aštriu peiliu, pasiimsiu jūsų papuošalus, pinigus ir knygą, užrakinsiu duris, o kai jus suras, aš jau būsiu toli nuėjęs. Tik tarkit žodelį ir aš tai padarysiu, jeigu žarstysitės bjauriais grasinimais.

Ji kilstelėjo ant alkūnių ir įsižiūrėjo į mane lyg netikėdama savom akim:

– Nejau tu iš tiesų sau toks žiaurus, – paklausė, – kad verčiau perpjautum man gerklę ir pats įlįstum į kilpą nei sugultum su manim? Dievaži, keisti žmonės gimsta šiais pasaulio pabaigos laikais. Suprasčiau net netikėjimą ir paleistuvystę, bet nesuprantu jaunuolio, kuris nebūdamas vienuolis nei atgailaujantis nusidėjėlis mieliau geria vandenį nei vyną, kuriam sudžiūvusi duona gardesnė už gaidienos kepsnį ir kuris it piktos dvasios

pagundos baisinasi guolio su ganėtinai dailia moterim. Kokią ydą tu turi, drauguži? Kokia kvailystė tave galuoja?

Ji tai pasakė maloniai ir susirūpinusi dėl manęs, tartum nusprendusi kitaip elgtis. Todėl kiek švelniau atsakiau:

– Norėčiau būti jums draugas, nes turite knygą, mokat skaityti lotyniškai, todėl negalit būt tokia bloga, kaip turėčiau spręst iš jūsų žodžių ir elgesio. Jeigu, naudodamasi proto ir minties ginklais, įrodysite man, kad kūno malonumai, kurių trokštat, stipresni už minties džiaugsmus, įvykdysiu jūsų norą. Bet knyga mane džiugina labiau negu gardžiausias valgis. Oi, ponia Dorotėja, aš rankiodavau žvakigalius nuo turtingųjų stalų, kad galėčiau naktimis skaityt poetų ir išminčių veikalus, o supratęs jų mintis patirdavau kaitresnį malonumą nei dailiausios moters glėby. Tapau knygų perrašinėtoju, kad galėčiau sykiu skaityti knygas ir mokytis jas atmintinai, nes, būdamas skurdžius, neįpirkdavau. Nekamuokit tuo, kas manęs netraukia, o būkit tikra draugė ir leiskit paskaityti savo knygą. Leiskit man būti kvailam, nes tas kvailumas man didesnis turtas nei jums gražūs drabužiai, papuošalai ir pinigai. Dėl manęs – turėkitės savo kvailumą, tik netraukit į jį manęs.

Ji suėmė delnais mano galvą ir atsiduso:

– Kuo ilgiau žiūriu į tave, tuo labiau mane traukia tavo kvailumas. Tad skaityk tą knygą, bet skaityk tyliai. Netrikdyk manęs, nevilties ir meilės graužaties kamuojamos, leisk ramiai pailsėti ir nežiūrėk į mane tom tamsiom, priekaištingom akim.

Su palengvėjimu atsidusęs čiupau knygą ir atsisėdau prie lango, kad geriau matyčiau. Ponia Dorotėja dar kelis sykius tyliai atsikvėpė ir net sušniurkšėjo, bet manęs nesugraudino, o paskui atsilaisvino apdaro raištelius, užmigo ir sunkiai užknarkė nuo sotaus valgio ir vyno. Už tai buvau jai dėkingas, bet knyga mane nuvylė. Tiesa, rašytojas dialogą dėstė gražia lotynų kalba, bet buvo lengvabūdis ir, tiesą sakant, įrodinėjo tą patį dalyką, į kurį mane lenkė ponia Dorotėja. Taigi krikščionybės aukštinamą mergystę ir vyrišką skaistumą jis laikė kvailybe, prieštaraujančia prigimčiai, ir tvirtino, kad Dievas tikrai nebūtų žmogaus apdovanojęs aistra, jeigu nebūtų norėjęs, kad žmogus ja naudotųsi. Jį buvo lengva nuginčyt, o aš tegalėjau jį smerkti už tai, kad dialoge jo pavaizduotas priešininkas buvo toks kvailas ir netikęs. Pats

sugalvojau tiek daug didelių prieštaravimų, kad net sukaitau iš įkarščio, ir būčiau juos surašęs, jeigu būčiau turėjęs popieriaus. Knygos lapų savo teiginiais nesiryžau terliot.

Po valandos ponia Dorotėja ėmė trūksmingai alsuoti ir aimanuot per miegus. Jos veidas paraudo ir grožybės jau veržėsi iš apdarų, nes buvo atsilaisvinusi smaugiančius raištelius. Žiūrėjau į ją ir supratau, jog tai pats geriausias aistros keliamo liūdesio ir pasibjaurėjimo įrodymas. Aistros patenkinimas tokiu būdu, kokį siūlė ji ir Lorencas Vala, paverčia žmogų gyvuliu. Bet juk žmogų nuo gyvulio skiria pažinimo ir supratimo dovana. Tai Dievo ugnis žmoguje, o juslių tenkinimas tik blėsina tą skaisčią liepsną. Žiūrint į ponią Dorotėją mane apėmė neapsakomas gailestis. Pažadinau ją, supratęs, kad sapnuoja negerą sapną.

– Įpilk man vyno, brangusis, – tokie buvo jos pirmieji žodžiai, kai pabudo.

Paskui ji pasitrynė užtinusias akis, pasitaisė drabužį ir sunkiai atsiduso.

– Aš nelaiminga, – tarė. – Aistrų vergė, draskoma ydų, mano širdy nėra vietos, geismo dyglių nebadomos. Laimė, išoriškai šitai nelabai matyti. Bent nuplak mane, žiaurusis angele, jei nenori mylėti. Išmušk geidulius iš kūno, padėk apvalyti širdį skausmo ašarom.

– Jūs nepagydoma, ponia Dorotėja, – papriekaištavau. – Net skausmą patirtumėt kaip malonumą, jeigu teisingai suprantu jūsų žvilgsnį, tad jus pagydys tik senatvė ir mirtis.

– Ne, ne, – išsigando ji, – nekalbėk man apie senatvę. Tokiai moteriai, kaip aš, ji baisesnė už mirtį. Jau tikiu, kad tu toks, koks sakaisi esąs, ir tavęs nebekankinsiu. Kai žiūri į mane tyrom akim, rodos, maudaus skaidriame vandenyje ir man pasidaro geriau. Daugiau tau nesipiršiu, bet tepasigaili manęs Dievas, jei iš tiesų sulaukiau tokių metų, kad, įsimylėjusi jaunuolį, net neprašau sugult su manimi. Į seseris aš tau per sena, bet ir motiniškų jausmų tau nejaučiu. Tad kas per keistas jausmas mane apėmė, kad noriu vien gera daryt, neprašydama nedorybių?

Ji atsikėlė, delnais švelniai paglostinėjo man skruostus, dar kiek paverkšnojo ir paklausė:

– Kuo galėčiau tau padėti? Kur keliauji, ko trokšti ir ko labiausiai norėtum?

Aš galvojau tik apie tai, kad ji niekad neišsiblaivo. Todėl nepanorau pasinaudoti jos dosnumo protrūkiu, nes po visko girtuokliai gailisi, net kaltina vagystėm tuos, kurie priima jų dosniai brukamas dovanas. Todėl pasakiau:

– Kažin ar rytoj prisiminsit, ką šiandien šnekėjote, ponia Dorotėja. Bet, turėdamas pinigų, gegužės mėnesį tikriausiai nebūčiau iškeliavęs, o būčiau likęs mokytis Strasbūre pas vieną medžio raižytoją ir knygų perrašinėtoją. Tai buvo paslaptingas vyras, gal ir apgavikas, nes gyrėsi mėginąs būdą padauginti iš sykio dešimt, šimtą, net tūkstantį knygų. Tikriausiai jis buvo apgavikas, nes reikalavo dvidešimties auksinų už pamoką, kaip tai padaryti, ir sakė nieko neaiškinsiąs, kol nesumokėsiu. Dvidešimties auksinų neturėjau, bet jeigu jam pavyks tai padaryti, jis tikrai atsidurs teisme, nes akivaizdu, jog tai klastojimas ir suktybė – brangiai parduoti šimtą to paties rankraščio vienetų, visus parengus už vieno kainą. Neskaičiuojant popieriaus kainos, taip sakė jis.

Ponia Dorotėja liūdnai atsiduso ir paklausė:

– Ar grįžtum į Strasbūrą, jeigu duočiau tau dvidešimt auksinų?

– Nieku būdu, – karštai paprieštaravau. – Net nenoriu imt iš jūsų pinigų, nes rytoj apkaltinsit mane jų vagyste. Netikėjau ir tuo meistru Johanu, nors jis tikino, kad jam reikia pinigų limpamam rašalui gaminti ir įvairių rūšių metalui pirkti, sakė taip išvystysiąs gamybos būdą, kad tikro rankraščio nuo jo pigios klastotės niekas neatskirs. Ne, pas jį aš negrįšiu. Verčiau keliausiu toliau.

– Bet ką gera galėčiau tau padaryti? – užsispyrė ji.

– Nieko, ponia Dorotėja, – atsakiau. – Perskaičiau knygą ir už tai jums dėkingas, nors jums siūlyčiau skaityt kitokius veikalus. Nelabai tikiu gerais žmonių darbais. Todėl spėju, kad norit pavergt mane dėkingumu, o aš nepakenčiu vergovės.

Šitaip mudu ginčijomės, ir mano prieštaravimai kurstė jos užgaidumą, todėl ji visaip man piršosi, net numetė man ant kelių pinigų kapšelį, siūlėsi nupirkt naujus drabužius ir nusamdyt mane sekretorium lyg būtų turėjus daug rašymo. Prisisiurbė kaip dėlė ir negalėjau jos nusikratyti. Nežinau, kokia jėga mane laikė, nes jos atkaklumas kėlė tik pasidygėjimą.

– Kokią aš turiu ydą? – galop neviltingai paklausiau. – Kuo sukeliu tokią nepamatuotą atjautą? Ne viena jūs, ponia Dorotėja, bet daug moterų, kai keliavau, rodė man prielankumą, maitino, neprašomos krovė kelionmaišin užkandį, gero kelio linkėjo ašarodamos. Bet nei viena jų nebuvo tokia įgrisi ir atkakli kaip jūs, ponia Dorotėja. Juk teprašau jūsų palikt mane vieną su savom mintim.

– Ko spoksojai į mane, kai nuoga ir bejėgė mirkau šaltinyje, – sviedė ji. – Kai kurie šventi vyrai ima rankom žerplėjančias anglis, bet delnų nenudega. Kiti palieka sveiki po kautynių, o treti visad laimi lošimus. Ispanas Don Chuanas tik pasižiūrėdavo į moterį ir ta užsidegdavo beprotiška meile, nors, sako, jis pats nemokėjo mylėti, o buvo šaltas ir iki galo nei vienai neatsidavė. Sako, ir jo glėbys buvęs šaltas kaip ledas, moterys karštligiškai drebėdavusios, bet gal kaip tik šitai jas masino, todėl nei viena jo negalėjo užmiršti. Nemažai jų ir nusižudė iš beviltiškos meilės. Gal ir tu toks, nors pats šito nežinai, nes dar tebesi berniukas. Bet nereikėjo tau taip atkakliai žiūrėt į mane prie šaltinio.

– Ne į jus žiūrėjau, – atsakiau. – Į jūsų knygą žiūrėjau.

Bet jokie protingi žodžiai jos neįtikino. Ji vadino mane Chuanu ir Johanu, nes nepasisakiau vardo, ir persergėjo mane, sakydama, kad moters meilė greitai virsta neapykanta.

– Nemalk niekų, kvaila moterie, – galop įniršau. – Nemanyk, kad patikėsiu, jog iš pirmo žvilgsnio įsimylėjai mane prie šaltinio. Geidulys – ne meilė, o gašla, ir, nors būtum dar labiau pamišusi, nei manau, niekada tavęs nemylėčiau. Kuo labiau tu mane spiri, tuo labiau tavim bjauriuosi.

Ji man atsakė:

– Džiaukis, kad nesugebu mylėti ir mano būdas ne toks, jog neapykanta verščiau meilę. Galiu supykti, bet neapkęsti negaliu, jei myliu. Tik pasisaugok, keliauninke Johanai: daug moterų tave mylės, bet sutiksi ir tokių, kurios tavęs neapkęs iš pirmo žvilgsnio, nes jos nesugeba mylėti, neapkenčia pačios savęs, užtat ir tavęs neapkęs. Jos niekins tave, jei tik galės, ir manau, kad teisingiausias atlygis už visas moteris bus tavo meilė kaip tik tokiai. Tavo kančia bus nepalyginti didesnė už visų tų, kurios turės kentėti dėl tavęs, – nesvarbu, ar norėjai jas kankint, ar ne.

Tik tai mane guodžia, nes protas tikina, kad tavo meilės aš jokia galybe nepelnysiu.

Manding, ji malė niekus, nes aš negebėjau mylėti. Bet atitokusi ji atgavo savigarbą – atsisėdo prie stalo ir ėmė tyliai kikenti.

– Man tai naujas išgyvenimas, – pasakė. – Iki šiol neteko prašyt meilės, priešingai – man ją bruko iki negalės. Dabar manau, jog ir meilės graužatis buvo tik visų gašlos vargų, patirtų Bazelyje, pagirios. Iš tiesų, keliauninke Johanai, tu stebuklingai išvadavai mane iš meilės graužaties, nors suteikei kitokios – dar kilnesnės ir dygesnės, ir tokios graudžios, kad bemaž malonios. Ne, turbūt niekada nebūčiau tau atleidus, jeigu būtum sugulęs su manim, o aš pati būčiau smukus dar gilesnėn aistros pelkėn. Pakėlei mano sielą į šviesesnes ir skaistesnes padanges, todėl tavo jaunystę ir tyrumą galiu mylėti švelniai ir pasiaukojamai.

Ji pamąstė ir išmintingai tarė:

– Gal ir gydomasis vanduo galų gale ima veikti, tad neperdėsiu savo jausmų gražumo. Nemanyk, jog man reikia tavo dėkingumo, priešingai, noriu nubausti tave, padėdama žengti pirmyn, pražūties linkui.

Ji priekabiai nužvelgė mane mąsliom skaisčiai mėlynom akim ir aprimusi ji man labiau patiko nei mirkdama savo nešvarių jausmų drumzlėse.

– Jei mąstymo lavinimas per disputus, lotynų kalba ir knygos tave traukia užvis labiausiai pasaulyje, – toliau kalbėjo ji, – turėtum keliauti į Bazelį. Jau šešti metai ten renkasi susivienijusių tautų didysis Bažnyčios susirinkimas, neva per Šventosios Dvasios malonę taisyti Bažnyčios negerovių ir pertvarkyti jos nuo viršūnių iki apačios. Mokslingiausi vyrai iš visų šalių keliauja ten pasiginčyt prie derybų stalo. Bazelio gatvelėse kas antras žingsnis susidursi su vyskupu, prie kiekvieno gatvės kampo susitiksi kardinolą, o ką jau kalbėti apie kanoninės ir romėnų teisės daktarus, kurių ten tiek, kad eidamas užkabinsi abiem alkūnėm. Nešiojasi pasikišę po pažastim didžiulius bažnytinės ir žemiškos išminties foliantus ir mano, kad jų balsas susirinkime galingesnis net už popiežiaus. Trauk į Bazelį, keliauninke Johanai. Kaip tik ten jaunam, išsimokslinusiam, šlovės siekiančiam vyrui lengviausia kurti ateitį šiais pasaulio pabaigos laikais.

– Nesirengiu būti dvasininkas, – išdidžiai atšoviau.

– Nebūk naivus, Johanai, – pasakė ji kaip išmintinga, daug patyrusi moteris. – Nemanau, kad Bazelyje daug tokių, kurie mąsto apie Bažnyčią ir jos labą. Per šešerius metus ant to grendymo net uoliausiam iš galvos visais pavėjais kaip pelai išsilaksto tikėjimas atgaila, pertvarkos troškimas ir krikščioniški siekiai. Tik dėl valdžios ten vyksta dvasių kova. Bažnyčios susirinkimas ketina rinktis nuolat, pasiskelbti aukščiausia Bažnyčios valdžia, – net už popiežių aukštesne, – ir į laisvas tarnybos vietas skirt savo šalininkus. Dėl didelių pajamų ir kunigaikščių valdžios Bažnyčiai ten kovojama ir jauni gabūs vyrai dvasios atgaivos ieško tikrai ne Bažnyčios tėvų veikaluose, o žiurkių apgraužtuose romėnų poetų rankraščiuose, kurių atradimais vienuolyno slaptavietėse pelnoma daugiau garbės nei išmaniausiu teologiniu darbu.

Ji nejučia sudomino mane. Ir aš buvau girdėjęs pasakojimų apie nežinomus romėnų bei graikų rankraščius, kuriuos surado ir padaugino Italijos mokslininkai. Gal kaip tik svajonė apie juos lemtingai pasuko mano kelią į pietus, nors, būdamas bepinigis ir neturėdamas globėjų, tikrai negalėjau jų pamatyti. Pastebėjusi, kad pagyvėjau, ponia Dorotėja piktdžiugiškai nusišypsojo.

– Kiekvienai žuviai savas jaukas, – tarė ji. – Iš visų pasaulio šalių į Bazelį keliauja tokie jaunuoliai, kurių turtas – vien sklandi lotynų kalba, didžiausias troškimas – išmokt rašyti taip, kaip rašė Ciceronas. Parsisamdę raštininkais jie pelno vargana atlygį, bet tik nuo jų nuovokumo, drąsos ir gebėjimo regzti klastas priklauso, kokias aukštas pareigas per savo ponų prielankumą pasiekia. Jie visi šneka viena kalba ir karštai siekia to paties – atgaivinti Romos ir Graikijos dvasią, kuri nušviestų šiuos tamsius prievartos, karų ir nuosmukio laikus. Tapęs kokio nors kardinolo, vyskupo ar daktaro raštininku tikrai sueitum į pažintį su jais, pasimokytum iš jų atradimų ir drauge pakeistumėt pasaulį – jauni garbėtroškos manosi galį tai padaryti.

– Tepasigaili Dievas, ponia Dorotėja! – šūktelėjau. – Kam mane kankinat, šitai pasakodama, juk aš neturiu siūlomųjų laiškų, tad manęs į tarnybą nepriims nė vienas aukštas vyskupas. Bet net jei ir turėčiau tų laiškų, privalėčiau taisytis švariai, avėti nenudrengtus batus, vilkėti baltus marškinius, o ką jau kalbėti apie rašalinę, plunksnas ir popierių! Ne, neviliokit manęs nepasiekiama svajone ir nekartinkit man laisvų klajonių.

Apmaudo ašaros sušoko man į akis, nes ta gudreiva nuvokė, kaip man atkeršyti. Iki tol didžiavausi savo nepriteklium ir poreikių menkumą laikiau filosofo bruožu, prisipažindamas, jog esu laisvosios dvasios brolis, bet jos nupiešta ateitis draugėje tokių kaip aš, iškilnūs pašnekesiai su jais buvo per didelė pagunda, tad daugiau negalėjau be maišto taikstytis su savo skurdu.

Ponia Dorotėja nudžiugo, pamačiusi, kad sugniužau, šaipiai paplekšnojo man skruostą ir tarė:

– Nesirūpink, mano Johanai, kokia nors paslaugi moteris Bazelyje tave tikrai aprengs, net pamaitins ir paklos tau naktigultą, nors mieste dabar ankšta ir nakvynės vietų trūksta. Bet ši mintis mane baisiai erzina. O jeigu parašysiu siūlomąjį laišką garbiausiam ir geriausiam pažįstamam Bazelyje – kardinolui, kurį pats popiežius paskyrė Bažnyčios susirinkimo vadovu, ar tada priimsi iš manęs dovaną – naują apdarą, batus ir pusę tuzino marškinių?

– Dieve mano, – išspaudžiau aš. – Jūsų logika silpna ir aš negaliu pasinaudot jūsų klaida, o turiu jus pataisyti. Vien laiškas, kurį man siūlote, visai manęs nepažinodama, didžiulė dovana. Tad ką turėčiau jums padovanoti, priėmęs iš jūsų ir kitas dovanas? Apie tai negali būti nė kalbos.

Ji priekaištingai iškėlė smailiagalį pirštą ir tarė:

– Gyvenimo logika ir mokslo logika – du skirtingi dalykai ir pasistenk suprasti, jog moters logika pranoksta vyrišką nuovoką. Todėl nuolankiai klausyk mano logikos – pirmiausia išimk iš skrynios ir paduok man plunksną, rašalo bei popieriaus.

Ji tikrai mokėjo rašyti – netgi gražiu ir aiškiai įskaitomu raštu, nors žodžius tinkino sunkiai ir daug sykių braukė lūpas plunksna, kol pabaigė laišką. Jame pavadino mane Johanu Peregrinu, tvirtino mane kilus iš garbingos šeimos, parašė, kad neturtas tapo man kliūtimi į mokslą, ir tikino mane kaip raštininką ir skaitovą padarius jai daug paslaugų, per kurias ji pamačius mano nuovokumą ir gabumus. Todėl ji prašė kardinolo Džuliano Čezarinio paimti mane savo globon ir galiausiai patikino tą globą laikysianti paslauga jai. Ponia Dorotėja davė man perskaityti, ką parašė, ištirpino vašką ir užantspaudavo laišką. Ritinį padėjo priešais mane ant stalo ir tarė:

– Kaip popiežiaus atstovas kardinolas Čezarinis vadovauja Bažnyčios susirinkimui ir dabar pakliuvęs į sunkią padėtį. Manęs kaip moters jis turbūt negerbia, bet žino, kad turiu įtakos tam tikriems ponams priešingoje pusėje. Todėl jis saugosi mane įžeisti ir net apsidžiaugs, galėdamas padaryti man nedidelę paslaugą. Štai tavo likimas, gražuoli Johanai. Pasiimk laišką ir pulk pražūtin.

Nedrįsau jo paimt, nežinodamas, kaip jai atsidėkoti. O ji šnekėjo toliau:

– Būtent jam tave siūlau dėl dviejų priežasčių. Pirma: jis pats nuėjo sunkų mokslo kelią, todėl laiko garbe padėt gabiems jaunuoliams, kurie veržiasi į priekį. Jis daug kam skyrė pinigų, kad galėtų mokytis universitete. Tad gal ir tave ištiks tokia laimė, jei jis apsiims tave globot. Antra, jis – vienintelis iš mano pažįstamų Bažnyčios vyrų šiam niekingam nuodėmių pasauly išliko doras ir visom jėgom ir įkvėpiu stengiasi sulaikyt Bažnyčios skilimą, pertvarkyt ją iš viršaus ir atnešt pasauliui taiką. Jis visapusiškai išsilavinęs, gabus pašnekovas ir prieš žmones nesideda šventeiva, bet dalį dienos slapta meldžiasi ir, pasak netylančių gandų, dar tebėra skaistus.

Pastebėjusi nepatiklų mano žvilgsnį, ji suskubo pasiteisint:

– Turbūt manai, kad prieštarauju pati sau, taip pagarbiai apie jį kalbėdama. Bet Bazelyje jaunas vyras atras ganėtinai Babelės, – o aš nenoriu, kad tu pultum į pagundas, – bent jau savo šeimininko pavyzdžiu. Apie gyvenimą, malonumus ir aistrą aš mąstau kitaip nei tu ir jis, bet tikrai dorą žmogų gerbiu, nors nieku būdu jam nepavydžiu.

– Bet, – tariau, – šiuo laišku jūs parodote, kad labai pasitikite manimi. Juk jūs apie mane nieko nežinote. Ir jau negaliu nuo jūsų slėpti, kad iš tiesų priklausau laisvosios dvasios broliams. Taip, ponia Dorotėja. Aš nesiekiu Bažnyčios pertvarkos, o Dievą garbinu širdyje. Dievas – tai visata. Aš – dalis visatos. Todėl Dievas yra ir manyje. Dievas lygiai didelis ir mažas, kaip aš.

Ji delnu užėmė man burną ir suriko:

– Aš nieko negirdėjau, o tu neplepėk niekų! Pasilaikyk tai sau. Tokios mintys niekam neužklius, jeigu jų neatskleisi. Bet tu keistas laisvosios dvasios brolis, nes girdėjau, jog valkatos ir sukčiai jais tampa vien dėl to, kad laisvosios dvasios broliai

nepripažįsta nuodėmės, o taria viską esant leistina, nuosavybę laiko bendra ir tarpusavyje dalijasi žmonom.

– Tie laisvosios dvasios broliai, kuriuos pažįstu, – pasakiau griežtai, – geri ir taikingi. Jie patys dirba darbus ir tuo, ką turi, dalijasi tarpusavyje. Tik dėl žmonių piktybės ir Bažnyčios persekiojimo jie nusistatę slaptus ženklus, kad galėtų bendrauti tarpusavyje.

Ponia Dorotėja papurtė galvą ir įbedė į mane akis.

– Kas bus iš šito vaikino, – tyliai atsiduso ji, – jei tokioj jaunystėj jau tapo eretiku. Išmintingas žmogus priima Bažnyčios pavidalą, nors kaip tikras pagonis širdyje niekuo netiki. Daug pavojingiau būti eretiku ir kuo nors tikėti. Bet net būdamas laisvosios dvasios brolis, turi išmokti bent tylėti ir būt pakantus kitų tikėjimui ir netikėjimui.

Ir ji neleido man daugiau prieštarauti, o ėmė draugingai man patarinėti, kaip turėčiau elgtis ir kalbėtis su aukštais Bažnyčios vyrais. Nusileido sutemos. Į nakvynės namus grįžo maudyklių lankytojai. Trinksėjo durys, už sienų girdėjosi linksmi šūksniai ir šaižus juokas. Mintyse būgštavau, kad užėjus tamsai ponia Dorotėja vėl duos valią jausmams ir ims reikalauti atlygio už prielankumą. Bet klydau. Ji pasiuntė mane miegoti į nakvynės namų arklidės šieninę, o kitądien nupirko man juodą švarką, kelnes, naują kelionmaišį, rašymo reikmenis ir kelias poras marškinių, vis švelniai subardama kaip motina, ruošianti į kelią mylimą sūnų.

Ji nelaikė manęs, pamačiusi, jog degte degu noru keliauti į Bazelį. Palydėjo už miesto mūrų ir sustojo po sena liepa atsisveikinti. Mėlynu sijonu, per pusę galvos už mane aukštesnė, brangiu perlų tinkleliu apsigobusi šviesius plaukus, ji atrodė labai graži, kai medžio šešėlyje žvelgė į mane skaisčiai mėlynom smalsiom akim.

– Nežinau, kaip jums atsidėkot už dovanas, – pasakiau.

– Mano bernaiti, mielas kvaileli Johanai, – švelniai atsakė ji. – Būk ramus. Man nereikia tavo padėkos, užteks, kad kartais prisiminsi ir nieko bloga apie mane negalvosi.

– Bet... – delsiau, neįstengdamas krustelt iš vietos, nes jaučiaus labai skolingas už nepelnytą gerumą ir dosnumą.

– Nevesk manęs į pagundą, – tarė ji, – nes tvirtai nusprendžiau tavęs neliesti, kad įrodyčiau sau, jog sugebu mylėt nesa-

vanaudiškai, geismų nekurstoma. Bet turbūt aš godi moteris ir meiliju bent grašio už vargus, jei daugiau gauti negaliu, užtat man gėda.

Ji suėmė švelniais delnais man skruostus ir pabučiavo į lūpas.

– Ak, tavo šaltos berniukiškos lūpos, – sušnibždėjo ji, apiberdama veidą karštais, godžiais, šlapiais bučiniais. – Dabar eik! – užriko ji ir įraudusi, sunkiai alsuodama pastūmė mane.

Išėjau į kelią, delnu šluostydamas tartum sumurzintą veidą, ir daugiau kaip gyvas nesusitikau ponios Dorotėjos. Glėbesčiuodama mane, ji paslapčia įkišo į krepšį maišelį sidabrinių, o po dvejų metų sužinojau, jog ji mirė maru ir, trokšdama išpirkti nuodėmes, visą didžiulį turtą paliko savo miesto vargšams.

II

Ruduo ir žiema Bazelyje man buvo lyg gyvenimo skaistykla. Iš kardinolo Čezarinio raštininkų buvau labiausiai neišprusęs, jauniausias ir gana skaudžiai tai jutau. Raštinėj man skyrė vietą padury ir pačius prasčiausius darbus. Viršininkams nematant, kaip vilkai mane persekiojo tie vyresni, įžūlūs ir iškalbūs sekretoriai. Mane jie regėjo kaip varžovą dėl kardinolo globos, visaip kliudė gaut darbų, kurių buvau nusipelnęs, ir apskritai dangstė mane nuo kardinolo akių, kad negaučiau progos parodyti jam savo paslaugumo. Geras būdavau tik tuomet, kai, norėdamas įsiteikti jiems ir nutildyt jų erzinimus, iš nakvynės namų parnešdavau ąsotį vyno. Bet tada pašiepdavo už tai, kad negeriu.

Rašiau dailiu raštu, lotyniškus laiškus perrašinėjau be klaidų. Už tai raštininkai ant manęs pyko, nes vienas kitas jų buvo mokęsis universitete. Dangstydami savo kvailumą, jie naudodavosi, kad neišmanau teologijos ir kanoninės teisės, ir švento Bažnyčios susirinkimo sprendimus bei dekretalijas aiškindavosi tarpusavyje lyg didžiausi mokovai. O man atrodė, kad jie švaisto laiką kvailiems ir tuštiems klausimams ir jau nežino, kuriame Bažnyčios susirinkime kas iš tiesų nutiko.

Nes, mano galva, Bažnyčios susirinkimas jau nebebuvo šventas, nors šventumas buvo remiamas prielaida, kad balsavimo skaičių lemia Šventoji Dvasia, todėl susirinkimas turi aukščiausią sprendžiamąją teisę, kuriai privalo paklusti net popiežius. Bazelis turtėjo per Bažnyčios susirinkimo svečius – kardinolus, vyskupus ir prelatus, teisininkus ir kunigus, bet turbūt labiausiai – per beprotišką vyno gėrimą ir besaikį popieriaus švaistymą. Jeigu norėčiau praturtėti, mąsčiau apmaudžiai, tapčiau vyno prekiautojo padėjėju, įkurčiau popieriaus malūną arba parsisamdyčiau viešųjų namų durininku. Tie vyrai, kurie lyg ir turėdami gerų ketinimų bei nuostatų susirinkdavo per Šventosios Dvasios malonę taisyti Bažnyčios, jau seniai buvo

pametę mintį pirmiau pasitaisyti patys. Jie buvo apsikrėtę dvasios maru, įkarščiu varžytis dėl sėkmės, rango ir garbingų pareigų. Jie pirmiau žiūrėjo savo naudos, o jau paskui – savo tautos, savo karaliaus ar kunigaikščio. Tų penkių šešių šimtų atstovų susirinkime kiek buvo galvų, tiek nuomonių, nes paprastų dvasininkų ir pasauliečių teisininkų balsai buvo lygūs su vyskupų ir kardinolų. Protas, mokslas ir išminčių liudijimai jiems įtakos nedarė, daugumą savo pusėn patraukdavo tas, kuris garsiausiai šaukdavo. Ūkanotą žiemos dieną man atrodydavo, kad Bazelio gatves užplūdo aitrūs pykčio ir įžeidžių patyčių garai.

Bet, mąsčiau, Bazelyje susirinkę mokyčiausi nūdienos vyrai – Vergilijaus ir Cicerono gerbėjai, šių laikų ūkanas galintys sklaidyti antikos, Graikijos ir Romos poezijos šviesa. Jų draugijos aš troškau, dėl jų į Bazelį atvykau. O garsiausias iš jų buvo Enėja Silvijus – gražbylys ir poetas, apie kurį būrėsi Bazelio mažoji akademija, taip vadinosi ta draugija. Jos sambūriuose, pasak kalbų, sušvisdavo jo išmintis. Nors jis tebuvo pasiekęs Šventojo Kryžiaus kardinolo sekretoriaus rangą, neįsivaizdavau, kad, būdamas prasčiausias Čezarinio sekretorius, galėčiau sėdėti jam po kojų ir klausytis jo mokymų. Gerbiau kardinolus bei vyskupus ir jų bijojau, bet kur kas aukščiau į padanges aš kėliau Enėją Silvijų.

Kiek sykių sukau ratus apie jo namus, stebėjau jį, supamą linksmos draugijos, bet, būdamas jaunas ir drovus, nedrįsau užkalbinti. Raštininkų kambaryje apie jį blogai kalbėjo, bet aš nenorėjau ir negalėjau tikėt, kad poetas gali būti nedoras. Apkalbas laikiau tiktai piktumu juodaskvernių, kuriems teologija tapo smaugia kilpa.

– Pasiimk ąsotį vyno ir gražią merginą, – bjauriai patarė jie man, – ir jis tikrai bus malonus, kol užteks vyno, o merginai jis greit sugalvos lotynišką vardą.

Jeigu būčiau buvęs vyresnis ir turtingesnis, tikriausiai būčiau rimtai žiūrėjęs į jų siūlymą, nes Bažnyčios susirinkimo metu Bazelyje netrūko gražių lengvabūdžių merginų, bet iš naivumo tą patarimą palaikiau tik piktumu. Galų gale man padėjo atsitiktinumas. Buvau pasiųstas nunešti jam kardinolo kvietimą vakarienės, nes atlikdavau ir tarno bei pasiuntinuko darbus. Jis turėjo

nuosavą kambarį vieno miestiečio name, o daugybės atvykėlių prisikimšusiame mieste tai buvo didelė prabanga. Pabeldžiau į duris ir pavargęs balsas pakvietė mane užeiti. Saulė jau seniai buvo pakilusi, bet poetas tebegulėjo lovoje.

– Tyliai uždaryk duris, – pasakė jis palūžusiu balsu. – Nesitrankyk ir ramiai pasakyk, ko atėjai, nes galvą skelte skelia.

Kambaryje mėtėsi knygos ir popieriai. Ant stalo stovėjo tuščios taurės, po kojų bolavo prirašytas popierius su purvino bato pėdsaku. Bet Enėja Silvijus, nors apverktinos būklės, atrodė gražus vyras. Didelių, tviskančių akių, sodriom lūpom, tiesia nosim.

– Jūs sergat? – išsigandęs paklausiau.

– Baisi sausgėla, – tarė jis. – Jei koks gailestingas žmogus šiame žvėrių ir klastybių pasaulyje dar turi bent trupinėlį krikščioniškos meilės, tai ištrauks iš po pagalvės kapšelį, išsiims iš jo pinigų ir nubėgs į nakvynės namus saikelio itališko vyno. Nakvynės namus iškart rasi. Stovi beveik priešais, virš durų – šiaudų gniūželis.

Sugrabinėjau kapšelį po jo pagalve, bet jis buvo tuščias. Enėja Silvijus nemaloniai nustebo ir tarė:

– Ar tik šitoks pasaulio atlygis, ar šitaip bjauriai elgiamasi su poetu, o juk aš galiu mikliai parašyti elegiją pagal Tibulą, sekdamas Horacijum – ilgą epistolą ir geresnę satyrą už Juvenalio. Bent ąsotį paversk ant stalo – gal jame dar liko šlakelis. Nors labai abejoju, nes pažįstu savo svečius. Vynu uoliai dalijasi iki paskutinio lašo, bet rytiniu liūdesiu nei vienas nenori dalytis.

Pasakiau iš pagarbos už savo pinigus mielai nupirksiąs kad ir visą saiką vyno, jei jis nepasmerks tokio įkyrumo. Jo veidas išsyk prašvito, bet dar labiau prašvito, kai išgirdo, kad vakare jo lauks kardinolo Čezarinio stalas.

– Iš akių matyti, kad tu gabus, – tarė jis. – Galiu tik pasveikinti didį kardinolą, gavusį tokį nuovokų tarną. Iš pirmo žodžio pagavai mintį. Tad nedelsk, o verčiau paskubėk, kol nepasigailėjai.

Atnešiau jam iš nakvynės namų didelį saiką vyno, o jis tuo tarpu atsikėlė, užsimovė kelnes ir susišukavo plaukus. Išgėręs vyno, atsiduso ir paklausė:

– Ko iš manęs nori? Skausminga patirtis parodė, kad šiame mieste nieko negausi veltui. Už dovaną atsidėkojama dovana, už prielankumą – prielankumu. Tad klok.

Nuolankiai atsakiau palaikysiąs didžiausia garbe, jei paskaitys man savo eilėraščių. Nepatikliai dėbtelėjęs, jis paklausė:

– Ar tik nesišaipai? Jeigu būtų naktis ir būtum girtas, suprasčiau tave. Bet juk net neragavai vyno. O gal pataikauji?

Karštai paneigiau jo įtarimus, tad pavartė popierius ant stalo, išgėrė vyno ir perskaitė kelis neilgus eilėraščius, juokdamasis ir sykiais žvilgsniu tartum paprašydamas pritarimo.

– Turiu parašęs ir dviejų tūkstančių eilučių poemą „Nymphileis", – pasakė. – Gal labiau norėtum ją išgirsti? Ko tu toks tylus? Ko nieko nesakai?

– Jūs rašote tik apie vyną ir moteris? – paklausiau aš.

– Taip, – atsakė jis. – Nieko geresnio neatrandu. Gal tu gali pasiūlyti ką nors geresnio? Bent jau pripažink, kad gražiai ir sklandžiai parašiau apie vyno keliamą džiugulį ir meilės malonumus.

– Bet jūsų eilės begėdiškos, nepadorios ir man nepatinka, – išdrožiau.

Jis labai nustebo.

– Iki šiol visus pralinksmindavau, – pasakė jis. – Kas per pamokslininkas manaisi esąs? Na ir kas, kad begėdiškos, jeigu dvasingos! Na ir kas, kad nepadoru, jei tą nepadorumą sutaurina išraiškos būdas? Kilmingiausiems ponams ir aukštiesiems dvasininkams mano eilės suteikia daug džiaugsmo. Kas tu toks, kad manaisi galįs peikt mane už niekingą bokalą vyno?

– Aš visai nepeikiu, – skubinai patikinau. – Tik maniau jus esant kitokį. Maniau jus atradus Dievą širdyje ir apie tai rašant. Maniau jus senose knygose ieškant tiesos, nes mūsų laikais tiesą paskandino juristikoje ir scholastiniuose postringavimuose.

Jis suniuro ir atsakė:

– Ką tu išmanai, kokia mano tiesa!

Priėjo prie pat manęs supykęs ir tikriausiai būtų išmetęs pro duris, bet aikčiodamas sustingo ir ranka susiėmė suskaudusią nugarą. Ir tą akimirką vėl pratrūko juoku.

– Užklupai mane bjauriausios ir bejėgiškiausios būklės, pamokslininke, – tarė. – Jeigu būtų vakaras, aplinkui kvatotų vainikuotos merginos ir vyno svaigas pakylėtų mane nežabotam skrydžiui kaip per romėnų puotas, mano tiesa būtų tokia akivaizdi, kad net nevertėtų tau atsakyti. Bet rytas pilkas, man

skauda galvą, gelia nugarą ir, nors geriu tavo vyną, burnoje jaučiu plėnis. Turiu ginčytis su tavimi, o sykiu ir su savim. Tad ko tu nori iš gyvenimo? Pirmiau į tai atsakyk.

Rimtai pamąsčiau ir atsakiau:

– Aš vyno negeriu, moterys man atrodo tuščios ir pagundoms aš nepasiduodu, nes nenoriu tapti jų vergu. Pinigų ir turto man reikia tik tiek, kad galėčiau nusipirkti knygų ir ieškot jose tiesos. Kitiems vadovauti nei savo minčių brukt nenoriu. Tad ko aš noriu? Turbūt tik save suprasti, idant suvokčiau, ko širdies gilumoje trokštu.

Jis papurtė galvą ir pasakė:

– Ne, negaliu su tavim ginčytis, nes tai, ką sakai, pernelyg dora, kad būtų tikra. Tik jaunystė pateisina tavo paikumą, bet norėčiau pamatyti tave po dešimties metų. – Jis nusijuokė ir šnekėjo toliau: – Ir penkerių pakaks, nes savo rimtu žvilgsniu, tvirtu gėrio troškimu ir naiviu tiesos siekiu tu lyg atvaizdas mūsų visų, kurie čia atvykome spręsti tikėjimo klausimų su Šventosios Dvasios pagalba, taikyti valdovų, užbaigti karų ir pertvarkyti šventosios Bažnyčios. Nesijuok, kitados ir mes buvom jauni. Juk neseniai man sukako trisdešimt. Nors nuosaikiai siekėme ir savo labo, ir garbėtrošką patenkinti, vis dėlto svajojom apie krikščionybę, kada tautos gyventų broliškai, ginčai būtų sprendžiami pagal krikščioniškos meilės įstatymą, o žmonės vertinami tik už nuopelnus.

Ką pasiekėme? – paklausė jis. – Aš – poeto šlovę, dekano prebendą, – kas, kad nesu įšventintas, – balso teisę ir vietą šventajame konsiliume, nors, trokšdamas išgarsėti, pradėjau gražbylingu Bazelio ir jo įžymybių aprašymu. Bet kas iš to, jei tokį pat balsą ir vietą dabar gauna nuo tarnybos nušalinti dvasininkai, virėjai ir arklininkai, kad galėtų balsuoti prieš popiežių. Nieko nuostabaus, kad pavirtau girtuokliu, palaidūnu ir tesirūpinu vien asmenine nauda.

O gal aš klystu? – toliau kalbėjo jis. – Ir tiesai, teisingumui ir krikščioniškai meilei niekad nebus vietos daiktų pasaulyje. Todėl gabus vyras turėtų stumt metus neatsisakydamas kultūringų malonumų, nutviekstų poezijos šviesos. Bet tai, ką sakau šalto ryto pagiriomis, – melas, kaip ir visa kita, nes ir gražiausias žodžių vainikas paleistuvės nepavers mūza. Vos trisdešimt su-

kakęs, paliegęs ir sausgėlos suluošintas, pradedu atgailauti. Aš nesišalinu Veneros, Venera ėmė šalintis manęs.

Ne, – paneigė jis, – ne meilės ir vyno malonumai man kūną sužalojo, o priešingai. Šventas ir dievobaimingas pažadas. Štai ką tau papasakosiu. Škotijos pakrantėje, plaukiant vykdyti slaptos Bažnyčios pasiuntinystės užduoties, ėmė skęsti laivas. Prisiekiau sau – jei liksiu gyvas, basas nupėsčiuosiu prie Šventosios Mergelės altoriaus ir visą parą pasninkausiu bei melsiuosi prie jo. Pasiekęs krantą, ištesėjau pažadą: per sniegą, speigą numyniau į artimiausią bažnyčią ir nuo šaltų kaip ledas akmeninių grindų tarnai mane pakėlė beišleidžiantį paskutinį atodūsį. Nuo to aš susirgau sausgėla, o ne nuo paleistuvystės ir nedoro gyvenimo. Tada išmintingai prisiekiau savo valia niekada nekelti kojos į laivo denį.

Jis kalbėjo kandžiai, nevilitngai, save lyg niekindamas, užtat pašiepdamas visą pasaulį. Aš taip nusivyliau, kad ašaros sušoko man į akis, nes įsivaizdavau jį visai kitokį. Mano slogulys jį taip sujaudino, kad jis paguodžiamai paplekšnojo man petį ir tarė:

– Tu jaunas, o jaunas žmogus kenčia supratęs, kad gyvenimas ne toks, kokį įsivaizdavo. Jei nori, kad sektųsi, turi dantim ir nagais kabintis tik savo naudos, nes niekas kitas tavo nauda nepasirūpins. Bet tie, kuriems sekasi, žaloja sielą. Antra vertus, protingas vyras nelinkęs tikėtis vien dangaus palaimos, nes jis norėtų pelnytą dalį gaut dar žemėje. Todėl reikėtų rast nuosaikų vidurio kelią – kad turėtum sėkmę, bet ir be žalos sielai. Nebūti blogiausiam iš blogųjų, doriausiam iš dorųjų, perviršiš išdidžiam tarp išdidėlių ir pernelyg nuolankiam tarp nuolankiųjų. Visa, kas per daug, – nesveika, griežtumas kenkia lygiai kaip nenuosaikumas.

Aš pasakiau:

– Jeigu velnias mane gundytų, turbūt jis kalbėtų švelniai ir taikingai kaip jūs, poete Enėja Silvijau.

Jis užpyko:

– Nuolankiai prisipažįstu – turiu ydų ir klystu, ir nemanau esąs geresnis už kitus. Jeigu tu, kuris žvelgi šitom šaltom skaisčiom akim, nori gyvent nepriekaištingai, tai, jei gali, būk arba nepriekaištingai blogas, arba nepriekaištingai geras. Tarnauk Dievui arba šėtonui. Tik neužmiršk – net ir šventieji

klydo, ir šėtono tarnai išsidavė, nes žmogus iš prigimties nėra neklystantis.

– Šitie jūsų žodžiai man labiau patinka, – tariau. – Jei nėmaž neabejočiau, jei protas ir mintys liudytų, kad šiame ydų ir mirties pasaulyje daugiausia laimi tiktai visiški savimylos, visiški bejausmiai ir visiški nedorėliai, tai gal pasiduočiau nedorybei. Nepriekaištinga dora grįstina tvirtesniu tikėjimu nei mano ir jos siekis tik tuštybę tenkina, suteikdamas malonumą jaustis geresniam už kitus. Ne, jūs nesuprantate, ką turiu galvoje ir ką mąstau, jums sunku suprasti, nes ir aš pats šito nesuvokiu. Todėl pasitenkinkim mažesniu. Pamokykit mane skaityt Homerą graikiškai – ir aš visą gyvenimą būsiu jums dėkingas.

Jis prapliupo juoktis ir sušuko:

– Nejau turėjome pasiekti palaimingą dangų ir nusileist į pragaro bedugnę, kad išspaustum tokį paprastą dalyką! Bet gal ir gudriai padarei, nes man buvo įdomu. Ir siekdamas išmokti graikiškai elgiesi toliaregiškai. Aš pats, būdamas jaunesnis, labiausiai graužiausi, kad negaliu išmokti graikiškai, ir šiame susirinkime vienos rankos pirštų užtektų suskaičiuoti tuos, kurie moka tą kalbą, o visoje Italijoje tiktai vienas vyras – didysis Filelfas – moka ją nepriekaištingai. Bet jis šešerius metus mokėsi Konstantinopolyje, užtat pučiasi kaip povas. Turiu tai pasakyti, nors mudu esame draugai.

– Bet, – paklausiau, – kodėl manote, kad toliaregiška išmokt skaityt Homerą graikiškai?

Gudriai primerkęs akis, jis bakstelėjo man smilium ir šūktelėjo:

– Tu klastūne! Neapsimetinėk. Aišku, manai, kad po tiek vilkinimo derybos dėl unijos įvyks, o tuomet tas, kuris moka graikiškai, bus aukso vertas. Sumanymas tikrai nekvailas, neapsimetinėk, nes kiaurai tave permatau.

Irzliai atsakiau, kad svajonė apie Bizantijos stačiatikių bažnyčios susijungimą su Katalikų bažnyčia po keturis šimtus metų trukusios schizmos – paika svajonė dabar, kai Bažnyčios susirinkimas ir popiežius kovoja dėl valdžios, o pačiai Katalikų bažnyčiai gresia schizma. Bet jis atsakė:

– Nebūk kvailas. Iš visų pusių turkų apsuptas Bizantijos imperatorius gyvena lyg liūto nasruose. Iš kitados galingos Bizantijos

beliko graikiška Konstantinopolio dalis ir kelios Archipelago salos. Tik per uniją imperatorius gali išgelbėt Bizantiją. Tik drauge su Vakarų šalimis galės išvyti turkus. Bet dėl bažnytinių kivirčų Vakarai atitolo nuo Bizantijos, ji mums pasidarė svetima. Sudariusi uniją, Bizantija, kaip Graikijos poezijos ir filosofijos perėmėja, vėl taptų visos Europos gyvybės šaltiniu. Jei šventasis Bažnyčios susirinkimas susitars dėl šitos unijos, tai bus tokia didelė mūsų dvasios pergalė, kad popiežius turės paklusti. Iš pradžių – unija, paskui kryžiaus žygis prieš turkus, o tada senieji Heladės dvasios lobiai sugrįš į Vakarų pasaulį. Štai tikslas, kuriuo turėtų užsidegt kiekvienas. Jeigu būčiau jaunesnis ir turėčiau laiko, aš taip pat imčiau mokytis graikų kalbos.

Jis ilgai pasakojo man apie tai, kaip Bažnyčios susirinkimas derasi su Bizantijos imperatorium ir Konstantinopolio patriarchu, ir apie tai, kaip su jais derasi popiežius. Šiandien, sakė jis, nesutariama tik dėl to, kuriame mieste rengti derybas dėl unijos. Bažnyčios susirinkimas gynė Avinjoną nuo prancūzų įtakos, graikai pareikalavo, kad derybos vyktų Italijos pajūryje, o Vokietijos imperatorius nenorėjo nei viena, nei kita, jam labiau tiko Viena ir Budapeštas. Šitie kivirčai ir popiežiaus kišimasis su savo siūlymais metai iš metų vilkina derybas.

– Ar ne smulkmeniška, – paklausiau, – sprendžiant tokį svarbų klausimą, ginčytis dėl derybų vietos?

Jis pritarė:

– Aišku, smulkmeniška, tai tik parodo popiežiaus Eugenijaus niekingumą ir veidmainišką kivirčnumą. Jis būtų sutikęs derybas rengti net Konstantinopolyje, nes tokiu atveju visas išlaidas būtų sumokėję graikai. Bet kuo būtų pasibaigusios derybos, kuriose keliems Vakarų dvasininkams būtų tekę atsilaikyti prieš visus Graikų bažnyčios vadovus – nuo aukščiausiojo iki žemiausiojo? Būtų susiklostęs negeras vaizdas, kad graikų susirinkimas ekumeninis ir svarbumu pranoksta mūsų šventąjį Bažnyčios susirinkimą. Ne, derybas reikia rengti tokioje vietoje, kurią nurodys Bažnyčios susirinkimas, kad popiežius klastingai nesugintų į jį vien savo šalininkų, nes dėl švento ir didžio bendro tikslo Bažnyčios galva galiausiai turės nusileisti.

Jis pasitrynė kaktą ir šnekėjo toliau:

– Tai sudėtingas klausimas – bus negerai, jei Italijos sąskaita per daug sustiprės prancūzų įtaka. Todėl aš pats taikingai pasiūliau surengti derybas Pavijoje, palaikydamas savo geradarį – Milano hercogą, kurio valdinys esu, – juk negaliu užmiršt dekano algą gaunąs iš Milano. Bet tu pradėk mokytis graikiškai ir dėl kitko nesuk sau galvos. Tokio švento ir didaus reikalo vien atkaklios popiežiaus pinklės nesužlugdys.

Nuolankiai paaiškinau, kad kol kas turiu tik karštą pomėgį, laiko ir noro. Bet neturiu mokytojo – juk graikų kalbą retas kas moka, jos neišmoksi taip paprastai, kaip lotynų – su Donato vadovėliu, o ir mokytojui pinigų neturiu. Jis atsakė:

– Geriausias graikų kalbos mokovas, aišku, Bizantijos imperatoriaus pasiuntinys Jonas Dishipatas. Bet tie graikai – niūrūs ir godūs, o ir tau pačiam nenaudinga už mokslą dirbti jo pasiuntinuku ir skleisti jo pažiūras. Kiltų įtarimų, kad tu graikų įgaliotinis, tad tikrai negautum norimo darbo derybose dėl unijos. Ne, geriausias mokytojas iš visų man žinomų – kanoninės teisės daktaras Mikalojus Kuzietis. Dar nesenas, šiek tiek už mane vyresnis. Savo mokytumą jis paliudijo parašęs knygą apie katalikų vienybę ir nenuginčijamai įrodęs Bažnyčios susirinkimo sprendimo teisę esant aukštesnę už popiežiaus. Jis – vienas iš kelių čionykščių, šiek tiek mokančių graikiškai, o jo atsidavimas Bažnyčios susirinkimo reikalui nekelia jokios abejonės.

Dar labiau užsidegęs jis išbėrė:

– Ir metas kuo tinkamiausias, nes radosi jam prieštaraujančių, be to, jis pralaimėjo didelę teismo bylą. Tad dabar turbūt turės laisvo laiko. Jis kilęs iš vargingos žvejo šeimos, iš Kuso miesto prie Mozelio, bet svarbiausia – Paduvos universitete buvo vienas stropiausių tavo pono Čezarinio mokinių. Jis veikiau filosofas nei bažnytinės teisės mokovas, todėl prastai atstovavo tai niekingai gildijai. Ir kaip filosofas labiau myli tiesą nei gražų pavidalą, todėl mudu nesam dideli draugai, bet jei tavo ponas pasiūlytų, gal jis pamokytų tave veltui ir šitaip pelnytų gerą darbą. Tad manęs pagalbos neprašyk, o nuolankiai kreipkis į savo šeimininką Čezarinį. Juk tai kilnus ir teisingas vyras, lygiai malonus tiek prastakilmiams, tiek kilmingiausiems ir tikrai neturi jokios kliaudos – tik tiek, kad yra idealo žmogus, taigi pernelyg doras šiame piktame veidmainystės ir klastų pasaulyje.

Nusiminęs atsakiau, kad neišdrįsiu varginti kardinolo tokiu niekingu reikalu, nes, eidamas žemas pareigas ir patirdamas kitų raštininkų engimą, negaliu tikėtis jo prielankumo, be to, jis per akis turi svarbesnių rūpesčių. Enėja Silvijus paslaugiai ir maloniai pasakė:

– Jeigu pasitaikys proga, šįvakar pasikalbėsiu apie tave.

Jis buvo pernelyg malonus, kad nesuabejočiau. Užtat įtariai paklausiau:

– Kodėl turėtumėte tai daryti? Juk jums iš to jokios naudos. Pats sakėte, kad šiame mieste nieko veltui negausi. Tai ko iš manęs norite?

Jis linksmai nusijuokė ir atsakė:

– Tu iš tiesų nuovokus ir pagaulus ir imi suprast žaidimo taisykles. Už tai paprašysiu tik kiekviena proga pasakot apie mane gerus dalykus, garbstyt mano iškalbą bei dievotumą ir atsidavimą šventajam Bažnyčios susirinkimui, kurį aš palaikau, nors vis dėlto pripažįstu popiežiaus reikšmingumą Bažnyčiai. Ir jeigu, kaip tikiuosi, per visuotinį susirinkimą man bus leista pasisakyti už derybas Pavijoje – ne dėl to, kad tikėčiausi ta kalba ką nors pasieksiąs, o norėdamas pasirodyt, kaip gražiai gebu kalbėti, ir įsiteikti Milano hercogui, – taigi paprašysiu, kad atėjęs į katedrą drauge su kitais raštininkais pasaugotum, idant niekas netrankytų suolų, ir prisidėtum prie pritariamų šūksnių, parėktum garsiau už kitus. Menka paslauga, ar ne? Ja niekam nepakenksi ir savo sielos pavojun nestumsi.

Tas reikalavimas man pasirodė menkas. Todėl kuo gražiausiai Enėjai Silvijui padėkojau. Bet jis dar sulaikė mane ir sušuko:

– Ak, jaunuoli, tau dar viskas prieš akis! Kam tu šitoj neapykantos, pinklių ir melo irštvoj marinsi širdį? Pakeliauk, pagurkšnok iš visokių taurių, pažink visus kraštus, pasidžiauk gyvenimu, kol jaunas. Ir aš lig vėlyvos nakties prie knygų degindavau žvakę, kol mano kambario draugui tai nusibodo ir jis mane subarė: „Enėja, Enėja, kam tu kankiniesi? Laimė vienodai ištinka ir tamsuolius, ir mokytus."

Bet aš atsakiau:

– Ganėtinai prisikeliavau. Mirtį visur kur mačiau. Kad ir kur keliausiu, nuo savęs nepabėgsiu. Nuo savęs pabėgt negali. Todėl labiau džiaugsiuos, galėdamas dvasios ginklais užkariauti nau-

ją pasaulį – Graikijos pasaulį, kur mano vedliai ir draugai bus praeities poetai ir mokslininkai. Šios galimybės nekeisčiau net į karalystę. Todėl būsiu dėkingas jums, Enėja Silvijau, jei padėsite man išeiti į Graikijos kelią.

Su didžiuliu dėkingumu pabučiavau jam ranką. Jis apkabino mane susijaudinęs, šiek tiek kauštelėjęs nuo vyno, palydėjo prie durų ir atsisveikindamas tarė:

– Mažiau kentėtum, jeigu pasigertum ir permiegotum naktį su moterim. Bet linkiu tau laimės niaurioje kelionėje, griežtasis jaunuoli.

Tas vyras mintyse turėjo daugiau nei išreiškė žodžiais, nes po daugelio lengvabūdiškų metų jo širdy jau smilko kančia. Bet tada nebūčiau net susapnavęs, jog jis kada nors pasieks Bažnyčios viršūnę ir taps popiežium Pijum II. Bet tuolaik šito nebūtų numatęs net akyliausias toliaregis.

Kaip vienas Bažnyčios susirinkimo vadovų, kuriam popiežius kažkada buvo nurodęs pradėti susirinkimus ir kuris nuo tol buvo svarbiausias susirinkimo asmuo, kardinolas Čezarinis dažnai rengdavo kviestinius vakarus. Jis gyveno kukliai, bet dėl svečių samdė sumanų italą virėją ir rūpinosi vyno rūsio gausa. Jis dažnai pasikviesdavo kokį savo sekretorių sekti vakarienės pašnekesio nuo nuošalaus stalelio, šitaip suteikdamas jam progą pratintis prie užstalės papročių ir dvasingų pokalbių, jeigu per vakarienę nagrinėjami reikalai nebūdavo pernelyg slapti ir opūs. Ir aš kartą patarnavau per tokį subuvimą ir iš to, ką išgirdau, supratau, jog vakarieniaujant randasi daugiau sumanymų ir nutarimų negu per Bažnyčios įgaliotinių susirinkimus. Ir kardinolas, kaip visų taikytojas, bemaž kas vakarą išeidavo ir sugrįždavo vėlai, lydimas deglų nešėjų.

Tą vakarą svečių susirinko nedaug ir bemaž iš karto, kai atvyko Enėja Silvijus, kardinolas iškvietė mane iš raštininkų kambario vakarieniauti. Dėl to kilo piktumas, mat vyresnieji sekretoriai jau buvo apsirengę ir pasiruošę tam atvejui, kad kuriam nors iš jų teks garbė sėst prie vakarienės stalo. Bet aš nepaisiau jų dygių žodžių ir pašaipos, kad pripuolęs tikriausiai surysiu visą padažą ir išsirinksiu balčiausius paukštienos kąsnelius.

Kardinolas su Enėja Silvijum laukė manęs darbo kambaryje. Ten maloniai kvepėjo knygų viršelių oda, popierium ir smalka.

Kambario kampe, garbingoje vietoje, stovėjo tvirta, geležimi kaustyta, trim spynom užrakinta skrynia, kurioje buvo laikomas šventasis konsiliumo antspaudas. Visi trys vadovai turėjo po vieną skrynios raktą, todėl vienas kuris atėjęs jos atrakint negalėjo. Taip silpnai vienas kitu pasitikėjo tie Šventosios Dvasios malone apdovanotieji vyrai.

Kardinolas, gilių raukšlių išvagota kakta ir visam gyvenimui apmaudaus nuovylio brėžiais pažymėtų plonų lūpų kampučių, tiriamai pervėrė mane rūpesčio apniauktom akim. Aš pagarbiai pabučiavau jo sutanos skverną, ir jis tarė:

– Tu vardu Johanas Peregrinas. Apgailestauju, kad dėl daugybės darbų negalėjau atidžiau stebėti tavo pažangos. Tu tylus ir nuovokus, rūpestingai atlikdavai gautus darbus. Bent jau nieko bloga apie tave negirdėjau. Kitados priėmiau tave tarnybon, todėl aš atsakingas ir už tai, kad lavintum savo gebėjimus taip, kaip nusipelnei. Apgailestauju, kad pašalinis turi man priminti, ką privalau daryt. Bet, sakyčiau, maloningoji Apvaizda būtent šįvakar tave priminė. Mokslingasis daktaras Mikalojus irgi ateis į svečius. Tad sėsk prie stalo, gūžėk sau tyliai, vėlėliau aš supažindinsiu tave su juo ir pasakysiu apie tavo pomėgį.

Jis uždėjo savo ilgapirštę ranką man ant pečių, pažvelgė į veidą ir tarė:

– Tu labiau išblyškęs ir liesesnis nei anksčiau ir iš akių matau, kad alkanas. Mano namuose turėtum gaut sočiai pavalgyti ir atmokestį už savo darbus.

Atsakiau negalįs niekuo skųstis. Jis patarė man pernelyg nesidrovėti, apsčiai pavalgyti, o Enėja Silvijus gnybtelėjo man ranką pereinant į kambarį, kuriame buvo padengtas stalas. Man, aišku, buvo patiekta paskiausiai ir aš stengiausi pernelyg nesigviešti, nes tarnai ir raštininkai būtų užpykę, jeigu jiems būtų likę per mažai gardėsių. Užuot valgęs, apžiūrinėjau svečius, o daugiausia – Mikalojų Kuzietį, kuris dar nenumanė apie jam rezgamą kilpą.

Jis buvo gana mažo ūgio. Didelės galvos, apvalių skruostų ir malonių žalsvų akių. Atkreipiau dėmesį į jo neramias rankas, nes pirštai nuolat krutėjo ir jis visąlaik ką nors čiupinėjo tarsi drovėdamasis draugijos. Kalbėdamas dažnai įsistebeilydavo į lubas ar taurę, lyg antraip negalėtų susikaupti. Žvelgiant į jį,

atrodė, jog tai visais atžvilgiais taikingas ir sukalbamas žmogus. Pagalvojau, kad darbo kambaryje prie knygų ir popierių jis turbūt labai narsus, bet šiaip jau gana lengvai palenkiamas. Jam dar nebuvo nė keturiasdešimties, bet plaukai jau retėjo, galva pliko. Bet tai buvo žmogus, kuris parašė knygą „De concordia catholica" ir atrado dingusias Plauto dramas. Ir turbūt, kai suvokė šį nuopelną, jo nedrąsi, taikinga kalbėsena persiėmė švelnaus įsakmumo. Kardinolas Čezarinis jo klausėsi atidžiai, bet Enėja Silvijus labiau traukė jo dėmesį. Juk Enėja kalbėjo tik todėl, kad norėjo kalbėti, o Kuzietis kalbėdamas stengėsi nuoširdžiai paaiškinti, kas geriausia ir kas teisinga.

Labai greit paaiškėjo, kodėl kardinolas surengė vakarienę. Su tais mokslingais humanistais ir kitais pasikviestais dvasininkais jis norėjo aptarti, ar Europoje įmanu rasti tikrą graikų kalbos mokovą, galintį būti vyriausiuoju vertėju per derybas su graikais.

– Jokia lemtinga kliūtis negali sukliudyti susitart dėl unijos, padedant gerai valiai ir krikščioniškai meilei, – pasakė jis. – Bet vertėjo darbas sunkiausias ir atsakingiausias. Vičviena raidė nulėmė arijonų klaidatikybę ir, lyginant su kitais, menkesniais, ilgainiui iškilusiais skirtumais, *ir* žodyje *filioque* katalikų Tikėjimo išpažinime lemtingai atskyrė Graikų bažnyčią nuo mūsų. Dėl šio vieno žodelio ir jo aiškinimo vyksta nirčiausios kovos, nes graikai nepripažįsta Šventąją Dvasią kilus iš Tėvo *ir* Sūnaus. Viskas gali žlugti, jei per neišmanėlį vertėją kils dar koks nors nesusipratimas, kuris vėliau vis kurstys kivirčus. Galutinis sprendimas dėl unijos lotynų ir graikų kalbomis turi skambėt suprantamai ir aiškiai, kad nereikėtų ginčytis. Todėl Bažnyčios susirinkimas turi nusisamdyti geriausią graikų kalbos mokovą.

Enėja Silvijus iškart karštai išrėžė:

– Galime šnekėti tik apie Pranciškų Filelfą. Net Florencijos akmenys jį pašlovintų, jeigu galėtų kalbėt. Didžiausi mokovai, po ranka pasidėję žodynus ir paaiškinimus, vargiai paskiemenuoja senuosius raštus, o jis ir kalba, ir rašo graikiškai. Nikolis, Arecas, Traversaris, net Leonardas Brunas jį vadina mokytoju. Filelfą garbsto tokie vyrai kaip Aurispa ir Gvarinas, – aš tai puikiausiai žinau, nes kadaise Filelfo siūlomasis laiškas mane suvedė į pažintį su jais. Aš, Enėja Silvijus, pats kitados sėdėjau Filelfui prie kojų ir klausiausi jo iškalbos ir dorovės paskaitų.

Mikalojus Kuzietis švelniai pertarė tikįs, jog Silvijus iki paskutinio lašo sugėrė iškalbos meno paskaitas, kitas klausimas – kiek jį domino dorovė. Bet pridūrė neturįs nieko prieš Filelfą, išties nepaprastai, pavydėtinai garbingą vyrą.

Bet vienas iš svečių pašokęs iškart piktai užginčijo, kad apie Florencijos valdinį negali būti nė kalbos. Būdamas florentietis, Filelfas – popiežiaus šalininkas. Čezarinis atsakė:

– Šventojo konsiliumo skirtas atsakingas įpareigojimas toks garbingas, kad Filelfas tikriausiai atvyktų iš Florencijos, be to, kalbant apie tokį didų reikalą, nedera abejoti nė vieno nuoširdumu ir nesavanaudiškumu. Juk mes visi siekiame gera šventajai Bažnyčiai.

Enėja atsakė, kad nieko keista, jei Filelfas, būdamas Florencijos valdinys, pasiūlys tą miestą deryboms dėl unijos. Bet kažin ar Filelfas sutiks vykti iš Italijos, todėl Enėja pasakė visaip mėginsiąs įkalbėti visuotinį susirinkimą derybas rengti Pavijoje, nes manąs, jog tai protingiausias ir geriausias, abiem pusėms tinkamas sprendimas.

– Prancūzų įtaka Pavijos nesiekia, kaip Avinjono ir Savojos, kur popiežius niekuomet nevyks, nors graikai šito reikalauja. Antra vertus, tas miestas – ne jūros pakrantėje, tad graikai pamatys, kad mes nelinkę vergiškai paklust visiems jų reikalavimams. Tai ne popiežiaus sritis, tad prancūzai ten tikrai galės atvykti. Leiskite man apie tai pakalbėti per visuotinį susirinkimą.

Čezarinis atrodė linkęs pritarti šiam siūlymui su sąlyga, kad Enėja parašys Filelfui, pasiteiraus jo nuomonės ir paklaus, ar šis sutiktų tapti vyriausiuoju graikų kalbos vertėju. Paskui Čezarinis pakreipė kalbą apie mokslą apskritai, apie kliūtis, su kuriomis susiduria gabūs jaunuoliai mokslo kelyje, ir apie dvasinę priedermę to, kuris gurkštelėjo iš žinių šaltinio, padėti kitiems prie jo prieiti ir numalšinti troškulį. Visi svečiai ėmė pasakoti juokingas istorijas iš varganų mokslo laikų ir varžytis tarpusavyje apsakinėdami, kokius sunkumus įveikė skurdžioje jaunystėje.

Mikalojus Kuzietis šypsodamas ėmė čiupnoti stalą it ruošdamasis ir kardinolas Čezarinis žvilgsniu visus nutildė.

– Dar vaikystėje užvis labiausiai mėgau knygas, – tarė Kuzietis. – Tėvas žvejys reikalaudavo pagelbėt, o aš sėdėdavau valties pirmagalyje, įkišęs nosį į knygą. Šitai tėvą taip pykdydavo, kad

jis ilgai šaukdavo ant manęs. Sykį aš nepaisiau jo riksmų, jis įsiuto ir taip plojo man irklu, kad su knyga įvirtau į vandenį.

Jis skaniai nusijuokė ir kiti mandagiai prajuko. Kardinolas Čezarinis tarė:

– Greitai mums reikės graikų kalbą mokančių perrašinėtojų ir raštininkų, o gal ir svarbesnių pareigūnų. Pas mane dirba jaunuolis, kuris užvis labiausiai nori išmokti graikų kalbos. Ar sutiktumėte jį pamokyti, daktare Mikalojau? Už mokslą jis galėtų dirbti raštininku ir knygų perrašinėtoju, bet maitinčiau ir pastogę jam duočiau aš, tad jūs jokių išlaidų neturėtumėt.

Jis kilstelėjo ranką, duodamas man ženklą, aš atsistojau ir nusilenkiau daktarui Mikalojui, drebėdamas iš įkarščio ir baimės, kad jis atsisakys. Tas siūlymas jam nepatiko. Jo romus veidas persikreipė lyg atsikandus rūgštaus vaisiaus ir jis skubinai išbėrė:

– Graikų kalbą moku paviršutiniškai, be to, pats įpratau persirašyti reikiamas knygas, kad neliktų klaidų. Vaikinas painiotųsi man po kojų ir trukdytų mąstyt, bet aš, aišku, turiu vykdyti savo mylimo mokytojo prašymą. Tik svarstau, ar iš to bus reikiamos naudos, ar, būdamas tokio nebrandaus amžiaus, vaikinas bent gebės pasinaudoti mano mokymu.

Čezarinis atsakė:

– Šitai patys nuspręsite. Suteikit jaunuoliui progą, o jeigu jis trukdys jums ir stokos gabumų, pavarykit.

Nenoromis, nepasukęs į mane galvos, daktaras Mikalojus tarė:

– Tai ateik rytoj pas mane iškart po rytinių pamaldų.

Mane ištiko ypatinga laimė, nes tą vakarą grįždamas namo jis gatvėje suklupo ant katės maitos ir išsisuko kulkšnį, nusilpusią prieš metus, kai nukrito nuo arklio ir susižeidė koją. Jis visai nemokėjo tvarkyti buities, o įsileidęs į savas mintis greit užmiršdavo, kas dedasi aplinkui. Tad kitą rytą radau jį nepaeinantį ir labiausiai reikalingą mano pagalbos, nes tarno nusisamdyti jis neišgalėjo. Išmaigiau jo kulkšnį, apdėjau acto pavilgais, iš kardinolo namų atnešiau pavalgyt ir jis man buvo nepaprastai dėkingas. Pradėjęs mane mokyti, nustebo, kad jau pažįstu graikiškas raides ir moku nemažai žodžių. Sužeista koja bemaž dviem savaitėms prikaustė jį prie lovos ir aš beveik visą laiką

buvau pas jį, jo diktuojamas rašiau laiškus ir pasidariau toks būtinas, kad man išėjus jis pats vienas neišsiversdavo.

O pabaigos laikų pradžią jau rodė Enėjos Silvijaus kalba už Paviją, kurią jis, Čezariniui leidus, pasakė per konsiliumo visuotinį susirinkimą. Tesėjau pažadą – nuėjau į katedrą ir niekas manęs nesulaikė, nes visi vyskupai bei prelatai jau buvo papratę ten vedžiotis savo raštininkus bei sekretorius pagirgždinti suolų ir parėkaut įžeidimų nepatinkamiems kalbėtojams. Tik Čezariniui garbė dar neleido taip žemai smukti. Tą pavasarį vadžios buvo tiek atleistos, kad vidun įeidavai vilkėdamas juodą raštininko švarką, o su ilga sutana gaudavai teisę kalbėti. Dėl to buvo kaltas pats Čezarinis, kuris, būdamas kilnus ir patiklus žmogus, iš siekiančių konsiliumo narystės reikalaudavo tik noro ir domėjimosi Bažnyčios vienybės reikalu. Net žemiausio rango dvasininkas, popiežiaus atleistas iš pareigų prelatas dabar gaudavo vietą Bažnyčios susirinkime, o ir rinkikų dešimtuką sudarė kiti nariai, tad nusiteikimas prieš popiežių laidavo balso teisę Bažnyčios susirinkime kiekvienam, atvykusiam į Bazelį, jei tik jis nebuvo žinomas nusikaltėlis.

Savo džiaugsmui, Enėja Silvijus patraukė daug klausytojų, nes Bažnyčios susirinkimui jau buvo nusibodusios slogios, po valandą trunkančios senosios mokyklos dvasininkų kalbos, kurių kiekvienas sakinys būdavo paremiamas kokia nors teologine ar kanonine išmintimi. Dabar visi vylėsi išgirsti Cicerono ir Kvintiliano mokinį, ir Enėja pateisino viltis:

– Tegul Dievas myli, – pradėjo jis. – Bažnyčios susirinkimą visad labiausiai gerbiau, visad laikiau jį būtinu krikščionių labui, visad rodžiau jam didelę meilę, visad buvau jam taip atsidavęs, kad galėjau dėl jo paaukoti kūną ir visa kita, ką dar turiu.

Arlio kardinolo šalininkai karštai pritarė linksėdami galvom, bet, atiduodamas ir popiežiui tai, ką privalėjo atiduoti, Enėja kuo garsiausiai suriko:

– Švenčiausiojo sosto, tikriausio Petro įpėdinio ir Kristaus vietininko paniekinti nevalia! Jis – tiesiog mūsų galva, o galvos nuo kūno atskirt nevalia, nes kūnas be galvos neapsieis. Popiežius – Bažnyčios sužadėtinis, laivavedys, vadinamas Dievu žemėje, ir Kristus, mūsų atpirkėjas, jam per Petrą ir jo sekėjus perdavė dangaus karalystės raktus. Taip kalbėdamas nenoriu nuneigti,

kad jis ne visus tuos raktus duodavo Bažnyčiai. Popiežiaus toks rangas, jis turi tokią valdžią, žino tokių dieviškų paslapčių, kad nusipelno visokeriopos garbės ir pagarbos.

Čia Enėją nutraukė, bet iškėlęs rankas jis greit nuramino šauksmus ir suskubo tęsti:

– Bažnyčios galva nusipelno tokios didžios pagarbos, kad mes privalome gerbt ir godot net ir blogą popiežių. Kad ir koks peiktinas popiežiaus įmėgis į malonumus ir neteisumas, nedera jo niekinti, jei pati Bažnyčia jo dar nenuteisė.

Šitai ištaręs, jis sulaukė karšto pritarimo, nes gana aiškiai užsiminė pritarsiąs nuostatai, kad Bažnyčios susirinkimas turi valią net ir nušalinti popiežių nuo tarnybos. Lyg per daug prikalbėjęs, jis pridūrė kelis taikingus žodžius apie dabartinio popiežiaus dievobaimingumą ir gerąsias savybes. Bet man viskas apvirto aukštyn kojom, kai tas vyras, kuris kalbėjo tik tai, kas naudinga Milano hercogui, ir tai, kas kėlė jo paties garbę, ėmė priekaištauti kitiems Bažnyčios susirinkimo nariams už pernelyg vergišką klusnumą kunigaikščiams.

– Leiskite pasakyti, konsiliumo tėvai, kad jūs pernelyg paisote kunigaikščių nuomonės ir nedrįstate imtis to, kas jiems nepatinka. Šitoks silpnumas tikrai nedovanotinas, nes mūsų pirmtakai ir apaštalai šitaip nesielgė. Visas pasaulis ėjo prieš, bet jie vis tiek skelbė tiesą ir dėl tiesos nesibaisino grasinimų nei mirties, net baisiausių kankinimų. Bet visa ką dabar smelkia mirties baimė ir turto godulys, tad tiesa pametama priedury, o teisingumo niekas nepažįsta.

Ne! – sušuko jis tviskančiom skaisčiom akim. – Pamirškime savo tautybes. Visa spręskime tik kaip šventosios Bažnyčios nariai arba, anot Sokrato, kaip pasaulio piliečiai.

Manding, visa tai būtų buvę gražu, teisinga ir tikra, jei ne Enėjos Silvijaus pasakyta. Bet kai jis pratrūko šlovinte šlovint Milano hercogą, daugis nuleido galvas, slėpdami šypsenas, nes tas Filipas Marija garsėjo kaip baisus tironas.

Bet Bažnyčios tėvai dvi valandas atsidėję klausėsi Enėjos Silvijo gražbyliavimo ir dėkojo jam guviom katutėm, net išsyk puolė užsisakyti jo kalbos nuorašų. Tik kad nei vieno papildomo balso už Paviją nedavė. Ir susyk liovėsi apie ją kalbėt. „Avinjonas, Avinjonas!" – šaukė dauguma, ir tame šauksme slypėjo poteks-

tė: nuviliojus popiežių į Avinjoną, Babilonijos nelaisvė tęsis ir Bažnyčios susirinkimas, pakilęs aukščiau už popiežių, amžiais valdys šventąją Bažnyčią, o per ją – ir pasaulį.

Iš Enėjos Silvijaus kalbos mano širdin įsirėžė tiktai žodžiai „pasaulio pilietis". Jeigu Bažnyčia nebežiūrės vienos ar kitos šalies, kunigaikščių kivirčų, vienos ar kitos tautos naudos ir skleis pasaulyje taiką, vadinasi, visų mokslo vyrų bendra kalba bus lotynų ir jie galės bendrauti kaip broliai – nesvarbi bus tautybė nei pavaldumas, – nesavanaudiškai tesiekdami plėsti pažinimą. Toks pasaulio pilietis aš norėjau būti, laisvai ir be baimės godoti tik pažinimą ir atvirą tiesos siekį.

Minėjau, kad Enėjos Silvijaus kalba žymėjo pabaigos pradžią. Balandžio mėnesį susirinkime įniršę klausytojai jau daužė suolus ir piktais šauksmais nutraukė kardinolo Čezarinio kalbą. Arlio kardinolas į bažnyčią atėjo su ginkluotais sargybiniais, o vyninėse apie katedrą buvo veltui girdomi vargingiausi dvasininkai, sukviesti į susirinkimą iš Bazelio apylinkių. Tūro vyskupas tiesiai išrėžė, kad popiežiaus sostą iš italų reikia atimti ir sugrąžinti į Avinjoną, antraip sosto garbė bus suniekinta ir jis nebeturės jokios reikšmės.

Bet į susirinkimą kaip popiežiaus atstovas atvyko ir Taranto arkivyskupas. Su panieka, tylomis jis stebėjo susirinkimą, kuris pratrūko erzeliuot kaip padugnės, kai kardinolas Čezarinis, išblyškęs, nusivylęs, prakaito išmuštu veidu, paliko sakyklą. Tariant, kad Čezarinis įkūnijo gerą valią ir karštą idealistinį tikėjimą, jog visi Bažnyčiai trokšta vien gera, galima pasakyti, kad Taranto arkivyskupas įkūnijo tik besąlygišką valią – šaltakraujišką, be jokių idealų – kovoti dėl popiežiaus.

Tą vakarą sausakimšose Bazelio gatvėse kilo kumštynės. Prie katedros man praskėlė lūpą vien už tai, kad priklausiau kardinolo Čezarinio palydai. Žiburiai mieste negeso iki paryčių ir jau niekas neabejojo, kad Bažnyčios susirinkimo dauguma su Arlio kardinolu priešakyje pasiryžusi kad ir jėga išmušt nutarimą Bažnyčios susirinkimą deryboms su graikais surengti Avinjone. Vienijantis, pamokantis, karštas Čezarinio geranoriškumas pralaimėjo galutinai. Tąnakt jis sielvartavo ir meldėsi savo kambaryje, nieko neįsileisdamas. Ko gera, tik jis vienas dar tebetikėjo Kristų ir Šventąją Dvasią. Taranto arkivyskupas susikvietė po-

piežių palaikančius vyskupus bei aukštuosius prelatus ir patarė šiems apginkluoti savo tarnus bei raštininkus.

Daktarui Mikalojui Kuziečiui tai buvo nerimo dienos, kuriomis smarkiai sutriko mūsų graikų kalbos pamokos. Pavasaris jau švitino žemę žiedais, galingasis Reinas patvinęs ribuliavo sūkuriais, Bazelyje ūžavo vėjai. Net mane virpino kelionės nerimas, nors keliavau po graikiškų raidžių bei minčių pasaulį. Bet daktaras Mikalojus, grąžydamas rankas, pasakė:

– Jau tikiu, kad šventasis konsiliumas – ne Kristaus bažnyčia, o šėtono sinagoga. Popiežius Eugenijus niekuomet nevažiuos į Avinjoną ir Dishipatas aiškiai pareiškė, jog graikai į Avinjoną nevyks. Tiesa, jie tvirtina, kad jį papirko Venecija ir kad vėliau derybomis bus palenkti ir imperatorius su patriarchu. Bet Avinjono pasirinkimas rodo Bažnyčios skilimą. Nors popiežius bus nušalintas nuo pareigų, – kokia baisi mintis! – ir į jo vietą bus išrinktas kitas, Babilonijos nelaisvė turėtų mus persergėti dėl padarinių. Ne, dar ne schizma, ne schizma. Baisu pagalvoti, kad mano knyga apie katalikų vienybę iš dalies nulėmė schizmą, nes aš įrodžiau ir pasakiau, kad Bažnyčios susirinkimas yra aukščiau už popiežių.

Sielos kančių priveiktas, jis sušuko:

– Bažnyčia – Kristaus kūnas, bet šita rėkianti pragaro minia ją regi tik kaip pinigų malūną, kuris permala šventuosius sakramentus į pinigus ir paleidžia daugybe plačių ir siaurų vamzdžių. Jie tenori užkimšti plačiausiąjį, į Romą nutiestą vamzdį, manydami, kad pro siauresniuosius daugiau pribyrės į jų pačių kapšelius.

Aš atsargiai tarstelėjau:

– Vadinasi, popiežius kovoja tik dėl plačiausio vamzdžio ir galios nurodinėti, į kuriuos kapšelius turi byrėt pinigai pro kitus vamzdžius.

Jis atsakė:

– Ne, ne, vis dėlto popiežius – Bažnyčios galva, o kūnas be galvos – negyvas. Baisus, išsigimėliškas ir tas, kuriam užauga dvi ar trys galvos – kaip per didžiąją schizmą. Ne, ne, Bažnyčia – tarsi mirštantis kūnas, kurį kapoja varnai, ir mes patys – savanaudžiai, piktavaliai – kalti, kad šitaip nutiko.

Aš pasakiau:

– Tikrai nepavydžiu konsiliumo tėvams, nes šiomis dienomis kiekvienam tenka rinktis, o taikintojai ir taikos skelbėjai gauna ausų.

Bergždžiai atstovai tarėsi, kaip pasiekti susitarimą. Per kitą visuotinį susirinkimą kardinolas Čezarinis vėl mėgino kalbėti, susigrąžinti savo kaip popiežiaus legato įtaką, bet kimštinai prisikimšusioje bažnyčioje riaumojimas išvirto į tokią audrą, kad girdėjosi tik gerklingiausiųjų įžeidūs žodžiai – įžūlesni ir dargesni nei užeigoje per muštynes. Tada neišlaikė net kardinolo kantrybė – jis įtūžo. Triukšmas darėsi vis smarkesnis ir katedroje jau būtų pasiliejęs kraujas, bet per tokią baisią grūstį vyrai, susirėmę krūtinėm, negalėjo išsitraukti ginklų ir pakelti rankų. Subūgęs, kad gyvas neišeis, Taranto arkivyskupas išsikvietė Bazelio miesto valdytoją ir tas su ginkluota miestiečių sargyba įsiveržė į bažnyčią. Bažnyčios susirinkimo garbė buvo taip smukus, kad miesto valdytojas, kalbėdamas su vyskupais ir prelatais, neslėpė paniekos.

– Velniai rautų, jūs juokingi! – sušuko jis. – Susirinkote, panūdę nešti visam pasauliui taiką. Mušatės į krūtines ir tikinat galį sutaikyti pasauliečius. O dabar patys prašote pasauliečio įvesti tvarką!

Arlio kardinolas ir daugumos šalininkai nė nemėgino savo pusėn traukt daktaro Mikalojaus, nes net neabejojo jo palaikymu. Juk aukštą padėtį jis pasiekė per Bažnyčios susirinkimą moksliškai įrodęs, kad konsiliumo nutarimai privalomi net popiežiui. Tad kaip jis gali nepaklusti Šventosios Dvasios padiktuotam daugumos sprendimui! Kaip teisininkas jis buvo patyręs nesėkmę bažnytinėje byloje, tad niekas nemanė, jog per tokį aštrų sankirtį galėtų suvaldyti priešininkus. Jis visais atžvilgiais siekė tik taikos ir santarvės. Todėl jo pagalbos niekas neprašė, matyt, tardami, kad bus geriau, jeigu jis nesikiš.

Bet Taranto vyskupas paslapčia pataikūniškai parodė jam dėmesį – pakvietė pavalgyti ir išgerti, visaip įrodinėdamas savo pagarbą jo mokslingam teisingumui. Laisvą valandėlę mes toliau mokėmės graikiškai ir sykį daktaras Mikalojus, tuolaik dar dažniau dūsaudamas, pasakė:

– Ak, sūnau Johanai! Tai mano garbės ir sąžinės byla. Ką man daryti? Kurią pusę palaikyti? Ar galiu atsimesti nuo Baž-

nyčios susirinkimo, kuriam pagarbą pats ugdau, nors jis mane atstumia? Aš jų nebesuprantu. Nejau jų širdys nesuminkštės po tiek šimtmečių atsiradus menkai progai suvienyti Romos ir Graikų bažnyčias? Jie tyčiomis tai žlugdo. Popiežius nevažiuos į Avinjoną, – žinau tai iš patikimo šaltinio, o graikai nevyks į susirinkimą, kuriame nebus popiežiaus, – šitą taip pat tvirtai žinau. Ak, tamsusis šimtmetis! Ak, koks širdžių įdiržimas! Kokią baisią painiavą sukėlėm mes, kurie troškom tik gera ir susirinkom sukurti pasauliui taikos.

Puikiai supratau jį širdyje palinkus mažumos pusėn, tik nesupratau, kuo ta mažuma naudinga. Daktaras Mikalojus paaiškino:

– Gal negerai, kad tiktai skaičius viską lemia, nes dauguma kardinolų ir vyskupų palaiko popiežiaus pusę, todėl įskaičiavus tam tikro rango dvasininkus ta pusė tikrai sudarytų daugumą.

Aš pasmalsavau:

– Ar jau nebetikite Šventosios Dvasios buvimu per balsavimą ir priimant visus nutarimus?

Jis padūsavo išspoginęs neramias akis, paspūsčiojo sudėtus delnus ir suirzęs atsakė:

– Jau nežinau, kuo tikėti. Ne, jau nebetikiu Šventąją Dvasią, kai balsai skaičiuojami kumščiais ir ginklais.

1437 metų gegužės septintą dieną įvyko lemtingasis viešas posėdis. Dėl tam tikrų priežasčių prisimenu tą datą, nes tą dieną, kai skilo Bažnyčia, buvo nulemta ir mano ateitis. Jau anksčiau abi pusės kovojo dėl altoriaus katedroje, sakytum tas, kuris laiko mišias, nubrėždavo susirinkimo eigą. Praeitą kartą pirmas atlėkė Taranto arkivyskupas. O dabar, pernakt nemigęs, jau ketvirtą valandą nakties į bažnyčią atėjo Arlio kardinolas, apsitaisęs sunkiais liturginiais drabužiais, kad su mitra galėtų stovėt prieš altorių. Jį supo šalininkai ir tarnai, o Bazelio taryba pasiuntė miestiečių sargybą žiūrėt tvarkos gatvėse.

Taranto vyskupui nunešė žinią apie Arlio kardinolo klastybę. Tas iš karto pasiuntė stiprų vienuolį užimti bent sakyklos, iš kurios buvo skaitomi nutarimai. Bet ir sakykla buvo užimta. Tada vienuolis parodė savo kūno stiprybę. Miestiečių sargybai nespėjus įsikišti, anieji apnuogino kalavijus ir būtų jį užbadę, jei jis po abitu nebūtų vilkėjęs šarvų. Po penktos valandos jau

aiškiai buvo matyti, kad į susirinkimą visi dvasininkai atėjo po drabužiais pasislėpę ginklus. Geležiniai šarvai žvangčiojo po prašmatniais kardinolų ir vyskupų apdarais, kai akmeninėm grindim jie žengė į savo vietas. Bet šį kartą niekas nieko kumščiais nepuolė. Abi pusės apsupo savo vadovus, tad pirmą kartą chore liko beveik tuščia. Nuo įtampos ir nemigos visų veidai buvo išblyškę. Tą rytą bažnyčioj nesimatė nuo girtavimo papurtusių veidų ir nuo įkaušio apspangusių akių. Tai buvo pernelyg svarbi diena. Tarpusavio neapykanta buvo tiek įsidegus, kad daugis konsiliumo tėvų tikėjo keldami koją bažnyčion žengiantys mirčiai į nasrus, nors ir vienos, ir kitos pusės vadovai tikino, kad nieko nenutiks.

Aš laikiausi savo šeimininko kardinolo Čezarinio palydos. Daktaras Mikalojus pasirodė vėlai – jo geraširdis veidas buvo nupilkęs, galva nukukus. Jis visą naktį meldė malonės. Įėjęs persižegnojo, pakėlė akis ir pastebimai krūptelėjo, nusigandęs, kad susirinkimo dalyviai iš karto taip akivaizdžiai persiskyrė. Paskui nulenkė galvą ir nesidairydamas žengė mūsų pusėn, prie Taranto arkivyskupo palydos. Priešingos pusės gretos suūžė, bet tądien niekas neišdrįso šaukti. Pernelyg didelė buvo kraujo praliejimo grėsmė. Iš ryto net man prijuosė durklą. Kardinolas Čezarinis ženklu parodė, kad atsistočiau Kuziečiui už nugaros, nes šis neatsivedė tarno apsaugai.

Daktaras Mikalojus pradėjo garsiai šniurkščioti, kai pasigirdo nuostabioji „Veni, Creator spiritus". Ta giesme prasidėdavo visi atviri susirinkimai. Ta giesme susirinkimas prasidėjo ir prieš penkerius metus, kai šie vyrai iš visų šalių suvažiavo pertvarkyt Bažnyčios ir sukurti žmonijai taikos. Dažnas neslėpė ašarų. Visi susijaudino ir abiejų pusių vadovai lyg susitarę prisiartino vienas prie kito ir priešais altorių pradėjo paskutinį kartą tartis dėl susitaikymo. Visi kiti melsdamiesi ir šniurkščiodami susėdo ant suolų. Net rambiausi buvo paveikti šio susirinkimo jaudulingumo. Bet derybos, užtrukusios iki pusiaudienio, buvo bergždžios. Nė viena pusė daugiau nebenorėjo lygtis. Ir viena, ir kita slapta iš anksto buvo pasirašiusios posėdžio nutarimą.

Prancūzų vyskupas pakilo į sakyklą paskaityti daugumos nutarimo, kuris skelbė, jog derybų dėl unijos vieta bus Bazelis arba, – jeigu graikai nieku būdu su tuo nesutiks, – Avinjonas ar

koks nors Savojos miestas. Susirinkimo išlaidoms padengti visi dvasininkai, taip pat popiežius ir kardinolai, vienuolynai bei vienuolių riterių ordinai turi skirti dešimtadalį pajamų. Kai jis pradėjo skaityti nutarimą, kitoje bažnyčios pusėje ant pakylos užlipo Lisabonos vyskupas paskelbti mažumos posėdžio nutarimo. Tas nutarimas skelbė, jog unijos sinodas turi susirinkt Florencijoje, Udinėje arba kitame tiek graikams, tiek popiežiui tinkamame mieste. Graikams, esą, bus pasiūlyta atvykti į Veneciją, Raveną arba Riminį. Tik tada, kai jie atvyks į kurį nors iš tų miestų, iš dvasininkų bus pareikalauta dešimtinės išlaidoms padengti.

Bažnyčioje aidėjo tik galingi abiejų skaitovų balsai. Bet šiaip jau tvyrojo mirtina tyla. Mažumos potvarkis buvo trumpesnis. Kai Lisabonos vyskupas baigė kalbą, išsyk ėmėme giedoti „Te Deum laudamus". Mums tebegiedant, prancūzų vyskupas baigė skaityti potvarkį ir tą pačią giesmę nuo pradžių užgiedojo dauguma. Daugiau niekaip viena pusė kitos netrukdė. Priešingai, net didžiausi triukšmadariai dabar stovėjo ramūs ir orūs. Šioje netrikdomoje ramybėje slypėjo kažkas baugaus, šiurpulingo. Rodės, verčiau katedros mūrai skiltų ir sugriūtų nuo aimanų, nes visi tapom Bažnyčios skilimo ir naujos schizmos pradžios liudytojais.

Dauguma taip pat išsirinko pasiuntinius, kurie turėjo tučtuojau keliauti į Avinjoną, pasiimti miesto pažadėtą paskolą, laiduotiną surinkta dešimtine, ir plaukti į Konstantinopolį. Bet kardinolas Čezarinis ryžtingai paskelbė neketinąs daugumos nutarimo tvirtinti konsiliumo antspaudu, jei ir mažumos nutarimas nebus užantspauduotas. Konsiliumo tėvams iš katedros išėjus, tik abiejų pusių vadovai pasiliko tartis toj šaltoj ir baugioj ramybėj.

Grūstyje prie durų dauguma su mažuma susimaišė, nors kiekvienas stengėsi neužkliudyti priešininko, net susiėmė drabužių skvernus, kad nesusiliestų su Viešpaties prakeikto priešininko apdaru. Manau, kad ir viena, ir kita pusė nuoširdžiai tikėjo, jog dėl Bažnyčios skilimo kalti priešininkai. Bet minia aikštinga ir šįkart jos pyktis nukrypo ne į Taranto vyskupą, – nors visi žinojo ir suprato skilimą įvykus jo valia ir popiežiaus Eugenijaus nurodymu. Taigi, išeinant iš bažnyčios, priekaištingiausi žvilgsniai

kažkodėl smigo į daktarą Mikalojų. Eidamas iš paskos, išgirdau kažką sugergždžiant iš piktumo lūžtančiu balsu:

– Apostatas! – ir iš visų pusių pasigirdo vis labiau kiršinantis tas baisus kuždamas žodis: – Atskalūnas, atskalūnas!

Tas niršus kuždesys buvo baisesnis už garsius įžeidinėjimus ir gėdijimus.

Iš bažnyčios prieblandos išėjęs po žydru švytinčiu dangum daktaras Mikalojus akimirką stabtelėjo, apsižvalgė trumparegėm akim ir bejėgiškai sumostagavo rankom lyg norėdamas paneigti žiaurų kaltinimą ir pasakyti, jog tik sąžinės verčiamas prisidėjo prie mažumos. Tą pačią akimirką jį apsupo būrelis priešininkų ir atskyrė nuo Taranto vyskupo palydos. Aplinkui girdėjosi vien piktas šnypštimas, kažkas nutraukė jam nuo galvos daktaro kepurę, kažkas puolė ją trypti ir tik tada, kai išsitraukiau durklą ir pagrasinau stovinčiam arčiausiai, jie atsitraukė. Bet kažin ar jie būtų mušę daktarą Mikalojų, – taip visus dar kaustė iškilus susirinkimo šiurpas.

Bet, pajutęs minios pyktį ir panieką, daktaras Mikalojus pakėlė galvą, atsitiesė ir pasigręžė, mėgindamas pažvelgti kiekvienam į akis. Atrodė, kad toji pykčio griūtis ir tai, kad buvo paverstas atpirkimo ožiu, tapo paskutiniu postūmiu, kuris galutinai atskyrė jį nuo daugumos ir įtikino sunkaus apsisprendimo teisumu. Jis neištarė nė žodžio. Širdyje jis buvo taikytojas, taikdarys, bet būtinybė galutinai apsispręsti pliekste įplieskė jo valią. Supratau, kad nuo šiol žodis „atskalūnas" visuomet šnypš jam ausyse ir dar smarkiau jį gins pasirinktu keliu. Tą valandėlę prie Bazelio katedros popiežius Eugenijus trūktelėjo jį savo pusėn smarkiau nei visos Taranto arkivyskupo vilionės ir įrodinėjimai.

Miestas buvo šiurpulingai nurimęs, žmonės išgąstingai žvalgėsi į konsiliumo tėvus, grįžtančius į savo butus, ginkluoti miestiečiai saugojo tvarką gatvėse. Miestą užgulė niauri laidotuvių nuotaika, tarytum krikščionybė tądien būtų praradusi kažką nesugrąžinama. Gatvėse jau niekas nebešūkavo ir nebesikivirčijo. Beprasmius žodžius ir kaltinimus visi nešėsi į namus.

Palydėjau daktarą Kuzietį į kambarį ir atsisėdau paduryje, nes jis manęs nepavarė. Jis sėdėjo susiėmęs galvą, stengdamasis išlaikyti šaltą protą, kaip žmogus, kuris priėmė sprendimą ir nebegali to sprendimo atšaukt. Bet ir jam, ir man kambario

tyloje vis sušnypšdavo negailestingas kaltinimas: „Apostatas, apostatas." Tartum norėdamas nutildyt tą šnypštimą, daktaras Kuzietis pagaliau tarė:

– Širdies gilumoje aš šito nenorėjau. Ligi paskutinės akimirkos laukiau stebuklo. Bet šiais šaltais, žiauriais laikais stebuklų nebūna. Įsigalėjo neapykanta, riejastis ir priešybės. Tad ar jau niekas negali sutaikyti priešybių ir paverst jų darnia visuma? Pasakyk man atvirai, Johanai. Ką dar galėjau padaryti?

Nuo konsiliumo reikalų norėjau laikytis nuošaliai, ramiai ir nešališkai, bet įvykių griūtis pagriebė ir mane. Tad atsakiau:

– Tepasigaili Dievas mūsų visų, daktare Mikalojau. Ar graikai išgirs kvietimą sudaryti uniją, mūsų pačių Bažnyčiai skilus perpus? Ar galima vieną schizmą atpirkti kita, piktesne schizma? Nejau pasaulis išėjo iš proto? Kuo dar gali tikėti, ko gali klausyti?

Jis atsakė:

– Mane patikino, kad graikus Vakarai parems. Graikai vyks ten, kur popiežius lieps. Sėkminga unija sugrąžins popiežiui garbę. Nuo šios akimirkos visas jėgas turėsim skirti Rytų ir Vakarų bažnyčioms sutaikyti, nors galim prarasti tarnybas ir uždarbį, garbę ir net gyvybę. Todėl manau – mudviem teks greit išsiskirti. Galbūt man teks vykt į ilgą kelionę. Užtat gelia širdį. Tu padarei pažangą. Ir apskritai padėjai man, guodei dėl daugelio dalykų, nes pats nesu veiklus nei sumanus, o tik niekam nereikalingas mąstytojas.

Per žiemos mėnesius prisirišau prie jo – ramaus, teisingo ir plačių žinių žmogaus. Mintis apie išsiskyrimą mane sujaudino, pagalvojau ir apie tai, kas bus su manim, kaip mokysiuos graikų kalbos, kai niekas nebepadės. Būčiau nuoširdžiai tarnavęs jam ir be atlygio, bet žinojau, jog jis beturtis, ir maniau neturįs teisės sėdėt jam ant sprando. Tą vakarą abu išsiskyrėm prastai nusiteikę.

Dėl kardinolo Čezarinio užsispyrimo daugumos potvarkio antspaudavimas buvo nukeltas po savaitės. Po ilgų kivirčų ir ginčų buvo sudaryta trijų asmenų grupė spręst klausimo, ar galima konsiliumo antspaudu tvirtinti abu potvarkius, ar tik vieną – daugumos. Trečias, nešališkas narys palaikė daugumos sprendimą. Pasirašius notarui, Čezarinio darbo kambaryje buvo

atidaryta antspaudo skrynia ir nutarimas iškilmingai užantspauduotas. Pats Čezarinis šioje apeigoje dalyvauti nepanoro. Mažumos reikalas atrodė žlugęs, tad, priešingai pusei džiūgaujant, nutarimas buvo išvežtas į Avinjoną. Nenorėdamas nieko matyti, kardinolas Čezarinis užsidarė savo kambaryje. Tą patį vakarą mūsų kieme pasirodė kažkoks vienuolis, pamojo man ir labai paslaptingai pakvietė sekti iš paskos.

Niekam nematant vienuolis nusivedė mane į Taranto arkivyskupo butą. Griežto veido, stambaus sprando arkivyskupas pasveikino mane maloniai, lyg seniai pražuvusį sūnų.

– Daktaras Mikalojus Kuzietis pasakojo man apie tavo nuovoką, stropumą ir domėjimąsi graikų kalba, – pasakė jis. – Kristaus bažnyčiai reikia tavęs, sūnau, ir tu nesigailėsi, pagelbėjęs jai nelaimės valandą.

Kambaryje pamačiau ir dirglų nublyškusio veido vyrą, kurį žinojau esant konsiliumo notarą.

– Kalbėkim trumpai, – tęsė kardinolas, verdamas mane įsakmiu žvilgsniu, – matei, kas nutiko. Matei, kaip įniršusi gauja, kurios didžiuma net lotyniškai nemoka, mėgino šventąją Bažnyčią paversti prastuomenės peštynių aikšte. Dėl klaidingo, neteisingo ir Bažnyčiai nenaudingo sprendimo negalėjom užantspauduoti vien gera lemiančio mažumos nutarimo. Šis doras vyras, – mostelėjo vyskupas į notarą, – sąžinės verčiamas sutiko statyti ant kortos savo pareigas ir žemišką sėkmę ir patvirtinti parašu antspaudą, jeigu užantspauduosime nutarimą. Antspaudo reikia, kad graikai patikėtų nutarimu. Ar padėsi mums atlikt šį gerą darbą?

Jis paėmė nuo stalo pinigų kapšelį ir atsainiai pažvangino.

– Ar aš galiu padaryti tai, ko kardinolai, kilmingi vyskupai ir mokyti daktarai negali? – paklausiau suglumęs.

Jis paaiškino:

– Antspaudo skrynia užrakinta tavo šeimininko darbo kambaryje. Kai visi sumigs, turėsi įleisti vidun mano atsiųstus vyrus. Reikės pramušti skrynios dugną – tik taip išimsim antspaudą.

– Išduosiu savo šeimininką kardinolą! – sušukau.

– Ne, ne, – suskubo pridurti arkivyskupas, – tik nevalia jam šito sakyti. Jam bus pranešta tada, kai jis jau nieko nebegalės pakeisti. Širdyje jis pripažįsta, jog tai teisinga, ir ant tavęs už

tai nesupyks. Tavo mokytojas daktaras Mikalojus Kuzietis irgi verčiau iš anksto nežinotų, nes tai daroma ir jo labui. Juk keliauti į Konstantinopolį jį išrinko tik už drąsą – kaip ir Lisabonos vyskupą, kuris išdrįso viešai paskelbti mūsų nutarimą.

– Bet tai nusikaltimas, – pasakiau aš.

– O ar Bažnyčios skaldymas nevadintinas dar didesniu nusikaltimu? – paklausė jis. – Žengėme lemtingą žingsnį, tad išlaužti skrynią – niekų darbas. Nebijok. Aš už tai atsakysiu ir tave apginsiu. Tau bus atlyginta nemaža suma. Galėsi dingt iš miesto, jei bijai, ir atsiduoti popiežiaus globai. Aš atsakysiu už šį darbą.

Jo tvirtas įsitikinimas ir griežtumas paveikė mane. Teisuoliai – kardinolas Čezarinis ir daktaras Kuzietis, palyginti su juo, man pasirodė silpni. Jis žinojo, ko siekia, ir nesibaimino atsakomybės už savo darbus.

– Man pinigų nereikia, – atsakiau. – Bet už tai pažadėkit leist mane, kaip raštininką, keliaut su daktaru Mikalojumi Kuziečiu į Konstantinopolį.

Arkivyskupas uždėjo delną man ant galvos, palaimino. Mes dar kiek pasitarėme. Jis pažadėjo rasti patyrų amatininką, kad išlaužtų skrynią, o aš jam įrodžiau, jog turime rasti dar vieną sekretorių tam sumanymui įgyvendinti, nes aš vienas namo raktų negausiu. Mano pagavumas padarė jam didelį įspūdį. Kai susitarėm dėl visų atsargumo priemonių, jis pasakė:

– Pasaulis mūsų elgesį vertins kaip neteisėtą, bet mes patys žinome, jog tai teisinga. Tu dar jaunas, bet geriau skiri tai, kas teisinga, nuo to, kas neteisinga, nei kardinolas Čezarinis ir tavo mokytojas daktaras Mikalojus. Tegul jų sąžinė būna rami. Mielai nusamdysiu tave daktarui Mikalojui į raštininkus toje ilgoje ir pavojingoje kelionėje. Padrąsink jį savo valia, jei dvejos. Ir jeigu daugumos pasiuntiniai pirmiau už jus pasieks Konstantinopolį, – nors aš tuo netikiu, – neišleisk iš galvos, kad visi darbai, padaryti dėl Bažnyčios vienybės ir popiežiaus garbės, teisingi. Tu tinki į palydovus daktarui Kuziečiui ir tau nuo šiol stiprių draugų netrūks.

Jis laidavo man atleidimą visų nuodėmių, kurias padarysiu dėl mažumos reikalo, bet aš pats sau mintijau: „Ką tu apie mane žinai, popiežiaus jauti? Bažnyčia suskilusi, tad blogiausia jau įvyko. Visa kita – niekai, o aš jau niekuo nebetikiu. Tad ko

man nenukeliauti į Konstantinopolį pasimokyt graikiškai, gal ir senųjų raštų rasiu. Jei galiu nusipirkti tokią nuostabią kelionę palyginti niekingu nusikaltimu, tai ko abejoti."

Neapsakomai laisvas ir drąsus pasijutau, pats sąmoningai nulėmęs savo likimą. Pinigai, popiežiaus šalininkų prielankumas, regima sėkmė man nerūpėjo. Mane traukė Bizantija – senovės Graikijos kultūros perėmėja. Apie kelionės pavojus negalvojau.

Ir įkliūti nelabai bijojau. Čezarinio namai buvo nuščiuvę, tarnai kietai miegojo savo pusėje. O naktiniai sargybiniai buvo pripratę matyti šviesą dvasininkų languose ir darbo kambariuose iki paryčių. Iš anksto žinojau, ką nusisamdysiu į pagalbininkus už arkivyskupo duotus pinigus. Tai buvo gudriausias ir šnekiausias sekretorius, padlaižiavimu ir šnekumu pelnęs patiklaus kardinolo prielankumą. Žinojau, kad jis ir anksčiau neleistinai naudojosi raktais, panūdęs apžiūrėti kardinolo vyno rūsį. Už pinigus ir svaigalus jis kažin ką galėjo padaryti, jei tik žinojo išnešiąs sveiką kailį. Pavaišinau sekretorių vynu ir lengvai įtikinau jį, kad jam naudingiausia šio pavojingo reikalo būtų imtis kardinolui už nugaros. Ir kad jam po visko tereikės apsimesti norėjus vien gera ir paprašyt kardinolo atleidimo. Viską geriausiai paaiškino Taranto vyskupo auksinai.

Taigi jis pavogė raktus ir kitą naktį, kai visi name miegojo, įsėlinom į kardinolo darbo kambarį. Notaras baisiausiai bijojo ir smarkiai prakaitavo. Aš įžūliai uždegiau žvakes. Tada apvertėme skrynią. Dailidė jau džiaugėsi gausiąs visišką nuodėmių atleidimą ir didelį atlygį. Kaip amatininkas, jis susižavėjo skrynios tvirtumu, išmoninga sandara ir per ilgai užtruko, kol dailiai išgręžė skylę skrynios dugne, o paskui gabalą jos išpjovė. Šnekusis sekretorius ir prakaituojantis notaras tuo tarpu drąsinosi vynu.

Kai išėmėm antspaudą, notaras atgavo savikliovą ir ėmėsi darbo. Rūpestingai uždėjo ant mažumos potvarkio antspaudą ir jį patvirtino gražiai suraitydamas savo vardą. Tada padėjom antspaudą atgal į skrynią, o dailidė pritaisė ir įklijavo išpjovą į skrynios dugną, kad bent iškart žymės nesimatytų. Aš išvaliau grindis, tada visi ištykinom ir užrakinom kambario duris. Išėję į kiemą gegužės naktį dar sykį vienas kitą patikinom padarę gerą

darbą ir neturį ko bijoti. Įtampai atlėgus, notaras su šnekiuoju sekretorium vėl įsimanė vyno ir nusprendė eit išgerti į viešnamį, nes nakvynės namai jau buvo uždaryti. Brangus popierius liko mano rankose ir aš jį nunešiau Taranto arkivyskupui. Šis nemigęs laukė lovoje, paėmė popierių, atvyniojo, pakilnojo delne gražų antspaudą.

– Jau neabejoju, – dievobaimingai tarė, – Šventoji Dvasia su mumis. Mūsų reikalas teisingas ir nesužlugdomas. Antraip angelai tikriausiai nebūtų tavęs saugoję pavojingame darbe.

Kitą dieną jis išruošė į kelionę mažumos pasiuntinius. Tarp jų buvo ne tik daktaras Kuzietis, bet ir prie mažumos prisidėjęs prancūzų vyskupas bei Lisabonos vyskupas. Mikalojus Kuzietis iš jų buvo labiausiai išsilavinęs ir mokėjo graikiškai. Buvo labai svarbu Bizantijos imperatoriui parodyti, kad Bažnyčios mažumą sudaro visų tautų, o ne Italijos atstovai. Todėl į pasiuntinius nebuvo išrinktas nei vienas italas. Pasiuntiniai turėjo iš pradžių keliauti į Boloniją, kad popiežius patvirtintų mažumos nutarimą, tada vykt pasiskolint pinigų iš Florencijos, o paskui jūra keliauti į Konstantinopolį. Jonas Dishipatas, graikų pasiuntinys Bažnyčios susirinkime, ilgai dvejojęs, irgi sutiko keliauti drauge, panūdęs pats įsitikinti, kad popiežius tikrai palaiko mažumą ir patvirtino jos nutarimą.

Daktaras Mikalojus nustebo ir išsigando, pamatęs šventąjį konsiliumo antspaudą kabant ant popieriaus, kurį turėjo nugabenti į Konstantinopolį. Jis nepripažino rašto teisėtumo, pasakė, kad nusikaltimas anksčiau ar vėliau iškils viešumon, išsigando, kad šešėlis kris ant visos mažumos ir jo paties. Bet jau buvo vėlu gailėtis. Nors jis suprato, jog popiežiaus šalininkai paprasčiausiai naudojasi jo išsimokslinimu, teisingumu ir nešališkumu, vis dėlto jo sąžinė buvo švari, nes manė pasirinkęs tai, kas geriausia Bažnyčiai. Taranto vyskupas įveikė jį savo stipria valia, pažadėdamas vienas pats atsakyti už padarinius.

Bet daktaras Mikalojus labai apsidžiaugė išgirdęs, kad keliausiu drauge kaip jo raštininkas, ir buvo be galo dėkingas dosniam Taranto vyskupui. Jis nebuvo tuščiagarbis, bet be jokio valdinio greta abiejų vyskupų su gausiom palydom tikrai būtų atrodęs baisiai varganai. Jonas Dishipatas buvo beveik toks pat vargšas. Imperatorius neturėjo už ką nusamdyt jam palydos, o Bažnyčios

susirinkimo siūlomos paramos, jausdamasis nusikaltęs, Dishipatas nepriėmė. Pamatęs jo paprastus keliondaikčius, patikėjau, kad šnekos apie Venecijos jam duotus kyšius – visiški plepalai. Jis net arklį pasiskolino iš Taranto vyskupo.

Kadangi tarnavau kardinolui Čezariniui, iš Bazelio be jo leidimo vykti negalėjau, be to, pabėgdamas neatsisveikinęs būčiau sukėlęs įtarimų. Kol kas jis nieko nenumanė apie slaptą mažumos nutarimo užantspaudavimą, kuris galėjo užtraukti jam nešlovę, nes skrynia stovėjo jo kambaryje, skrynią laužė ir du jo tarnai. Tas kilnus ir patiklus žmogus, kaip vienas konsiliumo vadovų, savo ruožtu parašė laišką Bizantijos imperatoriui ir Konstantinopolio patriarchui, paaiškindamas, kodėl mano, jog teisi mažuma. Iškeliaujant jis palaimino mane ir net pinigų davė, nes gerai žinojo, jog daktaro Kuziečio kišenės tuščios. Jis taip gražiai su manim atsisveikino ir palaimino mane prieš kelionę, kad aš, ko gera, susigraužiau dėl to, jog niekšingai jį apgavau. Ir pajutau gailestį, pagalvojęs, jog iš tokio doro, nesavanaudžio ir geranoriško žmogaus šalti ir ryžtingi jo paties šalininkai pasijuokė. Taip pat pasijuokė ir iš daktaro Kuziečio. Aš irgi, jaunas ir, palyginti su jais, niekingas žmogelis, žinojau, ką darau. O jie nežinojo.

Lyg į gyvenimo skaistį švytinčią vasarą išjojom iš Bazelio – mirties ir nevilties rūmų. Mane pagavo nerūpestingas kelionės džiugulys. Keliavau į auksu žibančią svajonę, stebuklingąją tūkstantmetę Bizantiją. Kad ir praradusi galybę ir turtus, ji dar tebesaugojo iš Graikijos paveldėtąją išmintį. Ir barbarų apsuptyje palikusi paskutiniu Europos atramos tašku, iš rytų tiesė rankas į vakarus, galų gale, po amžius trukusio įtarumo ir schizmos, panūdusi susitaikyti. Gelbėdama galingo potvynio gresiamus kultūros lobius, ji kvietė tarpusavy kariaujančias, vaidingas Vakarų šalis į vienijantį kryžiaus žygį prieš kitatikius.

Smagaus kelionės jaudulio apimti abudu vyskupai verste užvertė Dishipatą ir Kuzietį klausimais. Niūraus barzdoto graiko Dishipato veidą nušvietė šypsena. Darkia lotynų kalba jis apsakinėjo pavojus ir kliūtis, kuriuos patyrė kelionėje į Bazelį. Paskui prabilo graikiškai, stengdamasis viską pasakoti kuo aiškiausiai, kaip silpnapročiams ar vaikams, bet tiktai daktaras Kuzietis šiek tiek suprato, ką jis šneka.

Turtingieji vyskupai pagarbiai elgėsi su juo ir su Kuziečiu. Poilsio ir nakvynės vietose jie pakaitom mandagiai kvietėsi mokslo vyrus prie savo stalo, kad šie nesijaustų vargšai. Nakvynės namų išlaidas sumokėdavo iš bendro kapšelio. Aš miegodavau viename kambaryje su daktaru Kuziečiu, ankštumoj mums dažnai tekdavo dalytis viena lova. Kelionė raitomis ir nepatogumai vyskupus vargino, net ir daktaras Kuzietis vis prieštaravo nejosiąs greičiau, nes bijojo nukristi nuo arklio. Man, jaunam, visa kelionė buvo kaip nesibaigianti šventė. Tais laikais, kai keliaudavau vienas, buvau pripratęs prie kitokių dalykų. Bet po kelių dienų jau pamėginau su Dishipatu kalbėtis graikiškai. Mano liežuvis buvo lankstesnis nei pagyvenusio daktaro Kuziečio. Dishipatas pajuto man palankumą ir teologinius klausimus ėmė man aiškinti graikiškai, įrodinėdamas, kodėl turi laikyti mane klaidatikiu.

Mums iškeliavus, Bazelyje kilo baisus triukšmas, nes iškilo aikštėn neteisėtas potvarkio užantspaudavimas. Per daug žmonių tai žinojo, o ir mažuma nesusilaikius ėmė įžeidinėti pergalingai džiūgaujančią priešingą pusę, tad šie sukruto šniukštinėt. Galiausiai apie tai, prisaikdinus tylėti, buvo papasakota vienam Enėjos Silvijaus draugui, o tas, aišku, viską išplepėjo. Per visuotinį susirinkimą nirčiai užgauliojant kaltė buvo suversta kardinolui Čezariniui, bet akivaizdžiai buvo matyti, kad jis apie tai nieko nežinojo. Taranto arkivyskupas atsistojo, viską išklojo ir pareiškė prisiimąs atsakomybę. Tik aukštas dvasinis rangas išgelbėjo jį nuo įniršusios minios. Akvilėjos arkivyskupas kibo į plaukus gynėjui, kuris mėgino jį užtarti, ir pasiuto mušt. Taranto arkivyskupas buvo suimtas ir uždarytas savam bute. Kardinolas Čezarinis iš nevilties apsiverkė, pareiškė prieštaraująs prievartai ir prisiekė, kad visa nutiko jam nežinant. Jį taip visi gerbė, kad didžiuma patikėjo. Taranto arkivyskupas nusprendė verčiau sprukti iš tariamos Bazelio nelaisvės ir nukako pas popiežių į Boloniją. Bažnyčios susirinkimo dauguma balsavimu atėmė iš jo visas bažnytines pareigas bei arkivyskupo mitrą. Popiežius tą nutarimą atmetė ir pakėlė Taranto arkivyskupą į kardinolus.

Vis dėlto mes į Boloniją atkakom gerokai anksčiau negu jis. Ir sužinojom, kad Florencija jau ruošia laivus į kelionę. Popiežius norėjo ten sušaukti sinodą dėl unijos. Juk respublika jį patiki-

miausiai parėmė per karus, į kuriuos jis buvo įsivėlęs Italijoje. Bet galingasis Milano hercogas taip piktai pasipriešino vien tokiai minčiai, kad atrodė, popiežiaus sumanymas žlugs. Popiežius Eugenijus Bolonijoje gyveno, kaip visada, visiškai atsiskyręs ir leido laiką nesibaigiančiuose pasitarimuose, kurį miestą pasiūlyti, kad Italijos kunigaikščiai ir Vokietijos imperatorius labai nesupyktų. Imperatorius vėl pareiškė, kad jam nepriimtinas nei vienas Italijos miestas ir tinkamiausia derybų vieta laikąs Budapeštą ir Vieną.

Tad kurį laiką buvom apgyvendinti Bolonijoje ir popiežius mums suteikė kuklų išlaikymą. Bet dienos bėgo, jos virto savaitėm, maloni Italijos vasaros pradžios gaivuma virto slogia kaitra ir daktaras Kuzietis vis labiau nerimavo, nesuprasdamas, ko delsia popiežius. Juk svarbiausia, kurios pusės pasiuntiniai pirmi pasieks Konstantinopolį ir pradės derybas dėl imperatoriaus bei patriarcho atlydėjimo į Italiją.

Jei būčiau buvęs vyresnis, brandesnis ir labiau domėjęsis politika, tomis dirgliomis karštos vasaros savaitėmis Bolonijoje būčiau aiškiau perpratęs Europos kivirčus ir tą velnio kamuolį, kuris, rodės, neišpainiojamai apvyniojęs popiežių. Visi aukščiausi kunigaikščiai, o ką jau kalbėt apie karalius, turėjo patikėtinių ir šnipų Bolonijoje. Jie lipo vienas kitam per galvas, painiodami vienas kito užmačias, pirko žinias ir jomis keitėsi, papirkinėjo popiežiaus patarėjus. Spaudžiamas popiežius atsidūrė tokioje aklavietėje, kad jau niekuo nebetikėjo. Bažnyčios susirinkimo dauguma grasino jį nušalinsianti ir išrinksianti naują popiežių, jeigu jis patvirtins mažumos potvarkį. Kunigaikščiai jį gąsdino. Bet blogiausia, jis neturėjo pinigų.

Kaip daktaro Kuziečio raštininkui, man buvo leista laisvai įeiti į rūmų kiemą ir sodą. Karščiausiu dienos metu papratau tysoti po medžiu prie fontano. Vandeniui čiurlenant, mokiausi graikiškų žodžių iš daktaro Mikalojaus nupirkto žinyno. Bet mane amžinai įveikdavo miegas. Dažnai pastebėdavau labai dailią juodaakę italę mėginant prisiartinti prie manęs. Mergina vis susigalvodavo kokį reikalą ir, viliūgiškai šypsodama, pakalbindavo mane. Spėjau, kad ji tarnauja rūmuose ar priklauso kurio nors kardinolo palydai. Ne pirmą kartą moterys mėgino susukt man galvą. Bet taip įžūliai ligi tol nepuolė nei viena, nes

kartą, kai užmigau, šioji pritykino prie manęs ir pasilenkusi pabučiavo į lūpas.

Išsigandęs atsisėdau, nusispjoviau, nusišluosčiau lūpas.

– Eik šalin, kvaile! – užrikau piktai.

Ji prisėdo šalia, dūsuodama ėmė grąžyti įrudusias rankas ir tarė:

– Ko tu toks šaltas, kad net nežiūri į mane?

Būčiau niūktelėjęs jai, bet pamaniau, kad jai tik ir reikia kliauties prisikabint ir susikibus pasiraičiot ant žolės. Todėl atsistojau, ketindamas eit sau. Ji sunerimo, čiupo mane už rankovės ir pasakė:

– Ne, ne, neik. Ar nenorėtum užsidirbti pinigų?

Neteisingai ją supratau ir neviltingai užrikau:

– Koks velnias jus, moteris, apsėdęs, negaliu per jus ramiai pasimokyt! Juk čia gali sutikt ginklanešių, net riterių, kurie paslaugiai ir už dyką pergulės su tokia gražuole. Jie tau turėtų mokėti pinigus, o ne tu jiems, nors man tai nerūpi!

Supykusi ji skėlė man antausį ir sušnypštė:

– Kad ir kiek man sumokėtum, negulčiau su tavim! Nė nemanyk! Priešingai, neapsakomai bjauriuosi tokiais nublyškėliais. Tik pamaniau, kad taip lengviausia tave nusiviliot, nes šitas triukas visad išdegdavo. Visi nusekdavo iš paskos, tuščiai neklausinėję, – net vienuoliai. Manim jie nepasinaudodavo, bet pareidavo patenkinti, pavalgę, atsigėrę, pinigų pilnom kišenėm. Jei netiki, eime drauge ir imk, ką tau siūlys.

Lyg ir nebuvo ko baimintis, be to, neturėjau kokių nors brangių daiktų, kuriuos būtų vertėję iš manęs atimt. Todėl susmalsęs paklausiau:

– Ar nesupainiojai manęs su kitu? Aš – Johanas Peregrinas, mokslingojo daktaro Kuziečio raštininkas.

Ji karštai atsakė:

– Kaip tik tave man liepta surast. Duokš ranką ir eime kaip įsimylėjėliai, kad niekas neatkreiptų akių. Bet jei mane paliesi, įkąsiu, nes tu tikrai bjaurus ir neišauklėtas.

Padaviau jai ranką ir ji, guviai tarškėdama, meiliai žvilgčiodama ir nužiūrinėdama mane blizgančiom juodom akim, išsivedė pro vartus. Paskui nusitempė siaura gatvele pro daugybę šilko ir kilimų krautuvėlių, pabeldė į geležim kaustytas duris ir užvedė

tamsiais laiptais aukštyn. Gražiai apstatytame kambaryje mane priėmė jaunas dailių bruožų vyras žibančiom akim, kurio odos gelsvumas rodė rytietišką kilmę. Kambaryje buvo prikrauta visokiausių puošmenų, rytietiškų kilimų, aukso siūlais atausto brokato rietimų.

Mergina tarė:

– Štai jis. Neverta jam siūlyti vyno, pinigai jam irgi nelabai rūpi, bet jis smalsus. Tai jo silpnybė.

Vyras išėmė iš kapšelio porą sidabrinių ir šypsodamas padavė jai. Mergina parodė man liežuvį ir išėjo išdidžiai linguodama galvą. Pasigręžęs į mane, vyras linksmai nusijuokė ir aš pamačiau jo sveikus baltus dantis.

– Ir aš negeriu, jeigu nebūtina, – pasakė jis. – Ir man pinigai nelabai rūpi, o metu juos po kojų, kai sutinku mielą draugą. Bet aš smalsus, kaip ir tu. Aš pirklys, kaip matai, dažnai vykstu į ilgas keliones. Todėl mėgstu pasikeisti žiniomis su protingais vyrais. Mažai ką šiame mieste pažįstu, o nakvynės namuose sutinku tik pagyrūnus girtuoklius. Neįsižeisk, šitaip aš atsivilioju vyrų, iš kurių tikiuosi išgauti naudingų žinių.

Jis pasiūlė atsisėsti ir pavaišino saldumynais kaip vaiką. Guviai ir maloniai paklausinėjo apie papuošalų verslo galimybes Bazelyje, muitinės mokesčius ir daugelį kitų dalykų, apie kuriuos ničnieko neišmaniau.

– Aš raštininkas, ne pirklys, – atsakiau.

– Jei netrukus su savo šeimininku vyksi į Konstantinopolį, – pasakė jis, – turėtum tokius dalykus išmanyti. Retas kuris taip toli nukeliauja.

Piktai atkirtau, kad kelionė į Konstantinopolį, atrodo, nusikels migloton tolybėn. Jis linkčiojo galva, surimtėjo ir tarė:

– Taip, taip, girdėjau tokių gandų. Bažnyčios susirinkimas užkimšo srauniausius popiežiaus pinigų šaltinius, uždrausdamas pareigybių mokesčius. Tie, kurie dar nesumokėti, teks Bazeliui, o ne Romai. Be to, Bažnyčios susirinkimas nusprendė, kad į laisvas pareigas bus teikiama pirmenybė susirinkimo nariams. Tad popiežius negali tikėtis iš jų papildomų pajamų. Tai iš kur jis jų gaus deryboms dėl unijos? Niekas jam nepaskolins net keturioms sunkioms galeroms išruošti ir trims šimtams lankininkų Konstantinopoliui saugoti. Juk tai svarbiausia Bizantijos

imperatoriaus sąlyga, kad galėtų vykti į kelionę. Tu turbūt tai žinai. O kiek kainuos derybos? Tokia suma išgąsdintų kiekvieną galvotą piniguotį.

Pasakiau, kad tokių pat sunkumų turi ir Bažnyčios susirinkimo daugumos pasiuntiniai Avinjone.

– Bet ir neverta puoselėti didelių vilčių, – pridūriau, – jei pinigų stoka gali sugriauti tokį didų ir puikų siekį.

Jis nusišypsojo ir tarė:

– Dar menkai pažįsti pasaulį. Mūsų laikais svarbiausia pinigai. Bet parodydamas tau pasitikėjimą, – kad ir tu pasitikėtum manimi, – pasakysiu iš patikimo šaltinio girdėjęs, jog pradžioje iš Florencijos popiežius vis dėlto gaus reikiamą sumą. Gaus ją slapta ir įsipareigos anksčiau ar vėliau perkelti derybas tenai, kad respublikai sugrįžtų paskolinti pinigai, nors iš pradžių, kad visi nurimtų, pradės derybas kuriame nors nešališkesniame Italijos mieste.

Pradžiugęs šūktelėjau:

– Puiki žinia! Vadinasi, vis dėlto iškeliausim.

Jis suniuro ir pasakė:

– Manau, nei vienas čia gerai nesupranta, kad nieko iš to neišeis. Aš daug keliavau po pasaulį. Pažįstu Konstantinopolį, neblogai išmanau ir turkų reikalus, nes prekiavau su jais. Tikrai išsigandau, kad jūsų pasiuntiniai kaip akliai ir tamsuoliai siunčiami į tą pavojingą kelionę. Aš tikrai išgyvenu dėl krikščionių, todėl manau, kad kas nors turėtų rimtai persergėti jūsiškius. Graikų ir katalikų bažnytinė unija tiesiog neįmanoma ir niekuomet nebus sudaryta. Ši beprotiška užmačia tik veltui sunks pinigus iš popiežiaus, stums pasiuntinius į nenuspėjamus pavojus ir Europos šalių akyse jo garbė smuks suvisam, kai ta užmačia žlugs.

– Kaip galite taip kalbėti, – nusiminęs papriekaištavau aš.

– Jūs nepažįstate Graikų bažnyčios, – patikino jis. – Jie manosi esą vieninteliai tikrojo tikėjimo perėmėjai. Dievobaimingų vienuolių vedami visi kaip vienas pakils Konstantinopolio aklatikiai prieš savo imperatorių ir patriarchą, jei per derybas bus nuderėta bent vičviena jų Tikėjimo išpažinimo ar tradicijos raidė. Tad jei derybos iš tikrųjų prasidės, jos išvirs tiktai į nevaisingus ginčus, nes nė viena pusė nenorės nusileisti. Imperatorius ir patriarchas

negali derėtis dėl savo tautos. O popiežius ir vyskupai nenori derėtis, nes derybomis popiežius tesiekia viena – tapti abiejų Bažnyčių vadovu.

Jis atidžiai pasižiūrėjo į mane ir toliau kalbėjo:

– Patikėk manim. Viskas, ką pasakiau, – tiesa. Tu protingas žmogus ir jau pats supratai, kad Bazelio bažnyčios susirinkimas riejosi tiktai dėl pinigų. Tik dėl pinigų ir popiežius siekia šių derybų, nes tikisi iš turtingos Rytų bažnyčios gauti daug papildomų pajamų. Apie tikėjimą ir išganymą iš tiesų niekas nemąsto, tik paiki mokslininkai ir teologai, kuriuos aukštesnieji vaiko kaip juokdarius.

Jis nusiminęs purtė galvą, tikėjosi, kad prieštarausiu. Aš tylėjau, tad jis toliau kalbėjo:

– Bizantijos imperatoriaus padėtis kebli ir jis griebiasi paskutinio šiaudo. Bet taikingasis turkų valdovas Muradas ir išmintingas didysis viziris aiškiai leido suprasti pasitenkinsiantys ligšioliniais Bizantijos užkariavimais. Jie leis Bizantijai išsaugoti dabartines ribas ir jų neperžengs, nes nusilpusi Bizantija jau ganėtinai išsiplėtusiai ir stipriai Osmanų valstybei nepavojinga. Bet jeigu derybos su Vakarais bus pradėtos, sultonas palaikys tai priešišku veiksmu. Gal jis turėtų laukt derybų nutarimo ir kryžiaus žygio? Jis pažįsta Konstantinopolio graikus ir mano, kad Bažnyčių susijungimas neįmanomas, bet vis dėlto turės žiūrėti galimo pavojaus. Bizantijai galas, jei, imperatoriui išvykus į Italiją, Muradas savo kariuomenę nukreips į Konstantinopolį ir jį užims. Tad jei grės bėda, imperatorius ir patriarchas nedrįs palikti šalies ir pradėti derybų, kurioms jų tauta nepritaria lygiai kaip ir turkai. O juk jų gyvenimą lemia tvirta taika su turkais.

Jis nutilo ir įbedė į mane lūkesio kupinas akis.

– Kodėl visa tai man aiškinat? – paklausiau.

Jis skėstelėjo rankom, gūžtelėjo pečiais ir atsakė:

– Manau, kad, susirengę į tokią tolimą kelionę, turėtumėt žinoti, kas jūsų laukia ir kas dedasi. Ir tavo šeimininkui tai naudinga, ir tiems abiem vyskupams, kurie atsisako savo patogumų, gali prarast tarnybą ir net gyvybę dėl reikalo, kuris jau šiandien atrodo beviltiškas. Juk visiems būtų geriausia atmest tą beprasmišką mintį ir sugrąžinti santarvę Bažnyčion.

– Jūs tikrai nesavanaudiškas, nuoširdus žmogus, jeigu mąstot apie tai, kas mums geriausia, – atitariau. – Bet tikrai būčiau kvailas, jei manyčiau, kad popiežius ir kardinolai šito nežino. Bizantijos imperatorius ir patriarchas turbūt geriau pažįsta savo tautą negu mes. Ir turkai jau seniai būtų užėmę Konstantinopolį, jeigu būtų galėję. Ne geros valios jiems trūko – juk tas sultonas Muradas dar prieš gerą dešimtį metų buvo apsupęs Konstantinopolį, bet bergždžiai. Nors nuskurdęs ir nusilpęs, tas didus miestas atrėmė kitatikių puldinėjimus. Turkams ta užmačia brangiai kainavo ir turbūt jiems bus nelengva dar kartą jos griebtis.

Kuo geriausiai pamąstęs šnekėjau toliau:

– Galbūt tai neįmanoma. Galbūt tai nuves tiktai į nevaisingas derybas ir unija niekuomet nebus sudaryta. Galbūt unijos klausimu ir nesutarimais dėl unijos sudarymo vietos popiežius pasinaudojo tik norėdamas palenkt savo pusėn lengvatikius ir suskaldyt šventąjį konsiliumą, kuris, būdamas vieningas, jį, kaip Bažnyčios vadovą, greitai būtų nušalinęs ir privertęs paklusti konsiliumo sprendimams. Galbūt kvailas mokslo vyras ir dievotieji vyskupai kaip juokdariai bergždžiai vaikomi, bet ir aš būsiu nuoširdus ir sąžiningas ir ramiai prisipažinsiu vieną dalyką: manęs tai nė kiek nejaudina. Bus sudaryta unija ar nebus, bet aš gausiu progą nuplaukt į Konstantinopolį ir pažinti graikų kultūrą. Aš tik šito siekiu.

Jis labai nustebo, ūmiai iškėlė rankas ir sušuko:

– Tu bedievis, jei šitaip begėdiškai kalbi! Dar nubaus tave Dievas ir pakliūsi turkams į vergiją už tai, kad tenkindamas savo įgeidį beširdiškai gini reikalą, kuris visus pražudys.

Aš atsakiau:

– Neapsimetinėkite. Verčiau taip pat sąžiningai prisipažinkite, kurią pusę palaikote ir ko tikrai iš manęs norite.

Vaizduodamas, kad nieko nesupranta, jis tikino:

– Aš tesu taikingas pirklys, kaip matai. Sėkmingos prekybos pamatas – taika. Tad turėtų būt aišku, kodėl smalsauju ir kodėl persergsčiu jus dėl sankirčių, kurie gali sutrikdyti mano verslą. Neklausinėjau tavęs tokių dalykų, kurių kiti nežino. Ir tau nepasakiau nieko, ko nežinotų besidomintys politika. Manęs neapkaltinsi jokia piktadaryste, be to, aš turiu apsaugos raštą, kuris man nepigiai kainavo.

Bet, – toliau įtikinėjo jis, įbedęs į mane rimtas akis, – gražiai prisidėtum prie taikos reikalo, jeigu tai, ką pasakiau, kaip rimčiausią persergėjimą išdėstytum savo šeimininkui daktarui Kuziečiui ir patartum jam pasikalbėti su kitais pasiuntiniais prieš išvykstant į nežinia kuo pasibaigsiančią kelionę. Ir dar pasakysiu – kelionė į Konstantinopolį nėra nepavojinga net stiprių galerų saugomai palydai. Nors Rodo riteriai ir Venecijos karo laivai saugo kelius, jūros plėšikai juos pasiekia. Gali būti, kad sultonas, norėdamas jau dabar sužlugdyti uniją, pasiųs savo globojamus katalonų plėšikus patykoti Bažnyčios pasiuntinių.

– Suprantu, kad norit gera, – pasakiau. – Ko man nepasikalbėti apie tai su daktaru Kuziečiu?

Nudžiugęs jis čiupo pinigų kapšelį.

– Už vargą aš tau, aišku, sumokėsiu, – pasakė. – Perspėk jį, įrodyk, kad unija neįmanoma, paklausk, ar jis tikrai nori pakurstyt turkus kariaut ir pražudyt Bizantiją, pagrasink pavojais ir jūros plėšikais ir nesigailėsi.

Jis ėmė dėlioti pinigus į krūveles prieš save ir gudriai pasižiūrėjo į mane. Aš papurčiau galvą.

– Manęs nepapirksite, – pasakiau. – Aš negeriu. Kol kas jokia moteris manęs nesuviliojo. Bet teisinga ir suprantama, kad mano šeimininkas turi žinoti, ko imasi, – tik todėl padarysiu tai, ko prašote. Vis dėlto jokie persergėjimai jau nesukliudys to, kas turi įvykti. Bet jeigu kas nors mane norėtų sugundyti ir iš tiesų išvest iš doros kelio, tai koks nors jūsų draugas Konstantinopolyje tepasiūlo man „Iliados“ rankraštį. Turbūt gerai pasvarstyčiau, ar atsisakyti tokios brangios dovanos.

Jis tarė:

– Kiekvienas savaip kvailas, bet tu tikras kvailys, jei žudai jaunystę ir akis gadini slebizuodamas senus raštus. Tu gali daugiau.

– Ką reiškia – daugiau? – paklausiau.

Jis skėstelėjo rankas, bet neatsakė. Tą pačią dieną papasakojau apie tą įtartiną susitikimą ir persergėjimą daktarui Kuziečiui. Jis visai neišsigando, o priešingai, apsidžiaugė ir pasakė:

– Tai geros naujienos. Iki šiol širdyje abejojau dėl unijos sėkmės ir išgyvenau dėl visų kliuvinių, bet dabar vėl pabudo viltis. Nesvarbu, kuri čia pusė įspėja, – tai rodo, kad unijos priešininkai

ne juokais susirūpinę. Jeigu jie mano, jog unija įmanoma, tai ir mes, jos rengėjai, galim tikėtis tik gera.

Praslinkus porai dienų, kai ėjome iš vakarinių pamaldų, per žmonių grūstį prieblandoje man į šoną smigo peilis. Pajutau niūktelėjimą, bet tik išsiveržęs iš kamšaties sučiuopiau įrėžą švarke, o po švarku slepiamos knygos odiniame viršelyje aštrus peilis buvo palikęs bjaurų brėžį. Parodžiau daktarui Kuziečiui, o jis pirmiausia man papriekaištavo už tai, kad į bažnyčią buvau nusinešęs pasaulietišką knygą ir per mišias ją skaitinėjau. Bet ir jis pripažino, kad nederamas mano poelgis išvirto laimingu atsitiktinumu – jei peilis būtų smigęs ne į knygą, tikriausiai būtų mane sunkiai sužeidęs.

– Ar tai nerodo, jog beprasmybė iš anksto nulemta? – tarstelėjau. – Už pikta atlyginama, o už gera baudžiama.

Jis atsakė kaip filosofas negalįs tikėti Apvaizda, kaip ir regimu nelabojo įsikišimu į tai, kas vyksta, kaip mano tamsūs žmonės. Lygiai taip pat keistas atsitiktinumas neįrodo, kad įvykis prasmingas.

– Kintančioje pasaulio vyksmo įvairovėje, – pasakė jis, – būna dar keistesnių atsitiktinumų, bet jei atlygį už širdies rambumą saistai su Apvaizda, esi toks pat tamsuolis kaip boba, kuri velniui verčia kaltę už tai, kad katė nuvertė nuo stalo pieno ąsotį. Tokia patirtis nėra tikrasis pažinimas, kad ir kiek keistų atsitiktinumų suskaičiuosime įrodinėdami.

Pasakiau, kad, būdamas abejoklis, jis blogesnis už mane, nusinešusį knygą bažnyčion todėl, kad nūdau žinių. Jis atsakė:

– Tu daug sykių kalbėjai man apie pažinimą, absoliutą ir tiesą ir aš tau neprieštaravau, nes tu jaunas, aš nenoriu liūdint tavęs, nuoširdžiai šituo tikinčio. Bet čia, Bolonijoje, blaškydamasis gluminančių gudrybių ir netikrumo tinkle, aš galų gale įsitikinau, kad žmogus nieko negali žinot absoliučiai.

Labai apstulbau ir paklausiau, kaip jis tokią beviltišką išvadą gali įrodyti. Jis paspūsčiojo smilkinius pirštų galiukais, triukšmingoj gatvėj kaupdamas mintis, ir pasakė:

– Stebėdamas kūriniją pamačiau, kad kiekviena būtybė įgyvendina tai, kas nustatyta prigimties, ir kiekviena būtybė turi tinkamus įnagius tam įgyvendinti. Pats stipriausias žmogaus siekis – pažinti ir suprasti, todėl galime tarti žmogų turint ir

reikiamas priemones tam siekiui įgyvendinti. Bet tirdami žmogaus pažinimo esmę greitai pastebėsime, kad žinios kaupiamos lyginant tai, kas pažįstama, ir tai, kas sužinota, kol nepažinome. Šitaip galime toli nueiti, bet galutinės ribos niekada neprieisime. Žmogui nepasiekiama absoliuti tiesa, absoliutus pažinimas. Geriau tai suprasi, jei absoliučią tiesą pavadinsiu Dievu. Dievo esybės mes niekada nesuvoksime. Todėl visos mūsų tiesos visad bus ribotos ir santykiškos, palyginti su tuo, ką žinome. Absoliuti tiesa, kaip ir Dievas, neapibrėžiama ribom, todėl mes jos negalim suvokti.

Nesuvoki šito, – toliau kalbėjo jis, – nes tu pripratęs viską vertinti taip, kaip ribotus daiktus aplinkui. Bet matematikos mokslas man padėjo suprasti, kad galutinis žmogaus pažinimas – tai neabejotinas žinojimas, kad pažinimas nepasiekiamas, antraip žmogus būtų Dievas. Šitai aš vadinu mokytu nežinojimu ir laikau tai nemokyto nežinojimo priešybe, nes juo, kaip tvirtu pamatu, galime grįsti protingą mąstymą, nesileisdami į svaičiojimus.

– O Graikijos mokslininkai? – paklausiau. – O visi dideli filosofai? Ar jūs išmintingesnis už juos?

Jis nuolankiai atsakė:

– Tikrai nemanau esąs už kitus išmintingesnis, o veikiau pripažįstu savo kvailumą. Bet, tiksliai ir nuosekliai dėstant mintis, galima įrodyti tai, ko neįmanu nusakyti, ir tai, kas pagal pažinimo nuostatas laikytina tik svaičiojimu, vaizdiniu ir neįrodomom prielaidom. Aš griežtai laikausi šito savo teiginio, nes išsiaiškinau jį su didelėm pastangom ir smarkiai kamuodamas galvą. Paaiškinsiu tau jį matematiniu palyginimu. Ar kreivė gali būti tiesi?

– Ne, – atsakiau. – Kreivė – tiesės priešingybė.

– Kaip tik taip, – nudžiugo jis. – Bet įsivaizduok tiesę, liečiančią apskritimą. Įsivaizduok be galo didelį apskritimą. Jį liečianti tiesė susilieja su jo linija. Begalybėje priešybės susitinka ir tiesė susilieja su kreive. Įsivaizduok į apskritimą įbrėžtą daugiakampį. Nors daugiakampio kraštinės labai trumpos, jos nesusilieja su apskritimo linija. Skritulio kvadratūra – neįmanomas dalykas. Bet jeigu daugiakampio kampų skaičių didinsime be galo, sykiu trumpindami daugiakampio kraštines, trumpinamos kraštinės susilies su apskritimo linija. Tik šitai galime laikyti skritulio kvadratūra. Be galo mažos priešybės taip pat susitinka ir susilieja. Vadinasi,

Dievas yra ir be galo mažame, ir be galo dideliame. Bet būties ir veiksmo pasaulyje viskas apibrėžiama riba ir matu. Todėl ir žmogaus pažinimui būdingas ribotumas. Reiškinius išmatuojame ir suprantame tik per jų santykį su kitais, ribom apibrėžiamais reiškiniais. O per jų santykį su be galo dideliu ir per santykį su be galo mažu negalim suprasti. Todėl Dievas turėjo gimti žmogumi žemėje. Kristuje susijungė žmogus ir Dievas, ribotumas ir beribiškumas, apibrėžtumas ir neapibrėžiamumas.

– Keliaudamas gavau pamoką, – pasakiau, – kad Dievas lygiai didis ir lygiai mažas kaip žmogus. Tikėjau vienintele besąlygiška tiesa, kad Dievas yra mano paties širdyje. Jeigu tiesa tai, ką įrodinėjate, tarčiau, kad žmoguje susilieja ribotumas ir beribiškumas.

Mano žodžiai skaudžiai užgavo daktarą Kuzietį.

– Svaičiojimas, vaizdiniai, mistika, klaidatikystė! – plykstelėjo jis. – Vien ta mintis – žmoguje slypinčios gimtosios nuodėmės išraiška. Gimtoji nuodėmė – tai ne niekingų kūno skatulių vergiškas tenkinimas. Juk šventieji ir asketai, net bemoksliai vienuoliai įrodė, kad žmogus pajėgus įveikti kūno pagundą. Gimtoji nuodėmė negali būti tik silpnumas, kylantis iš žmogaus ribotumo, kaip kad išdidumas, tuštybė, pavydas bei piktavališkumas; aš sumąsčiau, jog gimtoji nuodėmė – tik žmogaus įsivaizdavimas, kad jam pasiekiama absoliuti tiesa ir absoliutus pažinimas. Taip aš suvokiu gimtąją nuodėmę, bet šios minties negaliu plėtoti nesuderinęs su Bažnyčios mokymu ir iki galo neišsiaiškinęs pažinimo ribotumo klausimo.

Jis pasiūlė man plėtoti mintį apie beribiškumo sampratą, nes beribiškumą suvokti ir suprasti tikrai nelengva, reikia turėti gilaus mąstymo įgūdžių. Mintis apie be galo didelį ir be galo mažą, esą, buvo tik palyginimas, dar reikia atmesti didumo ir mažumo, apibrėžiamų ribom, sampratas. Dievas – begalybė, Jis, kaip ir begalybė, neapibrėžiamas nei didumu, nei mažumu. Negalima tarti, kad yra begalybė ar jos nėra, nes būtis ir nebūtis apibrėžiamos ribomis. Taigi mintys ir protas begalybę nagrinėja per palyginimus, bet žmogus jos neaprėps ir nesuvoks.

Atsidėjęs ir karštai trokšdamas suprasti klausiausi jo mįslės ir visai užmiršau man į šoną smigusį peilį. Prisiminiau tik tada, kai įžengėm į kiemą, ir pasakiau:

– Kas dūrė ir už ką, turbūt kaip gyvas nesužinosiu, bet liūdna, kad menkas ribotas gelžgalys gali akimirksniu atimti kūno gyvybę ir išstumti mano mintis iš būties į nebūtį. Taigi, būdami riboti, būkim atsargūs ir lenkimės mirties, nors mirties tiesa santykiška, palyginti su kitomis tiesomis, kurias apibrėžia ribos.

Kitą dieną į popiežiaus rūmų kiemą įjojo Taranto vyskupas. Džerškindamas šarvus po vyskupo apdaru, žvangtelėjęs pentinais, nušoko nuo augaus arklio ir įžygiavo vidun kaip karys. Jis sugrąžino valią ir ryžtą. Galų gale popiežius patvirtino savo vardu mažumos nutarimą ir Dishipatas sutiko, kad derybų vieta galutinai būtų paskirta tada, kai Bizantijos imperatorius ir patriarchas atvyks į norimą Italijos uostą. Tą baisaus liūdesio prislėgtą graiką mokslininką visi vilkinimai nukamavo ne mažiau nei mus. Delsimas jau negelbėjo. Pamatęs, kad popiežius patvirtino mažumos nutarimą, kaip įgaliotasis imperatoriaus ir patriarcho atstovas, jis taip pat raštu pripažino popiežiaus paskirtus Bažnyčios susirinkimo vadovus ir prie jų prisidėjusius vyskupus tikruoju konsiliumu. Jis nuėjo taip toli, kad patikino imperatorių ir patriarchą iškeliausiant į Italiją tą patį mėnesį, kai popiežiaus pripažinto teisėto Bažnyčios susirinkimo atstovai atvyks į Konstantinopolį. Savo pusbrolį arkivyskupą Kondulmerį jis iš anksto pasiuntė į Veneciją išnuomoti karinių galerų, kurias turėjo gauti pagal sutartį, ir paskyrė jį tų galerų viršininku. Jis nurodė, kad Konstantinopolyje pasiuntiniai turės vesti derybas kartu su jo legatu Jonu Ragūziečiu, ir sustiprino pasiuntinybę dar dviem vyskupais.

Ir aš mačiau popiežių per iškilmingą išlydėtuvių priėmimą. Už tai turėjau būt dėkingas veikiau Taranto arkivyskupui nei kukliam daktarui Mikalojui. Arkivyskupas manęs neužmiršo. Priešingai, iš jo elgesio ir prielankumo supratau jį laikant mane vienu ištikimiausių popiežiaus šalininkų. Jis netgi užsiminė man apie nedidelę prebendą, kurią per ypatingą malonę, esą, galėčiau gauti grįžęs iš Konstantinopolio. Atsakiau neketinąs tapti Bažnyčios tarnu, o pasitenkinsiąs poezijos tyrinėjimais, nes per pašnekesį su daktaru Kuziečiu gana aiškiai supratau, kad iš manęs filosofo nebus. Jis atsakė, kad tai ne kliūtis. Esą, galėčiau gauti prebendą per kokią nors paprastą bendruomenę, nusisamdyti kokį pavaduotoją, nors pats liksiu be tonzūros. Tikriausiai

jis palaikė mane labai savotišku, net kiek kvailoku, nes atsakiau nenoris su niekuo susisaistyti.

Popiežiaus palaiminimas manęs pernelyg neįkvėpė, nors teko garbė pabučiuoti jo apavą. Užtat atidžiai stebėjau jį, kai kalbėjo pasiuntiniams. Tai buvo gražių bruožų liesas niaurus žmogus – ne toks išmanus ar įkvepiantis gražbylys kaip kardinolas Čezarinis. Žinojau, kad jis – prakutusio venecijiečio prekiautojo sūnus, kuris pakluso Kristaus įsakymui – padalijo palikimą neturtėliams ir tapo vienuoliu. Su tos pačios dvasios vienuoliu, savo bičiuliu, jis, giminaičiui iškilus į popiežius, pradėjo tarnauti kurijoje. Kad kardinolų konklava popiežium išrinko jį, galima paaiškinti tik tuo, jog, kardinolų nuomone, jis būsiąs lengvai valdomas. Juk jis niekur nesimokė teologijos nei kanoninės teisės, literatūra nesidomėjo, tik griežtai laikėsi savo vienuolijos pamaldumo nuostatų ir buvo nepriekaištingos doros. Su Bažnyčios susirinkimu jis kirtosi nuo pat pradžių ir ilgainiui tas sankirtis išvirto į Bažnyčią perskyrusią pragarmę. Romos gyventojai sukėlė prieš jį maištą ir sugrąžino respubliką, todėl jis su vieninteliu ištikimu tarnu turėjo sėst į žvejo valtį ir Tibru sprukti iš miesto, ir tik paskutinę akimirką pakilęs vėjo šuoras jį, valties dugne prisidengusį skydu, išgelbėjo nuo iečių ir strėlių. Su Italijos kunigaikščiais jis nesutarė. Žmogiškai žiūrint, jis turėjo nusižemint ir siekt Bažnyčios susirinkimo paramos. Tačiau, kilus unijos klausimui, jis atkakliai ir įžūliai skaldė Bažnyčios susirinkimą ir dauguma pakilo prieš jį į atvirą maištą.

Todėl su baimingu smalsumu stebėjau tą griežtą vyrą. Jo valia sekti Kristų neabejojau. Ir asmeninės garbėtroškos neįžiūrėjau, jį stebėdamas. Priešingai, įsitikinau, kad jis garbės nesiekia, bet tikrai mano kovojąs dėl Petro palikimo, Apaštalų sosto valdžios sugrąžinimo vien Bažnyčios ir savo paties sekėjų labui. Jis gimė niūriais, neviltingais galutinio skilimo laikais, kuriuos daugis tarė esant pasaulio pabaigą. Kartėlio, nusivylimo ir pasninko raukšlės raižė jam veidą. Jis buvo Bažnyčios galva, bet kūnas be galvos – negyvas. Bet kodėl kaip tik jam buvo patikėti dangaus karalystės raktai, nesupratau. Jis tikėjo savo teisumu, o Bažnyčios susirinkimo dauguma taip pat turbūt tikėjo savo teisumu. Bet Bažnyčios neteisumas, godumas ir bedieviškas gyvenimas už savų sienų, paaiškina, kodėl jis tikėjo savo teisumu.

Kalbėdamas apie pasiuntinių uždavinio svarbą, popiežius uždraudė jiems Konstantinopolyje reikšti savo nuomonę, kalbėjo apie Rytų ir Vakarų bažnyčių ginčų klausimus, kuriems spręsti buvo sušauktas susirinkimas dėl unijos, uždraudė leistis į disputus ir suteikė valdžią nušalinti konsiliumo daugumos pasiuntinius nuo šventųjų sakramentų, jeigu jie įkalbinės Bizantijos imperatorių ir patriarchą atsisakyti popiežiaus patvirtinto mažumos kvietimo. Nesileisdami į dogminius disputus, jie turį susidraugauti su Ortodoksų bažnyčios mokslininkais ir pasistengti surinkti medžiagą, kuri gali būti naudinga Katalikų bažnyčiai per vėlesnius ginčus tikėjimo klausimais. Vis dėlto ne tai svarbiausia. Visąlaik išvien jie turį laikyti galvoje, kad pirmas – svarbiausias jų uždavinys – įkalbėti imperatorių ir patriarchą su palydom kuo greičiau keliauti į Italiją. Visa kita bus nuspręsta vėliau per derybas.

– Parodykite jiems, jog mes įsitikinę ir besąlygiškai tikime, – pasakė jis, – kad unija prikels krikščionis ir suvienys. Konstantinopoliui gresiantis turkų pavojus pažadins valdovų jausmus ir įžiebs jiems tą įkvėpį, kuris išvedė Vakarų šalis į kryžiaus žygį vaduoti Viešpaties kapo. Jei jie, sužinoję apie mūsų kariavą ir nesutarimus, ims dvejoti, sumenkinkit ir parodykit, jog tie nesutarimai niekingi.

Bet tuos patarimus ir nurodymus jis pasakė sausai ir šaltai tarsi vykdydamas nemalonią pareigą. Jis vengė minios ir žmonių draugijos. Todėl priverstiniai vieši pasirodymai jį nukamuodavo. Niūri vienuolio celė ir vienatvė paliko ženklą jo širdyje. Taranto arkivyskupas švytėjo visu savo naujo rango gražumu – atrodė stotingas ir tvirtas kaip uola, o veidas – lyg iš geležies lietas. Spėjau jį mintijant sau, kad viskas būtų kitaip, jeigu jis būtų popiežius ir Bažnyčios galva. Bet, kai šitaip pagalvojau, širdyje rados pagarba popiežiui Eugenijui kaip žmogui kaip tik dėl to, kad jis stokojo tokio uolos tvirtumo. Širdyje jis kovodavo dėl kiekvieno savo sprendimo ir nuolat abejodavo jų teisingumu. Todėl jo sprendimai man atrodė patikimesni.

Kai kieme kroviau ant arklio daktaro Kuziečio daiktus, priėjo juodaakė italė. Nusišypsojo ir reikšmingai perbraukė pirštu mano švarko įrėžą, kurią pats buvau susisiuvęs.

– Eik sau, mergaite, – pasakiau.

Jos akys plykstelėjo. Ji taip stipriai suspaudė lūpas, kad tos nubalo, o ji pati iš piktumo subjuro.

– Knygas skaityti moki, raštininke Johanai, – pasakė, – bet apie gyvenimą nieko neišmanai. Šita drabužio įrėža turėtų pamokyti tave būti mandagų su moterimis ir neįžeidinėti jų be pamato. Tu dar nukentėsi už šiurkštumą ir neišsiauklėjimą.

– Nesirūpink, mergaite, manęs laukia daugybė kančių, nors tu to nesuprasi, – atšoviau. Bet pasidarė smalsu ir paklausiau: – Tai tu man dūrei peiliu?

Ji prapliupo juoktis ir stumtelėjo mane ranka.

– Vyrai kvailiai, – atsakė. – Iš vakarinių pamaldų išėjai toks abejingas ir išdidus, kad net nepastebėjai manęs, vaikštančios aikštėje su vienu mulkiu, kuris siekia mano prielankumo. Akimirkos įgeidžiu pažadėjau jam bučinį už tai, kad suvarys tau peilį į šoną. Jis tai iškart padarė ir nusipelnė bučinio, nors ir nesužeidė tavęs. Nežinau, katras iš judviejų kvailesnis – tu ar jis.

– Ir tu drįsti man tai prisipažinti, – pasakiau svarstydamas, kaip ją nubausti.

Kieme sukaukšėjo arklio kanopos, ginklanešiai sušoko ant arklių ir mane pagavo kelionės džiugulys. Apkabinau ją ir pabučiavau į lūpas, kaip mokėjau. Ji užsimerkė ir išbalo kaip drobė. Tada ūmai išsiplėšė iš mano glėbio, nusispjovė, skėlė man antausį, pravirko ir nubėgo.

Kerštas nesuteikė man džiaugsmo. Priešingai, nuliūdino. Jodamas iš miesto mąsčiau, kad tikriausiai, kaip ji sakė, maža ką išmanau apie gyvenimą. Bet, prieštaravau pats sau, ir nenoriu išmanyti, nenoriu drumst sau galvos ir tyrų minčių žemišku, juslių svaiguliu. Gal aš pats iš žemės dulkių, bet mano minčių švitesys negali būt iš dulkių.

Ir daktaras Mikalojus Kuzietis jojo nukukinęs galvą, nugrimzdęs į gilias mintis. Mūsų laukė ilgas kelias. Pamaniau, kad jis meldžiasi, mąsto apie kelionės vargus ir sunkumus, su kuriais turėsim susidurt. Bet galų gale jis pakėlė apvalią galvą ir, neramiom vaiko akim pažvelgęs į mane, pasakė:

– Tiesa paprasta. Turi būti pati paprasčiausia. Visa ko įvairovėje, daugybe mazgų suraišioto žmogaus minčių nepramušamame tinkle tiesa tokia paprasta, kad atrandama ir regima vičvieną akimirką nelyginant skaistus plyksnis. Kam man kamuotis, jei

net didžiųjų išminčių mintys ir visos mano perskaitytos knygos kaip mūro luitai kraunasi aplinkui, atskirdamos mane nuo paprastos tiesos.

Aš pasakiau:

– Mirtis – vienintelė tiesa. Šią tiesą atradau dar tuolaik, kai keliavau, sykį prie bažnyčios mūro pabudintas lakštingalos giesmės. Manau, gyvenimas – tiktai lakštingalos giesmė, toks pat beprasmis ir tuščias.

Jis atsiduso ir atsakė:

– Taip manė dar Stojos ir Epikūro mokiniai, ir jų mokymai liūdniausi iš visų. Užtat žodis turėjo tapti kūnu ir rastis pasaulyje, kad beprasmybėje rastume amžinąjį gyvenimą. Mąstančiam žmogui tikėjimo slenkstis aukštas, bet įveikiamas. Mąstančiam žmogui nedera neviltingai šūkčioti: tikiu, nes tai nepaaiškinama. Žydams – tai papiktinimas, graikams kvailystė, bet tiesa vis dėlto tokia paprasta, kad net vaikas gali ją suvokti.

– Kodėl nuolatos save tuo tikinat? – paklausiau. – Jeigu tikėtumėte, nereikėtų šitaip atkakliai taikinti tikėjimo su protu ir nuovoka. Širdyje jūs abejojate, daktare Mikalojau. Todėl nekaltinkite ir neteiskite manęs už tai, kad ieškau kitokios tiesos nei jūs.

Jis sušuko:

– Aš abejoklis, nuo jaunystės atskalūnas, tarnauju reikalui, kuriuo netikiu. Bet, Dieve, Dieve, tu davei man mąstymo dovaną, tad norėjai, kad ja naudočiausi. Plykstelėk man savo tiesos šviesa. Bent vieną kartą, vičvieną kartą gyvenime ir man bus gana.

– Tegul popiežius būna Bažnyčios galva, – paguodžiau aš. – Jūs būkit nukamuota, abejojanti Bažnyčios sąžinė. Turbūt todėl kaip tik jus pasiuntė atlikti sunkiausio mūsų laikų uždavinio – sutaikyti Rytų su Vakarais. Bet taikintojai ir taikdariai šiais tamsiais laikais gauna per ausį. Todėl lydėsiu ir saugosiu jus, smalsiai stebėdamas, kaip jums sekasi.

Bet jam meldžiant apreiškimo suvokiau, kad pats jau patyriau apreiškimą, kai prie bažnyčios mūro po šeivamedžiu mane pabudino lakštingalos giesmė.

III

Rugpjūčio viduryje už popiežiaus skolintus pinigus išsinuomotomis karo galeromis pagaliau iškeliavome iš Venecijos. Jūra bemaž visąlaik buvo rami, plaukėme kalnuotomis pakrantėmis. Kai saulė leisdavosi, jūra nusidažydavo melsvu raudoniu. Man tai buvo Romos ir antikos jūra. Koks pakylėtas jaučiausi, kai sudūlavo Graikijos krantai! Išlipęs į krantą Patruose, norėjau apkabinti kiekvieną dulkiną lauro medelį, apsivyti rankomis kiekvieną nuskeltą raižytą šventyklos koloną. Bet tikrovės negalėjau nuneigti. Marinantis vasaros karštis buvo rudai nudeginęs žemę. Senosios šventyklos buvo sugriuvusios. Barzdotų, juodai apsitaisiusių vienuolių akyse degė prakeiksmai mums, lotynams.

Dar laive venecijiečiai man pasakė, kad Egėjo jūra – tai neapykantos jūra. Rytuose turkai valdė Mažąją Aziją, vakaruose – Bulgariją, Makedoniją ir Tesalonikę. Imperatoriaus broliai, pasilikę prie Bizantijos valdžios driskanų, kaip despotai valdė Morėją, riejosi tarpusavyje ir dėl galios jungėsi net su turkais. Imperatoriaus brolis Demetrijas stovėjo greta sultono Murado, kai tas supo Konstantinopolį. Venecija ir Genuja užėmė salas ir, varžydamosi bei neapkęsdamos viena kitos, kūrė savo rinkas. Serbijos despotas, kaip ir Albanija, mokėjo mokesčius sultonui. Kariaudama su Vokietijos imperatorium, Venecija buvo užėmusi Dalmatijos pakrantes. Kryžininkų įkurtos Lotynų – frankų grafų ir baronų – imperijos palikuonių saujelė stengėsi išlaikyti valdžią salose. Čia visi neapkentė visų. Krikščionys neapkentė musulmonų, o musulmonai – krikščionių. Katalikai krikščionys neapkentė graikų tikėjimo krikščionių, o šie – katalikų. Vargšai valstiečiai neapkentė ponų, o didikai vieni kitų. Svetimšalis čia turėjo mąstyt, ką šneka, kad ko nors neįžeistų. Šitokia buvo pavirtusi kitados galinga, auksu tviskanti Bizantijos valstybė. Bet ir dėl jos skutų pešėsi visi neapykantos ir schizmos amžiaus plėšikai. Beprotiškas atrodė sumanymas prisidengus Kristaus

meile nešti santarvę į šalį, kurios imperatoriaus brolis, padedamas kitatikių, kariauja su saviškiais.

Patruose į laivą įlipo Morėjos despotas Konstantinas, vyriausias iš dar gyvų Jono VIII brolių. Kaip imperatoriaus atstovas jis turėjo apžiūrėti Venecijos valdomoje Kretoje nusamdytus tris šimtus lankininkų, o paskui drauge su mumis plaukti į Konstantinopolį. Vykdamas į Italiją, imperatorius ketino paskirti jį laikinuoju valdovu. Imperatoriui iškeliavus jis turėjo atsakyti už Konstantinopolio saugumą. Konstantinas buvo laikomas patyrusiu kariu. Bet venecijiečiai kuždėjosi, jog iš Konstantinopolio į Morėją jis nuvyko be imperatoriaus leidimo ir dabar su turkų pagalba ketina išvyti brolį iš Konstantinopolio.

Negalėjau tuo patikėti. Tai buvo maždaug trisdešimt trejų metų dailus vyras garbanota barzda. Veidą niaukė tas pats slogus liūdesys, kokį mačiau Dishipato veide. Tačiau jis atrodė patikimas ir malonus žmogus ir nėmaž nesididžiavo, nors buvo imperatoriškos giminės. Kilmingi išsilavinę jo palydos graikai daug labiau pūtėsi. Nors su mumis elgėsi mandagiai, gana greit supratau, kad širdyje jie mus laiko barbarais. Mat jų valstybė, nors nuskurdus ir pažeminta, gyvavo jau tūkstantį metų. Tad Vakarų šalių kunigaikščius ir valdovus jie laikė paprasčiausiais prasimušėliais.

Norėjome laimėti laiko, tad persiskyrėme perpus. Pusė pasiuntinių iškart nuplaukė tiesiai į Konstantinopolį, nusprendę aplenkti Avinjono atstovus. Daktaras Mikalojus ir aš keliavome su princu Konstantinu į Kretą. Laive susipažinau su princo artimiausiu žmogumi – kilmingu ir išsilavinusiu Franciu, kuris lydėjo jį kaip patarėjas. Pats Francis sakė, jog juodu sykiu įgijo išsilavinimą ir tapo neišskiriami.

Tikrai nemaniau, kad tas kilmingas vyras man rodo dėmesį, iš pirmo žvilgsnio pajutęs man prielankumą. Priešingai, supratau jį mėginant išgauti iš manęs reikiamų žinių apie kiekvieną pasiuntinį, apie Bažnyčios susirinkimą ir padėtį Italijoje. Jis leido suprasti, jog Konstantinopolyje mums teks patirti nepasitikėjimą ir priešiškumą. Vis dėlto bent jau princas Konstantinas laikąs uniją politine būtinybe, o antraip Konstantinopolis anksčiau ar vėliau pražus. Jis pats sakė protu ir širdimi karštai pritariantis unijai.

– Juk garbinam tą patį Kristų, – pridūrė. – Šviesiais laikais tai

turėtų perveikti tamsių vienuolių prietarus ir teologų karą dėl žodžio ir raidės.

Lotyniškai jis kalbėjo prastai ir geriausiai jį suprasdavau, kai paprašytas jis savo žodžius išversdavo į graikų kalbą. Tad galėjau mokytis be tarmiškai kalbančių tarnų ir virėjų pagalbos. Savo ruožtu jis maloniai leido man taisyti savo lotynišką kalbą ir už tai net padėkodavo.

Gražus jo elgesys ir nuoširdus mandagumas man darė didelį įspūdį. Jis kalbėjo:

– Galbūt Romos bažnyčia nuo Graikų bažnyčios skiriasi taip pat, kaip lotynų kalba nuo graikų. Lotynų kalba privali valdovams ir teisininkams, o graikų kalba – poetams ir filosofams. Vakarų bažnyčią plėtojo dvasininkai, įgiję romėnišką teisinį išsilavinimą. O Bizantijos bažnyčia išaugo ant graikų filosofijos pamatų. Jūsų pažinimui padarė poveikį pasigėrėtinai santūri Aristotelio išmintis. Mūsų pažinimas pagrįstas stipria Platono tradicija. Jums svarbiausia – Bažnyčios teisė, o mums – dvasia. Unija lemtų vaisingą lygių Bažnyčių sąveiką. Duokite mums tvarką, o mes jums įkvėpsime naujos dvasios.

Jis buvo atmintinai išmokęs ilgas graikų poezijos ištraukas, net iš „Iliados“, ir teikėsi padeklamuoti gražiu, išlavintu balsu. Princas Konstantinas apžiūrėjo laivą ir jo ginkluotę, su kardinolu Kondulmeriu bei venecijiečių laivo vadu pasišnekėjo apie jūros karo meną. Daktaras Kuzietis be paliovos braižė popieriuje geometrines figūras, o vakarais stebėdavo žvaigždes. Laivas buvo tarsi nedidelis pasaulėlis su sava tvarka. Jūros apsupty amžiaus įvykiai nuo mūsų nutolo nepasiekiamai. Aš aprimau. Troškau, kad kelionė truktų ilgai ilgai.

Kandijoje stūksojo venecijiečių tvirtovė ir jos vadas tiek iš savo įgulos, tiek iš tos kalnuotos salos pasiutėlių gyventojų buvo subūręs tą trijų šimtų lankininkų būrį, kaip įpareigojo sutartis. Bet despotui Konstantinui neužteko pamatyti rikiuotę ir suskaičiuoti vyrus. Jis apžiūrėjo kiekvieną vyrą ir jo ginkluotę, nemažai pašalino dėl amžiaus ar prasto pasirengimo ir pareikalavo papildyti ginkluotę iš venecijiečių sandėlių, kad visi kariai turėtų bent po šalmą, šarvus ir pritinkamą lanką. Dvasininkams atrodė, kad jis reikalauja per daug, o venecijiečiai už ginkluotę paprašė plėšikiškų sumų. Bet princas Konstantinas pasakė:

– Jeigu imperatoriui išvykus turkai puls Konstantinopolį, aplaidumo jau nebeatitaisysi nei pinigais, nei ašaromis, nei maldomis. Svetimšaliai turi būti mokyti, pripratinti prie drausmės, nes mieste gali kilti neramumų. Vos prieš keletą metų Konstantinopolio žvejai buvo surezgę sąmokslą staigiai pulti ir užimti miestą ir atiduoti jį turkams. Teko sugriauti ir išplėšti šešis šimtus namų, visą miesto dalį palei pakrantės mūrą. Aš karys ir negaliu derėtis dėl sutarties, kurią sudarė imperatorius su popiežium.

Tariantis prabėgo kelios dienos, tik tada samdyti kariai sulipo į laivus ir ankštumoj bei maišaty mes toliau plaukėme Egėjo jūra. Kiekviena sala, pro kurią praplaukdavome, buvo senovės graikų išgarbstyta eilėmis ir legendomis. Artėjome prie Helesponto sąsiaurio ir aš karštai troškau, kad plauktume pro sugriuvusią Troją, nes troškau bent akies krašteliu išvysti smėlėtą pakrantę, už kurios kūpsojo Ilionas ir kur graikai tempdavo savo laivus. Daktaras Mikalojus domėjosi žemėlapiais ir tikino, kad Ptolemajo brėžiniuose Ilionas buvo pažymėtas. Mane pagavo noras kada nors su „Iliada" rankoj pakeliauti po eilėmis įamžintų kovų vietas. Bet tos žemės buvo užimtos turkų, ir venecijiečiai sakė, jog turkai žudo krikščionis, kurie pakliūva jiems į nagus, jei tie keliauja be ginkluotos palydos ir sultono raštinės arba sultono vietininko išduoto leidimo. O į Helespontą turkai neleidžia, nes sąsiaurio pakrantėse laiko įgulą ir baiminasi šnipų.

Kai praplaukėme Mitilėnės salą, pratrūko smarki audra ir nubloškė laivus nuo numatyto kelio. Mėginome pasiekti saugų Lemno uostą ir priplaukėme salą, bet vėjas buvo toks stiprus, kad toliau nebeįstengėm irklais stumti sunkių galerų. Turėjom plaukti pavėjui ir, smarkiausiam audros nirštui paliovus, išvydome jūroje kyšantį niaurų miškingą ir uolotą kalną. Dar niekad nebuvau matęs tokio laukinio, žmogaus nepaliesto kraštovaizdžio, nors tarp uolų bolavo vienuolyno pastatai ir bažnyčių kupolai. Mat audra mus nunešė prie graikų šventojo Atono kalno. Ir ši šventa žemė priklausė turkams nuo tol, kai jie užkariavo Tesalonikę, bet vienuolynai mokėjo mokesčius sultonui ir tas nevaržė jų tikėjimo. Tai buvo tokia šventa žemė, kad net turkai nedrįso jos plėšti. Tik katalonai jūrų plėšikai, susivilioję vienuolyno lobiais, sykį buvo ją užpuolę.

Visi sirgome jūros liga ir jautėmės prastai, irklininkai buvo išsekę, vienas laivas leido vandenį. Turėjome sustoti uoste, nusipirkti maisto, pakeisti vandenį statinėse ir pasitaisyt apgadintus laivus. Bet tik princui Konstantinui įsakius vienuoliai mums leido nedideliame uoste mesti inkarus.

Sužinojau, kad tūkstantį metų į tą šventą vienuolyno žemę nebuvo įžengus nei viena moteris. Francis tikino, jog to kalno miškuose ir kalnuose, gobiamuose tyrų tylos, nėra net žvėrių patelių. Pagrindinio vienuolyno bibliotekoje buvo saugomi pirmosios bendruomenės ir pirmųjų Bažnyčios susirinkimų rankraščiai. Bet Atono vienuoliai ir vienumon pasitraukę atsiskyrėliai jau šimtus metų knygose nebeieškojo dieviškosios išminties. Jie tikino pratybomis išlavinta dvasia galį iškart nukakt pas Dievą ir paregėti dieviškąją šviesą.

Kai išgirdo apie rankraščius, daktarą Mikalojų pagavo įkvėpimas.

– Negerai būtų, jei aš, silpnas žmogus, abejoklis, netikėčiau Dievo apvaizda, – tarė. – Jis stūmė mus jūros negandon, – dėl jos išgyvenau didžiausią baimę, – bet turėjo atvesti mus čia, į švenčiausią Graikų bažnyčios vietą ir mes turėjom atsirasti ten, kur Jis nurodė.

Francis pridūrė:

– Praeitą šimtmetį, juodosios žūties ir visuotinės mirties metais iš Atono kilusi palamitų teologija perveikė išmintingą ir pakančią Barlaamo teologiją ir buvo įtvirtinta kaip teisingas mūsų Bažnyčios mokymas. O Barlaamas netgi buvo pasiūlęs uniją su Vakarų bažnyčia. Todėl nesitikėkit, kad čia jus maloniai priims.

Bet princo Konstantino, kaip imperatoriaus brolio, garbė ir pačių vienuolių noras pasipuikuoti šventųjų relikvijomis bei biblioteka buvo stipresnis už įgimtą priešiškumą. Jie buvo sukrėsti Tesalonikės užkariavimo ir jautėsi nesaugūs valdomi turkų, nors, mano nuostabai, patarnaujantys vienuoliai vilkėjo turkiškus drabužius. Matyt, jie taip tvirtai tikėjo per amžius įsitvirtinusių savo tikėjimo nuostatų pranašumu prieš Vakarų bažnyčios, kad vylėsi atverst į tą tikėjimą net popiežiaus ir Bažnyčios susirinkimo pasiuntinius. Jie parodė mums savo bažnyčios brangenybes, šventuosius indus, aukso, perlų ir brangakmenių svarinamus apeiginius apdarus ir žvakių dūmų nujuodintas stebuklingąsias

ikonas. Ten dirbo visa vienuolių menininkų mokykla, pagal griežtas šimtametes nuostatas jie tapė ir auksino šventųjų atvaizdus. Didžiuma tų atvaizdų stebino grožiu ir žadino dievotumą. Už tuos atvaizdus vienuolynas gaudavo nemažų pajamų.

Savo nuostabai ir siaubui, sutikom ten ir du lotyniškai šnekančius vyrus, kurie buvo atsimetę nuo Katalikų bažnyčios ir želdinosi barzdas. Su atskalūnišku užsidegimu jie įrodinėjo Graikų bažnyčios tikėjimo tikrumą. Katalikų bažnyčia, pasak jų, iškraipiusi ir prikaišiojusi priedų į apaštalų mokymą, popiežius esąs Antikristas, o Vakarų bažnyčia – Babilono ištvirkėlė. Daktaras Mikalojus turėjo įtempt visas valios jėgas, kad nesusiginčytų su jais. O vienuoliai, matyt, klaidingai suprato mūsų nuolankų tylėjimą ir pamanė savo įrodinėjimais padarę didžiulį įspūdį ir mus įtikinę, nes leido daktarui Mikalojui kiauras dienas sėdėti vienuolyno bibliotekoje. Jis rado ten šeštojo, septintojo ir aštuntojo ekumeninio Bažnyčios susirinkimų raštus graikų kalba bei švento Bazilijaus raštą prieš Eunomijų. Be to, savo didžiausiam džiaugsmui, aptiko dar negirdėtą Dionisijo Aeropagito veikalą, mat iš visų filosofų labiausiai vertino to mokyto graiko ir apaštalo Pauliaus raštus, kurių daugybė nuorašų ir vertimų buvo pasklidę Vakarų šalyse.

Jam rankos drebėjo vartant per šimtmečius nugeltusio pergamento lapus, kurių raidės buvo bemaž neįžiūrimos, išblukusios. Vienuoliai norėjo parodyti giesmių knygas bei evangelijų raštus, apsunkusius nuo auksu ir sidabru nupieštų pirmųjų raidžių bei miniatiūrų, su dramblio kaulo raižiniais ir brangakmeniais išpuoštais viršeliais. Jie nesuprato, kodėl mokslingasis humanistas žavisi mediniais aptaisais ir iš pažiūros nieko vertom, laiko sučiurintom knygom. Pagonių filosofų ir poetų raštų jie nesaugojo, nors manė, jog bibliotekos skyriuose tokių raštų galima atrasti. Ir visų knygų sąrašo jie nebuvo sudarę.

Daktaras Mikalojus nusipirko Bažnyčios susirinkimų ir švento Bazilijaus raštų nuorašus ir leido laiką, lygindamas juos su pirminiais raštais ir tikrindamas, ar juose nėra klaidų. Jis grąžė rankas, dūsavo, bemaž ašarojo, supratęs, kad turim labai mažai laiko gilintis į bibliotekos lobius. Ir tuos raštus jis surado veikiau atsitiktinai, o ne nuosekliai ieškodamas ir peržiūrinėdamas biblioteką. O ieškojimai būtų trukę ne vieną mėnesį, gal net

kelerius metus. Jis galėjo pasikliaut tik atsainiais bibliotekininkų nurodinėjimais.

Tūkstantmetė vienuolija, jos šventi papročiai, keistos pamaldų apeigos, miros kvapas bažnyčiose ir rūstus Atono kalnas man padarė nenusakomą įspūdį. Tas įspūdis dar labiau sustiprėjo po mūsų žygio į švento vienuolio atsiskyrėlišką būstą susipažint su palamitų tikėjimu. Niauriame miške nesimatė jokios gyvos būtybės, nesigirdėjo paukščių čiulbesio. Rąstų trobelėje šventasis vienuolis, nuo nešvarumų pastirusiais skarmalais, priskretusia ir susivėlusia barzda ir plaukų veltena, iš pirmo žvilgsnio atrodė kaip laukinis. Bet visa jo esybė alsuote alsavo netrikdoma ramybe. Mes jo nesutrukdėm, mat jis gebėjo kada panorėjęs maldomis atsiskirt nuo pasaulio. Paprašytas mus lydinčio vienuolio, jis atsisėdo ant žemės, atsirėmė į sieną, prispaudė smakrą prie krūtinės, pakėlė akis taip, kad tik akių baltymai bolavo, ir, sulaikęs kvėpavimą, ėmė graikiškai murmėti:

– Viešpatie Jėzau Kristau, Dievo Sūnau, pasigailėk manęs.

Tas jo murmesys pamaži ščiuvo, atrodė, kad vienuolis visai nustojo kvapo, kūnas ėmė trūkčioti lyg dūstant. Ant barzdos išdriko seilės ir jis nugrimzdo į snūdą, mūsų jau nebematė. Po kiek laiko mūsų palydovas atitoko ir paklausė:

– Matėt šviesą apie jį?

Mudu su daktaru Mikalojum atsakėme nematę, Francis irgi. Vienuolis įsižeidė ir pasakė, jog neįžiūrėjom tik todėl, kad mes klaidatikiai. Jis pats, esą, aiškiai matęs silpnus šviesos atšvaitus apie atsiskyrėlio kūną, ypač prie pilvo, nes pilvas – sielos buveinė. Jis tikino, kad švenčiausi vienuoliai, patirdami didžiausio pakilumo būseną, sielos akimis regi tokią šviesą, kokia švytėjo Kristus atsimainymo valandą ant Taboro kalno, ir patys švyti kaip lempos. Pasninko ir maldų įaštrintos akys tamsią naktį net iš vienuolyno įžvelgia švytėjimą kalno atšlaitėse, kur niūkso atsiskyrėlių trobelės.

Neturėjome laiko laukti, kol šventasis atsiskyrėlis atsigos iš snūdo. O mane žiūrint į jį, tarsi negyvėlį trobelės prieblandoj pabalinusį akis, tik baimė ėmė. Grįžtant vienuolis stengėsi mums kuo geriau išaiškinti, kodėl, jo supratimu, žmogus gali savo kūnu patirti atsimainymo šviesą. Bet lotyniškai jis kalbėjo prastai, o

Francis mažai galėjo padėti, nes buvo ne teologas. Turbūt todėl gerai nesuvokėm jo aiškinimo. Bet kiek supratau, jis pasakė:

– Taboro šviesa, atsimainymas – tai Dievo spinduliuojanti jėga, amžina dieviška veikla, kuri perskverbia gyvas būtybes, pati nesumenkdama ir nenusilpdama. Šis antgamtinis spinduliavimas suteikia toms būtybėms nežemiškumo. Išmokęs atsiriboti mintimis ir taisyklingai kvėpuoti žmogus kūnu patiria beribę nežemišką ir amžinai spinduliuojančią Dievo galią ir pats persiima Dievo šviesos.

Jis taip pat pasakė, kad atsimainymas ir buvimas su Dievu, sielai ilsintis Dievo palaimoje, – didžiausias dvasios ir kūno malonumas, kokį žmogus gali patirti žemėje kaip dangaus palaimą. Todėl atsiskyrėliai su džiaugsmu ir šlovindami Dievą atsimeta nuo pasaulio ir atsižada to, kuo nebūtina palaikyti gyvybės.

Tarsi iš kito gyvenimo į pažįstamą, kasdienišką grįžom į laivus visai nutykę. Oras buvo gražus, pūtė stiprus palankus vėjas, tad per kelias dienas pasiekėme Helesponto sąsiaurį ir perplaukėme jį su irklininkų pagalba. Venecijiečiai sakė, kad sąsiauryje laikosi stipri srovė, kurios, pučiant priešiniam vėjui, neįveikia net galera. Rugsėjo saulės nušviesta, kaip melsvi brangakmeniai priešais mus tvaskėjo, blykčiojo Marmuro jūra. O paskui prieš išsiilgusias akis iškilo didingas Šventosios Sofijos soboro kupolas ir Galatos bokštas priešingam uosto krante, iš jūros glėbio išniro neįveikiami mūrai ir bokštai, išvydome senuosius imperatoriaus rūmus bei hipodromo akmenines sienas ant pakrantės skardžio ir, vėjy plazdindami popiežiaus bei Venecijos vėliavas, džiaugsmingai drioksėdami patrankom, įsiyrėme į uostą.

Venecijiečiai sakė, kad Konstantinopolio uostas geriausias pasaulyje, – ką kalbėti apie Venecijos. Į krašto gilumą ir palei mūrus nutįsusios įlankos rytinėj pusėj sienų apsiausta stūksojo genujiečių valdoma Pera. Iš vakarų kilo pats didingasis Konstantinopolis, nuo jūros ir nuo sausumos apglėbtas mūrų su daugybe bokštų. Pro Perą į Juodąją jūrą rėžėsi Bosforo sąsiauris, o jo rytinėje pakrantėje spietėsi turkų valdomas miestelis, kuris rinko mokesčius iš keliautojų, vykstančių į Perą ar per Konstantinopolio sąsiaurį. Kaip ir iš tų, kurie keliavo per Helespontą.

Tiek Peros, tiek paties miesto uosto įlankos pakrantės buvo tokios gilios, kad didžiausias laivas įplaukdavo tiesiai į prieplauką.

Apsiausties atveju uostą buvo galima užtverti didžiule geležine grandine, kurią ant vandens laikė rąstai ir kurią prikabindavo prie vieno bokšto mieste ir prie kito – Peros pusėje. Pera – visiškai lotyniškas miestas, nors ten gyvena ir graikų bei žydų pirklių, pasakojo venecijiečiai, bet blogai, kad tai Genujos miestas ir kad jame viešpatauja Milano hercogas. Sultono Vartuose Adrianopolyje jis turi nuolatinį atstovą, ir apskritai genujiečiais negalima pasitikėti.

Mūsų galeros sustojo Konstantinopolio pakrantėje, prie Švento Morkaus vartų ir paaiškėjo, jog dalis pakrantės ir jos pastatų priklauso venecijiečiams. Teisminę valdžią čia turėjo jų bailas. Ir turkai atskiroje miesto dalyje prekiavo ir vykdė savo tikėjimo apeigas, ir Bizantijos imperatorius neturėjo teisės kištis į jų reikalus. Tik tada sužinojau, kad už savo miestą jis moka turkams mokestį. Venecijiečiai kalbėjo net apie dešimtį tūkstančių dukatų per metus. Visokios tautos, kalbos ir odos spalvos maišėsi tame triukšmingame, turtingame uoste, kuriame skirtingą tikėjimą išpažįstančius graikus ir lotynus, turkus ir armėnus vienijo prekyba. Bet pinigai Konstantinopolyje nepakeliamai brangūs, sakė venecijiečiai. Graikų bažnyčia leidžia imti nuošimčius už paskolas – dešimt nuo šimto per mėnesį, nors Katalikų bažnyčia palūkanas draudžia, todėl pirkliai rašo skirtingas paskolų sumas.

Iš nakvynės namų mūsų pasitikti atskubėjo pirmiau čia atsiradę vyskupai su Dishipatu ir Bažnyčios susirinkimo pasiuntiniu Jonu Ragūziečiu. Jie glėbesčiavo daktarą Kuzietį kaip brolį pražuvėlį, karštai mosikavo į laivus, esą, jau ruošiamus imperatoriui Jonui bei patriarchui Juozapui, ir tikino, jog viskas klostosi kuo geriausiai. Imperatorius ir patriarchas jiems rodę vien didžiulį prielankumą ir atjautą. Net tikratikiai graikai palankiai į juos žiūri, nes mieste plinta nuomonė, jog Katalikų bažnyčia siekia pataisyti klaidingą tikėjimą ir jau neapsieinanti be tikratikių Bažnyčios pagalbos. Jonas Ragūzietis pristigo stipresnių žodžių apsakyti apmaudui dėl to, kad Bažnyčios susirinkimas neatsiuntė jam žinių apie tai, kaip klostosi įvykiai. Atrodė, kad pirmiau atvykusiems pasiuntiniams jis lig tol ne sykį liejo apmaudą, bet pajėgė ir daktarui Mikalojui taip pat gyvai išpasakot apie patirtus pažeminimus.

– Mane vieną paliko graikų patyčioms! – šaukė jis. – Porą žiemos mėnesių nedrįsau kojos iš buto kelti, nes žmonės bėgo iš paskos ir badė mane pirštais. Pinigai baigėsi, žinių nei lėšų niekas nesiuntė, išgyventi galėjau tik iš dievobaimingų pirklių malonės, nes sąžinė neleido imti pinigų, kuriuos siūlė imperatorius. Paskui gavau žinią, kad galų gale susitarta konsiliumą dėl unijos surengt Florencijoj. Pasakiau tai imperatoriui ir jis sutiko. Bet nuo vasaros pabaigos vis ėjo gandų, kad pasirinkta Paduva ir net Ankona. Nežinojau, ką daryti. Aprimau tik tada, kai atvyko gerieji Bažnyčios tėvai. Jie pripažino, kad atstovaujate Bažnyčios susirinkimo mažumai, bet įrodė, jog esat dauguma, bent jau stipresnė pusė, ir patikino, jog pamaži visi atsimes nuo daugumos.

Su mumis atkeliavęs popiežiaus nuncijus neatsargiai prasitarė:

– Net jei viskas buvo kitaip, – tarė, – popiežiaus sprendimas įpareigoja labiau negu Bažnyčios.

Dėl to iš karto kilo smarkus ginčas, nes Jonas Ragūzietis sakė tikrai neatsimesiąs nuo Bažnyčios susirinkimo, nors magiais įrodymais buvo suviliotas užtarti mūsų prieš imperatorių ir patriarchą. Tad daktaras Mikalojus turėjo parodyti savo švelnius taikdario gebėjimus ir nuramino jį tik moksliškai įrodęs mūsų atstovavimo teisėtumą.

– Ar aš nesiekiau Bažnyčios susirinkimui vien gera, ar neaukštinau jo svarbos? – paklausė daktaras Kuzietis. – Ar aš imčiausi neteisingo reikalo ir stočiau prieš savo sąžinę? Juk nelaikote manęs ir kitų Bažnyčios tėvų tokiais blogais?

Daktaras Jonas susigėdo ir atsiprašė.

– Palikime ginčus konsiliumui, – tarė jis. – Tegul gėrio siekis perveikia nesantaiką ir tegul graikai pamato, kad mes vieningi.

Laivo ankštybę ir kelionės vargus kentėm drauge, tad su garbiaisiais tėvais bendravau kaip lygus, nors neužmiršdavau esąs menkesnis. Dabar vėl tapau nuolankiu raštininku ir tarnu, nes, atsistoję ant kietos žemės ir pasiekę kelionės tikslą, jie pasijuto svarbesni ir garbingesni. Tą jausmą dar labiau stiprino įteikliai pagarbus imperatoriaus Jono priėmimas. Bet Francis atsisveikino su manim tikrai mandagiai, ir princas Konstantinas lipdamas iš laivo pasakė porą draugiškų žodžių. Jis gebėjo sužadinti net visiško prasčioko pasitikėjimą ir pagarbą. Greitai sulaukiau tėvų

kandžių pastabų dėl įgrisumo ir įžūlumo, be to, jie leido suprasti, kad man, vilkinčiam paprastus drabužius, nederėtų vaikščioti su jais kaip anksčiau, nes imperatorius jiems skyrė prašmatniai taisomą palydą, o patriarchas atsiuntė dailiai pakinkytus mulus.

Bet aš tik džiaugiausi jų atsikratęs ir pats sau vienas vaikštinėjau po išsvajotąjį auksinį miestą. Galėjau pasitikrinti graikų kalbos įgūdžius ir pamėginti šnekėti šiurkščia liaudies kalba, kuri, mano galva, nuo senųjų raštų kalbos skyrėsi tiek, kiek italų kalba nuo lotynų. Išėjęs iš uosto įvairiakalbio erzelio, pro užeigas ir viešuosius namus nukliuvau į tikrą graikų miestą. Gatvės čia buvo tuščios, tykios, daugis namų atrodė negyvenami, pastatai aptriušę ir apgriuvę, plačiose dykrose tarp miesto ir mūrų ganėsi avių bandos ir kiti gyvuliai. O žmonių veiduose pamačiau tą keistą liūdesį, kuris niaukė Dishipatą ir princą Konstantiną, kuris darkė visko mačiusio Francio dailų veidą. Tas slogus liūdesys vietiniams graikams teikė gražumo, o jų pamaldumas bažnyčiose buvo toks atviras ir nuoširdus, tarsi jie būtų gyvenę vien dėl gyvenimo anapus.

Vis dėlto pirmasis įspūdis buvo klaidinantis, nes greitai supratau, kad Konstantinopolio graikai labai ūmūs, vaidingi, apgaulūs ir linkę leistis į neišsprendžiamus ginčus. Lotynus jie apgaudinėjo kaip įmanydami ir ne vienas jūrininkas graudžiai skundėsi buvęs apmautas krautuvėje ir praradęs pinigus viešuosiuose namuose. Jie sakė, kad net turkai sąžiningesni už graikus. O tylūs rimtuoliai turkai, į kuriuos žvelgiau su nuostaba, tartum nematė nei graikų, nei lotynų. Bet kai greta graiko batsiuvio, taisančio ant laiptelių batus, sustodavo daržovių prekijas, tas įsileisdavo su juo į ginčą dėl Viešpaties sostą saugančių serafimų sparnų skaičiaus ir įsikarščiuodavo iki įdūkio.

Nors nusmukęs ir nuskurdęs, Konstantinopolis vis tiek buvo stebuklų miestas. Šventosios Sofijos soboras buvo didžiausia pasaulio bažnyčia, gludus jo sienų marmuras bei lazuritas tviskėjo kaip veidrodis, kuriame galėjai pamatyti savo veidą. Didžiulį soboro kupolą laikė neregėto didumo kolonos ir atrodė, kad tas statybos meno stebuklas siekia dangaus aukštybes. Sužinojau, jog kitados kupolą puošė penki girnapusės didumo auksiniai skrituliai, bet imperatorius juos nuėmė, pristigęs lėšų kariavai su turkais ir išlaidoms per miesto apsiaustis.

Kaip visose graikų bažnyčiose, altorius čia buvo atskirtas užtvara su stebuklingomis Kristaus ir Dievo Motinos ikonomis. Sužinojau, kad sobore kaip šventosios relikvijos saugomas vienas Kristaus apdarų ir ieties smaigalys, kuriuo buvo perdurtas Kristaus šonas, kai prikalė prie kryžiaus, bei vinis, kuria buvo pervertas jo delnas. Pats mačiau chore groteles, ant kurių buvo nukankintas šventas Laurynas, mačiau ir didelį grumdės pavidalo akmenį, ant kurio Abraomas buvo padėjęs valgio angelams, kai tie ėjo naikinti Sodomos ir Gomoros.

Konstantinopolyje buvo ne tik Šventosios Sofijos soboras, bet ir galybė kitų senų bažnyčių bei vienuolynų. Ir pats Sofijos soboras kitados buvo apsuptas vienuolynų. Bet dabar buvo likę tiktai trys nugeltusio marmuro, margom kolonom pagražinti statiniai. Netoliese, priešais Sofijos soborą tebeplytėjo hipodromas, supamas apgriuvusių marmuro sienų, kuriame dar tebevykdavo kilmingųjų graikų jojimo pratybos ir šaudymo iš lanko varžybos. Prie soboro stovėjo ir nepaprastai aukšta kolona su raitelio statula. Raitelis rankoje laikė skeptrą ir tiesė ranką turkų valdomos Azijos pakrantės pusėn. Graikai sakė, kad jis rodo kelią į Jeruzalę. Žiūrint nuo hipodromo ir Sofijos soboro į rytus, netoli kranto kūpsojo kalva su senaisiais imperatorių rūmais – mūrais ir statiniais. Didžiuma jų buvo tušti, nes rūmų salės dabar buvo naudojamos tik iškilmingoms apeigoms. Pats imperatorius gyveno visai kitoje miesto pusėje, gražiuosiuose Blachernų soduose palei uostą ir miesto mūrą.

Apaštalų bažnyčia stūksojo beveik pačiame miesto viduryje, ant kalvos. Kaip įstabiausią stebuklą ten man parodė žmogaus didumo kolonos nuodaužą, prie kurios Piloto įsakymu buvo nuplaktas mūsų Atpirkėjas. Man sakė, kad Jeruzalėje ir Romoje saugomos tos pačios kolonos dalys, nors mažesnės. Liudininkai tvirtino, kad visos trys dalys – vieno akmens, o tai aiškiausiai rodo jas atsiradus iš tos pačios vietos. Toji kolonos dalis buvo laikoma mediniame aptvare, prie pat įėjimo iš dešinės ir visiems buvo leidžiama ją apžiūrėti ir paliesti. Apskritai Konstantinopolyje buvo saugoma gausybė relikvijų, bažnyčiose ir vienuolynuose jos neprižiūrimos dūlėjo mediniuose karstuose. Viename trūnijo šventojo kūnas be galvos. Į tą karstą vienuoliai įdėjo kažkokio kito šventojo kaukolę.

Brangiausias ir stebuklingiausias relikvijas mačiau Pantokratoro vienuolyno bažnyčioje. Tai buvo paties Nikodemo nusitašytas antkapinis akmens stalas, ant kurio jis liepė paguldyti nuo kryžiaus nuimto mūsų Atpirkėjo kūną. Stalas buvo margo akmens ir ant jo dar buvo matyti kelios Šventosios Mergelės ašaros, išlietos prie mirusiojo. Iš karto palaikiau jas nuvarvėjusiu vašku, bet vienuolis liepė man paliesti jas, pasiūlė pasilenkti ir pasižiūrėti iš šono prieš šviesą. Šitaip žiūrint jos labiausiai priminė sustingusius vandens lašus.

Bet kad ir ką rodė, visi vadovai tolydžio primindavo, kad viskas, ką matau, tėra blyškiausias ankstesnės Konstantinopolio didybės bei prašmatnumo atspindys. Prieš beveik pustrečio šimto metų kryžininkai bjauriai pakeitė žygio tikslą ir klastingai užėmė bei apiplėšė Konstantinopolį. Po to siaubimo imperatorių miestas jau nebepajėgė atsistatyti. Tose nykiose dykose vietose, kur dabar ganėsi ožkos ir avys, kitados, esą, stovėjo rūmai.

O venecijiečiai niekinamai aiškino, kad tik neapsakomas Bizantijos imperatorių suktumas ir apgaulumas pakurstė Konstantinopolio plėšimą. Norėdami sunaikint kryžininkus, imperatoriai dėjosi krūvon net su saracėnais. Jie man patarė graikų apie tai neklausti, o nuėjus prie nedidelio vidaus uosto vartų pietinėje pakrantėje pasižiūrėt kauburio, suversto iš kryžininkų kaulų. Užėmę Jeruzalę bei Akrą, kryžininkai, esą, sugrįžę pro tuos vartus. Už didelius pinigus graikai atplukdę juos iš Azijos, išžudę toje nuošalioje, mūrų supamoje vietoje ir sukrovę iš jų kūnų aukštą kauburį. Jie sakė, jog dyki plotai mieste radosi po didžiulių gaisrų.

Konstantinopolio gyventojai gyveno praeitimi. Aplinkui tvyrojo griuvėsių liūdesys. Net kilmingųjų rūmų niekas nebetaisė, nors jų kampai ir durų staktos eižėjo. Bet galingus miesto mūrus ir bokštus po paskutinės turkų apgulties imperatorius stengėsi sutvirtinti kuo geriausiai. Daugis graikų sakė nuoširdžiai tikį, kad nuo turkų valdžios Konstantinopolį saugo tik galybė nepaprastų relikvijų, kurios laikomos mieste.

Jeigu didingoji Sofijos bažnyčia vadintina krikščionišku stebuklu, tai Konstantinopolio mūrai – statybos meno stebuklu ir akivaizdžiausiu liudijimu šį pasaulio miestą kitados buvus neapsakomai turtingą. Konstantinopolis buvo išsidėstęs trikampiškai.

Trikampio kraštines sudarė Marmuro jūra bei uostas, kurį saugojo paprasta, tvirta dantyta siena su sargybos bokštais. Sausumos mūras brėžė trikampio pagrindą. Svarbiausias įtvirtinimas buvo neapsakomai galingas mūras, kuris, pirmąkart pamačius, atrodė, siekia debesis. Priešais jį stovėjo kitas, žemesnis, su bokštais, kurį saugojo platus ir gilus griovys, visad pilnas vandens, tiekiamo iš didžiulių saugyklų. Griovys driekėsi iki Blachernų imperatoriaus rūmų, bet toliau jį nutiest kliudė kalvos, krintančios stačiai į vandenį. Bet šį tvirtovės kampą saugojo galingi bokštai ir svaiginamo aukštumo mūrai. Išėjus pro vartus ir pažvelgus į tuos įtvirtinimus atrodė, kad Konstantinopolio mūrų nepramuštų nė stipriausias priešas, jei tik gynėjų įgula būtų ganėtina ir ginklų turėtų užtektinai. Kryžininkai įsiveržė į miestą nuo jūros, iš aukštų laivų, kuriais giliom pakrantėm buvo galima priplaukt bemaž iki silpniausio mūro. Bet turkai tokio laivyno neturi. Kelios stiprios vakarietiškos galeros nuginė jų silpnus laivelius.

Vis dėlto Konstantinopolio graikus buvo perėmus artėjančio žlugimo nuojauta. Jie matė, kad per vienos žmonių kartos gyvenimą turkai išplėtė ir sustiprino valdžią jų senuosiuose kraštuose, ir vos prieš penkerius metus buvo patyrę baugią apsiaustį. Todėl pamaži taikstėsi su mintimi, kad geriausia Rytų ir Vakarų sąjunga – Bažnyčių unija. Iš liguisto, net skausmingo puikavimosi savo papročiais ir miestu jie tuoj ėmė vaizduotis, jog kaip tik Vakarai visokiais būdais siekia unijos, trokšdami susigrąžint per pasaulietinimą prarastą dvasingumą ir tikėjimo tvirtumą, kuris Rytuose, jų manymu, buvo pagrįstas ankstyviausia bendruomene. Jie nėmaž neprieštaravo dėl to, kad mieste kaupiami brangiausi indai bei bažnytinės vertybės, patys save ir kitus tikino, jog barbarai, jas pamatę, geriau supras, ką laimės, jei šventoji Rytų bažnyčia maloningai sutiks sudaryti uniją. Bet nesirengė nusiderėti nė raidės nuo tikėjimo ir jo tiesų išdidėliškai tikėdami, kad to daryt nebūtina.

Imperatorius Jonas, patriarchas Juozapas, kiti aukšti bei mokslingi tikratikių Bažnyčios vadovai geriau žinojo, ką reikia daryti, bet nei vienas jų nedrįso šito pasakyt viešai. Jie bet kokia kaina siekė išsaugoti tautos ramybę. Ir tik sugrįžę, jei derybos nusisekdavo, paskelbdavo žmonėms, kas pasikeitė. Bažnyčios vadovai paklusdavo imperatoriaus įsakymams, – nes jis buvo

Bažnyčios galva ir skyrė Konstantinopolio patriarchą, – ir nei vienas jų neatsisakydavo patariamojo įgaliotinio pareigų. Bet šių barzdotų dievobaimingų vyrų veiduose galėjai įžvelgti slaptą kaltę ir sąžinės graužimą tarsi vykstant parduoti savojo tikėjimo, nusiderėt jo pagrindų ir Vakarų bažnyčiai atiduoti Kristaus dėl laikinos politinės naudos.

Ir unijos klausimas viešai buvo teikiamas su klasčia ramybe, todėl, kai vaikštinėjau po miestą, vietiniai graikai su manim elgėsi atlaidžiai ir maloniai. Jiems širdis glostė mano pagarbus domėjimasis miesto stebuklais ir papročiais. Tad jie mielai vedžiojo mane po miestą, kai kurie net siūlėsi pavalgydinti lyg pagailėję jauno neišmanėlio. Didžiuma miesto graikų buvo labai neturtingi. Tarp jų buvo ir dykaduonių, kurie leido laiką užeigose bei gatvėse, be paliovos plepėdami ir ginčydamiesi.

Turtingi pirkliai ir senų giminių didikai gyveno mūrų supamuose rūmuose, visiškai atsiskyrę nuo paprastų žmonių. Ir savo moteris jie uoliai slapstė nuo svetimų, o žmonoms ir dukterims saugoti pirkdavo eunuchus. Moterys pasirodydavo tik per iškilmingas pamaldas, į kurias atvykdavo ir imperatoriaus šeima, bet paprasti žmonės net per pamaldas jas regėdavo tik iš tolo.

Norėdamas pamatyti tą diduomenę išsyk vienoje vietoje, nuėjau sekmadienį į Sofijos bažnyčią ir iš tolo tikrai pamačiau imperatorių Joną bei princą Konstantiną. Jų motina, imperatorienė Irena, ir imperatoriaus Jono sutuoktinė Marija pamaldas stebėjo pro auksuotus pinučius iš balkono. Sužinojau, kad imperatoriaus sutuoktinė kilusi iš Komninų giminės ir kad jos tėvas – Trapezunto imperatorius. Žmonės sakė, kad ji jauna ir graži. Palaukiau minioje prie soboro, norėdamas pamatyti ją užsėdant ant žirgo, bet palydos eunuchai nuo minios akių ją pridengė plačiu apsiaustu. Tik jai užsėdus ant žirgo, išdarai apsiaustu apgobė imperatorienės pečius ir uždėjo ant galvos imperatoriškąjį apdangalą, iš abiejų šonų papuoštą trimis auksinėmis plunksnomis. Ji žvelgė tiesiai prieš save lyg nematydama nuščiuvusios minios aplinkui, jos jaunas veidas buvo išdažytas. Atrodė pasakiškai graži, tad pamaniau, kad jai nereikia dažyti veido, nereikia ryškinti grožio aukso ir brangakmenių svarinamais šventiniais apdarais. Ji mirė vos po dvejų metų.

Antrą savaitę buvom mieste, kai uoste pasklido žinia, kad Bažnyčios susirinkimo daugumos išruoštom galerom atplaukia kiti pasiuntiniai. Tarp mūsų kilo tokia sumaištis, kad popiežiaus laivų vadu paskirtas Kondulmeris įsakė pūsti trimitus, ketindamas sušaukti laivų įgulas ir, išplaukęs jūron, jėga sukliudyti daugumos pasiuntiniams pasiekti krantą. Imperatorius Jonas tokius veiksmus griežtai uždraudė. Jis sutiko, kad abi galeros praplauktų pro jo rūmus ir pasveikintų jį vėliavomis bei patrankų šūviais, bet daugiau nieko tiems pasiuntiniams neleido.

Mieste greitai pasklido žinių, jog daugumos pasiuntiniai kelionėje patyrė nemažai negandų. Pietų Prancūzijoje jų nusamdyta kariuomenė pakilo į maištą, o Egėjo jūroje katalonai plėšikai užpuolė laivus ir užgrobė vieną iš jų galerų. Tad jie nieku būdu negalėjo vykdyt sutarties sąlygų apgint Konstantinopolį. Jie taip pat labai nustebo, pamatę, kad mažuma jau kada į savo pusę palenkus imperatorių bei patriarchą ir kad šie jau rengias iškeliauti. Tad juo nirčiau puolė savo pasiuntinį Joną Ragūzietį, plūdo jį išdavus Bažnyčios susirinkimą ir, užmiršę jo – vyskupo rangą, tik tik jo neprimušė ir neapspardė. Tas ramus žmogus visai sugniužo ir, liedamas graudžias ašaras, piktai apkaltino daktarą Mikalojų bei popiežiaus vyskupus esant vilkais avių kailiais už tai, kad melagingais tikinimais palenkė jį palaikyti neteisų reikalą.

Kivirčo kartėliu užsikrėtė net paprasti vyrai ir piktdžiugos graikai uoste matė net jūrininkų muštynes dėl popiežiaus ir Bažnyčios susirinkimo garbės. Būtų buvę geriau, jeigu Bažnyčios susirinkimo galerų įgulos bent jau tamsiu paros metu būtų sėdėjusios laivuose. O Bažnyčios susirinkimo pasiuntiniai, jų pačių supratimu, vertai supykę už neteisybę, su imperatorium kalbėjo nepagarbiai, kai galų gale atkako į iškilmingą priėmimą, kurio valdovas negalėjo jiems atsakyti. Lozanos vyskupas taip įsiaudrino, kad pratrūko šaukti prie imperatoriaus ir prisiekė, jog šiam atvykus į Italiją popiežius Eugenijus jau bus nušalintas nuo sosto ir jo vietoje sėdės kitas.

Imperatorius ramiai atsakė jiems, kad Bažnyčios susirinkimo dauguma jau nėra tikrasis teisingasis konsiliumas, jis net nenorėjo unijos, o tik siekė perkelti popiežiaus sostą į Avinjoną. Jis pasakė ketinąs laikytis Bolonijoje savo pasiuntinio su popiežium

sudarytos sutarties ir plaukti į Italiją popiežiaus jam atsiųstais laivais. Daugumos pasiuntiniams Konstantinopolyje pasidarė taip sunku, kad po kelių dienų, pasiėmę nelaimingąjį Joną Ragūzietį, jie sulipo į laivus ir išplaukė, o lenkdami mūsų laivus paleido tokių baisių prakeiksmų, kad, atrodė, tie kaip akmenys nugrims į dugną. Laimė, prietaringiems jūrininkams įkvėpė drąsos popiežiaus vyskupai, kurie į tuos dvasininkų prakeiksmus atsakė lygiai įtaigiais, o gal ir dar įtaigesniais prakeiksmais. Be to, jų buvo daugiau, tad, jūrininkų skaičiavimu, jie ir laimėjo tą žodžių mūšį.

Daktaras Mikalojus tame gėdingame vaidinime nedalyvavo. Stovėdamas ant laivo denio, jis ašarojo ir palūžusiu balsu maldavo vyskupų prisiminti Kristaus meilę. Bet jam tebuvo atsakyta rėksmais „apostatas", ir tie aidu atsimušė nuo uosto mūrų, tad paskui net Peros genujiečiai smalsavo, kas tas baisusis krikščionių atskalūnas.

Mūsų nuotaika nebuvo gera, kai laivai nuplaukė tiek, kad keiksmų nesigirdėjo. Kelionė truko ilgai ir nežinojome, kas nutiko Bažnyčios susirinkime, mums išvykus. O daugumos atsiųstų aukštųjų dvasininkų savimyliškas įsitikinimas teisumu ir skubėjimas nunešti žinią Bažnyčios susirinkimui apie tai, kas atsitiko, kėlė dar blogesnių jausmų. Juo sunkiau buvo dėl to, kad graikams turėjom parodyti tvirtą tikėjimą ir įsitikinimą popiežiaus tiesa ir juos įtikinti, jog tas gėdingas sankirtis – niekingas ir jokiu būdu neturės įtakos deryboms.

Nors imperatorius ir patriarchas akivaizdžiai rodė gerą valią, išvykimas iš Konstantinopolio buvo atidėliojamas kelias savaites. Dar prieš metus imperatorius buvo nusiuntęs savo atstovus į derybas dėl unijos pakviesti ir Aleksandrijos, Antiochijos bei Jeruzalės patriarchų. Bet šie buvo priklausomi nuo galingojo Egipto mameliukų sultono malonės ir be jo pritarimo nedrįso vykti į kelionę, nes Egipto sultonas, kaip ir turkų valdovas, derybas dėl unijos galėjo palaikyti priešišku veiksmu. Bet jie pasiūlė savo įgaliojimus patikimiems Bizantijos dvasininkams, suteikdami teisę, kaip pavaduotojams, nieko nepriduriant ir nieko nekeičiant, sutikti su visais sprendimais, kurie neprieštarauja ankstesniems Bažnyčios susirinkimams ir Biblijai. Iš to, aišku, nebuvo jokios naudos, o ir tuos įgaliojimus, kuriais

jie nekėlė jokių sąlygų, imperatorius gavo paskutinę akimirką. Be to, jis turėjo įkalbėti Maskvos bei Valakijos valdovus ir savo uošvį, Trapezunto valdovą, dalyvauti unijos svarstymuose. Mes, patyrę Vakarų krikščionių skilimą, turėjome pripažinti bizantiškąją priešingybę – politinį lankstumą, nes imperatoriui tikrai pavyko įkalbėti po įvairius kraštus pasklidusius savo Bažnyčios atstovus vieningai jai atstovauti. Imperatorius Jonas siekė, kad jo Bažnyčios kryptys būtų atstovaujamos kuo plačiau. Jis pakvietė į derybas ir mokslingų graikų, ir sumanių rūmininkų, kurie norėjo sukaupti žinių ir užmegzti naudingų ryšių būsimame tarptautiniame susirinkime. Tai, kad kviestieji sutiko dalyvauti derybose, rodė, – kaip mums buvo leista suprasti, – gerą valią ir norą sudaryti uniją su Vakarais. Bet iš tiesų tie visi aklatikiai Bažnyčių susijungimo visai nepalaikė. Jų širdyse teberuseno šimtmetinis nepasitikėjimas ir neapykanta lotynams. Daug kas rodė, kad didžiuma iš dešimties įtakingiausių vyskupų sutiko vykti į kelionę tik visaip ginčytis ir rodyti priešiškumo unijai.

Pagal sutartį popiežius buvo įsipareigojęs apmokėti septynių šimtų žmonių kelionę ir pragyvenimą Vakaruose. Savo palydos prašmatnumu ir gausumu imperatorius troško visoms tautoms akivaizdžiai paliudyti nenuveikiamą tūkstantmečio sosto garbingumą, palyginti su barbarų Vakarų valdovų. Patriarchas ir vyskupai pamaldų apdarais ir bažnytinių indų brangumu troško apžilpinti katalikus ir tuo tviskesiu įrodyti savo tikėjimo pranašumą. Rengimąsi kelionėn smelkte smelkė tuščia savimyla. Todėl išvykimas buvo vilkinamas ir net audrų baimė blogiausiu laivybos metu nepaskubino imperatoriaus ir patriarcho.

Daktaras Mikalojus diena iš dienos vis labiau niuro ir liūdo. Jis uoliai pasninkavo ir meldėsi, sulyso ir nublyško. Minčių nerimastis taip aiškiai atsispindėjo jo kaktoje ir akyse, kad vien nuo jo artumo kitus perimdavo jaudulys. Tiesa, man jis tebebuvo malonus, bet puikiausiai buvo matyti, kad atsiskyrusiam jam geriausia. Tad saulei vėstant ir medžiams metant lapus aš vis dažniau vaikštinėdavau vienas.

Jeigu būčiau buvęs lengvabūdis ar širdyje palinkęs į pikta, ta laisvė man galėjo būti lemtinga. Kasdien vaikštinėdavau po uostą ir patirdavau pagundų. Jūrininkai, matydami mane vieną, draugiškai kviesdavo sykiu į viešnamius, siūlėsi pavaišinti vynu.

Jie pasakodavo nešvankybes apie uosto moteris, kurių čia buvo iš visų Rytų ir Vakarų tautų, visokiom kalbom kalbančių, visokių odos spalvų, kurios viena per kitą piršosi parodyti keistus meilės gebėjimus. Atsisakydavau jūrininkų kvietimų, tad, palaikę keistuoliu, jie ėmė manęs šalintis. Ir pats jaučiausi kaip svetimšalis tame kunkuliuojančiame gyvenimo margumyne, nes nebendravau su kitom gyvom būtybėm ir negebėjau šnekėti jų kalba, nors mokėjau tos kalbos žodžių. Ir didžiuoklis nebuvau, nors ir nepuoliau į pagundas, – bet todėl, kad tos pagundos manęs netraukė. Tik jaučiaus tartum nyrėdamas švariame ir vėsiame savo tyrų minčių vandenyje. Tai man teikė daug džiaugsmo, nors sykiu jaučiausi nutolęs nuo žmonių, tarsi žuvis, visa stebinti iš tvenkinio vandens.

Bet patyriau didžiausią pagundą pasiduoti keistai amžinatvei, visa esatimi alsuojančiai tame Vakarų užmirštame mieste. Marga uosto knibždynė ir gyvastingumas buvo tik gluminantis vidinio neveiklumo dangalas. Gatvių tuštuma ir tyla, vangumas vienišo piemenėlio, dykoje vietoje ganančio ožkas, delsus, paikas nakvynės namuose gyvenančių veltėdžių tuščiažodžiavimas, beprasmiškai ūžiantis ten nuo ryto ligi vakaro, – visa kas rodė keistą, užkrečiamą valios sąstingį. Man jau atrodė, kad pasirengimo kelionėn lėtumas – tai to paties keisto neryžtingumo išraiška. Ir aš pats užsikrėčiau tuo noru tik ridinti dienas pro šalį, nieko neveikdamas ir nesiimdamas.

Netoli Sofijos soboro užėjau aptriušusį namą, kuriame senas graikas nuomojo mokslo knygas ir pardavinėjo pigius graikiškų raštų nuorašus. Ir jo namuose laikas buvo tartum sustojęs, bet jis leido man vartyti knygas ir jas sklaidyti, pastebėjęs, kad mano rankos visuomet švarios. Įpratau kasdien į pasivaikščiojimo pabaigą užsukti pas jį ir paskaitinėti vieną kitą „Iliados" puslapį. Gražiausias knygos eilutes persirašydavau, nors tai darydamas kamuodavausi lyg vogdamas. Tai buvo mieguistas senas žmogus, per savo amatą palikęs pusaklis. Tai, ką papasakojau apie lotynų pasiuntinius, jo bemaž nedomino.

– Iš tų pelų nebus grūdų, – tarė jis. – Laiko ženklai rodo pabaigą. Vienuoliai valdo, poetų jau niekas nebegerbia. Turime vos aštuonias bažnyčias, – jei neskaičiuosime pavienių koplyčių, – užtat mieste niūkso du šimtai vienuolynų. Nelaimės valandą

visad būdavo kalbama apie uniją, bet vienuolių valia tokia, kad verčiau tauta teišmiršta, išpažindama tikrąjį tikėjimą, nei jie nusiderės kokią raidę. Tad viskas beprasmiška ir tik regimybė. Jau paskutiniai metai, ir tuoj valdys Antikristas, laimė, man neteks tada gyventi.

Vieną lietingą dieną į jo krautuvėlę užsukau anksčiau, bet labai sutrikau, nes jo vietoje sėdėjo jauna blyškaus veido mergina. Ji buvo taisyklingų veido bruožų, tamsių, tvaskių akių. Mergina irgi išsigandus žvelgė į mane ir droviai tarė:

– Tėvas išėjo apsipirkti, bet netrukus grįš. Gal aš galiu jus aptarnauti, pone?

Atsakiau, kad aš tik vargšas lotynas raštininkas ir kad jos tėvas leidžia man sklaidyti knygas, bet tikrai nenorįs jos trukdyti. Ji mostu sulaikė mane ir tarė:

– Tėvas jus minėjo. Nesirūpinkite, skaitinėkite, ką norite.

Ji mane trikdė ir skaitydamas visą laiką nugara jutau jos tvaskių akių žvilgsnį, bet greit mane įtraukė sunkios kalbos eilių grožis ir aš ją užmiršau. Bet po kiek laiko pajutau jos švelnų prisilietimą ir, kai krūptelėjęs pakėliau galvą, ji maloniai tarė:

– Jūsų švarkas šlapias. Kodėl jūs stovite? Ateikit prie žarijų indo, atsisėskit, skaitant ir drabužiai išdžius.

Ji buvo nuraudusi, baikščiai alsavo, o jos siekis atrodė toks geras, kad negalėjau jos pavaryt šalin. Tik atsakiau, kad švarko drėgmė man netrukdo ir kad stovėti aš pripratęs. Bet jos veidas atrodė nekaltas ir skaistus kaip angelo ir aš prieš savo valią jai paklusau. Atsisėdau, sušilau, man pasidarė gera ir, kelis kartus pakėlęs nuo knygos akis, pasižiūrėjau į ją. Jos mergiškas veidas buvo tokio skaistaus blyškumo, atrodė toks nežemiškas, kad man nesinorėjo nuo jos trauktis, kaip nuo kitų įkyrių moterų. Priešingai, ji pagarbiai tylėjo ir mane pagavo noras ją pakalbinti. Tartum permaniusi mano mintis ir drovumą, ji kukliai pasakė:

– Matyt, mylite knygas, jei Homerą laikot taip atsargiai ir pagarbiai.

Kažkokio kvailo priešgynumo pagautas, aš šiurkščiai paklausiau:

– Ką turit galvoje sakydama, kad myliu?

Jos veidas nušvito šypsena ir lyg atmintinai išmokusi ji išbėrė:

– Meilė – tai gerumo siekis, siekis turėti tą gerumą visada.

Nustebęs ir sužavėtas šūktelėjau:

– Tikrai skaitėte Platoną?

Ji atsakė:

– Tėvas mane mokė retorikos ir aiškino Aristotelio sistemą. Skaičiau Platono dialogus, pažinau geometriją, matematiką, astronomiją bei muziką. Neturiu kuo pasigirti, bet galite su manim šnekėt neniekindamas, neužtrauksit gėdos savo mokslo rangui.

Negalėjau ja patikėti. Todėl uždaviau kelis klausimus ir ji atsakė aiškiai ir protingai. Pats sau turėjau pripažinti, kad jos žinios, ko gera, nuoseklesnės, ne tokios padrikos kaip mano. Nustebęs šūktelėjau:

– Dar niekad nesu sutikęs tokios moters kaip jūs!

Ji patenkinta paraudo ir greitosiomis atsakė:

– Ne, ne, aš nemokyta ir knygų nemyliu. Bet priversta tarp jų gyventi. Todėl man dažnai atrodo, kad knygos – tai sielos kalėjimas. Žmogui gana žinoti apie Dievą ir nesuvokiamą atpirkimo malonę. Visa, kas tą žinojimą glumina, bloga ir nereikalinga. Net eilių grožis tėra dangiškojo grožio atspindys.

Aš pasakiau:

– Jūs turbūt labai laiminga, nes manot žinanti, kuo tikite. O aš netikiu, kad žmogus žemėje gyvena tiktai dėl dangaus.

Ji guviai atsakė:

– Ne, ne, kaip aš galiu būti laiminga netobulame pasaulyje? Danguje gauni tai, ko ilgiesi. Tiktai danguje žmogus bus laimingas. Tiktai tikėjimas teikia palaimą. Antraip kokia žmogaus gimimo, gyvenimo ir mirties prasmė?

Apėmė neperveikiamas noras pasakyt jai tai, ko dar niekam nebuvau sakęs.

– Aš netikiu dangum nei pragaru! – riktelėjau. – Miręs žmogus tyso kaip ilgas ir jo jau nėra. Taip Biblija sako. Nors ir Biblija netikiu, nes ją parašė žmonės, žmonės kivirčijasi dėl jos raidžių ir žudo vienas kitą. Ne, tiktai tikėjimas atskleidžia to, kas neturi prasmės, prasmę ir to, kas neturi tikslo, – tikslą. O mano tikėjimas per silpnas. Todėl visa man regisi beprasmiška ir tuščia.

Ji kiek nusigando mano žodžių, bet netrukus nusišypsojo angeliško tyrumo šypsena ir atsakė:

– Ko taip piktai užrikai, ko karščiuojiesi kaip abejoklis Tomas, kuris turėjo paliesti Kristaus žaizdą, idant patikėtų. Nejaugi pats nesupranti, kad tavo netikėjimas – taip pat tikėjimas. Aš tikiu, kad visa turi prasmę, o tu – visa ko beprasmiškumu. Aš negaliu įrodyti savo tikėjimo teisumo, o tu negali įrodyti savojo. Tu liūdnas ir užsispyręs, tikras lotynas. Mes, graikai, jau seniai permąstėme tas tuščias mintis ir nusiraminom.

Išgirdęs tuos jos žodžius krūptelėjau, tarsi pragarmei po kojų atsivėrus, nes pats prieštaraudamas aiškioms savo mintims, neigdamas tai, kuo kiti tikėjo ir ką laikė tiesa, aš iš tiesų nesuvokiau, kad neigimas, kaip ir teigimas, turi būti pagrįstas besąlygišku tikėjimu. Netekau žado prieš tą jauną merginą, kuri žiūrėjo į mane ir droviai šypsojo. Ji leido man pamąstyti, o tada tyliai pasakė:

– Graikijos išminčių pasaulis gražus, bet atima visas viltis. Norėdami išsiaiškint svarbiausias paslaptis, jie įsišventindavo į misterijas, kad per slaptas apeigas patirtų dieviškumą, kurio pažinimas jiems neatskleidė. Jų didysis matematikas sykį sušuko: duokit man vičvieną nejudantį tašką visatoje ir aš išjudinsiu pasaulį. O Kristus pasakė: jeigu turėtumėt tikėjimą kaip garstyčios grūdelį, kalnus galėtumėt perkelt. Tikėjimas nėra silpnumas. Tikėjimas – tai jėga. Kuo didesnė jėga, tuo baisesne neviltim pagrįsta.

Aš vėl griežtai paprieštaravau ir pasakiau:

– Manęs tikrai nekamuoja neviltis. Ar atrodo, kad kamuoja?

Ji skambiai nusijuokė, laibais pirštais palytėjo man ranką ir paerzino:

– Ar sakiau, kad atrodo?

Jos malonus draugingumas ištirpdė mano susierzinimą ir aš susigėdau savo karštumo bei didžių žodžių. Bet ji atitraukė ranką ir surimtėjusi tarė:

– Jeigu būtum graikas, negalėčiau taip atvirai su tavim šnekėtis, nes palaikytum mane blogai išauklėta. Mes gatvėje privalom dengtis veidus, delbti akis žemėn ir prabilt tik klausiamos. Bet tu svetimšalis ir nežinai mūsų papročių. Be to, greit iškeliausi ir aš tavęs daugiau nematysiu. Tad su tavim galiu kalbėtis atvirai. Tikiuosi, nieko bloga apie mane nemanai.

Karštai atsakiau, kad net mintis nešmėstelėjo apie ją manyti bloga.

– Tu kitokia nei visos, – paaiškinau. – Palaikyčiau angelu, nes tu graži ir protinga. Tiesą sakant, keliaudamas po įvairias šalis mačiau visokių moterų ir nieko gera apie jas nemaniau. Jos dažniausiai tuščiakalbės ir svarbiausia joms sugauti savo tinklu vyrą.

Ji nuraudo, staiga nugręžė akis ir, greitai nuėjusi į kitą kambario pusę, ėmė čiupinėt kažkokią knygą. Išsigandau įžeidęs ją ir šokau taisytis:

– Ne, ne, tu ne tokia, apie tave nieko bloga negalėčiau pasakyt.

Ji neatsigręžė ir po kiek laiko tyliai tarė:

– Mano tėvas senas, pavargęs gyventi, mes neturtingi. Po jo mirties ketinu eiti į vienuolyną, kad nereikėtų klusniai vykdyt to, ką moteris privalo vykdyti. Vyrų prisilietimai šiurkštūs, glamonės žiaurios, geismai žemiški. Vien jų goslūs žvilgsniai ir įžūlios kalbos tarsi sutepa mane.

Man širdyje kažkas maloniai sudrebėjo, o ir balsas drebėjo, kai pasakiau:

– Pajutau tai, pažvelgęs į tavo skaisčias akis. Dar niekad šito nesu patyręs. Atrodo, kad jau žinojau tave esant. Tarsi būčiau sutikęs sapne.

Ji pažvelgė į mane nusigandus, nublyškusi iš jaudulio ir, spausdama prie krūtinės sukryžiuotas rankas, paprašė:

– Tai eik iš čia, išeik tučtuojau.

Nukaitęs pasigręžiau eiti, bet ji iškart tarsi skausmingai šūktelėjo:

– Ne, ne, neik!

Tą akimirką, grabinėdamas ir lytėdamas sienas, įžengė jos pusaklis tėvas. Krepšyje jis atsinešė duonos, sūrio ir ryšelį daržovių. Jis pažino mane, maloniai pasveikino, padavė krepšį dukteriai ir pasakė:

– Eik, Ana, tikiuosi, niekas tavęs netrukdė, kol manęs nebuvo.

Mergina paskutinį kartą neramiai pažvelgė į mane ir tylomis išėjo į vidinį kambarį už durų užuolaidos. Jos akyse žibėjo ašaros. Man ji buvo visai svetima, bet suglumusiam atrodė pati artimiausia. Jau nebegalėjau skaitinėti knygų ir netrukus išsprukau iš krautuvėlės. Veidas degė, galvoje nebuvo nei vienos protingos minties. Vaikščiojau per lietų tuščiom gatvėm, nesu-

prasdamas, kas atsitiko. Išsigandau susirgsiąs, iš susijaudinimo mane pykino.

Iki kitos dienos ryto miegas tą glumą nuslopino ir aš vėl jaučiausi sveikas. Pagalvojau, kad nereikėtų daugiau eit į tą krautuvę sklaidyti knygų, bet ne mano valios jėga vėl nuginė mane prie to namo. Stoviniuodamas prie hipodromo mūro, apžiūrinėjau šaulių lankus, klausiausi strėlių švilpčiojimo ir vyrų šūksnių, o iš tiesų ničnieko negirdėjau ir nemačiau. Paskui pastebėjau senuką, kuris pasikabinęs ant rankos krepšį išėjo iš krautuvėlės ir nuturseno gatve, pirm savęs bedžiodamas lazda. Švietė skaisti saulė, nuo Marmuro jūros pūtė atgaivus vėjas, bet į krautuvę įžengiau neramia širdim, kaip koks žudikas.

Mergina pašoko ir, spausdama prie krūtinės gležnas rankas, išbalusi įsistebeilijo į mane. Stovėjau prie durų, nedrįsdamas prieit arčiau. Galų gale ji drebančiu balsu paklausė:

– Ko tu grįžai, ko grįžai?

Tada aš paklausiau:

– Ar manęs nelaukei?

Ji nusisuko ir susverdėjusi atsišliejo į sieną. Pripuoliau prie jos ir apkabinau, norėdamas prilaikyti. Jos kūnas, dengiamas ilgų drabužių, buvo gležnas, liesas ir lengvas, kaip vaiko. Ji bejėgiškai įsibedė man į krūtinę ir sušnibždėjo:

– Ne, ne, neliesk manęs.

Bet po akimirkos kilstelėjo rankas, palietė pirštais man kaklą, prigludo veidu prie krūtinės ir pravirko. Ir aš pravirkau. Nesusitvardžiau. Taip buvo negera ir liūdna. Ištryškusios ašaros ritosi skruostais, biro ant rankų ir veido. Ji krūptelėjo, suvirpėjo. Mane apėmė neapsakomas, karštas, ilgesingas išsilaisvinimo jausmas. Panūdau saugoti ją nuo visko, kas bloga. Tvirtai ir švelniai glaudžiau ją prie savęs.

– Ana, – sušnibždėjau, ir jos vardas mano lūpoms buvo pats maloniausias.

Ji skruostu prigludo man prie krūtinės, paskui atsargiai atsitraukė, nusišluostė kumščiais ašaras, pažvelgė į mane ir pasakė:

– Tai nuodėmė.

– Ne, ne, – paprieštaravau aš. – Ar tai gali būti nuodėmė? Neturiu jokių blogų ketinimų. Aš tik noriu būti tau geras, geras visiems ir dėkoti Dievui už tai, kad esi. Ar tai gali būti nuodėmė?

Ji atsakė:

– Aš geriau žinau. Širdis man žemiškai virpa, kai žiūriu tau į akis ir kai liečiu tavo vyrišką skruostą. Akys man turbūt apsiblausė. Skruostai tikriausiai bjauriai nuraudę. Gėdyčiausi savęs, jei pamatyčiau veidrodyje. Aš menkas padaras ir net karščiausia malda manęs jau nebeapvalys.

Ji atsisėdo ir man keliai taip susilpo, kad klestelėjau ant kėdės priešais. Laikėmės rankom ir stebeilijom vienas kitam į akis.

– Tavo akys tyros kaip vanduo, – pasakė ji.

O aš atsakiau:

– Už tave gražesnės pasaulyje nemačiau.

Ji smarkiai papurtė galvą, nuleido akis. Paskui sušnibždėjo:

– Ko tu iš tikrųjų nori?

– Nežinau, – atsakiau atvirai ir ėmiau drebėti. – Tenoriu žiūrėt į tave ir jausti šalia.

Ir ji pradėjo drebėti. Paskui jos galva palinko artyn ir mano lūpos susitiko su virpančiom ir baimingom jos lūpom. Jos švelnios vėsios lūpos susitiko su manosiom ir mane perėmė draskanti, skausminga palaima, nes tuo nekaltu bučiniu dabar jaučiau ją turįs tvirčiau ir tikriau nei kada nors turėsiąs. Jos nekaltybė susitiko su mano nekaltumu ir pajutau nuo tol patirsiąs tiktai liūdesį, nuodėmę ir mirtį, nieko tyresnio nebejausiąs. Kai ji pasidavė mano bučiniui, širdį man pervėrė jausmas, kad sykiu ją praradau.

– Turi eiti, – tada pasakė ji. – Jeigu nori vėl su manim susitikti, ateik sekmadienį ir paprašyk tėvo leidimo palydėti mane į bažnyčią. Jis tikriausiai leis, nes jam atrodai geras. Aš irgi noriu apie tave gera manyti, nors apie save pačią jau nieko gera nemanau. Ar ateisi?

Tad sekmadienio rytą atėjau jos išsivesti į bažnyčią. Ji jau buvo viską aptarus su tėvu ir apsitaisius gražiausiais drabužiais, apsidengusi jais nuo galvos iki kojų. Ir veidą slėpė skraiste, net rankų nesimatė. Mano akims ji tarsi nepaliko nieko žemiška. Jos tėvas pasakė:

– Pasitikiu tavim. Palydėk ją į bažnyčią ir iškart saugiai parvesk namo. Tik ją vieną turiu. Nenorėčiau, kad jai kas bloga nutiktų.

Stovėdamas ir klūpėdamas bažnyčioje per svetimas pamaldas šalia Anos jaučiaus tartum ištrūkęs iš tikrojo gyvenimo ir mel-

džiaus karštai kaip niekad. Ausyse gaudė keistų angeliškų chorų himnai ir tos nežemiškos amžinos senojo imperatorių miesto giesmės gausmą aš suvokiau lyg gresiančios pražūties ir alsaus žemiško sąstingio priešybę.

Eidamas iš bažnyčios, pasakiau jai:

– Tai Kristaus miestas ir šis miestas negali pražūti. Šis miestas svarbesnis už sugriuvusią Romą, myliu jį labiau nei visus kitus pasaulio miestus, nes tai tavo miestas.

Ji man atsakė:

– Atėjo ruduo, lapai nudžiūvo, mudu buvome sukurti nugyvent laikų rudenį. Visos mintys sumąstytos iki galo, nieko nauja jau nebenutiks, visų širdys pavargusios nuo pasaulio. Gal žmonės šitaip mąstė ir prieš tvaną.

Po šaltų ir lietingų dienų Konstantinopolyje švietė lapkričio saulė. Liejo auksą ant gelsvo viešųjų pastatų marmuro, sidabru tvaskino slogius bažnyčių kupolus, lengva lyg sapno ūkana traukė Azijos krantus anapus Marmuro jūros ir neramiai banguojančio Bosforo. Nuo to grožio aš, niekad nepatyręs svaigulio, svaigau. Tyro džiugulio pagautas pasijutau lengvas tarsi ne su žeme susaistyta žmogiška būtybė būčiau, o sklęsčiau oru. Toks lengvas buvo mano kūnas, taip apžilpusios buvo akys.

Labai lėtai ramiai žingsniavom greta, net nesiliesdami vienas kito, delsiai, lyg nenorėdami, kad tas kelias kada nors pasibaigtų. Kai pagaliau priėjom tą senystės perkreiptą medinį namelį, Ana iškišo rankas pro apdaro klostes ir, droviai palietusi mano rankovę, sustabdė sode, kur sutrūniję senų medžių strampai iš šaknų leido naujus ūglius. Marmurinis baseinas seniai buvo išdžiūvęs, vėjo užneštas šiukšlėm. Pro suskeldėjusių marmurinių dugno plokščių tarpus veržėsi žolė. Pasigręžę pažvelgėm vienas į kitą ir Ana atidengė man dailų veidą ir skaisčias akis. Iš nuovargio jos paakiai buvo pamėlę, tiktai lūpos blankiai rausvavo.

– Ilgiau šitaip negali būti, – tarė ji. – Turbūt ir pats supranti.

Neįstengiau jai atsakyti. Neišspaudžiau iš gerklės nė garso. Tik bergždžiai purčiau galvą. Pirštų galiukais laikydama mano rankovę, ji tęsė:

– Turbūt taip turėjo nutikti, nes buvau pasipūtusi, patenkinta savimi ir vaizdavausi esanti geresnė už kitas. Kūnas man ne-

rūpėjo, tiktai dangus, bet, matyt, šitaip negali būti, todėl mane tai ištiko.

Jai ištryško ašaros, ji nulenkė galvą ir paprašė:

– Vis dėlto nelaikyk manęs nedora dėl to, kad per pirmą susitikimą puoliau tau į glėbį. Aš to nenorėjau, turbūt ir tu nenorėjai. Bergždžia teisintis, vadinti tave svetimšaliu gundytoju, nes tu ne gundytojas ir pikta man nelinki. Negaliu taip baisiai klysti, antraip visa būtų nieko verta ir aš nepajėgčiau gyventi. Todėl maldauju, mano vieninteli, palik mane, kol nevėlu, eik ir nebegrįžk.

Pastebėjusi mano susijaudinimą ir skausmą, ji suėmė mano ranką ir pareikalavo:

– Jeigu tikrai žinočiau, kad daugiau niekada tavęs nepamatysiu, gal atgaučiau širdies ramybę. Juk supranti, kad ne iš piktumo tai sakau. Tu – vienintelis vyras, kurio gyvenime ilgėsiuos, niekad kito nemylėsiu, niekad tavęs neužmiršiu, bet net vienuolyne, senatvės dienomis melsiuos už tave.

Jaunas buvau, todėl pasakiau:

– Mes nesulauksime senatvės – nei tu, nei aš. Mūsų laikais niekas nesulauks senatvės.

Ji nuvargo nuoširdžiai prašinėdama, bet ir aš jau nebepajėgiau kalbėti. Todėl pasakiau:

– Vis dėlto netrukus turėsiu iškeliauti. Gal jau po kelių dienų laivai pakels bures ir jūra parneš mane į jaunas šalis. Gal net norėdamas čia niekad nesugrįšiu, nežinau, kaip gyvenimas susiklostys. Nejau tikrai atimsi iš manęs šitas kelias dienas, kurias galėtume drauge praleisti, Ana?

Suėmiau jos baltas rankas ir degdamas karščiu, nors gėdijausi, pasakiau:

– Dar niekada nesiilgėjau moters ir mano kūnas lyg nesavas. Bet kai tavo lūpos paliečia manąsias, nebepažįstu savęs, nes vien tavo prisilietimas perima skausminga palaima. Ne, ne, negalėsiu tavęs iškart palikti.

– Bet taip negali būti, – bejėgiškai pasakė ji ir kuo jausliausiai, lyg atsidusdama paklausė: – Negali?

Šituo klausimu ji pasidavė mano valiai ir leido man visa spręsti. Iš to vienintelio žodžio supratau ją ne savo valia iš tikro trokštant, kad sugalvočiau, ką padaryti, kad galėtų būti. Tai

buvo moteriškas silpnumas ir, nors buvau jaunas, nuojauta man kuždėjo, jog tas vienas žodis tapo įlauža, dėl kurios mūrai virsta griuvėsiais ir lobis lieka užpuolikams. Bet aš nebuvau užpuolikas. Aš irgi turėjau išdidaus drovumo, buvau nekaltas, kaip ir ji.

Vis dėlto negalėjau iš karto jos palikt. Žinojau, jog ji teisi, ir ji tai žinojo, bet tuo tvirčiau susikibo mudviejų rankos, ir suglumę, patys nesuvokdami, ko iš tikrųjų norime, grįžom į jos tėvo namus. Senukas su palengvėjimu atsiduso mus pamatęs, palietė delnais jai skruostus, pabučiavo į kaktą ir pakvietė mane pabūti ir pasivaišinti paprastu valgiu. Kambario apystatoje matėsi buvusios prabangos ženklų, bet visa buvo nudėvėta, nublankę, stalas su mozaikos įsodais aptrupėjęs, kilimas nusišėręs. Ant stalo mėsiškų valgių nebuvo, bet senukas palaimino duoną, tada sulaužė ir davė mudviem po gabalėlį. Valgėm daržovių sriubos, ožkos sūrio ir vaisių. Juodu buvo nupirkę ir saiką vyno – tikriausiai man, nes senukas labai nustebo, kai pasakiau mieliau gersiąs vandenį. Neįsiūlęs man vyno, su slaptu pasitenkinimu pats išgėrė ir pralinksmėjo.

Kai Ana nurinko indus ir išėjo iš kambario, senukas nedrąsiai prakalbo į mane ir atsargiai tarė:

– Nieko neklausinėjęs leidau tau palydėti dukterį į bažnyčią. Pasidalinome valgiu. Laikas tau papasakot apie save. Iš kur tu? Iš kokių namų? Ar tavo tėvai gyvi? Kokio jie luomo? Ar jie turtingi, ar prasimaitini pats ir ką ateityje ketini veikti?

Viltingai atviri jo klausimai mane suglumino, bet sykiu atšaldė lyg netikėtai užėjus spąstus. Mano dvejojimas užblėsino jo lūkesčius ir jis nusivylęs pasakė:

– Neturtas – ne gėda ir pats matei, kad mes jau nesame turtingi. Vis dėlto mano dukteriai piršosi ir garbingų vyrų, tik ji nesutiko tekėti. Be to, ji silpna, glebi, tad turbūt turės išsipirkti vietą vienuolyne, kai nebegalėsiu jos globoti. Tik neapsuk jai galvos, nes ji nepatyrusi ir per gera šiame pasaulyje. Vis dėlto papasakok, ką ketini veikti ateityje. Tiek, manau, turėtum pasakyti, nes elgiausi su tavim maloniai, nors tu svetimšalis ir klaidatikis tarp mūsų.

Atvirai atsakiau visai nesvarstęs, ką ateityje veiksiu. Pridūriau, kad mokslams universitete išteklių neturiu, be to, nenoriu susisaistyti baigtiniu pažinimu.

– Apskritai, – pridūriau, – nenoriu niekam įsipareigoti ir daktarą Mikalojų Kuzietį kaip raštininkas lydžiu tik todėl, kad čia galiu mokytis graikų kalbos. Anksčiau klajojau po įvairius kraštus kaip laisvosios dvasios brolis ir pragyvendavau iš išmaldos. Įsipareigodavau tik dėl tiek pinigų, kiek reikėdavo pragyventi, ir turto turiu tik tiek, kiek ant kūno nešioju, nes nenoriu įsipareigoti dėl turto. Vyno negeriu ir į pagundas nebuvau įklimpęs, nes manęs tai netraukė, o pažinimas man teikė daugiau malonumo nei juslių tenkinimas.

Jis nusivylęs giliai atsiduso ir pasakė:

– Vadinasi, tu kinikas. Tik kad ožkena pečių nesigobi. Aš šito baiminausi, – senam nevertėtų tikėti sapnais.

Aš pasakiau:

– Jūs pardavinėjate knygas, pats esat filosofas. Kodėl niekinat mane už tai, kad stengiuosi pasitenkinti mažu ir gyventi pagal savo filosofiją?

Jis raminamai paplekšnojo man ranką ir pasakė:

– Tikrai tavęs neniekinu. Kol jaunas ir laisvas, gali gyvent kaip nori. Bet trokšdamas ko nors pasiekti žmogus sykiu ir įsipareigoja. Todėl turi nuspręst, ko nori ir ar gali dėl to įsipareigoti. Šitai turbūt supranti?

Visa manyje prieš jį sukilo, nes puikiai suvokiau, kur link jis suka. Bet karštai sušukau:

– Dėl Dievo, nesuprantu, ką norite pasakyti!

O jis taikingai atsakė:

– Kitados čia mokėsi toks lotynas Filelfas, jį pašiepdavo dėl juokingo tarimo. Bet jis atkakliai mokėsi iškalbos, senųjų raštų ir vedė merginą iš geros, nors nuskurdusios šeimos. Sako, Italijoje jam puikiai sekasi, jis išgarsėjo ir jo žmona nepatiria nepritekliaus.

Aš atkakliai tylėjau, tad jis pasilenkė arčiau ir primygtinai patikino:

– Mūsų senosios šeimos visos nuskurdusios. Net vaikų mes neturime, moterys miršta jaunos ir jau nebėra kam gimdyti. Aš irgi tik dukterį turiu, tik ją, ir mudu neturime jokios ateities savo mirštančiame mieste, kurį dusina turkai. Vien gera savo dukteriai linkiu. Gal kur nors kitur ji pražystų ir imtų džiaugtis

gyvenimu, kaip visi jauni žmonės. Mes čia gyvenam tik dėl gyvenimo anapus. Ką manai, sūnau?

Visai subūgęs pagalvojau, kad tikrai vertėjo prie suskeldėjusio fontano išpildyt Anos karštą prašymą ir bėgt šalin. Ir jos drovi dvejonė „Negali?" dabar įgijo kitokią, gąsdinančią prasmę. Pagalvojau, kad viskas iš tiesų beprasmiška, jei lūpų glustelėjimas ir rankos palytėjimas gali supančioti mano laisvę ir įstumti santuokon, apie kurią niekad negalvojau. Bet lyg baimindamasis, kad neišgirstų Ana, senukas susijaudinęs toliau kuždėjo:

– Turiu knygyną, padėtum man dauginti knygas. Sykiu galėtume kaupt žinias. Namas – mano nuosavybė, sunkiai, daug ko atsisakydamas, sutaupiau pinigų Anos kraičiui, kad ji panorėjusi galėtų ištekėt už gero vyro arba išsipirkti vietą vienuolyne. Apie tave ji šnekėdavo nukaitusiais skruostais ir aš nenorėčiau, kad ji nusiviltų. Tad ką manai, sūnau?

– Aną šitai siūlo? – visai priblokštas paklausiau aš ir tyras švelnumas, kurį jai jaučiau, virto apmaudžiu pykčiu.

– Ne, ne, – išsyk paneigė senukas. – Tik nesakyk jai, kad apie tai tau kalbėjau. Už tai ji man kaip gyva neatleistų. Bet ji naivi ir nepatyrusi. Aš nerimauju dėl jos. Suprasi mane, jei tu garbingas vyras, jei tavo siekiai dori. Bet jei nenori, turėsiu uždraust susitikinėt su ja ir ją jaudinti, nes užtrauksi jai nešlovę.

Atsistojau ir pasakiau:

– Buvot man labai malonus, bet turiu viską apmąstyti.

– Žinoma, žinoma, – raminamai pasakė jis, uždėdamas man ant pečių rankas. – Nepyk, kad taip tiesiai viską išklojau, nes ir pats turbūt dar nepatyręs, kaip visi jauni filosofai. Bet tu man kaip sūnus, tad paklausyk manęs: jaunystei praėjus, laisvė apkarsta, o santuoka vyrui greitai įkrečia proto. Iš mintijimo niekas nepraminta, bet tau prieš akis visas gyvenimas ir, protingai tvarkydamas reikalus, pasieksi garbės ir turtų. Gal tai tavo proga, todėl Apvaizda tave atvedė į mano namus. Ne kiekvienas taip maloniai elgtųsi su jaunuoliu, apie kurį nieko nežino ir kurį, atvirai sakant, dažnas turbūt palaikytų valkata ir nuotykių ieškotoju. Aš tave geriau permatau ir tikiu, kad tu daug ką gali.

Jis buvo įkaušęs nuo vyno. Turbūt todėl plepėjo taip gyvai ir maloniai, nieko pikta negalvodamas. Bet šaltai pamąstęs pamačiau jį tokį, kokį matė visi protingi žmonės, ir laisvė manęs jau

nedžiugino, o pajutau jos kartumą. Akimirką pagavo pagunda pasiduot likimo įgeidžiui, padaryti tai, ką privalau, ir pasitenkint paprasto žmogaus menkute laime. Bet priešgyna širdy tebešileno ir nenorėjau manyti, kad mano klajonių tikslas toks paprastas. Todėl dar sykį pakartojau:

– Turiu apie tai pagalvoti.

Bet tai sakydamas aš jau žinojau, ką nuspręsiu.

Sugrįžo Ana. Iš baimės jos akys buvo nutamsusios ir atrodė, jog ji numanė, apie ką kalbėjomės.

– Jau išeini? – paklausė ir per krautuvę nulydėjo mane prie durų.

Mano akims dar buvo graži, bet angelo jos jau nematė. Masindamas mane įsipareigoti ir įstumt į santuokinį guolį su savo dukterimi, tėvas atvėrė man akis ir parodė, kad stengdamasis suartėt su Ana aš paklusiu tik juslių pagundoms, nors visa rodės tyra, dangiška. Ana smuko mano akyse, supanašėjo su kitom moterim, ir baisiai nusivylęs aš susivokiau valdomas tik tamsaus žemiško geidulio. Aš geidžiau jos, bet dygėjausi savo geismu. Ir vis tiek prisiglaudžiau ją ir karštai pabučiavau, liečiau jos kaklą, krūtinę, glamonėjau, kaip, neprityręs būdamas, gebėjau. Ji bejėgiškai gludo prie manęs ir nuraudusiais skruostais sušnibždėjo:

– Nepadaryk man bloga.

Aš staiga įkandau jai į kaklą, nes nieko daugiau nesugebėjau. Ji aiktelėjo ir susilpusi susmuko.

Baisiausiai jos geisdamas supratau, jog iš tikrųjų jos nemyliu – bent jau nemyliu taip, kaip turėčiau. Apkvaitęs aš tik stengiausi pamatyti juslių sukurtą regimybę. Vien gera norėdamas jos tėvas sugriovė mano svajonę ir parodė nuogą mudviejų su Ana santykių tiesą. Siela rodės tik kūnas, o kūnas – siela, bet viena nuo kita atskirt negalėjom. Žemėje angelų nėra – tik vyrai ir moterys, kuriuos sieja geismas. Glėbesčiavimai ir glamonės tolino nuo jos tai, kas manyje buvo geriausia. Liesdamas praradau ją savyje ir turbūt dariau tai tyčia, norėdamas atsikratyti jos. Jeigu iš tikrųjų būčiau ją mylėjęs, nebūčiau dvejojęs, o būčiau sutikęs su jos tėvo siūlymu.

Kai paliečiau ranka krūtinę, Ana bejėgiškai mėgino atitraukti ją, pakėlė į mane pavargusias akis ir sušnibždėjo:

– Stumi mane į pragarą.

Tada ir man pasidarė silpna, aš paleidau ją ir stovėjau tirtančiom kojom, nepakeldamas į ją akių.

– Tu nedoras ir žiaurus, – tarė ji. – Ko nepalikai manęs, kai prašiau? Juk nepadariau tau nieko bloga. Už ką manęs nekenti?

Ji palietė tą kaklo vietą, kur buvau įkandęs, ėmė tylutėliai šniurkščiot ir pasakė:

– Aš tavęs bijau. Bet net ta baimė palaiminga. Tu mane skaudini. Bet ir skausmas palaimingas. Ką tu man padarei, kad aš ne tokia kaip anksčiau ir pati savęs gėdijuosi!

Aš nusivylęs paklausiau:

– Nejau viskas tik šitai, Ana?

Ji man atsakė:

– Turbūt. Turbūt viskas tik šitai. Tu jau niekad manęs nepaliksi ramybėje, kad ir išeisi. Aš jau nesu skaisti. Mano kūnas nešvarus. Mintys nešvarios. Savo lūpom ir rankom tu visam gyvenimui įstūmei mane pragaran, nors mylėjau tavo lūpas. Kas man? Aš susirgau nuo tavęs. Galva dega. Oro trūksta.

Ištiesiau ranką, bet ji baikščiai atsitraukė.

– Negerai su tavim elgiausi, Ana, – tariau. – Ar atleisi, jei išeisiu ir nebesugrįšiu?

– Ne, ne, – išsigando ji. – Vis dėlto neik. Tu elgeis teisingai. Tik aš, nenuovoka, dar maža ką žinau apie gyvenimą. Bučiuok, jeigu nori, tik nepalik manęs.

Tada mane pagavo pagunda, ir aš pagalvojau: „Jei jau niekuo netikiu, dabar galiu išmėginti savo netikėjimą. Jei niekuo netikiu, tai gerumas ir piktybė – tik žodžiai, o žmogus savo gyvenimą įprasmina ir tuo, kas gera, ir tuo, kas pikta. Ko nebūt iki galo blogam ir nesutikti, jei ji iš silpnumo šitaip man siūlosi. Gal po kelių dienų iškeliausiu ir niekas iš paskos nepasiųs žinios apie tai, ką padariau. Būk iki galo blogas, jei negali būt iki galo geras."

Iš skausmo ir gėdos sušiurkštėjusiu balsu paklausiau:

– Ar atidarysi man duris naktį, kai tėvas užmigs?

– Ne, – išsigando ji, – ne, šito manęs neprašyk.

Jos prieštaravimas mane pakurstė. Pats savęs nekęsdamas pasakiau:

– Jei tikrai mane mylėtum, šitaip nesakytum.

Įsižeidusi ji pasižiūrėjo į mane kaip sužeistas žvėrelis ir sušnibždėjo:

– Kas tu toks iš tiesų? Kodėl mane gundai? Tai nuodėmė.

– Tu mane gundai, – šiurkščiai atšoviau. – Gerai. Tebūnie, kaip nori. Išeinu ir nebegrįšiu.

Atsiplėšiau nuo jos ir kaip aklas išėjau, trenkęs durimis. Ji puolė iš paskos ir prie gatvės kampo užbėgo priešais.

– Nesivaikyk manęs, – kirtau. – Ko dar nori? Tu mane trauki į pagundą.

– Nekenčiu tavęs, – pasakė ji. – Dievas tave nubaus. Turėčiau suvaryti peilį į krūtinę tau ir sau. Bet ateik naktį, jei nori. Gal šitaip atsikratysiu tavęs.

Grįžau į laivą suglumusia galva lyg girtas, pats savęs neapkęsdamas taip apmaudžiai, kad norėjau būt miręs. Stebeilydamas prieš save, prisiminiau Aną, klūpinčią šalia, po bažnyčios skliautais aidint it angelų choro himnui. Kas buvo tikra – aklas švelnumas ir noras visam pasauliui daryti gera ar niaurus kūno geismas ir pagunda sutraiškyti ją gležną, užtraukiant negarbę. Čia karštis, čia šaltis virpino mano kūną. Jaučiausi lyg užniktas ligos. Sutemo. Pakilęs mėnuo sidabru užliejo miesto namus ir kalvas. Spoksojau į juodą vandenį, žinodamas, jog pasielgsiu pikčiau nei žudikas, jei tyčiomis, šaltai apsvarstęs ir nemylėdamas, nueisiu pas ją. Bet taip pat žinojau, jog ir ji laukia, ją irgi drasko prieštaravimai, ji taip pat kankinasi ir jaučiasi nelaiminga, kaip aš.

Mėnuo jau buvo aukštai. Slinko naktis. Uostą gobė tyla. Pasauly buvau vienas. Turėjau Dievą savyje. Bet pirmą kartą supratau turįs savyje ir šėtoną. Baisaus išdidumo ir pažinimo geismo perimtas suvokiau valdąs tamsą. Širdyje turėjau dangų ir pragarą. Teko rinktis. Paprastas žmogus, jausmų vedamas, daro gera ir bloga, klysdamas svyrinėja tarp gėrio ir blogio. Aš šaltakraujiškai ir sąmoningai galėjau daryt pikta. Man tai atrodė nuodėmė, kurios negalėsiu atpirkt, sunki neatleistina nuodėmė.

Prisiminiau ponios Dorotėjos žodžius, kad aš gebu sužadint meilę, nors pats jos nejaučiu. Ne kartą buvau tai patyręs, bet iki šiol moterų gluminantis ir įgrisus kabinėjimasis man kėlė tik pasidygėjimą, nes pats nežinojau, kas ta meilė. Tik sutikęs Aną supratau, kokia baisi aistros kančia, supratau gebąs valdyti kitą

jo paties meilės jėga. Baisus malonumas priverst kitą daryt tai, ką jo auklėjimas, tikėjimas ir sąžinė vadina nuodėme. Bet jei aš iš tiesų turiu gebėjimą sužadint meilę, tai ko nelavint to gebėjimo, kaip kiti lavina savo gebėjimą švaistytis kalaviju ar šaudyti iš lanko, kaip gražbylystę lavina tie, kurie nori paveikti žmones, o dar kiti mokosi teisės, kad galėtų skriaudą verst teisybe.

Šitaip mąsčiau. Bet nenumaldomos nevilties apimtas sykiu prisiminiau, kad, pirmą kartą bučiuodamas nepatyrios merginos nekaltas lūpas, buvau pagautas tyriausio džiaugsmo ir kad tas džiaugsmas greit susidrumstė ir virto tamsia, beviltiška aistra. Ne Ana čia kalta, o aš pats kaltas, nes nesugebėjau meilės iškelti aukščiau už kūnišką prisilietimą, kuris man kėlė tiktai gėdos jausmą ir pasidygėjimą. Negailestingas mano reikalavimas buvo tik apmaudus noras ją nubaust už tai, ko pats negebėjau jausti. Ji buvo mano grobis, ji drebėjo mano naguose. Vien tai buvo ganėtinai bloga. Nejau turėjau dar labiau jai kenkti. Pats nebūčiau patyręs jokio džiaugsmo nei naudos, nes jau jaučiau galįs valdyti ją.

Purtomas šaltos aistros, spoksojau į juodą vandenį. Bėgo nakties valandos, o aš nenuėjau ir nepabeldžiau į jos duris. Nenorėjau įsipareigoti – nei tam, kas bloga, nei tam, kas gera. Nesiryžau, nes dar buvau jaunas.

Praėjus porai dienų, daktaras Mikalojus išsivedė mane iš laivo ir irzliai paklausė:

– Kodėl dykinėji, nieko nenusitveri, ir kas tau moka algą? Turi palydėt mane į rūmus ir stovėti man už nugaros, nes mane išrinko kalbėt su imperatorium ir jį paskubinti. Antraip visi žūsim per žiemos audras arba kelionę teks nukelti net į pavasarį, o tada gal jau nebebus popiežiaus ir niekas mūsų nepriims. Apsivilk geresniais drabužiais, susišukuok ir kur nors pasiskolink prideramą galvos apdangalą.

Patikinau kiekvieną rytą laukdavęs jo prie vyskupų buto, ketindamas jam paslaugiai patarnaut, bet, deja, jam pačiam manęs nereikėję.

– Neturiu kitų drabužių – tik tuos, kuriuos vilkiu, – pasakiau. – Pastebėtumėte šitai, jei retkarčiais nukreiptumėt mintis į žemiškus reikalus ir nuolat nemintytumėt apie emanaciją ir eonus, bepradį ir begalinį taip, kad net galva paskausta.

Jis iškart pasigailėjo mane išbaręs, nes buvo nuolaidus ir doras vyras, atsiprašė ir pasakė:

– Šita graikų mistiškoji teologija taip apkibusi neoplatonikų, gnostikų ir manichėjų klaidatikysčių skivytais, kad per medžius nebematyti miško. Tiesą sakant, brangus Johanai, asilas, kurį man davė, su sidabriniais pakinktais, bet jis toks užsispyręs ir nartus, kad tu turėsi jį vesti, idant neapsijuokčiau prieš graikus. Man garbė nerūpi, aš mieliau vaikštau pėsčias, kaip šventieji apaštalai, bet turiu žiūrėti garbės Bažnyčios, kuriai atstovauju, pats būdamas nieko vertas. Graikai tarnai, kuriuos mums skyrė, atsisako vest asilą per miestą, tvirtindami neprivalą to daryti. Tie graikai išdidesni už savo imperatorių ir šaiposi iš mūsų papročių, ir aš netrukus imsiu abejoti, ar gerai peiliu pjaunu mėsą, ar gerai imu duoną.

Jo neapgalvotas siūlymas mane išgąsdino.

– Tai šitaip atsidėkojat man už viską? – sušukau. – Nužeminate į arklininką, nors šiaip jau vargstu ir rūpinuosi dėl jūsų garbės, kęsdamas vyskupų sekretorių stumdymus alkūnėm. Ką žmonės apie mane pamanys, pamatę gatve vedantį asilą? Jums protas suglumo pernelyg mąstant, jei šitai man siūlote!

Jo malonios akys priplūdo ašarų, jis dvejodamas grąžė rankas, nes pats puikiai suprato, kad šitoks siūlymas keltų nepasitenkinimą kiekvienam jaunam vyrui, kuris žiūri savo garbės.

– Bet aš nesėsiu ant to bjauraus asilo, jeigu jo niekas neves, – sudejavo jis. – Jau buvau nukritęs nuo arklio, mano koja nusilpus. Pasigailėk manęs, Johanai, aš tau tikrai atsilyginsiu. Niekas nesuabejos tavo garbe, jei palydėsi mane į vidų ir stovėsi už nugaros, kai kalbėsiu. Pasiskolinsim švarką auksuotais kraštais, gausi raudonas kelnes ir raudoną kepurę. Juolab kad tavo draugas Francis klausinėjo, stebėjosi, kur slapstaisi, nes niekas tavęs nematė nuo tol, kai čia atkeliavome. Gal susitiksi su juo Blachernuose, – dėl manęs, po priėmimo galėsi daryt, ką norėsi. Su malonumu pareisiu pėsčias, paliksiu tą prakeiktą asilą.

Jis ašarodamas įkalbinėjo mane, o aš, pasvarstęs to nemalonaus reikalo blogybes ir naudą, sutikau įvykdyt jo prašymą. Bet išdidumas man neleido puoštis skolintom drapanom, kad galėčiau jom tuščiai pasivaržyti su imperatoriaus rūmininkais ir ginklanešiais.

– Ne, – pasakiau aš, – nupirkit man tik naują švarką, – tai bus teisinga ir suprantama. Jūs pats turit tik tamsų apsiaustą ir daktaro kepurę. Juodas raštininko apdaras ganėtinai garbingas. Aukso siuvinėjimais ir aksomais tesipuikuoja tie, kurių širdys tuščios. Į imperatoriaus rūmus eikim kaip Diogenas, kurio tuštybė švietė pro apsiausto skyles. Šitaip patrauksim daugiau akių ir pelnysime didesnę pagarbą tų, kuriems jau per akis apdarų tvaskesio.

Blachernų sodus jau niaukė rudens rūškana. Kiek supratau, priėmimas turėjo vykti imperatoriaus valia, nes jis norėjo įtikinti į miestą suvažiavusius vyskupus, kad lotynų pasiuntiniai spaudžia jį paskirti išvykimo dieną. Net paskutinę akimirką didžiausi graikų aklatikiai abejojo dėl unijos. Iš turkų valdomų miestų atkakę vyskupai būgštavo, kad musulmonai pradės varžyti laisvas graikų tikėjimo apeigas, nes valdovas Muradas atvirai pareiškė derybas dėl unijos laikysiąs priešišku tiek imperatoriaus, tiek Bažnyčios veiksmu. Vėl buvo prabilta apie Lotynų bažnyčios skilimą. Derybos dėl unijos, esą, tik supykdys turkus, o naudos nebus, nes Bažnyčios susirinkimo dauguma unijai prieštaraus, nors popiežius su savo kardinolais ir vyskupais pritars. Bet imperatoriaus pareigūnai leido suprasti, kad ganėtinai atkakliai ir įtikinamai atskleidus amžino derybų vilkinimo pražūtingumą imperatorius paskirs išvykimo dieną ir šitaip pagaliau nuslopins visus tuščius ginčus bei klastas.

Taigi vedžiau daktaro Mikalojaus asilą per Konstantinopolį ir, mano didžiam džiaugsmui, vyskupai, pamatę, kad daktaras Mikalojus nusprendė šitaip garbingai keliauti į rūmus, irgi persiėmė tuštybės. Tad paskutinę akimirką ir jie paliepė savo raštininkams vesti asilus, ir tie išdidėliai, raudonuodami iš gėdos, spūdino gatvėmis vedini asilais už apynasrių. Juoką ar pagarbą kėlė Konstantinopolio žmonėms ta mūsų palyda, nemačiau, nes daktaro Mikalojaus asilas tikrai buvo bjaurus gyvulys ir turėjau nemaža vargo jį tempdamas.

Priėmimas vyko apeigų rūme ir, su didžiuliu pasitenkinimu perdavęs asilo vadeles kitiems sekretoriams, pro prašmatniai apsitaisiusius sargybinius pagarbiai nusekiau paskui daktarą Mikalojų. To rūmo salių ir koridorių sienos buvo gludinto marmuro, porfyro ir lazurito. Grindis klojo brangūs, nors nušiurę

kilimai. Ant lubų kabėjo prašmatnūs šviestuvai, bet, taupant aliejų ir žvakes, priėmimas buvo surengtas dieną. Mes stingte stingom iš šalčio, nes žarijų indai stovėjo tik abipus auksuoto imperatoriaus sosto, papuošto dvigalviu ereliu. Priėmime buvo nedaug žmonių, bet visi vilkėjo šventiniais, rangą rodančiais apdarais ir stovėjo nurodytose vietose. Ir mums buvo nurodytos vietos, ir aš iš tiesų stovėjau daktarui Mikalojui už nugaros. Princas Konstantinas įžengė į salę, lydimas Francio, ir atsistojo dešinėje sosto pusėje. Paskiausiai su palyda atėjo imperatorius, pažiūrėti piktas atsisėdo į sostą, krūptelėjo, atitiesė nugarą ir paliepė iškilmių prižiūrėtojui skaityti šventus žodžius. Imperatorius avėjo dvigalviais ereliais papuoštus purpurinius batus, kurie rodė jį esant basilėją, amžinos valstybės imperatorių ir Dievo vietininką žemėje.

Tai buvo tamsiaplaukis, dailaus veido vyras, tuolaik pačiame žydėjime. Želdinosi neilgą juodą barzdą, buvo didelių, išraiškingų akių, guvaus veido. Iš visa ko buvo matyti, kad paiso savo rango ir linkęs karščiuotis. Jis atidžiai klausėsi daktaro Mikalojaus kalbos, ir turiu pripažinti – daktaras kalbėjo labai teisingai, maloniai ir įtaigiai. Jis dar kartą prisiekė ir patikino, kad konsiliumo mažuma atstovauja tikrajai Katalikų bažnyčiai, nes ją palaiko popiežius ir kardinolai. Pakartojęs visus ligtolinius liudijimus, savo kalbos esmę jis sutelkė į santrauką:

– Apaštalų sostas, popiežius ir kardinolų kolegija nesuklydo spręsdami tikėjimo klausimus ir niekada nesuklys, nes tai akmuo, ant kurio pastatyta Bažnyčia.

Štai kaip stipriai jis buvo atsimetęs nuo jaunystės idealų, nors kitados pats įrodinėjo Šventosios Dvasios valdomo Bažnyčios susirinkimo neklystamumą ir viršumą prieš popiežių. Keistų graikiškų apdarų, marmuro ir aukso tvaskesio gaubiamas stovėjo prieš Bizantijos imperatorių ir prisipažino esąs nuolankiausias popiežiaus tarnas. O kalbą baigė prašydamas imperatoriaus paskirti išvykimo dieną, kad Kristaus tarnai, sklidini tarpusavio meilės, galėtų vykdyti Kristaus testamentą. Kaip tik dėl to jis, sąžinės verčiamas, aukojąs mokslininko garbę, asmenines pažiūras ir jaunystės tikėjimą. Baigęs kalbėti, atrodė tikras vargšas, nes tik dabar visiškai išsižadėjo savo tikėjimo ir nusikratė visos praeities.

Bet dėl to, kas buvo pasiekta, vertėjo aukotis. Kaip atsakymą imperatorius liepė perskaityt auksiniu antspaudu pažymėtą iškilmingą kreipimąsi, kuriuo jis skelbė lapkričio dvidešimt septintą dieną išvykstąs derybų. Atrodė, visi salėje su palengvėjimu atsiduso. Net didžiuma graikų šypsojo, dairydamiesi vienas į kitą. Bet pats imperatorius buvo labai rimtas, tarytum prislėgtas sunkaus sprendimo svarbos. Po daugybės apeigų, kurių aš nesupratau, jis pakilo iš sosto ir išėjo, o paskui jį nustatyta tvarka nusekė daugybė rūmininkų. Priėmimas buvo baigtas ir per salę prie mūsų priėjęs Francis pasiūlė:

– Susiraskim kokią šiltesnę vietą. Čia pasiutiškai šalta.

Apeigų įtampa buvo nuslūgus ir mes, gyvai šnekučiuodami, išslinkome su juo. Jis atsiprašė, kad priėmimas buvo toks kuklus – net chorai, kaip įprasta, giesmėmis nepašlovino imperatoriaus.

– Bet šitai būtų trukę visą dieną, – pridūrė jis. – Jau dabar imperatorius perpykęs, nes sostas buvo nepašildytas.

Jis per sodus palydėjo mus į šiltą medinį namą, kuriame imperatoriaus sąskaita visi galėjo valgyti ir gerti kiek širdis geidė. Name kabėjo daugybė paukščių narvelių ir kiekviename nejudėdamas tupėjo paukštelis. Vis dėlto sykiais pasigirsdavo malonus dainingas čiulbesys. Tik Franciui paaiškinus, supratau, jog tai ne tikri paukščiai, o išmoningi graikiški čiulbantys prietaisai. Tai didžiausias stebuklas, kokį pamačiau rūmuose.

Mandagiai pasišnekėjęs su vyskupais ir daktaru Mikalojum, Francis kreipėsi į mane ir pasakė:

– Laikeisi nematčiom, o vis dėlto buvai matomas. Kaip tau sekasi mokslai? Ar jau perėjai nuo „Iliados“ prie „Odisėjos“? Graikiškai šneki sklandžiau nei pirma, beveik taisyklingai kirčiuoji. Gal pats atradai geriausią ir pigiausią būdą, kurį pritaikęs dailus jaunuolis greičiausiai išmoksta svetimą kalbą? Gaila, nes norėjau pasiūlyti tau mokytoją.

Paklausiau, apie kokį būdą jis šneka ir kas norėtų mane pamokyti. Jis nusišypsojo visko mačiusio žmogaus šypsena ir atsakė:

– Aišku, susiradai merginą, kad pamokytų sudėtingo graikų kalbos linksniavimo ir padėtų perprasti kitokius čionykščius gebėjimus, kurių laisvumas ir užgaidumas mūsų mieste primena netaisyklingus veiksmažodžius.

Ūmai pastebėjęs, kaip mane suglumino tie žodžiai, jis nerūpestingai tęsė:

– Aš, aišku, neklausinėju tavęs apie nuotykius, nes tylėjimas – pirma sėkmės pakopa mene, kurį jūsų Ovidijus romėnišku papratimu iš karto pavertė sistema. Bet norėčiau sužinoti tavo paties nuomonę: katras meilės menas – lotyniškas ar graikiškas – pažangesnis? Kas tau labiau patinka – niūrus Romos tolydumas ar lengvabūdiškas Graikijos džiugulys ir naivus šelmiškumas?

– Dėl Dievo, ką čia kalbate ir ką apie mane manote! – sušukau nusigandęs. – Nejau manot, kad visąlaik laksčiau paskui moteris, bet ir negalėjau to daryti, nes jūs moteris laikote narveliuose ir reikalaujate slėpti veidą nuo svetimų.

Jis man atsakė:

– Nėra nieko neįmanoma mene, apie kurį šneku, o mes tikrai turim svarių priežasčių laikyti moteris narveliuose. Juk kliūtys tik stiprina to meno trauką – kaip graikų kalbos sunkumas sustiprina jos gražumą, tad kuo mažiau kūno matyti, tuo jis magesnis vyrui. Kad ir kaip būtų, išmintinga ir supratinga moteris jauną vyrą geriausiai išmoko kalbos, asmeniškas dėmesys gerina nuovokumą, tad draugingai nusiteikę juodu džiugina vienas kitą: mokytojas – mokinį, o mokinys – mokytoją. Tikrai gaila, jei sakai neradęs tokios mokytojos, o gal tu nusiteikęs prieš tokį gražų, tiesų mokslo kelią?

– Nenusiteikęs, – atsakiau. – Bet juslių džiaugsmai manęs netraukia, ir nelabai suprantu, ko jūs norite. O jei ir suprasčiau, būtų per vėlu, nes jau savaitės pabaigoje iškeliaujame.

– Vadinas, iš tiesų nei viena tavęs šiame mieste nesuviliojo? – paklausė jis. – Merginos nevaikščiojo tau iš paskos prunkščiodamos, pro dengtų neštuvų užuolaidą balta ranka tau nepamojo ir pro ginekėjos lango pinučius po kojom nenukrito gėlės žiedas? Nejau tikrai tavo dora tokia tvirta?

– Galit šaipytis, – atšoviau, – prieš savaitę dar buvo tvirta, bet dabar jau nesu tikras, ar tvirta.

– Gal norėtum pats save išmėginti? – paklausė jis. – Neišsisukinėkime. Išsilavinusiems žmonėms meilė – ne nuodėmė. Konstantinopolyje net Blachernų rūmuose sutiktum išprususių, gražių laisvamanių moterų, kurios leistųsi į nedidelį nuotykį, jei tik visa vyktų slapta ir jos būtų tikros, kad paslaptis neiš-

kils į viešumą. Jei tik nori, mielai supažindinsiu tave su tokia moterim.

– Uostų viešuosiuose namuose, – atsakiau, – taip pat sutiksi gražių laisvamanių. Pora jų per jūrininkus leido man suprasti, kad priimtų mane į guolį be užmokesčio, jei tik panorėčiau. Bet aš tokiom bjauriuosi.

Jis raustelėjo, kai lengvabūdes jo bičiules palyginau su uosto kekšėm, bet nesupyko:

– Tu užsispyręs, bet, matyt, trauki moteris tuo, kad esi svetimšalis ir santūrus. Aš dabar – tik pasiuntinys ir, tiesą sakant, nesiimčiau sąvadautojo pareigų, jeigu kalbėtume ne apie didžiausio dėmesio vertą moterį. Nesvarbu, ko ji iš tavęs nori, bet galiu patikinti – paskui nesigailėsi, aš ir pats bemaž viską atiduočiau, kad galėčiau būti tavo vietoj. Bet jeigu imsiesi šio reikalo, tai jau dabar įspėju, kad tai pavojinga. Jei bent žodeliu kam nors apie tai užsiminsi, atsidursi jūroje perpjauta gerkle ir žuvys sugrauš tavo dailų veidą, kuriuo net vyras greit susižavėtų.

Jo paslaptingumas mane paakino, nes supratau, kad jis nejuokauja. Paklausiau:

– Kodėl būtent aš ir kas nori su manim susipažinti?

Jis atsakė:

– Iš kur aš žinau – manęs neklausinėk. Tai pirma sąlyga. Nieko neklausk, niekuo nesistebėk ir neišsiduok susidomėjęs. Ir jei galiu tau patarti kaip draugas, tai pasakysiu, kad juo santūresnis būsi ir juo mažiau kalbėsi, juo geresnį įspūdį padarysi.

Jis paėmė gražų apvalų obuolį iš tarno atnešto dubens, ištiesė jį man ir pasakė:

– Imk šitą obuolį ir eik su eunuchu, kurį tau parodysiu. Jis tave nuves į kambarį, jame pamatysi tris moteris. Gerai įsižiūrėk į jas, o paskui paduok obuolį tai, kuri atrodys gražiausia. Tylėk, neatsakinėk į jokius klausimus, jeigu kuri nors tave kalbins. Bet rinkdamasis neskubėk – jei suklysi, skaudžiai įžeisi vieną labai kilmingą moterį. Nieko bloga čia nėra, o šis žaidimas patinka ir eunuchams. Jiems įdomu, kuri iš tų moterų gražiausia lotynams, ir kaip nešališką vertintoją pasirinko tave. Paduosi obuolį ir grįši tuo pačiu keliu, o aš labai susmalsęs lauksiu tavęs čia.

Jis linktelėjo bebarzdžiam apskrito veido eunuchui. Pasiėmiau obuolį ir nusekiau paskui krizenantį išdarą. Jis nusivedė mane

už namo, paskui parko takeliais į rūmus netoli miesto mūro bei imperatoriaus rūmų, kurių porfyro kambaryje gimdydavo imperatorienės. Įėjome pro šonines duris, paskui laiptais užkopėm į gražų, jaukiai apstatytą kambarį su langais, kuriuos iš lauko dengė auksuoti pinučiai. Tame kambaryje pamačiau tris dailias moteris. Viena jų buvo tamsiaplaukė, antra – šviesiais plaukais, o trečia – juos nusidažiusi rausvai. Pamačiusios mane, jos pratrūko skambiai juoktis, visos atsistojo ir ėjo pro šalį, smalsiai žiūrėdamos man į akis. Visos buvo apsirengusios vienodai – paprastais baltais drabužiais, bet iš šilko, siuvinėto sidabru. Baltas rankas ir kaklus buvo apsinuoginusios, išmoningai susišukavusios plaukus, susirišusios sidabrinėm juostelėm ir susegiojusios puošniais segtukais.

Mėginau perveikti drovumą ir atidžiai žiūrėt į jas, bet kaitau nuo jų juoko ir įžūlių žvilgsnių. Tamsiaplaukė priėjo prie pat manęs, reikšmingai peštelėjo rankovę ir prisikišo taip arti, kad užuodžiau jos aitrius kvepalus. Raudonplaukė nusiviepė man džiugiai švytinčiom akim. Jos nosis buvo viliūgiškai atsikišus, lūpos putlios, tad atrodė baisi lengvabūdė. Ramiausiai elgėsi grakštaus kūno, baltos odos ir švelnių veido bruožų moteris, kurios plaukai taip tvaskėjo auksu, kad pamaniau, jog taip pat dažyti. Ji mąsliai pažvelgė į mane smalsiom akim ir kiek raustelėjo, susidūrusi su mano žvilgsniu. Labai lėtai praslinkusi pro šalį, ji žengė prie lango ir dėjosi žiūrinti laukan, bet pastebėjau, kad ji neramiai alsuoja tartum smarkiai susijaudinus.

– Jis nebylys, – nusišaipė tamsiaplaukė.

– Pasakyk ką nors, – paragino raudonplaukė ir reikšmingai prisimerkė lyg žadėdama man nuostabiausių magiausių džiaugsmų.

Dar kartą nužvelgiau visas tris, nors nei viena manęs nesužavėjo. Bet šviesiaplaukė man atrodė dailiausia ir elgėsi padoriausiai. Todėl priėjau prie jos ir padaviau obuolį. Jos veidas nušvito tarsi netikėtai pradžiugus, bet ji išgąstingai papurtė galvą, droviai žvilgtelėjo į anas dvi ir nepaėmė obuolio. Abi atstumtosios mėgino gąsdinti mane riksmais, šaukti, kad suklydau. Bet aš vis tiek tiesiau obuolį šviesiaplaukei. Kai paliečiau ranką, ji lyg droviai krūptelėjo, bet kai pažvelgė man į akis, supratau, jog ji tikrai nei drovi, nei tokia dorovinga, kaip maniau.

Kai pasigręžiau durų link, raudonplaukė skaudžiai įžnybo man, o tamsiaplaukė pliaukštelėjo per ausį, bet daugiau nepyko, o leido eiti, ir eunuchas parlydėjo mane į puotų salę. Daktaras Mikalojus bei vyskupai dar tebevalgė ir tebegėrė, gyvai šnekučiuodami su juos apspitusiais rūmininkais. Jie turėjo ką švęsti, nes imperatoriaus sprendimas liudijo beveik du mėnesius trukusio laukimo pabaigą ir pasiuntinių darbo sėkmę. Francis priėjo prie manęs ir guviai paklausė:

– Kaip sekėsi?

Eunuchas nusijuokė:

– Jis įžvalgus.

– Išsirinkau gražiausią, – pasakiau. – Bet tas žaidimas man visai nepatiko.

Francis paklausė:

– Ar Vakaruose matei dailesnių moterų?

– Turėjau svarbesnių darbų, nei žvalgytis į moteris, – irzliai atšoviau. – Tai kas ji tokia?

Bet Francis suniuro ir priminė:

– Neklausk, tau pačiam bus geriau.

Paskui jis nepaprastai maloniai pavedžiojo mane po pastatą ir aprodė įdomybes, kuriomis jie magindavo barbarų šalių pasiuntinius. Suimtas nuobodulio, jau ketinau grįžti į laivą, bet jis atkakliai sutulėdavo lyg ko laukdamas. Stengiausi išlaikyti dėmesį, o jis pristatė mane didžiajam Balzamonui ir paklausė, ar šis negalėtų aprodyti man imperatoriškosios bibliotekos. Tas milžinas vyriausiasis bibliotekininkas atsakė, kad lotynui pravartu pamatyti stulbinamą raštų rinkinį, kurį jis sukaupė kelionėn, mat jis padės įrodyti, jog Šventoji Dvasia kilus tikrai ne iš Tėvo ir iš Sūnaus – bent jau ne iš Sūnaus. Francis nublyško iš piktumo ir patarė jam neužmiršti, kad imperatorius griežtai uždraudė ginčus su lotynais. Vyriausiasis bibliotekininkas nusigando ir atsakė tik pajuokavęs.

– Gal aš ir pasaulio sugadintas, nuodėmingas žmogus, – pridūrė, – bet atskiriu šventa nuo to, kas nešventa.

Jis nusivedė mane į archyvą ir aš sugniužau, pamatęs galybę kelionėn paruoštų skrynių, į kurias buvo sukrauta visa Rytų teologijos išmintis.

– Tepasigaili Dievas mūsų visų, – pratariau. – Iš tiesų reikia

Šventosios Dvasios ir krikščioniškos meilės norint visus ginčytinus klausimus išsiaiškinti. Net šventieji apaštalai išsigąstų, išvydę šitokias knygų rietuves, nes patys buvo išrinkti iš neturtėlių ir nemokytų. Kaip galėjome paprastą Kristaus mokymą ir Dievo malonę tūkstantį keturis šimtus metų laikyti užkasę tieka žemiškosios išminties!

Francis atsakė:

– Nebijok. Tai jau nuspręsta. Imperatorius stumte stumia mus į uniją, nes tai politinė būtinybė. Nors disputai truks metus ar net dvejus, Lotynų ir Graikų bažnyčios galop turės iš kur nors iškast Šventosios Dvasios kilmę. Jeigu mokslingiausi abiejų Bažnyčių dvasininkai šiais šviesiais laikais neprieis prie vienos nuomonės ar bent jau patenkinamo sutartinio sprendimo, pagonys ir Mahometo sekėjai mus juokte užjuoks.

Iki sutemų bibliotekoje sklaidėme seniausius Platono raštus. Francis parodė man ir labai lengvabūdiškų Aleksandrijos raštų, bet manęs jie nesudomino. Galiausiai Francis pasakė:

– Temsta, duosiu tau palydovą, kad deglu pašviestų kelią.

Atsakiau, jog man tai, dievaži, per didelė garbė, bet jis užsispyrė, paskui susimąstęs palydėjo mane iki rūmų vartų dairydamasis aplinkui, kol prie mūsų priėjo murzinas, iš pažiūros nesveiko proto vyras ir dūrė pirštu į mane. Francis jam tarė:

– Nuvesk šį jaunuolį ten, kur reikia.

Kažką mikčiodamas palydovas prisidegė savo deglą nuo kito, pliūpsinčio ant varčios.

– Jis nebylys, – tarė Francis, – bet drąsiai eik su juo. Jis žino, kur eini. Aš nežinau ir nenoriu žinoti, bet linkiu tau visokeriopos sėkmės toliau mokantis graikų kalbos.

Subūgau įsipainiojęs į tokį reikalą, iš kurio pats neišsipainiosiu, nes kiek pavedęs pagrindine gatve palydovas pasuko į skersgatvį, o kai mėginau paprieštarauti, aiškinti, jog einu į uostą, šoko man priešais ir kumšėdamas parodė, kad sekčiau iš paskos. Jis atrodė stiprus, storžievis, tad nenorėjau su juo susimušt tamsioj gatvėj. Todėl sekiau iš paskos ir netrukus, kai priėjome nedidelius vartus mūre, jis paragino mane žengt vidun. Vartai nebuvo užrakinti, tad įėjau, o nebylys, kaip ir atlikęs savo darbą, iš taupumo užgesino deglą, pažerdamas spiečių kibirkščių, ir nupėdino sau.

Tvieskė mėnuo, tad pamačiau atsidūręs nedideliame mūrų supamame sode. Tarp medžių stovėjo nedidelis medinis namelis, pro kurio langus ir durų plyšelius sklido šviesa. Tad įėjau vidun, apsižvalgiau, bet žmonių neišvydau. Švietė pora lempų, nuo jų kambaryje sklido palaimingas kvapas, storas kilimas margavo žiedais, todėl pasijutau tartum gėlyne. Ant žemo staliuko buvo padėta vaisių, įvairių saldumynų ir vyno. Už švelnios užuolaidos pamačiau kitą kambarį, ten stovėjo plati lova ir porfyro prausyklė su brangiais ąsočiais ir drobėm. Tai nežadėjo nieko gera ir mane suėmė neapsakomas noras sprukt iš ten kaip iš kilpos. Ant juodo medžio skaitymo stovelio gulėjo knyga auksu išgražintais odiniais viršeliais. Greta degė lempa. Atsiklaupiau ant pagalvėlės ir aklai atskleidžiau knygą, bet akimoju užverčiau ir pašokau ant kojų. Knyga buvo vien spalvotų persiškų paveikslėlių, kurių paskirtį būtų supratęs net visiškas nepritzyrėlis.

Greitai išėjau į kiemą. Mėnesiena sidabravo plikus sodo medžius. Po kojom šiugždėjo sausi platanų lapai. Vartai dar buvo atrakinti. Pravėriau juos, pasižiūrėjau į šiukšliną gatvę. Nesimatė nei gyvos dvasios. Miestas gaudė toli tarytum kitame pasauly. Sumišus galva vėl baugiai nurimo. Pamaniau, kad jau nesu vaikas. Pamaniau, kad jausmai man neatėmė proto, o viską darau šaltai apsvarstęs. O iš nusivylimo būčiau galėjęs padaryt baisią nuodėmę. Mane sulaikė tiktai supratimas, kad galiu bereik sužeisti nekaltos merginos širdį ir sugriauti jai gyvenimą. Ta, kuri mane čia atsiviliojo, tikrai nėra nekalta. Kad ir kas nutiktų, ji atsakys už viską. Bet ji klysta, jei laiko mane nepatyria auka ir šituo džiaugiasi. Šalta nuovoka mane apsaugojo. Jokia moteris savo pagundom nesuglumins man galvos, pamaniau. Renkuosi aš.

Dvejodamas pastovėjau prie vartų, bet paskui vėl užvėriau juos ir grįžau į namelį. Bet ten jau kažkas buvo. Lyg sustingusi tamsiame kampe stovėjo toji auksaplaukė. Krūptelėjęs įbedžiau į ją akis, ji sukrutėjo ir, nusimetusi šalin apsiaustą, grakščiai priėjo prie stalo. Mėgino rodyt nevaržomą atsainumą, bet kai ėmė nuo stalo saldumyną ir abejingai jo kando, jos balta ranka, mano nuostabai, drebėjo. Neįtikėtina, bet atrodė, kad ji bijo manęs lygiai taip, kaip aš jos.

Nežiūrėdama į mane, ji tyliai paklausė:

– Ketinai išeiti. Kodėl?

Ji buvo kiek pasidažiusi, tad dailus veidas atrodė kaip iš paveikslo. Buvo nusibrėžusi siaurus tamsiai mėlynus antakių linkius, lūpas pasiryškinusi raudoniu. Ir skruostus kiek paskaistinusi, o akis išsidažiusi melsvai.

– Man tai nepatinka, – tariau. – Ko iš manęs norit?

Ji atsakė klausimu:

– Kodėl man padavei obuolį?

– Jūs buvot gražiausia, – atsakiau. – Man rodos, tokios gražios moters aš dar nemačiau.

– Ar tau to negana? – paklausė ji ir iškart paprašė: – Įpilk man vyno.

Įpyliau vyno į gražią stiklinę taurę. Ji pakėlė drebančia ranka, išgėrė. Ji taip bijojo, kad vynas išsiteliūskavo ant plono balto šilko.

– Ak! – šūktelėjo, pirštais paliesdama dėmę. Paskui dvejodama ištiesė man taurę ir paklausė: – Ar nenorėtum su manim išgerti?

– Niekad nesu gėręs vyno, – atsakiau.

– Vynas viską palengvina, – patikino ji.

– Kaip tik todėl, – atsakiau.

– Vis dėlto išgerk, – paprašė ji. – Išgerk, aš šito noriu. Pirmą kartą išgerk su manim, nes aš labai bijau.

Paėmiau taurę. Kai mudviejų pirštai susilietė, ji krūptelėjo. Gerokai nugėriau iš taurės. Vyno kvapas buvo stiprus, skonis dilgiai sodrus. Į gėrimą buvo įmaišyta miros. Kūnu nuvilnijo maloni ugnelė. Mergina atsisėdo, trūktelėjo mane prie savęs ir prašneko:

– Smarkiai klysti, jei niekini mane už šitai. Ir man tai nepatinka. Aš nepratusi slapta susitikinėti su nepažįstamais. Priešingai, bijau tavęs ir labai gailiuos sutikus tai daryti.

Reikšmingai vypsodamas apsižvalgiau aplinkui. Ji susijaudino ir šūktelėjo:

– Ne, ne, tu ne taip supratai! Susitikimą šitame name ne aš surengiau. Apie šitą namą tik šiandien sužinojau. Turiu lengvapėdę bičiulę, kuri įtikino mane, jog tokia moteris, kaip aš, turi teisę daryti, ką nori, nors kiti tai laiko nuodėme. Kai ji pa-

sakodavo savo nuotykius, manydavau, jog tik šaiposi ir kuria pasakas. Labai suglumau, supratusi, jog viskas, ką ji pasakojo, tikra. Norėjau susitikti su tavim ir tiktai pasišnekėti, niekieno netrukdoma, bet dabar išsigandau.

– Niekas mums nekliudo šnekėtis, – pasakiau. – Tiesa, užeina naktis, mudu čia dviese, bet visai neketinu įžeisti jūsų doros ir pasinaudoti jūsų paikumu.

Ji prikando lūpą, žvilgtelėjo į mane ir irzlokai paprašė:

– Būk geras, išgerk dar.

Padariau, ką lieptas, ir mane apėmė malonus nuoilsis. Man labai patiko ją erzinti.

Ji vėl šoko teisintis:

– Turi suprast mane. Pamačiau tave Sofijos sobore, drauge su kitom rūmininkėm atėjusi į pamaldas. Panorau susitikti, dar kartą pamatyti. Per daug šnekėjau apie tave, todėl draugės ėmė mane erzinti. Bent tu manęs neerzink, nes pati į pavojų lendu ir sau nešlovę traukiu, su tavim susitikdama.

– Nejau koks tvirtas arklininkas ar nuovokus rūmininkas negali atlikt to paties? – paklausiau aš.

Ji šniurkštelėjo ir iš gražių akių tikrai išspaudė ašarėlių.

– Tu žiaurus ir piktas, jei šitaip kalbi, – metė ji. – Jaučiuos užburta ir noriu nusikratyti minčių apie tave, dienąnakt tave matau ir tavo šaltos akys persekioja mane.

– Nepaistyk niekų, – mečiau, sustiprėjęs nuo vyno. – Tu paprasčiausia kekšė, lengvabūdė nedorėlė, blogesnė už uosto kekšes, jei vien dėl pramogos darai tai, ką kitos daro už pinigus ir bėdos verčiamos.

Visiškai priblokšta, ji pašoko, treptelėjo koja ir užriko:

– Kaip tu gali, kaip drįsti taip su manim kalbėti, kai aš, perveikusi savo moterišką drovumą, mėginu prisipažint nejučia įsimylėjusi tave!

Sugriebiau ją už rankos ir trūktelėjęs pasodinau.

– Neapsimetinėk, – kirtau aš.

Nemėgindama ištraukti rankos, ji stebeilijo prieš save, kramtydama lūpas, ir susiraukė lyg susigraudinus.

– Netiki manim, – galiausiai tarė. – Matyt, aš pati kalta. Suklydau ir už tai sumokėsiu. Gali mane niekinti. Tavo valia. Daryk, ką nori. Aš neuždrausiu.

– Aš nieko nenoriu, – atsakiau ir atsilošiau, paleisdamas jos ranką. Buvau apsvaigęs, tad patenkintas nusijuokiau. – Tu mane čia atsiviliojai. Tu ir daryk, ką nori. Aš nesipriešinsiu.

Ji žybtelėjo į mane juodom akim dažytame veide ir pasakė:

– Jei dar turėčiau bent trupinėlį savigarbos, išeičiau ir atsiųsčiau ką nors nudėti tavęs.

– Būk gera, atsiųsk, – atšoviau, gerai nesuvokdamas, ar aš pats, ar vynas už mane kalba. – Tiesą sakant, nudėdama padarytum man didelę paslaugą. Nuslinkau iki virvės galo ir nebežinau, ką toliau daryti. Nesu geras ir ganėtinai blogas nesugebu būti. Tiesą sakant, neviltis mane graužia. Tik todėl pasidaviau tavo gundymui. Aš tikrai nelaimingas, jei nori žinoti.

Viršuj tuščia, apačioj tuščia, tarpe – žemių sauja, – toliau šnekėjau aš ir mane suėmė baisus graudulys. – Grožis taip pat tik regimybė, ir už iš tavo malonaus veido šiepiasi giltinė. Daugiau nieko nėra. Būtų geriausia, jei iškart lieptum mane nudėti. Bet tu šito nepadarysi. Padarysi kai ką blogiau. Tiktai į žemės liūdesį ir gėdą apsikabinus nusineši.

– Tu tikrai nelaimingas? – atjausliai paklausė ji. – Aš irgi labai nelaiminga. Daugiau negerk vyno. Nuo jo tau bus negera. Viskas bus daug maloniau, jei negersi.

– Neplepėk, kvaile, – užrikau, – o pilk gerklėn vyną, nes jaučiuos kaip suskeldėjęs kubilas – visos mano žinios supurčius ištekėjo pro šonus. Paskui galėsi pasmaginti mane pasakom apie visas savo nelaimes, kad mudu abu, nelaimėliai, galėtume apsikabinę apverkti apgailėtiną gyvenimą. Galiausiai pamokysi mane savo filosofijos.

Ji priekaištingai pažvelgė į mane ir tarė:

– Atnešiu dar vyno, jei mane pabučiuosi. Suprasi ir mano filosofiją, jei pabučiuosi.

– Gerai, sandoris sudarytas, – atsakiau, apsikabinau ją ir pabučiavau.

Ji įsikibo į mane ir taip atsakė į bučinį, kad nustėrau ir, rodės, pragaras ugnim burnoje supliūpsėjo. Sunkiai alsuodama ji spurdėjo mano glėby, tad beveik lig juosmens apsinuogino. Aprimusi prisidengė rankom krūtinę ir tyliai sušnibždėjo:

– Ne, ne, negalima.

Aš atsitraukiau, ji, valandėlę pasėdėjusi, pakilo, nė nesidangstydama savo grožybių, ir dar įpylė man vyno, bet tik pusę taurės. Jos drabužis laikėsi tik ant vieno peties. Todėl paklausiau:

– Ar tau nešalta?

– Ne, nešalta, – atsakė ji ir paklausė: – Supratai mano filosofiją?

– Galbūt, – tariau, – nors dar ne viską, bet prieš akis visa ilga naktis. Juk tu graikė, vadinasi, sofistė ir, sprendžiant iš elgesio, išsilavinusi. Todėl norėčiau, kad prieš imdamasi veiksmų žodžiais išdėstytum man savo filosofiją.

– Tikrai? – nustebusi paklausė ji. – Tu gal koks medinis ar ledinis? Žiūrėk, savo šaltumu greit mane įsiutinsi.

– Pernelyg paskubėjusi ir katė kartais lieka be pelės, – gudriai atšoviau aš, o vynas manyje juoku purslojo, kūnas buvo it lengvos putos pilnas. Ji tikrai man atrodė labai graži ir aš nuoširdžiai gėrėjaus ja kaip dailiausia statula.

– Aš moteris ir mąstau kūnu, – atsakė ji. – Tokia mano filosofija. Mokyčiausi vyrai pasiekia dangų ir skaičiuoja sferų dydžius. Mistikai meldžiasi, pasninkauja ir tiesa jiems sušvinta, kai jie nugrimzta apmąstymų gilumon. Vyrai tariasi nukeliaują kažin kur į erdvių aukštybes ir į savo sielos gelmes. Man tai atrodo kvailystės. Goslumo valandėlę aš beribę erdvę patiriu viena aiškiai apibrėžiama kūno vieta ir tai man duoda daugiau nei visa vyrų išmintis ir filosofija. Tai man suprantama tiesa, bet ji neįrodoma, kaip ir tos tiesos, kurias atranda vyrai.

– Tavo tiesa – nuodėmė, o tavo kalba – plūsmas, begėde, – mečiau aš.

Švelniai paglosčiusi man kelį, ji lėtai braukė delnu aukštyn ir šnekėjo:

– Visokių būna tiesų, vienos jų – išsilavinusiems, kitos – neišmanėliams. Mane tikino, kad išsilavinusiam nuodėmių nėra. Juk ir Bažnyčia turi nemažai mokyklų, pasak kurių, juslių malonumas – siektinas, o ne draustinas, nors tokie mokymai laikomi klaidatikystėm. Bet mano moteriškas protas slaptų mokymų nepermano. Tik žinau, kad Bažnyčia per teologinę išmintį, kurią nuo pasauliečių slepia, naudojasi malonės priemonėm. Už Bažnyčios ribų išganymo nėra nei nusidėjėliui, nei doruoliui, bet per Bažnyčią visad patirsiu malonę, kad ir kaip baisiai nusidėsiu.

Tad jei mano tiesa – nuodėmė, atliksiu atgailą už ją, kai būsiu nusenus, bjauri ir įsigiežusi savo tiesos.

Tvardydamasis suėmiau jos ranką ir supykęs paklausiau:

– Ką tu nori man padaryti?

– Tik pamokysiu tave savo filosofijos, – jaudriai alsuodama atsakė ji. – Nusivilk tuos sunkius drabužius, tada pažiūrėsim, katro filosofija stipresnė – tavo ar mano.

– Man bus šalta, – paprieštaravau.

Bet vynas gesino gėdos jausmą, drabužiai man atrodė per ankšti.

– Nebijok, nebus, – atsakė ji, suklupdama prieš mane ir segiodama drabužių sagtis.

Ir tikrai. Nebuvo šalta.

Bet iš jos lavių glamonių supratau, jog visa, ką apie ją sakiau, tiesa. Ji manęs nemylėjo. Elgėsi su manim kaip su mašina, kurios menkiausias dalis pažinojo jos lūpos ir pirštai. Ji viską palengvino, o mano nepritvrimas jai teikė malonumo, kol pasitenkinimas veriamai skaudžiai suvirpino mane ir gyvasties jėga ištryško it kraujas iš perpjautos gyslos. Ji krūptelėjo ir atsimerkusi įsižiūrėjo kažkur anapus tolių, o jos akys buvo sustingusios kaip negyvėlio. Po akimirkos ji nusišypsojo, pažiūrėjo į mane ir vėl ėmėsi savo baisaus žaidimo, kol man pasidarė bloga ir susilpau.

Tada ji su manim elgėsi labai meiliai ir gražiai, švelniai glostė man skruostus ir šonus, kalbino lipšniais žodžiais ir šnibždėjo:

– Tu dar vaikas. Mielas žavus berniukas. Bet, patikėk, žmogus pasauly baisiai vienišas. Žodžiai – tik netobuli, klaidinantys ženklai, per žodžius žmogus negali pažint kito. Tik guolyje du žmonės patiria vienas kito artumą. Didžiausias draugiškumas – tai dviejų susitikimas guolyje, nelinkint nieko pikta. Dėl tokių dalykų tu niekuomet nesigailėsi.

Šitaip ji man šnibždėjo, visiškai išsekindama ir naudodamasi manim kaip įrankiu, bet sykiu ir man suteikdama skaudaus malonumo. Šito ji mane pamokė, ir šita jos filosofija man patiko labiau nei ankstesnė, tad kietai įmigau, visai jos nebebijodamas.

Apsigobusi žaliu apsiaustu, ji pažadino mane jau šviečiant saulei.

– Laikas keltis, – tarė. – Nusiprausk ir pavalgyk. Paskui ateik į sodą. Duosiu tau atminą, kad manęs neužmirštum. Bet paskui išeik ir net nemėgink su manim susitikti dar sykį.

Atsikėliau ir dar niekad nebuvau patyręs tokios vėsios ir žvalinančios vandens atgaivos kaip tąryt savo įkaitusia oda. Skubinai apsirengiau, kūnas buvo sužvalėjęs, tad vien judėjimas teikė džiaugsmo. Buvau labai alkanas, valgiau viską, kas buvo likę ant stalo, ir valgymas teikė malonumo. Tik galva buvo kiek apsunkus. Tad be jokio sąžinės graužimo išgėriau šlakelį vyno. Kūnu nuvilnijo silpnas, palaimingas virpulys tartum atgimus kitu žmogum rojaus rytą.

Išėjau į kiemą ir mane apžilpino retai kada pasirodanti lapkričio saulė. Virš galvos linko akinamai žydras dangaus skliautas. Į mūrų supamą sodą vėjas neužklydo, čia buvo šilta kaip vasarą. Mergina stovėjo prie žaliais akmenim apkraštuoto baseino, ir aš, priėjęs arčiau, pamačiau porą didžiulių žuvų lėtai judinant pelekus tyram vandeny. Joms vartantis šonai blyksėjo purpurinėm dėmėm.

Manęs ji tartum nematė. Padūmavusiom svajingom akim nusimetė žalią apsiaustą ir stovėjo nuoga ant baseino krašto. Lėtai paėmė mažą sidabrinį padėklą ir ėmė atsainiai mėtyti žuvims mažus, panašius į vaško gumulėlius. Pliuškendamos vandenį žuvys graibstė ėdesį. Nulenkusi galvą, susimąsčiusi ji grakščiai mėtė gumulėlius žuvims, nuvokdama apie savo gražumą. Saulėje jos kūnas tvaskėjo, tarsi paauksuoto dramblio kaulo. Nežiūrėdama į mane ji krestelėjo galvą, parodydama, kad turiu išeiti. Supratau ją, supratau, kad žodžiai nereikalingi.

Nuo vartų dar kartą pažvelgiau į jos glotnų kūną, pasigėrėjau svajingais judesiais, be jokio geismo, bet žilpdamas nuo grožio. Tada išėjau, žinodamas, jog niekad neužmiršiu šito paskutinio vaizdo. Nors jos grožis tebuvo tuštybės kiautas, o mintys grįstos vien sąmoningu palaidumu, jaučiausi labai dėkingas jai už tai, kad taip gražiai su manim išsiskyrė.

Ji išmokė mane jausti kūną, geismą ir malonumą, bet jei manė, kad persiimsiu jos filosofijos ar ilgėsiuos jos, labai klydo. Ligi tol vengiau malonumo ir nesuvokiau, kodėl iš tiesų šalinuosi moterų. Dabar supratau, ir tas patyrumas mane sustiprino, nes suvokiau, jog dėl malonumo neverta aklai vergauti kūno geismui. Nepraradau proto šaltumo ir nuovokos, nors jos glėbyje svaigau ir, pažvelgęs jai į akis geismo akimirką, supratau, jog malonumas – mirties brolis. Bet aš valdžiau aistrą ir galėjau ją vergti kada panorėjęs. Tas įsitikinimas mane stiprino.

Žingsniuodamas uosto link, vis daugiau suvokiau. Supratau, kad, paklusdama savo filosofijai, ta moteris silpna, klumpa ir klysta, ir apžilpusi savo kūno kalėjimo vienutę mėgina paversti magiu linksmybių būstu. Neverta jos smerkti, o tik pagailėti, nes gyvenimas dar ją nubaus. Kai grožis nublanks, ji patirs turinti tik aistrą ir ta aistra grauš jos širdį ligi pabaigos, nužemindama iki gyvulio. Ji pasirinko kūno pragaro kelią ir kada nors, mėgindama išsukti iš to kelio, nusigąs pamačiusi, kad per vėlu.

Šitai tariausi sučiuopęs savo jaunatviška toliaregyste ir atsigavusia savimone. Kūnu dar sruveno palaiminga ugnis ir aš nesijaučiau nusidėjęs, nejaučiau kaltės nei apmaudo dėl nuopuolio. Priešingai, jaučiausi stipresnis ir daugiau pažinęs. Iš šalies žiūrint buvau skurdžius, bet didžiavausi skurdumu, nes slapčia tikėjau turįs tai, ko man gali pavydėti net turtingiausias. Aistra žmogaus kūnu skambina kaip muzikos instrumentu, išgaudama visokius garsus – ir susižavėjimo, ir juodžiausio nuovylio. Moterys šitai geba geriausiai, net išmintingiausius vyrus jos pastūmėja į kvailystes, bet vyras, kuris tai geba, gali šaltakraujiškai naudotis moterimis, ir net uoliausiai saugoma dora, karščiausias dievobaimingumas, net geriausias išsilavinimas moters neapsaugos nuo suvedžiotojo.

Nenuveikiama jėga per miestą nuginė mane į Sofijos soborą ir jo kolonos manęs neužgriuvo, o paauksuoti šventųjų veidai dėl manęs ašarų neliejo. Svaigino aukštai išlinkęs Išminties kupolas, bet nesijaučiau nusidėjėlis, o siela buvo atvira ir skaisti – nelyg vaiskus šaltis. Vargas tam, per kurį papiktinimas ateina, pasakyta. Už pagundą pats gali būt išganytas, bet didžiausia nuodėmė – sąmoningai į pagundą vest kitą. Aš patyriau pagundą, bet ir pats širdyje laikiau pagundą valdyt kitus, kad galėčiau įgyvendinti savimyliškus siekius. Porfyro ir glotnaus marmuro, aukso ir brangių akmenų tvaskesy suvedžiotojas mano pavidalu vaikščiojo po įstabiausią krikščionių šventovę. Buvau puolęs angelas, juodojo dievo valdinys, jei nūdau jam tarnauti, trokšdamas pavergti pasaulį.

Bet viso pasaulio nenorėjau pavergt. Tenorėjau pažinti, pažinti. Turtas ir papuošalai, brangūs apdarai ir pilvo malonumai, varžybos dėl valdžios ir garbingų vietų žmogų įpareigoja ir vergia. Staiga tartum apreiškimas man nušvito, jog ta nuostabi šventovė

su visom brangenybėm ir iš pagonių šventyklų perimtom porfyro kolonom, visa jos prašmatnybė – tik žmogaus rankų sukurtas statinys, o gyvas tikėjimas palaidotas šaltoj jo prieblandoj. Jis liudija tiktai žmogaus garbėtrošką ir paiką išdidėliškumą trokštant pranokti ankstesnius statybos meno stebuklus. Tai žmogaus rankų, o ne Dievo stebuklas. Tikėjimas miręs ir palaidotas. Malone ir šventais sakramentais Bažnyčia tiktai niekus mala. Vargingiausiojo širdyje veikiau atrastum Dievą nei šitoj baisioj negyvos tradicijos, įstatymo ir teologijos mašinoj. Bet tą, kuris drįstų šitai pasakyti, žmonės užmėtytų akmenimis, sudegintų ant laužo arba išgintų iš savo tarpo kaip pikčiausią klaidatikį.

Bet ji manęs neužmiršo. Rytojaus dieną vienas jūrininkas atėjęs šaipiai pranešė, jog prieplaukoje kai kas teiraujasi manęs.

– Mergina, – tarė jis, – menka kaip nupeštas viščiukas. Ir apsiverkus. Ar tik neįtraukei jos į pagundą? Iš veido atrodai šventeiva, bet kur praeitą naktį nakvojai? – Jis niūktelėjo alkūne man į šoną, pamerkė akį ir pasiūlė: – Atviliok į laivą, mes pasidalysim. Pasidalytą nuodėmę lengviau nešt.

Turbūt jis nieko pikta nenorėjo pasakyt, o tik smalsavo, nes jūrininkai papratę girtis baisybėm, kurias sakosi iškrėtę ar galį iškrėst, nors iš tiesų jie taikingi vyrai ir, – ypač per audras, – dievobaimingi. Bent jau meldžiasi jūroje jie lygiai karštai kaip sausumoje keikiasi. Todėl nekreipiau dėmesio į jo užuominą, o puoliau prieplaukon ir, savo apmaudui, iš tiesų išvydau Aną, nuo galvos iki kojų susisupsčiusią prastu apsiaustu ir pasikabinusią ant rankos krepšį. Aplinkui susispietę keli jūrininkai erzino ją, timpčiojo apsiausto skvernus, norėdami pamatyti veidą, kvietė apžiūrėti laivo, neslėpdami, ką darys, nusitempę ją po deniu. Man prisiartinus, jie apsimestinai pagarbiai pasitraukė į šalį, juokdamiesi stumdėsi tarpusavyje ir rodė pirštais į mane. Drebėdama iš baimės, Ana sugriebė mane už rankos. Skubinai nusivedžiau ją iš prieplaukos ir pro vartus į miestą ir piktai paklausiau, kodėl ji menkina savo garbę viena ateidama į uostą, kur be palydovo vaikšto tik nedoros moterys.

– Dėl Dievo, ko dar iš manęs nori, Ana, juk palikau tave ramybėje? – paklausiau.

Ji pasižiūrėjo į mane nuo ašarų žibančiom akim, o jos veidas buvo toks išblyškęs ir sumenkęs, kad, atrodė, likusios vien akys.

– Paskyrė tavo išvykimo dieną, – atsakė ji. – Turėjau pamatyt tave dar kartą.

Jos veidas buvo švelnių bruožų ir skaistus, kaip šventos statulos Apaštalų bažnyčioje. Puikiai supratau, kokiomis valios pastangomis ji viena pati atėjo į laukinį ūžiantį uostą. Matyt, kažkas jos širdyje sudužo, kad nei išdidumas, nei drovumas nesulaikė ir ji leidosi manęs ieškoti. Tai glostė mano tuštybę. Žiūrėjau į ją, drebančią šalia, atmintyje vėl blykstelėjo mudviejų pirmojo susitikimo žavesys. Ji vėl atrodė tarsi angelas, nusileidęs iš skaistaus dangaus į niūrią žemę. Pigiu drabužiu susupstytas jos kūnas man sušvito tartum alebastro lempa.

– Eime, palydėsiu tave namo, – pasakiau.

Ji nuolankiai nusekė paskui mane, bet aš nepasukau keliu į kalnelį, o išėjęs pro Švento Morkaus vartus pakrantės pamūriu leidausi Demetrijo bažnyčios ir gotikinės kolonos link. Ten ant nuoskardžios kalvos augo senų medžių, žemėje tebestirksojo senos pagonių šventyklos kolonų nuoskilos. Nuo kalvos pylimo matėsi pakrantės mūrai su bokštais, Peros statiniai anapus, mėlynai mirguliavo Bosforas, virš vilnijančios Marmuro jūros klykavo paukščiai.

– Čia galėsime pabūti dviese, – pasakiau ir atsisėdau ant žemės.

Ji išskleidė savo apsiaustą, atsisėdo šalia ir droviai prisidengė kojas. Pažvelgęs į ją, staiga pajutau baisų alkį. Apžiūrėjęs, ką ji atsinešė krepšy, atsilaužiau gabalėlį duonos, savo peiliu atsipjoviau sūrio ir užsidėjau ant duonos. Valgant viskas pasirodė paprasta ir aš vėl pradėjau šypsotis.

– Vis dėlto turbūt džiaugiuosi, vėl tave matydamas, – pasakiau. – Atleisk, kad pirmiau supykau. Turbūt tik jūrininkai kalti.

– Tu pasikeitei, – pasakė ji, išgąstingai tirdama mano veidą. – Tu kitoks nei pirmiau.

Aš tik trūktelėjau pečiais ir atsikandau duonos. Duonos skonis buvo malonus, nes jaučiausi alkanas. Žemė, kur sėdėjau, buvo šalta, bet kūnui maloni, vėjas maloniai glostė veidą, su malonumu traukiau šnervėm nuvytusios žolės drėgmę.

– Džiaugiuosi, matydama tave valgantį, – tarė ji. – Džiaugiuosi, matydama tavo baltus dantis, matydama, kaip juda skruostai.

Džiaugiuosi tavo ilgom blakstienom ir akių šaltumu. Tavo kaktą ir plaukais. Gerai, kad leidai dar sykį į tave pasižiūrėti. Kiekvieną tavo bruožą deduos į širdį, kad niekada neužmirščiau.

– Nekalbėk kvailysčių! – užrikau. – Tai tu čia graži, o ne aš.

Ir tai buvo tiesa. Kai žvelgė į mane skaisčiom akim, ji atrodė nežemiškai graži ir taip nutolusi nuo manęs, kad nesinorėjo liesti.

– Gerai, kad neatėjai sekmadienio vakarą, – tylutėliai pasakė ji ir nusuko akis.

– Laukei? – paklausiau.

– Laukiau, – sušnibždėjo ji. – Laukiau, – pridūrė garsiau. – Laukiau prie durų, kol nusileido mėnulis. Šalau ir verkiau laukdama. Bijojau, kad ateisi. Bet širdim turbūt jaučiau, kad neateisi. Gerai, kad neatėjai. Gal nebūčiau atsispyrusi tam, ko siekei. Buvau nusprendusi neprisileist tavęs. Laukiau tavęs tik todėl, kad šitai pasakyčiau. Vis dėlto gerai, kad neatėjai.

– Negerai, – pasakiau, lėtai suimdamas jos ranką. – Ar tik neprisileist norėdama laukei manęs? Ką?

Ji mėgino greit ištraukti ranką.

– Nežinau, – sušnibždėjo. – Tavo valia stipresnė už mano valią. Aš jos jau neturiu. Tu man per daug brangus. Bijau tavęs, bet ilgiuosi. Per daug ilgiuosi.

– Tai praeis, kai aš išplauksiu, – pasakiau. – Šitai išgyvenę sako, jog greitai praeina.

Ji įbedė į mane akis ir jos veidas vėl persikreipė, lyg būtų susigraudinusi.

– Tu pasikeitei, – pakartojo ji. – Tu jau kitoks. Kas tau nutiko?

– Paverk, – pasakiau aš. – Tavo ašaros man suteiks malonumo. Man smalsu, ar stiprių jausmų tau sukeliu kalbėdamas ir liesdamas ranką.

– Kas tau nutiko! – šūktelėjo ji garsiau. – Kas nors bloga?

– Nieku būdu, – atsakiau ir lūpos ėmė nevalingai virpėti. – Vien gera. – Bet liūdesys smelkė mane visą. – Kad būtum leidus man tada ramiai skaityt, – mečiau. – Kodėl kurstei žiūrėt tau į akis? Angelu tave laikiau, bet žemės su ugnim nesujungsi. Žeme užžerta ugnis užgęsta. Tu pasmerkei mane, supančiojai laiku ir vieta, ir kalčių tinklu. Bet tu turbūt dėl to nekalta. Aš turbūt tik vaizdavausi esąs laisvas, kol sutikau tave.

Ji apmąstė mano žodžius ir jos graikiškas protas juos suprato geriau, nei maniau.

– Tai drauge būkime žeme, – sušnibždėjo. – Gerkime iš laiko ir vietos taurės, nes mudu tik žmonės. Daugiau nedvejosiu. Laiminsiu laiko ir vietos prakeiksmą, jei dalysiesi juo su manim.

– Kas iš to? – dirgliai atšoviau aš.

Išblyškus iš nusivylimo ji pasižiūrėjo į mane ir aš pirmąkart patyriau baugų moterų gebėjimą suvokti daugiau, nei sako protas ir akys. Mylinti mergina – irgi moteris, o skaisti suvokia tiek pat, kiek patyrusi. Ji man atrodė kaip vaikas ir moteris viename kūne, kai paklausė:

– Ar toji kita buvo daug gražesnė už mane?

– Niekai, – atsakiau. – Jos grožis buvo dažytas. Ji buvo graži kaip Blachernų dirbtinis paukštis auksiniame narvelyje. Jo plunksnos irgi margo šilko, jis geba čiulbėti. Su ja sugulęs niekam nepakenkiau. Kas pakenks negyvam paukščiui. Tu – gyvas paukštis. Dar nesugebi pakenkt kitam. Bet ir tam ateis laikas. Aš tai jau žinau.

Ji atsigulė ant žemės, užsidengė delnais veidą ir suaimanavo:

– Kad būtum atėjęs, kad būtum vis dėlto atėjęs! Pakenkei man labiau, nei neateidamas.

– Nekalbėk nesąmonių, – rėžiau kaip kvailys. – Neatėjau ir nieko bloga tarp mudviejų nenutiko.

Ji greitai atsiklaupė, jos veidas buvo skaisčiai nuraudęs, ji šniurkščiojo alsuodama ir, abiem rankom kibus man į plaukus, taip papurtė, kad išsigandau galvą nutrūksiant.

– Nors pamelavęs būtum, – sušuko, – neigęs viską, pasijuokęs ir pavadinęs mane paika, kad šitaip manau! Ir tai būtų buvę geriau. Tave pamačiusi iškart supratau! Iš pirmo žvilgsnio. Bet jeigu būtum melavęs, būčiau tikėjus ir neigus tai, ką savom akim mačiau. Tu bjaurus begėdis paleistuvis, gundytojas, cinikas, tu net mano žvilgsnio nevertas!

Ar ji tikrai daug gražesnė už mane? – tęsė vienu įkvėpiu. – Kiek kartų buvai su ja susitikęs, ar visąlaik su ja susitikinėjai, sykiu mane, vargšę, viliodamas? Ką tu apie mane žinai, – gal manai, kad negalėčiau tavęs mylėti, jei net nelieti manęs. Ko tikrai iš manęs nori, kodėl stumi mane į pagundą?

Toks jos karštumas tikrai mane išgąsdino. Susiėmiau už galvos, mėginau delnu susiglostyti plaukus ir tėškiau:

– Tu kaip furija, aš tavęs nebepažįstu! Aš tavęs negundau, tai tu lakstai paskui mane, ir aš neprivalau tau atsiskaityti.

– Privalai, – tarė ji, – niekada tau neatleisiu, kad taip nedorai ir apgauliai su manim pasielgei.

Norėdamas pasiteisinti, suėmiau ją už riešų ir pasakiau:

– Tu kaip apsėsta.

Ji išplėšė rankas, bet nelabai smarkiai priešinosi.

– Gal aš tikrai apsėsta, – tarė, – bet mane apsėdai tu. Na, parodyk savo jėgą, nes aš tavo valioj ir supykus ant tavęs. Matyt, dėl to atviliojai mane į šią dyką vietą, kur niekas mūsų nemato.

Išsigandęs iš karto ją paleidau. Ji tikrai dėl to nusiminė, bet nudūrė akis į žemę ir ėmė dirgliai pešiot žolės stiebelius. Po akimirkos liūdnai žvilgtelėjo į mane, droviai kilstelėjo rankas, norėdama paglostyti man galvą, ir atsiprašė:

– Tikiuosi, nelabai skaudėjo.

Jos prisilietimas buvo švelnus ir malonus ir man kažkodėl pasidarė graudu.

– Matyt, myliu tave, Ana, – pasakiau, – bet per silpnai ir turbūt neturiu gebėjimo stipriai mylėt. Todėl atleisk man, kad supainiojau tau gyvenimą ir sugluminau tave. Tu nekalta, tai aš kaltas.

Ji žvilgtelėjo į mane ir atvirai prisipažino:

– Aš nesu tokia nekalta, kaip manai. Gėda, bet norėjau sugriebti tave savo tinklu. Dabar suprantu, kad nevalia taip daryt. Mano paprašytas tėvas tau siūlė tai, su kuo kitas būtų noriai sutikęs. Kai pamačiau, kad išsigandai, apėmė neviltis, tada pagalvojau, jog, suviliojęs mane, nebegalėtum pasitraukti ir sutiktum vest mane. Laukiau tavęs tą vakarą, bet neatėjai. Visai neseniai ketinau tave suvilioti. Taip smarkiai tavim susižavėjau, kad viską būčiau pastačius ant kortos. Mačiau menkutę galimybę, kad pergulėjus su manim tau sąžinė neleis bėdoj manęs palikti. Nelabasis manyje šnekėjo, bet tai praėjo, supratau, kad nesi man skirtas.

Aš nuolankiai atsakiau:

– Negaliu, nenoriu įsipareigoti. Būtum nelaiminga per mane. Pasistenk šiek tiek suprasti ir mane.

Mirtinai nubalus ji atsakė:

– Suprantu. Tu nemyli. Myliu tik aš.

Neturėjau ką atsakyti. Ji pakilo, nupurtė nuo apsiausto šiukšles ir vėl juo susisupo. Buvo taip šalta, kad ji drebėjo. Prieš akis tarytum kelias į tolimas šalis šmėkšojo Bosforas. Nežiūrėdama į mane, ji išėmė iš krepšio keturlinką knygą mediniais viršeliais.

– Sutrukdžiau tau skaityti, – tarė tiesdama ją man. – Imk ir skaityk toliau.

Sutrikęs paėmiau knygą. Tai buvo toji sučiurinta „Iliada", kurią sklaidžiau jos tėvo krautuvėlėje, kai ji palietė man ranką ir pasiūlė išsidžiovint drabužius.

– Ką? Dovanoji ją man? – nepatikliai paklausiau. – Negaliu jos priimti. Tai brangi knyga.

Bet susiviliojęs ėmiau godžiai vartyti lapus nučiupinėtais kampučiais, alkanom akim rijau nemirtingas eiles.

Ana tarstelėjo:

– Padovanosiu, kad sykiais prisimintum vieną neturtingą, paiką graikę.

– Bet, – dar dvejojau, nes sukilo išdidumas, – aš neturiu ką tau padovanoti.

– Jau padovanojai, – mįslingai atsakė ji ir šyptelėjo skausmingai perkreiptom lūpom. – Juk myliu tuos smailius tavo pirštus ir susižavėjimo kupiną šaltų akių žvilgsnį. Suteik man malonumą kartais prisimint tave, laikantį knygą rankose. Knygą, nučiurusią ir suteptą, knygą, kurią tavo pirštai liečia ir kuria akys gėrisi džiugiau nei manimi. Tokios dovanos man pakaks.

Ji nusisuko, nes nepajėgė sulaikyt kartėlio ašarų. Padovanodama tą brangią knygą, ji, vargšė mergina, pavarė mane kaip valdovė elgetą. Turėjau leisti jai mane nugalėti, ir nei tuštybė, nei paniekintas išdidumas nesutramdė mano pakilaus susižavėjimo.

– Mieloji, mieloji Ana! – sušukau. – Ar kada galėsiu tau deramai atsidėkoti?

Jausmų pagautas apkabinau ją, meiliai pabučiavau jos bejausmes lūpas, lūpom palytėjau ašarotas akis. Ji tik atsiduso ir į mano bučinius nebeatsakė, o išsiplėšė iš mano glėbio, pasižiūrėjo iš piktumo nugiedrėjusiom akim ir niekinamai rėžė sau ir man:

– Jeigu kada nors grįši į Konstantinopolį, Johanai Peregrinai, neužmiršk – mano tėvo krautuvėlėje gali rasti ir daugiau vertingų knygų. Melsiuosi, kad nukeliautum laimingai ir nenuskęstum jūroje, apsikabinęs knygą.

Lydėjau ją iki tėvo namų kampo ir pakeliui mudu jau nedaug ką šnekėjom. Pasikišau po pažasčia sunkią knygą, širdis man tvinksėjo iš džiaugsmo – suvokiau niekada gyvenime negausiąs dovanos, kuri suteiktų šitiek džiaugsmo. Žingsniuodamas greta Anos, degiau tik baisiu nekantrumu pasitraukti vienumon ir paskaityti tą Homero knygą. Džiaugsmas perveikė kaltę širdyje ir atsisveikindamas aš su linksma šypsena išbučiavau jai rankas. Bet kai ji įteikė man dovaną, o aš ją priėmiau lyg laisvės išpirką, jos širdyje kažkas užsivėrė ir surambėjo.

O aš turėdamas visą brangią „Iliadą" jaučiaus turtingas kaip niekad, bet greitai supratau, jog tas turtas mane pančioja, nes gerokai pavargau ją slapstydamas iš baimės, kad kas nepavogtų. Daktaras Mikalojus leido man naudotis savo žodynu, kai ją skaičiau, bet pirmas džiaugsmas netrukus atvėso ir nuovargio valandą, kai jau nepajėgdavau mąstyti ir nieko nesuprasdavau vartydamas jos lapus, suimdavo baimė, kad Ana, duodama knygą, atidavė man savo kūną ir kad sklaidydamas knygos lapus ir slebizuodamas žodžius aš liečiu ją pačią ir žiūriu jai į akis.

Bet išaušo kelionės diena ir po neapsakomos maišaties ir erzelio imperatorius su daugybe šventų paprotinių apeigų galų gale įsėdo į savo triremą auksuotu pirmagaliu. Leidosi saulė, griaudėjo trimitai ir būgnai, ant stiebų plastėjo šimtai vėliavų, drioksėjo patrankos, nuo mūrų ir kalvų baltais drabužiais mojo Konstantinopolio gyventojai, kai iškilminga mūsų galerų vora išplaukė paskui imperatoriaus laivą. Nuo Bosforo pūtė vakaris, laivai iškėlė bures ir auksiniai bažnyčių kupolai ir pilki bokštai veikiai pradingo prieblandoje.

Bet neturėjau kada liūdėti, nes laivas buvo sausakimšas žmonių ir karštos išvykimo maldos staiga išvirto į kivirčus, stumdymąsi, keiksmus ir atvirą graikų ir lotynų tarpusavio neapykantą. Prie popiežiaus skirtų laivų imperatorius pridėjo du didžiulius savo laivus, bet vietos buvo maža, tad mums ant sprando jis užsodino savo žemesniuosius rūmininkus, o patriarchas Juozapas atginė būrį vienuolių. Pats imperatorius gabenosi žirgų,

šunų ir net medžioklinių sakalų, tad vandenim sklido lojimas ir žvingavimas. Gerokai pavargau, kol radau ramų kampelį permiegoti ir apsigyniau tą kampelį kumščiais, nes graikai buvo įsitikinę turį pirmumo teisę į geriausias vietas. Nedaug trūko, kad išvesti iš kantrybės jūrininkai jau pirmą vakarą kelis jų būtų sumetę į jūrą.

Negerai kelionė prasidėjo, bet vėliau nutiko blogesnių dalykų.

IV

Prieš išvykstant, mieste buvo pasklidęs gandas, kad mūsų laivuose išsislapstė nuo turkų pabėgę krikščionys vergai. Sultono reikalų patikėtinis turkas vadas pateikė užgaulų reikalavimą leisti janyčarams patikrinti mūsų laivus prieš išvykstant, nes imperatorius privaląs grąžinti į miestą pabėgėlius. Mūsų galerų vadas Kondulmeris griežtai uždraudė tikrinti laivus, o ir imperatorius, norėdamas išlaikyti tiek garbės, kiek dar turėjo, negalėjo leisti turkams naršyti savo laivų. Jam pavyko susitarti, kad jo paties pareigūnai apžiūrės laivus, ir imperatoriaus žodžiu užtikrino, jog laivuose nėra pabėgusių vergų. Jūrininkai dangstė vergus kaip išmanė, paslapčia juos maitino tomis laukimo dienomis, ir imperatoriaus pareigūnai kaip krikščionys, jau tradicija tapusiu papratimu, užmerkė akis.

Jau pirmą kelionės dieną jūrininkai išleido savo globotinius iš slėptuvių ir ėmė atvirai gyriotis, kaip pavyko apgauti turkus. Bet ankštuose laivuose jie neilgai būtų galėję slapstyti tuos nuskarusius, grandinių sužaizdotus ir nuo įtampos išsekusius bėglius. Ašarodami, iš džiaugsmo netekę nuovokos, šie išlipo ant denio, bučiavo savo pagalbininkams rankas, išgelbėjusio laivo denį ir ėmė pasakoti šiurpius, gal net išpūstus dalykus apie turkų vergijoje patirtą prievartą ir kančias.

Todėl, kai pasiekėme Helesponto sąsiaurį, imperatorius, baimindamasis sankirčių su musulmonais, įsakė atiduoti pabėgusius vergus turkams. Šio įžeidaus ir žiauraus įsakymo gailiaširdžiai jūrininkai nesuprato, nors jo būtinybę buvo galima paaiškinti politinėm priežastim. O baisus tų vargšų nusivylimas būtų suminkštinęs net akmeninę širdį. Iškart jie nepatikėjo, kad imperatorius tikrai davė tokį įsakymą. Bet pamatę valtį su ginkluotais vyrais irstantis nuo vieno laivo prie kito ir renkant vergus puolė ant kelių, maldaudami verčiau užmušt. Jūrininkai ašarojo, keikė imperatorių ir visus graikus. Kai valtis priplaukė

prie laivo šono ir karių vyresnysis paliepė vergams lipti į valtį, kad kariams nereikėtų jų išlaipinti prievarta, liesas, barzdotas vyras neištvėrė, ištraukė vienam jūrininkui peilį ir kirto juo sau per riešo gyslą. Murzinu veidu, klaikiai pabalinęs akis, jis ėmė smarkiai kratyti kraujuojančią ranką ir šlakstyti krauju į šalis, keikti mus ir visus krikščionis.

Tas šiurpus įvykis mus nuliūdino. Tiesa, atsikratę vergų, graikai, maldydami sąžinę, mėgino tikinti, jog tie pabėgėliai tikriausiai nusikaltėliai ir pavojingi, nes turkai su vergais paprastai elgiasi gerai ir po nustatyto laiko, kaip liepia tikėjimas, paleidžia juos laisvėn. Didžiuma protingų vergų susitaiko su likimu, o kai kurie net atsiverčia į islamą, ir šitie atskalūnai būna tikresni turkai už pačius turkus. Tada vienas jūrininkas pasakė:

– Teatlygina jums Dievas ir tepadaro jus turkų vergais, idant patirtumėte vergystės skonį!

Bet mane tai smalsino ir aš ėmiau klausinėti graikų, kodėl turkų užimtų šalių krikščionys nekelia maištų, nors sudaro gyventojų daugumą. Ir apskritai turkų valdžia ten turėtų būti silpna, o yra priešingai – turkų užvaldyti bulgarai ir makedonai nurimo, nors anksčiau be atvangos kariaudavo tarpusavyje ir su bizantiečiais.

– Tai mirties ramybė, – atsakė vienas graikas, kuris apie turkus šnekėjo vien bloga.

Bet supratingesni man paaiškino, jog turkai užkariautose šalyse persekioja tiktai savo buvusius šeimininkus bei kilminguosius ir be gailesčio juos žudo – net vaikus ir moteris, pasigaili tik tų, kurie atsiverčia į islamą ir stoja tarnauti turkams. Užtat su valstiečiais ir neturtėliais turkai elgiasi gerai, leidžia laisvai išpažinti savo tikėjimą ir ima iš jų gerokai mažesnius mokesčius, nei anksčiau reikalavo jų ponai. Sunkiausias krikščionims metinis mokestis – nustatytas skaičius sveikų berniukų, kuriuos turkai paskui išauklėja kaip musulmonus ir karius. Bet tapę janyčarais tie berniukai būna patenkinti likimu ir gėdijasi savo krikščionių tėvų.

Ir apie turkų tikėjimą jie man papasakojo tokių dalykų, kokių ligi tol nebuvau girdėjęs. Esą turkai Mahometo negarbina kaip Dievo, laiko jį tik Dievo pasiuntiniu, o Jėzų gerbia kaip pranašą, bet nepripažįsta esant Dievo Sūnų, nes, jų manymu, Dievas

negali turėti sūnaus. Žinojau pranašą draudžiant jiems gerti vyną, bet graikai niekinamai nusijuokė ir atšovė, jog tai vien akių dūmimas. Net sultonas su malonumu geria vyną, sakė jie, ir buria apie save poetus, kurie šlovina vyno teikiamus džiaugsmus. Rūmininkai tik ragina jį vis gerti vyną, nes pasigėręs jis būna dosnus ir gausiai apdovanoja visus, kurie pasipainioja jam po kojų.

– Koks tas jų sultonas apskritai? – pasmalsavau aš.

Graikų raštininkas, kuris su bizantiečių patarėjais lankėsi Adrianopolyje ir savomis akimis buvo matęs sultoną, atsakė:

– Tas sultonas netikras, tai tik turkų emyras. Sultonu gali būti tik toks musulmonų valdovas, kuris turi Mekos raktus. Todėl vienintelis tikras sultonas – Egipto mameliukų valdovas, kaip graikų basilėjas – vienintelis tikras imperatorius ir karalių karalius. Šiaip jau tas Muradas mažo ūgio, kresnas, apvaliaskruostis. Sako, kad geros širdies, laikosi žodžio ir susitarimų tvirčiau, nei galima tikėtis iš klaidatikio. Todėl mūsų imperatorius taip pat turi laikytis sutarties, nes Muradas nepažeidžia taikos be svarbios priežasties. Šitie nelaimėliai vergai galėjo būti ta priežastis, todėl jūs, paiki lotynai, neteisėtai ir neteisingai slėpėte juos savo laivuose.

Išdidėliškai apsidairęs aplinkui, jis toliau kalbėjo:

– Nenuostabu, kad jis pažeidžia Korano draudimą gerti vyną, nes lotynų valdovai taip pat pažeidžia pasninką, penktadieniais valgo mėsą, net jūsų vienuoliai valgo žuvį per pasninką, nors žuvys turi kraujo. Be to, remdamiesi keturiais pirmaisiais Šventosios Dvasios įkvėptais Bažnyčios susirinkimais iškreipėte Kristaus mokymą, – priešingai, nei aiškino Šventieji tėvai, – tad ne veltui mes, krikščionys, jus laikom tokiais pat pagonim kaip Mahometo tarnai.

Šitaip jis mėgino sukelti kivirčą, kai mūsų laivai yrėsi Helesponto sąsiauriu, abipus rudeniškai nugelsvintų kalvų krantais. Saujelė mūsiškių, kurie mokėjo graikiškai, paraudo iš piktumo, bet, laimė, jūrininkai jo nesuprato, nes būtų kilusios muštynės. Vanduo buvo juodas, kaip visada rudenį, danguje kabėjo niaurūs lietaus debesys ir netrukus išgirdome kaukiant vėją, grasinantį šuoru nustumt laivus prie kranto, nors irklininkai stengėsi iš visų jėgų.

Išplaukėme pačiu blogiausiu metų laiku, kai išmintingi pirkliai ir buriniai laivai jau buvo baigę laivybą. Todėl blogiausia patyrėm kaip reikiant, nes audros nei atkaklūs priešiniai vėjai, rodės, niekada nenurims. Ir graikai vis pikčiau šnypštė, jog pats Dievas priešinasi unijai, – šitai liudijančios visos nelaimės, kurios ištiko anksčiau keliavusius jų pasiuntinius. Ne kartą plaukėme į uostus taisyti laivų ir užkaišyti jų skylių. Uostuose laukdavome ir atsilikusių laivų, kol supratom, kad visų plaukimas drauge – beviltiškas reikalas. Prie baimės ir nerimo prisidėjo nepaliaujanti jūros liga, nuo kurios seni ir liguisti vyrai galutinai nepasveikdavo, o ir vėl susirgdavo, kai leisdavomės plaukt toliau. Kelionei užtrukus, ėmė sekti maisto atsargos, bet imperatorius jų nepapildė, o ir mūsų pasiuntiniai jau neturėjo užtektinai pinigų, todėl turėjom skolintis iš venecijiečių ir pirkti maisto atsargų gėdingom lupikiškom kainom, atlygindami Bažnyčios draudžiamus nuošimčius. Genujiečiai savo prekyvietėse skolon mums neduodavo. Du pasninko išsekinti paliegę graikų vienuoliai pakeliui mirė ir juos teko laidoti jūroje. Sklido kalbos, kad patriarchas Juozapas irgi labai nusilpęs, bet imperatorius labiausiai gedėjo savo žirgų ir dviejų gražių medžioklinių šunų, kurie, neatlaikę kelionės sunkumų, nusigalavo mirtinai. Šnekėjo, jog imperatorius graudžiai ašarojo, apsikabinęs gaištančio šuns galvą.

Sausį pagaliau pasiekėme Morėją ir gavome tikrą žinią, jog popiežius nurodė derybas dėl unijos rengti Feraroje ir paragino Bazelio bažnyčios susirinkimą persikelti į Ferarą. Bažnyčios susirinkimo dauguma savo ruožtu pagrasino nušalinti jį nuo sosto ir išrinkti naują popiežių. Ši naujiena lyg ir nesujaudino imperatoriaus. Jis nurodė laivynui sustoti Venecijos uoste ir privertė savo brolį Demetriją drauge su mumis keliauti iš Morėjos, nes broliu visai nepasitikėjo ir baiminosi, kad jam nesant tas sukels karą. Vieni šnekėjo, jog tas Demetrijas klastingiausias ir niekingiausias iš visų imperatoriaus Manuilo sūnų, bet kiti sakė, kad imperatorius jį nuskriaudė ir kad iš tikrųjų jį turėjo paskirti laikinuoju Konstantinopolio valdovu, nes jis buvo gimęs purpure. Mat princas Konstantinas gimė tada, kai tėvas dar nebuvo basilėjas.

Graikų vyskupai dėl kelionės sunkumų ir patirtų pavojų turbūt buvo įsiaudrinę, o gal šiaip galando nagus, ruošdamiesi

atkakliems ginčams su lotynais. Kad ir kaip buvo, imperatorius, norėdamas juos nuraminti, o gal nukreipti jų mintis, pateikė jiems disputų klausimus ir įsakė Efeso metropolitui parengti tyrimą, ar neprotingos būtybės – arkliai arba šunys – gali pelnyti nemirtingumą. Jis pasakė, jog šunys išmintingesni ir ištikimesni už daugelį žmonių. Tad panūdo įrodymų, kad ir šunys gali turėti bent strampgalį sielos ir šiokią tokią galimybę kokiu nors pavidalu gyventi anapus.

Taigi jis kuriam laikui užčiaupė tą Marką Eugeniką, privertė jį gilintis į Bažnyčios tėvų raštus, nes graikų vyskupai jau piktinosi jo nepaliaujamais pasisakymais prieš uniją ir atvira neapykanta visiems lotynams. Kitiems savo vyskupams imperatorius nurodė apsvarstyti klausimą, ar amžinoji pragaro bausmė neprieštarauja Dievo teisingumui. Jis manė, kad nei viena silpno žmogaus nuodėmė, padaryta per trumpą laikiną gyvenimą, neteikia pamato nusmerkti jį amžinai bausmei. Jis tuo neabejojo, bet panoro gauti įtikinamų įrodymų ir maloniai pakvietė mūsų pasiuntinius vyskupus bei daktarą Kuzietį dalyvauti disputuose.

Manding, imperatorius pasielgė labai išmintingai, pateikdamas tuos degančius klausimus Lotynų ir Graikų bažnyčioms bendrai svarstyti. Kai juos sužinojau, mane apėmė didelė užuojauta imperatoriui, taip pat pagalvojau, kad, būdamas aukštos padėties, jis kaip išprusęs nūdienos žmogus turi abejoklę širdį. Nuo tol žvelgiau į jį su žavesiu, kada pamatęs, ir slapta jam pritariau, per apeigų skraistę ir auksu siuvinėtus drabužius jį regėjau kaip žmogų, panašų į save. Todėl lengvai atleidau jam už visaip rodomą puikybę, supratau jį ir šiuo požiūriu. Atrodė, kad jis, kaip senosios Bizantijos praėjusios valdžios šešėlis, visą laiką skaudžiai jaučia, kad ištaiga aplinkui tiktai dangsto skurdą. Todėl jis liguistai atidžiai ir nepagrįstai visur kur ieškodavo savo garbės įžeidimo – lygiai taip, kaip neturtingas, bet išdidus žmogus greitai įžvelgia pažeminimą tokiuose dalykuose, kuriais niekas nenori jo įžeisti.

Bet daktaras Kuzietis nenorėjo eiti į svečius pas imperatorių ir dalyvauti moksliniuose disputuose. Mandagiai atsisakęs, jis paprašė pasakyti esąs pernelyg pavargęs ir pasiligojęs po vargios kelionės. Kelionė jį tikrai išvargino, nes kelias savaites jis negavo sočiau pavalgyti ir poilsio valandomis jis taip aklinai atsitverda-

vo savom mintim, kad kalbinamas ne visada išgirsdavo mane. Rūpinausi juo kaip įmanydamas, bet širdyje jaučiausi atitolęs, jo romus nuolankumas mane erzino, nors turėjau verčiau gailėti, matydamas jo sukritusį veidą ir nuo skausmingo mąstymo neramiai lakstančias akis. Laivo ankštumoje jis, negebantis tvarkyti buities, pasijusdavo bejėgis ir, šitai prisiminęs, rodydavo nuolankų dėkingumą man už rūpinimąsi. Pyktelėjęs dėl to, kad atsisakė eit pas imperatorių, rėžiau:

– Vis dėlto, daktare, pavaikščiokite žeme, užvalgykite šviežio maisto, nes vėl jo gaunate, ir imkit gyventi kaip žmogus. Mokyčiausi Graikų bažnyčios vyrai kviečiasi jus į savo draugiją, pačiam imperatoriui smalsu išgirsti, kaip jūs diskutuojat. Šitokios progos tikriausiai jau niekada nebus.

Jis atsakė:

– Palik mane ramybėje, Johanai. Viskas, ką jie kalba, menka, palyginti su tuo, kas bręsta manyje. Galva dega kaip ugnyje ir žinau aš stovįs prie slenksčio, kurį peržengęs rasiu atsakymus į visus klausimus. Matau, gal dar per miglą, žybsint auksinį raktą, kuris atrakins visas duris, jei tik aš jį sučiuopsiu. Mano galvoje kaista filosofinis akmuo, kurio visais laikais ieškojo mokslo vyrai. Ne, ne, mane visą gelia, skauda, mano dvasia – tarytum baisus tvinkulys, kurį reikia prapjauti.

Ne juokais susirūpinau daktaro dvasios būkle, matydamas jo klydinėjančias akis ir neramiai krutančias rankas. Galva iš tikrųjų buvo karšta, kai paliečiau, tad suvilgiau audinio skiautę šaltu vandeniu, nusprendęs uždėti ant kaktos pavilgą. Pagalvojau, kad nuo pernelyg uolaus skaitymo ir didelių mokslų jam sumišo protas ir kad jo švelni prigimtis pernelyg kamuojasi dėl Bažnyčios skilimo, prie kurio ir jis pats, sąžinės spiriamas, prisidėjo. Kelionės vargai, sunkus pasiuntinio darbas, be paliovos grumiantis su sąžine, tikriausiai priveikė jį. Bet jis skausmingai nusišypsojo ir atsakė:

– Mano skausmas – ne kūno skausmas, o liga – ne kūno liga. Aš veikiau kaip perekšlė višta ar veršinga karvė, bet kokį kiaušinį mano dvasia padės, dar nežinau.

Jo žodžiai sustiprino mano dvejones, aš suglumau ir nenumaniau, ko griebtis, nes vyskupai jau buvo išėję į imperatoriaus priėmimą mieste ir neturėjau ko paklausti patarimo. Daktaras ėmė

nekantrauti ir vis ragino palikti jį ramybėje, tad išėjau ant denio ir patariau jūrininkams, kurie pasiliko saugoti laivo, paslapčia jį stebėti. Šiaip jau laive niekas nepasiliko ir mane vimdė vien jo smarvė, todėl išpėdinau į krantą stumti laiko ir stabtelėjęs drauge su minia klausiausi būgnų ir trimitų, kuriais buvo linksminami imperatoriaus svečiai. Nikėjos arkivyskupas Besarionas buvo toks malonus, kad užkalbino mane, pagailestavo, kad daktaras Mikalojus sunegalavo. Tai buvo augus vyras, stambaus, apskrito, mąstymo sutaurinto veido. Buvo ką tik pakilęs iš vienuolių į arkivyskupus ir lygiai maloniai elgėsi tiek su prastakilmiais, tiek su kilmingaisiais. Jis buvo laikomas vienu mokyčiausių graikų vyskupų, nes domėjosi ne vien teologija, o aistringai skaitė ir pasaulietiškas knygas. Mums, lotynams, jis kiekviena proga parodydavo didžiausią prielankumą – priešingai nei kiti graikai. Todėl ryžausi jo paklausti kelių nesuprantamų „Iliados" žodžių reikšmių ir jis taip įsijautė, kad užsimiršęs pasiliko lauke, ilgai šnekėjosi su manimi ir mokė. Gal jis pamatė, kad nuoširdžiai domiuosi graikų kalba, bet sykiu stokoju žinių, nes galiausiai supratingai maloniai pasakė:

– Laivo kambarėlyje turiu „Suidas codex". Puikus žinynas tiems, kurie nori atgaivinti atmintį ir kaupti žinias skaitydami senųjų raštų ištraukas. Jeigu nori, gali paskaitinėti ir persirašyti tai, ką trokšti išsaugoti atmintyje, tik neišnešk iš kambarėlio, nes tai reta ir brangi knyga.

Labai nudžiugau, nes gerai žinojau, kas per veikalas „Suidas codex". Žinojau, kad jame galėčiau lengvai pagal raidyną rasti daugybę santrumpų, kurias šiaip reikėtų kaupti kelias dešimtis metų. Drebančiu balsu padėkojau Besarionui už pasitikėjimą ir pasilenkiau pabučiuoti jo apdaro krašto. Bet jis neleido man šitaip reikšti pagarbos ir tarė:

– Vienas arabų rašytojas sakė, kad Dievui uodo ir dramblio dorybės sveria vienodai. Žinių siekimas – tai gėrio siekimas. Tad šis siekimas sulygina vyskupą su raštininku.

Atsakiau, jog dramblys vis tiek liks dramblys, o uodas liks uodas, bet jeigu uodo zyzimas girdėti danguje, tai jis gali neabejoti, kad tyliai zyzdamas uodas meldžiasi už kilnųjį dramblį. Jis nusijuokė išgirdęs šį palyginimą ir įžengė vidun. Augalotas ir gražus, jis tikrai atrodė kaip didus dramblys prieš kitus gei-

bius graikus. Per jį supratau, kad stiprios dvasios žmogus turi taurumo, o šykštumas liudija dvasios skurdumą.

Tad bėgte nubėgau į imperatoriaus laivą, ten jo šunys, pamatę kažką ateinant, iš džiaugsmo ėmė kaukt ir šokinėti, nes laivas auksuotu pirmagaliu buvo likęs tuščias ir tik sargybiniai jame budėjo. Taip labai visi bjaurėjomės laivais. Besariono kambarėlyje į mane tvokstelėjo klaiki smarvė, neatsiejama nuo ilgos kelionės jūra. Ten irgi buvo taip tamsu, kad raidžių nebūčiau įžiūrėjęs, todėl savavališkai užsidegiau žvakę ir pamačiau atdarą didžiulę skrynią, iš kurios jis buvo iškilnojęs knygas lyg norėdamas prieš imperatoriaus puotos diskusiją pasitikrinti žinias. Knygų buvo tiek daug, kad man smilktelėjo, jog jis nė nepastebėtų, kad kuri nors dingo, mat jo kambarėlis buvo nerakinamas. Bet iš karto perveikiau tą neapžiūrumo keliamą pagundą, kurią supras tik neturtingas knygų mėgėjas, kuris jų neturi, ir papriekaištavau sau vien už tokią mintį. Įspūdingąjį „Suidas codex" greitai suradau ir puoliau ieškoti santrumpos apie Homerą, bet kai atsiversdavau kurį nors tos nuostabios knygos lapą, akis užkliūdavo vis už kito magaus vardo ar pastabos ir aš nesusiturėjęs imdavau juos skiemenuoti. Tiesiog neviltis apėmė, kai supratau, kad net per ilgą dieną ir vakarą galėčiau tik paviršutiniškai ir aklom prisiliesti prie svarbiausių žinių lobių. Besarionas buvo palikęs ir graikų–lotynų glosarijų, kuriuo galėjau naudotis skaitydamas, nes graikiškai taip gerai dar nemokėjau, kad būčiau gebėjęs lengvai skaityti ir suprasti sunkius raštus. Bet dabar prieš akis turėjau visų laikų graikų poetų ir filosofų, istorikų ir kalbininkų, Bažnyčios tėvų ir mokslo vyrų protingiausias mintis, todėl kaistančiais skruostais ir pažinimo karščiu deganča širdim įnikau į nepaprastas imtynes su savo neišprusimu.

Diena slinko vakarop, vakaras slinko naktin, o aš, skausmingai graužiamas sąžinės, degiau vis kitą žvakę, nes negalėjau liautis skaityti. Užmiršau pavalgyti, mat jaučiausi lyg tyriausio svaigulio pagautas. Galiausiai išgirdau balsus, juoką ir žingsnių dundesį. Šaltą naktį vedliai su deglais ir trimitininkai parlydėjo patriarchą ir vyskupus į laivą. Besarionas grįžo į savo kambarėlį ir apstulbo mane pamatęs.

– Nejau visą laiką skaitei? – paklausė jis ir aš lyg pastebėjau jo priekaištingą žvilgsnį krypstant į žvakigalius.

Atsakiau jam:

– Aš, bedalis, girdėjau mūzas juokiantis aplinkui, bendravau su vainikuotais filosofais, sėdėjau akinamoje šviesoje ant Atėnų akademijos laiptų, žiūrėdamas į praeivių šešėlius ant marmuro plokščių. Atleiskite man.

Aš tikrai buvau taip susijaudinęs, kad skruostais ritosi ašaros.

– Tikriausiai šviesa buvo akinanti, nes dega paskutinė mano žvakė, – pajuokavo jis. – Bet dėl to nesikrimsk. Gerai, kad silpnoje šviesoje negadinai akių. Žinios gali palaukti, žinios užvis kantriausiai laukia, o akių niekad nesusigrąžinsi.

Jis plačiai nusižiovavo ir aš supratau, jog mano akilandumas jį vis dėlto papiktino. Šitaip jis akivaizdžiai parodė, kad man laikas išeiti. Mikčiodamas dėkojau jam, traukdamasis nuo kambarėlio durų, bumbtelėjau galvą į denį ir ankštais laiptais užlipau į viršų. Gražieji imperatoriaus šunys kaukė kaip apsėsti ir apžilpę iš džiaugsmo lakstinėjo po deglų nušviestą denį, kai imperatorius juos pasveikino ir ėmė su jais žaisti. Buvo kaip reikiant įkaušęs, nes pratrūko visa gerkle kvatoti, kai šuo pasipainiojo man po kojų, aš suklupau ir išsitiesiau kaip ilgas. Šuo sucypė, aš greitai atsistojau ir imperatorius nutilęs priėjo arčiau pasižiūrėti, ar nesužeidžiau šuns. Gal būtų nubaudęs mane, bet supratęs, kad aš lotynas, tik piktai kažką sumurmėjo, paglostė šunį, o aš, sargybinių paskubintas, pasileidau tilteliu į prieplauką. Bet žvaigždžių šviesoje grįžtant į laivą mano džiaugsmo ta nesėkmė neužtemdė.

Kai sugrįžau, atitykino vienas jūrininkas ir nusiminęs pasakė, jog daktaras Kuzietis išėjo į krantą ir dar negrįžo.

– Jis negirdėjo, ką sakiau, net nematė manęs, – teisinosi jūrininkas, – o aš negalėjau tokio aukšto ir mokyto pono sulaikyti jėga.

Buvo vidurnaktis, visi buvo sugrįžę į laivą ir jau miegojo, tad ne juokais susirūpinau, subūgęs, kad daktaras Mikalojus įkrito uosto vandenin arba pakliuvo gatvės plėšikams į nagus. Todėl uždusęs laksčiau po gatves tamsoje, beveik nieko nematydamas priešais save, neįžiūrėdamas namų apribų, nes uostą nušvietė tik švyturio ugnis. Tad pasileidau atgal į laivą pasiimti deglo ir prie tiltelio mane pasitiko daktaras Kuzietis, karštai apkabino ir šūktelėjo:

– Štai kur tu, brangus mano mokiny Johanai, aš ieškojau tavęs!

Jo elgesys buvo toks paikas ir neįprastas, kad pamaniau jį vis dėlto nuėjus į imperatoriaus puotą ir pasigėrus. Pašvietęs pamačiau, kad jo skruostai murzini nuo ašarų, bet veidas spindi tokia laime, kokios dar niekada nebuvau matęs.

– Eime, laikas miegoti, – raminau aš. – Parvesiu jus ir niekas nepastebės, kad šitaip nutiko.

Bet jis išsiveržė iš mano rankų ir pasakė:

– Laive pasikalbėti negalėsime, nes kaimynai ims belsti į sienas, ir aš nebeišsiteksiu ankštame kambarėlyje. Eime po laisvu dangum, pasikalbėkim žvaigždžių šviesoje – aš turiu kalbėti, nes noriu pats sau žodžiais paaiškinti atrastą įstabią tiesą.

Pamaniau, kad jis dar serga ar neišsiblaivęs, bet jis įsityžęs vedė mane prie sugriuvusios šventovės ir, pasodinęs ant raižytos kolonos nuodaužos, liepė atidžiai klausytis. Pats priešais nekantriai vaikštinėjo pirmyn atgal, nenustygdamas karštai mostagavo rankomis.

– Sūnau, – paklausė jis, – ar tau atrodo, kad šita naktis tamsi?

– Tikrai tamsi, – atsakiau. – Ir šalta darosi.

Jis tarė:

– Tu sakai: naktis tamsi. O aš sakau: naktis šviesi. Priešingi teiginiai nuneigia vienas kitą. Šitaip mus mokė. Jeigu stalas juodas, jis negali būti baltas. Ir naktis negali būti sykiu ir tamsi, ir šviesi. Iki šiol toks buvo nuoseklaus mąstymo pagrindas ir nei vienas mokslo vyras nesiryžo žengti toliau, bijodamas atsidurti prieblandoje. Bet mes turime ne tik protą, o ir nuovoką bei nuojautą ir man šįvakar lyg žaibas blykstelėjo apreiškimas ir palaimingas priešybių vienovės suvokimas. Ta *coincidentia oppositorum* tiesa tokia paprasta, aiški ir lengvai suprantama, kad ją suvokęs aš visą vakarą iš laimės ašarojau. Mat aukščiau už protą, aukščiau, nei siekia nuovoka, visos priešybės dermingai susisieja. Juoda ir balta, šviesa ir tamsa, žemiška ir amžina, žmogus ir Dievas, tai, kas apibrėžiama ribomis, ir tai, kas neturi ribų.

– Tepasigaili Dievas jūsų, brangus daktare Mikalojau, – išsigandęs pratariau. – Per daug mąstėte ir išėjote iš proto.

– Ne, neišėjau, – atsakė jis, – priešingai, taip šviesiai ir aiškiai dar niekad nemąsčiau. Ribotame proto pasaulyje, mokyto nežinojimo pasaulyje priešybės neigia viena kitą. Bet aukštesnės tiesos pasaulyje, kurį suvokiu, jos tebėra ir turėtų derėti tarp

savęs. Tame dvasios pasaulyje mano suvokimas galingesnis už paraką, nes lyg tvykstelėjęs žaibas akimoju susprogdina visas ligšiolinio mokslo sampratas, scholastiką ir filosofiją. *Universalia sunt realia*, bet taip pat – *universalia sunt nomina*. Nei viena nėra neteisinga, ir viena, ir kita – abu teisinga. Ir tai nėra prielaida ar neįrodomas teiginys, o per mano suvokimą šitai tapo pažinimu, tokiu pat tikru, kaip ir tai, kad priešybės nuneigia viena kitą.

Nejučia suklusau ir miglotai nuvokiau jo minties svarumą, nors, prisirišęs prie sveiku protu nesučiuopiamos tikrovės, kol kas dar nesuvokiau. „Suidas codex" žinių maišatis buvo mane išvarginus ir dabar, kiek atvėsęs, klausiausi atsidėjęs ir įdėmiai.

– Vadinasi, bloga ir gera, gyvenimas ir mirtis, tikėjimas ir netikėjimas nenuneigia vienas kito? – paklausiau. – Bet juk tai beprotybė, ne, dar blogiau – palaida bala.

– Tai aukštesnis protas, – atsakė daktaras Kuzietis. – Žodžiais šito negaliu įrodyti, nes žodžiai tėra netobuli riboto pasaulio ženklai, kuriais naudodamiesi mes paviršutiniškai suprantame vienas kitą. Todėl savo mintį galiu aiškinti tiktai palyginimais ir matematiniai palyginimai šiuo atveju tinkamiausi, nes visai nesusiję su medžiaga. Prisimeni, ką tau sakiau apie tiesę ir apskritimą, ir apie apskritime įbrėžtą daugiakampį? Tiesės susiliejimas su apskritimo ratu be galo dideliame ir daugiakampio susiliejimas su apskritimo ratu be galo mažame – štai reikiamas palyginimas. Lyg žaibas man tvykstelėjo, kad priešybės tais atvejais dermingai susisieja taip, kaip ir visa kita.

– Bet, – suglumęs atitariau, – savo suvokimu sugriaudamas visa, kas iki šiol sumąstyta, sugriausite ir teologiją. Ką pasakysite apie nuodėmes ir malonę, atpirkimą ir išganymą, Bažnyčią ir sakramentus, dangų ir pragarą?

Daktaras Kuzietis tikrai dievobaimingai atsakė:

– Mano pažinimas nenuneigia tikėjimo. Mano pažinimas – paskutinė žmogaus pažinimo pakopa ir nuo tos pakopos atsispyrę mes susidursime su mistine teologija. Jos prieblandos scholastikai baiminosi ir nepakentė. Bet ji stumia ne į prieblandą, o į suvokimo šviesą, kurią aš patyriau kaip įstabiausią palaimą, kokią žmogus gali patirt.

Jo sukritusiais skruostais vėl siureno ašaros, kai palūžusiu balsu šnekėjo toliau:

– Laikas sustojo, laikas įsiliejo į amžinybę mane apžilpinus suvokimo šviesai, ir aš ligi gyvenimo galo melsiuosi šlovingajam Dievui už tai, kad kartą patyriau šitokią palaimą.

– Bet, – pasakiau, – ne visi tiki taip, kaip jūs, daktare Mikalojau. Jūs vėl man įrodėte, jog tikėjimas – tai neviltingas šuolis į tamsą. Apreiškimai ir suvokimas siunčiami ne kiekvienam. Iš jūsų mokymo supratau tik tiek, kad priešybių vienovės požiūriu, kas yra teisinga ir kas neteisinga, tiesa ir melas lygiai verti, vadinasi, nėra visiškai teisių ir visiškai neteisių, visiškai gerų ar visiškai blogų, o visa sąlygiška laikinajame pasaulyje – taip sąlygiška, kad begalybėje susitapatina. Tai šėtoniškas mokymas, nes jis griauna moralės pamatą.

– Ne, – karštai tarė jis, – tai dieviškas mokymas, nes sutaiko visas priešybes ir padeda žmogui suvokti aukštesnę tiesą, kuri neramiai širdžiai teikia ramybę ir atvangą. Bet jeigu svarstai, kaip mano mokymą pritaikyti kasdieniame gyvenime, tai atsakysiu – tas mokymas kviečia mane tapti taikytoju. Priešybės begalybėje susitapatina, tad ir ribomis apibrėžiamame pasaulyje priešingas nuomones galima suderinti.

– Vadinasi, dauguma su mažuma, palaimintos popiežiaus, susitiks ir abi pusės bus teisios, – dygiai mečiau aš, staiga supratęs giliausią jo suvokimo priežastį. – Nejau iš tiesų jaučiatės toks kaltas, daktare Mikalojau, kad, maldydamas sąžinės prieštaravimus, turite sugriauti logiką?

Jis pakėlė galvą ir oriai ramiai atsakė:

– Iš gilių verdenių trykšta tyriausias vanduo ir tavo paika pašaipa manęs jau nežeidžia. Sąžinė kaip Dievo rimbas čaižė man nugarą ir perginė per slenkstį, kurio žmogaus mintis ligi šiol neišdrįso peržengt. Žvelgiant atgal, mano išvykimas iš Bazelio ir mūsų kelionė, kupina visokiausių nutikimų ir piktumų, susisieja į tolydžią visumą ir, Apvaizdos vedamas nuo vienos priežasties prie kitos, aš galiausiai priėjau tą suvokimą. Įsitikinimas mane daro nuolankesnį ir mažesnį nei anksčiau, aš nebeturiu išdidumo nei savimonės, nes ta mano mintis išsiveržė iš visiškos šių laikų nevilties bei pakrikimo ir būtų prasiveržusi net be manęs. Tvirtas žinojimas apie priešybių vienovę beribiame pasaulyje leidžia laisvai rutulioti mintį toliau, tad jau nebemanykim, kad mūsų laukia tiktai paskutinės dienos.

Kalbėdamas jis įsijautė, užsiplieskė ir sušuko:

– Tikrai, Johanai, visas ligšiolinis mąstymas tebuvo amžinas, beviltiškas visų ankstesnių minčių kartojimas vis kitais žodžiais, kol iš pažinimo gyvo vaisiaus buvo išspaustos visos sultys ir liko tik negyvas kauliukas! Manyje, manyje šįvakar prasidėjo nauji laikai, kuriuos geriausi mokslo vyrai numanė esant anapus negyvų raidžių, bet nedrįso žengti paskutinio žingsnio. Pasaulis aplink mane be perstojo plėčiasi, nes aristoteliškas teiginys jau nebesupa mūsų mūrais. Johanai, mano sūnau, mano mokiny, neabejoju savo pažinimu ir mintis manyje virpėte virpa, nes numanau, kaip pasikeis pasaulis, kai priešybės nebenuneigs viena kitos.

Jis akimirką patylėjo, palietė man petį, tiestelėjo drebančią ranką prie mano veido tamsoje. Balsas nuščiuvo, virto beveik kuždesiu tarytum išsigandus savo žodžių. Ir jis tyliai nusijuokė, lyg nenorėdamas manęs gąsdinti:

– Paduvos universitete mano geriausias draugas buvo toks Paolas Toskanelis iš Florencijos, gydytojo sūnus. Susėdę ant šiaudų, prie Prosdočimo Beldomandžio kojų pasišnibždėdami klausydavom jo muzikos ir astrologijos paskaitų, kol įstabių matematinių skaičiavimų šviesos persmelkti išgirsdavome sferų muziką. Bet Toskanelis pasakė mintį, kuri tuomet man pasirodė tokia pat paika, kaip ir tau dabar. Žemė – tai rutulys, sakė jis, nes, nuplaukęs ganėtinai toli į vakarus, galiausiai atsidursi rytuose. Rytai ir vakarai kaip priešybės nepaneigia viena kitos, o dermingai susisieja. Mano suvokimo nušviesta, ta jo beprotiška mintis dabar suprantama, paprasta ir neabejotina, nors pakyla virš ligšiolinio proto ir patyrimo.

– Daktare Mikalojau, – tariau, – arba jūs pamišęs, arba aš. Turiu kandžioti kumščius, norėdamas įsitikinti, jog nemiegu. Šią tamsiai šviesią naktį mudu tartum išėjom anapus ligšiolinio pasaulio ir nusimetėme laiko bei vietos grandines. Bet tai netiesa. Negaliu jumis tikėti. Akmuo yra akmuo, ir visados jis liks akmuo. Kitkuo jis nevirs.

– Johanai! – sušuko jis ir, suėmęs mano rankas, suspaudė taip stipriai, kad suskaudo. – To suvokimo šviesa mane perskverbė, šįvakar švinas man virto auksu įstabiau nei per visus alchemikų bandymus. Jeigu yra priešybių vienovė, tai švinas gali virsti auk-

su, žmogus gali įveikti mirtį ir pasiekti amžinąjį gyvenimą, ir tai ne vien tikėjimas, o pažinimas, pagrįstas įsitikinimu, ir tik menkas, ribotas žmogus gali jį neigti, nesuvokdamas to, ką aš suvokiau.

Jis toliau mygo mane kalbėdamas:

– Johanai, mano sūnau, turi mane suprasti. Tavo mintys tyros kaip vanduo, senosios universitetų žinios dar nekausto tavo proto mąstymo tradicijom, neverčia tikėti autoritetais. Todėl tu gali mane suprasti geriau nei kiti, jei tik nori suprasti ir nebijai mano minties.

– Gal ir suprantu, – atsakiau apsičiupinėdamas galvą. – Gal numanau, ko siekiate, gal man tai dar nušvis, kaip jums. Gal iš tiesų gimiau permainų laikais – ne pasaulio pabaigoje, nors jau maniau, kad visos mintys kruopščiai atsijotos ir pažinimas jau negali toliau žengt. Bet aš jaunas, jaunesnis už jus ir griežtesnis už jus, daktare Mikalojau. Todėl jūsų pažinimas man gali būti pavojingas. Persiėmęs jo, padarysiu savo išvadas ir prisitaikysiu kasdieniame gyvenime.

Bet jo galva šito nesuvokė, ir apskritai jis buvo per geras žmogus, o mano baugus nujautimas dar nebuvo toks aiškus, kad galėčiau išdėstyt tai, ką pats tiktai miglotai numaniau. Supratau tik tiek, kad jeigu jo suvokimą laikysime tiesa ir pažinimu, tai jis kaip vaikas, pats nenumanydamas, patikliai čiupinėja tai, kas mąstančiam žmogui atrodo tūkstančius kartų už paraką galingesnė sprogstamoji medžiaga, galinti ištaškyti į šipulius visą ligšiolinį pasaulį. Tamsoje gerai neįžiūrėjau jo veido ir mane apėmė prietaringa baimė, lyg priešais būtų stovėjęs ne jis, o koks raganius, vaiduoklis ar gundytojas. Todėl ir aš paliečiau pirštais jo veidą ir pasakiau:

– Grįžkime į laivą, daktare Mikalojau. Jūs sirgote, dabar šalta ir nakties ūkana ne į sveikatą.

Jis tikino, kad, apsvaigęs nuo minčių, nejaučia vėsos nei šaltumo, bet išsišnekėjęs klusniai ėjo su manim. Prieplaukoje, prie tiltelio, jis vėl sustojo ir sušuko:

– Didžiosios tiesos visada paprastos! Tai pats geriausias matas. Mano pažinimas telpa į du žodžius: *coincidentia oppositorum*. Nėra aiškesnės, didesnės, labiau išlaisvinančios tiesos. Todėl aš tarytum ant sparnų skrendu, visa – medžiagiška ir nemedžiagiška – manyje maloniai susiliejo.

Nuvedžiau jį į laivo kambarėlį, padėjau nusirengti ir apklosčiau lovoje. Jis iškart užmigo neapsakomai atlėgusia širdim po visos nerimasties ir net tada, kai užmigo, jo veidas tebešvytėjo laimės skaisčiu. Plastančios žvakės šviesoje ilgai stebėjau tą ašarų sumurzintą, minčių išvagotą veidą, svarstydamas, ar jis pamišėlis, ar genijus, ar beprotis, kurį reikėtų sukaustyti grandinėmis, o gal didis mąstytojas, kokio dar nei vienas amžius neiškėlė.

Iš Morėjos dykomis pakrantėmis keliavome Venecijos link be didesnių nelaimių, o gal nuo Egėjo jūroje patirtų kančių buvom jau taip surambėję, kad dėkojome Kūrėjui, jog burės nepokši kaip griaustinis, laivo šonai nebraška ir irklai nelūžinėja, irklininkams neviltingai rėkčiojant jūros ošesy. 1438 metų vasario mėnesio aštuntą dieną išmetėme inkarus Lido saloje, prie Švento Mikalojaus koplyčios, išvydome Venecijos varpinę ir bažnyčių kupolus nyrant iš jūros ir atsiiriant auksu tviskantį puošnų dožo laivą „Bucentauros", lydimą dvylikos prašmatniai išdabintų galerų ir galybės gondolų. Mus priėmė pats dožas su savo senatoriais, kurių purpurinių šilko apsiaustų žvilgesys nustelbė net iškilmingus vyskupų drabužius, mitras bei ganytojiškas lazdas. Tik imperatoriaus Jono auksu ataustas brokatas ir žėrinti plunksnų karūna galėjo nustelbti rytietišką dožo ištaigą.

Kitą dieną, griaudint ginklinės patrankoms, skambant visų miesto bažnyčių varpams ir daugybei trimitininkų pučiant ilgus siaurus trimitus, mūsų laivai sustojo prieplaukoje, prie Dožų rūmų su grakščiais marmuro skliautais. Manding, mūsų priėmimas Venecijos uoste buvo vienas prašmatniausių vaizdų iš tų, kuriuos mirtingojo akys regėjo mūsų laikais, ir dar labiau sustiprino imperatoriaus Jono puikybę. Ir patriarchas bei graikų vyskupai pasijuto garbesni ir dar tvirčiau įtikėjo į Vakarų pasaulį atvykę ne kaip išmaldautojai ir pagarbos prašytojai, o priešingai – kaip senosios Bažnyčios tikrojo tikėjimo malonės skleidėjai vesti subarbarėjusių Vakarų iš tikėjimo klystkelio, nes patys vieni Vakarai jau nepajėgė to padaryti, ir šitai aiškiausiai liudijo Katalikų bažnyčios skilimas. Man atrodė, kad jie iš tikro nuoširdžiai įtikėjo nešą Dievo Tėvo meilės, Kristaus prisikėlimo ir Šventosios Dvasios buvimo naują džiugią žinią jau supagonėjusiems Vakarams.

Mūsų pasiuntinius katalikų vyskupus suerzino tai, kad iškilmingoje eisenoje jie turėjo žengti paskui graikus ir tik popiežiaus atstovas Traversaris, kuris skubėjo Romon, galėjo nuolankiai eiti paskui patriarchą Juozapą. Net taikingasis daktaras Mikalojus man sumurmėjo:

– Bažnyčios tinkle taip pat matyti sugedusių žuvų, bet Kristaus šventovei jos nepakenks, be to, popiežius turi dangaus karalystės raktus, kuriuos perėmė iš Petro. Venecijiečiai negerai daro per daug meilindamiesi graikams.

Gal būčiau labiau vertinęs tą nuostabų priėmimą, jei būčiau patekęs į iškilmingą eiseną, bet turėjau likti laive perrašinėti laiškų, o ir išvakarėse gana aiškiai supratau, kad pyragas nėra toks gardus, kaip iš pažiūros gražus. Ilgai nebuvom gavę tikslių ir patikimų žinių apie tai, kas dedasi Vakarų šalyse, ir staiga mus užvirto baugi naujienų griūtis. Bazelio bažnyčios susirinkimas jau atsisakė keltis į Ferarą ir paskelbė popiežiaus bulę niekine. Dar prieš šventas Kalėdas kardinolas Čezarinis mėgino susitaikyti, kad graikai nesišaipytų iš visų krikščionių. Sužinojęs, kad atplaukia mūsų laivas, popiežius Eugenijus dar prieš porą savaičių iškeliavo į Ferarą, bet tą pačią dieną, kai atvyko, Bazelio bažnyčios susirinkimas nusprendė laikinai nušalinti jį nuo pareigų ir atimti iš jo tiek žemiškų, tiek dvasinių reikalų valdymą. Jeigu nebūtų paklusęs, jis būtų buvęs visiškai nušalintas nuo popiežiaus sosto. Bažnyčios susirinkimas perėmė popiežiaus įgaliojimus, neteisėta paskelbęs visa, ką nuo tol popiežius darys, ir kuo griežčiausiai uždraudęs pasauliečiams valdovams, kardinolams, vyskupams bei žemesnio rango Bažnyčios tarnams kokiu nors atveju paklusti popiežiui Eugenijui.

Gruodžio pradžioje mirė Vokietijos imperatorius Zigmantas. Iš pagarbos jam Bažnyčios susirinkimas ligi tol susilaikydavo nuo griežtų sprendimų. Dabar atrodė, kad nelabošius ištrūko į valią. Prancūzijoje kilo dar pražūtingesnė kova prieš Angliją. Bohemijoje įsisiautė dar vienas karas dėl tikėjimo, kai taboritai vietoj imperatoriaus savo karaliumi paskelbė lenką karalaitį. Atrodė, kad ką tik užgesę ugnikalniai įvairiose Europos šalyse vėl ėmė spjaudytis ugnim ir siera. Viskas, ko siekė Bazelio susirinkimas, nuėjo niekais. Bažnyčios dvasiniai ir žemiški reikalai žlugo, bet jos susirinkimo dauguma savavališkai pasiskelbė

perimanti visa, kas priklauso Bažnyčiai, ir popiežiaus padėtis atrodė silpna, kaip niekad.

Greitai sugrįžome į baugiai pasikeitusį pasaulį, kuriame priešybės buvo pakilusios į nesutaikomą kovą. Bažnyčios susirinkimas leido imperatoriui Jonui suprasti, jog Bažnyčių sutartis dėl unijos, sudaryta vadovaujant popiežiui Eugenijui, neturi jokios galios, vertės nei reikšmės. Savo ruožtu Traversinis popiežiaus vardu užtikrino, kad naujasis Bažnyčios susirinkimas Feraroje jau vyksta ir kad į miestą diena iš dienos atkanka vis daugiau garbių dvasininkų. O imperatorius Jonas pasinaudojo proga ir pareiškė stokojantis pinigų, kad galėtų gyvent pagal rangą. Venecijiečiai leido jam suprasti, jog jis pasielgs išmintingiausiai, jei nepasinaudos nei Bazelio, nei Feraros kvietimu, o verčiau pasiliks Venecijoje ir pareikalaus, kad popiežius atvyktų į Veneciją. Jie patikino, jog tokiu atveju imperatorius nestokosiantis pinigų, o iškilmingas priėmimas graikus buvo taip pakerėjęs, kad jie ėmė rimtai svarstyti, ar nepasilikti Venecijoje. Imperatoriaus ir Graikų bažnyčios garbė iškiltų kuo aukščiausiai, jei popiežius paklustų jų reikalavimui ir atvyktų pas juos. Ypač Efeso arkivyskupui patiko mintis pažeminti popiežių, todėl tarp graikų kilo karštas ginčas ir, apkvaitęs nuo visos prašmatnybės ir pabrėžtinės pagarbos, jų arkivyskupas trenkė ganytojo lazda per galvą Besarionui, kuris manė, kad jie privalo laikytis jau sudarytos sutarties. Tas augus vyras turėjo jėga atimti lazdą iš arkivyskupo.

Džiaugsmo ugnių poškesys, kvaitinanti trimitų ir būgnų muzika ir lengvabūdiškas minios krykštavimas Švento Morkaus aikštėje vėlų vakarą išginė daktarą Mikalojų į Ferarą. Su juo vyko vienas iš mūsų pasiuntinių vyskupų ir, toldami jūros tamson, iš savo laivo matėme šviesų atošvaistę virš švenčiančio miesto.

Išlipę į Frankolino krantą, jojome į Ferarą tokiu greitumu, kokiu leido joti vyskupo silpnumas ir daktaro Mikalojaus baikštumas. Manėm, kad nuvykę rasime popiežių, palaužtą nesėkmių, bet smarkiai klydome. Mieste jau buvo regėti prasidėsiančio Bažnyčios susirinkimo ženklų: kas žingsnis raudonavo vyskupų mitros ir prelatų apsiaustai pagarbioje žmonių apsuptyje, ir gyventojams čia dar nebuvo nusibodę gatvėse klupinėti prieš aukštuosius dvasininkus ir prašinėti palaiminimo. Paklausę

kelio į rūmus, kuriuose turėjo gyventi popiežius, beveik išsyk sužinojome, kad į miestą jau atvyko septyniasdešimt vyskupų, daug prelatų, daktarų, vienuolynų viršininkų bei vienuolių. Išgirdę, kad atvykome tiesiai iš Konstantinopolio, žmonės džiūgaudami subėgo iš visų pusių ir pergalinga eisena palydėjo mus iki rūmų, būtų sykiu susigrūdę ir į kiemą, jeigu Feraros hercogo kariai, nusamdyti saugoti popiežiaus, jų nebūtų jėga sulaikę. Mūsų nuostabai, visas miestas atrodė apimtas sėkmės ir džiaugsmo svaigulio, nes per Bažnyčios susirinkimą tikėjosi smarkiai praturtėti.

Dar nebuvom nusėdę nuo žirgų, kai plazdendamas kardinolo apsiaustu, užmiršęs savo amžių, laiptais žemyn atidundėjo kardinolas Mikalojus Albergatis. Jis palaimino mus atvykusius ir iš karto skubino vidun – purvinus, pavargusius – esą taip nekantriai mūsų laukiantis popiežius. Tame džiaugsmingame šurmulyje mane, beveik tais pačiais drabužiais ir murziną, irgi nuvedė paskui daktarą Mikalojų ir vyskupą, tad, nespėjęs nė susivokti, jau keturpėsčias bučiavau popiežiaus Eugenijaus šlepetę, kurią jis nekantriai pakišo man po nosim. Bet, prasidėjus pokalbiui, griežtas popiežiaus žvilgsnis įsmigo į mane ir, jam paklausus, kas aš toks, aš bemaž taip pat greitai buvau išstumtas lauk.

Bet nesigailėjau taip šiurkščiai pavarytas, nes daugybė vyskupų, daktarų ir sekretorių išsyk apsupo mane ir palydėjo prie puotos stalo žemutiniame aukšte, nūsdami išgirst naujienų apie mūsų kelionę ir graikus. O aš išgirdau, kad reikalai klostosi kuo geriausiai. Vokietijos imperatoriaus Zigmanto mirtis pašalino paskutinę didelę kliūtį susirinkimo vieta skirti Ferarą, o graikų atvykimas popiežiui – tokia didelė dvasinė pergalė, kad šitai turi paveikt visus krikščionis. Dėl sėdėjimo tvarkos Bažnyčios susirinkime jau susitarta ir kaip tik tuo metu buvo ruošiamas potvarkis, kuriuo esą bus paskelbta, jog popiežiaus suskaldyto Bažnyčios susirinkimo nariai, pasilikę Bazelyje, netenka pareigų ir pajamų ir atskiriami nuo Bažnyčios. Naujas Bažnyčios susirinkimas Feraroje taip pat pareikalaus, kad Bazelio gyventojai iš miesto varu varytų pasilikusius dvasininkus, jeigu tie per trisdešimt dienų neišvyks savo noru. O antraip jie patys bus atskirti nuo Bažnyčios, jos prakeikti ir visi krikščionys nutrauks ryšius su prakeiktu miestu.

Visa tai skambėjo gražiai ir aš, stengdamasis perveikti kelionės nuovargį bei abejones, nenorom susipyliau į gerklę tiek vyno, kad naujojo Bažnyčios susirinkimo ateitis man irgi pradėjo atrodyt daug žadanti. Pasijutau tikras didvyris dėl to, kad pabuvau Konstantinopolyje, kur nedažnas buvo nukeliavęs, nes dabar galėjau minėti graikų arkivyskupų vardus lyg kasdien su jais bendravęs. Daugiausia buvau klausinėjamas apie imperatorių, ir jo išvaizdą, papročius ir apeigas galėjau apsakyti kaip liudininkas. Netrukus vienas Bolonijos popiežiaus palydos sekretorius atpažino mane kaip tą, kuris Bazelyje padėjo užantspauduoti mažumos potvarkį, todėl tą vakarą pasidariau svarbesnis, nei buvau vertas. Nemačiau reikalo slėpti savo graikų kalbos gebėjimų. Todėl sykiu kaušę popiežiaus kanceliarijos sekretoriai paslaugiai nuvedė mane pas notarą ir greitai išklojo mano privalumus, o jis dėkingas įrašė mano vardą į Bažnyčios susirinkimo vertėjų sąrašą ir kaip pirmo mėnesio algą sumokėjo man tris auksinus. Tomis dienomis bepinigystė popiežiaus, atrodo, nekamavo, antra vertus, visiškai suprantama, kad jis norėjo priimti į savo tarnybą visus, bent kiek mokančius graikiškai, nes tokių labai trūko. Be to, buvau nusamdytas iš protingo atsargumo, kad nenusamdytų graikai, nors tada apie tai nespėjau pagalvot.

Bet tai, kas lengvai ateina, lengvai išeina, nes vieną auksiną praradau dar tą patį vakarą. Baimindamiesi griežto popiežiaus, sekretoriai nusivedė mane į nakvynės namus prideramai aplaistyti naujųjų pareigų, o aš, aišku, labai norėjau pasirodyti vertas jų draugystės, nors visaip saugojausi persigerti. Prie mūsų draugijos prisidėjo ir kelios moterys, atvykusios į Ferarą iš įvairių Italijos miestų – net iš Florencijos, ir jos būtų mielai padėjusios man atsikratyti visų pinigų, jeigu būčiau pasidavęs jų gundymams. Laimė, jos kol kas dar baiminosi ir labai įžūlauti nedrįso, nes vos atkakęs į Ferarą popiežius susikvietė visų rangų dvasininkus, atvykusius į Bažnyčios susirinkimą, savo rūmų koplyčion ir, griežtai pasikalbėjęs, pareiškė, kad šie privalą iš tikrųjų pertvarkyti Bažnyčią, – pirmučiausia pasitaisę patys.

– Jau ganėtinai prikalbėta, – pasakė jis, – man nereikia žodžių, o tik darbų ir gero pavyzdžio.

Todėl nemažai į miestą atskubėjusių moterų jau nuo vartų buvo apgręžtos atgal, o tas, su kuriomis kalbėjausi, sargybiniai

įleido tik todėl, kad mokesčiu įrodė savo gerą vardą. Paskui nakvynės namų šeimininkai suskubo priimti jas dirbti plovėjom, virėjom, valytojom ir lygintojom. Gerokai pavargau, kol iš jų nagų išplėšiau savo naujuosius draugus ir parvedžiau į rūmus. Laimė, vartai nei durys dar nebuvo užrakinti, nes popiežius su kardinolais dar tarėsi, kokių veiksmų derėtų imtis, kai atvyko graikai, todėl įtykinome vidun ir aš permiegojau sekretorių kambaryje ant grindų.

Kitądien atgailaudamas susiradau daktarą Mikalojų, bet greit supratau, kad nėra ko gailauti, nes iš sekretorių šnekų apie naujojo Bažnyčios susirinkimo reikalus sužinojau daugiau nei daktaras Mikalojus, atsiskaitęs popiežiui ir kardinolams apie pasiuntinių kelionę. Saugodamas nuo venecijiečių vilionių, popiežius tučtuojau išsiuntė į Veneciją papildomą sumą pinigų ir paliepė Traversariui išsyk sumokėti imperatoriui Jonui ir patriarchui Juozapui daugiau, nei tie prašė. Kuklusis daktaras Mikalojus, būdamas nuolankus žmogus, sau pinigų nepaprašė, net neieškojo buto Feraroje, nes jam rūpėjo tik sėkmingas Bažnyčios susirinkimo darbas ir kuo greičiau prikviesti į Ferarą graikus. Per naujuosius draugus sutvarkiau viską kuo geriausiai, nes jie žinojo, kur ir kokiu reikalu kreiptis, tad mums nereikėjo erzintis ir aklai lakstinėti po miestą. O jau reikėjo skubėti, nes geriausi butai buvo užsakyti graikams, ir Bažnyčios tėvai, atvykę į miestą, pirmiausia puldavo prašyti pinigų išlaidoms padengti ir buto, prideramo pagal rangą. Feraros kunigaikštis laisvus butus skyrė tik popiežiui, jo kurijai, kardinolams ir graikų imperatoriui ir atleido juos nuo visų pirkinių apyvartos mokesčio. Į kitus Bažnyčios susirinkimo dalyvius buvo žiūrima kaip į miestiečių grobį ir stambias melžiamas karves, todėl, norint rasti nebrangų butą, reikėjo nueit daug kelių. Mano dėka veltui gavome net du kambarius ir pažymą, atleidžiančią nuo pirkinių apyvartos mokesčio.

Anksčiau šitoks išsisukinėjimas ir naudos siekimas kitų sąskaita man atrodė bjaurus ir net bergždžias, nes žinių kaupimą ir dvasinį tobulėjimą laikiau nepalyginti svarbesniu dalyku nei regimą sėkmę. Bet ne savo valia įsėdau į laimės ratus ir jaučiau pasitenkinimą galėdamas kiaurai peržvelgti ir išorinius dalykus. Pažinimu galėjau laikyti ir tai, kad gražiausi dalykai ir mintys

slepia įžūlią savimylą ir godumą. Reikiami ryšiai padėdavo žengt į priekį rezgant visokias pinkles ir tarpusavio varžybose, o vyro garbė buvo sveriama ryšiais, kuriuos jam pavykdavo užmegzti. Kai paaiškėjo, kad graikai tikrai atvažiuos, buvo tarta, jog aš turiu su jais ryšių, tad galiu būti naudingas. Ir jau nebuvo svarbu, ar tu doras, ar pasileidęs, nusidėjėlis ar nekaltas, jei prisipažinai esąs ištikimas popiežiaus šalininkas, viešai rodei laikąsis Bažnyčios nuostatų ir pripažįstąs žaidimo taisykles. Ką mąstai širdyje, tavęs niekas Feraroje neklausė, jeigu šiaip jau elgeisi nuovokiai ir gudriai, vadinasi, deramai. Šis pastebėjimas atėmė norą kaupti žinias ir aš pajutau privaląs parodyti, kad galiu žaisti šaltakraujišką ir įžūlų žaidimą lygiai taip, kaip kiti, vis dėlto niekam neįsipareigodamas ir nevaržydamas savo dvasios.

Daktaras Kuzietis šito nesuprato. Būdamas doros širdies, geriausios valios ir nuoširdžiai dievotas, jis ir apie kitus manė tik gera, viską versdavo į gerąją pusę, malšino visus sankirčius ir ėmėsi daryti taiką, nesirūpindamas savim. Jis neturėjo jokios garbėtroškos, nebuvo godus, nors pinigų nešvaistė. Negalvodamas apie save, jis visur kur žiūrėjo tik Dievo garbės ir Bažnyčios sėkmės.

– Bažnyčios tinkle pastebiu ir sugedusių žuvų, – vis kartodavo jis, – bet tai nemenkina jos šventumo.

Bažnyčios susirinkimo dauguma Bazelyje jį vadino atskalūnu ir neteisingai aiškino jo veiksmų paskatas. Todėl jis dar uoliau žiūrėjo, kad niekas negalėtų jo apkaltinti dėl savo sėkmės pasirinkus tą pusę, iš kurios manė turėsiąs didesnės asmeninės naudos. Bet kuo labiau jis abejojo savimi ir tikrinosi, tuo tvirčiau griebėsi popiežiaus šalininkų, tarsi dėl jų ir popiežiaus garbės dirbo, sykiu nuolat sau įrodinėdamas, kad buvo teisus, pasirinkdamas popiežių, o ne daugumą.

Pas mus dažnai užeidavo svečių ir daktaras Mikalojus popiežiaus rūmuose kardinolams bei daktarams kasdien rodydavo rankraščius bei kodeksus, nusipirktus iš Šventojo kalno vienuolių ir Konstantinopolyje, nes laukdami graikų būsimi jų ginčininkai stengėsi įsigilinti į Graikų ir Lotynų bažnyčių skirtumus ir iš Bažnyčios tėvų rankraščių rankiojo įrodymus, kurie padėtų apginti savo nuomonę. Daktaras Mikalojus iš anksto išdavė, jog

graikai ketina pripažinti įpareigojančiais tiktai septynių pirmųjų Bažnyčios susirinkimų sprendimus ir remsis tik Graikų bažnyčios tėvų nuomonėm. Augustiną graikai menkai pažįstą. Tai sukėlė pasipiktinimą ir daktaras Mikalojus mėgino taikinamai apginti ir graikų požiūrį ir, remdamasis savo kodeksais, įrodė, kad prie Tikėjimo išpažinimo pridurtas lotynų *filioque*, graikų akimis žiūrint, tikrai neteisėtas, nors graikams, ko gera, nepasiseks nuneigti, kad Šventoji Dvasia kyla iš Tėvo ir iš Sūnaus.

Po kelių dienų aukštieji dvasininkai, daktarui Mikalojui kalbant, ėmė žvilgčiot vienas į kitą ir purtyti galvas. Jie nieko tiesiai nesakė, bet puikiai supratau juos manant, jog daktaras Mikalojus per geros širdies ir negalės ginčytis su graikais, supratau juos netgi spėjant, jog daktaras Mikalojus kelionėje nejučia gavo graikiško nuodo. Gal čia buvo trupinėlis tiesos, nes tokia kelionė mąstantį žmogų turėjo paveikti. Vien karštas žmonių pamaldumas ir laime švytintys veidai Konstantinopolio bažnyčiose labai skyrėsi nuo mūsų bejausmių mišių, per kurias net aukštieji dvasininkai vaikštinėdavo po bažnyčią ir šnekėdavosi, trikdydami pamaldas. Apsilankęs Konstantinopolyje, niekas negalėjo neigti, jog senoji Bažnyčia išlaikiusi daugiau šventos dvasios ir laisvės nei lotyniškoji, supasaulietinta Katalikų bažnyčia. Daktaras Mikalojus iš tiesų gavo graikiško nuodo tiek, kad tikėjosi, jog per uniją Bažnyčia įgis atgaivingos dvasios.

Supratęs, kur link viskas krypsta, pamaniau privaląs įspėti daktarą Mikalojų ir pasakiau:

– Jūs neatsargus, tad greit prarasite gerą mokslininko vardą ir sukelsit abejonių savo tikėjimu, jeigu toliau taip šnekėsite ir ginsite paklydusią Graikų bažnyčią.

Jis man atsakė:

– Graikų bažnyčia sena ir dar turi gyvos dvasios.

– Na ir kas, – atšoviau, – niekas jūsų šito neklausia. Per disputus reikės įveikti graikus ir įtikinti juos klydus. Turite rasti graikų paklydimų, o ne teisumo įrodymų.

Jis nustebęs tarė:

– Vis dėlto tu klysti, Johanai. Per derybas reikės meilingai rasti tiesą ir sutaikyti priešybes.

– Tiesa čia rūpi tiek, kiek pamestas vaikas, – pasakiau apmaudžiai. – Niekas jūsų neklausia tiesos, nes Katalikų bažnyčia turi

savo nepajudinamą tiesą, dėl kurios nesiderės, kaip ir Graikų bažnyčia. Gal jūsų priešybių vienovėje šios dvi tiesos dermingai susisieja, bet šiame laikiname pasaulyje prarasit gerą vardą, jeigu, būdamas lotynas, ginsit graikų tiesą.

Bet jis tiesiog manęs nesuprato, nes, būdamas paprastos ir geros širdies, tikrai manė, jog derybų tikslas – rasti tiesą. Priešingai, jis apkaltino mane nenuolaidumu ir kietaširdiškumu, net nepagarba popiežiui ir kardinolams, nes abejojau jų tiesos siekiu.

– Kam jiems ko nors siekti, jei jau turi gatavą tiesą, – nekantriai atkirtau aš. – Verčiau patylėkit. Antraip, akivaizdu, greitai turėsit keliauti iš šio miesto ir Bažnyčios susirinkimas apsieis be jūsų mokslingumo.

Tomis dienomis ir kardinolas Čezarinis atvyko iš Bazelio, kur iki paskutinės valandos dirbo taikinamąjį darbą, popiežiaus įsakymu įkalbinėdamas pripažinti Ferarą Bažnyčios susirinkimo vieta. Jis atrodė suniuręs ir nusiminęs, bet popiežius jį priėmė su didele pagarba ir leido suprasti jį būsiant ir kito Bažnyčios susirinkimo vadovu. Norom nenorom ir jis užsikrėtė visuotiniu guviu viltingumu, nes graikų atvykimo visi laukė kaip šventės. Nelabai norėjau jo susitikti, o vengiau kaip įmanydamas pasipainioti jam po kojų. Bet netikėtai jis užėjo į mūsų butą, ir aš, pažvelgęs jam į akis, tegalėjau suglumęs parklupti ant kelių ir maldaut atleidimo, nes vien gera norėdamas per tą antspaudavimo reikalą jį apgavau. Tvirčiausiai pasiteisinau pasakydamas, jog už savo darbą nepaėmiau pinigų, ir daktaras Kuzietis pritarė, patikino mane neturėjus klastų ir pagyrė, kad kelionėje jam labai padėjau. Kardinolas Čezarinis gana teisingai pripažino, jog tikrasis kaltininkas buvo Taranto arkivyskupas, ir pridūrė suprantąs, kad aš, jaunas ir nepatyręs, labiau tikėjau juo nei pačiu savim.

– Bet, – tarė jis, – Bažnyčios reikalas toks didis ir šventas, kad nedera jo teršti niekingais darbais.

Išdrįsau jam priminti, kad Konstanco bažnyčios susirinkimas įsakė sudeginti daktarą Husą, nors šis turėjo imperatoriaus apsaugos raštą. Jei dėl gero ir teisingo reikalo paminamas net imperatoriaus duotas žodis, tai skrynios išlaužimas dėl nemirštamos, amžinos ir vieningos Bažnyčios – tikrai niekingas veiksmas.

Kardinolas Čezarinis sulysusiu, sielos kariavos išvagotu veidu pasižiūrėjo į mane ir tarė:

– Tesveria Dievas tavo poelgį – teisus jis ar piktas. Aš į tai nebesikišiu. Tik pats sau būk nuoširdus ir pasakyk, ar tavo poelgis doras, ar ne.

Jo degančios atkaklios idealo žmogaus akys žiūrėjo į mane. Lengvai būčiau viską nuneigęs, bet tą valandėlę jaučiau, kad jis viską matuoja sutartiniu kaltės ir bausmės matu, o mane verčia atsiskaityti sau pačiam. Buvo nemalonu, bet nesąmoningai mylėjau jį ir juo žavėjausi, nors nenoromis. Taigi krūptelėjau, bet nenusukau akių.

– Kaip norite, pone, – tariau. – Man pačiam tas poelgis atrodo nedoras ir jo nedorumo nieku būdu nepateisina kitų, aukštesniųjų padaryti nedori darbai. Gerai. Prisipažįstu. Bauskite mane. Aš to nusipelniau.

Jis sunkiai atsiduso, atlyžo ir tarė:

– Prisipažinimas – ganėtina bausmė. Kalbu ne apie savo gerą vardą, kurį tu mėgini sutepti. Labiau bijojau, kad tuo darbu sužalosi savo sielą. Nesužalojai. Todėl viską užmirškim, ir tiek. Bet daugiau taip nedaryk.

Jo žodžiai taip skaudžiai pervėrė man širdį, kad ašaros sušoko į akis, ir aš karštai pabučiavau jo gyslotą ranką. Jis atitraukė ranką, lyg mano prisilietimas jam būtų buvęs nemalonus, ir veikiau sau nei man tarė:

– O, Dieve, protu nesučiuopiamas, niekada nevesk manęs į pagundą tarnauti tau taip, kaip sąžinė neleidžia.

Tada aš baisiai susigėdau ir neapgalvotas to poelgio lengvabūdiškumas man atsiskleidė iki galo. Supratau, kad ir kilniaširdis Čezarinis mano, jog aš taip padariau tik dėl Bažnyčios labo, nes nedaug iš to turėjau naudos. Tik vėliau supratau, kad jis turbūt permatė mane kiaurai ir norėjo pamokyti, numanydamas, kad, būdamas įžeidžiai išdidus ir nelaimingas, svyrinėju ant gėrio ir blogio ribos. Tad, laikydamas mane geresniu, nei iš tiesų buvau, privertė būti geresnį, būti tokį, koks maniausi esąs. Bet sykiu jis turbūt ir meldėsi už mane, pakliuvusį tarp Feraros ir mūsų laikų dvasinių pagundų bei klastų.

Šiaip ar taip, atgaila ir gėda vėl įplieskė manyje tobulumo siekį, karštą širdies norą atsilaikyti prieš save patį. Jau buvau

linkęs viską mesti. Susitikęs su juo, nusibrėžiau aiškią ribą tarp dvasinių ir žemiškų dalykų. Galėjau laikytis tam tikros ribos, niekam neįsipareigodamas. Įsitikinęs tuo, susigėdau ir dėl daktarui Kuziečiui duotų patarimų. Kaip suvedžiotojas pašnibždėjau jam į ausį negarbingą tiesą. Jei kalbėsime apie išorišką pagarbą ir sėkmę, per Feraros susirinkimą jis galėjo pelnyti garbingą padėtį, bet turėjo derėtis dėl to, ką laikė tiesa. Tai, ką būtų pelnęs išoriškai, būtų praradęs dvasiškai arba pradėjęs pats savęs nekęsti. Todėl reikėjo palinkėti, kad jį išsiųstų iš Feraros, nors jis kaip vaikas jau dabar džiaugėsi per savo išsilavinimą ir atrastus įrodymus ir abiem pusėms padarius nuolaidų galėsiantis sutaikyti Bažnyčias tiesos ir meilės vardu.

Kardinolas Čezarinis mane paskatino reikiamu metu, nes nuo visų smulkmeniškų, niekingų ir žemiškų pinklių, susijusių su graikų atvykimu į Ferarą, būčiau apžilpęs ir tuos išoriškus mažmožius regėjęs kaip svarbiausius. Aiškiai nesužinojom, kas Venecijoje įvyko tarp graikų, nes tarpusavio kivirčus jie dangstė kaip įmanydami. Bet atrodo, kad senasis patriarchas Juozapas su vyskupais buvo linkęs pasilikti Venecijoje laukt schizmos. Patriarchas buvo senas, paliegęs, kelionė laivu jį labai nukamavo, tad toliau keliaut jis nenorėjo. Be to, jis griežtai neigė popiežiaus viršumą ir baiminosi, kad šis per priėmimą jį paniekins. Jokia galybe jis nesutiko bučiuoti popiežiui kojos ir esą seniokiškai drebančiu balsu vis kartojo:

– Jeigu popiežius už mane vyresnis, elgsiuosi su juo kaip su tėvu. Jeigu jis mano amžiaus, elgsiuosi su juo kaip su broliu. Jeigu jis už mane jaunesnis, būsiu jam švelnus kaip sūnui.

Bet gavęs iš popiežiaus pinigų daugiau nei prašė ir iki išsekimo prisilinksminęs Venecijoje, imperatorius Jonas suvokė politinę būtinybę ir su palyda iškeliavo į Ferarą, šitaip priversdamas patriarchą ir kitus dvasininkus norom ar nenorom vykti iš paskos. Kovo pradžioje plūstelėjus pavasariui, drumzlinose lagūnose pulkuojantis vandens paukščiams ir knibždynams varlių balose kurkiant, jis su palyda atkako į Ferarą, ir markizas Nikolas surengė jam deramą priėmimą, nors ne tokį ištaigų kaip venecijiečių. Imperatorius nujojo tiesiai į popiežiaus rūmus, popiežius su savo kardinolais ir aukštaisiais dvasininkais jį pasitiko ir jam nereikėjo nusižeminus bučiuoti popiežiaus kojos,

nes tas jį sutiko kaip amžinąjį Bizantijos valdovą, stengdamasis kuo geriausiai patenkinti jo tuštybę.

Ir markizas Nikolas, kurio siuzerenas buvo popiežius, su imperatorium elgėsi deramai, pernelyg rodė pagarbą, bet vis dėlto turbūt tikėjosi, kad imperatorius – jaunesnis ir svetimšalis – po įtampių pirmųjų apeigų, kaip dera, atvirai parodys draugiškumą iškilmių šeimininkui. Jis ne veltui didžiavosi savo didžiule *castello*, prancūziškais savo dvaro papročiais, mokslininkais, kuriuos buvo subūręs apie save ir į savo universitetą, taip pat savo fazanų sodais bei medžioklės parkais, bet liguistai jautriai savo garbės žiūrintis imperatorius nuo pat pradžių mielai naudojosi jo svetingumu, tačiau parodė laikantis markizą daug žemesnio rango. Drauge su palyda įsitaisęs markizo skirtuose rūmuose, imperatorius įkurdino ten savo žirgus, šunis ir sakalus, įsteigė savus rūmus, kuriuose buvo tiksliai laikomasi visų senųjų Bizantijos apeigų, pabrėžiančių jo imperatoriškąją garbę. Markizas Nikolas greit suprato, kad toks kilmingas svečias teiks jam daugiau apmaudo nei garbės.

Po trijų dienų tvinstančia upe su vyskupais ir kroviniais atplaukė patriarchas Juozapas, bet neišlipo iš laivo tol, kol neišgirdo tvirto pažado, kad jam nereikės nusižeminus bučiuoti popiežiaus šlepečių. Ir apskritai verkšleno dėl kelionės sunkumų ir pavojų, iškilusių jo brangiems bažnytiniams reikmenims bei knygų skrynioms. Popiežius Eugenijus tuoj pat nusiuntė jam malonų žodį, kad jis ir jo dvasininkai gali patys spręsti, kaip pasveikinti popiežių. Garbės sargybiniams ir smalsuolių minioms nekantriai lūkuriuojant pakelėse, graikai dėl to ginčijosi ilgiau nei valandą. Galų gale susitarė. Juos palydėjo į popiežiaus rūmus. Popiežius pakilo iš sosto, stačiomis pasveikino nuo senatvės ir ligos netvirtai žengiantį patriarchą Juozapą, bet šis piktai atsuko jam skruostą. Po bučinio, dievaži, neliudijančio krikščioniškos meilės, popiežius greit atsisėdo, tada graikų vyskupams bei aukštiems pareigūnams buvo suteikta garbė prieiti ir iš pradžių pabučiuoti jam ranką, o paskui – skruostą.

Po priėmimo graikai buvo palydėti į paskirtus butus ir patriarchas Juozapas iškart atsigulė į lovą. Beveik iškart į popiežiaus rūmus plūstelėjo skundai, kad butai netinkami, radosi galybė kitokių trūkumų, pasak graikų, žeidžiančių jų garbę. Be abejo-

nės, pavasariškai purvina ir drėgna Ferara, kurios gyventojus visa Italija vadino varlėmis, pagyvenusiems vyrams nebuvo maloniausia vieta, nors pavasario spinduliai, potvynio vandenų verpetai ir vandens paukščių sparnų vasnojimas kerėjo net tokius kaip aš. Pakantus ir taikingas popiežius Eugenijus darė, ką galėjo, kad smulkmenos negadintų graikams nuotaikos. Tad nepagalvojęs liepė pranešti graikams, jog leidžia laikyti pamaldas Feraroje taip, kaip jie nori. Graikai labai įsižeidė, nes, šiaip ar taip, ketino laikyti pamaldas saviškai ir nemanė turintys gaut popiežiaus leidimą. Tiesą sakant, jie taip supyko, kad vos neatsisakė tų pamaldų, idant niekas nepamanytų juos pasinaudojus popiežiaus leidimu.

Popiežius Eugenijus kelioms dienoms paliko juos ramybėje, kad apmalštų ir įsigyventų Feraroje. Paskui paliepė pranešti viliąsis, jog pamaži bus imtasi gvildenti rūpimus klausimus. Bet patriarchas Juozapas pranešė sergąs ir niekas gerai nežinojo, ar tai tiesa, ar tik dingstis vilkinti derybas, ar paprasčiausia seniokiška aikštis, todėl keletą mėnesių patriarcho liga buvo labiausiai svarstoma paslaptis Feraroje. Savo ruožtu imperatorius Jonas įsakė pranešti, kad Vakarų šalių valdovai taip pat privalo dalyvauti Bažnyčios susirinkime. Buvo neįmanoma įvykdyti to reikalavimo dėl visuotinės nesantaikos, Italijoje, Prancūzijoje ir Bohemijoje siaučiant karams, bet imperatorius net neklausė aiškinimų ir popiežius Eugenijus, jam įsiteikdamas, į įvairias šalis išsiuntė nuncijus, įdavęs jiems kvietimų.

Išsireikalavęs šito, imperatorius Jonas maloningai pranešė sutinkantis pradėti derybas. Jis tenorįs iš anksto įsitikinti, kad sinode dėl unijos jam paskirta pirma vieta. Popiežius galėtų sėdėti antroje vietoje. Toks nekuklus reikalavimas galiausiai supykdė net ir popiežių Eugenijų.

– Jeigu kalbėtume apie mane kaip žmogų, – neva pasakė jis, – galiu sėdėti nors tarpduryje, kad reikalas pajudėtų, bet krikščionims popiežiaus sostas aukščiau už imperatoriaus.

Beveik mėnesį truko derybos, ieškant visus tenkinančio sprendimo dėl šito svarbaus sėdėjimo tvarkos klausimo. Papratau lankytis didžiulėje popiežiaus virtuvėje, ten dažnai valgydavau su menkesniais raštininkais ir sekretoriais, norėdamas sužinoti, kaip klostosi reikalai. Per mėnesį įsierzinau ir karštai išrėžiau:

– Žemiška garbė ir sostų aukštis imperatoriui su popiežium iš tiesų svarbiau nei Bažnyčių susijungimas po šimtmečius trukusios schizmos. Jeigu toks niekingas klausimas sprendžiamas mėnesį, tai pražilsime, kol jie imsis svarstyti Švenčiausiosios Trejybės asmenų tarpusavio santykį.

Tarnyboje žilos galvos sulaukęs raštininkas, kuris dažnai aiškindavo, jog išburkusi jo nosis įraudo nuo peršalimo, visai ne nuo vyno besaikio gėrimo, nuramino mane sakydamas:

– Pirmoji juridikos sąlyga – kiekvienu atveju pirmiausia prašyti atidėti svarstymą. Paskubomis tokios svarbios derybos nevyksta. Susitarimas dėl sėdėjimo tvarkos tikrai nėra niekingas dalykas. Karo vadai ištiria priešo pajėgumą, pasiuntę žvalgomuosius būrius susiremti su sargyba, lygiai taip pasitarimais dėl sėdėjimo tvarkos tiriamas priešininko ryžtas bei tvirtybė. Kai bus susitarta dėl sėdėjimo tvarkos, išrikiuos karius, priešininkai žinos vienas kito galią. Bet, tiesą sakant, jau sėdėjimo tvarka parodys, kuo viskas galiausiai baigsis. Tad eime į katedrą pasižiūrėti, kas ten padaryta, ir jau dabar galėsim pasakyti, kuo baigsis kad ir kiek užsitęsusios derybos dėl unijos.

Taigi nuėjome į katedrą su trejais vartais, kurioje daugybė amatininkų rikiavo krėslus ir suolus. Pamatėme, kad graikams skirta Apaštalų pusė, o lotynams – Evangelijų pusė, tai rodė, jog abi pusės pripažįsta viena kitą lygiomis. Mūsų pusėje stovėjo popiežiaus krėslas, iš akies jis atrodė už kitus krėslus aukštesnis. Šalia šio krėslo žemiau per vieną nedidelę pakopą stovėjo garbės krėslas. Paklaustas stalius atsakė, jog tai Vokietijos romėniškojo imperatoriaus krėslas. Paaiškinome, kad imperatorius mirė, o naujasis dar neišrinktas, bet stalius atšovė, jog jam tai nerūpi. Per vieną pakopą žemiau buvo išrikiuoti kardinolų krėslai, dar žemiau – vyskupų ir prelatų suolai su pagalvėlėmis.

Graikų pusė buvo sutvarkyta panašiai. Trūko tik tokio pat krėslo kaip popiežiaus, bet imperatoriaus Jono krėslas – lygiai tokio aukščio ir taip pat išgražintas – stovėjo tiesiai prieš romėniškojo imperatoriaus krėslą, kuris turėjo likt tuščias. Patriarcho Juozapo krėslas šiaip jau buvo lygiai toks pat kaip popiežiui skirtasis, bet stovėjo pakopa žemiau ir buvo žemesnis už imperatoriaus Jono krėslą. Patyręs raštininkas papurtė galvą ir tarė:

– Iš visa ko matyti, kad šias derybas rengia graikų imperatorius, o ne patriarchas. Spėju, kad per sinodo atidarymą patriarcho liga vėl išvirs į kiaulystę mūsiškiams. Bet imperatorius bus patenkintas vieta, kuri prilygina jį Vokietijos romėniškajam imperatoriui, nors iš jo valdžios jau likęs tik šešėlis.

Išsigandę ėmėm jį kumšnoti, nes tą akimirką į bažnyčią įžengė būrelis graikų patikrinti, kaip ruošiamasi deryboms. Amatininkai pagarbiai pasitraukė jiems iš kelio ir mes atsitolinom į šešėlį. Tarp jų pamačiau imperatoriaus gydytoją ir astrologą. Kaip matematikas, jis atsinešė matavimo juostą ir visa ta garbi draugija lankstydamasi ir klupčiodama šoko matuoti savo imperatoriaus krėslo aukščio ir lyginti jo su Romos imperatoriaus krėslo aukštumu. Repečkodami keturiomis jie, ir iš akies, ir su matavimo juosta patikrinę, įsitikino, kad apskritai graikų krėslai stovi ne žemiau nei lotynų. Man tas vaizdas buvo toks juokingas, kad nejučia nusišypsojau, pagalvojęs, jog derybomis siekiama sujungti Rytų ir Vakarų bažnyčias į vieną – Kristaus bažnyčią. Bet senasis raštininkas, piktai žiūrėdamas į mane, papurtė galvą, rimčiausiu veidu stebėdamas tuos tikslius veiksmus. Graikams pagaliau išėjus, jis greitosiomis persižegnojo ir tarė:

– Šitie yra ženklai ir požymiai. Graikams lyg ir daroma nuolaidų, bet iš tikrųjų mūsų šventoji Bažnyčia įveiks tuos atskalūnus. Jau tik kiautas palikęs to, kuris matavimo juosta tikrinasi garbę. Bet linksminkimės ir džiaukimės, nes ligi tol prabėgs nemažai laiko, kalnai popieriaus bus prirašyta, ir už tai derėtų išgert po saiką vyno, nes visą laiką gausime algą.

Pats negėriau, bet jam nupirkau saiką netoli katedros esančioje vyninėje, į kurią jis iš karto veržėsi. Už tai jis man daug ką papasakojo apie Feraros markizo rūmus ir pridūrė:

– Markizas Nikolas, iš d'Este giminės, dievobaimingas vyras, uolus maldininkas. Net į Šventąją žemę buvo nukakęs nuodėmių išpirkti, ir ne be reikalo, nes penktą dešimtį peržengęs jis dar kupinas gyvenimo džiaugsmo ir, sako, jo sugulovių skaičius jau viršija aštuonis šimtus, tad šiuo požiūriu už jį pranašesnių Feraroje nėra, nebent toks Pompozos abatas, kuris, sako, jau permiegojo su tūkstančiu moterų. Savo antrąją žmoną Pariziną Malatestą markizas nukirsdino, nes ta įsiviliojo į lovą jo vyriausiąjį sūnų, ir čia jį galima pateisinti tik tuo, kad teisingai nukirsdino ir sūnų.

Dabar turi trečią žmoną, bet ir nesantuokinių vaikų nemenkina, jau kada vieną iš jų – Leonelą paskyrė savo įpėdiniu ir popiežius tam pritarė. Gražiausia iš jo dukterų – Beatričė, ir jaunesni vyrai, pažvelgę į jos veidą, sakė supratę, ką patirs rojuje, nors aš, būdamas senas ir nuo kūno aistrų pavargęs, į rojų mieliau žvilgčioju pro vyno ąsočio dugną.

Šitaip pasižiūrėjęs į rojų, jis smagiai tauškė toliau:

– Tiesa, vaikų jis turi tiek, kad pikti žmonės šneka abiejose Po pakrantėse lakstant vien markizus, bet jei neskaičiuosime gimusių santuokoj, teisėtais savo vaikais jis pripažino gal tik dvidešimt du. Sako, jog Feraroje universitetą jis įkūrė taip pat tik dėl to, kad norėjo visiems šiems vaikams suteikti gerą išsilavinimą. Leonelui į mokytojus jis pakvietė garsųjį Gvariną, todėl Ferara dabar turi visų laikų geriausią mokyklą kilmingiems jaunuoliams. Savo sūnui Meliadūzui į mokytojus pakvietė Aurispą – patį tingiausią iš visų humanistų, bet ne vien iš tingumo jis niekuomet negrąžina pasiskolintų rankraščių, – šitaip jis sukaupė nemažą biblioteką. Sako, florentietis Filelfas jau dvylika metų iš jo reikalauja grąžinti kažkokią knygą.

Paklausiau, kodėl, Filelfui atsisakius, nei vienas tų garsių mokslo vyrų, gebančių kalbėti graikiškai, nebuvo pakviestas vertėjauti Bažnyčios susirinkime, nors visi gyvena Feraroje, o pagrindiniu vertėju išrinko visai negirdėtą daktarą Mikalojų Sekundiną, kurio aš kol kas net nemačiau, tad negalėjau jam parodyti šiokių tokių gebėjimų. Mano draugas raštininkas tarė:

– Gvarinas turi savo mokyklą, o Aurispa – baisus tinginys, be to, jie abu turi žiūrėti savo garbės, todėl nenori ginčytis su tikrais graikų mokslo vyrais dėl vieno ar kito posakio. Tikriausiai jie išmano Homerą, bet daktaras Sekundinas geriau perpratęs graikų teologijos žodyną, ir tu jo nebijok, jei tave priėmė vertėjauti ir alga už tai tau kapsi.

Ir dar jis man patarė:

– Atrodai rimtas jaunuolis, bet jaunam nereikia pernelyg rimtai į viską žiūrėti. Išmintingiau pasielgsi, pasirinkęs aukso vidurio kelią, kaip aš – nesu baisus nusidėjėlis, bet ir skaistuoliu savęs nelaikau. Tavo graikų kalbos įgūdžiai nieko verti. Su jais toli nenueisi, bet tau tikrai padės puiki išvaizda ir mandagumas. Tiesą sakant, žvelgdamas į tave, manau, kad tau verčiau

imtis prancūziškų romanų apie Ginevrą ir Meliadūzą ir plėsti pažįstamų rūmininkų būrį. Savo mokytojo daktaro Kuziečio dėka galėtum ir į universitetą įsibrukti ir prie tų mokslingų humanistų prisiplakt. Nutaisyk protingą ir įdėmų veidą, turėk patvarų užpakalį, kad pajėgtum sėdėti ir klausyti, ir pelnysi jų prielankumą. Tik tuo atveju, jei ketini siekti bažnytinės tarnybos, turėsi naudos iš raštininko pareigų Bažnyčios susirinkime. Nesvarbu, ko nori, kol nevėlu, turi pats išsiaiškinti ir nuspręsti, ko sieksi. Antraip tik laiką gaiši ir nieko nepelnysi.

– Jūsų patarimas geras, bet man netinka, – atsakiau ir susimąsčiau, perkračiau savo puoselėjamas mintis. – Man nereikia išorinės sėkmės – tokios, kokią jūs įsivaizduojate. Tiesą sakant, pats nežinau, ko noriu, bet tepasigaili Dievas, meistre Matėjau, mat užvis labiausiai noriu permanyti pats save ir Dievą.

– Vargšas vaikine, – tepasakė jis, – nejau manai esąs išmintingesnis už Bažnyčią? Man gana, kad Bažnyčia apie Dievą žino viską, ko aš nesuvokiu, ir, jei pats save per daug iškankinu, pasigeriu, o kai išsiblaivau, aš, tokio amžiaus būdamas, turiu ganėtinai rūpesčių dėl vargano kūno, todėl dvasia manęs nebekamuoja.

– Turbūt aš juokingas, mielas meistre, – pasakiau, – bet ką tik bažnyčioje mačiau pareigūnus matavimo juosta tikrinant imperatoriaus krėslo aukštį ir mane staiga apėmė neviltis. Bažnyčia ne viską žino, nes į šį susirinkimą mokyčiausi Vakarų ir Rytų dvasininkai sukviesti suderinti tikybos skirtumų, bet ir viena, ir kita pusė įsitikinusi savo teisumu. Baisiai neramu daros, kai pagalvoji, kad dvasios matavimo juosta jie ims matuoti ir tai, ko ja neišmatuosi. Taip, taip, nepasitikėdami vienas kitu jie lakstys žiūrėti, kiek išmatavo priešinga pusė, ir šauks: „Tas neteisingai matuoja" arba: „Tu ištempei juostą." Bet Švenčiausiosios Dievo Trejybės, kaip imperatoriaus krėslo, matavimo juosta nepatikrinsi.

Senasis raštininkas persižegnojo ir tarė:

– Jaunuoli, pernelyg neįnik į mintis apie triasmenio Dievo vienovę, nes nuo tokių minčių gabesni už tave iš galvos išėjo. Tai, ką galime sužinoti iš Biblijos apreiškimo, Bažnyčios susirinkimų sprendimų bei Šventųjų tėvų aiškinimų, per derybas atskleista geriau ir tiksliau nei ligi šiolei. Tad pasitenkink tuo, paklausyk, ką išmintingesni aiškins, ir nevargink galvos klausimu, kurio

paprastas žmogus nesupranta. Tau, kaip ir man, privalu tiktai tikėti, idant tavo siela būtų išganyta.

Norom nenorom įsikarščiavau ir užrikau:

– Man negana tikėti! Aš taip pat noriu suprasti, kuo tikėti, – tiek, kiek žmogus gali suprasti.

– Nesikarščiuok, – nuramino jis. – Pratrūkdamas žmogus išsiduoda širdies gilumoje netikįs savo reikalo teisingumu. Vadinasi, tu netiki. Tai tavo skaudi vieta, ir tau gelia. Bet, mielas sūnau, ko tu nepaklūsti pasaulio tvarkai, kurios negali pakeisti? Mūsų laikais nuoširdus tikėjimas – *avis rarissima*. O kad žinotum, kiek aukštųjų dvasininkų jau seniai nebetiki, – jeigu kada nors tikėjo. Turėtum, kaip kiti mirtingieji, nuolankiai pasitenkint tik žodiniu išpažinimu ir išoriniais malonės įrankiais. Aišku, praradus tikėjimą, iš pradžių liūdna, bet patikėk, tai greit praeina, ir protingas žmogus pamaži pajunta išsivadavimo lengvumą.

Jis tylomis pamąstė, stebeilydamas į vyno ąsotį, ir nusiminęs toliau kalbėjo:

– Manding, mąstančiam žmogui tikėjimas – panašiai kaip jaunai merginai skaistybė. Ją praradusi, ji gaili, bet labai greit supranta per tą praradimą patirsianti visokių džiaugsmų ir smagybių. Pagaliau viskas tiktai tuštybė, bet išmintingas žmogus toje pasaulio tuštybėje atranda daug džiaugsmų ir pramogų, iki išmuša jo valanda ir jis dulke sugrįžta į žemę.

Spoksojau į jį netikėdamas savom ausim.

– Meistre Matėjau, – paklausiau. – Vadinasi, jūs netikite?

– Aš jau nejaunas, – romiai atsakė jis, bet staiga ir jis įsikarščiavo, trenkė ąsotį ant stalo ir sušuko: – Dėl Dievo, sūnau, aš daugiau nei trisdešimt metų dirbau popiežiaus kanceliarijoj! Jei dar galėčiau tikėti, būčiau daugiau nei žmogus, būčiau šventasis, velniai rautų! O gal, – jis akimirką patylėjo, norėdamas atgaut savitvardą, – tai, kad karščiuojuosi, rodo, jog manyje vis dėlto liko kokia kibirkštis to, ką praradau. Turbūt dabar net nekalbėčiau šitaip, jei niekas manyje nebelstų. Todėl padarytum man didelę paslaugą, mielas jaunuoli, jei užsakytum dar saiką vyno tam beldimui nutildyti. Jis nemaloniai primena tris kastuvus žemės, kurie kada nors sudunksės į mano karsto dangtį.

Paprašiau atnešti dar vyno ir tebespoksojau į jį, netikėdamas savom akim, stengdamasis pamatyti per jo išpurtusią nosį ir

trumparegcs akis tą jaunuolį, kuris kitados tikėjo, bet prarado tikėjimą. Turbūt jo širdyje dar buvo likus kibirkštis iš tos jaunumės, nes jis žvelgė į mane maloniom akim rimtai ir nepavertė pokalbio tarškiais juokais.

– Vadinasi, ne aš vienas abejoju, – pasakiau.

– Tikrai, – pritarė jis. – Mūsų daug.

Atnešė vyno, ir jis gerokai trūktelėjo.

– Iš tūkstančio gal šimtas mąsto taip, kad verti žmogaus vardo. Iš to šimto gal vienas iš tikrųjų tiki, o dešimt visą gyvenimą abejoja, bet tai irgi tikėjimo požymis, nors kol kas tu šito gal nesupranti. Keli silpnuoliai puola į burtus ir slaptuosius mokslus, nes patys save apgaudinėja. Bet visi kiti, – taip, jie pasirenka įprastą dalią ir tyli. Bažnyčia jiems tampa įpročiu, kurio laikosi dėl tvarkos, ir, jei praradę tikėjimą, jie dar ką nors mąsto, tai gal mąsto, kad, pasilikę Bažnyčioje, nieko nepraras, o bėdos tikti galbūt pelnys amžinąjį gyvenimą, jeigu išsipildys tai, kas neįtikimiausia, ir jeigu siela iš tiesų nemirtinga. Jie lošia tuščią žaidimą, nūsdami daug laimėti, bet, manding, išloš tik tuščią nieką.

– Kodėl mes apie tai sušnekome? – paklausiau aš ir išsigandęs apsidairiau aplinkui. – Kaip drįstame apie tai kalbėti?

Jis linktelėjo ir atsakė:

– Taigi. Apie tai niekas nekalba. Bet apsižvalgyk aplinkui. Ta pati tuštybė. Krikščionybė pavargus ir praradus tikėjimą. Užtat draskosi karuose ir sekinasi disputuose, kurie jau niekur nenuves, nes nebėra tikėjimo. Tu gimei keistu laiku, sūnau. Iš ateities jau nėra ko laukti. Mes turime tik praeitį, ir ta praeitis mumyse išseks.

Išseks, – tęsė jis su pikta pašaipa, – jeigu valdovui ir jo rūmininkams didžiausia pramoga – romanai, pramanių rašytojų istorijos apie karalių Artūrą ir keistus jo riterių nuotykius.

Jo žodžiai mane pribloškė, nes kas pagaliau Vergilijaus ir Homero, Cicerono ir Aristotelio knygų skaitymas, jei ne įnirtingas mūsų laikų žmogaus bėgimas į praeitį todėl, kad dabartis dar neiškėlė vaisingų idėjų ir žmogus turi atsigręžti atgal, nes iš ateities nieko negali tikėtis. Ir dar baugesnė mintis man kaip geluonis kirto į širdį. Gal ir Bažnyčios mokslo vyrai, lotynai ir graikai, įsikibę senųjų Bažnyčios tėvų aiškinimų kaip neginčytinų tiesų, bėga praeitin, nes dabarties mąstymu jau niekas nebetiki.

– Liūdną pamokslą pasakėte man, meistre, – mėginau šypsotis aš. – Greit mane įtikinsit, kad mūsų mąstymas tėra kiautas, kurio branduolį sugraužė laiko lerva.

Jis linktelėjo, susijaudinęs nuo vyno staiga apsiverkė ir sušuko:

– Šitaip nutinka žmogui, kuris prarado tikėjimą, bet jam palengvėja apie tai pasikalbėjus su kitu. Taip, taip, jie vadina žmogumi, tie išmintingi humanistai taria gramatikoje ir graikiškuose žodžiuose vėl atradę žmogų ir tikina jį turint teisę gyventi savo gyvenimą. Ne vien dėl dangaus gyvename, sako jie. Gamtos grožis ir nepriekaištingas tikslingumas jiems reiškia Dievą, jie tikina, kad žmogus turi įgyvendinti savo tikslą, visokiais būdais džiaugdamasis gyvenimu. Tiek Lorencas Vala, tiek Gvarinas, tiek daugelis kitų atmeta vienuolių ir Stojos idealus ir tikina, kad gyvenimą turime teigti, o ne neigti.

Ašarodamas jis palinko prie manęs, išpurtęs kaip lavonas, ir, alsuodamas bjauria vyno smarve man į veidą, pasiskundė:

– Atskleisiu tau paslaptį, sūnau, kol dar gali rinktis. Gamta – pabaisa. Gamta – tai godi furija. Aš paklusau jiems ir užgniaužiau gamtą savyje. Bet kas aš toks? Patyręs tarnautojas, klastingas šunlupys, kuriam nėra nieko šventa ir kuris lig mirties gyvens geidulių kaip kirminų graužiamas negyvėlis karste.

Ketinau kažką sakyti, bet jis prieštariai iškėlė rankas ir suriko:

– Žinau, žinau, aš silpnas, neįgalintis! Daugis kitų išreiškia save kurdami aplinkui grožį, tašydami statulas, statydami nuostabius namus, skaičiuodami žvaigždžių kelius, bet gamtai širdimi paklūstantis žmogus niekad neturės ramybės. Žiauriu gamtos įnoriu didesni daigoja mažesnius, stipresni žudo silpnesnius. Todėl tas, kuris pripažįsta tik gamtą, širdyje yra žudikas. Silpnas žudo save, stiprus išlieja valią į darbus ir žudo kitus. Ne poetai ir filosofai brėžia istorijos eigą, o žudikai, valdovai, kurie verčia žmones žudyti vienas kitą ir pergalingai šaukia istoriją paliudyti jų sėkmę. Istorija – negailestinga teisėja, ji pripažįsta tik sėkmę. Na, ir kas, kad vėliavose Kristus ir kryžius; praradę tikėjimą ir pasirinkę gamtą, jie nepatirs malonės ir neprisikels, nors, baisindamiesi trijų saujų žemės, dar nušliauš prie kryžiaus bučiuoti Kristaus žaizdų.

Jis jau kalbėjo be sąryšio, bet aš supratau, ką nori pasakyti, ir buvo labai gailu jo, taip bejėgiškai nusivylusio. Paraginau jį atsistoti, už parankės parvedžiau į butą ir padėjau atsigulti į lovą. Bet jis nusikaušęs gniaužė kryžių sausgėlos suluošintom, rašaluotom raštininko rankom ir, liedamas ašaras, nevilitngai šaukė:

– Jėzau Kristau, Dievo Sūnau, miręs už mano nuodėmes, pasigailėk manęs, nors netikiu!

Man tai atrodė bjauru, šventvagiška ir aš tyliai išėjau. Kai kitą rytą susitikom, jis įtariai pažvelgė į mane ir pasakė buvęs toks girtas, kad nebeprisimenąs, ko priplepėjęs. Atsakiau, kad aš taip pat prastai prisimenu ir neketinu laikyti atminty girtų kalbų. Jis pastebimai nusiramino ir patikino mane savo draugingumu, bet paskui ėmė manęs vengti tarsi gėdydamasis savęs ir manęs bijodamas.

Balandžio devintąją Feraros katedroje prasidėjo unijos sinodas. Patriarchas Juozapas sirgo, tad jam nereikėjo sėstis į žemesnį nei popiežiaus krėslą, ir už jį buvo perskaitytas iškilmingas pareiškimas, kuriuo buvo reikalaujama iš visų Vakarų šalių dvasininkų, – ypač tų, kurie užtruko Bazelyje, – atvykti į susirinkimą, pagrasinant, jog antraip jie bus atskirti nuo Bažnyčios. Savo ruožtu popiežius bule krikščionims pranešė apie graikų atvykimą, o paskui graikai ir lotynai vienu balsu paskelbė Feraros susirinkimą vieninteliu tikru unijos klausimus nagrinėjančiu Bažnyčios susirinkimu.

Tuo pat metu iš Bazelio atėjo žinia, jog tenai pasilikusi Bažnyčios susirinkimo dauguma pradėjo teiseną prieš daktarą Kuzietį ir kitus du pasiuntinius. Daktaro Kuziečio atlyginimas buvo įšaldytas, daiktai ir knygos iš buto išnešti ir sunaikinti. Bažnyčios susirinkimo tėvai nirčiai grasino ir susirinkusiems Feraron, kaltino Bizantijos imperatorių išdavikiškumu ir ruošė teiseną prieš popiežių, ketindami nušalint jį nuo pareigų ir išrinkti naują Bažnyčios vadovą. Feraroje spindėjo saulė ir švytėjo pavasaris, o aukštai Alpėse žaibuodamas ir griaudėdamas tvenkėsi juozganas audros debesis.

Bet graikai Feraroje Velykas šventė prašmatniom apeigom ir Velykų ryto prieblandoje pats imperatorius, pasiėmęs į ranką degančią žvakę, su palyda atėjo į graikams užleistą bažnyčią

švęsti Kristaus prisikėlimo. Smagiu ir pakiliu jų pamaldų džiuguliu gėrėjosi visa minia Feraros rūmininkų ir Vakarų šalių dvasininkų. Graikai bučiavosi tarpusavyje ir kiekvieną sutiktą bučiavo, džiugiai sveikindami:

– Kristus prisikėlė! – savo įkvėpiu užkrėsdami visus, ir Feraros gyventojai pusiau juokais irgi pradėjo taip sveikint vienas kitą.

Žvilgantys graikų šventieji indai, nuo perlų ir brangakmenių apsunkę apeiginiai drabužiai tiems, kurie stebėjo jų pamaldas, padarė didelį įspūdį. Bet mąstantys žmonės tarpusavyje lygino abiejų Bažnyčių Velykų šventes ir samprotavo, kad tik jų Bažnyčia teisingai pabrėžia Kristaus kančią ir mirtį, bet pagrįsta ir graikų nuostata švęsti pirmučiausia Kristaus prisikėlimą.

Graikų Velykų pamaldas paslapčia stebėjo ir daugybė markizo Nikolo dvariškių, kurie apsirengimu aiškiai skyrėsi iš minios. Tarsi nusidėdami dalyvavimu schizmatiškosios Bažnyčios apeigose, jie šypsojo ir smalsiai šnibždėjosi tarpusavyje, laikydami rankose žvakes, kurias dalijo barzdoti vienuoliai juodais apdarais. Mąsčiau apie prisikėlimo misteriją, aplinkui tvyrant keistam smilkalų kvapui, mirguliuojant daugybei žvakelių ir chorui skambiai giedant džiaugsmingą graikišką himną, ir pastebėjau toje draugijoje jauną moterį, kurios gyvastingas veido grožis ir skaistus smalsių akių švytėjimas buvo toks magus, kad negalėjau liautis žvilgčiojęs į ją. Jos žemiškas, įkvėpio nuskaistintas grožis man atrodė neatsiejamas nuo dangiško pamaldų dievotumo.

Išėjau iš bažnyčios sykiu su visais žilpiai spinduliuojantį Velykų rytą, iš tiesų nemąstydamas, ką ir kodėl darau. Graikai bučiavosi, smalsūs lotynai stabčiojo pažiūrėti imperatoriaus Jono ir jo palydos, o paskui, džiugiai juokdamiesi ir išdykaudami, ėmė bučiuotis, kaip graikai. Ta gražiausia ir patraukliausia mergina nusitraukė nuo galvos skraistę ir pro perlais nusagstytą tinklelį išsprūdusios šviesios garbanos išdriko ant pečių. Ji skambiai juokėsi, vangstydamasi palydovų siekiančių rankų, aš stabtelėjau pažiūrėti to žaidimo, ir ji, sprukdama šalin, įpuolė tiesiai man į glėbį. Nežinau, kas man nutiko, nes, didelio džiaugsmo pagautas, greitai pabučiavau ją į abu skruostus, ir ji nustėro iš nuostabos, o aš, tebelaikydamas ją už rankų, iškilmingai graikų kalba pasakiau:

– Kristus prisikėlė!

Abu jos palydos jaunuoliai piktai suriko ir puolė prie manęs, bet aš tebežiūrėjau merginai į akis. Ji paraudo ir pirmą akimirką tikriausiai supyko, bet, žvilgtelėjusi į šoną, erzindama staiga linksmai nusišypsojo, pasistiebė, pabučiavo švelniom lūpom mane į abu skruostus ir, mėgdžiodama graikus, jų kalba netaisyklingai pasakė:

– Iš tiesų Kristus prisikėlė!

Tą akimirką palydovai ją atplėšė nuo manęs, vienas prišokęs užstojo ją, prasibrukęs prie manęs ir grabinėdamas apie šoną durklo. Bet mergina jį sulaikė ir juokdamasi pasakė:

– Atstok, juk jis ne graikas.

Visi sustoję įsistebeilijo į mane ir tą akimirką pro šalį ėjo arkivyskupas Besarionas su pora vienuolių. Kaip niekur nieko prisidėjau, lyg iš tikrųjų būčiau vienas iš jų, dar atsigręžiau šypsodamas ir linktelėjau galvą. Mergina irgi nusišypsojo ir sveikindama iškėlė rankas. Paskui jie ėmė karštai šnekėtis, ginčytis ir man būtų blogai baigęsi, jeigu jie iš tiesų nebūtų pamanę mane esant iš graikų ir nebūtų pabūgę patraukti nereikalingų akių, nes gal paslapčia ir be leidimo buvo atėję iš pilies į miestą.

Pagalvojau, jog daugiau, ko gera, niekuomet nebematysiu tos merginos, nes jos drabužiai ir palyda rodė ją priklausant dvaro kilmingiesiems, tad mane, paprastą lotyną raštininką, nuo jų skyrė neperžengiama bedugnė. Ši mintis man sukėlė nesuvokiamą liūdesį, nes dar jaučiau ant skruostų jos švelnias lūpas ir mačiau jos linksmų, smalsių akių ryškų spindesį. Ėjau atsigręžęs, gaudydamas ją akimis, ir atitokau tik užkalbintas arkivyskupo Besariono. Turbūt jis stebėjo tą susitikimą, nes juokdamasis atsuko stambų veidą į mane ir pasakė:

– Dabar suprantu, kodėl pamiršai „Suidas codex“ ir Homerą. Jaunystė – kvailystė, pasak jūsų, lotynų, bet šiandien ir aš norėčiau būti jaunas, norėčiau, kad mitra nespaustų man galvos, nes ta mergina išties kaip pats pavasaris.

Greitai pabučiavau jam ranką ir atsakiau:

– Laimė, ji pamanė, jog aš graikas. Antraip man būtų blogai baigęsi. Ar atleisit man už tai?

Jis manęs paklausė:

– Nejau nežinai, kas ji?

– Man nesvarbu, – atsakiau, – juk daugiau niekad jos nepamatysiu. Per ją pabučiavau pavasarį, jaunystę, jausmų žavą, saulę, gėles, visą Viešpaties pasaulį.

– Nesistebiu, kad svaigsti nuo poezijos, – tarė jis. – Velykų rytą ant bažnyčios laiptų pabučiavai Feraros kunigaikščio dukterį Beatričę. Šį prisiminimą kiekvienas su pasididžiavimu laikytų širdyje.

– Ar tą, – nustebęs ir nusigandęs paklausiau aš, – kurią vadina gražiausia Feraros moterim? Bet tai tiesa – ir aš, į ją pažvelgęs, supratau, ką patirčiau rojaus rytą. Iš kur jūs ją pažįstat, pone?

– Buvau nuėjęs į pilį pasišnekėti su mokslininku Ugu Bencu, – paaiškino jis. – Markizas Nikolas pats teikėsi parodyti man knygas su savo dailininkų nupieštom naujoviškom miniatiūrom. Mano barzda ir graikiškas drabužis susmalsino jo dukterį. Daugiau nieko neprisimenu, bet Beatričės veido ilgai neužmirš net dvasininkas.

Jis buvo gana malonus ir pasikvietė mane į savo butą paragauti keistų graikiškų Velykų valgių, ir liepė vienam iš savo tarnų paskolinti man graikišką švarką, nes irgi pabūgo, kad galiu susidurti su tais jaunais rūmininkais, ir jie, supratę, jog aš lotynas, suvarys man durklą į krūtinę už kunigaikščio dukters įžeidimą, nors ji pati lyg ir nelaikė to įžeidimu. Todėl mane grįžtantį gatvėje stabdė juodaakės Feraros merginos, nūsdamos pabučiuot į abu skruostus ir pasakyt, jog Kristus prisikėlė. Bet jų nukaitę veidai ir akių pažadai manęs neviliojo. Todėl tik mandagiai atsakydavau į sveikinimus, bet nemėginau sueit į pažintį, kurios nebūtų trikdę kalbos sunkumai, nors merginos tarė mane esant graiką.

Bet tą vakarą, leidžiantis saulei, nuėjau prie pilies ir apžiūrėjau jos rūsčius mūrus bei bokštus. Prie vartų ant rąsto kabėjo ankštas geležinis narvas, kuriame dar juodavo iš bado ir troškulio mirusio plėšiko palaikai ir kuris laukė kito gyventojo. Gražioji Beatričė man atrodė lygiai tolima ir nepasiekiama kaip dangus nuo žemės. Gal kaip tik dėl to man skruostus tebedegino jos švelnios lūpos. Jaunystės liūdesio apniktas labiau ilgėjausi ir žavėjausi tuo, kas nepasiekiama, nes tai, kas pasiekiama, man atrodė nieko verta. Gal kaip tik šitai mano likimas ir prakeiksmas, pagalvojau. Meilė, pažinimas ir Dievas man lygiai nepasiekiami, nes kaž-

kas man kuždėjo, jog negana pasitenkint vien tuo, kas kitiems pasiekiama. Tačiau šitai supratęs nesijaučiau nelaimingas, – gal net priešingai. Stiprus nepasiekiamybės ilgesys virpuliavo man tokiom neregėtai įstabiom spalvom, kad buvo švelnesnis ir karštesnis malonumas už šiurkštų juslių patenkinimą.

Dėmesys graikų Velykų pamaldoms, aišku, įsiutino popiežių Eugenijų bei kardinolus ir popiežiaus rūmų virtuvėje buvo persakyta nemažai aštrių nuomonių, esą, protingi vyrai susivilioję keistom ir neįprastom apeigom, o ką jau kalbėti apie moteris, – jos pamišo dėl visko, kas graikiška, todėl pradėjo taisytis graikiškai ir reikalauja, kad vyrai želdintųsi graikiškas barzdas. Su graikais buvo atvykę pirklių ir jų parduodami papuošalai, audiniai bei šventųjų atvaizdai turėjo didelę paklausą. Bet tai tebuvo karštligė, mada, kurią galėjai numanyti greit praeisiant.

Šiaip ar taip, popiežius panoro pasinaudoti gera graikų nuotaika ir pasiūlė tuoj po Velykų pradėti derybas. Ilgai išsisukinėję tie išrinko iš savo tarpo dešimt įgaliotinių parengiamiesiems darbams ir popiežius paskyrė tiek pat įgaliotinių. Bet kai jie susirinko, paaiškėjo, kad imperatorius griežtai uždraudė savo įgaliotiniams pradėti disputus dėl Bažnyčių mokymų skirtumų. Lotynus tai, aišku, gerokai pribloškė, todėl disputai su graikais buvo imti vadinti disputais apie ratus ir apie batus.

Bėgo dienos, savaitės ir per trečią įgaliotinių susirinkimą kardinolas Čezarinis nusprendė apibrėžti keturis pagrindinius Bažnyčių skirtumus. Kaip pirmą ir svarbiausią iškėlė Šventosios Dvasios kilmės ir žodžio *filioque*, kurį lotynai pridūrė prie Tikėjimo išpažinimo, klausimą, antrąjį pateikė Švenčiausiojo sakramento klausimą, nes Graikų bažnyčia vartojo raugintą, o Katalikų – neraugintą duoną, trečiąjį – mokymo apie skaistyklą skirtumo, o ketvirtąjį – popiežiaus, kaip Bažnyčios galvos, klausimą. Markas Eugenikas iškart paaiškino, jog graikai pirmojo klausimo nieku būdu net nesvarstys. Bet po ilgų įkalbinėjimų imperatorius galų gale sutiko, kad įgaliotiniai pasišnekėtų dėl dviejų paskutinių.

Ir man pagaliau pasitaikė proga susipažinti su savo aukštuoju vadovu – daktaru Mikalojum Sekundinu. Jis buvo kilęs iš Negroponto – tai buvo aukštas, liesas, dar nesenas vyras, kurio pailgas veidas ir žydros akys visada buvo persmelktos kančios

ir didžiulio liūdesio. Mokslininkas pažiūrėti atrodė išsiblaškęs, bet aš labai greit užčiuopiau jo minčių įžvalgumą ir gudrumą. Kaip kalbų mokovas buvo tiesiog nelygstamas ir tariamus žodžius neužsikirsdamas tiesiai versdavo iš graikų į lotynų kalbą, ir priešingai. Jis pripažino mano lotynų kalbos įgūdžius, o paskui padiktavo man rašto ištrauką graikiškai. Ištaisęs klaidas, paliepė išversti į lotynų kalbą. Ir galop pasakė:

– Ne šventieji puodus žiedžia, bet graikiškai kalbi geriau nei daugis šitų tingių asilų ir avinų, kuriuos man užvertė kaip kryžių. Be to, tu pirmasis sąžiningai prisipažinai stokojąs žinių ir atėjai pas mane prašyti darbo, o ne klausti, kurią dieną mokama alga. Jeigu stengsiesi, greit išmoksi užrašinėti posėdžių nutarimus per įgaliotinių susirinkimus – tai nesunku, nes svarbiausios kalbos pateikiamos raštu, o per disputus užrašomi tiktai esminiai dalykai, bet ir tam neteikiama daug reikšmės, nes graikai šneka nepagalvoję, o paskui griežtai neigia taip kalbėję ir apskritai taiso raštus kaip panorėję. Klausydamas, užsirašinėdamas ir versdamas graikų pasisakymus į lotynų kalbą ir lotynų šnekas – į graikų, išeisi geresnę mokyklą nei tikiesi, jeigu iš tikrųjų nori ko nors išmokti. Ir nuovoką išlavinsi užsirašinėdamas pasisakymų esmę, nes nereikia užrašinėti kiekvieno žodžio, kurį Dvasia į burną įdeda.

– Ar tikrai priimat mane į padėjėjus? – savom ausim netikėdamas ir iš džiaugsmo negalėdamas atsikvėpt paklausiau aš. – Juk pas jus atėjau norėdamas prisipažinti, kad raštinė man nevertai moka didelę algą, taip pat paprašyti jūsų nors menko darbelio, nes jausiuos kaip tranas.

Jis šyptelėjo ir atsakė:

– Turbūt šiuose rūmuose galima sutikti baisesnių tranų, o ką jau kalbėti apie graikus, kurie elgiasi taip lyg ketintų čia gyvent per amžius, išlaikomi krikščionių.

Ryžausi jo paklausti, ką mano apie graikų išsisukinėjimus ir derybų vilkinimą. Jis atsakė:

– Juk pats buvai Konstantinopolyje, pažįsti juos geriau nei aš. Kaip tau pačiam atrodo?

Aš atsakiau:

– Kai kas tvirtina imperatorių laukiant, kol į Ferarą atvyks Vakarų šalių valdovai ir Bazelyje pasilikę Bažnyčios tėvai. Bet nei

jis, nei jo patarėjai nėra tokie kvaili, kad manytų, jog dar verta jų laukti. Tačiau Bažnyčių unijos nebus, kol nebus susitarta panaikinti Bažnyčių tarpusavio skirtumų. O nesiderėjęs nesusitarsi.

– Manai, kad graikai iš tiesų nori sudaryti uniją? – tyliai paklausė jis – jo veidas buvo labai liūdnas, bet akys gudriai šypsojo, tad jis atrodė keistai.

– Vieni nori, kiti nenori, – atsakiau. – Patriarchas – senas, ligotas žmogus, paklūsta imperatoriui. Besarionas tikrai nori unijos. O Markas Eugenikas neapkenčia visko, kas lotyniška. Tiesą sakant, panašu, kad imperatorius bijo savo vyskupų, bijo, kad kivirčai įsiliepsnos, virs nesutaikomais, jeigu jie pradės diskutuot. Unija ir kryžiaus žygis – vienintelė viltis imperatoriui apgint Konstantinopolį nuo turkų. Juk jie tenai gyvena kaip per apgultį. Bet imperatorius neturėtų manyti dėl Bažnyčių susijungimo susitarsiąs iššyk, visai nekliudęs mokymų skirtumų. Sutartis neturės jokios reikšmės, jeigu širdyje graikai liks schizmatikai.

– Vis dėlto jis tikriausiai šito sieks, – graudžiai nusišiepė daktaras Sekundinas. – Todėl visos kalbos tėra bergždi atsikalbinėjimai ir tai, ką mes rašome ir verčiame, neturi jokios reikšmės. Turėk galvoje, kad imperatorius šiuo atveju nepralošia, nors taip galbūt atrodo. Jam naudinga vilkinti laiką. Kiekviena diena popiežiui kainuoja didžiausius pinigus, o graikų reikalavimams nėra galo. Juk popiežius įsipareigojęs mokėti už jų išlaikymą ir skirti jiems dienpinigius, tad čia užtrukę jie nieko nepraras. O popiežiui kuo greičiau sudaryti sutartį – garbės klausimas. Tik unija įrodys krikščionims Feraros bažnyčios susirinkimo teisėtumą. Taigi, jaunasis mano sekretoriau Johanai, turi per akis laiko susipažinti su darbu ir geriau išmokti graikų kalbą klausydamas bergždžio tuščiažodžiavimo.

Iš tikrųjų sykiu su visu būriu patyrusių sekretorių ir vertėjų jis nusivedė mane į kitą įgaliotinių susirinkimą, jame turėjau džiaugsmo išgirsti kardinolą Čezarinį atvirai ir aiškiai dėstant Katalikų bažnyčios sampratą apie skaistyklą. Markas Eugenikas jam paprieštaravo, o tada kardinolas Jonas Turekremata puolė ginčytis su Marku Eugeniku. Tuomet graikai nutraukė susirinkimą, paprašė atidėti svarstymą, nes panūdo Bažnyčios tėvų raštuose surasti priimtinas skaistyklos pobūdį aiškinančias vietas

ir raštu pateikti atsakymus su priedais. Tik Besarionas įrodė, kad ir Graikų bažnyčia pripažįsta pomirtinę sielų apsivalymo vietą, bet ugnį neigė ir kaip bausmę nurodė tamsą arba audrą. Ugnis, jo manymu, amžinai dega tiktai pragare. Markas Eugenikas paprieštaravo jam taip pat piktai, kaip ir kardinolui Turekrematai, todėl mums paaiškėjo, jog kai kuriais atžvilgiais ir pačių graikų nuomonės dėl savos Bažnyčios mokymo skiriasi.

Tą vakarą grįžau vėlai, o daktaras Kuzietis nemigęs atkakliai laukė manęs ir sveikindamas mane sušuko:

– Sūnau, sūnau, manęs visai neatstūmė, o popiežius paskyrė man svarbų darbą! Krauk daiktus, nes jau rytoj keliaujame į Vokietiją.

Jis jau ilgai kamavosi iš liūdesio ir leido dienas užrašinėdamas savo filosofiją apie priešybių vienovę, nes širdies gilumoje buvo įsižeidęs, kad jo, išsilavinusio vyro, neišrinko diskutuoti su graikais. Šitai aš jam seniai buvau sakęs ir dabar, aišku, džiaugiausi, kad už nusivylimą jam buvo atlyginta. Bet savo užsidegimu jis manęs neužkrėtė. Priešingai, aš nusiminiau ir nuovylis užgniaužė gerklę, kai pagalvojau, kad greitai turėsiu išvykt iš Feraros, atsisakyti naujos tarnybos, kurion ką tik įstojau, draugų ir globėjų, kurių jau turėjau mieste, – taip, turėjau sau pripažinti nenorįs atsisakyti progos dar kartą pamatyti gražiąją Beatričę. Todėl nepatikliai paklausiau:

– Kokį darbą jums skyrė?

Jis papasakojo, jog Vokietijoje radosi pilkoji grupuotė, kuri savo pažiūrų neremia nei vienu Bažnyčios susirinkimu – nei Bazelio, nei Feraros. Jis turįs tuos pilkuosius paversti popiežiaus šalininkais ir sykiu atkalbėti kunigaikščius nuo Bazelyje pradedamos teisenos prieš popiežių. Gal jam taip pat teks kišti galvą liūtui į nasrus – nukeliauti net į Bazelį. Bet jis, esą, nebus vienas, nes popiežius šiam darbui skyrė įžvalgiausius ir sumaniausius vyrus. Daktaras Kuzietis minėjo kardinolą Albergatį, daktarą Parentučelį, ispaną Chuaną Karvajalį ir garsiausią tų laikų tomistą Joną Torkvemadą, tartum jų vardai būtų kėlę paties Kuziečio garbę ir glostę jo, kaip mokslininko, savimeilę, nes rodė, jog jį, Kuso žvejo sūnų, popiežius prilygina tiems vyrams.

– Tai Heraklio darbas, – šaltai pasakiau aš.

– Tai mano gyvenimo darbas! – sušuko daktaras Kuzietis. – Jei pasaulis mane prisimins, tai prisimins kaip taikdarį ir ginčų malšintoją. Toks turėtų būti Dievo tikslas, rodos, prigimtim ir išsilavinimu, visais patyrimais ir savo suvokimu, panašiu į apreiškimą, buvau ruošiamas tik šitam darbui dėl savo gimtinės ir šventosios Bažnyčios vienybės. Ak, Johanai, vėl pamatysime sraunius žalsvus Reino ir Nekaro vandenis, kvėpuosime gaiviu aukštumų oru, palikę Ferarą slogiam Italijos vasaros karštyje.

Vos atsispyriau norui keliauti, kai jis apsakinėjo Vokietijos žemes visokiais gražiais žodžiais lyg seniai iškamuotas skaudaus tėvynės ilgesio. Bet jau buvau per daug pamėgęs gražius Italijos papročius ir mokslingą draugiją ir negalėjau prisiversti keliauti po kraštus, kur papročiai barbariški, vynas rūgštus, o moterys augios ir dramblotos kaip karvės, kur didikai nemoka rašyti ir prastai kalba lotyniškai.

– Ne, daktare Mikalojau, – atsakiau, – man jūs geras ir aš labai prisirišau prie jūsų, bet daugiau su jumis keliauti negaliu. Nejau užmiršot, kad turiu tarnybą, gaunu algą iš popiežiaus kanceliarijos. Vokietijoje aš, kaip jūsų mokinys, niekur nepanaudosiu graikų kalbos.

Jis nustebęs pasakė:

– Johanai, mokslą ir žinių rasi visur. – Bet, neteisingai supratęs mano žodžius, džiugiai nusijuokė ir toliau kalbėjo: – Ir aš galiu tau mokėti algą, nes gerasis popiežius atlygino man Bazelyje patirtus nuostolius ir skirs man didesnius kelionpinigius, nei tikėjausi. Nejau nesupranti, Johanai, kad aš tau siūlau puikią ateitį, nes mano kelio gale, – jei viskas laimingai susiklostys, – šmėkšo vyskupo mitra, gal net kardinolo apdaras! Į kelionę vykstu ne dėl savo garbės, o dėl šventosios Bažnyčios labo, bet per pokalbį popiežius leido suprasti, jog už tą paslaugą gausiu atlygį.

Jis švelniai uždėjo man ant pečių rankas ir nuramino:

– Turbūt per menkai tavimi rūpinausi, turbūt turėjau sumokėti tau už paslaugas, bet juk iš manęs visada gaudavai, ko prisireikęs, nors gal per mažai mąsčiau apie tai, kad tu jaunas, kad pasaulietis ir kad privalai turėt kapšely pinigų. Kad būtum pasakęs man, ko tau reikia! Pats puikiausiai žinai, kad aš išsiblaškęs ir, kai įninku mąstyti, man mažai rūpi pasaulio tuštybė.

Tėviškas jo apskritų skruostų švelnumas, džiuguliu žibančios trumparegės akys mane suglumino.

– Tikrai ne dėl pinigų jus palieku, mieliausias daktare, – sumikčiojau aš. – Niekad šitaip nemanykit. Būsiu jums amžinai skolingas už gerumą ir pamokas. Bet ne šiaip sau noriu čia pasilikti ir nesmalsaukite, kodėl, nes pats gerai nesuvokiu. Bet kažkas man sako – man gyventi verčiau čia nei anapus kalnų.

Jis surimtėjo, pasistiebęs pasižiūrėjo man į akis, ir mane suėmė neapsakomas graudulys, kai pastebėjau, kaip nupliko jo galva ir kaip pagilėjo jo veido ir kaktos raukšlės. Man tikrai į akis sušoko ašaros, nes, kai pagalvojau apie sunkų jo darbą Vokietijos žemėse, atrodė, kad paleidžiu bejėgę avį vieną tiesiai vilkui į nasrus. Jo galva ant plono kaklo atrodė per sunki, pastirę antakių kuokšteliai darė jį panašų į apuoką, bet dėl rimtu susirūpinimu ir amžinu nerimu žiburiuojančių žalsvų akių jis man atrodė kitoks nei visi. Ir jo drovias, nuolatos ką nors čiupinėjančias mokslininko rankas buvau pamilęs. Nemažai menkų jo kliaudų mane erzino, per jį patyriau nemažai vargo ir, jaunatviškai trokšdamas tobulybės, ne visada įvertindavau be galo pakantų jo taikingumą ir amžiną siekį maldyti nesutarimus. Tik išsiskyrimo valandą suvokiau, koks jis man svarbus. Dar vaikystėje buvau patyręs kančių ir pažeminimų, todėl išmokau akmeniu paversti savo širdį, nerodyti švelnumo ir atsitverti nuo draugysčių, ir troškau ištrinti iš atminties visus mažumės prisiminimus, tarytum būčiau gimęs tik tada, kai lakštingala giedojo prie kapinių mūro. Bet dabar užtvaros manyje sugriuvo, aš parpuoliau ant kelių prieš tą nedidelio ūgio žmogų, išbučiavau jo rankas ir paprašiau:

– Oi, daktare Mikalojau, žiūrėkite savęs, kad nenutiktų nieko bloga. Bet jūs persergėjimais netikite, jei kokį reikalą laikote teisingu, – kaip netikėjote savo tėvu, kai trinktelėjo jums irklu per galvą ir knyga į vandenį įlėkė.

Jis atsakė:

– Labiau turime paklusti Dievui nei žmonėms. Ir Sokrato daimonas turėjo Dievo balsą, nors Sokratas buvo pagonis. Ribomis apibrėžiamame pasaulyje tiesa santykiška, tik dvasios balsas man pasako, kas teisinga ir kas neteisinga. Tas balsas dažnai nutraukia mano kalbą, kaip Sokratui, bet verčiau tegul nutraukia, nei aš gražiai pasakysiu tai, ką jaučiu esant neteisinga. Tik tai norėčiau

tau palikt, brangus abejokli Johanai. Bet man neramu tik dėl to, ar jau gali likti vienas. Šiaip jau tu, aišku, gali elgtis taip, kaip pats manai esant geriausia. Dėl šito tau nepriekaištausiu.

Man patiko jo draugingas spėjimas, kad, jam išvykus, liksiu vienas, nors širdyje jaučiausi vienas ir keliaudamas su juo, o jo draugija ir mokymas mano poelgiams neturėjo jokios įtakos.

– Žmogus visada vienas, – pasakiau atsargiai, nenorėdamas jo įžeisti.

– Ne, žmogus niekada nebūna vienas, – patikino jis. – Kaip stebuklingai suvokiau, žmogus gali pajusti amžiną Dievo buvimą ir save kaip ribotą Dievo dalį. Jeigu šitai suvoksi, niekada nebebūsi vienas – kaip aš nesu vienas. Šitas jausmas aukščiau už protą ir nuovoką. Šitai suvokęs, gali įtikėti.

– Jūs laimingas žmogus, mieliausias daktare, – atsakiau kartėlio graužiama širdim.

– Tik su Dievu žmogus patiria tikrą laimę, – tarė jis. – Tepasigaili manęs Kūrėjas, kokią baisią kovą kovojau, siekdamas pažinimo ir tikrumo teikiamos dangiškos laimės. Todėl turbūt neturėčiau prašyti, kad karštoj jaunystėj tau atsivertų dvasios akys. Tu labiau tiki savo žemiška rega, nors kaip tik juslės klaidina labiausiai.

Išsiskyrimo liūdesio apimtas, jis šyptelėjo ir pasakė:

– Galiu tau tai įrodyti papraščiausiu bandymu. Sukryžiuok smilių ir didįjį pirštą ir jų galiukais paliesk nosį. Užsimerk ir atsakyk, kiek turi nosių.

Padariau taip ir, palietęs pirštų galiukais, tikrai supratau turįs dvi nosis.

– Tai tik vaikiškas pokštas, – tarė jis. – Bet matematikos ir žvaigždžių tyrimas ir mano draugo Toskanelio įrodymai mane įtikino, kad Žemė – tai rutulys, nors mūsų akys liudija kita. Maža to: Žemė negali būti Visatos vidurys, nes begalybėje negali būti vidurio, kiekvieną begalybės vietą galima laikyti viduriu. Todėl tikėtina, kad Žemė Visatoje juda taip, kaip Saulė ir žvaigždės. Ir šį suvokimą atskleidžiu tau kaip tikrą dalyką, ir per šį svaiginantį vaizdą gali suprasti Dievo begalybę ir tai, kad Dievas daugiau, nei žmogus gali apibrėžti žodžiais. Todėl negalime skurdžiais žodžiais nusakyti, kas yra Dievas, daugių daugiausia galime nusakyti, kas Jis nėra.

– Oi, daktare Mikalojau, – tariau. – Žinau tik tiek, kad gimiau šiame pasaulyje ir šiam gyvenimui, todėl ir gyvenu šio gyvenimo ribojamas. Gal aš aklas, gal jaunas ir kvailas, bet man jūsų mokymas atrodo pragaištingas. Tikro pažinimo nėra, gėris ir blogis nenuneigia vienas kito. Tik tiek iš jūsų žodžių suprantu, nes neturiu tokio mistiško įžvalgumo. Ir tai, ką dabar pasakėt, mane dar labiau įtikino, kad visa būtis beprasmiška ir žmogaus gyvenimas niekingas Visatoje, žmogus iš tiesų niekingesnis už dulkelę.

Malonus Kuziečio veidas sugriežtėjo, ir jis, rimtai žvelgdamas į mane, pasakė:

– Gavai sunkų palikimą, Johanai, bet kažkas man sako, jog pajėgsi jį nešti, kad užaugsi ir tau akys atsivers. Manau, tau būtų lengviau gyventi be pažinimo naštos ir be jos net laimingesnis jaustumeis – matuojant žemišku matu, bet tai nėra tikroji laimė.

– Kad bent karštumo turėčiau, – tariau, – bet mano jaunystė šalta, protas persergsti kiekviename žingsnyje, aš niekuo netikiu, pirmiau neišmėginęs savo kailiu. Taip pat spėju, kad šitas suvokimas radosi iš prigimties švelnumo, kai raminau sielą, kamuojamą vidinių prieštaravimų. Mano prigimtis kitokia negu jūsų ir nesitikėkit, kad subrendęs būsiu įžvalgus kaip jūs. Jau dabar tai jums sakau, idant per daug nesitikėtumėte iš manęs, nes su jumis noriu būti visiškai atviras. Veikiau manau, kad tik malonus jūsų pavyzdys nejučia mane kaustė, ir gal širdyje aš noriu su jumis išsiskirti, kad galėčiau daryti tiek bloga, tiek gera, nes, šitiek žinių sukaupęs, jau supratau, kad gera neturi didesnės vertės nei bloga, o gėrio ir blogio vertinimas priklauso nuo šalies ir tautos papročių, ir tai, kas anksčiau buvo laikoma bloga, dabar leistina ir priešingai, todėl viskas iš tiesų labai sąlygiška, – taip sąlygiška, kad, norėdamas padaryti gera, gali nepataisomai pakenkti.

Daktaras Kuzietis švelniai pasakė:

– Tu ne toks. Tik dar nepažįsti savęs.

Daugiau nieko nekalbėjom, aš ėmiau krauti jo daiktus, o kitą dieną nupirkome jam naują kelioninę skrynią ir suradau vieno iš vyskupų tarną vokietį, kuris panoro jį lydėti ir rūpintis jo kelionės patogumais. Tą vokietį buvo taip nukamavus Ferara ir visa, kas itališka, kad jis laimino Kūrėją, galėdamas grįžti į tė-

vynę. Jis sakė išsiilgęs alaus ir tikros dešros po Feraros vyno bei varlių šlaunelių, o aš stengiausi jam patarti, kaip turėtų rūpintis daktaru Mikalojum, žiūrėti, kad šis nesušlaptų kojų, sotintų pilvą šiltu valgiu, ir saugoti, kad, įsitraukęs į savo mintis, nenukristų nuo arklio ir neprisitrintų skausmingų joties žaizdų.

Išsiskiriant daktaras Kuzietis mane baisiausiai apstulbino, už visas paslaugas atsidėkodamas penkiolika auksinų gražiame odiniame kapšelyje. Nusigandęs atsisakiau ir pridūriau, kad negali sau šito leisti. Jis tarė:

– Menkiems savo poreikiams aš turiu net per daug. Tu jaunas, tau reikia drabužių, popieriaus, knygų, gal nori ir draugams dovanų nupirkti, nes dovanoti – ko gera, didžiausias džiaugsmas, kurį galima patirt už pinigus. Todėl suteik man tą menką džiaugsmą.

Dar jis pasakė:

– Aš nemoku tvarkyti buities ir nežiūriu savo išvaizdos, man gana, kad aš nusiprausęs ir kad mano apsiaustas nesuplyšęs. Bet kai kurie rengiasi nuskarusiais drabužiais iš didelės tuštybės, tartum norėdami pasipuikuoti ir patraukti kitų dėmesį. Tad filosofiškumo drabužiais neįrodinėk, nes tik jaunystė tave tam akina. Įsigyk geriausius, savo luomui deramus drabužius ir nesibaimink barzdaskučio. Pinigų labai netaupyk, o verčiau švaistyk juos, jei bijai, kad jie tau taps našta, ir tik porą auksinų atsidėk juodai dienai. Švaistyti pinigus labai malonu, kaip patyriau ruošdamasis kelionei ir pirkiodamas nereikalingus bei prašmatnius daiktus. Tokių džiaugsmų teikia turtas ir tu vienąkart pasijusk turtingas, kaip aš šiomis dienomis.

Žingsniavau greta, įsikibęs į jo arklio balną ir, klausydamas jo ramių patarimų, nulydėjau jį gerą kelio gabalą už miesto. Galop sustojau vasaros nusausintam kely ir spoksojau jam pavymui, kol arkliai dingo iš akių lygumos pakraštyje. Akys degė, širdį skaudėjo dėl jo parodyto nepelnyto gerumo. Jis buvo mažo ūgio, bet didžios dvasios ir išsiskyręs su juo jaučiausi lyg galutinai kažką praradęs. Ir vienas jaučiaus kaip niekad. Išsukau iš kelio ir be tikslo klaidžiojau po mišką, kol atsidūriau meldais užžėlusioje upės pakrantėje. Tenai atsiguliau, traukiau šnervėm žolės ir dumblino vandens kvapą ir, kai stebeilijau į bekraštį žydrą dangų, žemė po manim tarytum lingavo.

Po kurio laiko vėjas atnešė bjaurų salsvą kvapą, nuo vaikystės puikiai man pažįstamą kvapą. Išsigandęs atsikėliau ir, kiek paieškojęs, užėjau pakrantėje gendantį negyvėlio kūną, kurį dengė vos keli skarmalai. Kūnas buvo apgraužtas lapių ir vabalai jau šmirinėjo jo ertmėse. Kažkas mane paakino pakalbinti negyvėlį ir pasakiau:

– Guli šičia ir niekas neklausia, iš kur atėjai ir kur keliavai. Kur dabar tavo dvasia, kur tavo mintys? Dabar, save pamatęs, turbūt jau netikėtum, kad prisikelsi Paskutinio teismo dieną.

Pagalvojau apie žmogaus sielą, pagalvojau, kad smūgis į galvą ir kaukolės lūžis linksmą ir guvų žmogų gali paversti drebančiu, varganu bepročiu. Pagalvojau ir apie apsigimusius silpnapročius, kurių joks išminties blyksnis neskiria nuo gyvulio. Ir apie senukus, kurie, metams bėgant, praranda atmintį ir veblena niekus kaip vaikai. Kur jų vadinamoji nemirtinga siela, kokiame smegenų ar žarnų vingyje ji glūdi? Uosdamas lavono smarvę, vėl kaip savo pabudimo rytą, pagalvojau: „Tik mirtis tėra tikra."

Bet jau nebuvau toks kaip anksčiau – nors puikiai supratau, jog tik vargų ir nemalonumų patirsiu pranešęs apie rastą negyvėlį, leidausi ieškoti žmonių ir, ilgai vaikštinėjęs, užėjau porą valstiečių, kurie dalgiais pjovė žolę, o moterys, per karštį vienais marškiniais, krovė ją į kauges. Jie sunkiai suprato, ką noriu pasakyti, ir mano radinys jų visai nesudomino. Galų gale pavyko nusivilioti juos į mišką, bet vienas vyrų tik apvertė negyvėlį šakių kotu, norėdamas pažiūrėti, ar po juo nėra ko nors vertinga, bet iš po palaikų pasklido tiktai vabalų vibždynė. Valstiečiai pasakė nieko negalį padaryti. Tai turbūt tik kokio nors nusikaltėlio ar klajūno kūnas. Jie tik persižegnojo ir jau rengėsi grįžti prie savo darbų.

Bet aš turėjau pinigų ir kažkas mane ragino palaidoti tą nepažįstamojo lavoną, kuris niekam nerūpėjo. Turbūt žmogus – vienintelis žmogaus brolis, pagalvojau ir, jei negaliu to brolio mylėti, tai galiu bent pagailėti. Todėl daviau valstiečiams pinigų ir visi drauge nupėsčiavome į jų varganą kaimą, ten nupirkau šiokį tokį karstą ir išsinuomojau valtį numirėliui nugabenti, nors visi dygėjosi to darbo ir įtariai žvilgčiojo į mane, nesuprasdami, kodėl aš, visiškai svetimas žmogus, įsimaniau būtinai palaidoti negyvėlį kapinėse.

Kunigas taip pat griežtai atsisakė palaiminti nežinomo žmogaus palaikus, todėl turėjau duot visą auksiną, kad sutiktų vykdyti pareigą. Ir duobkasiui sumokėjau, liepęs paskambint bažnyčios varpu prieš palaiminimą. Mano kvailybė sužadino tokį smalsumą, kad galiausiai pavakare laidojant numirėlį apie kapą būrėsi minia žmonių. Jie neva pagaliau suprato, jog iš tiesų laidoju plėšikams į nagus pakliuvusį savo brolį, reiškė man užuojautą, dauguma moterų verkė. Baigdamas savo keistą pramogą, kaimo nakvynės namuose velionio brolio atminimui surengiau vakarienę kunigui ir valstiečiams ir nupirkau visą indą vyno. Jie gėrė, o aš nuo durų žiūrėjau į melsvai raudoną vakaro prieblandą, juodus kiparisų kamienus ir tikrai pasijutau tartum brolį nulydėjęs į kapus.

Bet ir išgertas vynas kunigo įtarimų neišsklaidė, jis spoksojo į mane ir ėmė nerišliai paistyti, kad prigimtis visada parveda žudiką į nusikaltimo vietą, tikindamas, jog nei vienas protingas žmogus šitaip neišlaidautų ne savu reikalu. Tik norėdamas atpirkti nuodėmę žmogus galįs taip pasielgti, pridūrė jis ir pareikalavo pasisakyti vardą ir kur gyvenu mieste – tam atvejui, jei pareigūnai susidomėtų šiuo keistu įvykiu.

Nelabai paisiau jo šnekų, o tik gėriau vyną ir kaip velionio atminimą pasiėmiau patina apsitraukusią jo diržo sagtį. Virš lygumos pakilus raudonam mėnuliui, neatsisveikinęs išėjau ir pernakvojau šieno kupetoje netoli miesto. Kai atidarė miesto vartus, iškart nuskubėjau į mišias, o paskui į daktaro Sekundino raštinę versti graikų pasakytų kalbų. Daugiau nemąsčiau apie tai, kas nutiko. Tik velionio diržo sagtį švariai nutryniau ir pamačiau daugybę kabliukų – tarytum ji būtų buvus maurų darbo, bet tikrai neatrodė brangi. Vis dėlto nusprendžiau pasilikti ją kaip prisiminimą, vildamasis, kad atneš man laimę, nors širdyje netikėjau amuletais nei talismanais.

Bet per tą diržo sagtį nutiko kai kas nepaprasta ir keista ir, jei būčiau buvęs bent kiek prietaringas, būčiau patikėjęs vaiduokliais ir burtais.

V

Po daugybės graikų kivirčų ir Besariono bei Marko Eugeniko pranešimų apie *purgatorium* dogmą pagaliau priėjome prie tokio galutinio graikų pareiškimo: „Iki prisikėlimo pasmerktieji dar nėra atlikę bausmės. Tik kūnui prisikėlus bausmė atliekama iki galo. Dievobaimingųjų sielos po mirties iš karto patiria palaimą, kurią siela jaučia, bet prisikėlusiojo palaimą sustiprina spindesys, nuo kurio kūnas švyti kaip saulė."

Daugiau nieko graikai nepaskelbė apie savo tikėjimą, o toliau diskutuoti atsisakė. Kadangi patys ne viską gerai suprato, o tik patvirtino tai, ką Bažnyčios tėvai visada, visur ir lygiai taip pat liudijo, ginčytinus dalykus leisdami kiekvienam suprasti savaip, todėl ir toks pasiekimas mums atrodė laimėjimas, nors jų išvada prieštaravo aiškiam ir paprastam Katalikų bažnyčios mokymui. Per tos dienos laisvą diskusiją turėjau užrašinėti Besariono pareiškimus, o tai nebuvo sunku, nes jis šnekėjo graikiškai ir savo pasisakymus į lotynų kalbą vertė pats, be daktaro Sekundino pagalbos. Greitosiomis perrašiau pasisakymus ir parėjau į savo butą persirengti, nes ketinau nunešti perrašytas kalbas Besarionui patikrinti ir pataisyti, pats tikėdamasis tuo tarpu paskaitinėti „Suidas codex", kaip visada.

Bet prie vartų mane pasitiko gražioji namų šeimininkė. Mudviem susitikus, ji dažniausiai paslaptingai nusišypsodavo, bet dabar buvo išsigandusi ir pasakė, kad manęs laukia baugus svečias, kuris, neprašęs leidimo, užėjo į mano kambarį. Bergždžiai klausiau jos, kuo tas svečias baugus. Ji negalėjo paaiškinti, tik persižegnojo ir paprašė kuo greičiau išprašyti iš namų tą keistą lankytoją.

Jau buvo pradėję temti, o mano kambaryje stovėjo dar nesenas, mirtinai nubalęs vyras kažkokiom baisiom ir nuožmiom akim. Juoda barzda buvo susivėlusi, jis siaustėsi apsiaustu lyg šalčio

krečiamas, nors buvo karšta vasaros diena. Jis iš tiesų atrodė toks keistas ir nežmogiškas, kad krūptelėjau, jį pamatęs.

– Ko iš manęs norit? – irzliai paklausiau aš.

– Ar nepažįsti manęs? – paklausė jis savotiškai šypsodamas ir be jokio piktumo.

Smarkiai papurčiau galvą, pagalvojęs, jog jis turbūt beprotis.

– Atidžiai pasižiūrėk, – paragino jis, o kambarys tolydžio niuko, todėl jo veidas atrodė baltas kaip vaiduoklio. – Nejau lapės taip baisiai apgraužė man veidą, kad jau nebepažįsti?

Iš baimės mane visą išmušė prakaitas.

– Gal jūs kliedit? – išspaudžiau aš.

Jis sujudėjo tarsi žengdamas artyn ir aš prieštariai iškėliau rankas, nes pajutau nuo jo einant šaltą dvelksmą.

– Ar tu ne tas, kuris už savo pinigus kaime palaidojo rastą negyvėlį? – paklausė jis. – Gerai. Atėjau tau padėkoti už tą paslaugą, bet ar turi kokį įrodymą, kad palaidojai kaip tik tą žmogų?

Su palengvėjimu pagalvojau, kad jis ieško pradingusio giminaičio. Išsiėmiau diržo sagtį ir parodžiau.

– Būtent šitai, – pasakė jis, praskleidė apsiaustą ir parodė tokią pat diržo sagtį. – Ji mano, bet tu nieko bloga nemanyk ir manęs nebijok. Atėjau tiktai sagties susigrąžinti ir padėkoti, nes padarei man didžiausią paslaugą, kokią žmogus gali padaryt kitam. Todėl vien gera tau linkiu.

– Išeikite! – sušukau, visas drebėdamas iš baimės. – Jūs pamišęs ar šiurpius juokus krečiate?

– Broli, – atsakė jis, – sagtis tavo rankoje liudija, kad tu man brolis. Teišsipildo tai, ko labiausiai trokšti. Kaip aš prisikėliau iš kapo tau padėkoti, taip išsipildys ir tavo karščiausias noras.

Jaučiau nuo jo dvelkiant mirties šaltį ir net krustelėt negalėjau, atrodė, kad sapnuoju blogą sapną. Bet į galvą dingtelėjo beprotiška mintis, nes kilo beprotiškas noras, todėl į juoką atsakiau dar baisesniu juoku sušukdamas:

– Kad ir pragaro dvasia esi, ištesėk savo pažadą – leisk dar sykį susitikt su Beatriče!

– Su Beatriče, – pakartojo jis. – Tikrai nieko daugiau nenori, galėdamas paprašyti?

Man išdžiūvo gerklė, aš papurčiau galvą. Jis gūžtelėjo pečiais ir su panieka pasakė:

– Dar šįvakar ji bus tavo glėbyje, jeigu grąžinsi man sagtį.

Aš tik prunkštelėjau iš juoko, nes tai buvo kvailystė.

– Nežinai, ką kalbi, – pasakiau. – Tai rodo, kad tu sukčius, todėl negrąžinsiu sagties. Ji ne tavo, o mano.

Jis pasidairė į šalis lyg per ilgai užsibuvęs.

– Turėkis tą sagtį, – tarė. – Kam ji man dabar! Bet teišsipildo tavo noras, idant manim patikėtum. Dėkui už paslaugą. Daugiau niekada manęs nematysi.

Jis staiga apsisuko ir išėjo, negirdimai uždarydamas duris, ir jo žingsnių laiptais negirdėjau. Atsitokėjęs atplėšiau duris ir puoliau iš paskos, bet, gatvėje pasižiūrėjęs į vieną ir kitą pusę, jo nebemačiau, o ir sutema jau buvo nusileidus. Spėjau, kad jis priklauso kokiai nors slaptai brolijai ar plėšikų gaujai, kurios skiriamasis ženklas – ta kabliukais išgražinta sagtis. Sužinojęs, kad negyvėlis surastas, jis panūdo savom akim įsitikinti, jog aš radau kaip tik tą numirėlį, ir sumanė mane pagąsdinti, kad jo neieškočiau. Iš kunigo tikrai galėjo sužinoti mano vardą ir kur gyvenu. Nieko ypatinga čia negalėjo būti. Prietaringesnis žmogus būtų suglumęs, bet man viskas paaiškėjo, kai jis įkliuvo į mano suregztą kilpą ir pažadėjo, kad Beatričė dar tą patį vakarą bus mano glėbyje. Tą pažadą ištesėti tikrai galėjo tiktai pragaro dvasia. Vėl nusijuokiau, bet vis dėlto nukrėtė šaltas drebulys ir, rengdamasis geruosius drabužius, dairiausi į šalis. Dabar jau gailėjausi, kad jo nepaliečiau ir savom rankom neįsitikinau, jog tai gyvas kūnas.

Man išeinant šeimininkė pakilo nuo kėdės, ant kurios sėdėdama megzdavo, ir paklausė:

– Ar jis jau išėjo? Kas tas baisūnas?

Paslaptingai šypsodama malonia šypsena, ji prisiartino prie pat manęs ir pataisė apykaklę.

Atsakiau, kad tas vyras išėjo ir kad nebėra ko bijoti.

– Paprastai aš nieko nebijau, – tarė ji. – Bet mano vyras išvažiavęs, todėl išsigandau to atėjūno. Užsirakinsiu duris. Garsiai belskit, jei užtruksit iki vėlumos, nes aš kietai miegu.

Jos vyras buvo druskos pirklys ir kartais keliaudavo į Komakją. Pamaniau, kam jai keltis dėl manęs, juk turi tarnaitę, bet ji atsakė, jog tarnaitė vasarą miega arklidės pastogėje, nes karšta.

– Nesibaiminkit, kad sutrukdysit, pone Johanai, – pridūrė ji. – Mielai jums patarnausiu, nes visada gražiai ir mandagiai su

manim elgiatės. Ar jums, vienam, neilgu tėvo ir motinos, seserų ir brolių čia, svetimame mieste?

Jos netikėtas šnekumas mane suerzino, bet pamaniau, jog ji plepa vien iš palengvėjimo, kad tas prašaleivis išėjo. Laimė, jos vaikas kaip tik tą akimirką pratrūko rėkti, todėl nuėjo jo raminti. Bet ji visai nesidrovėdama praskleidė drabužį, apnuogino baltą apvalią krūtį ir, slaptingai šypsodama, ėmė žindyti vaiką. Ji buvo aukšta, daili moteris, rudom it aksomas akim. Skubinai išėjau, nes, kai į ją žiūrėjau, ėmė kaisti skruostai.

Per ilgai užtrukau, nes Besarionas pasitiko mane prie savo namų vartų ir, paėmęs už parankės, iškart išsivedė.

– Paskubėkim, – tarė, – jau vėluojam į mūzų draugiją. Gydytojų ir filosofų kunigaikštis mūsų laukia.

Jo žodžiai mane taip suglumino, kad žengiau su juo kažką mikčiodamas apie užrašų patikrinimą. Jo didelis veidas iš apmaudo nuraudo ir jis metė nederamą žodį, pasakydamas, kur tuos popierius derėtų kišti. Matyt, graikai vėl buvo susiginčiję, o unijai prieštaraujantys jų vyskupai Besariono dabar neapkentė labiau negu lotynų.

– Imperatorius vėl uždraudė disputus, – pasakė jis. – Imperatorius medžioja, naikina kunigaikščio stirnas ir fazanus. Unijai sudaryti tereikia geros valios, o jos trūksta. Kad būtų galima susitart nors dėl bendros veikimo krypties – *in necessariis unitas, in dubiis libertas* – patvirtinti tapačius liudijimus, o ginčytinais atvejais suteikti laisvę kiekvienam tikėti tuo, kas įtikimiausia, jei tai neprieštarauja dogmoms. Bet ir viena, ir kita pusė šito baisisi labiau negu šėtono. Įstatymo bažnyčia ir laisvės bažnyčia nesutaria. Todėl telieka ieškoti paguodos mūzų draugijoje ir pažiūrėti, ar mūsų laikų filosofai geriau sutaria dėl Platono ir Aristotelio skirtybių.

Tik tada, kai jis nusivedė mane į sodą, kur skardėjo trimitų ir būgnų muzika ir puotos stalus šiltą vasaros vakarą nušvietė ramios žvakių liepsnelės, pamėginau ištraukti ranką, sakydamas, jog manęs čia niekas nekvietė.

– Juo didesnė gėda lotynams, – pasakė jis taip nerūpestingai, kad įtariau jį iš anksto apmaldžius apmaudą vynu.

– Man pasiūlė atsivesti patinkamą svečią, bet dabar nei vienas iš tautiečių man nepatinka, todėl pasirinkau tave.

Jis nusivedė mane prie ūžiančio, kvatojančio svečių būrio daktaro Benco sode, kur garbingoje vietoje sėdėjo pats markizas Nikolas ir lotynų bei graikų mokslo vyrai pramaišiui. Pažinau imperatoriaus vyriausiąjį bibliotekininką ir žilabarzdį Gemistą Pletoną, bet paskui man akys apžilpo ir daugiau nieko nebemačiau – tik kunigaikščio dukterį Beatričę, kuri vainikavo svečius gražiais gėlių vainikais.

Man ji atrodė kaip pavasaris. Šviesias garbanas buvo susirišus sidabrine juostele, vilkėjo graikišką apdarą, bet pagal naujausią prancūzišką kirpimą vieną krūtį buvo prisidengus tiktai permatomu audiniu. Rankas irgi buvo apsinuoginus, basnirčia buvo įsispyrus į sidabriškus sandalus, raišteliais apsivijusi grakščias blauzdas. Nuogas garbanotas berniukas atnešė krepšį, ji išėmė iš jo vainiką ir uždėjo Besarionui ant galvos.

– Platonas nedraudė dailiems jaunuoliams dalyvauti puotose, – pasakė Besarionas. – Šįvakar svečio rangą apibrėžia tik aukščiausio gėrio, pažinimo ir tobulo grožio siekis. Kitokio luomo ir rango nepripažįstame.

Jis stumtelėjo mane prie Beatričės ir ta įstabaus grožio mergina krūptelėjo, atpažinusi mane. Skruostus jai užliejo raudonis, bet mano akių ji nesilenkė ir šypsodama uždėjo man vainiką. Žinodama, kad yra graži, tviskančiom akim atlaikė visų susižavėjusius žvilgsnius. Jeigu būčiau turėjęs drąsos, būčiau atsiklaupęs ir pagarbinęs jos grožį. Buvau suglumęs ir apžilpęs, bet sykiu kraujas gyslose sustingo, kai pagalvojau, ką reiškia tas netikėtas susitikimas. Laimė, Besarionas mane nusivedė pristatyti puotos šeimininkui. Buvau girdėjęs, kad tas storulis, gyvenimo džiaugsmu trykštantis daktaras Ugas Bencas lygiai gerai išmano visas pažinimo sritis. Iki apsistodamas Feraroje jis skaitė paskaitas Florencijoje, Bolonijoje, Paduvoje, net Paryžiaus universitete ir tomis paskaitomis nusipelnė padėkos visam gyvenimui. Jis atsistojo, apsikabino Besarioną ir man leido pagarbiai pabučiuoti ranką. Pats buvo taip įsilinksminęs nuo vyno, kad į mane bemaž nekreipė dėmesio. Palikęs vietos šalia savęs Besarionui, jis mandagiai nurodė taurininkui pavėdėti mane į vietą, labiau pritinkamą pagal luomą, – prie nuošalaus stalelio krūmų šešėlyje.

Jeigu būčiau troškęs žinių, tą vakarą būčiau turėjęs puikiausią progą jas ryte ryti klausydamas garsiausių tų laikų mokslininkų.

Didžiuma svečių tikriausiai jau nuo popietės bendravo sode ir prie stalų, bet, mums atėjus, diskutuoti susibūrė aplink vakaro šeimininką. Jis garsiai sušuko, kad kiekvienas gali jo klausti, ko nori, iš bet kurios mokslo srities, ir pažadėjo atsakyti remdamasis senųjų mokslininkų raštais. Jis ir atsakinėjo tokia gražia kalba ir taip nuodugniai visa pagrįsdamas senąja lotynų bei graikų išmintimi, kad net pavydžiausi klausytojai pratrūko susižavėjimo šūksniais, nors tą susižavėjimą sustiprino vynas. Bet, slenkant vakarui, pašnekesys vis labiau panėšėjo į disputą apie Platoną ir Aristotelį, idėjas ir bendrąsias sąvokas, realizmą ir nominalizmą. Senasis Gemistas Pletonas kalbėjo apie Proklą ir įžvalgiais palyginimais aiškino Aristotelio ir Platono mąstymo skirtumus, todėl daugis lotynų šūkčiojo ir sakė, kad norėtų suderint abu mokymus. Pakilo mėnuo, sodo medžių bei krūmų kvapas darėsi slogus, kūną kaitino maloni vyno ugnis.

Bet aš nieko nesiklausiau ir man nerūpėjo, koks yra Dievas – transcendentinis ar imanentinis, ar Platonas ir Aristotelis – Bažnyčios mokymo pirmtakai, ar jų mokymai prieštarauja Bažnyčiai, ar bendrosios sampratos ir idėjos – iš Dievo minčių ir pačios esybės, ar tai tik žodžiai. Man nereikėjo supratingu veidu iš tuštybės apsimetinėti, kad klausausi, ir linksėti galva linksint mokslo vyrams, kaip darė kai kurie kilmingi jaunuoliai, gerai nesuprasdami lotynų kalbos, nes į mane niekas nekreipė dėmesio. Aš žiūrėjau tik į Beatričę ir visa savo esybe jaučiausi jaunas, gyvas ir išsiilgęs įstabiausio žemiško grožio apraiškos. Šviesūs plaukai ir rudos akys, baltos rankos ir pečiai, žaviai aikštinga, išdidi šypsena – visa kuo ji man buvo svarbesnė už filosofiją. Šito dar nebuvau patyręs ir, kaip kad pamatęs keistą pašalietį savo kambary, visas išprakaitavau supratęs, jog tikrovė kupina baugesnių paslapčių, nei maniau; dabar pats pasijutau lyg savyje atradęs pašalietį – šalčiu alsuojančią, valingą būtybę, kuriai svarbu vien beprotiškas tikslas.

Greitai pastebėjau, kad Beatričę suėmė nuobodulys, o gal ji pasijuto atstumta, nes jos apvainikuoti svečiai įsigilino į sunkiai vokiamą pašnekesį ir beveik nekreipė į ją dėmesio. Galų gale ji atsistojo, pasiėmė nuo stalo nedidelį auksinį narvelį su gražiu paukščiu ir lyg žibintą rankoje laikydama nuėjo abejinga, nugrimzdusi į savas mintis. Praeidama žiūrėjo tiesiai į mane, bet

lyg nepažindama, užmiršusi ir mėnesienoj pro medžius nutipeno į atokesnę sodo vietą, kurios nepasiekė nei paprastų, nei tošinių deglų šviesa. Pakilau ir nusekiau jai iš paskos.

Tvieskiant mėnesienai, apnuogintu petim ir krūtimi lyg per miegus žengdama su auksiniu narveliu, ji atrodė stulbinamai ir nežemiškai. Kiek palenkusi galvą, svajingai žvelgė prieš save, stengdamasi visą laiką būti mėnulio šviesoje. Išėjau iš medžių tamsumos ir paklausiau:

– Ieškote žmogaus, kaip Diogenas su žibintu?

Ji krūptelėjo tarsi atitokus iš svajų, nors tikriausiai visą laiką jautė, kad stebiu ją.

– Kaip drįstate mane kalbinti, – atrėžė ji. – Kas jūs?

Aš tylėjau, o ji netikėtai nusišypsojo ir pasakė:

– Ak, jūs iš tų graikų. Rodos, mačiau jus su arkivyskupu Besarionu.

Tik tada supratau, jog ji iš tiesų mane palaikė graiku. Prie bažnyčios matė mane su Besarionu ir čia aš atėjau su Besarionu. Bet, pamaniau, gal dėl to atrodau įdomesnis ir jos netaisiau.

– Jie ten, – pasakiau, – remdamiesi senais raštais įrodinėja tobulą ir nenuneigiamą Dievo grožį. Gal bedančiams senukams tokių įrodymų reikia! Man gana jus pamatyti, kilmingiausioji, kad patikėčiau dangaus grožiu.

– Tikrai? – paklausė ji. – Manau, klystate. Man sakė, kad rudos akys nedera su šviesiais plaukais. Mano burna turbūt per didelė, nosis trumpa, nors tiesi. Bet krūtinė graži ir aš drįstu ją rodyti. Dauguma tų skrupulingų dvasininkų į ją nežiūrėjo, o suko akis lyg bijodami pagundos. Bet tobulas grožis nenuves į pagundą, nes jis dieviškas. Man tikrai skaudu dėl priekaištų, kurių išgirdau, nes šitoks apdaras leidžiamas Prancūzijos karaliaus rūmuose, jei tik moteris turi ką rodyti. Turbūt žinote, jog šį kirpimą sugalvojo gražioji Cecilija Sorel.

Ji kalbėjo gyvai ir laisvai, lyg, pastebėjusi mano sutrikimą ir įkarštį, norėdama duoti man laiko atitokti. Kalbėdama sukiojosi, kad pamatyčiau drabužį iš visų pusių. Ir linksmai šypsodama tęsė:

– Ją vadina gražiausia pasaulio moterim, – ar ne tiesa, sako, kad ir karalius iš jos turi nemaža naudos, nes savo grožiu privilioja jam į šalininkus gabių vyrų kariauti su anglais. Buvau

dar vaikas, kai anglai sudegino Mergelę, nes ji vilkėjo vyrišką apdarą. Ir aš norėčiau apsirengti kaip vyras ir joti į karą. Ar mėgstate medžioklę su sakalais?

– Kodėl jūs šito klausiate? – pratariau suglumęs.

– Ak, užvis nuostabiausia ankstyvą rytą joti į mišką, – atsakė ji. – Kai sakalas surikęs pakyla nuo rankos, aštriais nagais įsikerta fazanui į sprandą ir šio ryškios plunksnos pasklinda ore, aš nesusituriu ir šaukiu iš džiaugsmo. – Ji tiriamai pasižiūrėjo į mane ir palietė man ranką. – Pamaniau, jei mėgstate medžioklę su sakalais, galėtumėte kada nors prisidėti prie mūsų. Juk žinote – mano tėvas stengiasi, kad Feraroje jums būtų smagu.

Supratau, jog ji nenumano mano luomo ir padėties. Mane apėmė neviltis.

– Ar tikit raganystėm, kilmingiausioji Beatriče? – paklausiau.

– Oi, – šūktelėjo ji, – nekalbėkite apie baisius ir nemalonius dalykus šitokį vakarą!

– Papasakočiau jums istoriją, – pasakiau. – Ta istorija susijusi ir su jumis. Tikriausiai nenumanote, kad nuo Velykų ryto galvojau vien apie jus ir kaip nuostabiausios dovanos tetroškau vėl jus pamatyti.

– Nesuprantu, ką turit galvoje, – išdidžiai atsakė ji. – Velykų rytą?.. – Ji papurtė galvą lyg užmiršus mudviejų susitikimą ant bažnyčios laiptų.

– Aišku, neprisimenat manęs, – suskubau pridurti. – Jūs – saulė. Tas, kuris jus pamato, apžilpęs prisimena tik jus. Aš jūsų kelyje tiktai šešėlis, kuris išnyks. Negaliu, net nemėginu varžytis su kilmingais ir didžiais vyrais, kurie vien už jūsų žvilgsnį turbūt gyvybę paaukotų. Bet leiskite papasakoti tą istoriją. Ji tokia keista, kad sunku patikėti, jog nutiko mūsų laikais.

Beatričė pastatė paukščio narvelį ant marmurinio suolelio, atsisėdo ir pakėlė veidą į mėnulį. Greitai papasakojau, kaip vaikščiodamas po mišką radau negyvėlį, kaip akimirkos įgeidžiu jį palaidojau, kaip niūrus it mirtis vyras atėjo pasiimti diržo sagties ir atsidėkodamas pažadėjo išpildyti mano karščiausią troškimą ir kaip nejučia tas troškimas išsipildė.

Iš mano pasakojimo ji turėjo suprasti, kad aš ne graikas ir kad apskritai padėtis man neleidžia su ja kalbėtis. Atrodė, klausydamasi ji nuobodžiavo ir nelabai patikėjo tuo, ką papasakojau.

– Parodykite man tą sagtį, – nepatikliai paprašė.

Išėmiau sagtį iš diržo kapšelio ir parodžiau. Ji paėmė, pavartė.

– Tokia prasta varinė sagtis, – tarė su panieka ir vėl ištiesė ją man. – Pasiimkit, ji man baisi. – Ji žiūrėjo į mane palenkusi galvą ir šiurkščiai pasakė: – Neįtikėtina.

– Taip neįtikėtina, kad kažin ar pats būčiau sugalvojęs, – pasakiau.

– Visai ne, – tarė ji. – Kai laikau tą sagtį, mane ima krėst drebulys, kaip per nukirsdinimą, kai kraujas plūsteli iš kaklo. Galiu patikėti, kad siela vaiduoklio pavidalu iš skaistyklos grįžo pas jus, nes iš tiesų padarėte didžiausią paslaugą tam vargšui. Bet jeigu galėjot ko nors paprašyti, kaip gyva nepatikėsiu, jog tenorėjote tiktai mane sutikti. Meluojat, norite man įsiteikti, o aš nemėgstu įtaikavimo.

– Bet, kilmingiausioji Beatričė! – šūktelėjau, norėdamas paneigti tokį neteisingą kaltinimą.

Ji pakėlė ranką, tildydama mane, ir tarė:

– Ne, ne, jeigu galėjot paprašyti didžiausios meilės, kunigaikščio karūnos, nirčiausios drąsos kovose ar to, ko labiausiai vyrai trokšta, tai kodėl pasitenkinot tokiu nieku? Tik tai jūsų istorijoj neįtikėtina.

Suerzintas tokių neteisingų žodžių, riktelėjau:

– Vis dėlto tas negyvėlis pažadėjo: jau šįvakar ji bus tavo glėbyje!

Beatričė pašoko ir įsistebeilijo tarsi norėdama man trenkti.

– Jūsų glėbyje, – ištarė lyg netikėdama savom ausim. – Šito pirmiau nesakėte. Jūs mane įžeidžiat. Už tokią gėdingą mintį galėčiau jus užmušti.

Bet jos artumas, tas neįtikėtinas nutikimas, išgertas vynas, baisia ugnim mane deginantis atėjūnas taip, kad jau niekas nebuvo svarbu, paakino karštai apkabinti ją ir pabučiuoti, nors ji smarkiai priešinosi. Supratusi, kad priešintis neverta, pamaži sustingo mano glėbyje, kaip akmuo, ir užsimerkė, todėl uždusęs paleidau ją ir pasakiau:

– Tai tiesa. Troškimas išsipildė ir dabar nesvarbu, kas man nutiks.

•

Bet ji nepuolė, kaip maniau, šaukti sargybinių nei skųstis tėvui kunigaikščiui dėl tokios gėdingos prievartos. Ne. Ji lėtai atsimerkė ir įsistebeilijo į mane keistu šalčiu degančiom akim. Visa drebėjo tartum žvarbdama.

– Dar niekas neišdrįso šitaip su manim elgtis, – po valandėlės pasakė ji šaižiu balsu. – Bet man tai pamoka. Taip atsitinka, kai leidies į kalbas su neišauklėtu ir negrabiu barbaru. Dėl Dievo, juk net papasakoti niekam negalėsiu, kad prastakilmis, nežinia kokios šeimos storžievis drįso mane pulti! Visam gyvenimui prarasčiau garbę. Jeigu turėčiau peilį, suvaryčiau jums į širdį, nes negaliu paprašyti, kad kas nors nubaustų jus šiurpiausia bausme.

Ji pakėlė ranką ir iš visų jėgų telžė man per vieną, paskui per kitą skruostą. Bet skaudesni už antausius man buvo jos baisiausios paniekos žodžiai.

– Beatriče, – pasakiau, – anksčiau nejaučiau aistros, o dabar jaučiu. Pats duosiu jums peilį, galėsite mane nužudyti, bet pirma turėsit pabučiuoti.

Vėl apkabinau ją ir atrodė, kad smūgiais ji buvo išliejusi visas jėgas, nes daugiau nesipriešino ir nenusisuko, o pajutau ją atsakant į bučinį, nors atrodė, kad šito negali būti. Ji visą laiką drebėjo ir mane pagavo baisus, skausmingas džiugulys, kad ji drebėjo, kai bučiavau jai petį ir krūtį. Ir pats drebėjau, kai paleidau ją ir išsitraukiau aštrų peilį, kuriuo smailindavau plunksnas ir pjaustydavau valgį.

– Užmuškite mane, kilmingiausioji Beatriče, – pasakiau. – Ir tai nebus bausmė, o malonė, nes daugiau nieko negaliu tikėtis iš gyvenimo ir gyvensiu tiktai jūsų ilgesiu.

Ji paėmė pigų peilį ir vien to peilio vaizdas ją įsiutino.

– Raštininko peilis, – su panieka išspaudė.

Persiplėšiau švarką ir marškinius ir pasakiau:

– Smeikit į krūtinę. Neskaudės labiau nei nuo jūsų paniekos.

Bjauriai perkreiptu veidu ir šalčiu degančiom akim, ji visa drebėdama iškėlė peilį. Ir staiga brūkštelėjo peiliu per krūtinę ilgą rėžį, iš jo pasruvo kraujas. Bet ji neketino manęs nužudyti, nes peilio nesmeigė. Lyg netikėdama savom akim įsibedė į žaizdą.

– Kraujuoja, – pasakė ji ir numetė peilį. – Ar tu tikrai toks pamišęs, kad leistumeis nužudomas vien dėl bučinio?

– Smeikit giliai, – pasakiau. – Nejau nemokat net peilio laikyti?

Bet jau žinojau, kad ji nenori, o gal nesiryžta manęs padurti, ir prispaudžiau prie krūtinės marškinių kraštą, sulaikydamas kraują, kad nesuteptų drabužių.

– Kaip sakalas, – pasakė ji, – rėkdamas suleidžia aštrius nagus į šiltą paukščio krūtinę. Ne, kvailesnio už tave dar nesu sutikus.

Ji neryžtingai žengė kelis žingsnius lyg nueidama.

– Užmiršot savo paukštį, – pasakiau.

– Tikrai, užmiršau savo paukštį, – pasakė ji, grįžo pasiimti nuo suolo narvelio, bet sustojusi įsižiūrėjo į mane.

Ji buvo tokia graži, kad man užėmė kvapą.

– Klaupkis, – išdidžiai paliepė ji.

Padariau, ką lieptas, o ji laisva ranka suėmė mano plaukus, atlošė galvą ir pabučiavo mane aistringai, nirčiai. Paskui, purtydama galvą, uždususi tarė:

– Jeigu dar kada nors mėginsi susitikti ar užkalbinti mane, užsiundysiu šunis, kad sudraskytų, arba pasiųsiu medžioklius su ietimis kaip į pavojingą šerną ir šauksiu iš džiaugsmo, kai jie tave užbadys.

Ji paleido mano plaukus ir, pasiėmusi paukščio narvelį, grįžo prie svečių. Bejėgiškai niršau, jos geisdamas, ir kentėjau, nors sykiu jaučiau didžiulį malonumą, nes supratau, kad ji tikriausiai manęs neužmirš. Tai liudijo jos žodžiai ir piktas įkandimas, kai bučiavo. Slapstydamasis krūmų tamsumoj ir po švarku marškinių kraštu spausdamas žaizdą, nepastebėtas išėjau iš sodo. Vos išėjęs į gatvę, nusitraukiau nuo galvos vainiką ir numečiau šalin.

Druskos pirklio namų durys buvo užrakintos, bet šeimininkė atidarė iškart, kai pabeldžiau.

– Naktis karšta, negalėjau užmigti, – pasakė, susiėmusi apsiaustą, kurį užsimetė nuoga išlipusi iš lovos.

Paprašiau jos atnešti vandens ir skudurų žaizdai sutvarkyti. Ji uždegė žvakę ir pagailiai šūktelėjo, pamačiusi mano kruviną krūtinę.

– Ak, vargšeli pone Johanai, – pasakė, – labai paikai elgiatės, jei lendat į pavojus dėl kažkokios kvailos merginos. Jaunos merginos nieko nesupranta apie meilę ir tik iš tuštybės kursto

vaikinus muštis dėl prielankumo. Maniau, kad jūs protingesnis. Bet leiskit jums padėti.

Ji padėjo man nusivilkti švarką ir marškinius, nuplovė kraują ir su palengvėjimu atsiduso pamačiusi, jog žaizda visai nepavojinga, nors man labai skaudėjo ir oda apie rėžį buvo įsitempus, nejautri. Tirtėjau iš malonumo, kai jos rankos švelniai glostė man krūtinę ir galiausiai plačia drobės juosta sutvarstė žaizdą.

– Jūs sukaitęs, susijaudinęs ir vyno išgėręs, – pasakė ji, prislinkdama prie pat manęs, tarsi norėdama apuostyti.

Bet ji irgi buvo įkaitusi, susijaudinusi ir nežiūrėjo man į akis. Staiga prigludo man prie kaklo, apsikabino ir drebėdama ėmė šniurkščioti. Pajutau jos plaukų bei odos stiprų kvapą, ir jos artumas nuramino, maloniai apmaldė jaudulį. Ji pakėlė galvą, aš ją pabučiavau ir ji švelniai pasidavė. Veidas nušvito neapsakomu meilumu ir ji tarė:

– Oi, pone Johanai, gėdijuosi pati savęs, nes nesu nedora. Bet man labai patinkate, o už nuodėmes atleidžiama, be to, daug kas sako, kad moteris nepastoja, kol žindo. Labai džiaugčiausi, jeigu norėtumėt ir nesibjaurėtumėt sugulti su manim ir paturėti glėbyje, nes seniai trokštu jūsų meilės ir apie kitką jau nebegaliu galvoti.

Nuėjau su ja ir išliejau savo neviltingą karštį ir aistrą. Ji dūsavo, šniurkščiojo mano glėbyje ir, sykiais švelniai paglostydama plaukus ir skruostus, kalbėjo:

– Juk per daug nenuvargai, brangusis.

Galų gale užmigau, padėjęs galvą ant jos švelnios, pienu kvepiančios krūtinės, bet kai pradėjo giedoti gaidžiai, ji, būdama protinga moteris, pažadino mane ir pasiuntė miegot į savo lovą.

Kitą dieną prieš žmones ji elgėsi taip, lyg nieko nebūtų nutikę, linksmai pasisveikino su manim ir nulydėjo žvilgsniu, šypsodama savo gražia paslaptinga šypsena. Man patiko jos nuovokumas, tiesą sakant, ir ji pati, kai pažvelgiau kitomis akimis, man patiko, todėl net pats stebėjausi anksčiau visai nekreipęs į ją dėmesio. Vakare, prieš miegą, ji atnešė puode iškeptą viščiuką ir vaisių, bet po mano kambarį vaikščiojo nudūrusi akis ir vengė manęs prisiliesti tarytum baimindamasi, kad smerkiu už tai, ką darė naktį, nors ir pats tai dariau. Mažumėlę nusiminusi ji

palinkėjo labos nakties ir aš buvau dėkingas tai protingai moteriai, kad daugiau manęs netrikdė, o priešingai – padėjo kaip tik tada, kai man labiausiai reikėjo, ir atitraukė mano mintis nuo išdidžiosios Beatričės.

Druskos pirklys iš kelionės grįžo sveikas, nudegęs saulėje ir aš turbūt turėjau jaustis jam baisiai nusikaltęs, bet tokia jau keista žmogaus prigimtis, kad nutiko priešingai – pajutau jam labai keistą draugingumą ir kalbėjau su juo laisviau ir atviriau nei anksčiau. Todėl jis pradėjo kviestis mane prie stalo, jeigu jiems valgant būdavau namuose, ir nėmaž neprieštaraudavo dėl to, kad žmona taiso man marškinius, siuva drabužių raištelius ir apskritai rodo meilų rūpestį man. Pamilau ir jų vaikus taip, kad pirkiodavau saldumynus ir kada susidūręs glostydavau jiems galveles.

Šeimininkės dėka iš tiesų jaučiausi lyg būčiau iš blogo sapno pabudęs, baisėjausi savo elgesio su Beatriče ir gąsdinausi, galvodamas, kas man galėjo nutikti. Bet visa ko priežastimi laikiau diržo sagtį bei plėšiko įteigtas beprotiškas kalbas ir tiktai atsitiktinumu laikiau to vakaro susitikimą su Beatriče. Numirėliai iš kapų neprisikelia ir nieko nežada mirtingiesiems, tikinau save. Mano paikas noras išsipildė tik per atsitiktinumą ir mano paties drąsą. O apie Beatričę galvodavau tik kaip apie nesučiuopiamą sapną. Vis dėlto širdyje slapčia it žarija po pelenais smilko aistra.

Bet sekinantis Feraros vasaros karštis, rodos, apmarino valią ir mintis. Priglaudęs delną prie pietinės pusės sienos galėjai nudegti, karštos gatvės dulkės lindo į burną ir šnerves, nuo visų lagūnų ir kanalų kilo gendančio vandens smarvė. Karščiausiu dienos metu darbas sustodavo, žmonės pagyvėdavo tik į pavakarę, todėl dirglaus jaudulio ir susierzinimo kaitinamos diskusijos ir derybos vykdavo tik tamsiu paros metu. Visi buvo pavargę vienas nuo kito. Graikų imperatorius užsidarė savo bute, atsisakęs šnekėtis su visais lotynais, tik sykiais paryčiu išjodavo į mišką su savo sakalais ir šunimis medžioti markizo Nikolo žvėrių. Graikai ginčijosi tarpusavyje dėl savo tikėjimo, o popiežius su kardinolais buvo tartum bevalio sąstingio apimti. Italijoje įsisiautęs karas sekino popiežiaus lėšas. O imperatorius liepė pranešti, kad unija neatitinka tikslo, nes į susirinkimą

neatvyko Vakarų kraštų kunigaikščiai, vadinasi, tikro kryžiaus žygio prieš turkus nėra ko tikėtis.

Vieną vidurvasario rytą dagus nerimas galų gale pratrūko baisiu triukšmu. Gatvėmis lėkė ginkluoti raiteliai, aukštieji dvasininkai išsigandę bėgo popiežiaus rūmų link, pilyje suskardo pavojaus trimitai. Paaiškėjo, kad unijai prieštaravę graikų vyskupai, susikrovę daiktus, vakare, prieš uždarant vartus, iškeliavo iš miesto skirtingais keliais. Didžiausi kurstytojai buvo Markas Eugenikas su Heraklėjos metropolitu. Jie ketino Frankoline slapta įlipti į laivą ir grįžti į Konstantinopolį. O tas jų pabėgimas turėjo reikšti Feraros susirinkimo skilimą ir unijos žlugimą. Todėl nenustebau pamatęs patį Besarioną, susikėlusį po pažastimis drabužio skvernus, lekiantį imperatoriaus rūmų link.

Laimė, tie bailūs ir vaidingi vyrai užtruko ir imperatoriaus žinianešiai užklupo juos Frankoline. Jie privalėjo paklusti imperatoriaus įsakymui ir grįžti į miestą, nes dėl visa ko stebėti, kaip vykdomas įsakymas, buvo pasiųstas visas ginkluotų raitelių būrys. Bet nenusisekusi jų užmačia ir gėdingas grįžimas į miestą tikrai nepataisė mums nuotaikos. Priešingai, graikų mėginimas pabėgti popiežiui ir visiems lotynams atskleidė baisius jų nesutarimus. Ar galima tikėtis sudaryti uniją ir suderinti ginčytinus klausimus, jeigu aukščiausi graikų dvasininkai sprunka, dar nepradėjus nagrinėt svarbiausių klausimų? Galėjom pasiguosti tik ryžtingais imperatoriaus veiksmais, nes supratome, jog jis dar laikosi savo siekių.

Netrukus pratrūko baisi audra ir prie miesto žaibai užmušė nemažai žmonių ir galvijų. Bet audra atvėsino orą ir sakytum atskraidino Feraron Kijevo metropolitą Izidorių – rusų didžiojo kunigaikščio valdomų kraštų aukščiausią dvasininką. Tas mažaūgis, guvus ir veiklus graikas neslėpė nepaprasto džiaugsmo, kad galų gale atsiradęs, nes, labai sunkiai įveikęs didžiojo kunigaikščio Vasilijaus priešiškumą unijai, kelionėje užtruko kelis mėnesius. Savotiški jo tarnų drabužiai ir keista kalba žadino tokį smalsumą, kad žmonės paskui jį sekiojo visur. Nors buvo vasara, per popiežiaus priėmimą jis siautėsi brangiausiu šermuonėlių apsiaustu ir padovanojo brangių kailių imperatoriui Jonui bei popiežiui. Bet svarbiausia, kad jis nuoširdžiai tikėjo unijos būtinybe ir su visu iškalbingumu ir įkvėpiu, dar nenuslopintu

veltėdžiavimo ir kivirčų, įtikinėjo graikus, kad nesutarimai dėl dogmų ir graikų įprastinis priešiškumas lotynams gali sugriauti didį bendrą tikslą. Jis iš karto susidraugavo su Besarionu, todėl man teko jį dažnai matyti.

Bet imperatorius Jonas užsispyrė nutraukti svarstymus, nors ruduo jau buvo čia pat. Jis leido suprasti, kad popiežius nevykdo sutarties ir jo reikmėms skiria per mažai pinigų. O popiežius turėjo per daug rūpesčių, nes Pičininas, Milano hercogo kariuomenės vyresnysis, niokojo jo žemes, todėl jis turėjo vesti politines derybas, prašyti Florencijos, Venecijos ir Genujos susivienyti prieš Milano hercogą. Mieste sklido nerimą keliantys gandai, kad tas garsusis kariuomenės vyresnysis greitai suks Feraros link. Milano hercogas valdė Perą, tad jo prekybos pelnas priklausė nuo turkų. Nutraukdamas Bažnyčios susirinkimą karo veiksmais jis būtų pelnęs turkų valdovo prielankumą. Atrodė neįtikėtina, bet Milano hercogas Filipas Marija buvo žinomas kaip įžūlus savimyla, jis turėjo nuolatinį pasiuntinį sultono Murado rūmuose ir buvo padovanojęs sultonui medžioklinių šunų. Todėl dabar popiežiui buvo svarbiau politine sąjunga laiduoti Feraros susirinkimo tolesnį vyksmą, nei spausti imperatorių Joną tęsti derybas.

Todėl daktaro Sekundino vadovaujamoje graikų ir lotynų raštinėje buvo ramu ir porą sykių, prisikrovę krepšį valgių, visai dienai išėjome į užmiestį žvejoti. Bet labai nustebome ir buvom priblokšti, kai popiežius Eugenijus kurijos sekretoriumi paskyrė tą garsųjį mokslo vyrą Johaną Aurispą. Jis paliepė sukviesti graikiškai mokančius raštininkus pokalbio į savo gražiuosius namus, priėmė mus sode ir išrėžė griežtą kalbą:

– Tinginystė – visų ydų motina, o jauniems ypač pavojinga imti nepamatuotai didelę algą, turint mažai žinių ir dykinėjant. Todėl vien jūsų labui radau puikų būdą, kaip kaupti žinias ir lavinti rašymo gebėjimus. Nuo šiol visi drauge turėsite kasdien nurašyti po vieną lanką mano duoto graikiško rašto. Daktaras Sekundinas maloniai sutiko tuos nuorašus tikrinti ir bausti jus už padarytas klaidas. Patys turite nuspręsti, kaip pasidalysite darbą, tik neužmirškite – kas nedirba, tas nevalgo.

Niekas iš mūsų net nesuabejojo jo teise skirti mums darbus, o aš tik apsidžiaugiau, pagalvojęs, kad laisvu laiku galėsiu susipa-

žinti su jo garsiąja biblioteka, kurią, girdėjau, sudarė trys šimtai tikrų graikiškų veikalų. Bet, pasiskaičiavę pirštais, puolėme graudžiai dejuoti, nes supratome, kad bus sunku darbą nudirbti ir dar perrašyti visą lanką.

– Juk tai šešiolika dviskilčių folianto puslapių, – pasakė drąsiausias iš mūsų.

– Kiekvienoje skiltyje po šešiasdešimt dvi eilutes ir kiekvienoje eilutėje po trisdešimt dvi raides, – patvirtino garsusis mokslininkas, ant patogaus sėdimojo gulto šniokštuodamas nuo storumo. – Rašysena turi būti nepriekaištinga, o už klaidas būsite baudžiami, bet pasiguoskite tuo, kad sykiu susipažinsite su filosofais, kurių knygas garbesni už jus vyrai vertina tiek aukso, kiek jos sveria. Ketinu duoti jums padauginti Proklo ir Plotino raštus, bet saugokit juos labiau nei savo akies vyzdį ir iš mano namų jų neišneškite. Mano raštinėje galite rašyti, bet popierių, plunksnas ir rašalą turite atsinešti iš savo kanceliarijos, nes ten jų net per daug.

Vis dėlto Aurispa nebuvo toks baisus, kaip iš jo žodžių galėjai spręsti. Greitai supratau jį begėdiškai naudojant laisvą mūsų laiką, nes mokslininkų pašnekesiai Feraroje ir nepaprasta Gemisto Pletono šlovė didino Plotino ir Proklo veikalų paklausą. Rankraščius, kuriuos mes perrašinėdavom, Aurispa siųsdavo į Veneciją aptaisyti gražiais viršeliais ir parduodavo juos per Veneciją, šitaip išvengdamas mokesčių ir Feraros universiteto vykdomos knygų kainų priežiūros. Venecijoje jam tarnavo nemažai iš turkų užimtų kraštų pabėgusių mokslo vyrų, kurie daugindavo rankraščius ir kuriuos jis išlaikydavo. Mes, dirbdami veltui, krovėm jam pelną. Gal dėl to jis nelabai griežtai reikalavo atlikti dienos darbą. Buvo jau nusenęs ir toks tinginys, kad kojos iš namų nekeldavo. Pats beveik nieko nerašė, nors iš graikų veikalų vertimų į lotynų kalbą būtų nemažai uždirbęs. Jaunas būdamas Konstantinopolyje sukaupė didžiulę biblioteką ir grįžęs galėjo pasiekti aukštą padėtį Bažnyčioje, jeigu nebūtų tingėjęs dėl to pavargti. Bet graikiškai kalbėjo su mielu noru, todėl papratau vaikščioti į sodą, vis prašinėjau paaiškinti bent kiek neaiškią vietą Proklo likimą ir blogio esmę nagrinėjančio veikalo, kurį burtai lemdavo perrašyti.

– Ko tau iš tikrųjų reikia, melagi, – galų gale įtariai paklausė

jis. – Ar tik nemėgini už dyką pasimokyti graikų kalbos ir filosofijos?

Nuolankiai atsakiau, kad neoplatonikų mintys paakino mane apmąstyti Platono ir Aristotelio mokymų skirtumus, dėl kurių graikų bei lotynų mokslininkai Feraros soduose ginčijasi beveik kas vakarą. Tikrai greičiau perrašinėčiau raštus, jeigu jis keliais žodžiais išdėstytų man savo sampratą.

Jis man atsakė:

– Ak, ak, karšta diena, kažin ar verta vėl braidyti po gramzdžias mintis, kurias kitados išbraidei. – Bet gana maloniai nusišypsojo, pasitrynė pilvą, apžiūrėjo išpuoselėtus nagus, piktai žvilgtelėjo į mane gudriom akutėm ir tęsė: – Tik pamanyk, didūs, suaugę vyrai susirenka pamalt liežuviais apie tokius dalykus, kurių patys gerai nesupranta, užtat galop beviltiškai susipainioja sudėtingai išplėtotose mintyse, o tada jau net markatos tarškėjimas prasmingesnis už jų kalbas. Nemanau, kad aš už juos gabesnis, bet jie atrodo kaip kvailiai, kurie kulia be atvangos, nors grūdai jau kada nubirę ir vien šiaudai ir pelai palikę.

Kas yra laimė? – tarė jis ir skaniai nusižiovavo. – Sulaukiau septyniasdešimties, bet laimės knygose neradau, o pažinimo kančia net už marą baisesnė, nes apnuodija laimę. Verčiau pažiūrėk į tą mažą šunelį, kuris pasisotinęs palaimingai tyso, dagioj saulėj šildydamas šoną. Išmintingas dykinėjimas – didžiausia laimė ir, nors pikti žmonės vadina mane godūnu, pasakysiu viena: turtas – malonios tinginystės būtina sąlyga. Tik reikia atsiminti: maloni kūno tinginystė neatsietina nuo dvasios vaisingos tinginystės. Visos pastangos – tiek kūno, tiek dvasios varginimas – dar labiau išsekina jėgas ir be laiko nuvaro į kapus. Išmintingas turi duot kitiems nudirbt savo darbus ir atsidėti tik kūno ir dvasios malonumams, kuriuos gali patirt dykinėdamas.

Drįsau pareikšti, kad klausiau ne apie laimę, o apie pažinimą. Jis atsakė:

– Aha, apie Aristotelį ir Platoną norėjai išgirsti. Gerai. Tiktai aš galiu ir drįstu dviem žodžiais apibrėžti jų filosofijų skirtumą. Vieni pripažįsta gyvenimą ir seka Aristoteliu, kiti jį neigia ir savo filosofiją atranda Platono veikaluose. Platonas – ano pasaulio, o Aristotelis – šio pasaulio filosofas. Aristotelio mintys krypsta į išorinį pasaulį, veikia, renka, tiria, viską tvarko. Platono mintys

nuo išorinės tikrovės krypsta į vidinę žmogaus tikrovę. Aristotelio kelias – veiklos kelias, Platonas žengia mistikos keliu. Aristotelis – visuomeniškas filosofas. Platonas – visuomenei nenaudingas, galima sakyti, net žalingas, nes atitraukia gabius vyrus nuo tikrojo pasaulio ir skatina tikrovės ieškoti minčių pasaulyje. Aristotelis – pasaulį keičiančios veiklos žmogus, o Platonas – vienuolis. Ar jau supratai, ar nori apie juos daugiau sužinoti?

– Kurio mintims jūs pats labiau pritariate, mokyčiausiasis Aurispa? – paklausiau aš.

– Atvirai sakant, nei vienas man nerūpi, – atsakė Aurispa. – Tik priminsiu tau – juo prasčiau gabus žmogus jaučiasi savais laikais, juo žiauresnis jam atrodo gyvenimas, juo skaudesni turtingųjų ir vargšų, valdančiųjų ir engiamųjų nesutaikomi tarpusavio kivirčai, juo lengviau jam pasitraukti į aukštesnę tikrovę ir sekti Platonu. Todėl Platonas visada patiks turtingiems ir galingiems, patiks labiau nei Aristotelis, kurio mintimis vadovaudamasis žmogus galiausiai imsis teisingiau tvarkyti žemesnę – mūsų pasaulio – tikrovę. Todėl manau: Platonas visada bus diktatoriaus ir tirono, o Aristotelis – demokrato filosofas. Net pats Kristus buvo veikiau platonikas nei aristotelininkas, nes liepė atiduoti imperatoriui tai, kas imperatoriaus, ir ragino verčiau krautis lobį danguje, o ne žemėje.

Jo glebų, savimi patenkintą veidą aptraukė liūdesys ir, įbedęs akis prieš save, jis tarė:

– Graikai atgaivino Platoną, nes iš jų valdžios teliko šešėlis, ir juos, gyvenančius turkų apsupty, graužia nerimas. Suprantama, jie siekia aukštesnės tikrovės, nes nūdienos tikrovė jiems neatskleidžia ateities. Neramu tik dėl to, kad jų neoplatoniški mokymai Italijoje plinta nelyginant miško gaisras ir kaip smalkės apkvaitina išmintingiausius ir gabiausius vyrus. Tai rodo, jog mūsų laikai blogi ir reikia laukti dar blogesnių dalykų, kai į valdžią ateis didžiausi savimylos, įžūlėliai, žiauruoliai, o neturtingieji dar labiau nuskurs. Iš demokratijos liks tik žodis, kaip jau nutiko Florencijoje, o vargšui mažam žmogui pasaulis bus dar grėslesnis, jis jausis bejėgis it zuikis sakalo naguose. Migloti, mistiški ano pasaulio mokymai, iškeliantys aukštesniąją tikrovę, taps paguoda varganiems neturtėliams.

Ši mintis man buvo visai negirdėta ir nustebino labiau nei daktaro Kuziečio priešybių vienovės suvokimas. Pats save pašiepdamas Aurispa kalbėjo toliau:

– Paprasti žmonės, kurie nori ramiai dirbti, bet pasirengę pasipriešinti neteisybei ir prievartai, – aristoteliškos prigimties ir būdo, nors jie net skaityti nemoka. O svajotojai ir mistikai, kurie akivaizdžiai jaučia kasdienybės tuštumą ir kuriems nusibodo kovot su neteisybe, nes neteisybę vis dėlto reikia nugalėti žemiškame pasaulyje, – platonikai. Jeigu nori, kad dabar tau sektųsi, sek Platonu, nes platonikai netrikdo valdovų nei šalies galingųjų, jie dosniai tau atlygins, jei jiems lenksiesi. Bet man, Aurispai, niekas nerūpi.

– Vadinasi, jūs neigiate aukštesniąją tikrovę, – paklausiau, – jei taip piktai kalbate apie platonikus?

Neva nustebęs jis atsakė:

– Ar galiu neigti tai, ko neišmanau? Bet apie žemiškąjį gyvenimą išmanau daug, apie šį gyvenimą žmogus nuolat kaupia žinias. Jis išranda naujų darbo įrankių gamtai pavergti – kaip mūsų laikais išrado patrankas ir popieriaus malūnus. Plaukia ieškoti nežinomų žemių. Vis daugiau žmonių išmoksta skaityti. Žmonių tarpusavio santykius visada galima padaryti geresnius ir naudingesnius. Ko mes nepasitenkinam tuo, ką žinom, ir neleidžiame Bažnyčiai rūpintis ano pasaulio reikalais, gal išties aukštesne tikrove? Mums nereikia pagoniškos filosofijos.

– Kokia nauda žmogui, – paklausiau aš, – nugalėt pasaulį, bet susižaloti sielą?

Jis sunkiai atsiduso ir dirgliai pajudino putlias rankas.

– Štai koks klausimas, – tarė jis. – Oi, sūnau, tam, kuris susižaloja sielą, jau nelabai ta žala rūpi ir kaip tik tai turbūt laikytina žala. Bet grįšiu prie platonizmo. Karštą susidomėjimą platonizmu paskatino tik abejonės ir tikėjimo stoka, bet net geriausia filosofija jau nebeužpildys spragų, kurių atsirado tikėjimo mūre. Šitaip manantys patys save apgaudinėja. Bet aš padedu jiems apsigaudinėti, duodamas perrašyt Platoną, Proklą ir Plotiną – ką galiu, nes ir man pačiam nenaudinga atstumti Platoną. Piktumas mane akina šaukti: prote, aū, nuovoka, nepabėk! Ir tu man jau visai nepatinki, nes savo kvailais klausimais trikdai mano dvasios ramybę.

Jis nusvarino didelę galvą ant pagalvės ir mostelėjo pavarydamas mane, nes nenorėjo daugiau kalbėtis. Bet nuo tol buvo man ypač prielankus ir nepykdavo, kad dažnai, užuot perrašinėjęs raštus, bibliotekoje užsimiršęs skaitinėdavau knygas. Jo mintys nejučia man padarė įtakos, bet kitaip, nei jis galėjo pamanyt. Jeigu siekiu tobulumo, svarsčiau, turiu teigti arba neigti gyvenimą. Jeigu teigsiu gyvenimą, sykiu pripažinsiu, kad įstatymus sukūrė žmonės ir doros priesakus sugalvojo žmonės, todėl jie neturi jokios tikros vertės, o tai, kad jų laikomasi, lemia tiktai prievarta ir paprotys. Nei geras, nei blogas darbas neturi jokios vertės. Tai tik darbai, tiktai veikla. Nejau vilkas blogas dėl to, kad suėda avinėlį, nejau lydeka bloga dėl to, kad praryja mažą žuvytę? Taip pat ir žmonės nėra blogi – stipresnieji, kurie engia silpnuosius, ir turtingieji, kurie plėšia neturtėlius. Gerumas ir blogis – tik žodžiai, kuriuos žmonės papratę vartoti, bet gyvenimą teigiančiam ir visa kita neigiančiam jie beprasmiai. Sprendžiant iš darbų ir poelgių, iš kondotjerų į valdovus iškilę vyrai puikiai perprato šį naują mokymą. Jų poelgius lemia tiktai tikslas. Jie žiaurūs ir dosnūs, laužo žodį ir jo laikosi, jei tik reikalauja tikslas. Tiesa, šitaip žiūrint, gyvenimas lygiai beviltiškas ir beprasmis, kaip žudanti ir naikinanti gamta, bet žmogus, suvokęs tą beprasmiškumą, tampa savo likimo valdovu ir, ko gera, šito jam gana.

Bet kažkas manyje sukilo prieš tokias mintis. Kažkas manyje neviltingai ir skausmingai troško kitokios dalios. Kol galynėjausi su šitokiom mintim, į Ferarą atitykino maras.

Jis atslinko nakčia, kaip vagis. Iš pradžių tik keletas susirgo karštine, lydima baisių galvos skausmų. Gydytojai sakė, jog tai paprasčiausia rudeninė karštinė. Bet ligoniai mirė vienas po kito: iš pradžių tik vargšai, o paskui ir turčiai. Tiems, kurie susirgdavo, ant kūnų iškildavo tvinkulių. Vidur dienos po katedros aikštę lakstė juodos žiurkės. Grūstynė gatvėse retėjo. Prekiautojai uždarinėjo krautuves. Žmonės tykiai kiūtojo namuose, žvalgėsi aplinkui, nedrįsdami balsu ištarti to baisaus žodžio.

Tarp graikų pirmiausia susirgo vienas iš Kijevo metropolito Izidoriaus tarnų. O per dvi savaites išmirė visi aštuoni jo palydovai. Kai kas sakė, jog būtent jie atnešė marą į Ferarą. Žmonės jau bėgo iš miesto, bet kunigaikštis Nikolas uždraudė išvykti

be leidimo ir įsakė saugoti vartus. Ir, liaudžiai paskelbęs, kad, pasak gydytojų tapačių liudijimų, žmones kamuoja sunkesnė nei paprastai rudeninė karštinė, kuri net nėra užkrečiama, pareiškė skirsiąs piniginę baudą kiekvienam, kuris drįs balsu ištarti žodį „maras". Rytojaus dieną buvo pranešta, jog mirė Sardžių metropolitas. Nors buvo aukšto rango dvasininkas, nenorėdami sukelti neramumų, graikai jį palaidojo tyliai. Bažnyčios susirinkimui metropolito mirtis smogė skaudžiai, nes jis buvo teisėtas Jeruzalės patriarcho atstovas susirinkime.

Mirtis alsavo Feraroje tomis drėgnomis, dusinančiomis rudens dienomis. Bet, apmalšus gluminančiam išgąsčiui, bendra mirties grėsmė tarsi suvienijo graikus su lotynais. Popiežius Eugenijus pasiuntė kardinolą Čezarinį pas imperatorių Joną pasakyti, kad maras – tikriausiai Dievo bausmė už bergždžią derybų vilkinimą. Tuščia ir neverta laukti į Ferarą atvykstant Vakarų šalių kunigaikščių bei krikščionių vyskupų. Galų gale Kristaus vardu reikia imtis Bažnyčių vienijimo darbo. Gal tada Dievas pasigailės Feraros.

Todėl imperatorius pagaliau liovėsi prieštarauti ir liepė pranešti, jog leidžia pradėti derybas. Jis įsakė sušaukti graikus, kad šie nuspręstų, kokios taktikos naudingiausia laikytis derybose. Jau gana dvejoti, pasakė jis, dabar reikia imtis svarbiausio Bažnyčių skirtumo – Šventosios Dvasios kilmės klausimo ir žodžio *filioque*, kurį Lotynų bažnyčia pridūrė prie Tikėjimo išpažinimo.

Graikai buvo perbalę nuo nemigos, maldų ir mirties maru baimės, bet tarp jų vėl kilo ginčas. Jaunesnieji – tokie kaip Besarionas, Jurgis Scholarijus ir Izidorius – siūlė iki derybų apsvarstyti klausimą, ar dogmai neprieštarauja teiginys, jog Šventoji Dvasia kilusi iš Tėvo *ir* Sūnaus. Jie manė, jog tai svarbiausia. Bet užsispyrėlis Markas Eugenikas ir senasis Gemistas Pletonas griežtai atsakė, jog diskutuoti dėl tikėjimo nuostatos dogminės prasmės neverta. Priešingai, iš pradžių reikia pulti Katalikų bažnyčią, siūlyti ištirti klausimą, ar ši Bažnyčia išvis turėjo teisę pridurti bent žodį prie Tikėjimo išpažinimo. Katalikų bažnyčia neleistinai pridūrė *filioque* ir pasielgė neteisėtai. Tik tai svarbu, o ne žodžių prasmė. Markas Eugenikas pasakė, kad kaip nevalia nieko pridurti prie Biblijos, taip ir prie Tikėjimo išpažinimo nevalia nė žodžio pridėt.

Šitoks aiškinimas graikams patiko. Jį palaikė dauguma, o tie, kurie norėjo tirti dvasią, o ne raidę, pralaimėjo. Todėl graikai nuo pat pradžių manė per derybas turėsią persvarą ir pulsią, priversiantys lotynus gintis. Taktiniu požiūriu jų sprendimas tikriausiai buvo teisingas, – jei jie rengėsi kelti ginčą dėl ginčo. Bet Bažnyčių susijungimo Šv. Dvasioje ir tiesoje tokia jų nuostata neskatino. Šiaip ar taip, įkvėpio pagauti, jie išrinko šešis atstovus diskutuoti su lotynais. Tai buvo Markas Eugenikas, Besarionas, Izidorius, Gemistas Pletonas ir dar du. Vis dėlto jie sutarė, jog kalbės tiktai Markas Eugenikas ir Besarionas. Kiti tik parems juos patarimais.

Ir popiežius paskyrė diskutuoti šešis vyrus, iš jų sumaniausi buvo kardinolas Čezarinis ir kardinolas Mikalojus Albergatis. Graikai siekė, kad pirmas posėdis vėl vyktų katedroje, norėjo, kad būtų laikomasi sutartos sėdėjimo tvarkos. Bet siautė maras, todėl popiežius Eugenijus nesutiko vykti į katedrą, nors pasiteisino dėl baisios podagros negalįs vaikščioti. Todėl įsakė surengti posėdį savo rūmų koplyčioje. Kilus marui, jis iš rūmų kojos nekeldavo, bet čia negalėjai įžvelgt nieko smerktina, nes jis apskritai vengė viešumos.

Nors metas buvo sunkus ir visur slankiojo mirtis, nepaprastai jaudinomės laukdami derybų pradžios. Per patikimus žmones graikų sprendimas tapo vieša paslaptim ir visi pasisakymai buvo žodis žodin kartojami raštininkų kambaryje bei popiežiaus rūmų virtuvėje, bet derybų pradžia buvo šiokia tokia pergalė. Koplyčioje krėslai buvo sustatyti tiksliai ta pačia tvarka – aukščiau ir žemiau, kaip katedroje, ir popiežiaus tarnai šįkart buvo rūpestingai išmatavę krėslų bei pakopų aukštį, kad tik niekas neįžeistų graikų. Bet kai vyskupai ir kardinolai susėdo, kai tarnai atvedė šlubuojantį popiežių Eugenijų ir jis atsisėdo į krėslą, imperatorius nepasirodė. Visi nerimastingai lūkuriavo, o paskui iš prieangio koplyčią pasiekė trenksmai, dundesys ir šauksmai. Daktaras Sekundinas pasiuntė mane pažiūrėti, kas ten dedasi. Nubėgęs pamačiau, jog imperatorius Jonas raitas ant žirgo užlėkęs laiptais į prieangį. O ten popiežiaus tarnai, sugriebę žirgą už kamanų, uždarė duris, vedančias į vidines sales, mat imperatorius panūdo pagal savo rangą raitas per sales nujoti iki koplyčios durų. Keikdamasis ir šaukdamas jis reikalavo duoti

kelią ir, nenusėsdamas nuo žirgo, šaukė, kad jo garbė skaudžiai įžeista.

Rūmininkai mėgino nuraminti imperatorių, kalbino nusėst nuo žirgo, bet jis, įraudusiu veidu ir užtinusiom akim, pliekė žirgą, staugė ir nenurimo, kol rūmininkai, pasiskolinę popiežiaus dengtus neštuvus, savom rankom nunešė imperatorių į koplyčią ir, iškėlę už pažastų, pasodino į krėslą. Tas negarbingas imperatoriaus poelgis daugelį nugąsdino ir sukėlė įtarimų, kad jis susirgo maru ir karštis trenkė jam į galvą, bet aš manau, jog jis paprasčiausiai buvo girtas.

Besarionas pagerbė Bažnyčios susirinkimą ilga kalba, pašlovino jo didį tikslą ir patikino nuoširdžiu graikų noru sudaryti uniją. Kalbą buvo parašęs, todėl mes, raštininkai, neturėjom daug darbo, o kai jis baigė kalbėti, buvo jau vėlus metas, ir popiežiui atrodė, kad tos dienos posėdį reikėtų baigti, nes visi baiminomės imperatorių išvirsiant iš krėslo.

Išsimiegojęs imperatorius Jonas, skausmingų pagirių kamuojamas, liepė pranešti popiežiui neketinąs dalyvauti susirinkimuose, kol jo nebus atsiprašyta už baisų įžeidimą. Arba jis, prasčiokų tarnų netrukdomas ir nešvarių rankų neliečiamas, nujos per sales iki koplyčios durų, arba derybos toliau nevyks. Bet popiežius, po ilgos pertraukos vėl prasidėjus deryboms, rado progą paskelbti bulę visiems krikščionims. Jis pažadėjo visišką nuodėmių atleidimą tiems, kurie sutiks sumokėti papildomą dešimtinę Bažnyčios susirinkimo išlaidoms padengti ir unijai sudaryti. Popiežius tikėjosi, kad ta bulė bent iš dalies pagelbės jam bepinigystėje, ir buvo gerai nusiteikęs. Todėl sugalvojo paslaugiai pramušti rūmų lauko sienoje naujas duris, kad imperatorius galėtų prijoti prie pat koplyčios, ir surengti ypatingas apeigas jam priimti. Taigi po trijų dienų imperatorius vėl malonėjo atvykti į susirinkimą ir jau niekas nedrįso prieštarauti, kad jis į koplyčią atsivedė savo mylimą šunį, o šis, kai nusibodo lotynų ir graikų kalbos, uostinėdamas pasileido per koplyčią ir atliko savo reikalą prie kardinolo Albergačio kėdės kojos.

Mes, raštininkai, iš popiežiaus bulės irgi tikėjomės tik gera, nes jau du mėnesius mums nemokėjo atlyginimų. Bet patyrusis meistras Matėjas papurtė žilą galvą su skaisčia raudona nosimi ir pasakė:

– Upės jau nuslūgo, tik šen ten čiurlena upeliukai. Pajamos iš Vokietijos žemių išseko, o Prancūzijos karalius Burže patvirtino Bazelio susirinkimo pakeitimus. Įsiutę Bažnyčios tėvai Bazelyje paskelbė mūsų susirinkimą esant schizmatišką ir ėmėsi rengti teiseną prieš popiežių, kad galėtų jį nusmerkt kaip eretiką ir galutinai nušalinti nuo pareigų. Nenustebčiau, jei ir dievobaimingiausi neskubėtų atrišti kapšelių.

Vis dėlto savo didžiam džiaugsmui sužinojome, jog maras išplito ir Bazelyje, ir ten žmonės krito kaip musės, todėl nemažai Bažnyčios tėvų išsigandę susikrovė daiktus ir spruko iš miesto. Tik atkakliausieji, kurie jau buvo pakilę į maištą prieš popiežių, kuriems beliko pasikliauti Bazelio susirinkimu, įdiržino širdis ir pasiliko mieste. Tarp jų buvo ir Enėja Silvijus, ir sklido gandai jį mirus maru, nors vėliau paaiškėjo, jog jis buvo vienas iš nedaugelio pasveikusių. Dievas plaka bazeliečius, šnekėjo žmonės, bet tai buvo labai menka paguoda, nes Feraros kapinėse per naktis tvyksėjo žibintai ir žvangčiojo kastuvai. Mat, nenorėdamas kelti baimės, markizas Nikolas leido laidoti tik naktimis, todėl kas vakarą, užslinkus tamsai, gatvėm dardėdavo maro vežimai, kurie surinkdavo prie durų išneštus numirėlius. Šitaip turtingieji ir kilmingieji atsidurdavo viename kape su skurdžiais ir gaudavo vieną palaiminimą.

Galų gale, po ilgų kalbų, per trečiąjį susirinkimą prasidėjo tikras disputas. Su atviru pasimėgavimu, kiršiais žodžiais, neslėpdamas neapykantos, Markas Eugenikas statė Katalikų bažnyčią prie gėdos stulpo.

– Dėl Bažnyčių skirtumo kalta tik Katalikų bažnyčia, – tarė jis. – Kaip išdykęs ir neklusnus vaikas bėga nuo motinos, įžūliai didžiuodamasis, nes manosi esąs protingesnis už motiną, taip Katalikų bažnyčia nutolo nuo tikrojo tikėjimo Bažnyčios. Priešingai senųjų ekumeninių Bažnyčios susirinkimų sprendimams, ji neleistinai papildė Tikėjimo išpažinimą ir nuo tol, užmiršusi meilę ir apimta puikybės, niekino Rytų bažnyčią. Neleistinas prieduras prie Tikėjimo išpažinimo – tikroji schizmos priežastis. Todėl jį reikia panaikinti. Tik tada Bažnyčios galės susijungti ir atrasti viena kitą tarpusavio meilėje.

Jo kalba buvo tokia erzinanti, kad ūmusis Rodo arkivyskupas Andriejus pašoko dar jam nebaigus ir suriko, jog Romos bažny-

čia visais laikais ir be perstojo puoselėjo švelnią meilę graikams, parėmė Graikų bažnyčią, kai grėsė pavojai, ir tolydžio kviesdavo prisidėt prie katalikų dėl abiejų Bažnyčių labo.

– Puikybė ir nemeilė būdinga tiktai graikams! – sušuko jis. – Jie griežia dantimis ir rauko antakius! Be to, tikėjimo požiūriu, išpažinimo papildymas žodžiu *filioque* visiškai teisingas. Šventoji Dvasia kilusi iš Tėvo *ir* Sūnaus. Paneikite, jei galite!

– Teisingas ar neteisingas, – metė Markas Eugenikas, – bet prie Tikėjimo išpažinimo nevalia nieko pridurti. Aš pasirengęs tai įrodyti, remdamasis Efeso bažnyčios susirinkimo sprendimu.

Per ketvirtąjį susirinkimą kilo toks erzelis, kad ir greičiausias raštininkas negebėjo užrašinėti to, ką reikėjo, nes kalbėtojai vis pertraukdavo vienas kitą, be to, pašokus tūžmui, kilo ginčas ir dėl pasisakymų tvarkos. Todėl popiežius Eugenijus nusprendė, kad reikėtų nutraukti susirinkimą, kol iš tikrųjų nebus prieita prie svarbiausio dalyko. Po susirinkimo jis griežtai išbarė savo kardinolus ir vyskupus ir pareikalavo leisti graikams išdėstyti įrodymus, tada Katalikų bažnyčia pradėsianti įrodinėt jų klaidingumą.

Per penktąjį susirinkimą visi buvo nurimę ir Markas Eugenikas nepaprastai nuosekliai išdėstė savo įrodymus. Jis perskaitė Nikėjos tikėjimo išpažinimą ir patvirtino, kad per antrąjį visuotinį susirinkimą išpažinimas buvo išplėstas, bet trečiajame visuotiniame Efeso susirinkime patvirtintas galutinai ir, pažodžiui remiantis šio Bažnyčios susirinkimo sprendimu, griežtai draudžiama prie jo ką nors pridurti. Šį sprendimą nulėmęs amžinas klaidatikių noras kraipyti Tikėjimo išpažinimą ir jį papildyti. Tas pats sprendimas buvo patvirtintas per ketvirtąjį visuotinį Chalkedono bažnyčios susirinkimą ir per visus kitus – net per septintąjį visuotinį Bažnyčios susirinkimą. Jis paskaitė Bažnyčios susirinkimų sprendimų ištraukų ir dar laišką dėl popiežiaus Agatono reikalo. Ir manė šitaip akivaizdžiausiai ir nenuneigiamai įrodęs, jog Katalikų bažnyčia pasielgė neteisėtai ir, priešingai visuotiniams Bažnyčios susirinkimų sprendimams, prie Tikėjimo išpažinimo pridūrė vieną žodį. Todėl, esą, neverta kelti klausimo dėl Šventosios Dvasios kilmės, nes tai tik išsisukinėjimas ir nukrypimas į šalį, netaisant Katalikų bažnyčios padarytos klaidos. Jis turėjo parinkęs daugiau įrodymų dėl neteisėtų

papildymų, bet suteikė žodį lotynams ir pakvietė juos kalbėti aiškiai ir įtikinamai, nes graikai neva nepratę prie scholastinės dialektikos.

Turiu atvirai pasakyti, jo įrodymas padarė man didelį įspūdį. Bet Čezarinis su Albergačiu išplatino kodeksą dėl septintojo visuotinio Bažnyčios susirinkimo sprendimų ir iš to kodekso perskaitė Tikėjimo išpažinimą su ginčytinu papildymu *filioque*.

– Ar tai neįrodo, – klausė jie, – kad papildymas padarytas per septintąjį Bažnyčios susirinkimą?

Graikai įsiutę pratrūko, kad kodeksas iškraipytas ir prieduras atsiradęs vėliau, o Gemistas Pletonas įtikinamai išrėžė:

– Jeigu taip būtų ir raštas nebūtų iškraipytas, tai lotynų teologai ir bent jau Tomas Akvinietis tikriausiai būtų juo rėmęsi. O jie nuo pat schizmos pradžios ištaškė visą vandenyną žodžių, mėgindami kitaip pagrįsti tą priedurą.

Todėl atrodė, jog posėdis pasibaigė visišku mūsų Bažnyčios pralaimėjimu. Širdyje sąžiningai turėjau pripažinti, jog teisė graikų pusėje. Jiems nereikėjo ginti savo Bažnyčios, o Katalikų bažnyčia turėjo gintis. Protas sakė, kad turiu mąstyti tik apie raidę, bet ne apie turinį, apie tiesą, paremtą tam tikrom nuostatom, bet ne širdies tiesą. Nagrinėdamas užrašus ir švariai perrašinėdamas svarbiausias graikų pasisakymų vietas, dar tvirčiau įsitikinau, kad dėl schizmos kalta Katalikų bažnyčia.

Tad susijaudinę laukėme šeštojo susirinkimo, per kurį mūsiškiai turėjo atsakyti į graikų kaltinimus. Jau susirinkimo pradžioje kardinolas Čezarinis pasiskundė, kad graikai nepateikė jam aštuntojo visuotinio susirinkimo dokumentų. Juk aštuntasis sinodas tam tikru požiūriu patvirtino papildymo *filioque* teisėtumą. Markas Eugenikas pasakė:

– Aštuntasis bažnyčios susirinkimas nebuvo ekumeninis. Todėl mes nepripažįstame įrodomosios šių sprendimų galios. Tad neverta jame kapstytis.

Paskui Rodo arkivyskupas Andriejus pradėjo kruopščiai parengtą ilgą kalbą, ją kelis kartus įterpdamas paaiškinimų nutraukė tiktai kardinolas Čezarinis. Svarbiausias arkivyskupo teiginys buvo šitoks:

– Visuotinis Chalkedono bažnyčios susirinkimas paaiškino, kad prie Tikėjimo išpažinimo nenorėta nieko pridurti, nenorė-

ta nieko ištrint, o tik paaiškinti jo prasmę. Pasak to Bažnyčios susirinkimo, paaiškinimas leistinas ir žodžiu *filioque* siekta tik paaiškinti, ir daugiau nieko čia nėra ir negali būti.

Rodo arkivyskupas perskaitė Graikų ir Lotynų bažnyčios tėvų raštų ištraukų, grįsdamas, kad ir tie mokė, jog Šventoji Dvasia kilusi iš Sūnaus. Todėl žodis *filioque* nėra prieduras, o tik paaiškinimas, kuris ir šiaip glūdi Tikėjimo išpažinime.

– Ne prieduras, o paaiškinimas, – pabrėžė jis. – Prieduru galima vadinti tik tai, kas pridurta iš šalies ir sako ką nors nauja. Jeigu papildymas tik paaiškina tai, kas jau slypi išpažinime, negalima sakyt, jog tai papildymas, tik paaiškinimas, o paaiškinimas leistinas.

Dar jis pasakė:

– Tas, kuris moko, jog Šventoji Dvasia kilus iš Tėvo, sykiu pripažįsta ją kilus ir iš Sūnaus, nes Tėvas ir Sūnus – iš tos pačios esybės, vadinasi, Sūnus turi Šventąją Dvasią kaip ir Tėvas. Mąstydami apie Tėvą visada mąstome ir apie Sūnų bei Šventąją Dvasią ir priešingai. Trijų Dievo asmenų negalime atskirti vieno nuo kito. Ir šventasis Bazilijus sako: „Visa, ką Tėvas turi, turi ir Sūnus, tik tiek, kad Tėvas nėra Sūnus." Ir pats Kristus pasakė: „Ką Tėvas turi, tas taip pat yra ir mano." Pasak Jono evangelijos, jis įpūtė Šventąją Dvasią daugybei žmonių, įrodė, kad kvapas eina žmogui iš burnos taip, kaip Šventoji Dvasia eina iš dieviškos Sūnaus esybės.

Taigi liudydamas, kad žodžiai *ex patre* aprėpia priedurą *filioque*, jis įrodinėjo, jog senieji Bažnyčios susirinkimai neuždraudė to paaiškinamojo papildymo. Nikėjos tikėjimo išpažinimas paaiškino Apaštalų tikėjimo išpažinimą, o Konstantinopolio tikėjimo išpažinimas paaiškino Nikėjos tikėjimo išpažinimą. O Efeso tikėjimo išpažinimas paaiškino Nikėjos ir Konstantinopolio tikėjimo išpažinimą sykiu.

– Todėl paaiškinamojo papildymo neigimas, – pasakė jis, – tai sekimas raide ir raidės kėlimas aukščiau už Dvasią. Bet paraidinį tikėjimą atmetė ir graikai Bažnyčios tėvai. Vis kitokių klaidatikysčių, vis kitokių atskalų randasi, todėl ir senąjį Tikėjimo išpažinimą būtina vis kitaip paaiškinti. Iš tiesų, paaiškinimą gali nuneigti tik tas, kuris netiki Viešpaties žodžiais: aš liksiu su savaisiais iki laikų pabaigos.

Šitokiu didingu pakilumu baigėsi tas posėdis, bet graikai purtė galvas ir išeidami sakė, kad Bažnyčios susirinkimai Tikėjimo išpažinimą aiškino potvarkiais, nieko nepridūrė. Per kitą susirinkimą Rodo vyskupas skaitė Bažnyčios tėvų pareiškimus ir tikino, jog paaiškinimas *filioque* būtinas, nes kitados į Katalikų bažnyčią įsiskverbę klaidatikiai nestorininkai mėgino nuneigti Šventąją Dvasią kilus ir iš Sūnaus ir šitaip pakeitė Švenčiausiosios Trejybės esmę.

– Popiežius turi ne tik teisę, bet ir pareigą paaiškinti ginčytiną tikėjimo dalį, – pasakė jis. – Tai parodė šeštasis visuotinis Bažnyčios susirinkimas, patvirtinęs popiežiaus Agatono pareiškimą. Net Fotijus, kuris šiaip jau buvo karštas Romos bažnyčios priešininkas, nesmerkė jos už žodį *filioque*, o tikrai būtų tai padaręs, jeigu būtų jame įžvelgęs ką nors neteisinga. Taigi žodis *filioque* negali būti nelaimingos Bažnyčių schizmos pagrindinė priežastis.

Šitaip sulaukėme lapkričio pradžios ir mes, raštininkai, kurie jau buvome sunaudoję kalnus plunksnų ir tiek popieriaus, kad popiežiaus kanceliarija turėjo pirkti jo skolon, nes visos iždo pajamos iš karto tekdavo graikams, kurie be paliovos skundėsi dienpinigių sumenkimu ir išlaikymo blogėjimu, palyginti su ankstesne apstybe. Savaime aišku, karštas disputas paakino mūsų tarpusavio ginčus ir ginčus su graikais tarnais dėl Švenčiausiosios Trejybės esmės bei Šventosios Dvasios kilmės, todėl visi dar labiau įkliuvome į žodžių ir raidžių vergiją, nors aplinkui be atvangos nertėjanti mirtis turėjo kelti kitokių minčių. Ginčai tiek įsismarkavo, kad vienas šnekus graikas buvo padurtas, kai šoko aiškinti, jog ir popiežius nežino Šventosios Dvasios kilmės, nes tai dieviška misterija, todėl reikėtų laikytis pirminio Tikėjimo išpažinimo ir jo savavališkai nepapildyti.

– Ne prieduras, o paaiškinimas! – bliaudavom mes, lotynai, tada užtekdavo, kad graikai tarnai, eidami pro šalį, dygiai sušnypšdavo „Prieduras, prieduras“, ir jau gniaušdavosi kumščiai.

Visuotinį susierzinimą dar labiau sustiprino neapsakomos gertynės, joms dabar nebuvo galo nei krašto, tariant, kad vynas apsaugo nuo maro.

– Gydytojai, kuriais tikiu, man įteigė, kad žmogus nesusirgs maru, jei visą laiką bus girtas, – paaiškino meistras Matėjas. –

Bet visas jėgas reikia sutelkti į gėrimą, kad per marą nematytum šviesaus ryto, dienos nei vakaro, net naktį atsikėlus reikia trūktelėt saikelį, idant gydomasis svaigulys miegant neišsisklaidytų. Bet ne visų smegeninės tai atlaiko ir ypač jūs, jaunieji, turite saugotis neišeit iš galvos, nes ir šiaip kasdien per daug mintijate apie nepaaiškinamas misterijas. O aš, pagyvenęs vyras, manau ištversiąs šį gydymą, nes pratinausi jau kelis dešimtmečius.

Didžiuma tų, kurie turėjo pinigų, gėrė beprotiškai, nūsdami užmiršti marą ir išblaškyti baimę, kiti kalnais valgė prieskonius, kaip apsaugą nešiojosi karčių gyduolių, bet dievobaimingiausieji baudė savo kūnus – meldėsi ir pasninkavo. Kasdien prie katedros rinkdavosi flagelantai, jie taip plakdavosi, kad kraujas siurendavo nugara bei šonais, ir strikinėdavo iš skausmo ir dvasios pagauti, lyg šokdami baisius šokius. Prie jų prisidėdavo Feraros gyventojai, kurie buvo netekę artimųjų: raudodavo, šaukdavo ir plakdavosi, ir net popiežius negalėjo dėl maro uždrausti tų bjaurasčių.

Jis pro pirštus žiūrėjo ir į viešuosius namus, kuriuose audringos paleistuvystės nepaliaudavo visą parą, nes visi draudimai buvo praradę reikšmę ir lengvabūdės moterys traukė į Ferarą iš visų Italijos miestų ir iš toliau, dėl lengvo uždarbio nesibaimindamos net maro. Be to, maras pikčiau ar ramiau šėlo visur, todėl žmogus nuo jo galėjo pasprukti tik į atokiausius kaimus. Juk iš pradžių viešieji namai buvo iškilmingai uždaryti, o jų gyventojos rimbais išvarytos iš miesto, bet, prisiklausęs padorių miestiečių graudžių dejonių, markizas Nikolas suabejojo tokių priemonių nauda ir net popiežius tylomis turėjo apsikęsti su atviru, diena iš dienos vis didėjančiu ištvirkavimu. Feraros gyventojai tikino, kad išvarius moteris, kurios vertėsi teisėtu amatu ir mokėjo mokesčius, miesto ūkis patiria nuostolių, be to, visų garbingų moterų ir merginų dorai iškilo didžiausia grėsmė.

– Negana, kad daugybė viengungių vienuolių, kunigų, prelatų bei vyskupų mieste stumia mūsų moteris į baisią pagundą, – skundėsi jie. – Dar piktesnė bėda – graikai, nes jie medžioja mūsų moteris kaip miško žvėris, nesigėdydami jokios piktadarystės, o jų barzdos, svetima kalba ir savotiškas apsirengimas traukia net padoriausias moteris, nes moterims patinka viskas, kas neįprasta

ir keista. Jos net negali deramai apginti savo doros nuo graikų, nes nemoka jų kalba atsisakyt begėdiškų siūlymų.

Ypač princo Demetrijo ir jo rūmininkų elgesys kėlė papiktinimą, nes jie medžiojo Feraros moteris taip pat spėriai, kaip imperatorius markizo fazanus bei stirnas. Nuo vasario iki rugsėjo neaiškiu būdu pastojo daugiau nei aštuoni šimtai netekėjusių Feraros moterų; daugybės ištekėjusių visokio luomo moterų vaisingumo požymiai piktino žmones. Todėl net popiežiui atrodė verčiau nežinoti, kas dedasi Feraroje.

Taip nutiko, kad per patį maro siutulį į miestą su džiaugsminga eisena buvo atlydėta graži, lengvabūdė, bet puikiai išsilavinusi moteris vardu Pulcherija, kuri iškeliavo iš Bazelio į Ferarą, šitaip viešai pripažindama Feraros susirinkimo pranašumą. Daugis Bažnyčios tėvų ją pažinojo nuo Bazelio laikų ir net vyskupai ir kardinolai džiaugėsi jos atvykimu, jos atsimetimą laikydami akivaizdžiausiu Bazelio susirinkimo skilimo požymiu. Ji atvyko su būriu jaunų merginų, kurias mokė savo amato, ir nesislapstydama išsinuomojo ypatingą namą, į kurį tik kilmingiausieji ir turtingiausieji pakliūdavo. Žmonės šnekėjo, jog ji moka lotyniškai, net šiek tiek graikiškai ir taip puikiai išmano teologiją, kad su didžiuliu susidomėjimu klausosi disputų ir duoda protingų patarimų, kaip atremti graikų teiginius.

Bet girtuoklius ir blaivininkus, paleistuvius ir tyruolius, bedievius ir dievobaiminguosius, bailius ir drąsuolius aklas kaip likimas maras guldė į juodąjį vežimą. Mirtis nei vieno nevertino pagal širdį ar darbus, o vedėsi kaltąjį sykiu su nekaltuoju. Įsitikinau, kad maras geriausiai liudija visa ko beprasmybę.

Taigi lapkričio pradžioje Besarionas kalbėjo kaip graikų atstovas, bet ir jį pančiojo graikų sprendimas, kuris neleido diskutuoti dėl tikėjimo prasmės, o tik dėl raidės, todėl jo pasisakymas išvirto į gramatinį ginčą dėl žodžių. Koplyčia, kurioje vyko susirinkimas, buvo niauriai šalta, o pro spalvotus langus sklindanti debesuotos lapkričio dienos šviesa visų veidus dažė keista žalsvuma, tad atrodė, jog koplyčioje diskutuoja numirėliai. Iš žarijų indų kilo gailūs sveikatingų gyduolių dūmai, sieros ir vaistų kvapas tvankino orą, balsai lyg nutoldavo ir priartėdavo, visai prapuldavo. Mano dėmesys nejučia nuslopo ir mokslingi Besariono aiškinimai, ką reiškia žodžiai *explanatio* ir *explicatio,*

intrinsecus ir *extrinsecus*, ausyse ošė taip pat beprasmiškai, kaip į jūros pakrantę iš tolo atsklindantys tylūs paukščių balsai.

Gražų, atšiauriai išdidų imperatoriaus veidą dažė žalsva šviesa, jam po kojų gulėjo marginto – balto ir juodo – kailio šuo. Griežtas popiežiaus Eugenijaus veidas ir ugningos akys buvo nukreiptos kažkur į tolį. Jis buvo taip sulysęs, skruostai taip sukritę, kad tartum mačiau pro tą blyškumą persišviečiant jo kaukolę. Didžiulis apvalus Besariono veidas, apžėlęs juoda barzda, staiga man pasirodė visiškai svetimas, ir, nužvelgdamas juos visus, aš staiga nusistebėjau: kas jie tokie, ko jie nori, kas mane su jais sieja?

Man atrodė, kad nutolau kažkur nepasiekiamai, supuosi ant jūros bangų ir tik iš tolo, tarsi netikra visa matau. Mano paties rankos pasirodė lyg svetimos, kai jas sugniaužiau, todėl nusigandau, pagalvojęs, kad susirgau. Bet ir tas išgąstis buvo netikras, nes staiga pasidarė nesvarbu, ar aš gyvas, ar miręs.

Gal nejučia, pamaži aš susipančiojau nematomom grandinėm? Ginčijausi dėl atlyginimo, didžiavausi raštininko pareigom, mokslingai diskutavau dėl graikiškų žodžių, kas vakarą guldavausi į tą pačią lovą, garbsčiau valgius ir tuščiai didžiuodavausi, kai merginos žvilgčiodavo į mane Feraros gatvėse. Ne sykį buvau pasigėręs, su draugais lankiausi viešuosiuose namuose, kaip visi, be jokio sąžinės graužimo miegojau su dosniom moterim. Mišių neapleidau, sakramentus priimdavau ir per išpažintį nuolankiai išpažindavau nuodėmes ir už jas gaudavau atleidimą. Nebuvau nei kaltesnis, nei doresnis už kitus, bet kodėl į širdį skverbėsi baisus kaltumas?

Tarytum kas nors kitas, o ne aš jaunumėj būtų klajojęs, jausdamas Dievą savyje, tardamas, jog tikra tik mirtis. Tuomet džiaugdavausi atgaivingu vandeniu ir nepančiojau savęs jausmų vilionėm. Bet, įsiklausęs į save niaurioj koplyčios žalsvumoj, širdyje suvokiau, kad kaltumo jausmą sukėlė ne vien vergavimas juslėms. Net ne dvejonės kurstė kaltumą. Niekai atrodė ir tai, kad neskiriu gera nuo bloga. Iš kažkokio gilesnio šaltinio radosi tas kaltumas.

Dievas yra, pagalvojau, bet kas yra Dievas, mes niekada nesužinosime. Mūsų pažinimas ribotas, žodžiai riboti, todėl tai, ką sakome apie Dievą, tėra migloti palyginimai. Net apreiški-

mas žmonių padiktuotas. Todėl kvaila ginčytis dėl žodžių, nes žodžius galima paaiškinti tik kitais žodžiais. Jeigu Dievas yra, tai Jis begalinis ir amžinas, begalinis ir amžinas, – nors ir tai tik žodžiai, – Jis yra visuomet ir visur – tiek ribomis apibrėžiamame, tiek neapibrėžiamame pasaulyje. Todėl Dievas veikia visada, visur ir kiekvieną akimirką, nors tą buvimą ir veikimą galime pavadinti tik riboto pasaulio sąvokomis. Dievas yra manyje ir anapus manęs visada, kiekvieną akimirką. Dieve susijungia meilė ir neapykanta, tikėjimas ir netikėjimas, aistra ir tyrumas, todėl Dievui nebūdingos prieštaros, bet kodėl šitaip, mes niekada nesužinosime. Bet, tikėdamas Dievą, aš taip pat tikiu Žodį tapus kūnu ir tuo, kas vyko paskui, kad Dievas per Kristų apsireiškė kaip žmogus ir sykiu kaip Dievas ir tai visai neprieštaringa ar nenuoseklu, bet Švenčiausioji Trejybė – toks logiškas ir protingas Dievo buvimo ir veikimo palyginimas ribotame ir neribotame pasaulyje, kad tuo pažinimo tarpsniu palaikiau tai aukščiausiu suvokimu. Žodžiai riboti, todėl tai tik palyginimas, bet Dievas yra ir veikia, todėl tai daugiau nei palyginimas.

Bet lapkričio apniauktoje koplyčioje apreiškimas man sušvito ne akinamu aukščiausio pažinimo auksu, o maro persmelkta ne šio pasaulio žalzgana, pripildė mane kaltumo ir liūdesio. Ne Dievas manyje kalbėjo, o man atsiskleidė ir nušvito kaip suvokimas visko, ką mąsčiau ir ko lig tol buvau išmokęs, tad supratau, kad Bažnyčios mokymas neprieštarauja mąstančio žmogaus pažinimui ir protui. Bet šitas suvokimas man nepadėjo ir per jį aš nepatyriau Dievo. Tik žinojau, kad Bažnyčia – tai įstatymas, paprotys ir tvarka, būtini didžiulei miniai, kad, būdamas nemokytas, aš Bažnyčios negaliu pažinti, todėl turiu tik tikėti ja. Bažnyčia nepagesdavo, pagedus vienam jos nariui, nes Bažnyčią sukūrė žmogus, o žmogus – ribotas ir pavaldus visiems ribos įstatymams. Gal daugelis vienuolynų ir vienuolijų pasidavę pasaulietiškumui ir pagedę, ir nusipelno žmonių pašaipos. Bet dabar supratau, kodėl tiek daug gabių vyrų tapo vienuoliais, atsižadėję ankstesnio gyvenimo. Didžiumai pakako papročio ir tikėjimo ir daugiau nereikėjo, bet pakako ne visiems ir negalėjo pakakti, ir aš buvau vienas iš tų, kuriems niekada nepakaks. Štai, štai iš kokios gilumos radosi nenumaldomas kaltumas mano širdyje, tas liūdesys, kuris temdė visus džiaugsmus. Kažkas šir-

dyje iš manęs reikalavo daugiau, kad ir kaip aš tam priešinausi. Kažkas davė žiaurų ir tvirtą įsakymą, bet kas – nesupratau.

Bet paklusti negalėjau. Tegul, mąsčiau, tegul bus tai mano pažinimas, teatleidžia jis už tuštybę visko, ką darau. Palyginti su šia kalte, visos mano nuodėmės, kurias padariau ir darau, tikrai niekingos ir juokingai menkos, jei tom nuodėmėm nepakenkiu kitiems. Kūno ir juslių nuodėmės tėra užmaršties troškimas, sekinimasis, sapnas, iš kurio kas kartą atsibusiu jusdamas apmaudžią kaltę. Gal ir knygos, žemiškasis pažinimas bei graikų kalbos mokymasis, net Homeras ir Platonas – tas pats užmaršties troškimas, sekinimasis ir baisesnės nuodėmės už niekingas kūno ir juslių. Nuodėmė tik žodis, bet nuo šiol man reikš tik neviltingą norą bent valandėlę užmiršti aukščiausią pažinimą, užmiršti Dievą savyje. Nuodėmė – tai poilsis ir dvasios miegas, kaip kūno miegas – poilsis, be jo kūnas, susaistytas su ribotu pasauliu, neišgyventų. Todėl silpnas ir ribotas žmogus negali gyventi be nuodėmės poilsio. Nuo šiol nieko už nuodėmes nekaltinsiu, nes žmogus iš prigimties nuodėmingas, todėl nusipelno atleidimo. Pailsėsiu nuo minčių per nuodėmę ir nuodėmė mane pailsins, bet tai supratus ima neviltis, tai supratęs aš niekada neturėsiu ramybės.

Šis supratimas mane visada atitrauks nuo kitų, mąsčiau, nuo prigimties dalykų, nuo įprastos draugijos, mylinčių moterų, namų ir šeimos, kaip ligi šiolei, nes nejaučiau nuoširdaus artumo nei vienam žmogui. Mano meilę tai slopins, nors beviltiškai trokšiu mylėti. Tik ribotas pasaulis bus liūdni mano namai, Dievas – žiaurus tėvas, kuris kaip rimbas gins mano mintis, neleisdamas nurimti, visi žmonės nejučia bus man broliai. Dieve, Dieve, tavo pažinimo kankynė baisesnė už kūno kančią.

Turbūt patyliukais burbėjau ir neramiai dėbčiojau aplinkui, nebesuvokdamas, kur sėdžiu, nes, tik daktaro Sekundino kumštelėtas į šoną, atitokau iš užnikusių minčių. Susirinkimas baigėsi, o prieš mane gulėjo tik tuščias popierius, kuriame neužrašiau jokių beprasmių pasisakymų nei ginčų. Bet ar tai svarbu, juk niekas nepasistūmėjo į priekį, viską sustabdė niekingas ginčas dėl to, ar *filioque* laikytinas prieduru, ar paaiškinimu.

– Kas tau, ar tik nesergi? – paklausė daktaras Sekundinas ir atsitraukė atokiau, kaip visi, vengdami užsikrėtusių maru. Bet

jis trynė sausus delnus ir neapsakomai liūdną, pailgą jo veidą suvirpino paika šypsena. – Vis dėlto Besarionas apylankomis pasakė, jog tiki Šventąją Dvasią kilus ir iš Sūnaus, – tarė. – Jei priversime graikus išeit iš raidžių mūrų ir šitai pripažinti, – unija įmanoma. Bet, baiminuosi, teks iššvaistyti nemažai laiko ir popieriaus, nes jie patys nežino, kuo tiki. Todėl taip atkakliai laikosi *explanatio*, o ne *explicatio*.

Jo žodžiai man atrodė beprasmiai, kaip šuns lojimas. Kvailai šypsodamas rinkau savo popierius ir rašymo reikmenis ir drauge su visais išėjau iš koplyčios. Patraukiau tiesiai namo ir jau iš tolo pamačiau ant druskos pirklio namo sienos derva nubrėžtą didžiulį juodą kryžių. Pagaliau maras užsuko į mūsų namus.

Nejučia sustingau iš baimės, galvos oda apmirė – sakytum plaukai pasišiaušė, kai išvydau tą šiurpų ženklą. Jeigu būčiau buvęs protingas, būčiau slapta įtykinęs į savo kambarį, susikrovęs daiktus ir pasiieškojęs kito buto. Taip visi darė ir niekas to nelaikė nedorybe nei gėdingu poelgiu. Bet aš iššyk nuėjau į druskos pirklio namus ir pamačiau jį lovoje pamėlusiu veidu, karščiuojantį ir kliedintį. Tarnai buvo pabėgę, šeimininkė likus viena su dviem rėkiančiais vaikais. Ji pasitiko mane ant veido užkritusiais plaukais, išplėtusi akis, gražus, šypsantis jos veidas buvo virtęs balta kauke.

– Maras atėjo į namus, pone Johanai, – pasakė ji. – Skubinai išeikite, nes ir pats susirgsite.

Bet nuo maro nepabėgsi, pagalvojau aš. Tikrai būčiau pats save niekinęs, jei, slegiamas baisiausio kaltumo, dar būčiau pasidavęs laikino gyvenimo pavojų baimei. Gyvenimas baimėje nevertas gyventi. Rodydamas sau, kad nebijau, puoliau į pagalbą šeimininkei ir padėjau išlaikyti ligonį lovoje, nes, karštligiškų kliedesių užniktas, jis neapsakomai skaudamą galvą daužė į sieną, lipo iš lovos, tad dviem stipriems žmonėms buvo nemaža vargo. Kai pavakare jis nugrimzdo į miegus, aš negailestingai jį pripurčiau, kad pabustų. Šeimininkei paprieštaravus, paaiškinau:

– Girdėjau, kad sergančiam maru negalima miegoti. Užmigęs ligonis pasiduoda ir maras jį įveikia.

Man šeimininkė pasakė:

– Šitaip nutiko už mano nuodėmę ir tai baisi bausmė už tokį menkniekį. Pone Johanai, dėl jūsų paslapčia troškau, kad jis

numirtų, nes jo prisilietimai man pasidarė atgrasūs ir jo glėby galvodavau tik apie jus. Jo mirtis bus Dievo bausmė, o jei ir mano vaikai numirs, – nebežinau, ką darysiu.

– Liaukis, kvaila moterie! – piktai užrikau aš. – Jei šitaip baustų už svetimavimą, Feraroje nebeliktų nė gyvos dvasios. Tikėtina, kad visi mirsim, tad per anksti dejuoji.

Bet jos žodžiai paskatino mane kovoti su savo mirtim, todėl baisindamasis ir bjaurėdamasis vis prausiau tą stiprų vyrą, dėjau ant galvos šaltus prievilgus, girdžiau vynu su stipriais prieskoniais, valgydinau šeimininkės išvirta sriuba, kad neprarastų jėgų, ir žadindavau užmiegantį. Jo kančios buvo tokios baisios, kad sąmoningą valandėlę jis maldaudavo palikti ramybėje, bet aš žiūrėjau jo labo. Bjauriausia buvo, kai pagaliau pratrūko tvinkuliai ir jų smarvė perėmė visą kambarį. Bet apiplovę, sutvarstę žaizdas paguldėm jį į kitą lovą, sudeginome kieme visus jo patalus ir galų gale leidome pamiegoti, nes kūnas buvo atvėsęs. Kelias paras miegojau tik protarpiais, todėl mane apleido jėgos ir nualpau ant laiptų. Šeimininkė nutempė mane į savo lovą ir jos šildomas aš pramiegojau beveik visą parą.

Kai pabudau, ji davė man pavalgyti ir pasakė:

– Tikriausiai mano vyras sveiksta, nes pabudęs sočiai užkirto ir vėl užmigo. Nežinau, kaip jums atsidėkoti už gerumą ir drąsą, nes jei ne jūs, vyras tikrai būtų numiręs. Dievas tikrai mums buvo gailestingas, nes vaikai sveiki ir mudu nesusirgom.

Aš jai atsakiau:

– Žinau, koks yra Dievas, bet aš nesugebu mylėti ir nesuvokiu gėrio ir blogio skirtumo ribotame pasaulyje. Ne iš gerumo taip pasielgiau, ne iš dėkingumo, ir skolingas nesijaučiau jūsų vyrui. Gerų darbų tikrai nekaupiu. Todėl verčiau leiskitės apkabinama, jei norite man atsilyginti, nes man tai teikia malonumo, nuramina kūną ir nuo to gerai miegu.

Bet ji pamanė, kad aš tik juokauju, ir jau nedrįso daryti nuodėmės, nors galbūt norėjo. Užtat priruošė apstą gardžių valgių, o jos vyras pabudęs atsikėlė ir vėl sočiai pavalgė, nepaliaudamas stebėtis, kodėl kaip tik jis – vienas iš nedaugelio – pasveiko nuo maro. Jo dėkingumui nebuvo galo, todėl jo draugija pradėjo mane pykinti. Pavakare apsirengiau pašukiniu apsiaustu ir iš-

ėjau į gatvę, nusprendęs padėti vežikui rinkti į juodąjį vežimą numirėlius, kurių neliesdavo net artimieji.

Lydėjau vežimą, o iš apšviestų viešųjų namų sklido tarški muzika, gatve šlitinėjo, vėmė prasilakėliai. Nusekiau vežimą iki kapinių, bet duobkasiams, vežikui ir kunigui, kuris skubinai žegnojo numirėlius, labiausiai rūpėjo negyvėlių skaičius, mat kaip tik jis lėmė atlygio didumą. Mane jie laikė kvailiu, nes tą baisų darbą dirbau veltui.

Bet norėjau pamatyti ir patirti mirtį, pajusti jos kvapą, suprasti visišką žmogaus menkumą prieš ją. Todėl nuėjau į trobeles prie kapinių, kur skurdžiausius ligonius veždavo pabaigt gyvenimo. Keli išvargę, sulysę, dievobaimingi vienuoliai gelbėjo ligoniams kančiose ir meldėsi su jais, nes dauguma tų vargšų mirdavo be Šv. Komunijos ir Paskutinio patepimo. Prisidėjau prie tų drąsių vienuolių ir daugel dienų nešiojau ligoniams vandenį, pirkau valgyti ir drauge melsdavausi, kai jų kūnai imdavo šalti, rankos kojos apmirdavo, kai juos, supratusius, jog prisiartino mirtis, apimdavo nerimas. Tie vargšai tamsūs žmonės nenorėdavo, kad melsčiausi jų kalba, o labiau tikėjo, kai melsdavausi lotyniškai. Nelaimėliai prašydavo palaikyti už rankos, kol galva nusvirdavo, burna išsižiodavo, sąmonei nykstant, dar kelis kartus sutraukdavo mėšlungis, dvasia išeidavo ir kūnas suglebdavo. Bet mirtis išlygindavo veidus ir užliedavo juos ramybe, kurios jie gyvenime neturėjo, tik šitokią paguodą jiems suteikdavo mirtis.

Tikriausiai miego stoka, nuovargis, kančios, kurias mačiau, suglumino man galvą, nes kokiam guvesniam ligoniui paprašius pakviest kunigą, kad suteiktų nuodėmių atleidimą, – o nei vienas kunigas nėjo į neturtėlių maro prieglobstį, – aš pats atsiklaupdavau ir patikindavau:

– Jis pats pasakė: kur du ar trys susirinkę mano vardu, ten ir aš esu tarp jų. Jei tik nori, Kristus bus su mumis ir palaimins tave tikriau nei koks kunigas.

Jeigu jis patikėdavo ir drauge su manim pasimelsdavo, pasakydavau:

– Tavo nuodėmės atleistos.

Bet amžinajam gyvenimui nepalaiminau nei vieno ir puikiai supratau, jog nusikalstu Bažnyčiai, bet buvau išdidžios širdies, maniau pajėgsiąs nešti tą nusikaltimą.

Kai jėgos išsekdavo, grįždavau į savo butą, rūpestingai apsiprausdavau ir išrūkydavau pašukinį apsiaustą, kurį laikydavau atskirai nuo kitų drabužių, nenorėdamas užkrėsti draugų, nes buvo manoma, jog maras plinta per prisilietimą ir per drabužius. Prieš eidamas į darbą dar ir burną išsiskalaudavau vynu su gyduolėm. Bet vieną vakarą pora bičiulių pamatė mane nešant į mirties vežimą mirusį vaiką. Rodydami pirštais, jie piktai įspėjo mane, kad neplatinčiau užkrato popiežiaus kanceliarijoje. Kitą dieną daktaras Sekundinas pasitiko mane prie vartų ir pasakė:

– Maitų surinkėjo darbą dirba maitų surinkėjas, o raštininko darbą – raštininkas. Neik į darbą, kol nebūsi tikras, kad neplatinsi tarp mūsų maro.

Bet mane buvo pagavęs aklas užsidegimas įrodyti sau pačiam, kad nebijau mirties, ir turbūt maniau, kad, išsilenkdamas ligos, gausiu ženklą, kad mano gyvenimas turi tikslą, kurio dar nežinau. Todėl įžūliai džiaugiausi atleistas nuo rašinėjimo ir tuščių ginčų klausymo ir tęsiau gailiaširdį darbą, kurio tikrai nelaikiau gailiaširdyste, o tik širdies iššūkiu mirčiai.

Vieną dieną į mirties trobelę atėjo juodai apsirengusi moteris ir ėmėsi plauti ligonių tvinkulius, girdyti iš troškulio šaukiančius karščiuojančiuosius. Ta moteris nebuvo vienuolė nei pribuvėja. Galvą buvo apsigobus skarele, veidą išsitepusi suodžiais, kad niekas nepažintų, todėl atrodė kaip kaimo mergina. Bet, kai ėjo pro šalį, mirties smarvėj lyg iš rojaus nuo jos padvelkė kvapiais aliejais. Kažkuo ji pasirodė taip pažįstama, kad mano išvargusi širdis ėmė smarkiai daužytis. Sugriebęs už rankos, atgręžiau ją į save ir išsigandęs šūktelėjau:

– Kilmingiausioji panele Beatriče, kaip jūs čia atsidūrėte?

Net suodžiai nepaslėpė jos veido gražumo, jos rankos net murzinos atrodė kaip kilmingos moters. Ji persigandusi įsistebeilijo į mane ir neramiai alsuodama atšovė:

– Ką pats čia veiki? Čia nėra raštininko stalo, plunksnų nei popieriaus!

Bet tai pasakė be paniekos, nors aš įsižeidžiau, kad pirmiausia ji prisiminė mane esant tiktai paprastą raštininką.

– Čia tvyro mirtis, – atsakiau, – prieš ją mes turbūt lygūs, nors sukauptos žinios nepakėlė manęs ligi jūsų.

– Taip, taip, – tarė ji, – prieš mirtį mes lygūs, bet aš taip trokštu mirties, kad bėgte bėgu į ją. Bet kam tau mirtis? Ko nepalieki jos vienuoliams ir nusikaltėliams, o gal tu irgi nusikaltėlis ir tave verčia dirbti šitą baisų darbą?

– Ne nusikaltėlis, – piktai atkirtau. – Savo valia čia atėjau, tirdamas mirtį, kaupiu žinias, ne gailestingumo vedamas čia atėjau. Bet tavęs nesuprantu. Manding, turėtum bėgt į mirtį šokdama, juokdamasi, vainiku pasidabinusi, apsvaigusi ir apgirtusi, juk, sako, šitaip pilyje švenčia mirtį. Varu tavęs čia niekas neatvarė.

– Nelabai bijau mirties, – atsakė ji, atsiklaupė ant pūlių ir kraujingų vėmalų sudergtų šiaudų prie mirštančiosios, kurią slaugiau, ir stipriai, tarsi traukdama savin mirtį, pabučiavo jau numėlusius jos skruostus.

– Tu pamišusi, – išspaudžiau nusigandęs. – Eik iš čia, išsiskalauk burną, nusiprausk ir persirenk kitais drabužiais – gal dar nesusirgsi.

Ji šiurkščiai metė, kad žiūrėčiau savo reikalų. Išgirdęs skausmingą ligonio šauksmą, nuėjau, palikęs ją, ir paskui kiekvienas dirbom savo darbą. Bet vandenį nešiojau ir jai, nes medinio kibiro ji nepakėlė. Sykiais mudviejų akys susitikdavo ir tada ji lyg supykusi atkragindavo galvą. Blankstant rytui, į namelį grįžo vienuoliai ir išnešėme mirusiąją lauk. Kai paguldėme ant žemės, sustojau prie durų įkvėpti gryno oro ir prie manęs priėjo Beatričė, prisidengusi nuo vienuolių veidą skarele. Ji tylėjo ir aš tylėjau. Kapinės buvo nuščiuvusios, kažkur kieme giedojo gaidys.

Patraukiau namo, bet, pasukęs galvą, pamačiau Beatričę per kelis žingsnius sekant iš paskos. Blykštanti lapkričio naktis buvo šalta. Pilkumoje jau ryškėjo namų sienos ir stogai.

– Ko tu iš manęs nori? – paklausiau.

– Nežinau, – atsakė ji, sekdama iš paskos.

Ankstyvo ryto blyškumoje viskas atrodė beprasmiška, netikra, kaip mirštantieji maro trobelėje. Ji atsekė iki druskos pirklio namų. Atidaręs palaikiau duris ir ji pirma manęs įžengė vidun. Pažarsčiau žarijas, įdėjau į krosnį malkų, o kai įsidegė, užmečiau ant viršaus šlapių šakų ir gyduolių. Kambarys priplūdo gailių dūmų, aš nusivilkau drabužius ir pakabinau, kad išsirūkytų. Tada pradėjau praustis. Netrukus žvilgtelėjęs pamačiau ir ją nusirengiant ir kabinant drabužius šalia manųjų priešais kamuoliais

virstančius dūmus. Kai šluosčiausi, ji nusirengusi, tirtėdama iš šalčio, pradėjo praustis.

– Galiu pašildyt tau vandens, – pasakiau, bet ji tylėjo.

Mirtis sujungė mudu kaip seserį su broliu, tad nesigėdijom vienas kito nuogumo. Kopiau laiptais į savo kambarį ir ji, šluostydamasi šiurkščiu rankšluosčiu, lipo iš paskos. Mano kambaryje buvo vėsu, todėl padaviau jai savo švarius marškinius, bet ji tik prisidengė tais marškiniais, jų neužsivilko. Nusipraususi suodžius ir pasileidusi šviesias garbanas atrodė labai graži.

– Tau šalta, – pasakiau.

Jos rudos akys baikščiai žvelgė kažkur tolyn, pro šalį. Žiūrėjau tik į jos akis, nors gražus buvo ir jos baltas kūnas.

– Tavo lovoje – avikailio apklotas, – pasakė ji.

– Taip, – atsakiau. – Bet aš ne angelas ir ne šventasis.

Šeimininkė buvo palikusi ant stalo dubenį valgio. Atsipjoviau gabalėlį duonos ir kramtydamas atsiguliau į lovą. Ji priėjo arčiau, aš pasitraukiau, palikdamas jai vietos, ir ji palindo po avikailio apklotu. Jos rankos ir kojos buvo šaltos kaip ledas, ir pirštai buvo šalti, kai paėmė iš mano rankos duoną, atsilaužė pusę ir pradėjo valgyti. Jai ant krūtinės pabiro trupiniai, pasižiūrėjau į juos.

– Nubrauk, – pasakė ji, ir aš rūpestingai nubraukiau trupinius.

Bet delnas liko prie jos širdies. Ji drebėjo, delnu jaučiau jos širdies dūžius. Ir aš ėmiau drebėti.

– Oi, Beatriče, – sušnibždėjau skausmo graužte graužiama širdim, nes suvokiau, jog ji ne iš mano pasaulio ir svetima, nors guli šalia, ir visada bus svetima, kad ir kas tarp mudviejų nutiktų.

Ji ėmė šniurkščioti, apsikabino man kaklą, veidu prigludo prie krūtinės ir paplūdo karštom ašarom.

– Neverk, – pasakiau. – Tu kunigaikščio duktė, o aš tik paprastas raštininkas. Nieko čia nepakeisi ir ašaros nepadės.

– Ne, ne, – sušniurkšėjo ji, – ne dėl to verkiu.

Ji pakėlė ašarotą veidą ir įsistebeilijo į mane baimės kupinom akim.

– Padariau neatperkamą nuodėmę, – pasakė. – Padariau nuodėmę, kurios negaliu prisipažinti nei vienam žmogui, – nei nuodėmklausiui, nei tau. Palyginti su ta baisia nuodėme, menka

viskas, ką turiu patirti. Bet prisiekiu – ją ne sąmoningai padariau, o verčiama.

Ji nutilo ir, išgąstingai žiūrėdama į mane, šnekėjo toliau:

– Verčiama, verčiama, bet prievarta teikė man malonumo, o nuodėmės baisumas žadino manyje aistrą, iš kurios niekaip negaliu išsivaduoti. Todėl būtų geriau, kad numirčiau.

Aš pasakiau:

– Mes tik žmonės. Nėra tokios baisios nuodėmės, kad negautum atleidimo.

Ji taip smarkiai papurtė galvą, kad šviesūs plaukai palietė man veidą.

– Nežinau, – atsakė.

Paskui jos lūpos prigludo prie manųjų ir atrodė, tarsi per bučinį ji neviltingai bėgtų nuo širdies kančios.

– Beatriče, – tariau, – tu pirma ir vienintelė, kurią taip beprotiškai mylėjau nuo tos akimirkos Velykų rytą, kai pamačiau bažnyčioje tave su žvake. Tavo grožio ilgėjausi, tavo tolybės ilgėjausi, bet dabar apkabinau tave tarsi šaltą negyvėlę, o tave bučiuodamas plėnis burnoje jaučiu.

Ji pirštų galiukais paglostė randą ant mano krūtinės ir atsakė:

– Nereikėjo bučiuoti manęs tada ant bažnyčios laiptų, bet dar blogiau padarei, kai jėga pabučiavai daktaro Benco sode. Baisu pajusti vyrą esant stipresnį ir per prievartą patirti malonumą. Tikrai turėjau tave už tai užmušti, bet per daug tavęs geidžiau.

Negalėjau patikėti savo ausimis.

– Nejau galėtum mane mylėti? – nepatikliai paklausiau. – Juk tai neįmanoma.

– Nežinau, ką tai reiškia, – atsakė ji, – bet išmintis ir išdidumas manyje suputojo karščiu, kai pamačiau tavo nuoga krūtine srūvant kraują ir kai tave pabučiavau. Todėl tau uždraudžiau su manim susitikti. Ilgai degiau kaip ugnyje ir tebedegu. Gal tu užkerėjai mane savo keista istorija ir ta ringiuota diržo sagtimi?

– Per marą ir mirtį nieko nematai, – pasakiau. – Nežinai, ką šneki.

– Taip, taip, kam tuščiai šnekėti, – atsakė ji.

Šniurkščiodama ir drebėdama ji siekė mano lūpų, kol pajutau beprotišką jos aistros svaigulį ir geismas nuvilnijo kūnu kaip liepsna. Apkabinęs jaučiau, kad ji nėra neliesta, bet tai sukurstė

dar niršesnę aistrą, todėl kandžiojome vienas kitą lyg žvėrys per draiką.

Bet, kai ją apkabinau, apėmė beviltiškas tikrumas, kad niekada arčiau jos nebūsiu ir ji man nieko daugiau nejaus, o tik gulės šalia ir lies mane. Aistra ribota, ribotas ir kūno malonumas, jis greit praeina, ir labiausiai kitą žmogų gali pajust tik kūnu. Ji irgi buvo nusiminus ir neatsimerkė. Švelniai apkabinau ją ir abu kietai užmigome, iš nuovargio nebepajėgdami rūpintis dėl rytdienos.

Pabudau tik po pietų, kai šeimininkė, kaip paprastai, kažko užėjo į kambarį. Bet pamačiusi šalia manęs gulint nepažįstamą moterį, veriamai surikusi, išmetė iš rankų puodą, užsidengė delnais akis ir išbėgo iš kambario. Laimė, Beatričės veido ji nematė, tik tuos šviesius plaukus šalia mano galvos, nes aš greitai užtraukiau apklotą. Beatričė pabudo, atsisėdo lovoje, mieguistai, kaip vaikas pasitrynė akis ir nustebusi pažvelgė į mane. Staiga jos veidas nušvito dangiška šypsena, ir, miego nurausvintais skruostais, spindinčiom rudom akim, ji man atrodė graži kaip niekada.

– Mano drauge, – pasakė ji, ir nei vienas žodis neperliejo manęs tokia palaima, kaip tas trumpas kreipinys.

– Tu turbūt alkana, – pasakiau, atsikėliau iš lovos, greitai apsivilkau marškinius ir padėjau priešais šeimininkės atneštą puodą, – per stebuklą jis krisdamas nesudužo ir net neišvirto. Ir tai, ko nakčia nesuvalgėm, atnešiau į lovą, tada abu smagūs godžiai pavalgėme. Vyno neturėjau, bet gėrėme vandenį ir ji pasakė:

– Iki šiol joks valgis man taip neskonėjo. Joks vynas mano burnai nebuvo toks malonus ir svaigus, kaip šitas vanduo. Šiandien džiaugiuosi, kad maras manęs pasigailėjo, kad aš dar gyva, nors vakar norėjau mirti.

– Beatriče, – pasakiau, – juk mudviem gresia didelis pavojus. Ar tavęs pilyje nepasiges?

– Bijai? – nustebusi paklausė ji.

– Ne dėl savęs, – atsakiau. – Dabar man viskas vis tiek. Kai pamačiau marą, man viskas vis tiek. Bet nenorėčiau, kad per mane turėtum nemalonumų.

Ji atsakė:

– Patikėk, mano drauge, nepatirsiu didesnių nemalonumų nei tai, kad daugiau nesutiksiu tavęs ir negalėsiu štai šitaip jausti šalia. Daugiau nemaištausiu. Man nereikės prievartos ir skausmo. Šalia tavęs net mano neatperkama nuodėmė nutolsta ir nebenoriu apie ją galvoti. Išvadavai mane iš nedorybės, drauguži. Palaiminga ta karšta puta, kuri pakyla kūne ir širdy, kai palieti mane.

Bet aš tylėjau. Tik nepaprastas švelnumas apėmė, kai ji pavadino mane draugužiu. Po akimirkos ji suėmė mano ranką ir tęsė:

– Ne, mums nėra ko bijoti, jei niekas manęs neužklups. Nakčia dažnai išeidavau iš pilies – iš pradžių slaugiau ligonius vienuolyne, kol vienuolės pažino mane. Patikėk manim, net tėvas nedrįsta viešai manęs ieškoti. Paslapčia gal šnipinėja, jei labai ilgai užtrunku, bet niekam į galvą nešaus manęs ieškoti maro trobelėje. Jis žino, kad ne be reikalo išeinu, jei einu – net mano tėvas kunigaikštis – negali uždraust.

Jos šypsantis veidas švytėjo tokiu įsitikinimu, pergalingu džiugulių ir grėslumu, kad išgąstingai krūptelėjau ir įsistebeilijau į ją. Ji suspaudė mano ranką taip stipriai, kad suskaudo, ir tarė:

– Negalvok apie tai, kaip aš negalvoju. Kad ir labai baisi mano nuodėmė, bet ji suteikia valią man daryt, ką noriu. Jis gali nukirsdinti mane, kaip savo sūnų Udą, bet taip nepadarys, nes myli mane, myli, girdi?

Jos balse išgirdau tokią grėsmę, kad ėmiau drebėt kaip nuo šalčio.

– Jei jis sužinotų, – tarė Beatričė, – palaikytų tai kerštu, baisesniu už mirtį nuo maro. Jo šiurpi meilė tokia pavydi, kad jis neatidavė manęs nei vienam jaunikiui, nors būtų turėjęs daug naudos. Keikdamasis prisiekė, kad, kol bus gyvas, neatiduos manęs jokiam vyrui. Jis baisiai stiprus, šiurpiai stiprus – įsiutęs sidabrinę taurę sugniaužia į gniužulą.

– Beatriče, – pasakiau. – Pabėkim į kokį kitą kraštą, kur tavęs nepažįsta.

Bet kai tai pasakiau, mano širdis iškart atšalo ir aš žinojau, kad iš tikrųjų to nenoriu. Todėl man palengvėjo, kai ji atsakė:

– Nebūk kvailas, drauguži. Mane lengva pažinti. Nėra tokios šalies, kur jo kerštas nepasiektų. Net nuo Feraros toli nenuke-

liautume, nes, marui siaučiant, saugomi visi keliai ir takeliai. Ir nenoriu, kad jis tave nužudytų, nes tu mano draugas – vienintelis draugas.

Dar ji pasakė:

– Kunigaikštis – aukščiau už įstatymą, kunigaikščio vaikai negali turėti draugų. Mūsų bijo, mums pataikauja ir tik naudos iš mūsų trokšta. Iki tavęs nei vienas vyras nedrįso manęs paliesti, bijodamas supykdyti, nors širdyje aš, kaip visos, troškau šito. Užtat išdidumą ir skaistybę verčiau į dorybę, kol po susitikimo su tavim atsitiko tas baisus... – Ji išblyško ir užsimerkė. – Pabučiuok mane, drauguži, – sušnibždėjo, – kad užmirščiau visa kita.

Atšalusia širdim švelniai ir draugingai pabučiavau ją. Ji apsivijo rankom man kaklą ir giliai atsiduso. Po valandėlės atsimerkė, įsižiūrėjo man į akis ir nusijuokė tartum iš kokio baisaus pokšto.

– Ar negirdėjai, ką žmonės dainuoja? – paklausė. – Tos dainos apie kunigaikštį: „Aš jas pradėjau, aš užauginau. Velniai rautų, nejau leisiu svetimiems jų žiedus skainiot – niekada, gal aš kvailas!"

Tuomet man paaiškėjo jos paslaptis. Ji tai pajuto, graudžiai šniurkštelėjo, skausminga įtampa atlėgo.

– Turėjau tau tai prisipažinti, – pasakė. – Kam nors turėjau papasakoti, nes vienai tai nepakeliama. Juk tu mano draugas. Bet jau turbūt manęs nebemylėsi.

Jos akys, kupinos kančios ir išdidumo, žvelgė į mane. Niekad nebuvau taip arti mirties kaip tą valandėlę, nes jos akių gelmėje įžvelgiau blykčiojant kėslą mane nudėti ar atsiųst žudiką, nes atskleidė man tai, ko kitam nevalia pasakoti – net nuodėmklausiui, kurį pančioja priesaika saugoti paslaptį. Būtų pakakę vien užuominos tėvui kunigaikščiui ir aš būčiau pradingęs. Tą valandėlę bijojau jos labiau nei maro, juk aš žmogus, todėl jos keista, baisi paslaptis mane atgrasė, nors patyriau geismą ir švelnumą. To nesąmoningo atgrasumo nepalengvino mintis, kad tai ne jos kaltė, kad maro trobelėje ji pati, baisėdamasi savimi, ieškojo mirties.

– Beatriče, – pasakiau, – tavo akyse blykčioja mirtis.

Ji krūptelėjo, iš karto užsimerkė tarsi išsigandusi savęs ir atsitraukė.

– Mažai apie mane žinai, – pasakiau. – Tik kūnu jautei mane kaip draugą. Neverta sakyti, kad niekam neatskleisiu tavo paslapties, nes visa žmoguje netikra, mes keičiamės kas akimirką, maža ką nuvokiame apie save ir savo tvirtybę. Todėl ar galim visiškai pasitikėti kitu? Užmušk mane, jei palengvės, – sakau dar kartą, aš nesipriešinsiu, be to, niekas nematė tavęs čia ateinant, naktį paslapčia lengvai iš čia išslinksi, be to, niekas nedrįs tavęs apkaltinti, kad ir įtars. Mano gyvybė neverta tiek, kad dėl jos kiltų triukšmas, matei mane slaugant sergančius maru, tad numanai, jog gyvenimas man nelabai rūpi. Bet tu pati, Beatriče, turi dabar apsispręsti, koks bus tavo gyvenimas. Tegul tavo gyvenimas būna šaltas, rambus, mirusia širdim, jei manai, kad būsi laimingesnė. Bet aš taip nemanau. Metai iš metų būsi vis nelaimingesnė ir vienišesnė.

– Nesuprantu, apie ką kalbi, – atrėmė ji. – Juk aš tave myliu.

– Kai pabudusi nusišypsojai ir pavadinai draugu, galbūt mylėjai, – atsakiau. – Dabar nekenti manęs labiau, nei myli, ir už tai negaliu tavęs smerkti.

Ji tik atkakliai kartojo:

– Tikrai nesuprantu, ką nori pasakyti. Tai tu manęs nemyli. Nuo tavęs dvelkia šalčiu, ir tavo rankos kaip ledinės.

Netekęs kantrybės, pasakiau:

– Ko tu iš manęs nori, Beatriče? Atvangos nuo kaltės, malonumo, užmaršties? Bet iš kaltės tu niekad neišsivaduosi. Mano kaltė dar baisesnė nei tavo. Todėl būkim draugai, kaip sakei, tu pasigailėk manęs nusikaltusio, suteikdama atvangą savo glėby, o aš pasigailėsiu tavęs nusikaltusios, suteikdamas atvangą savo glėby. Bet tai ne dangus, o žemė, ta pati žemė, su kuria susiliesim po mirties. Pats save apgaudinėčiau, tardamas, jog kas nors daugiau.

Ji stengėsi įsiklausyti į mano žodžius ir juos suprasti. Nors nesuprato, vis dėlto pajuto mano skausmą, pamiršo save ir ją vėl apėmė švelnumas, todėl slogus šešėlis virš mūsų pradingo.

– Ko tu pats nori? – paklausė ji. – Kokia tavo paslaptis?

Bet ar galėjau jai tai paaiškinti?

– Nieko nežinau apie dangų, – atsakiau, – gal netikiu ir dangum, bet trokštu iš to, kas ribota, išsiveržt į tai, kas ribomis neapibrėžiama, išsiveržt iš to, kas sąlygiška, į tai, kas besąlygiš-

ka. Dangaus gyventoju norėčiau būti, o ne žemės, nes neturiu savyje meilės.

Taip, taip! – skausmingai šūktelėjau aš. – Jau pažinau Dievą tiek, kiek žmogus gali pažinti, bet nepatyriau Jo, nes neturiu savyje meilės. Su pagaila slaugiau maru sergančius, bet tai dariau iššūkio ir puikybės vedamas, o ne iš meilės. To paties iššūkio vedamas galėčiau ir gyvybę atiduoti už tave, mano drauge Beatriče, tikrai galėčiau, jei šituo tau padėčiau, bet tik iššūkio vedamas tai padaryčiau, o ne iš meilės. Gerasis Dieve, kiti gali gerais darbais pelnyt palaimą, o aš žinau... Todėl ir geriausi mano darbai nieko verti, nes man stinga meilės.

Tikriausiai buvo kvaila ir nederėjo taip kalbėti lovoje, kai po kūniškų malonumų ir aistros šalia dar jaučiau jos nuogumą. Bet aplinkui siautė mirtis, o kūno malonumas – mirties brolis, ir užvis skaudžiausiai kito svetimumą pajunti drauge miegodamas. Ji švelniai glamonėjo ir bučiavo mane, guosdama kančioje, kurios pats nesupratau, ir aš pravirkau jos glėbyje. Atslinko vakaras, mano kambarys nupilko, sutemo. Galų gale į kambarį įsiskverbė deglų šviesa, juodas vežimas vėl dardėjo gatvėm ir vežikas kimiai šaukė:

– Numirėliai, numirėliai!

Ištykinęs parnešiau iš apačios drabužius ir mudu apsirengėme – ji apsigobė plaukus skarele ir vėl neatpažįstamai išsisuodino veidą. Bet aš bjaurėjausi savo pašukiniu apsiaustu. Vėl ėmiau bijoti mirties ir atrodė, kad supratau save, todėl jau niekas manęs nevertė grįžt pas mirštančiuosius. Abu delsėme išeit iš kambario, galop apsikabinom ir bučiavomės lyg nenorėdami per amžius išsiskirti.

– Jeigu grįšiu į pilį, – pasakė ji, – niekas manęs neklausinės, bet kunigaikštis siuntinėja šnipus iš paskos, todėl gal jau niekada nepastebėta nepaspruksiu. Jeigu vėl eisiu pas tave ir mane seks, atvesiu pas tave žudikus.

– Daryk, ką nori, – atsakiau. – Žinai, kur mane rasti.

Bet, kaip ir ji, neabejojau, kad mudu nebeturime ką duot vienas kitam. Jeigu vėl susitiksim, patirsim tiktai kūnišką aistrą ir vienatvės kančią. Todėl tuo karščiau bučiavomės ir glamonėjom vienas kitą, lyg apgaulingai tikindami, jog mudviejų susitikimas prasmingesnis nei iš tiesų.

Nakties tamsoje lydėjau ją į pilį, kol ji sulaikė mane ir pasakė žinanti, kaip įeis vidun, ir nebeleido toliau lydėti, nes buvo pavojinga.

– Nelinkiu tau bloga, mano drauge, o tik gera, – pasakė.

– Ir aš tau linkiu gera, – atsakiau.

Šitaip išsiskyrėme, ji prapuolė tamsoje ir mane supo tamsa, bet baisesnė už žemišką tamsą buvo nevilties tamsa, užnikusi man širdį. Grabinėdamas prieš save, pasieniais ieškodamas kelio, grįžau į druskos pirklio namus, įėjau į kambarį, nusimečiau dūmais persmirdusius drabužius ir sudeginau, žarstydamas žarijas ir dėdamas ant jų malkas, kad neliktų nei skiautelės. Norėjau sudeginti visa, kas atsitiko: savo mintis, abejones, kaltę, marą ir meilę, kūno aistrą ir švelnumą.

Kai nusiprausiau, į kambarį su žvake vėl užėjo druskos pirklio žmona. Pamačiusi ugnyje degant pašukinį apsiaustą ir užuodusi degančio audinio tvaiką, ji patenkinta sušuko:

– Pagaliau atėjot į protą, pone Johanai! Rytą vakarą už jus meldžiausi.

Ji pastatė ant stalo žvakę, priėjusi ėmė šiurkščia drobe šluostyt man pečius ir priekaištauti:

– Pone Johanai, kas ta svetima moteris, kuri gulėjo jūsų lovoje? Niekada nemaniau, kad jūs toks! Turėtumėte būti atsargesnis, o kas bus su jūsų šventa tarnyba, jeigu mergina pastos ir jūs turėsite ją vesti? Oi, pone Johanai, jei būčiau numanius, kad jūsų kūnas toks neramus, pati būčiau nuraminus ir nebūčiau smarkiai nusidėjus, jeigu būčiau tai darius ne savo džiaugsmui, o jūsų labui, ir mano vyras tikriausiai nebūtų prieštaravęs, nes jis jums skolingas už gyvybę. Oi, oi, kodėl prideramai ir padoriai manęs šito nepaprašėte, juk šitaip darydamas sunkiai nusidedat, o aš neleisiu, kad sau kenktumėt miegodamas su nepažįstamom merginom, tad tebūnie tai paskutinis kartas.

Piktai nukirtau, kad neprivalau jai atsiskaityti už tai, ką darau, o jai nedera nurodinėti, kaip ir su kuo turiu leist naktį, nors ji iš manęs neėmė nuomos už kambarį nuo tol, kai padėjau slaugyti maru susirgusį druskos pirklį.

– Vis dėlto manau, kad tai buvo paskutinis kartas, – pasakiau. – Ta mergina pas mane daugiau negrįš, o ir aš pats jau paturėjau moterų tiek, kad užteks lig amžiaus galo.

– Oi, oi, jūs nepažįstat moterų! – šūktelėjo ji. – O šitie žodžiai rodo, kad jūs dar jaunas ir nepatyręs šiuose reikaluose. Bet lenkitės jos iš tolo ir daugiau į savo kambarį neleiskit, o griežtai žiūrėkit savo doros, kad ir kaip ji vilios. Jūs pats savęs gerai nepažįstate, pone Johanai, nežinote, kaip kerite moteris ir koks jūs gražus, kad net nugarą jums švelniom rankom šluostydama jaučiu malonumą. Bet jeigu mergina atkakliai reikalaus, griežtai neikite viską, ir aš jus užtarsiu, jei jos tėvai ims spausti.

Apsiautusi mane rankšluosčiu, ji tapšnojo man krūtinę ir šonus, nors jau buvau sausas, ir šniokštuodama karštai tęsė:

– Taip pat labai klystate, jeigu manote, jog pabuvus su kažkokia paikše jums bus gana moterų. Jei nebūčiau padori moteris ir nesibaimninčiau įžeisti jūsų jausmų, tuoj pat įrodyčiau, kad labai klystate. Jaunas vyras šiuose reikaluose nepasotinamas, tūlas dar mėgina ir senatvėje, nes noro dar turi, nors gebėjimo jau stinga. Ne, bereik nepasiduokite liūdesiui, pone Johanai, nes jėgos tikrai grįš, o su jėgomis ir noras, jeigu pailsėsite ir sočiai pavalgysite.

Supykęs liepiau nustot tuščiai pliaukšti ir ji nuolankiai paklusо, bet paslaptingai šypsojo tarsi parodydama, kad čia išmano daugiau už mane. Turbūt todėl taip supykau ant jos, nes pats suvokiau, kad ilgainiui aistra vėl pliekste plykstelės. Juk žmogus neatsiejamas nuo kūno, o jausmų pagundos perimtas kūnas stipresnis už valią. Valia gali sulaikyti kūną nuo pagundos, bet pagundos nesunaikina. Ir Kristus sakė: „Kiekvienas, kuris geidulingai žiūri į moterį, jau svetimauja savo širdimi." Todėl mano kūnas – svetimautojo ir širdis – svetimautojo, ir nesvarbu, ar liesiu moterį, ar ne. Ši mintis mane nuliūdino ir nuramdė. Todėl po valandėlės atsiprašiau šeimininkės už ūmius žodžius ir labai nusiminęs atsiguliau į savo šaltą lovą, dar kvepiančią Beatričės plaukais ir oda.

Nusižeminęs ir nutykęs jau kitą rytą po mišių grįžau į darbą. Bet niekas į mane nekreipė dėmesio. Daktaras Sekundinas sėdėjo ranka parėmęs skruostą dar sopulingesnio liūdesio nutamsintu pailgu veidu, o meistras Matėjas drebančias rankas tvirtai spraudė tarp kelių tarsi bijodamas, kad jos pabėgs. Popieriaus dulkėm ir rašalu kvepiantį kambarį smelkė graudi nuoliūda, lyg užgriuvus netikėtai žiniai apie gerbiamo žmogaus mirtį.

– Kas atsitiko? – išsigandęs paklausiau.

– Viskas baigta, – atsakė daktaras Sekundinas. – Graikai pranešė, kad nutraukia disputą kaip nevaisingą. *Filioque* – neteisėtas priedas, – jie nenusileidžia, atsisako diskutuoti dėl Šventosios Dvasios kilmės ir jau kraunasi daiktus. Patriarchas Juozapas taip pasiligojo, kad žodžio nepratarìa. Imperatorius Jonas supykęs užsidarė savo bute, nes Burgundijos pasiuntiniai jo nepasveikino tokiom iškilmingom apeigom, kaip popiežiaus. Markas Eugenikas skėlė Besarionui antausį ir pavadino išgama. Žodžiu, sūnau, priėjom galą ir mums jau nėra ką čia veikti.

Šiurpte pašiurpęs užrikau:

– Ko dar pasaulyje tikėtis, jeigu Kristaus bažnyčios nesutaria dėl vičvieno žodžio! Tai didžiausia nelaimė krikščionims, nes jau nei vienas doras žmogus nebežinos, kuo tikėti.

– Būtent, – pridūrė meistras Matėjas baisingai kretančia galva. – Statinės dugnas atšoko, brangus vynas išsiliejo žemėn ir pasaulis pražuvęs.

VI

Kai bėda tikra, ir pagalba po ranka. Nors buvo baisu, kai pagalvodavai, kad ne širdžių nuolankumas ir ne krikščioniška meilė apsaugojo Bažnyčią nuo galutinio skilimo, o tik pinigai. Į maro, tarpusavio įtarumo ir teologinių piktumų apniauktą Ferarą iš Florencijos traukė sunkiaginklių raitelių saugoma palyda. Vienas po kito vežimai dardėjo į miestą ir iš jų buvo kraustomos geležinės skrynios, jas keturi šeši vyrai linkstančiais keliais vos panešė. Pasigirdo auksinų skambėjimas ir jau kelionėn susiruošę graikai tuoj pat gavo nesumokėtus dienpinigius. Florencija iš tiesų paskolino popiežiui tokią didelę sumą, kad įprastos sąskaitos išrašyti negalėjo, nes Feraroje nebuvo ganėtinai turtingo bankininko, kuris galėtų sumokėti tą sumą. Kiek popiežius Eugenijus nurodė skirti imperatoriaus Jono asmeninėms išlaidoms, liko paslaptis, dar kalną pinigų jis nusiuntė Konstantinopolio apginčiai nuo turkų.

Todėl imperatorius sukvietė graikus prie sergančio patriarcho lovos ir pareiškė sutinkantis tęsti derybas ir leidžiantis diskutuoti dėl klausimo, ar Šventoji Dvasia kyla ir iš Sūnaus. Graikai turį išrinkti dvylika įgaliotinių diskutuoti su dvylika lotynų atstovų. Tačiau popiežiaus valia ir dėl maro susirinkimas iš apnuodytos Feraros perkeliamas į Florenciją.

Markas Eugenikas drįso paklausti, ar imperatorius pardavė savo tikėjimą ir Gemistas Pletonas liejo ašaras į savo žilą barzdą, bet imperatorius buvo tvirtai apsisprendęs. Sergalingasis patriarchas tiktai dūsavo lovoje ir išspaudė bijąs, jog ištiks blogiausia, bet paklusiąs imperatoriaus valiai. Susirinkimą tęsti iš tiesų buvo galima tiktai Florencijoje, nes jo išlaidas popiežius galėjo padengti tik Florencijos patvirtinta paskola. Bet graikai puikiai suvokė, kad, kai persikels, jų laisvė bus suvaržyta, nes Florencija – krašto gilumoje, toli nuo jūros, ir suvokė iš ten pabėgt negalėsią, o tapsią popiežiaus ir imperatoriaus belaisviais.

Markas Eugenikas ir daugis kitų net pasakė, kad, šitai numanydami, niekada nebūtų vykę į Italiją.

Bet labiausiai juos glumino diskusijos dėl Šventosios Dvasios kilmės, nes širdyje, – išskyrus išprususį Besarioną, – jie negalėjo pripažinti Šventąją Dvasią kylant ir iš Sūnaus. Jiems kėlė baimę lotynų gebėjimas diskutuoti ir, ko gera, dabar pasijuto genami kaip avys į skerdyklą. Bet prieštarauti ir bėdoti buvo bergždžia, beliko tik visokiom dingstim vilkinti išvykimą iš Feraros. Taigi ir aš šventų Kalėdų ungurį valgiau dar druskos pirklio namuose, bet jau nusiteikęs juos palikti.

Neliūdėjau dėl to, kad teks vykti iš Feraros, mat išvykimas iš žliugino, slėnaus krašto ir maro apniaukto miesto man veikiau atrodė kaip išsivadavimas. Iškeliavau tykesnis ir labiau dvejodamas pažinimu, nei į tenai atvykau. Aistrą ir mirtį ten išgyvenau, bet aistra man atskleidė, kokia skurdi ir šalta geidulio valanda net ir skaudų ilgesį išgyvenus, atskleidė tai, kad kūno artumas neišgydo širdies šaltumo. Svetimas jaučiaus pasaulyje ir net mirties artumas nenumaldė to jausmo. Žinojau, kad Dievas yra, bet malonės nejaučiau, ir net valia nepadėjo priartėt prie dangaus. Todėl lydėjau popiežių į Florenciją apsigobęs atgailautojo apsiaustu ir neprašiau kelionę lengvinančių patogumų, kurių siekė daugis, varžydamiesi tarp savęs.

Po rambaus gyvenimo, minkšto guolio ir sotaus valgio Feraroje su džiaugsmu sveikinau žvarbius žiemos vėjus ir mulvinus kelius. Alsindamas kūną, kęsdamas šaltį laikinose poilsio vietose susigrąžinau dalelę prarastos valios tvirtybės. Gera buvo įsitikinti, kad nesusipančiojau įprasto gyvenimo patogumų priklausomybe, o valdau bent kūną, nors dvasios valdyti negaliu. Su kūno stiprybe atgavau ir džiaugsmo likučius, todėl vėl juokiausi ir pokštavau. Kai prieš akis iškilo didingas rusvų Florencijos pastatų, bokštų ir mūrų vaizdas, apėmė džiaugsmas ir smalsumas, lyg, pakeitęs gyvenamą vietą ir atsidūręs tarp naujų reginių bei papročių, iš tiesų būčiau galėjęs pabėgt nuo savęs.

Popiežiui Eugenijui jojant į miestą skambėjo visų bažnyčių varpai ir Florencija jam surengė švaistūniškai prašmatnų priėmimą. Bet, rimtas ir niūrus, jis lenkėsi pasaulietiškos ištaigos ir, atsisakęs puotos, pasitraukė į Santa Marijos Novelos vienuolyną. Tik po kelių dienų vasario viduryje, kai atvyko imperatorius

Jonas, patriarchas Juozapas ir visa graikų palyda, gyvenimo džiaugsmu trykštantys Florencijos piliečiai gavo progą kleisti savo turtus ir nuvaržyti Veneciją šventinių eisenų prašmatnumu bei džiaugsmo ugnių margumu. Imperatoriaus Jono tuštybė buvo visiškai patenkinta, bet karštinės krečiamas ir kelionėje nusilpęs patriarchas Juozapas vargiai nusėdėjo ant savo pilko mulo, kai jojo nuo vartų iki savo būsto.

Persikėlę iš Feraros į Florenciją, ir aš, ir visi kiti jautėmės lyg iš nedidelio miestelio persikėlę į pasaulio miestą. Pamačius niauriai didingą Florencijos katedrą, baugiai nykias Sinjorijos akmenines sienas, didžiulius vienuolynus ir žmonių knibždančias prekybos gatves, atrodė, kad prapultinai prapulsime tame savo turtų ir pinigų galybe įsitikinusiame mieste. Feraroj visą laiką jautėme, kad Bažnyčios susirinkimas valdo miestą ir lemia jo gyvenimo būdą. Čia patyrėme, kad miestas valdo Bažnyčios susirinkimą ir Bizantijos imperatoriaus, netgi popiežiaus buvimas čia tėra laikinas, kasdienybėje prapuolantis priedėlis, kuris teikia gyventojams progų pasilinksminti, bet nieku būdu neįpareigoja jų atsisakyti daugialypės ir atmainios kasdienio gyvenimo veiklos bei prekybos.

Sunkų slogulį jautei, regėdamas, kad pinigai valdo Florenciją. Jos sinjorijai ir bankininkams Bažnyčios susirinkimas tebuvo vienas iš daugelio verslų. Jie davė pinigų susirinkimui, šaltakraujiškai numatę pelną, o sykiu ir galimybę padaryti Florenciją prašmatnesnę ir galingesnę tarp pasaulio miestų. Bažnyčių susijungimas teikė progą kaip reikiant piktnaudžiauti, skiriant pinigų būsimam kryžiaus žygiui. Pinigais Florencijos gyventojai gražino savo miestą. Pinigais išpirkdavo lupikavimo nuodėmę. Florencija man pasirodė pasaulietiškiausias miestas iš visų matytų.

Tokia pat apgaulė buvo jų demokratinė respublika, kurios laisve jie didžiavosi, nes iš tiesų Florenciją valdė ir menkiausius klausimus čia sprendė vičvienas vyras – patyriausias ir turtingiausias pirklys Kozimas Medičis. Jis vengė regimos valdžios, bet net prasčiausias pareigas mieste ėjo jo šalininkai ir jis su pavydžia atida stebėjo, ar kuris nors jų nėra didelis garbėtroška ar labai gabus, ar nesiveržia į aukštesnę valdžią nei ta, kuri jam maloningai suteikta. Tame didingame mieste turtuolis jautėsi

išties turtingas, o neturtėlis – dar neturtingesnis. Net dvasios lobius tas Kozimas manė galįs pirkti už pinigus, nes sklido kalbos jį dvejiems metams nusamdžius keturiasdešimt penkis raštininkus, kurie, prakutusio knygų prekiautojo vadovaujami, kuo gražiausiai daugina svarbiausius antikos veikalus.

Būčiau ilgam apžilpęs nuo jų miesto prašmatnumo, nes įžymybių Florencijoje tikrai netrūko ir smalsuolis vien gatvėje būtų jų užtektinai prisižiūrėjęs. Bet mane apgyvendino pranciškonų vienuolyne ir ten man teko bendrauti su vienuoliais, kurie slapta dar puoselėjo šventojo Pranciškaus skelbtą neturto idealą. Mokymas apie Kristaus sekėjų privalomą neturtą jau prieš kelis dešimtmečius buvo paskelbtas klaidatikyste, jo sekėjai buvo persekiojami ginkluota jėga ir abi svarbiausios miesto vienuolijos – dominikonų ir pranciškonų – varžėsi tarpusavyje vienuolynų turtingumu bei bažnyčių gražumu, tačiau tarp tų, kurie vilkėjo rudą abitą, sklandė nepasitenkinimo dvasia, nors iš jų buvo reikalaujama besąlygiško klusnumo. Net popiežius, anot jų, neturtu privalėjo visiems rodyti pavyzdį.

– Ak, kaip supasaulietinta Bažnyčia, kokia tuštybės mugė, kokia nuodėminga Florencija! – aikčiojo jie, nors šitaip aikčiot drįso tik slapta ir tik patikimoj draugijoj.

Pastebėję, kad jiems pritariu, tie keli dievobaimingi vienuoliai atvėrė man akis parodydami virš Florencijos dryksantį pinigų prakeiksmą.

Bet nebūčiau buvęs jaunas, jei sykiu nebūčiau matęs didžiulio, įžūliu gyvenimo džiaugsmu ir valdingumu alsuojančio miesto niaurios galybės. Pinigus miestas švaistūniškai žarstė aplinkos grožiui: pastatų grožiui, statulų ir paveikslų grožiui, knygų grožiui, eilių ir minčių grožiui. Tas viešpats Kozimas savo universitetui samdė geriausius mūsų laikų oratorius ir gabiausius mokslininkus. Šventųjų atvaizdus jis skandino aukse ir brangakmeniuose. Visa, kas išoriška ir žemiška, kas traukia akį ir jusles, šiame mieste tapo tikslu ir atrodė, kad net Florencijos akmenys sako: „Gyvename tiktai dėl šio gyvenimo, todėl sukurkime jį kuo gražiausią." Sužydus pavasariui, kartais vaikštinėdavau po miestą supančias kalvas ir, kai pažvelgdavau žemyn, atrodydavo, kad regiu pasaulio valdovo miestą. Tamsiausias gyvenimo geismas mane traukė ir tikino: duosiu tau tai, jeigu parpulsi ant žemės ir

man nusilenksi. Saulei leidžiantis, kalvos suliepsnodavo, miestą užguldavo šešėlis ir, vakarui sutemus, švitėdavo vien melsvi kalnai. Gyvenimo geismas virpėjo širdyje, bet giliausia sąmonė su juo kovojo, tikindama, kad nors prašmatnus tas įstabus miestas – vis tiek jis mirties miestas. Tiktai mirtis, kaip visame gyvenimo grožyje bei pagundose, tvyrojo to miesto širdyje.

Nejučia Florencija pripildė mano sielą keisto kartėlio ir paniekos gyvenimui. Iš dalies turbūt dėl to, kad tame mieste jaučiausi vienišesnis nei Feraroje ir kasdien patirdavau esąs niekingiausias iš niekingiausių – tik tarnas ir tik valdinys. Vos atvykome į Florenciją, Bažnyčios susirinkime įsiteisėjo griežta pavaldumo tvarka, kiekvienam buvo tiksliai nurodyta vieta ir pareigos, ir visa kas rodė, kad popiežius Eugenijus nori greitai ir nedelsdamas parengti Bažnyčios susirinkimo nutarimą. Ir ne be reikalo, mat vis ateidavo nerimastingų gandų, kad Bazelio bažnyčios susirinkimas net per marą įžūliai skaldo Bažnyčią, net rengiasi rinkti naują popiežių. Tik sujungus Rytų ir Vakarų bažnyčias ir pripažinus popiežių abiejų Bažnyčių galva buvo galima galutinai palenkti pasaulį popiežiaus pusėn ir sulaikyti Vakarų bažnyčios skilimą.

Bet mane, su plunksna rankoj stebintį susirinkimus ir pagiežingus, tuščius ginčus, per kuriuos buvo mėginama perveikti nepalenkiamus graikus, ėmė graužt klausimas, kur pagaliau slypi tiesa ir kas čia teisus. Bazelyje dar plustėjo sužalota ir sumušta demokratiškosios Bažnyčios, tarptautinės taikos ir Bažnyčios pertvarkymo tiesa, Konstantinopolyje gyvavo senosios Bažnyčios mistiškoji tiesa, Florencijoje – popiežiaus visiškos valdžios, klusnumo ir Bažnyčios vienybės tiesa. Daktaras Kuzietis sąžiningai ir nuoširdžiai pasirinko tai, ką būtų pasirinkęs doras žmogus, ir ramdė sielą priešybių vienove. Bet jis jau nebegalėjo man patarti ir savo gerumu numaldyti mano prieštarios širdies. Todėl apniko jausmas, kad gyvenimas slenka tuščiai, kai dirbi raštininku ir užrašinėji prieštaravimus, kurių, atrodė, jokia pasaulio galybė negali sutaikyti.

Nuo vasario iki kovo pabaigos, kaip tik per aštuntąjį susirinkimą buvo viešai diskutuojama dėl Šventosios Dvasios kilmės. Iš lotynų pusės savo teiginį *iš Tėvo* ir *iš Sūnaus* Graikų bažnyčios tėvų raštais išmaniai ir mokslingai pagrindė Jonas Ragūzietis.

Būtent šventojo Bazilijaus prieštaravimai Eunomijui buvo labai svarbūs, bet diskusijos baigėsi tuščiai, nes Markas Eugenikas jo žodžius išvertė į kitą pusę, be to, pasakė, kad sakinys apie Šventosios Dvasios kilmę pridurtas vėliau ir laikytinas klastote. Tačiau kodeksas, kurį atgabeno daktaras Kuzietis, buvo toks senas ir patikimas, kad geresnio negalėjai norėti.

Kai Markas Eugenikas pareiškė, jog šventasis Bazilijus rašė Šventąją Dvasią kylant tik iš Tėvo esybės, Jonas Ragūzietis atsakė:

– Šitaip Bazilijus pasisakė prieš arijonus, liudydamas, kad Šventoji Dvasia kyla iš Tėvo esybės, kalbėdamas apie dieviškąją substanciją. Taigi jis nesakė, jog Dvasia kyla tik iš Tėvo asmens. – Šitai įrodydamas jis perskaitė ištrauką, žodis žodin pakartodamas šventojo Bazilijaus žodžius: – Tad ar Šventoji Dvasia, nors gerbiama ir minima iš eilės trečia, turi būti laikoma taip pat, atsižvelgiant į prigimtį, trečia? Žiūrint tokios sekos, išeitų, kad Dvasia kyla ir iš Sūnaus.

Markas Eugenikas pasakė Bazilijų turėjus galvoje, jog Dvasia kyla iš Sūnaus esybės, o ne iš asmens, taigi, sakė ją esant tos pačios esybės kaip Sūnus. Per vėlesnį posėdį jis tvirtino, kad būtent šie žodžiai suklastoti, ir pasiuntė Nikomedijos vyskupo raštininką atnešti iš vyskupo buto kito kodekso, norėdamas palyginti jį su daktaro Kuziečio knyga, atgabenta iš Konstantinopolio. Vyskupo bute skubinai atsivertęs ginčytiną vietą, raštininkas perskaitė tuos pačius žodžius. Kad geriau įmatytų, jis skaitinėjo prie atviro lango, padėjo ten knygą ir nuėjo atsinešti peilio, nusprendęs išskutinėti iš pergamento tuos tris žodžius. Bet tada vėjas perverté lapą ir grįžęs jis išskutinėjo nusižiūrėtą vietą kitame puslapyje. Taigi jam atnešus kodeksą į susirinkimą, paaiškėjo, kad ir to kodekso sakinys sutampa su Kuziečio knygos sakiniu. Markas Eugenikas sutriko, bet tuoj pat išbėrė:

– Neneigiu, kad daugelyje kodeksų šitaip parašyta, bet vis tiek sakau, kad prieduras atsirado vėliau.

Bet raštininkas apstulbo, ėmė drebėti ir sušuko:

– Tai velnio darbas ir burtai! Juk ką tik pats aštriu peiliu išskutinėjau tuos žodžius iš knygos.

Po susirinkimo paėmėm iš jo kodeksą ir pavartę pamatėme jį skutinėjus kitą puslapį. Šitaip jam įrodėme, kad čia jokių burtų

nebūta, antraip jo žodžiai būtų metę tamsų šešėlį ant mūsų, nes jis buvo tikras, jog tai mūsų burtai. Niekas jo nesmerkė už kvailumą, nes visi buvom labai išsigandę, tardami, jog nutiko nesuvokiamas stebuklas.

Taigi jokie įrodymai Marko Eugeniko neįtikino ir imperatoriui Jonui nusibodo klausytis nevaisingų ginčų. Galų gale Jonas Ragūzietis, norėdamas išvengti visokiausių nesusipratimų, pranešė, kad Lotynų bažnyčia vis tiek pripažįsta tik vieną pradmenį ir vienopą Šventosios Dvasios kilmę. Graikai pratrūko džiaugsmo šauksmais, nors tai ganėtinai aiškiai buvo sakoma per ankstesnius susirinkimus. Besarionas dar perskaitė šventojo Maksimo laiško ištrauką ir pridūrė:

– Lotynai moko, jog Dvasia kyla ir iš Sūnaus, bet vis dėlto neteigia, kad Sūnus yra Dvasios pradmuo, nes tiek Sūnaus, tiek Dvasios pradmeniu pripažįsta Tėvą.

– Jeigu taip, – tarė imperatorius Jonas, – jeigu pripažįstate, kad šis laiškas teisingai ir tiksliai nusako jūsų mokymą, tai aš nebematau jokios kliūties sujungt Bažnyčias.

Markas Eugenikas šoko kažką sakyti, bet imperatorius liepė jam tylėti. Jis nepakluso, todėl imperatorius įsakė jam išeiti iš susirinkimo, ir Heraklėjos arkivyskupas, reikšdamas prieštaravimą, išlėkė iš paskos. Bet kiti graikai, įtaikaudami imperatoriui, parodė tokį karštą norą sujungti Bažnyčias perskaityto laiško pagrindu, kad lotynams norom nenorom kilo abejonių ir susirinkimas buvo atidėtas. Imperatoriaus valia Markas Eugenikas nedalyvavo kitame susirinkime, per kurį Jonas Ragūzietis kaip galutinę Lotynų bažnyčios išvadą pateikė tokį paaiškinimą:

– Pripažįstame Šventąją Dvasią esant vieninteliu pradmeniu, o Tėvą – vienintele pirmine priežastimi. Taigi Sūnus negauna Dvasios iš savęs, bet gauna iš Tėvo. Iš Tėvo ir jo gebėjimas teikti Dvasią. Pasak Biblijos, Dvasia – *Spiritus Filii,* taigi dvelkia ir iš Sūnaus.

Ir šitam teiginiui graikai nepritarė, nors Markas Eugenikas susirinkime nedalyvavo. Todėl buvo pareikalauta kviesti dar vieną susirinkimą ir tada Jonas Ragūzietis kalbėjo iki vakaro, todėl net taikingasis Izidorius apmaudžiai pasakė:

– Vičvienas rėkdamas jis, aišku, laimės. Mes, graikai, dar daug galėtume pasakyti, bet telieka tai kitam posėdžiui.

Už poros dienų unijos šalininkai graikai kuo taikiausiai nusiteikę atkako į Švento Pranciškaus bažnyčią nagrinėti kodeksų, kuriais lotynai grindė savo teiginius, bet paskui popiežius Eugenijus nusprendė baigti viešas diskusijas, nes manė, kad jos veikiausiai bus nevaisingos. Gana aiškiai atsiskleidė tai, kad ginčijamasi ne vien dėl žodžio, o graikų mokymas iš tiesų kitoks nei Katalikų bažnyčios, nes didžiuma graikų nepripažįsta Šventąją Dvasią kylant ir iš Sūnaus.

Šitaip priartėjo Velykos ir Didžiosios savaitės pirmadienį patriarchas Juozapas, susikvietęs graikus į savo butą, pareikalavo nuspręsti, ar įmanoma iki Velykų kaip nors sudaryti uniją, ar reikės grįžti namo, ją sužlugdžius. Jie iškart pratrūko taip garsiai ginčytis, kad net pašaliniai puikiai girdėjo, kas šnekama.

– Verčiau mirsiu nei sulotynėsiu! – sušuko kažkuris.

O Izidorius pasakė:

– Ir mes nesiruošiame sulotynėti, bet Rytų bažnyčios tėvai taip pat moko, kad Dvasia kyla iš Sūnaus. Todėl šiuo požiūriu teisinga ir suprantama pritarti Lotynų bažnyčios mokymui.

Markas Eugenikas pratrūko šaukti:

– Lotynai – eretikai! Sąjunga neįmanoma, kol jie iš Tikėjimo išpažinimo nepašalins žodžio *filioque*.

Besarionas dygiai metė:

– Eretikais vadini ir Graikų bažnyčios tėvus, kurie šitaip mokė?

Teologinio niršto pagautas Markas Eugenikas sušuko:

– Jie iš tiesų eretikai arba jų raštai suklastoti vėliau!

Tie žodžiai taip užgavo seną ir ligotą patriarchą Juozapą, kad jis pravirko, tada net daugis Marko Eugeniko šalininkų pripažino jį pasakius per stipriai. Bet jie nieko nenusprendė, ir net imperatoriui nepavyko palenkti priešininkų. Sukrėstas patriarchas taip sunkiai susirgo, kad šventų Velykų šeštadienį reikėjo teikt jam Paskutinį patepimą. Unijos priešininkai nutarė nedalyvauti šventų Velykų mišiose, o visu būriu spruko iš Florencijos, bet prie vartų buvo sulaikyti, nes imperatorius jau kuris laikas buvo nurodęs vartų sargybiniams neišleisti iš miesto graikų, kurie keliaus arkliais.

Šventos Velykos iš tiesų buvo niūrios, nes apie Kristaus kančią ir prisikėlimą niekas jau nebegalvojo ir graikai jau nesibučiavo.

Po šventų Velykų, veltui palaukę patriarcho mirties, imperatoriaus įsakymu jie susirinko draugėn ir nusprendė nusiųsti popiežiui pareiškimą, kurį įteikti turėjo Besarionas su Izidorium. „Diskusijos nedavė jokių vaisių, – buvo sakoma pareiškime. – Jeigu galima kaip nors kitaip pasirengti Bažnyčių susirinkimui, praneškite mums. Mūsų reikalą patvirtina septyni šventieji Bažnyčios susirinkimai ir tiek gana jo teisingumui paliudyti."

Nepaprastai nusiminęs ir sukrėstas popiežius Eugenijus pateikė paskutinį siūlymą, kad kiekvienas priesaika prisiekdamas atvirai prisipažintų, kuo tiki, o tai, ką prisipažins dauguma, galėtų virsti sprendimu. Aišku, graikai su tuo nesutiko, bet Besarionas dvi dienas jiems sakė kalbą, įrodinėjo unijos naudą, ir daugis lotynų jos klausėsi.

– Visi trokštame taikos ir krikščionių vienybės, – sakė jis. – Nesutariame tik dėl to, kaip pasiekti vienybę. Lotynai kitados sutraukė saitus, prie Tikėjimo išpažinimo pridūrę žodį *filioque*. Tokį papildymą galėjo padaryti tik bendras Bažnyčios susirinkimas. Už tai mes dažnai smerkdavom lotynus, o jie lygiai dažnai atsiprašinėjo už tai. Bet dabar ne tai svarbu. Šiandien susirinko visuotinis ir bendras Bažnyčios susirinkimas ir lotynai pagrindė savo požiūrį. Todėl kaltė kris ant mūsų, jei Bažnyčių nepavyks sujungti. Negana šaukti: „Nenorime unijos!", o turim ištirti, kas tikra ir kas teisinga lotynų teiginiuose, kas neteisinga ir kaip galėtume pasiekti uniją.

Paskui jis pareiškė:

– Bažnyčios tėvus apšvietė Šventoji Dvasia. Todėl jų raštuose nėra dogminių prieštaravimų. Tai paskelbė septintasis visuotinis Bažnyčios susirinkimas. Rytų bažnyčios tėvai moko: „Šventoji Dvasia kyla iš Tėvo arba iš Tėvo per Sūnų." O lotynai sako: „Iš Tėvo ir Sūnaus." Bet šie mokymai neprieštarauja vienas kitam, nes nei vienas Graikų bažnyčios tėvas nėra pasakęs, kad Dvasia nekyla iš Sūnaus. Ir nors Bažnyčios tėvai tarsi prieštarauja vieni kitiems, jų nuomonės nesikerta, nes net Biblijoje rastume tariamų prieštarų. Norint teisingai suprasti neaiškiai kalbėjusius Bažnyčios tėvus, reikia remtis tais Bažnyčios tėvais, kurie tai pasakė aiškiau. Jeigu lotynai kalbėjo aiškiau, atsakymų reikia ieškoti jų raštuose, bet iš tikrųjų ir Graikų, ir Lotynų bažnyčios tėvai gana aiškiai viską atskleidė.

Paskui jis plačiai ir iš esmės įrodė, kad žodžiai *iš Sūnaus* ir *per Sūnų* reiškia tą patį. Neteisinga ir kvaila tik klastote vadinti Graikų bažnyčios tėvų išvadas šiuo klausimu.

– Tik unija gali išgelbėti mūsų valstybę nuo pražūties, – dar pridūrė jis, – bet unija yra ne vien politinė, o ir dorinė būtinybė, nes tikėjimo ryšys iš tiesų jau užmegztas.

Po Besariono už uniją karštai pasisakė vienuolis Jurgis Scholarijus iš imperatoriaus palydos.

– Visi, kurie vadinasi krikščionimis, – pareiškė jis, – turi tikėti tuo pačiu. Ir tai ganėtina priežastis siekti unijos. Tik unija ir jos nulemta Vakarų šalių pagalba dar gali išgelbėti mūsų tėvynę, taip smarkiai spaudžiamą turkų. Vakarai arčiau mūsų nei barbariški ir tamsūs Rytai. Daugiau laimėsime susijungę su Vakarais nei su turkais. Pagaliau vyksta ekumeninis Bažnyčios susirinkimas. Todėl turime nuoširdžiai siekti tikros unijos, ne vien tariamos, nes tariama unija nenaudinga ir neverta tokių didelių vargų bei piniginių išlaidų. Nenorėkime, kad lotynai ištrintų iš Tikėjimo išpažinimo tai, kas prieštarauja jų įsitikinimui, nes laikas ir daugybė šventų vyrų įteisino tą lotynų papildymą. Bažnyčios tėvų nuomonės dėl Šventosios Dvasios kilmės nesiskiria. Žodžius *iš Sūnaus* savaime aprėpia mūsų Tikėjimo išpažinimo žodžiai *iš Tėvo*. Siekdami vienos ir tapačios mūsų mokymo išraiškos, turime parengti tokį apibrėžimą, kuriam nuoširdžiai pritartų abi pusės.

Šitos kalbos sušvelnino daugelio graikų nuostatas. Pasišnekėję su popiežiaus atsiųstais kardinolais, jie sutiko išrinkti dešimt žmonių – patarėjų unijos sudarymui svarstyti. Lotynai turėjo skirti savo patarėjus, bet jei net bendri svarstymai neduos vaisių, graikai, esą, galėsią išvykti iš Florencijos.

Per pasitarimus graikai reikalavo, kad lotynai pripažintų apibrėžimą *iš Tėvo per Sūnų*, bet lotynai negalėjo sutikti, nes tas apibrėžimas būtų kėlęs Sūnaus kaip reikiamybės, o gal ir dviejų atskirų veikimų mintį. Po kelių susirinkimų lotynų patarėjai raštu pateikė savo išvadą: „Kadangi graikai įtaria mus teikiant du Švenčiausiosios Trejybės pradmenis ir dvi esybes, skelbsime anatemą tiems, kurie mokys esant du pradmenis ir dvi esybes. Mes pripažįstame tik vieną pradmenį: Tėvo ir Sūnaus energiją ir kuriančią galią ir nesakome Dvasią kylant *taip pat* iš Sūnaus lyg

teigdami esant antrą pradmenį ir antrą esybę arba Sūnų turint savyje Šventosios Dvasios pradmenį. Nes mes pripažįstame tik vieną dieviškąją esybę ir pirminį šaltinį – Tėvą. Bet, kalbėdami apie vieną veikimą, nevadiname Tėvo ir Sūnaus vienu asmeniu, o skelbiame esant du asmenis ir vičvieną veikimą ir kuriančią galią, kuri eina iš Tėvo ir Sūnaus esybės. Šventasis Tikėjimo išpažinimas papildytas, vengiant klaidų, kuriomis iškeliamas Tėvo ir Sūnaus atskyrimas laiko požiūriu. Nes tas, kuris neigia Dvasią kylant ir iš Sūnaus ir sako ją kylant tik iš Tėvo, be abejonės, teigia buvus metą, kai Sūnaus dar nebuvo. Bet, sakydami Dvasią kylant tik iš Tėvo asmens, jie atskiria asmenį nuo esybės, o tai neprotinga."

Po šio pranešimo graikai vėl kiauras paras ginčijosi tarpusavyje, kuo skiriasi pasakymai *iš Sūnaus* ir *per Sūnų*. Galų gale jie sutiko raštu pateikti pareiškimą, jame pripažino Šventąją Dvasią kylant ir iš Sūnaus, bet taip suktai ir neaiškiai, kad lotynai negalėjo pritarti. Vienas graikų raštininkas už piniginę dovaną kardinolui Čezariniui atskleidė graikus slapta nusprendus tais žodžiais skelbti tik žemišką veikimą, kad Sūnų būtų galima tarti laikinai skleidžiant Šventąją Dvasią. Dvasios amžino dvelksmo ar spinduliavimo iš Sūnaus jie neketinę pripažinti.

Bet kai daktaras Sekundinas nikte įniko į žodynus ir kompendiumus ieškoti tikslaus žodžių *scaturire* ir *profluere* aiškinimo, nes norėjo ištirti, ar jie atitinka žodį *procedere*, aš suirzau ir su jaunatvišku nekantrumu išrėžiau:

– Kodėl išmintingiausi ir mokyčiausi dvasininkai mano galintys aprėpti žodžiais dievišką paslaptį! Juk ir Bažnyčios tėvų, netgi Biblijos prieštaravimai rodo, kad žmogus šio klausimo negali suvokti ir taip turi būti, nes jei žmogus galėtų suvokti ir aprėpti žodžiais Dievą, Jis nebūtų Dievas.

Daktaras Sekundinas pakėlė į mane savo neapsakomai liūdną arklišką veidą ir atsakė:

– Sūnau, tu neturi nuolankumo. – Ir pamokomai tęsė: – Juk didžiausiu nuolankumu vadintina tai, kad mokslingiausi šių dienų vyrai aukoja savo laiką ir mintis, pažinimą ir valią, ieškodami vieno priimtino apibrėžimo Dievo pažinimui išreikšti, nors visi puikiai žino ne viską suprantantys ir kad raštai klaidingi.

Aš pasakiau:

– Apie kokį šio susirinkimo nuolankumą mes galim kalbėti. Neteisybė, veidmainystė, kabinėjimasis prie žodžių, ginčai dėl ginčų, atviros apgaulės ir papirkinėjimas! Net nešneku apie pyktį ir įžeidinėjimus, apmaudą ir pavydą, nes jau daugiau nei metus visa tai mūsų kasdieninė duona.

Daktaras Sekundinas tarė:

– Turėčiau skelti tau antausį ir išvyti iš mūsų tarpo už šiuos gėdingai paikus žodžius. Bet šituo nieko nelaimėčiau ir tavęs nepakeisčiau. Juk tu teisus, bet tik iš dalies. Tai, kuo kaltini susirinkimą, galima pavadinti žmogiškumu, netobulumu, kūno silpnumu, neatsiejamu nuo žmogaus veiklos. Kūnas gali būti silpnas, bet valia gera, ir tu neturi teisės abejoti kitų gera valia.

Jis švelniai palietė man petį ir toliau kalbėjo:

– Bažnyčia turi žinoti, kokį mokymą skelbia. Tau, nedėkingajam, suteikiama malonė nepelnytai klausytis visų laikų didžiausio ir svarbiausio klausimo galutinio aiškinimo ir jo teikimo tikslesniu ir suprantamesniu apibrėžimu. Bet tu kabinėjiesi prie smulkmenų, tardamas, kad susirinkimas trypčioja vietoje ir tik klydinėja iš vienokios prieblandos kitokion, nors iš tiesų per kiekvieną susirinkimą ir diskusiją mes vis daugiau išsiaiškiname. Ir aš anksčiau maniau daug žinąs ir suprantąs, bet tik čia suvokiau, kokios blandžios, silpnos ir menkos mano žinios apie Švenčiausiąją Trejybę. Ten, kur tu įžvelgi tik žmogaus silpnumą, aš regiu didžiausią nuolankumą ir drąsą, ir diena iš dienos man vis ryškiau skleidžiasi amžinos, šventos, vieningos Bažnyčios didybė.

Spoksojau į jį netikėdamas savom akim ir mane apėmė bejėgiškumas, nes mudu tarsi skirtingom kalbom kalbėjomės ir nesupratom vienas kito. Mano atšakumas silpo ir mane apniko neapsakomas liūdesys, todėl ašaros graužė akis, kai susidėjau knygas ir popierius, nusmailinau plunksnas ir uždariau rašalo ragelį lyg nė neketindamas daugiau grįžt į raštininkų kambarį. Daktaras Sekundinas nieko nesakė, tik susirūpinęs priekaištingai stebėjo, ką darau, kol lėtai užvėriau duris ir per kiemą išėjau į gatvę it nepelnytai gavęs pylos. Nuėjau prie upės ir įsistebeilijau į pavasariškos gausos lėtinamą gelzganą vandens sruvenimą, pats sau aiškindamasis, ko iš tiesų noriu ir siekiu.

Stropiai dirbau, sukaupiau kalbos žinių, mano rašysena pasitaisė, ir poetų bei filosofų raštus skaičiau, turėdamas laiko.

Atmintinai bėriau ilgas Homero ištraukas ir Naująjį Testamentą skaičiau graikiškai. Nuovokiai rengiausi, neužmiršdavau apsikirpti, vaikščiojau į maudykles. Mokėjau laikyti liežuvį už dantų, kai nederėjo kalbėti, bet su sau lygiais gebėjau šnekėtis ne blogiau nei kiti. Buvau vienišas, bet vienatvę lėmė mano paties būdas, nes knygas mėgau labiau negu nerūpestingą draugiją. Iš tiesų vien per malonę ir nepelnytai gavau progą pasimokyti ir keliauti tiek, kiek seniau, klajonių metais, nebūčiau net svajojęs. Ir meilės ganėtinai patyriau, nors nesugebėjau jos priimti. Kodėl buvau toks nedėkingas ir nepatenkintas, lyg žaizdai sieloj atsivėrus, nors kūnas buvo sveikas?

Susimąstęs užėjau ant Senojo tilto ir dairiausi po auksakalių krautuvėles abipus jo: papuošalus, šilką ir brokatą, šventųjų atvaizdus ir pašventintus medalionus. Apžiūrinėjau visokias prašmatnybes ir turtus, bet iš tikrųjų nieko nemačiau, švelniam vėjeliui nešant smilkalų, medžių žiedų ir dumblinos upės kvapą. Širdyje jaučiaus vienišas ir atstumtas pasaulio. Ir krūptelėjau lyg staiga patyręs apreiškimą, kad mano vienišumas – tai kaina, kurią turiu sumokėti už laisvę. Jei nenoriu niekam įsipareigoti, turiu negailėdamas savęs skaudžiai sumokėti už tai.

Nejučia paėmiau į ranką gražų dramblio kaulo atvaizdą su Šventąja Mergele ir įsižiūrėjau į jį. Prekijas, nuo durų įtariai stebėjęs prekystalį, priėjo prie manęs, paėmė paveikslėlį ir atsargiai padėjo į stalčių. Bet, pastebėjęs mano akyse ašaras, apstulbo ir geraširdiškai tarė:

– Turiu ir pigesnių paveikslėlių – švininių, labai gražių ir tokių pat šventų. Parduosiu tau tikrai pigiai, kad nenuneštum sėkmės.

Tą akimirką šalia sustojo moteris vienuolės apdaru, paėmė atvaizdą, pavartė ir paklausė, kiek jis kainuoja. Prekijas paslaugiai šoko jos aptarnauti, o aš apsisukęs išėjau, atidžiau į ją nepažiūrėjęs. Bet po kiek laiko jau kitame tilto gale moteris su tuo brangiu atvaizdu rankoje mane pasivijo, ištiesė jį man ir pasakė:

– Neverk daugiau, dievotasis vaikine. Dovanoju tau šį šventą atvaizdą, nes noriu pelnyti gerų darbų.

Tik tada pasižiūrėjau į ją ir pamačiau, jog tai ne tikra vienuolė, o neapsakomo bjaurumo pusamžė moteris. Ji buvo apsitaisiusi vienuolės abitu ir galvos apdangalu, bet šiaip vilkėjo margus

drabužius, o ant laibo kaklo, riešų ir galvos apdangalo kraštų kabaliavo visokių šventųjų atvaizdėlių – pigių ir brangių – tiek daug, kad jai judant skambėdavo. Per kelis žingsnius nuo jos sekė juoda vergė su krepšiu, todėl spėjau, kad tai turtinga ir galbūt kilminga moteris, nors buvo keistai apsirengusi ir elgėsi keistai. Ji jėga įbruko man į delną atvaizdą, pasižiūrėjo į mane išgąstingom akim ir pakartojo:

– Neverk daugiau. Paveikslėlis tavo.

Būrelis žmonių sustoję žiūrėjo į mus, keli ėmė juoktis, pirštais rodydami į mane. Todėl tuoj pat pasakiau:

– Ne dėl jo verkiau. Šiaip jau aš neverkiu. Prekijas suklydo. Aš nesu dievotas ir jūsų paveikslėlio man nereikia.

Įspraudžiau atvaizdą jai į delną ir pustekinis puoliau šalin nuo tos pamišėlės. Bet, nutolęs nuo žmonių, nusiraminau ir žingsniuodamas upės pakrante vėl išgirdau skimbčiojimą už nugaros, nes ta prakeiktoji tikrai atsekė iš paskos ir ištiesusi ranką prašė sustoti.

– Atėmei iš manęs gerą darbą, nedėkingasis! – karštai suriko ji. – Nesakyk, kad neverkei – mačiau ašaras tavo akyse ir tavo dievotumas taip mane sujaudino, kad keliai sutirtėjo. Tai buvo ženklas, kad galiu pelnyti gerą darbą.

Ji sugriebė mane už rankos ir, laikydama mane, toliau kalbėjo:

– Be to, aš tave pažįstu, ne kartą mačiau einantį į pranciškonų vienuolyną. Todėl leisk padaryti gerą darbą, nes gavau aiškų ženklą.

Ji vėl jėga įbruko man į ranką tą ovalų dramblio kaulo paveikslėlį ir karštai pasižiūrėjo į mane tarsi prašydama pasigailėti. Jos veido oda buvo pilkšva, nelygi ir suglebusi, lyg ji būtų persirgusi kokiais bjauriais raupais, bet tamsios akys žibėjo ir buvo tokios kupinos kančios, kad, rodės, ji meldžia manęs malonės. Matydamas jos apdarą, amžių ir išvaizdą, negalėjau įtarti ją norint ko nors kita, nei pati sakė. Todėl pasistengiau švelniai su ja kalbėti ir tariau:

– Jūs klystate, kaip aš galiu priimti tokią brangią dovaną iš nepažįstamos moters. Tikrai ne dėl paveikslėlio verkiau. Gal buvau nusiminęs, bet dėl kitų priežasčių. Todėl gražiuoju prašau palikt mane ramybėje, kol neprisidarėte bėdos.

Gosliai spoksodama į mane, ji pasakė:

– Aš bjauri, bet ne bloga. Todėl nebijok manęs. Ir aš turiu ko liūdėti. Stokodama kitų dalykų, gerais darbais pelnausi sau paguodą.

Vergė priėjo arčiau ir išdidžiai sviedė man:

– Nebijok jos. Tai dievobaimingoji ponia Gita, mes gyvenam prie pranciškonų vienuolyno. Dievaži, nieko neprarasi, jeigu ją palydėsi.

Stipriai suėmusi mano rankovę, toji ponia Gita apsižvalgė ir tarė:

– Taip, taip, nieko neprarasi, jei mane palydėsi. Per tave atkliuvau toli nuo ramių gatvių, todėl teisinga ir suprantama – turi palydėti mane namo, kaip vyrui pridera.

Tikrai negalėjau jos atsikratyti, tad pamaniau lengviausiai išsivaduosiąs nuo tos kietakaktės, jei parlydėsiu ją į namus. Todėl ėjau drauge su ja, o ji pakeliui mėgino mane pasmaginti – rodė man namus ir žmones ir sykiais sukikendavo iš kokio juokingo dalyko. Vis aiškiau mačiau, kad ji mažumėlę pamišusi, ir nejučia ėmiau jos gailėti matydamas, kaip karštai ji it pradžiugęs šuo siekia mano draugijos. Nors bjauraus veido, ji nebuvo atgrasi, nes tamsiose akyse įžvelgiau šį tą daugiau, nei rodė jos elgesys, beprotiškas apsirengimas ir paiki žodžiai. Paklausiau jos, kodėl ji taisosi vienuolės abitu, nors nėra vienuolė. Ji prapliupo kikenti ir maloniai paaiškino:

– Noriu apmauti mirtį, mielas drauguži. Kad ir kur ji mane užklups, mirsiu su šventojo Pranciškaus apdaru. Vieša paslaptis, kad kartą per metus jis nusileidžia į skaistyklą išsivest savųjų. Nusipirkau išskirtinę teisę vilkėti šitą apdarą ir įsikūriau netoli vienuolyno, nes noriu gyvent dievotai, nors nesu vienuolė. Stebuklingą palaiminimą teikia pinigai – naudojuosi visais vienuolystės privalumais, nors nevykdau jokių prievolių.

Ji stabtelėjo, padalijo išmaldą elgetoms, išklausė jų palaiminimų ir pabarė juos už dykaduoniavimą. Iš paskos bėgo būrelis vaikų, daugis praeivių sveikinosi su ja juokdamiesi, bet pagarbiai. Pagaliau priėjom niaurų pilką pastatą. Vienintelį jo langą į gatvę dengė geležiniai pinučiai. Moteris piktai pabeldė į tvirtus vartus ir jėgingas tarnas atbėgęs atidarė juos. Tarnas nėmaž ne-

nustebo pamatęs mane, bet įleido mus, paėmė iš vergės krepšį ir užrakino vartus.

Ponia Gita nusivedė mane į didelį kambarį su langu į gatvę, prikimštą šventųjų paveikslų ir visokio šlamšto lyg sendaikčių krautuvėj. Kambario sienos buvo pilkos mūrinės, jame stovėjo medinė lova su paprastu virviniu gultu.

– Čia mano vienuoliška celė, – prunkštelėjo ji ir parodė, kaip, sėdėdama krėsle, pro pinučių dengiamą langą visą laiką stebi gatvės gyvenimą, kalbina pažįstamus žmones ir laimina praeivius.

– Kai meldžiuosi, – išdidžiai tarė ji, – gatvėj dažnai viskas nuščiūva, žmonės klausosi, dažnas prašo už jį pasimelsti, mat aš meldžiuosi garsiau ir paveikiau negu kitos moterys.

Ji parodė man šventųjų relikvijas, nors aš ne visų reikšmes prisiminiau. Bet kai ji ėmė vėduotis veidą gaidžio uodegos plunksna ir pasakė nusipirkusi ją kaip angelo, apsireiškusio kažkokiam šventam vyrui, aš nesusilaikiau ir pertraukiau:

– Arba jūs labai gudri, ponia Gita, arba kvaištelėjusi, ir aš nenoriu su jumis turėti nieko bendra.

Ji tik dar labiau kikeno ir nusivedė mane į kitas savo namo patalpas. Jos kambarys, pilnas šlamšto, mane nustebino, bet dar labiau nustebau pamatęs švaistūniškai prašmatnų jos valgomąjį ir aksominėm užlaidom pridengtą lovą su keliais čiužiniais nišoje. Erdvioje virtuvėje suprakaitavusi triūsė virėja, o nuo didžiųjų lubų sijų, kaip geriausiuose nakvynės namuose, karojo prieskonių ryšulėliai, kumpiai ir dešros. Parodžiusi tarnų kambarius, galiausiai ji nusivedė mane į aukštų mūrų supamą sodą, pilną vaismedžių, į vėsų vasaros namelį, kuriame gyvendavo per karščius.

– Gal valgysi su manim prėskos sriubos iš molinio puodelio? – paklausė ji. – Ar mieliau užkirstum paukštienos su pipiriniu padažu iš sidabrinės lėkštės? Pats gali pasirinkt, – tik paliepk.

Atkirtau ne valgyti su ja atėjęs, bet savotiškas jos gyvenimas mane taip smalsino, kad tuoj pat pridūriau:

– Prėskos sriubos prisivalgau vienuolyne.

Ji liovėsi kvailai ir apsimestinai kikenti, linksmai nusijuokė, visai protingai pažvelgė man į akis ir tarė:

– Tu man patinki, nes nesidedi dievobaimingas. Daug vienuolių ir dvasininkų ateidavo pas mane, siekdami naudos, ir

pasitenkindavo sriuba iš molinio puodelio, šitaip neva rodydami dievotumą. Ne valgis ir gėrimas dievotumą rodo. Kvaila paisyti, kaip žmogus miega – virviniame gulte ar ant pūkų patalų. Valgau, ką noriu, ir miegu, kaip noriu, ir niekas negali manęs už tai smerkti. Tegul mano, kad aš kvaila, jei nori. Man tik geriau.

– Jūs ne kvaila, ponia Gita, – tariau. – Bent aš taip nemanau. Todėl pasakykit man, kas ir kokia jūs.

Ji ilgai tyrė mane savo tamsiom akim. Širdis krūptelėjo, kai pamačiau, kad jos akys gražios, veido glebus bjaurumas, rodės, ypač išryškina jų grožį.

– Aš – Viešpaties juokdarė, – galų gale rimtai atsakė ji tarytum priversta prisipažint daugiau, negu norėjo. Ir po akimirkos karštai išbėrė lyg įtikinėdama: – Karaliai ir kunigaikščiai turi juokdarius, kurie savo sąmojais ir pokštais jiems parodo gyvenimo pajuoktinumą ir beprasmybę. Kodėl Viešpats negali turėti juokdarės, kuri jam parodytų, kokį pajuoktiną ir beprasmišką žmonės padarė Jo tikėjimą. Nejau nesuvoki, kad mano vienuoliška celė, apsirengimas, garsios maldos – tai juokdarystė bent Dievui palinksminti, nes daugiau nieko negaliu paveikti. Iš tikrųjų Dievas juokiasi manyje, kai aš pamaldžiai linksinčiam dvasininkui švaistau po nosim gaidžio plunksną, neva iškritusią iš angelo sparno, bet tu į šitą kilpą neįkliuvai.

Ji skausmingai tyrė mane akimis:

– Bet kas tu toks? Kodėl man net keliai ėmė tirtėti, kai pamačiau ašaras tavo akyse? Kodėl tu nenori pasinaudoti manim ir mano kvailumu, kaip kiti? Jeigu būtum siekęs naudos, būtum paėmęs tą paiką paveikslėlį. O gal tu už kitus gudresnis ir trokšti daugiau nei kiti?

Aš atsakiau:

– Sužadinusi mano smalsumą, pati tempte įsitempėte mane į šituos pamišėliškus namus. Bet neverta mums megzti draugystės, jei įtarinėjat mane, kaip kitus, siekiant iš jūsų vien naudos. Gal turit pamato įtarinėt kiekvieną žmogų, bet, jeigu šitaip, verčiau dabar išeisiu, neliksiu vakarienės.

Vis dėlto neišėjau ir, manau, kad ji nebūtų manęs išleidusi. Paprašytas atvirai papasakojau jai apie save ir savo gyvenimą tiek, kiek galėjau, nes jos žvilgsnis kažkodėl kurstė mano atviru-

mą ir melagystėm bei tuščiais pagražinimais aš nieko nebūčiau laimėjęs tos keistos moters akivaizdoje.

– Taigi aš tiktai Johanas raštininkas, – baigiau, – iš Dievo malonės ir nepelnytai prasčiausias Bažnyčios susirinkimo vertėjas. Pažinimas man kelia liūdesį ir tik iš vienatvės verkiau ant auksakalių tilto, nes šiame pasaulyje jaučiuosi svetimas, o ir dangaus gyventojas nesu. Tiek daug apie save pasakiau, todėl dabar tu, ponia Gita, papasakok, kaip tapai Dievo juokdare.

Bet ji pasiūlė:

– Pirmiau pavalgykim ir išgerk drauge šlakelį vyno, kad geriau suprastum.

Kai pavalgėme, ji man papasakojo:

– Kitados buvau graži moteris, nors, žiūrėdamas į mane, turbūt tuo netiki. Be to, aš iš turtuolių Bardžių giminės, nors ir šituo turbūt netiki, matydamas juokdario žvangučius ant mano drabužių. Liga, kuri per kelias dienas pražudė mano vyrą ir abudu sūnelius, subjaurojo man veidą ir parodė, kad nuo Dievo įgeidžių žmogaus neapsaugo net didžiausi turtai. Iki tų netekčių tebuvau lengvabūdė moteris, ne geresnė ir ne blogesnė už kitas. Nelaimė paakino mane mąstyti, nors giminaičiai daug metų laikė mane pamišėle ir elgėsi kaip su pamišusia. Tikriausiai būtų pasiglemžę mano turtus ir pasiskelbę mano globėjais, bet per tą nelaimę tapau protingesnė už juos. Dovanodama didžiules pinigų sumas pranciškonų vienuolynui ir, dėdamasi kiek pakvaišusia, bet dievota moterim, pelniau Bažnyčios globą ir laisvę gyventi taip, kaip noriu. Bažnyčios ir giminaičių godumas mane saugo taip, kaip pati neapsisaugočiau. Aš tokia turtinga, kad nė viena pusė negali nutraukti santykių su manimi.

Ji sugriebė mano ranką ir, tiriamai žiūrėdama į mane, toliau kalbėjo:

– Ir veido bjaurumas saugo mane, nes giminaičiams atrodo, jog per tą bjaurumą niekada neištekėsiu, mat mano pažadu nelabai tiki. Jie nenorėjo išleisti manęs į vienuolyną, kad šitaip apsisaugočiau nuo santuokos, mat baiminosi, kad vienuoliai sugundys mane palikt turtus testamentu Bažnyčiai. Turiu nemažai žemių, pinigus laikau daugybėje banko verslovių, iš jų kasmet gaunu dovanų – sykiais septynis, sykiais penkiolika, o kartais net trisdešimt nuošimčių. Šitų pajamų giminaičiai

iš manęs neatims, jei turto nešvaistysiu ir su pinigais kasmet gausiu raštišką patvirtinimą, jog tai ne palūkanos, o tik dovana, todėl aš savo sielos į pavojų nestumiu. Šito labai atidžiai žiūriu, nors tai, aišku, tokia pat juokdarystė, kaip visa kita. Be to, tolydžio pradžiuginu giminaičius, retkarčiais ir jiems paskiriu dalį pajamų, o Bažnyčios prielankumą pelnau dievobaimingu gyvenimu ir dovanom. Bet turbūt supranti, kad mano dievotumas – tik pašaipa, kaip ir šventųjų atvaizdai, skimbčiojantys ant mano drabužių.

Ji nutilo, ir aš pasakiau:

– Manau, tu pernelyg turtinga, kad mudu galėtume būti draugai.

Ji gyvai paprieštaravo:

– Ne, ne, pinigai tik palengvina gyvenimą ir suteikia patogumų, bet nieko tikra už juos nenupirksi. Kvaila būčiau, save apgauliai tikindama, kad už pinigus galiu nusipirkti nuodėmių atleidimą ir išpirkti sielą nuo skaistyklos kančių. Lyginant su tavimi, aš iš tikrųjų gerokai skurdesnė. Juk tesu susenus ir savęs įsigiežus bjaurysta, ir turiu tik vieną pramogą – amžiną gyvenimo pajuoką.

– Nesi tokia bjauri, kaip sakai, – tariau. – Tavo akys man gražiausios iš visų matytų, ir dar nė keturiasdešimties neturi.

Ji sudrebėjo, atitraukė rankas ir sielvartingu balsu užriko:

– Ir tu Judas! – Tačiau išsyk liūdnai nusijuokė ir tarė: – Taip, taip, aišku, bet ar galėjau tikėtis daugiau! Bet jeigu tu Judas, tai tuoj atnešiu trisdešimt sidabrinių, ne, trisdešimt auksinų gausi už tai, kad mane pabučiuosi, jei jau tokia patraukli tau atrodau.

Ji greitai pašoko, drebančiom rankom atidarė nedidelę skrynelę ir numetė iš jos dvi saujas auksinų ant kilimo man po kojų, kad ropomis susirinkčiau ir ji galėtų dar apmaudžiau save pašiepti.

– Mielai pabučiuosiu, jei šitai tave paguos, – tariau. – Bet ne už pinigus, – nemanyk. Manęs niekada nenupirksi. Pabučiuosiu už tai, kad tu – Dievo juokdarė, protingiausia ir drąsiausia moteris iš visų, kurias esu sutikęs. Pabučiuosiu rodydamas, kad man tu visai nebjauri. Atsidėkodamas pabučiuosiu, nes buvai atvira ir davei man didesnę pamoką apie žmogų, nei galėjau numanyt.

– Nesiartink, – drebėdama pasakė ji ir atstūmė mane.

Bet aš apkabinau ją ir pabučiavau jos blyškias lūpas, švelniai bučiavau ir jos akis, kol pajutau karštą ašarų sūrumą. Ir, mandinga, dar niekada nebuvau taip arti tikros meilės, kaip bučiuodamas tą bemaž du kartus vyresnę, bjaurią juokdarę.

Kai paleidau, ji staiga atsisėdo, tarytum keliai būtų sulinkę. Nusigręžusi po valandėlės šiurkščiai sviedė:

– Pasiimk pinigus, tu jų tikrai nusipelnei.

Smarkiai spyriau į kilimą ir keli auksinai nužvangėjo į sieną.

– Patikėk manim, Gita, – tariau. – Niekada iš tavęs nepriimsiu nei varioko, nei menkos dovanėlės, nors ant kelių melsi ką nors paimti. Tokiu nieku laikau turtą. Nejau nesupranti, kad siūlau draugystę dėl tavęs pačios, nes stebiuosi tavim kaip žmogum, o ir kaip moteris tu man nebjauri. Paguosk mane vienišą ir aš paguosiu tave vienišą. Juk tiek gera kaip žmonės vienas kitam galime padaryti, kad jau susitikome.

Ji veriamai šniurkštelėjo ir iš skausmo nutamsusiom akim sušuko:

– Netiesa! Meluoji man, kaip ir kiti, nes aš turtinga.

Atsakiau jai:

– Jeigu turtas tau tokia kankynė, tu tikrai gyveni pragare.

Ji nirčiai pašoko, loštelėjo ir išdidžiai tėškė:

– Tai mano pragaras ir tu labai klysti, jei manai, kad buvau atvira, mažasis juokdary! Tavo gražus veidas ir dailus kūnas masino mane susipažinti anksčiau, nei pamačiau tave ant tilto, buvau nusprendus nusipirkti tave pramogai, – kodėl turėčiau vengti pagundų! Tu ne pirmas ir ne paskutinis, kuris, nežiūrėdamas mano bjaurumo, už pinigus padarytum, ko noriu.

Bet jos žodžiai manęs neapgavo.

– Tu ne tokia, – tariau. – Antraip būtum išmoningiau mane viliojusi. Bet gal mudviem abiem tas pats: kas akimirką jaučiamės vis artimesni lyg būtume susitikę anksčiau ir pažinoję vienas kitą. Gal tik iš vienatvės man taip atrodo, gal taip nėra, bet tu galėtum būti mano nepažįstama motina ar keista sesuo, – taip švelniai, be piktų minčių ką tik norėjau tave pabučiuot ir paguost vienatvėj. Man lengva su tavim kalbėti, nenoriu nusigręžt nuo tavęs. Išsipasakojusi apie savo juokdarystę, tu išvadavai mane iš kankynės, nes tavo kančia didesnė už mano.

Gražiai ir ramiai kalbėjau, bemaž negalvodamas, ką sakau, kad ji užmirštų savo turtus ir patikėtų mane iš tiesų siekiant tik jos draugystės. Galiausiai ji patikėjo, nes norėjo tikėti, ir, ištiesusi drebančią ranką, palietė mano skruostą.

– Jeigu sakai tiesą, – tarė, – tai stebuklas, kurio nenusipelniau sušiurkštinusi širdį juokdaryste. O jeigu meluoji, meluoji iš gailesčio ir nemanau, kad tuo melu nori man pakenkti. Bet dabar išeik, nes baisiai sutrikau. Vis dėlto neišeik suvisam, o sugrįžk, kai pats panorėsi.

Ji palydėjo mane iki durų, ramstydamasi į sienas, lyg silptų kojos. Bet prie durų vėl prapliupo savo paiku papratimu kikenti, tarsi pašiepdama save ir norėdama sukelti man pasidygėjimą. Kėsnodama rankom parodė, kad dingčiau. Kitą dieną, eidamas pro jos namus, pamačiau prie pinučių dengiamo lango susirinkus nešikų, vaikų ir namų šeimininkių paklausyti jos garsių maldų. Ji nekalbėjo nieko bloga nei šventvagiška, bet melsdamasi vis pratrūkdavo juoktis, kikenti, mėtyti pro langą variokus. Praėjęs pro šalį, stabtelėjau pasiklausinėti apie ją kelių žmonių. Jie pasakė, kad ponia Gita – dievobaiminga moteris ir kad jos maldos gydo ligonius. Kai suskausta galvą ar susopsta akį, moteris tik paliečia jos lango geležinius pinučius ir skausmas praeina. Ne visoms, bet daugumai padeda, tikino jos. O vyrai sakė ją esant turtingą ir garbingą, bet didelių nelaimių ištiktą moterį. Ji ne viso proto, tiesiai rėžė jie, bet jos dievotumas ir labdaringumas tikrai atsveria proto stoką.

Grįžęs į darbą, sužinojau, kad graikai vėl ruošiasi namo. Jie neva sutiko su griežtais reikalavimais ir atsisakė aiškinti savo išvadą, ir laikėsi savo daugiaprasmio apibrėžimo. Bet į jų grasinimus jau rimtai nežiūrėjom, nes žinojom, kad nei vienas graikas, žirgu raitas, nebus išleistas iš miesto. Be to, buvo kalbama, kad imperatorius karštai tariąsis su Besarionu, Izidorium ir Jurgiu Scholarijum. Sakė, jog jis buvo susitikęs ir su popiežium ir tiesiai išrėžė:

– Savo patriarchams ir vyskupams aš neįsakinėju. Ko mums ginčytis dėl žodžių? *Scaturire, effundi* ir *profluere* ganėtinai įrodo, jog pripažįstame Šventąją Dvasią kylant ir iš Sūnaus. Aiškiau mūsų mokslo vyrai šito nepasakys, nes mūsų tauta nesupras taip, kaip turi suprasti. Tad kam dar mus kankinate? Jūs sakote,

jog Sūnus – Dvasios pradmuo, ir mes neprieštaraujame. Norime sudaryti sąjungą su jumis, todėl neprieštarausime.

Bet kardinolas Čezarinis buvo neperkalbamas ir atsakė:

– Teikdami tokį apibrėžimą jūs deratės ir meluojate. Negalime leisti jums savavališkai aiškinti tai kaip antraeilį įvykį ir saistyti jį su laiku. Todėl reikalaujame žodžio *producere*, pripažinti, jog Šventoji Dvasia amžinai kyla iš Sūnaus ir iš Sūnaus kartu su Tėvu kaip Dvasios substancijos amžinas pradmuo.

Imperatorius, kaip visada, įsiuto ir popiežius Eugenijus per tą slaptą pasitarimą atsargiai prakalbo apie būsimo kryžiaus žygio galimybes ir tolydžias aukas, kurias jis, esą, įsipareigosiąs skirti Konstantinopoliui ginti, jeigu unija bus sudaryta. Be to, užsiminė, kad dabar nutraukus derybas gali skilti pačių Graikų bažnyčia. Lotynų įrodymai jau įtikino nemažai graikų. Vieni iškeliaus namo, o kiti prisidės prie lotynų, taigi graikai suskils.

Išgirdęs šį įspėjimą, imperatorius surimtėjo, be to, Besarionas su Izidorium, įsitikinę lotynų teiginiais, karščiau už pačius lotynus užsidegė įtikinėti savo draugus. Sklido kalbos, kad Izidorius dalija pinigus abejojantiems. Senieji priešinosi ir tvirtai laikėsi savo tikėjimo. Jaunesni juto laiko ženklus ir buvo pasirengę protingais įrodymais pertvarkyti tikėjimą. Iš visa ko buvo matyti, kad kažkur viršūnėse, aukščiausiuose sluoksniuose, nutiko tai, apie ką viešuose susirinkimuose niekas nekalba. Popiežius Eugenijus, suskaldęs Bazelio bažnyčios susirinkimą, lygiai taip pat varė pleištą į Graikų bažnyčią, bausdamasis blogiausiu atveju ir ją suskaldyti. Tai buvo baugus užmojis, jo gąsdinosi net priešgyniausi graikai.

Taigi mūsų darbo dienos bėgo ne rašant ir verčiant, o veikiau spėliojant ir tuščiažodžiaujant. Pavakare, grįždamas į pranciškonų vienuolyną, prie vartų sutikau ponios Gitos durininką. Atvilkęs didžiulį ryšulį, jis, įžūliai išsišiepęs, paliepė man pasiimti jį. Griežtai paklausiau, kas ryšulyje, bet jis atšovė nežinąs. Todėl nusivedžiau jį į tuščią gatvelę, atrišau ryšulį ir radau naujus puikiausio audinio drabužius, dailiai pasiūtus marškinius, o pačiam vidury – sunkų pinigų kapšelį. Taip baisiai įsiutau, kad spyriau ryšulį ir užrikau:

– Perduok poniai, kad man jos išmaldos nereikia!

Palikęs jį išsižiojusį iš nuostabos, grįžau į vienuolyną. Nuo-

širdžiai pasiūlęs draugystę tai keistai nelaimingai moteriai, jaučiausi lyg per ausį gavęs.

Praėjo dar kelios dienos, priartėjo gegužės pabaiga. Per Sekmines graikai surengė pamaldas, į jas susirinko daug smalsuolių, o po Sekminių imperatorius Jonas liepė sukviesti graikus į patriarcho butą. Po trukios ligos iš patriarcho Juozapo buvo likęs tik menkas kretantis seniokas pamėlusiu veidu ir lūpom. Bet prislinkusi mirtis tarytum išvadavo jį iš dvejonių ir suteikė orumo, kurio jis ligi tol stokojo. Patriarchas karštai paprašė graikų sudaryti uniją, nes žodžiai *iš Sūnaus* ir *per Sūnų*, jo manymu, reiškia lygiai tą patį. Imperatorius savo ruožtu pridūrė, kad Bažnyčių uniją sudaryti reikia, jeigu ta unija galima, kad negraužtų sąžinė. Remdamasis patriarchu, jis leido suprasti, kad dėl unijos, pagrįstos lotynų apibrėžimu, išklausius visus įrodymus, sąžinė nieko negraus. Kai Markas Eugenikas ėmė murmėti, jis karštai sušuko:

– Iš tiesų tas, kuris kliudys šiam dievotam Bažnyčių susijungimui, bus piktesnis išdavikas už Judą!

Graikai vienas per kitą suskato šaukti anatemą tam, kuris nenori unijos.

– Bet unija turi būti dievota, – sakė jie ir, norėdami nuramint sąžinę, vėl šoko garsiai skaityti ir lyginti Bažnyčios tėvų raštų.

Kai Markas Eugenikas išėjo iš susirinkimo, graikai tarpusavyje pripažino ir Lotynų bažnyčios tėvų raštus esant teisingus, nesuklastotus ir tolygius Graikų bažnyčios tėvų raštams. Tai jau buvo pusė pergalės, todėl laukėme persiėmę jaudraus džiugulio. Be to, buvo pats vasaros gražumas ir karštis dar nealsino. Džiaugsmas, pakilumas tvyrojo ore. Tik Markas Eugenikas, niūrus ir priešgynus, užsidarė namuose ir, pasak šnekų, suskato melstis, pasninkauti ir plaktis.

– Lotynai ne tik schizmatikai, bet ir eretikai, – neva pasakė jis. – Jie patys tai įrodė ir tas, kuris dedasi prie jų, – eretikas ir nusipelno pragaro ugnies.

Man buvo liepta išklausti Besariono, ar jis nemanąs, kad Marko Eugeniko užsispyrimą lemia politinės priežastys. Jis nustebęs atgręžė į mane didelį apvalų veidą ir atsakė:

– Suprantama, aš – Nikėjos arkivyskupas – lygiai taip pat priklausau nuo turkų malonės, kaip jis Efese. Gal jis mano,

kad turkai uniją palaikys karo dingstimi ir netiki Vakarus suteiksiant ganėtiną pagalbą. Bet Konstantinopolis pražus ir be unijos. Tepasigaili manęs Dievas už įtarimus jį šitaip elgiantis dėl pasaulietiškų dalykų, nors viešai jis pavadino mane išgama ir sakė, jog aš papirktas lotynų. Bet tai jis eretikas, o ne aš, nes visi tapatūs įrodymai mane įtikino, kad *filioque* – ne tik teisingas papildymas, bet ir tikėjimo palaimos prielaida. Už šį tikėjimą aš pasirengęs mirti turkų naguose, o Markas Eugenikas pats įlįs į pragarą, jei neįtikės, nes viskas jam paaiškinta ir įrodyta.

Graikams vėl susirinkus, patriarchas tyliu balsu pasakė viską išpažįstąs ir atsiverčiąs. Jis pripažino lotynų sampratą esant teisingą:

– Dvasia per amžius ir substancialiai kyla iš Tėvo ir iš Sūnaus. Bet iš Bažnyčios tėvų perimto Tikėjimo išpažinimo aš nekeisiu, – pridūrė jis. – Žodžiai *iš Sūnaus* prie mūsų Tikėjimo išpažinimo nebus pridurti, ir mūsų šventųjų pamaldų apeigų keisti nevalia. Tada aš sutiksiu susijungti.

Besarionas, Izidorius ir daugis kitų karštai pasisakė už tai, kad žodžiai *iš Sūnaus* būtų pridurti prie Tikėjimo išpažinimo. Bet Markas Eugenikas su šalininkais griežtai pareiškė, jog jie kaip gyvi nepatikės Dvasią kylant iš Sūnaus, kad ir kas bus nuspręsta. Imperatorius vėl pasakė kalbą ir šį kartą pergalingai pareiškė:

– Kaip pasaulietis paklusiu šiam visuotiniam Bažnyčios susirinkimui ar jo daugumos sprendimui ir kaip imperatorius jį ginsiu, nes Bažnyčia teisingai sprendžia tikėjimo klausimus. Prie mūsų Tikėjimo išpažinimo nieko nevalia pridurti, neleisime keisti ir pamaldų apeigų, bet aiškiai ir tiesiai sakome prisidėsiantys prie Lotynų bažnyčios, todėl abi pusės gali patvirtinti apibrėžimą.

Bet jam kalbant juodai baltas jo šuo, kuris paskui jį visur sekiodavo, pakėlė galvą ir pasiuto kaukti mirtį, nors imperatorius jį spardė ir suėmęs delnu laikė jo snukį. Visiems tai kėlė nepaprastai niūrų ir slogų įspūdį. Markas Eugenikas pasakė:

– Ak vargas jums, vargas mums visiems, jei net šuo už imperatorių išmintingesnis! Jis kaukia Konstantinopolio ir graikų valstybės pražūtį, nes Dievas nesileis pašiepiamas ir nei vienam iš jūsų neatleis už tokią baisią išdavystę.

Jis persiplėšė drabužius ir išėjo iš susirinkimo, o šuns baugus kaukimas girdėjosi net gretimose gatvėse, todėl žmonės išsigandę stabčiojo ir žegnojosi. Tai atrodė toks grėslus ženklas, kad visi nusiraminome tik po savaitės, supratę, jog šuo kaukė patriarcho Juozapo mirtį.

O tai buvo guvios veiklos savaitė ir atstovai pakaitomis vaikščiojo vieni pas kitus tartis dėl graikams priimtinų apibrėžimų. Popiežius norėjo palikti graikams savas pamaldų apeigas ir nenorėjo jų versti pridurti *iš Sūnaus* prie Tikėjimo išpažinimo, jei tik jie ganėtinai aiškiai ir nesukeldami jokios klaidos dingsties sutiks savo Tikėjimo išpažinimo turinį aiškinti taip, kaip Katalikų bažnyčia aiškina savąjį. Markas Eugenikas per tą savaitę prarado paskutinius šalininkus. Jau visi suprato, kad jo palenkti niekada nepavyks, bet ir didžiausias abejoklis jau nedrįso prisiimti atsakomybės už Bažnyčių sąjungos sužlugdymą, imperatoriui ir patriarchui gana aiškiai ir įtikinamai išreiškus savo nuomonę.

Imperatorius savo ruožtu nurodė Izidoriui per kardinolus tartis su popiežium dėl ginkluotos pagalbos galutinės sutarties. Jau visi žinojo, kad graikams nusileidus svarbiausiu klausimu kiti dalykai – antraeiliai ir nesutarimai dėl tikėjimo anksčiau ar vėliau pasibaigs ir nuščius. Popiežiaus dosnumą rodė tai, kad jau po dviejų dienų surašėme ir išvertėme sutartį, kuria jis sutiko apmokėti visas graikų kelionės namo išlaidas, pažadėjo išlaikyti Konstantinopolyje trijų šimtų ginkluotų vyrų dalinį ir nupirkti du galingus karo laivus. Jis taip pat pažadėjo kryžiaus žygį į Jeruzalę nukreipti per Konstantinopolį, kaip svarbiausią tikslą iškeldamas turkų valdžios sutriuškinimą, Viešpaties kapo išlaisvinimui teikdamas antrąją vietą. Popiežius įsipareigojo prireikus atsiųsti imperatoriui dvidešimt didelių karo laivų ir ginklų šešiems mėnesiams arba dešimt – visiems metams. Jei reikės sausumos kariuomenės, popiežius įsipareigojo pasirūpinti, kad visos krikščioniškos šalys atsiųstų sausumos karių pagelbėti Konstantinopoliui.

Atrodė, kad tokia sutartis turėjo laiduoti Konstantinopolio saugumą net didelės apsiausties atveju, ir ji sykiu atskleidė, kad, Bažnyčioms susijungus, susivienijusių tautų kryžiaus žygis vaduoti Konstantinopolio iš turkų apsupties anksčiau ar vėliau įvyks. Bazelio bažnyčios susirinkimo ir Prancūzijos bei Vokieti-

jos šalių neaiškus ir dviprasmiškas požiūris į popiežių rodė, jog krikščionims gresia schizma, bet popiežius atvirai leido suprasti, kad Bažnyčių susijungimas jam bus didžiausia dvasinė pergalė. Bažnyčioms susijungus, Bazelio susirinkimas neturės jokios reikšmės. Taigi Graikų bažnyčia, prisijungdama prie Lotynų bažnyčios, sulaikys Vakarų šalių bažnyčios skilimą ir paskatins tautas, užuot kivirčijusis ir kariavus, suvienyti jėgas kovai su bendru Bažnyčios priešu. Tomis birželio dienomis ateitis tartum akimirksniu nušvito. Užantspaudavus ir pasirašius tą draugystės ir pagalbos sutartį, imperatorius liovėsi apsimetinėti ir per porą dienų privertė graikus patvirtinti lotynams tinkantį apibrėžimą. Jis buvo perskaitytas, dalyvaujant popiežiui, ir tiek kardinolai, tiek graikų atstovai taip susijaudino, kad puolė broliškai bučiuotis, šitaip išreikšdami visišką sutarimą ir tarpusavio supratimą.

Sutikau Besarioną grįžtantį iš popiežiaus ir nuoširdžiai pasveikinau su pergale. Bet jis susirūpinęs papurtė didžiulę apskritą galvą, o kanceliarijoje meistras Matėjas man pamokomai tarė:

– Neperšokęs griovio, nesakyk op! Viskas gerai ir teisinga, bet dar neišspręstas svarbiausias klausimas, – iki šiol visa buvo tik akių dūmimas ir tuščių šiaudų kūlimas.

Paklausiau, kas, dėl Dievo, gali būti dar svarbiau, nes iš graikų kalbų supratau juos sutinkant su taikingu sprendimu ir skaistyklos bei Šventosios Komunijos klausimais. Meistras Matėjas atsakė:

– Aš senas, liūdnas žmogus ir girtuoklis, bet tu kvailesnis už aviną, jei nesupranti, kad šiame susirinkime svarbiausias popiežiaus, kaip Bažnyčios galvos, klausimas. Dėl to čia visi susirinko ir dėl to iššvaistytos tokios baisingos pinigų sumos, ir Bažnyčių susijungimas neturės jokios reikšmės, jeigu graikai nepripažins popiežiaus Bažnyčios vadovu. Bet iki to dar ilgas kelias.

Man atrodė neįmanomas dalykas, kad po visų kovų dėl Šventosios Dvasios ir sąžinės graužačių popiežiaus pasaulietinės valdžios klausimas gali sukliudyti Bažnyčių sąjungą. Todėl paprašiau daktaro Sekundino nusivesti mane į kitą popiežiaus, kardinolų ir graikų atstovų pasitarimą. Popiežius Eugenijus su graikais kalbėjo gražiai ir šiltai, jis pasakė:

– Per Dievo malonę susitarėm svarbiausiu klausimu. Dar turime išnagrinėti skaistyklos, popiežiaus primato, raugintos ir

neraugintos duonos ir Šventosios Komunijos klausimus, ištrinti visas klaidingas nuostatas. Tuomet iš karto sudarysime uniją, nes jau reikia skubėti.

Graikai ramiai ir taikingai atsakė:

– Komunija turi būti kvietinė, kunigas ją palaimina šventoje vietoje, bet, apskritai imant, jau nesvarbu, ar duona bus rauginta ar nerauginta.

Apie skaistyklą jie sakė:

– Šventųjų sielos danguje vainikuojamos tobulumo vainikais, bet nusidėjėlių sielos privalo kentėti didžiausias bausmes. Tačiau vidutinieji paklius į išmėginimų arba kankynių vietą – kęsti ugnies, tamsos arba audros, – dėl šito nesiginčysime.

Ir dėl popiežiaus primato jie neprieštaravo:

– Popiežiui pridera ypatingos teisės, kurias jis turėjo nuo pat pradžių ir iki schizmos.

Svarstant Šventosios Komunijos klausimą, kardinolai paprašė graikų tiksliau paaiškinti, kodėl jie prašo Šventosios Dvasios atmainyti duoną ir vyną, nors tie atsimaino jau tariant Šventosios Komunijos įvadinius žodžius. Graikai atsakė:

– Pripažįstame, kad šventoji duona per įvadinius žodžius virsta Kristaus kūnu. Bet paskui meldžiame, kad Šventoji Dvasia nusileistų ant mūsų ir paverstų mumyse šią duoną Kristaus šventuoju kūnu, o vyną taurėje – Kristaus šventuoju krauju, idant priimančiojo siela ir visa apsivalytų.

Popiežius panoro užrašyti diskusijos išvadas ir kitą dieną vėl susikvietė graikus. Jis taikinamai pasakė:

– Jau priėjome prie vienos nuomonės. Nedaug ko trūksta. Jei pripažinsite mūsų apibrėžimą, Bažnyčios bus greitai sujungtos.

Kardinolas Čezarinis po vieną skaitė sutarties skyrius, bet jau pirmasis graikus taip apstulbino, kad jie ėmė šūkčioti ir pareiškė, jog klaidinga ir neteisinga reikalauti, kad jie tai pripažintų. Popiežius reikalavo, kad jie patvirtintų, jog Apaštalų soste sėdintis Jėzaus Kristaus vietininkas, aukščiausiasis vyskupas, turi ypatingų teisių ir gali prie Tikėjimo išpažinimo pridurti žodį *filioque*.

Išvakarėse buvo kalbama visai kitaip, todėl net Besarionas su Izidorium įsižeidė ir graikai iš karto pareiškė:

– Niekada nesutiksime su Lotynų bažnyčios teise neklausus kitų patriarchų ką nors pridurti prie Tikėjimo išpažinimo ar

ištrinti iš jo. Galime pripažinti priedurą tikėjimo požiūriu esant teisingą, bet tada jūs pripažinkite pasielgę neteisingai ir pažadėkite daugiau niekada taip nedaryti. Tada viskas bus užmiršta ir atleista.

Popiežius juos apramino ir kardinolas Čezarinis perskaitė kitą skyrių:

– Pripažįstame, kad mirusieji būna trejopi: šventieji, nusidėjėliai ir vidutinieji – būtent tie krikščionys, kurie tikrai nusidėjo, bet gailėjosi, išpažino nuodėmes, atliko atgailą ir už kuriuos galima melstis ir duoti jiems išmaldą. Pirmutiniai – šventieji, kurie iš karto regi Dievą, jiems prilygsta ir tie, kurie, gavę krikštą, daugiau nebenusidėjo. Nusidėjėliai, kurie neatgailavo, amžinai kenčia bausmę. O tie, kurie nuodėmes išpažino, priskiriami prie atgailavusių ir pakliūva į skaistyklą, ir, kai apsivalys, bus tarp tų, kurie tiesiogiai susitiks su Dievu.

Graikai pasakė neprieštaraujantys tokiam aiškinimui, – kaip ir Šventosios Komunijos duonos ir jos palaiminimo klausimu. Bet dėl pirmojo skyriaus jie pasirašyti negalį, o ir neturį įgaliojimų pasirašyti, kol visko neišdėstė imperatoriui ir kitiems saviškiams. Popiežius Eugenijus suniuro, jo sukritęs veidas patrūkčiojo, bet iš pažiūros liko ramus, ir popiežius paleido graikus. Vos išėjome iš koplyčios, išsigandęs atbėgo vienas graikas ir pranešė staiga mirus patriarchą Juozapą.

Buvo nuostabiausia birželio dienos popietė ir Florenciją jau smelkė karštis. Tekini nulėkėm į patriarcho namus, kur buvo susirinkus didžiulė minia žmonių. Paskui Besarioną įėjau vidun ir pamačiau tą menkutį senuką, iš kurio buvo likę vien kaulai ir oda, gulintį didžiulėje lovoje, kur jį buvo paguldę tarnai. Jie buvo užspaudę patriarchui akis, parišę smakrą ir jo veidą liejo mirties ramybė. Bet mirtis jį ištiko taip ūmai, kad namuose nebuvo ramybės, o triukšmas, lakstinėjimai, žmonių kamšalynė ir garsūs aiškinimai, kaip viskas nutiko. Pavalgęs patriarchas, kaip visada, nuslinko į savo kambarį ir ten kažką rašė. Tik staiga išėjo skausmingai sunerimęs, susiėmęs krūtinę, žiojosi kažką sakyti, bet pargriuvo ant grindų. Ant stalo tebegulėjo rašymo priemonės ir, manding, buvau vienas iš pirmųjų, pastebėjusių tenai popierių. Greitai peržvelgęs, iškart supratau to dokumento svarbumą, parodžiau Besarionui ir pasakiau:

– Patriarchas spėjo pareikšti paskutinę valią. Žiūrėkim, kad koks piktavalis jo nesunaikintų.

Besarionas paėmė popierių ir perskaitė jį į kambarį susigrūdusiems graikams:

– Juozapas, iš Dievo malonės Konstantinopolio, naujosios Romos, arkivyskupas ir ekumeninis patriarchas. Priėjęs dienų galą ir privalėdamas atiduoti žmogaus skolą, noriu, Dievo malone tikėdamas, atvirai išdėstyti sūnums savo nuomonę ir po ja pasirašyti. Visa tai, ką mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus katalikiška ir apaštalinė Bažnyčia senojoje Romoje pripažįsta ir ko moko, aš taip pat pripažįstu ir šventai patikinu, kad viskam pritariu. Taip pat tvirtai pripažįstu šventąjį Tėvų Tėvą, didį aukščiausiąjį kunigą ir mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus vietininką, senosios Romos popiežių bei sielų apvalymo vietą. Patvirtinu pasirašydamas 1439 m. birželio 9 dieną.

Graikai klausėsi iš nuostabos netekę žado ir pats Besarionas buvo taip nustebęs, kad skaitydamas kliuvinėjo už žodžių, todėl dar kartą perskaitė raštą. Triukšmas ir sumišimas nuščiuvo ir kambaryje įsivyravo slogi tyla, kol staiga, stumdydamas visus iš kelio, į kambarį įsiveržė Markas Eugenikas ir sušuko:

– Tai netiesa! Tai lotynų klastotė!

Jis mėgino išplėšti popierių Besarionui iš rankų, kėslaudamas jį sudraskyti, ir tik augaloto arkivyskupo stiprybė jį išgelbėjo. Atrėmęs Marką Eugeniką, Besarionas ramiai pasakė:

– Ne, tikrai ne klastotė ir negali būti klastotė, o dėkokime Dievui, kad patriarchas dar mirties valandą norėjo sustiprinti mūsų vienybę, raštu pripažindamas visa, ką jau buvo pripažinęs žodžiu.

Vis dėlto keistai tykus liūdesys užliejo kambarį ir aš jaučiau tą liūdesį, nors, būdamas lotynas, turėjau džiaugtis patriarcho atsimetimu nuo savo Bažnyčios mokymo paskutinę gyvenimo valandą. Jeigu būčiau norėjęs, būčiau pirmas nulėkęs su naujiena apie paskutinę patriarcho valią pas kardinolus ir popiežių ir tikriausiai būčiau turėjęs iš to naudos, bet palikau tą darbą kitiems ir išėjau iš mirusiojo namų keistos nuoliūdos apimtas. Norėjau tikėti, kad Graikų bažnyčios aukščiausias dvasininkas, prisiartinus mirčiai, galutinai viską suprato ir nuslopino abejo-

nes, bet sykiu mąsčiau apie skausmingą nerimą, kurį jis jautė surašęs paskutinę savo valią ir davęs tarnams ją paliudyti.

Popiežius Eugenijus apsidžiaugė patriarcho pripažinimu ir leido graikams kitądien palaidoti jį su savomis apeigomis Santa Marijos Novelos vienuolyno bažnyčioje. Markas Eugenikas atsisakė dalyvauti laidotuvėse ir pareikalavo patriarchui anatemos, nes šis leido lotynams sugriauti savo tikėjimą ir sutiko su visais jų reikalavimais. Tas žiaurus prakeikimas liudijo, jog ir pats Markas Eugenikas nelabai tiki patriarcho paskutinės valios suklastojimu. Bet patyliukais apie tai buvo kalbama visaip ir keisčiausia, kad kai kurie iš mūsų, lotynų, abejojo patriarcho paskutine valia, nors patys to rašto net nebuvo matę.

Kitądien po laidotuvių popiežius norėjo tęsti derybas, nes jam buvo per maža asmeniškų prisipažinimų, išgirstų iš graikų dvasininkų, palaikančių Bažnyčių susijungimą. Karštis jau darėsi slogus ir imperatorių Joną kaip visada ištiko pykčio priepuolis, kai pamatė, jog ne viskas klostosi taip, kaip jis nori. Jis manė, kad jau viskas turi būti aišku, ir nenorėjo pasirašyti po aiškinimais apie skaistyklą ir popiežiaus, kaip Bažnyčios galvos, padėtį, kaip reikalavo popiežius. Jis manė, kad popiežiui turi pakakti patikinimo žodžiu, tarpusavyje susitarus. Nusižeminęs popiežius nuėjo pas imperatorių, bet imperatorius liepė tuoj pat ruoštis graikams keliauti į Veneciją, o iš ten – namo. Vis dėlto kardinolas Čezarinis įkalbėjo jį bent išklausyti lotynų raštininkų siūlymų ir galop vėl kilo begaliniai ginčai dėl apibrėžimų.

Bet, kai išvydau mirusį patriarchą, manyje tarytum nutrūko kažkokia valios templė ir aš jau nebenorėjau klausytis diskusijų. Neapsakomas liūdesys ir bergždybės jausmas palaužė mane, kūną sekino Florencijos karštis ir aš, būdamas silpnas, ilgėjausi artimo žmogaus, trokšdamas atvirai išsikalbėt. Todėl noriai klausiausi vieno tų dievotų brolių pranciškonų, kurie atvirai kalbėdavo apie Florencijos ištvirkimą ir Bažnyčios pasaulietiškėjimą, kai jis, užkalbinęs mane, pasiūlė:

– Tobulų žemiškų dalykų nėra. Mūsų brolija turi savą ydą, vienas mūsų Viešpačiui tarnauja vienaip, antras – kitaip. Bet mes turime šventojo Pranciškaus pavyzdį, nuolankumo ir neturto įsikūnijimo idealą, ir šis šventasis užtaria mus prieš Dievą. Jeigu tave išvargino pažinimo tuštybė ir žemiškos laimės ydingumas,

ar nevertėtų tau prisidėti prie mūsų ir persiimti nuolankumo teikiamos laimės?

Netikėtas jo siūlymas mane nustebino ir aš atsakiau:

– Pats tau prisipažinau, kad mano tikėjimas silpnas ir kad stokoju meilės, nors žinau, kad Dievas yra. Tik pažinimą turiu, bet kita man trūksta. Todėl netinku į šventojo Pranciškaus sekėjus.

Jis karštai pareiškė:

– Tu turi tikros dvasios, nors pats šito nežinai. Kas ieško, tas randa, belsk ir bus atidaryta, – šituo neabejok. Ir tikėjimas – kintamas turtas, ir jame matome savo neturtą, o dažnam tikėjimas – nepaliaujamas mūšis ir kova. Todėl šitai ne kliūtis.

Aš paprieštaravau:

– Ne, ne, aš neturiu savyje meilės.

Bet jis dar atkakliau įkalbinėjo mane stoti į pranciškonų broliją, todėl mane apniko įtarimai ir aš ėmiau svarstyti, kas skatina tą jo užsidegimą. Ir kiti vienuoliai mane kalbino, įtaikaudami gyrė santūrų mano gyvenimo būdą, išsilavinimą ir pamaldumą, ragino dėtis prie brolijos ir pranašavo didelę ateitį, jeigu jai tarnausiu. Suėmė baisi pagunda mesti tuščias mintis ir aklomis pulti į nuolankumo ir neturto maloningą glėbį, bet atsispyriau tiems vienuoliams, sakydamas, kad dar nesubrendau ir kad sąžinė neleidžia stoti į broliją, kol nejaučiu pašaukimo. Būdamas savimi, įgyvendinu Dievo tikslą, sakiau aš. Bet jie apkaltino mane puikybe, širdies įdiržimu ir supyko.

Dar labiau nustebau, kai daktaras Sekundinas vieną karštą rytą kreipėsi į mane:

– Derybos anksčiau ar vėliau pasibaigs ir Bažnyčių unija jau šmėkščioja akiratyje. Ką ketini veikti, kai graikai iškeliaus į gimtinę, – juk tada baigsis tavo tarnyba?

Nuoširdžiai atsakiau nežinąs ir apie tai net negalvojęs, nes kiekviena diena turi savą rūpestį. Jis tarė:

– Tikriausiai savo stropumu ir nuovokumu patraukei dėmesį, nes man pranešė, kad už Bažnyčios susirinkimui padarytas paslaugas tau galima skirti nedidelę prebendą, jei panorėsi tapti kunigu ir įsišventinti.

– Kas pranešė ir kas taip karštai trokšta padaryti mane kunigu? – įtariai paklausiau, nes, kiek žinojau, daktarui Kuziečiui

išvykus pasiuntinystės į Vokietijos žemes, aukšto globėjo aš neturėjau.

– Šito neklausinėk, – atkirto jis. – Šiais skilimo laikais Bažnyčiai reikia gabių vyrų schizmai sulaikyti. Tavo gabumų niekas nenuneigs, nors turi daug smerktinų ir abejotinų savybių, kurias tuščia dabar vardyti, nes pats jas puikiausiai žinai. Bet tikriausiai jų atsikratysi, gal įsišventinimas taps tau tvirtu pamatu stengtis. Prebenda suteiks progą nepatiriant nepritekliaus mokytis bet kuriame universitete, jei tik neliksi Florencijoje, nes šis ištvirkęs miestas laikomas netinkamu tavo raidai.

Jis reikšmingai mirktelėjo ir įsistebeilijo į mane neapsakomai liūdnu veidu tarsi leisdamas suprasti, jog slepia daugiau nei sako.

– Ar tai sąlyga? – sutrikęs paklausiau aš. – Aš privalau išvažiuoti iš Florencijos, kad gaučiau prebendą? Kiek pamenu, nesu pažeidęs miesto įstatymų ir nerezgiau pinklių prieš jo valdžią.

Jis atsakė:

– Pats žinai, ką darei, bet tai nėra blogi darbai, nes tau bus atlyginta. Nebūk kvailas, o abiem rankom čiupk savo laimę, jei ji pati siūlosi.

Pamąstęs pasakiau:

– Čia kažkas slypi – kažkas, ko aš nesuprantu. Bet į kunigus įsišventinti negaliu, nes tik lūpomis išpažįstu Bažnyčios mokymą, o širdyje neišpažįstu.

Jis tarė:

– Šneki kaip silpnaprotis, nes dažnas, gerokai menkesnių gebėjimų, priėmė šventinimus. Jei sakramentų dalintoju negali būti, neužmiršk – Bažnyčiai reikia ir teisininkų, ūkvedžių bei politikų. Dideliame Bažnyčios glėbyje bus vietos ir tau, jei tik ištikimai tarnausi jos garbei ir priimsi malonę.

– Nesmerkite manęs, brangus daktare Sekundinai, – atsakiau aš. – Tikrai nesu nedėkingas ir puikiai žinau, kad daug kas be jokių sąžinės priekaištų, siekdami žemiškos naudos, naudojasi Bažnyčia. Neteisiu jų, o manau juos nieko pikta nedarant ir nežalojant sielų. Bet man tokios paprastos nuostatos negana ir širdyje nusikalsčiau, priimdamas tą siūlymą. Nesakau, kad jausčiausi esąs geresnis ar blogesnis už kitus. Tik žinau, jog aš kitoks, todėl negaliu, – negaliu, nors jums atrodysiu kvailas ir juokingas.

Jis papurtė galvą, – bet nepiktai, – ir paliko mane ramybėje, nurodęs balažin kiek sykių perrašyti žodžius: „Ganyk mano avinėlius" ir „Tau duosiu dangaus karalystės raktus". Tuo tarpu diskusijos buvo nutrūkusios, popiežiui Eugenijui pareikalavus pripažinti jam teisę šaukti visuotinį Bažnyčios susirinkimą, kada, jo manymu, reikės, ir kad visi patriarchai jam paklustų. Imperatorius vėl užriko atsakydamas: „Ruoškite mus kelionei", bet į tai niekas rimtai nežiūrėjo. Karštymečiu liepsnojant Florencijos gelzganai ir raudoniui, graikai jau nepajėgė priešintis taip ugningai kaip anksčiau ir prie karščio pripratę lotynai naudojosi šiuo silpnumu, paslaugiai siūlė vis kitokius popiežiaus ypatingų teisių apibrėžimus.

O aš rašydamas svarsčiau, ko iš manęs tikrai norima ir kodėl staiga aš, niekingas vertėjas ir raštininkas, tapau toks svarbus, kad pranciškonai vienas per kitą traukia mane savo brolijon, o Bažnyčia gundo prebenda. Tyriau save ir svarsčiau – gal aš žinau tai, ko man nevalia žinoti. Norom nenorom prisimindavau ir patriarcho testamentą, ir tai, kad aš jį radau. Kol staiga pagavo įtarimas, kuris mane taip įsiutino, kad ūmai numečiau plunksną, pašokau ir išlėkiau nebaigęs darbo. Dulkėms veržiantis į gerklę, karščiui baisingai slegiant pečius, dūmiau per miestą į ponios Gitos namus ir, čiupęs belstuką, ėmiau dundint į duris. Tarnas, atidaręs duris, mėgino mane išvaryti, bet aš, pykčio perimtas, nustūmiau jį į šoną ir įpuoliau į tą šaltą, šlamšto kupiną kambarį, kuriame ant kietos kėdės prie geležiniais pinučiais dengto lango sėdėjo ponia Gita, rankas nuleidusi į skreitą, kaklą ir drabužius apsikabinėjusi medalionais bei šventųjų atvaizdais. Kai piktomis pažiūrėjau, ji man atrodė bjauri ir pamišusi kaip ragana, bet kai atsisuko ir pažvelgė į mane tamsiom išsigandusiom akim, atlyžau ir nežinojau, ką pasakyti.

– Sugrįžai pas mane nekviestas, neįsakytas, – tarė ji. – Nežinau, džiaugtis ar liūdėti. Bet sėskis, atsikvėpk. Tu suprakaitavęs ir uždusęs.

Ji pašaukė tarną ir paliepė atnešti atsigerti.

Jos kambarys buvo vėsus, atėjus iš gatvės karščio, o kai atsigaivinau šaltu gėrimu, pasidarė gera ir ramu. Žiūrėjau į ją, bet ji delbė akis į grindis ir judino rankas skreite kažin ko sutrikusi. Pagalvojęs pasakiau:

– Ko tu persekioji mane, ko kišiesi į mano gyvenimą? Juk sakiau, kad niekad nieko iš tavęs neimsiu. Neprašau tavęs pinigų nei drabužių. Nenoriu, kad man už nugaros rūpintumeisi mano globa.

Ji tikrai nustebo, trūktelėjo taip smarkiai, kad varpeliai suskambėjo, ir užriko:

– Ką šneki ir kuo mane kaltini? Jeigu paklausinėjau apie tave ir rinkau žinias, nieko bloga, nenorėjau, kad tu tai sužinotum.

Aš atsakiau:

– Jeigu toliau taip darysi, greit apie mane visas miestas dainuškas dainuos. Neneik, tikrai davei pinigų vienuoliams, kad priimtų mane į broliją, nors aš svetimšalis. Šitai nepavyko, ir dabar ketini kurijoj nupirkt man kunigystę. Bet man tavo dovanų nereikia.

Nepaprastai nustebusi ji stebeilijo į mane tamsiom akim, jos lūpos ėmė virpėti ir ji paklausė:

– Apie ką tu iš tiesų kalbi? Nesuprantu, ką nori pasakyti.

Ji neprisipažino, ir aš vėl taip suirzau, kad piktai ir priekaištingai jai išklojau, kaip mane įkalbinėjo vienuoliai ir kaip man buvo siūloma prebenda, jei sutiksiu tapti kunigu. Ji ėmė drebėti ir atsakė:

– Pasielgiau kvailai ir neatsargiai. Dieve sergėk, kad nieko bloga tau per mane nenutiktų. Patikėk manim – iš kvailumo klausinėjau apie tave vienuolių, nes norėjau pasikalbėti apie tave, bet daugiau nieko nepadariau, ir net nenorėčiau, kad taptum vienuoliu ar kunigu. Ne, užvis mažiausiai to norėčiau.

– Bet už ką man toks prielankumas? – neatstojau aš.

Jos bjaurus, glebus veidas nuraudo, ji nukukino galvą ir puolė grąžyti rankas lyg didžiulės kančios pagauta.

– Nejau nesupranti? – paklausė ji. – Tai žiauru ir neteisinga, bet per savo kvailumą pernelyg aiškiai išsidaviau susižavėjusi tavim. Kiekvieną mano žingsnį seka ir šnipinėja, turbūt kas nors iš mano klausimų nusprendė, kad tu gali sutrikdyt mano dvasios ramybę. Todėl panoro, kol nevėlu, geruoju susaistyti tave vienuolio įžadu arba kunigo viengungyste. Tik šitai slypi tuose siūlymuose. Daugiau nieko.

Spoksojau į ją netikėdamas savom akim.

– Nori pasakyti, – paklausiau, – kad kažkas įtarinėja, jog tau peršuosi?

Šitokia kvailybė man sukėlė juoką. Gita vėrė mane tamsiom liūdnom akim ir jau nebedrebėjo. Veido raudonis prapuolė ir jos glebi balta oda nupilko. Jos žvilgsnis užgniaužė man juoką gerklėje ir aš, lyg tvykstelėjus žaibui, suvokiau tuo juoku ją mirtinai įžeidęs. Žiūrėjome vienas kitam į akis, ir aš nesumečiau, kaip ją nuraminti, nes nieku būdu nenorėjau jos nuliūdinti.

Galų gale ji tarė:

– Taip, taip, turbūt turėtum išeiti, nes tik dėl to mane aplankei.

Aš atsakiau:

– Gita, mano drauge, mano juokas buvo paikas, nenoriu tau užgaut širdies. Atsiprašau ir už tai, kad neteisingai tave įtarinėjau. Nejau leistum, kad vienuolių ar tavo giminaičių kvailas įnoris mudu atitolintų? Vėl matydamas tave, džiaugiuosi čia atėjęs, nes apnikus liūdesiui man reikėjo draugo, kad galėčiau pasikalbėt. Todėl, jeigu leisi, valandėlę pasėdėsiu pas tave.

Ponia Gita pasakė:

– Aš bjauri ir mudviejų amžiaus skirtumas neįprastas. Be to, aš per daug turtinga, kad mudu galėtume būti draugai. Turtas man iš tiesų tapo prakeiksmu, baiminuosi, kad dėl to nukentėsi tu. Tu nevedęs jaunas vyras ir tavo įžeidus juokas nieko nereiškia. Nei vienas protingas šio pasaulio žmogus netikės, kad prašaisi draugauti, galvodamas apie mane pačią, o manys tave siekiant visai ko kita. Ar pats tuo tikėtum?

Šypsodamas suėmiau jos ranką ir pasakiau:

– Man nieko iš tavęs nereikia ir šventai prisiekiu niekad neketinęs tau pirštis, siekdamas užvaldyti tavo turtus, kaip mano tie, kurie stovi man už nugaros. Taigi, šitaip žiūrint, tarp mudviejų viskas gerai.

Ji ištraukė ranką ir nupilkusiu veidu metė:

– Neliesk manęs. – Atsistojo už krėslo lyg bėgdama nuo manęs ir tęsė: – Tikėjausi, kad ateisi pas mane. Tikėjausi, kad, būdamas jaunas ir paikas, pats nesuprasi, ko, kitų manymu, tu sieki. Dabar žinai ir aš jau niekada nebegalėsiu be gėdos pažvelgt tau į akis. Todėl eik sau. Eik, kol nevėlu.

Ji treptelėjo koja taip, kad medalionai suskambėjo, bet jos prieštarumas mane suerzino ir aš nenorėjau leistis pavaromas. Todėl pasakiau:

– Nusiramink, Gita. Greit manęs atsikratysi. Bažnyčios netrukus susijungs ir Florencijoj man darbo nebus. Vėl leisiuosi į kelią, todėl mudu niekad nebesusitiksim. Ko mudu negalim draugauti šį trumpą tarpsnį? Tai neišeis į bloga.

Grąžydama kaulėtas rankas, ji skausmingai stebeilijo į mane ir paklausė:

– Ko iš manęs nori? Ko mane kankini?

Bet paskui, nežinodama, ką daryti, vėl ėmė apsimetinėti, kikenti kaip beprotė, bučiavo ant drabužių kabančius šventųjų atvaizdus, ėmė garsiai melstis. Aš jai netrukdžiau. Tik žvelgiau į ją su didele užuojauta. Ji dvilktelėjo į mane, balsas ėmė trūkčioti, slopti, ji pamaži nurimo, nutilo ir atvirai pasižiūrėjo į mane. Rodės, vėl jai nuo akių nuslinko valktis, o aš, žvelgdamas į tas atsivėrusias tamsias akis, užmiršau jos bjaurumą ir mačiau tiktai artimą žmogų.

– Kodėl atsiuntei tarną su drabužiais ir pinigais? – paklausiau. – Per mažai mane pažįsti, kad taip kvailai panūdai mane išmėginti. Šiaip jau būčiau anksčiau tave aplankęs.

Ji pasižiūrėjo į mane atviru žvilgsniu ir atsakė:

– Pamačiau tave verkiantį ant Senojo tilto ir susilpau. Šiandien pamačiau tave juokiantis ir tartum peilis pervėrė širdį, nes tas juokas dar labiau mane susilpnino. Ar bent pats žinai, kas tu toks, Johanai?

Jos klausimas man užgavo širdį, svarsčiau, ką atsakyti, ir plikos kambario sienos tarytum tolo, o aš pakilęs pasižiūrėjau į save iš aukščiau.

– Kas aš toks? – tariau. – Pasaulis paseno, visos mintys jau sugalvotos, išmintingųjų širdys tik praeityje ieško paguodos. Virš pasaulio liepsnoja laiko saulėlydis ir tas, kuris mąsto, jau nebemato ateities šiame schizmos, karų ir valdžiotroškos išvargintame pasaulyje. Bažnyčia supasaulietinta ir net protingas valdovas žmogaus nelaiko vertesniu už skersti vedamą gyvulį. Tai kas aš toks nuovylio pasaulyje?

Kas aš toks, – neviltingai svarsčiau toliau. – Dievas – aukščiau už mano supratimą ir aš jo nerandu, nes neturiu savyje meilės. Todėl aš – laiko ir vietos kalinys ir mano namai – tik ribomis apibrėžiamas, nelaimingas pasaulis. Bet bjauriausia, kad man to negana, man to negana. Užtat nieko kita nelieka,

kaip vėl leistis į kelionę, nors puikiai žinau, kad keliaudamas iš vienos vietos į kitą tik pats nuo savęs bėgsiu ir nieko neišspręsiu. Ponia Gita, nežinau, kas aš toks, jei net gera nuo bloga neskiriu, kaip kiti.

Ji atsakė:

– Būna šviesos angelų ir tamsos angelų. Bent jau nesi šviesos angelas.

– Moters plepalai! – užrikau. – Aš tik žmogus ir tai man prakeiksmas. – Bet visa aplinkui plėtėsi ir atrodė, kad plytų sienų celė priplūdo žilpaus žemiško skaistumo. – Gerai, kad jau taip nori: dabar stoviu ant aukšto kalno ir matau aplink Florencijos mūrus, geltonus bokštus ir melsvu raudoniu švytinčias kalvas. Matau, kaip lengva turint aukso ir žemiškų turtų, ir kažkas man sako: visa tai tau duosiu, jei būsi tik žmogus.

Nustebęs pašokau ir kitom akim pažvelgiau į jos glebų pilką veidą, tamsias akis ir kaulėtus pirštus.

– Ar tai tu mano pagunda? – paklausiau. – Žinau turįs savyje tai, kas traukia moteris, nors pats tuo dygiuosi ir anksčiau net nemaniau tuo naudotis. Bet tu pati bėgai iš paskos ir, jei paliesčiau tave šaltai ir savimyliškai, – nes neturiu savyje meilės, – gal dar labiau pakvaištum. Gal iš tiesų sugundyčiau tave tekėti už manęs ir paveldėčiau tavo turtą. Bet, gerasis Dieve, kas man iš to? Pats užsidaryčiau sykiu su tavim vienam pragare ir apsitverčiau tais mūrais, kurie tavo turtus supa.

Ji žiūrėjo į mane, jos suskirdusios lūpos prasižiojo, kertelėse pasirodė putų, tamsių akių gelmėj sušileno rauzgana liepsna.

– Tu bent jau sąžiningas, gražuoli, – pasakė. – Veikiausiai sąžiningas. Bet tau tikrai nereikės manęs dar labiau pakvaišint. Ugnim dega slapčiausios mano kūno vietos nuo tol, kai tave pamačiau. Kam meluoti, – pažinau tave ir matau, kad stengiesi būti atviras sau ir man.

Ji puolė prie manęs, suėmė drebančiom rankom mano galvą ir suspaudė lyg trokšdama užvaldyti, nes kitaip liesti nedrįso. Valandėlę palaikė suėmusi mano galvą, bet jos virpulingas karštumas buvo toks smarkus, kad ir aš ėmiau tirtėti. Paskui ji susilpo, paleido mane ir vėl atsisėdo ant kieto krėslo prie lango, nusvarino į skreitą glebias rankas.

– Ar tarnai tave šnipinėja, Dievo juokdare? – paklausiau aš.

– Nedrįsta. Per daug naudos iš manęs turi, – atsakė ji. – Bet galiu pavaryt juos, jei nori.

– Gita, – pasakiau, – mane irgi degino aistra, bet, kai ją patenkinau, liko tuštuma ir apėmė dar didesnė neviltis. Dėl tavo akių, dėl tavo juokdarystės su mielu noru padarysiu, ką galiu. Jeigu nori, tuoj pat išeisiu ir nebesugrįšiu, ir tikėkimės, kad taip manęs atsikratysi. Bet jeigu nori, pasigailėsiu tavęs savo kūnu ir nieko iš tavęs neprašysiu, – jei manai, kad taip bus geriau ir kad šitaip lengviau manęs atsikratysi. Tu nuspręsk. Aš pats nieko nenoriu ir neprašau. Tik apgailestauju, kad pasipainiojau tavo kely ir turėjai per mane kentėti.

– Taip, taip, – sutiko ji, – tai kančia, o ne meilė, jeigu ne meilė – kančia. Bet kodėl turėjau sutikti būtent tave – tą, kuriam mano turtas nerūpi. Antraip būčiau išsigelbėjusi nuo tavęs ir, kaip kitus, pašiepusi tave, o labiausiai save.

Aš pasakiau:

– Bent pasijuokim, pasijuokim, Gita, nes Dievas savo ruožtu mudu abu laiko juokdariais.

Pasistengiau nusijuokti, ir ji sielvartingu, skausmingu balsu drauge nusijuokė, o netrukus garsiai kvatojome kaip bepročiai ir negalėjom nustoti, nors mūsų juokas nebuvo džiaugsmingas, o mudu tik šaipėmės vienas iš kito.

Galų gale, uždususi nuo nenumaldomo juoko, ji pasakė:

– Aš vyresnė už tave, Johanai, ir išmintingesnė, nors taip neatrodo. Dar nežinau, ar noriu ir ar galiu priimti dovaną, kurią taip draugingai siūlai. Bet vien tavo žodžiai palaimingai malonūs ir, kol būsi Florencijoje, norėčiau kartais su tavim susitikti, galbūt paliesti tavo ranką, paglostyt galvą – gal daugiau nieko iš tavęs nenoriu. Bet mudu turim būti gudrūs kaip žalčiai ir dėtis nekalti kaip balandėliai, kad galėtume tai padaryti ir kad tau nenutiktų nieko bloga.

Ji pamąstė ir toliau kalbėjo:

– Vienuolių nelabai bijau, bet giminaičiai, ką nors įtarę, gali nusamdyt kokį veltėdį, kad suvarytų durklą tau į nugarą. Ir anksčiau taip nutikdavo šitame karštame pašėlusiame mieste. Todėl dabar, visiems matant, turėčiau pavaryti tave kaip begėdį elgetą ir uždraust tau koją kelti į savo namus. Niekas tuo nesistebės, nes ir anksčiau mane ištikdavo nepaaiškinami

pykčio protrūkiai, o šiandien bus lengva vaidinti, nes jausmai putote putoja.

Ji švelniai palytėjo man ranką, nusišypsojo ir jos veidas pasidarė beveik gražus, tarytum ilgų metų ledas būtų nuo širdies nutirpęs.

– Jeigu manai išgyvensiąs savaitę be manęs, – pasakė, – tai po kelių dienų pasiųsiu tarną ir virėją paruošti dvaro užmiestyje, kad galėčiau ten persikelt per didžiuosius karščius. Ir anksčiau taip darydavau, todėl tik vergę pasiliksiu, nes ja pasitikiu – tiek, kiek galima pasitikėt žmogum, nors ji manęs nekenčia. Jeigu ištversiu savaitę tavęs nematiusi, – gal viltis mane palaikys, – tai kitą penktadienį, sutemus, ateik už mano namo ir šmurkštelėk pro sodo vartus, bet saugokis, kad niekas nepamatytų. Ar ateisi, kad žinočiau, jog tikrai verta laukti?

– Su mielu noru, – atsakiau ir nusišypsojau.

– Kokia palaima, aš turėsiu ko laukti, – tarė ji, stipriai spausdama sunertas rankas. – Šito aš, kvailė, nenusipelniau. Turbūt laukimas – didžiausia laimė, o išsipildymas niekad neprilygsta maloniam jo skausmui ir malonumui. Manau, negalėsiu priimti tavo dovanos, man ganės pažiūrėti į tave ir paglamonėti, kad nesidygėtum mano bjaurumo. Ak, Johanai, kaip tik todėl turėtume susitikti naktį, tamsoje, kad nematytum manęs bjaurios, o įsivaizduotum tokią, kokia buvau iki nelaimės.

Ji prisivertė nusišypsoti ir paklausė:

– Gal nori pažiūrėti, kokia buvau?

Nelaukdama mano atsakymo, ji greitai atvožė skrynią, išėmė iš jos šilku apsuktą portretą, atvyniojo ir padavė man. Tik pamatęs, kokia ji buvo graži, su kokiu nerūpestingu tikrumu ir džiugios drąsos sklidinom akim žvelgė į menininką lyg valdydama visą pasaulį ir žmogišką laimę, suvokiau jos nelaimės didumą. Atrodė, kad menininkas susižavėjęs tapė jos baltą kaklą, apnuogintą petį ir mėlyną aksomą bei margų brangakmenių vėrinį. Paveiksle jos švelnios raudonos lūpos buvo pravertos, jaunystė žydėjo nemirštamai.

Nustebęs pakėliau akis, o ji nusiminusi žvelgė į mane klausiamu žvilgsniu, stipriai spausdama sudėtus delnus. Pamatęs paveikslą, jos lūpose ir skruostuose įžvelgiau dalelę sužlugusios praeities lyg kibirkštį žiburiuojant po pelenais.

Pasakiau jai:

– Jeigu nori, nuo šiol visada regėsiu tave tokią, kokia buvai anksčiau.

Bet ji papurtė galvą.

– Man nereikia pagailaus tavo akių melo, – atsakė. – Jeigu dar būčiau tokia, mudviejų susitikimas būtų beprasmiškas. Pasistenk pakęsti mano bjaurumą ir dažnai nežiūrėk į mane. Bet lauksiu tavęs, Johanai, labai lauksiu.

Ji pabūgo, kad per ilgai pas ją užtrukau, todėl ėmėm rengti jos sumanytą vaidinimą. Ji vis garsiau barė mane, trepsėjo koja, pašaukė tarną ir iš tiesų atrodė baisi ir panaši į raganą, kai įsiutusi žvangčiojo medalionais ir šventųjų atvaizdais. Rėkdama ir kikendama paliepė tarnui išmesti mane iš namų ir uždraudė į juos įleisti tokį begėdį išmaldautoją. Tarnas patenkintas šiurkščiai čiupo mane, o aš šaukiau, keikiausi ir atsiprašinėjau, kol keturpėsčias pargriuvau į gatvės dulkes. Žmonės iškart apsupo mane, šaukė, juokėsi, badė mane pirštais. Durys trinktelėjo, bet po akimirkos ponia Gita vėl jas atidarė ir numetė man du sidabrinius, melsdama Dievo pasigailėti jos ir neleisti pasiduoti pykčiui, bet uždraudė man dar kada nors pasirodyti akyse. Savo džiaugsmui, tarp žmonių pastebėjau pažįstamą vienuolį, nusivaliau nuo kelių ir alkūnių dulkes, rūpestingai susidėjau į kapšelį pinigus ir išėjau skųsdamasis dievotosios ponios Gitos aikštingumu ir kietaširdiškumu. Buvo nelengva vaidinti tą pažeminimo veiksmą, bet pamaniau, kad prieš žmones turiu pasirodyt žeminamas.

Kitą sekmadienį susirinko graikų ir popiežiaus atstovai į Švento Pranciškaus bažnyčią parengti ir surašyti galutinio Bažnyčių susijungimo potvarkio. Kardinolai buvo nepatenkinti, nes norėjo, kad graikai padarytų dar didesnių nuolaidų. Bet popiežius Eugenijus suprato, jog tolesnis ginčas dėl skirtingų apibrėžimų nenaudingas, nes kiekviena diena jam kainavo didelius pinigus, be to, Bažnyčios susirinkimas atkakliai laikėsi Bazelyje ir teisėsi su juo, siekdamas galutinai nušalinti jį nuo pareigų. Popiežius turėjo sujungti Bažnyčias ir šitaip dvasiškai laimėti prieš Bazelio šventuosius tėvus. Imperatorius Jonas jam taip pat perdavė žinią, jog graikai nusileido ir sutinka su griežtom įmanomom sąlygom. Jis turįs galvot ir apie savo tautą, apie tai, su kokiom

nuolaidom ji pajėgs susitaikyti. Todėl norėjo, kad popiežiaus padėtis būtų apibrėžta kuo aptakiau. Popiežius Eugenijus nuramino kardinolus tardamas:

– Nežinau, ko dar galiu prašyti graikų, nes jau gavome viską, ko prašėme. Galimus tikėjimo skirtumų klausimus bus galima išsiaiškinti per diskusijas, – spėjo jis.

Tą karštą sekmadienio dieną sėdėjau jau pažįstamoj bažnyčioj, rodės neįtikėtina ir neįmanoma, kad galų gale po tiek ilgų ginčų, tarpusavio įtarinėjimų ir tartum nesutaikomų nesutarimų beliko tik diktavimo, vertimų ir apibrėžimų derinimo darbas. Lyg iš tolybių girdėjau kardinolą Traversarį skaitant lotynų siūlymą, kurį daktaras Sekundinas buvo parengtinai išvertęs į graikų kalbą ir kurį savaip perrašė Besarionas:

– Eugenijus, vyskupas, Dievo tarnų tarnas, amžinam atminimui. Tesidžiaugia dangus ir tedžiūgauja žemė, nes nebeliko sienos, skyrusios Vakarų ir Rytų bažnyčias, ir taika bei vienybė sugrįžo.

Niekas neprieštaravo, kai nuskambėjo raginimas visiems, kurie save vadina krikščionimis, džiaugtis drauge su motina Bažnyčia.

– Nes po trukaus nesutarimų ir skilimo tarpsnio Vakarų ir Rytų bažnyčių tėvai, lįsdami į visokius jūros bei sausumos pavojus ir su džiaugsmu bei užsidegimu pergalėję visus vargus, atkako į šį šventą visuotinį Bažnyčios susirinkimą, trokšdami sudaryti šventąją uniją ir susigrąžinti tarpusavio meilę, ir jų siekis nesužlugo. Po ilgų ir sunkių tyrinėjimų per Šventosios Dvasios malonę jie galų gale pasiekė trokštamą šventąjį susijungimą. Kas dabar deramai atsidėkos visagaliam Dievui už šią malonę! Ir kas nesistebės dieviškos malonės apstybe! Kam širdies – net akmeninės – nesugraudins šitokia neapsakoma dangaus maloningumo didybė! Iš tiesų tai Dievo darbas, o ne silpno žmogaus pasiekimas. Tave šloviname, Tave garbiname, Tau dėkojame, Kristau, malonės šaltini, kuris savo sužadėtinei Katalikų bažnyčiai tiek daug gera davei ir mūsų dienomis leidai įvykti Tavo malonės stebuklui, idant visi pasakotų apie Tavo stebuklus. Iš tiesų didelę ir dangišką dovaną Dievas mums davė ir mūsų akys mato, ko iki mūsų negalėjo pamatyti daugybė, nors karščiausiai trokšo.

Kol kas skambėjo tik tušti žodžiai ir graikų atstovai jiems neprieštaravo. Bet kai galų gale buvo prieita prie reikalo ir prie to, dėl ko bemaž pusantrų metų tolydžio kildavo ginčų, visų veidai įsitempė, persiėmė jaudulio, klausantieji palinko į priekį. Aišku, ir aš smarkiai susijaudinęs klausiausi galutinių apibrėžimų, o kardinolas skaitė lėtai, pabrėždamas kiekvieną žodį:

– Nes šiame šventame visuotiniame sinode lotynai ir graikai stengėsi kuo kruopščiausiai ir nuoširdžiausiai ištirti ir Šventosios Dvasios kilmę. Kai buvo išnagrinėti šventosios Biblijos liudijimai ir daugybė Rytų bei Vakarų šventųjų mokytojų reikšmingų teiginių, – vieni tvirtino, jog Šventoji Dvasia kyla iš Tėvo ir iš Sūnaus, o kiti – iš Tėvo per Sūnų, bet ir vieni, ir kiti mąstė vienodai, tik skirtingai dėstė mintis, – tada graikai patikino, jog, sakydami Šventąją Dvasią kylant iš Tėvo, nemano, kad Sūnaus nebuvo. Bet jie manę, kaip patys sakė, kad lotynai moko Šventąją Dvasią kylant iš Tėvo ir Sūnaus kaip iš dviejų pradmenų ir dviejų kvėpimų, todėl susilaikė nuo žodžių, jog Šventoji Dvasia kyla iš Tėvo ir Sūnaus. Bet lotynai patikino nesaką Šventąją Dvasią kylant iš Tėvo ir Sūnaus, nušalindami Tėvą, tarsi Jis nėra visko, kas dieviška, – taip pat Sūnaus ir Šventosios Dvasios, – šaltinis ir pradmuo arba kad Sūnus nėra Tėvo perėmėjas ir Šventoji Dvasia nekyla iš Sūnaus, kitaip tariant, neteigia esant du pradmenis arba du kvėpimus, o moko esant vieną pradmenį ir vieną Šventosios Dvasios kvėpimą. Ir kadangi tai atskleidžia vieną ir tą patį tikslą, jie vieningai parėmė kitą šventą ir Dievui patinkamą nutarimą. Taigi vardan Švenčiausiosios Trejybės – Tėvo, Sūnaus ir Šventosios Dvasios, – šiam šventam visuotiniam Bažnyčios susirinkimui Florencijoje patvirtinus, nurodome, kad šita tiesa visi krikščionys privalo tikėti ir ją priimti, taip pat pripažinti, jog Šventoji Dvasia amžinai kyla iš Tėvo ir Sūnaus ir įgyja būtį ir esmę iš Tėvo ir iš Sūnaus, ir amžinai įgis iš abiejų ir sykiu iš vieno pradmens ir vieno kvėpimo. Kai aiškinama šventuosius mokytojus sakant, jog Šventoji Dvasia kyla iš Tėvo per Sūnų, teigiama tas pats, ką tvirtina graikai, pasak kurių, Sūnus – tai priežastis, Šventosios Dvasios būties priežastis, kaip ir Tėvas, kitaip tariant, tai, ką tvirtina lotynai, pasak kurių, Sūnus taip pat, kaip ir Tėvas, yra pradmuo. O kadangi visa, ką turi, Tėvas davė vienatiniam Sūnui jį kurdamas, – išskyrus tėvystę, tai Sūnus – iš Tėvo, iš kurio

amžiams užgimė ir amžinai ima Šventąją Dvasią, vadinasi, ši kyla iš Sūnaus. Dar priduriame, kad paaiškinimas *ir iš Sūnaus*, siekiant atskleisti tiesą ir anuomet esant būtinam reikalui, prie Tikėjimo išpažinimo pridurtas teisėtai ir pagrįstai.

Graikų veidai suniuro, bet jie tylėjo, taigi mūsų Bažnyčia pasiekė visišką pergalę ir kai kurie raštininkai subruzdo lyg pašėlę šaukti pagyras. Pripažinę, jog priedas atsirado teisėtai, graikai atsižadėjo ankstesnio savo požiūrio ir iš tiesų smarkiai pralaimėjo. Paskui buvo išdėstyti paaiškinimai dėl Šventosios Komunijos, o skyrių apie skaistyklą lotynai, kad nekiltų nesusipratimų, dar šitaip išplėtė:

– Jei atgailaujantys miršta mylėdami Dievą, bet iki galo neatpirkę savo nedorybių ir silpnybių, po mirties jų sielos apsivalo skaistyklos kančiose, o išsivaduoti iš tų kančių jiems padeda gyvų tikinčiųjų malonė, tai yra šventosios mišios, maldos, išmalda ir kiti dievoti darbai, kuriuos tikintieji paprastai daro kitų tikinčiųjų labui taip, kaip nurodo Bažnyčia.

Visų dėmesys vėl apslopo, kai potvarkiu buvo patikinta, jog palaimintosios sielos po mirties pamato Dievą – aiškiau ar prasčiau – pagal nuopelnus, o mirtiną ar tik gimtąją nuodėmę padarę mirusieji pakliūva į pragarą atkentėti bausmių pagal nuopelnus. Dėl šitų dalykų niekas nesiginčijo, ir graikai manė neturį teisės prieštarauti dėl to, ką Romos bažnyčia išmano geriau negu jų Bažnyčia. Besarionas man buvo sakęs, jog graikai tuos dalykus suvokia dvasingiau ir vaizdžiau nei lotynai.

Paskiausiai buvo likęs popiežiui sunkiausias ir svarbiausias klausimas. Potvarkio pradžioje pasivadinęs tik vyskupu ir Dievo tarnų tarnu, jis parodė nuolankumą ir neprašąs sau garbės, užtat griežčiau pareikalavo pripažinti popiežiaus valdžią. Po visų pastarųjų savaičių ginčų radosi toks apibrėžimas:

– Taip pat paaiškiname, kad šventasis Apaštalų sostas ir Romos vyskupas pirmasis pasaulyje, tas pats Romos vyskupas yra pirmojo apaštalo švento Petro sekėjas, visos Bažnyčios galva ir visų krikščionių tėvas ir mokytojas ir kad per šventą Petrą mūsų Viešpats Jėzus Kristus jam perdavė galią ganyti, viešpatauti ir valdyti visą Bažnyčią ir jam priklauso šios ypatingos teisės, kaip nurodo šventoji Biblija ir šventųjų raštai. Be to, pertvarkome iš kanonų perimtų kitų garbingų patriarchų pavaldumą. Kons-

tantinopolio patriarchas tegul bus antrasis po visų švenčiausio Romos vyskupo, trečiasis – Aleksandrijos, ketvirtasis – Antiochijos, o penktasis – Jeruzalės, paliekant jiems ypatingąsias ir kitokias teises.

Perskaičius lotynišką raštą buvo skaitomas graikiškas, ir dabar jau lotynai atidžiai sekė, ar graikai, taisydami jo kalbą, neįbruko kokio nors pirminį raštą iškraipančio ar ginčytino žodžio. Bet, kiek supratau, raštai buvo tapatūs tiek, kiek gali būti tapačios skirtingos ir nevienodos dvasios kalbos, bent jau Šventosios Dvasios kilmė buvo paaiškinta taip nuodugniai ir tiksliai, kad niekas negalės jos atskleisti kitaip.

Tas raštas buvo parengtas per galybę vargų, jau niekas nebenorėjo ginčytis dėl jo žodžių ir graikai pažadėjo įteikt jį savo imperatoriui, sakydami karštai viliąsi, kad ir jis patvirtins raštą. Nuo ankstaus ryto diena buvo įkaitus iki dagumo ir, kardinolams išsiskiriant su graikais, Čezarinis pasivedė mane nuošaliau ir paprašė sykiu su graikais palaukti imperatoriaus sprendimo, nes, esą, negalėsiąs nė akimirkos nurimti, iki viskas paaiškės. Jau buvau tiek susidraugavęs ir su arkivyskupu Izidorium, kiek paprastas raštininkas gali susidraugauti su aukštaisiais dvasininkais, ir Besarionas elgėsi su manim maloniai, kaip su sūnum. Todėl graikų atstovai neprieštaraudami įleido mane pasiklausyt prie durų. Susivedęs šunis, imperatorius Jonas vienmarškinis tysojo sodo pavėsinėje, kurios stogą tarnai tolydžio laistė vandeniu, kad būtų vėsiau. Išvakarėse turbūt vėl buvo padauginęs, nes akys buvo užtinusios ir kamavo galvos skausmas. Bet jis taip smalsavo pamatyti galutinės sutarties juodraštį, kad neatsisakė pareigos jį perskaityti, o paliepė atnešti vyno ir vaisių vyskupams ir paėmė popierių. Bet, vos perskaitęs pirmuosius žodžius, įširdo ir suriko, kad jo vardas turi būti paminėtas ir sutarties pradžioje arba popiežiaus Eugenijaus vardas turi būti išbrauktas. Jis murmėdamas skaitė, gėrė vyną, bet, – nors per karščius, dėl patogumo nepaisė imperatoriškų ceremonijų, – vyskupams vis dėlto neleido sėstis, ir jie visąlaik stovėjo priešais. Šunys uostinėjo vyskupų blauzdas ir tampė jų drabužių palankus.

– Jie neturėjo teisės papildyti Tikėjimo išpažinimo! – užriko imperatorius. – Mes tai žinome ir jie tai žino, bet ramybės dėlei sutikim ir su tuo. – Tačiau, skaitydamas pabaigą, jis gyvai

šūktelėjo: – Ne, apie tai negali būti nė kalbos! Popiežius negali reikalaut sau ypatingų teisių, remdamasis mūsų Bažnyčios šventųjų tėvų laiškais, rašytais popiežiams, – nesvarbu, kaip iš mandagumo jie vadina popiežių. Šitokio apibrėžimo kaip gyvas nepatvirtinsiu. Tegul popiežius jį išbraukia arba tegul pakeičia kitu, antraip iškeliaujame nepasirašę!

Besarionas mėgino aiškinti, kad visi karštai trokšta paskelbti Bažnyčių susijungimą rytojaus dieną – pirmadienį, per Šventą Petrą ir Povilą. Bet imperatorius nenorėjo net girdėt.

– Jau ir Velykų abi dienos praėjusios, – pasakė jis. – Dar reikia pakeisti šiuos du skyrius, ir aš nenoriu, kad popiežius Biblija remtų savo valdžią. Jo ypatingosios teisės ir vykdomoji valdžia turi būti apibrėžta ankstesnių Bažnyčios susirinkimų sprendimų.

Jis numetė popierių ir Besarionas turėjo pasilenkęs pakelti jį nuo grindų, kad nepakliūtų tam juodai baltam šuniui į dantis. Besariono patartas, tuoj pat nuskuodžiau į Santa Marijos Novelos vienuolyną pranešti kardinolui Čezariniui, dėl ko prieštarauja imperatorius, ir paraginti tuoj pat prašytis pas jį, kad tuos prieštaravimus atsiimtų. Vienuolyne patyriau didelę garbę, nes mane įleido į popiežiaus raštinę, kur popiežius su Čezariniu bei kardinolu Traversariu nerimaudami laukė žinios, patvirtinančios, kad kitądien bus galima skelbti Bažnyčių susijungimą. Popiežiaus veidas buvo dar labiau sulysęs – buvau girdėjęs, jog jis meldėsi ir pasninkavo keletą dienų, juodos jo akys degte degė, bet veide nesimatė nei lašelio prakaito, kaip kitų veiduose. Greitai susakiau imperatoriaus prieštaravimus ir tai, kad užsispyręs jis numetė sutartį šuniui, bet nuo šio dantų ją išgelbėjo Besarionas.

Popiežius labai nusiminė ir pasakė:

– Tegul parašo jo vardą rašto pradžioje, pavadinsiu jį myliausiu sūnum, tegul išvardija ir patriarchus bei jų atstovus, – juk tai neturi jokios reikšmės. Bet šventųjų mokytojų raštai ir jų laiškai Apaštalų sostui – geriausias ir įtikimiausias popiežiaus primato iki schizmos įrodymas, todėl ir vėl reikės ginčytis, jei remsimės tiktai pirmųjų Bažnyčios susirinkimų sprendimais. Turėsim derėtis, toliau derėtis, o aš jau nebepajėgiu.

Suirzęs jis iškėlė rankas ir sušuko:

– Viešpatie Viešpatie, pasigailėk manęs silpno, duok man jėgų dėl savo Sūnaus Jėzaus Kristaus ir įkvėpk man Šventosios Dvasios, idant ištverčiau ir šį išmėginimą! Ne dėl savęs, ne dėl savo garbės, o dėl šventosios Bažnyčios! Viena Bažnyčia, viena galva, vienas piemuo – juk tokia buvo Tavo valia, kai davei šventam Petrui dangaus karalystės raktus.

Pasimeldęs jis nurimo, atgavo orumą ir paragino kardinolus tučtuojau eiti pas imperatorių ir pasiūlyti sutarties pradžioje parašyti tokį apibrėžimą:

– Eugenijus, Romos vyskupas, Dievo tarnų tarnas amžinam atminimui, sutartinai su mylimiausiu mūsų sūnum, kilminguoju romėniškuoju imperatoriumi Jonu Paleologu ir garbingais mūsų brolių patriarchų vietininkais bei kitais Rytų bažnyčios atstovais.

Bet dėl popiežiaus ypatingųjų teisių pagrįstumo šventųjų mokytojų raštais jis nesiderėjo, nes Bažnyčios tėvų raštais buvo paremtas ir tikėjimo klausimų aiškinimas.

Išvargęs jis leido man dar kartą pabučiuot šlepetę, uždėjo delną ant galvos ir pavadino geru vaikinu.

Paskui dar tris dienas buvo lakstoma tarp imperatoriaus buto ir Santa Marijos Novelos vienuolyno, ir alsinančio karščio priveikti graikai piktai kaltino lotynus kliudant sujungti Bažnyčias, o lotynai vertė kaltę imperatoriui, todėl visi išsiskirstė įtūžę. Galiausiai popiežius turėjo susitaikyti su tokiu savo padėties apibrėžimu: „Tiek, kiek šios teisės paremtos ekumeninių Bažnyčios susirinkimų sprendimais bei šventosiom kanonų knygom." Žodžiai *quemadmodum etiam* buvo skaudus pralaimėjimas, bet graikai sutiko, kai bus pasirašyta sutartis, pateikti bendrą paaiškinimą, kad, pirmiausia remdamiesi Jonu Auksaburniu, jie maną, jog Šventosios Komunijos įvadiniai žodžiai paverčia duoną ir vyną tikru Kristaus kūnu ir krauju ir kad tik šie dieviški Atpirkėjo žodžiai turi galią atmainyti duoną ir vyną. Jie nesutiko šio paaiškinimo įrašyti tikrajame unijos rašte, bijodami užsitraukti gėdą, nes būtų atrodę, kad iki šiol jie tuo neva netikėjo, o maldos po Šventosios Komunijos jiems reikėjo duonai ir vynui atmainyti Šventosios Dvasios dėka tik tikinčiųjų kūnuose.

Šitaip nutiko tas neįtikėtinas stebuklas, kad visi ankstyvą ketvirtadienio rytą susirinkome į Švento Pranciškaus bažnyčią rašyti galutinės unijos sutarties ant geriausio pergamento. Graikai pano-

ro, kad rašytų jų perrašinėtojas ir kad graikiška dalis būtų kairėje pergamento pusėje, o lotyniška – dešinėje. Tada graikai turėjo pasirašyti savo raštą, o lotynai – savo. Graikišką raštą imperatorius Jonas turėjo patvirtinti Bizantijos didžiausiu auksiniu antspaudu, o lotynišką raštą – popiežius Eugenijus savo bule.

Dar sykį sutikrinus abiejų raštų tapatumą, perrašinėtojas ėmėsi darbo ir po pietų jį baigė. Džiaugsmingos įtampos ir tarpusavio supratimo dvasios perimti kardinolai ir graikai šnekėjosi apie Platono filosofiją, Plotiną bei senuosius raštus, ir mes, lotynai raštininkai, nebepykdėme ūmaus būdo graikų raštininkų, neerzinome jų šnabždėdami *filioque*, o visi laikėmės atsargiai, lyg bijodami sutrint kiaušinius.

Galų gale perrašinėtojas įšilusioje bažnyčioje atstūmė savo krėslą, atsistojo ir parodė nepriekaištingai dailiai paruoštą raštą; jį pamatę net lotynai šūkčiojo iš susižavėjimo. Laikydamasis įprastos tvarkos, kardinolas Traversaris ėmė šnibždomis skaityti, paprašė kardinolo Čezarinio dar kartą palyginti raštą su parengtiniu patvirtintu raštu. Bet skaitydamas paskutinius žodžius jis staiga nutilo, – jo veidas iš pykčio paraudo, – griebė perrašinėtoją už kaklo lyg norėdamas pasmaugti ir užriko:

– Kas čia per apgavystė?

Paaiškėjo, kad prie sakinio apie patriarcho teises perrašinėtojas savavališkai pridūrė žodį *visas*, todėl galiausiai sakinys skambėjo taip: „Paliekant jiems visas ypatingąsias ir kitokias teises." Ir tai nutiko ne dėl išsiblaškymo, nes perrašinėtojas tą žodį buvo pridūręs tiek graikiškame, tiek lotyniškame rašte. Todėl ne veltui kilo įtarimas, kad prieduras pridėtas slapta susitarus ir kad kaip tik dėl to graikai reikalavo, kad perrašinėtų vienas iš jų.

Graikai ramindami sakė:

– Ką reiškia vienas žodis!

Bet kardinolas Čezarinis atrėmė:

– Kantrybės, kantrybės, turim susitvardyti ir perrašyti iš naujo, nors užtruksime ligi nakties.

Tada graikai tiesiai pasakė nesutinką. Arba sutartis nebus pataisyta, arba jie nepasirašys. Slogiai dirglioj tyloj graikų būrelis perėjo į kitą bažnyčios pusę, raštininkai mėgino smailinimo peilius, atrodė – vienas žodis, ir kils kruvinos muštynės. Taip baisiai visi buvo įsitempę.

Savaime aišku, kad to prieduro reikėjo paisyti, nes graikai labai atkakliai jo laikėsi. Šnibždomis pasitarę tarpusavyje, kardinolai priėjo prie išvados, kad graikai tuo prieduru ketino grįsti ir schizmos laikais patriarchų turėtas valdymo bei rinkimų teises, kurios pagal sutartį turėjo tekti popiežiui. Viskas baigėsi tuo, kad kardinolas Traversaris šiurkščiais žodžiais paleido susirinkimą ir visus išvarė. Graikai išėjo iš bažnyčios prieštariai rėkčiodami:

– Nepasirašysime, nepasirašysime!

Tik Besarionas tylėjo ir žengė nukukinęs galvą kaip didelis susigėdęs šuo. Kai jie išėjo, kardinolas Čezarinis iš nevilties ir sukrėtimo pratrūko verkti. Juk buvo akivaizdu, kad graikai ketino tik tariamai pripažinti popiežiaus primatą, išsaugoti visas savo Bažnyčios patriarchų teises ir šitaip palikti Bažnyčią Bažnyčioje, neva abiem susijungus.

Taigi atrodė, kad paskutinę akimirką vėl viskas žlugo, ir jaudrių kalbų ūžesy vienas per kitą smerkėme graikus už klastą, suktumą, o kažkuris kardinolas pasakė, esą akivaizdu – graikai nė neketino jungtis, todėl gerai, kad nereikės pasirašyti tos prakeiktos suklastotos sutarties ir kad graikai dėl to turės kęst gėdą.

Graikai užsidarė savo butuose ir kitą dieną nieko nenutiko. Tik stingdomai sunkus laukimas užgulė tartum prieš audrą. Buvo penktadienis, todėl sutemus, dairydamasis aplinkui ir stebėdamas, ar gatvėje kas neseka, nuėjau už ponios Gitos namo, atsidariau sodo vartus ir įslinkęs užrakinau. Naktis buvo labai tamsi ir karšta, kažkur tolumoj blyksėjo žaibai, atstu girdėjosi duslus griausmas. Ištiesęs prieš save rankas, nuakliojau iki sodo namelio sienos ir durų. Kai jas atidariau, drebantis ponios Gitos balsas iš tamsos paklausė:

– Ar čia tu, Johanai?

Paskui pajutau jos virpančias rankas savosiose. Neapsakomas liūdesys ir bergždumo jausmas draskė gerklę, kai apkabinau ją ir pabučiavau. Drebėdama ir šniurkščiodama ji atsakė į mano bučinį ir pavadino mane mylimuoju bei vieninteliu. O paskui tik smukom į ugninį kapą ir tą akimirką jokia galybė nebūtų šito sulaikius – nei ji, nei aš, nei gėda, nei amžinų kančių baimė.

Naktį Florencijoje praplyšo audra ir atrodė, kad skeldėja dangus ir žemė, aplinkui griaudėdami griūva namai. Melsvoj žaibų

šviesoj Gita įkniubo veidu man į krūtinę, ir kūnas, rodės, virto pelenais, o širdis – plėnim, ir tada užvis karščiausiai troškau, kad mane nutrenktų žaibas ir ryte nereikėtų pabust.

Bet rytas išaušo, aš pabudau, ir ji, drybsodama šalia, nesidangstė kūno, nes ir ji tikriausiai buvo nusivylus, todėl man atrodė artima. Pasidygėjimo, šleikštulio ir neviltingo švelnumo perimtas žiūrėjau į jos pilką glebų veidą ir susivėlusius, šlapius nuo prakaito plaukus. Jos nuogas pusamžis kūnas tebebuvo baltas ir gyvastingas ir mano prisilietimas tarsi išskleidė jos palaidumo žiedą, bet manęs nežavėjo jos glebi oda persišviečiančiom melsvom gyslelėm. Su pasibjaurėjimu žvelgiau į ją, visam gyvenimui gniauždamas norą liesti moterį, kol ji tamsiom akim atvirai ir nuoširdžiai pasižiūrėjo į mane ir tarė:

– Šitokią mane padarei. Dabar neapkenti manęs?

Aš atsakiau:

– Už ką man tavęs neapkęsti? Aš ne geresnis už tave.

Susiėmiau galvą ir pasakiau:

– Malonumas ir juslių pagunda – kapas ir lėta mirtis. Dabar tai žinau, jei anksčiau nežinojau. – Ir po akimirkos pridūriau: – Iškeliauju iš Florencijos.

Ji paklausė:

– Ar tik norėdamas numarinti savo kūną lietei mane?

Tada atsakiau:

– Nežinau.

Netrukus ji tarė:

– Aš uždaryta viename kape su tavimi ir mane graužia kirminai. Šitas kirminas nemiršta ir šita ugnis negęsta, o baisiuosi savimi ir tavimi baisiuosi. Bet pasigailėk manęs ir kol kas nepalik.

– Nei viena moteris nemokėjo skaityti mano minčių taip, kaip tu, Gita, – pasakiau. – Todėl tu man artima ir tarsi dalis manęs – baisi dalis, tikriausiai mylėčiau tave, jei galėčiau jaust meilę. Bet mano širdyje – tik nenuveikiamas šaltumas, nenuveikiama savimyla, todėl nenuveikiu neapykantos sau. Nevalia manęs gailėti, nes pats savęs negailiu.

Ji pasakė:

– Mano kūnas, mano siela ir mano dvasia šaukiasi tik tavęs. Jei tu tamsos angelas, krisiu su tavim į tamsą ir daugiau nieko man nebereikės.

Nuėjau prie durų ir pasižiūrėjau į sodą. Po lietaus sodas buvo šlapias, saulė žvilgino nuo medžių lapų dar varvančius skaidrius vandens lašus. Melsvi balandžiai kapnojo žemę, dangus švytėjo skaistumu ir saulė lyg atsimainius spindėjo gaiviu skaistumu. Šitas ribom apibrėžiamas pasaulis, kurį matė mano akys, tebuvo kapas, ir mano gyvas kūnas tebuvo kapas, pavaldus kapų įstatymams. Bet tąryt mūsų kapas atrodė baisingai gražus.

Tris naktis išbuvau pas ją, nė kojos iš jos namų neiškėliau. Ji buvo nuolanki, tyli ir aš be jokios neapykantos žvelgiau į jos tamsias, iš meilės atviras akis. Mudviejų meilė buvo neįmanoma, beviltiška, bet kai ji tamsoj atitykindavo pas mane, aš paklusdavau, visiškai nusižemindamas kūnu. Nesupratau, ar darau jai gera, ar bloga, ir nenorėjau dėl to sukt galvos, bet ji sakė, jog darau gera. Nejaučiau neapykantos jai dėl to, kad ji bjauri, bet gailėjau jos, nelaimingos, ir nuodėme visa ko nelaikiau, o veikiau atgaila ir malone, jos noru darydamas gera.

Tuo metu tvirtai nusprendžiau palikti Florenciją, ir Gita daugiau neprieštaravo, supratusi, kad vis tiek manęs nesulaikys ir kad tai ilgiau nesitęs.

– Jeigu laikai nuodėme tai, kas tarp mūsų nutiko, – pasakiau, – atpirk ją, kaip gali ir kaip sąžinė liepia. Bet didžiausią nuodėmę padaryčiau, jeigu likčiau Florencijoj, vis pas tave sugrįžčiau, viskas virstų įpročiu ir stiprintų mudviejų pasibjaurėjimą vienas kitu. O išsiskyrę atleisime vienas kitam ir toliau gyvensim kiekvienas savaip.

Net užmiršau, kad ji labai turtinga, kol karštai nepasiūlė man pinigų.

– Daugiau neturiu ką tau duoti, – pasakė. – Tokia vargšė aš, bet džiaugčiausi žinodama, kad pinigai palengvins tau kelionę, nes negaliu net pagalvoti, kad turėsi kęsti nepriteklių bei sunkumus ir žeminsies prieš žmones dėl pinigų.

Tylėdamas paėmiau kapšelį, nežiūrėjęs, kiek jame pinigų. Pirmadienio rytą pasibučiavome atsisveikindami ir ji pasakė:

– Atleisk man už viską.

– Ir tu man atleisk, – pasakiau, mudu išsiskyrėme ir aš palikau jos namus.

Išėjęs į gatvę, pamačiau šventiškai apsirengusių žmonių būrius traukiant katedros linkui ir nustebęs paklausiau, kas atsitiko.

– Graikai pasirašė, – išgirdau. – Tesidžiaugia dangus, tedžiūgauja žemė, nes visiems krikščionims tai laiminga diena.

Prie katedros ir gretimose gatvėse buvo sausakimša žmonių, virš galvų šmėkščiojančios graikų ir lotynų vyskupų mitros yrėsi katedros pusėn ir žmonės džiaugsmingais šūksniais, mojuodami medžių šakelėmis sveikino vyskupus. Prasiskyniau kelią prie bažnyčios, popiežiaus sargybiniai mane pažino ir įleido vidun. Bažnyčią, kimštinai prisikimšusią dvasininkų ir Florencijos kilmingųjų, smelkė šventiškas jaudulys. Kai įnešė popiežių Eugenijų ir imperatorių Joną, visa didžiulė minia užgiedojo padėkos Dievui giesmę.

Štai taip gavau progą išgirsti kardinolą Čezarinį skaitant Bažnyčių susijungimo sutartį lotyniškai ir Besarioną – graikiškai, o tada ir graikai, ir lotynai visi kaip vienas pratrūko pritarimo šauksmais. Bet žodis *visos* sutartyje liko ir, nors dairiausi, tarp graikų nemačiau Marko Eugeniko niūraus pavidalo. Kai sutartis buvo perskaityta ir viešai patvirtinta, kardinolų padedamas, pats popiežius Eugenijus atlaikė įspūdingiausias mišias iš visų lig tol Florencijoj regėtų.

Bet aš jaučiausi kaip sapne ir širdyje jau buvau pasitraukęs. Troškau tikėti, kad per šimtus metų krikščionims tai džiaugsmingiausia diena, kad Rytų ir Vakarų bažnyčių susijungimas sujudins Vakarų šalis, nuslopins Bažnyčios nesutarimus, sutaikys valdovus ir išves susijungusias tautas į didelį kryžiaus žygį prieš turkus. Bet man tai jau nerūpėjo. Kas man iš to, kad graikų kultūra vėl praturtins ir sudvasins Vakarų šalis! Homero knygos puslapiai man atrodė negyvi, ir senieji raštai neišvadavo mano sielos iš kūno kalėjimo. Žiūrėjau į džiaugsmingu jauduliu švytinčius veidus, mačiau graikų ir lotynų vyskupus broliškai bučiuojantis, mačiau brangių aukso ir sidabro indų spindesį, perlais siuvinėtus apeiginius drabužius ir brangakmenius, imperatoriaus Jono plunksnotą karūną ir niūrų išdidų veidą, bet žvelgiau į tai atsisveikindamas.

Tą džiaugsmingą dieną daktaras Sekundinas net nepaklausė, kur buvau ir kodėl apleidau darbą. Paprašiau jo parašyti liudijimą apie mano kalbos įgūdžius ir mano, kaip Bažnyčios susirinkimo raštininko, darbus, kad keliaudamas po Italijos kraštus, kaip svetimšalis, neužsitraukčiau jokių negerų įtarimų.

Jis manęs paklausė:

– Juk nėketini išvykti? Ir atlyginimo negavai, bet pirmiau reikia graikus į kelionę išruošti, tik tada galėsime tikėtis algų.

Aš pasakiau:

– Paliksiu savo algą. Aš jos nenusipelniau. Ir atleiskit man, brangus daktare, už užsispyrimą ir išdidumą.

Jis nustebęs pasižiūrėjo į mane savo liūdnu veidu, bet daugiau nieko neklausė, o parašė gražų liudijimą, patardamas visiems geriems žmonėms priimt mane į darbą. Paskui atsisveikinau su savo draugais raštininkais, išdalijau jiems nereikalingus drabužius, o meistrui Matėjui daviau pinigų, paprašydamas išgerti vyno už mano laimę. Turėjau nemažai susitaupęs, – neskaičiuojant ponios Gitos dovanoto kapšelio. Todėl dar sykį sugrįžau į pranciškonų vienuolyną, atidaviau viską pirmam sutiktam vienuoliui ir pasakiau:

– Išdalinkit šituos pinigus vargšams ir paprašykit jų pasimelsti už mane.

Jis susmalsęs atrišo kapšelį ir, šūktelėjęs iš nuostabos, pasakė:

– Dieve mano, juk čia mažiausiai šimtas auksinų! Aš negaliu priimti tokios didelės sumos. Turi nunešt tuos pinigus priorui arba ūkvedžiui, kad jie tave palaimintų.

Bet palikau jam kapšelį ir skubinai nuėjau, pasiėmęs tik kelis sidabrinius, kad nuo pat pirmų dienų nereikėtų prašyt žmonių malonės. Todėl dabar turėjau tik tuos drabužius, kuriuos vilkėjau, ir rašymo reikmenis. Net Homero nenorėjau pasiimti, todėl nunešiau jį knygų nuomotojui ir paprašiau pasaugoti ir parduoti, jeigu nepasirodysiu. Bet Apvaizdos įgeidžiu pamačiau tarp jo knygų evangelijas graikų kalba. Paklausiau, ar jis iškeistų tą mažą knygelę į didžiulį Homerą, ir jis mielai sutiko su tokiu sandoriu, palaikęs mane kvailiu.

Temstant vakarui, dulkinu keliu užkopęs ant melsvai raudonų kalvų, pamačiau Florencijoje plyksčiojant džiaugsmo ugnis. Buvau toks kaip kitados, kai išėjau į kelią, – neturtingas ir laisvas, bet laisvė man buvo karti. Kalvų tamsumoj, didžiuliam pasaulio miestui žioruojant džiaugsmo ugnių šviesuliais, atsiklaupiau ant žemės ir balsu pasimeldžiau:

– Jėzau Kristau, Dievo Sūnau, pasigailėk manęs!

Bet tik tamsa girdėjo mano maldą ir niekas manęs nepasigailėjo ir neištraukė iš kapo. Galiausiai parklupau ant žemės kalvos atšlaitėje ir graudžiai pravirkau. Žemė šildė mane sušalusį, žemė pasigailėjo manęs ir aš galop užmigau, padėjęs galvą ant savo vienintelės motinos šiltos krūtinės.

Nuo liepos iki rugsėjo keliavau per Italijos kraštus be jokio tikslo ir skaisčią spalio pradžios dieną išvydau gelsvus Asyžiaus mūrus kalnų slėnio atšlaitėje. Sustojau praleisti pro šalį lakdinamų dengtų neštuvų su raitelių palyda, bet ir dengti neštuvai sustojo ir iš jų išlipo ponia Gita, puolė prieš mane ant žemės, apkabino kelius ir verkdama pasakė:

– Pagaliau radau tave, Johanai, ir daugiau nesišaipysiu, o dėkosiu Dievui už tai!

Buvau apžėlęs plaukais, apėjęs barzda ir murzinas, bet laisvas ir maniau, kad niekas manęs nepančioja. Todėl nirčiai atplėšiau jos rankas ir kirtau:

– Mudviejų niekas nesieja, moterie, nepersekiok manęs!

O ji tarė:

– Žinau, ką padarei, žinau, kad išdovanojai drabužius ir išdalijai pinigus neturtėliams, kad knygą pardavei. Kęsdama vargus ieškojau tavęs, sekiau tavo pėdsakais ir galų gale suradau. Negali manęs atstumti, o turi apsigręžt kelyje ir vesti mane, nes jau ketvirtas mėnuo laukiuosi tavo kūdikio.

Sakytum žaibas trenkė man po kojų, žemė susiūbavo, akyse sutemo ir akimirksniu suvokiau neišsigelbėsiąs. Buvau išsekęs nuo klajonių ir alkio, todėl netekau nuovokos ir susmukau ant jos rankų ausyse šniokščiant bekraščiams vandenims.

Ponia Gita šaukė pagalbon tarnus, plekšnojo delnais man skruostus ir varvino ašaras ant veido. Su ja drauge keliavo tėvas pranciškonas ir mokytas teisininkas, pasiruošęs visus reikiamus popierius ir leidimus. Vakare mudu tapome vyru ir žmona prieš Dievą ir žmones ir taip aš nejučia pasidariau vienas turtingiausių Florencijos vyrų. Šitaip baigėsi mano kelionė 1439 metų spalio mėnesį.

VII

Johanas Peregrinas dei Bardis 1444 metų sausio mėnesį Fjezolėje prapuolant atminčiai ir tuščiai atsiprašydamas.

Kilmingiausioji ponia Gita dei Bardi, brangi garbioji sutuoktine. Kai gausi mano laišką, aš jau būsiu toli nukeliavęs ir tu manęs nepasieksi. Ir karštai meldžiu, prisimindamas tuos daugiau nei ketverius mudviejų bendro gyvenimo metus, nesivyti manęs, nes jokia žemiška galybė jau nesugrąžins manęs iš kelio – nei kunigaikščio įtakingumas, nei švelniausi maldavimai. Be to, priėmiau kryžių, todėl sugrįždamas nusikalsčiau ir Bažnyčios, ir pasaulietiniams įstatymams, o pirmiausia savo sąžinei.

Bet kodėl ilgai svarstęs ir, atmetęs daugybę abejonių, priėmiau kryžių, prisimindamas tavo gerumą, privalau tau ir mūsų sūnui paaiškinti, nes galiu nebegrįžti. Tik pirmiausia patikinu, jog taip nutiko ne dėl to, kad šalinuosi tavęs ar mūsų sūnaus, be to, manau, kad puikiai pažinai mane per šiuos drauge nugyventus metus ir žinai, jog iškeliavau ne nuotykių ieškoti ar permainos trokšdamas. Girtuoklis taip pat nesu, nei palaidūnas, kuris bėga nuo savo poelgių pasekmių, ir mūsų turto nešvaisčiau, kad, neturėdamas kitos išeities, priimčiau kryžių, nesu jauniausias geros šeimos sūnus, kuris siekia valdžios bei garbės, ir apskritai nesu iš tų dykūnų, kuriuos tenai siunčia, nūsdami išvaduoti kraštą nuo nepageidaujamų asmenų, taip pat nesu plėšikas, kuriam svyla padai. Drauge juokdavomės ir šaipydavomės iš tų, kurie priėmė kryžių, ir iš tų, kuriems kryžius buvo jėga įbruktas, nes valdžia ar nelaimingi giminaičiai kitaip negalėjo jų atsikratyti. Manydami, jog esame įžvalgūs ir išmintingi, drauge nusprendėme, kad šitas kryžiaus žygis yra tik politinės pinklės, kuriomis popiežius Eugenijus naudojasi gausindamas iždą ir mėgina savo pusėn patraukti popiežiaus Felikso šalininkus Vokietijoje bei Prancūzijoje. O savo lėšas šiam tikslui aukojome todėl, kad norėjome jaustis dievoti ir nenorėjome pyktis su Bažnyčia. Tais auksiniais florinais išsipirkome iš kryžiaus prievolės.

O ar buvo lengviau, nei priiminėti dievobaimingiausius Bažnyčios tėvus savo gražiuose namuose, valgydinti juos ir girdyti, maloniai klausytis jų kalbų ir galiausiai, įrašius jų vardus į pateiktus sąrašus, skirti pinigų našlaičių ir našlių tikėjimo skelbėjams ir naujiems altoriams, vienuolynams bei labdaros įstaigoms, mokymo įstaigoms ir dvasininkų mokykloms, Viešpaties kapui ir gražiems sienų tapiniams, taip, visą bažnyčią pastatydinom ir niekas neišeidavo iš mūsų namų tuščiomis, o kiekvienas gaudavo daugiau nei tikėjosi, todėl mes šypsodavom ramia sąžine, kai, viską atidavę į Bažnyčios rankas, žvilgsniu nulydėdavom juos, išėjusius į kelią. Bet argi skaudu samstyti bedugnį šulinį, juk mūsų turtas ne kažin kiek sumenkdavo nuo aukų visokiems geriems tikslams, o ir Bažnyčia tikina, kad bankininkų kasmet mums skiriamos dovanos už įdėjimus nelaikytinos jos pačios draudžiamom palūkanom.

Ne vien Bažnyčiai padėjome, bet ir prie kitų gerų ir patikusių tikslų prisidėjome. Neturtingiems studentams dalindavome kapšelius, ir mokslingi vyrai mus laimino, menininkams, statulų kalėjams bei statytojams mokėdavome dosniau nei būdavome sutarę, jei jų darbai mums atrodydavo pavykę. Bet jau po visko.

Net kryžiaus žygio pamokslininkus gausiai parėmėme, nors aš, būdamas Florencijos pilietis, nesu prielankus popiežiui Eugenijui, kuris grįžo į Romą, nutraukęs ankstesnes sąjungas ir sudaręs mums naujų nenaudingų sutarčių, šitaip atsimokėdamas Florencijai už tai, ką šis miestas padarė jo baisiausiom nerimo dienom. (Vis dėlto nenoriu pasakyti, kad Florencija darė jam gera, nežiūrėdama savo naudos, ar sumokėjo bent floriną, kurio daugeriopai neatgavo kitais pavidalais.)

Manau, prisimeni, kaip nusivyliau ir nusiminiau, kai Rytų ir Vakarų bažnyčių sąjunga žlugo, lyg jos nė nebuvo, nors ją atšventė su džiaugsmingais pamokslais ir varpų skambinimu visuose krikščioniškuose kraštuose. Bazelio bažnyčios susirinkimas nušalino popiežių Eugenijų ir išsirinko popiežium tą neapsakomai turtingą ir kunigaikščių mylimą Savojos hercogą, kuris, likęs našlys, su vienminčiais riteriais įsikūrė ant Ženevos ežero kranto. Nemanau, kad šventasis tėvas Feliksas bus geras popiežius, nes, sako, Enėja Silvijus nuo jo atsimetė ir jau pardavė sekretoriaus pareigas kurijoje, ir kunigaikščiai jo nepripažįsta, kaip ir Eugenijaus, nes daugiausia laimi būdami nešališki šiais krikščionių schizmos laikais.

Ir imperatorius Jonas, sugrįžęs į Konstantinopolį, bijodamas žmonių pykčio ir vienuolių kurstymų, neišdrįso Sofijos sobore paskelbti Baž-

nyčių susijungimo sutarties, ir Marko Eugeniko niekas nenubaudė, o priešingai, Besarionas persekiojamas, ir rusai jau ištrėmė arkivyskupą Izidorių, o daugelis pasirašiusiųjų uniją graužėsi ir tvirtino šitai padarę tik imperatoriaus verčiami, ir girdėjau, jog vienas jų – Jurgis Scholarijus taip gailėjosi, kad sugrįžęs įstojo į Pantokratoro vienuolyną ir, pasivadinęs Genadijum, ėmė skelbti savo nuostatas prieš Bažnyčių sąjungą. Apskritai imant, ta sutartis, sudaryta šitiek dirbus ir su tokiu vargu, paliko negyva raidė, ir tai, kas joje surašyta, neturi jokios reikšmės nei tikslo. Čia mudviejų nuomonė sutapo, ir nežinau, kodėl aš vėl tai kartoju ir aiškinu, nes abu šitai žinome ir aš sekiau įvykius, norėdamas žinoti, kas dedasi pasaulyje, kai jis vėl tapo man svarbus.

Popiežius Eugenijus nė piršto nepakrutins dėl Konstantinopolio, nežiūrės jokių draugystės ir pagalbos sutarčių, jeigu jam tai nebus naudinga. Kryžiaus žygį jis tik kaip prievilą tautoms ir valdovams numetė. Sutikdami su jo skelbiamu kryžiaus žygiu, valdovai sykiu pripažins jį patį ir atsitolins nuo Bazelio bei popiežiaus Felikso. Bet kryžius mažai ką įkvėpė, o į žygį daugiausia išėjo tokie, kuriuos išvardijau anksčiau, ir ne popiežiaus Eugenijaus, o tik to vengro Janošo Huniadžio pergalių prieš turkus ir kario garbės paakinti.

Bet nesvarbu, ar radosi įkvėpio šiame kivirčų ir schizmos pasaulyje, nes, šiaip ar taip, tas vengrų karalium išrinktasis Lenkijos valdovas Vladislovas su savo kryžininkų kariauna jau pasiekė net Bulgariją, užėmė daug miestų ir iškovojo nė nesapnuotą pergalę, tad turkai sumušti, o jų vyriausiasis vadas paimtas į nelaisvę. Serbijos ir Valakijos valdovai jį remia, jų vyriausiasis vadas – tas garsusis Huniadis, o kardinolas Čezarinis joja greta Huniadžio. Žiemą jie turės grįžti į Vengriją, bet vasarą popiežius išruoš laivyną į Konstantinopolį, ir princas Konstantinas puls iš Morėjos, ir visi įsitikinę, kad, sultonui pralaimėjus, Karamanidų princas Mažojoje Azijoje pasalūniškai pakils prieš jį į maištą. Neabejoju, šį pavasarį visų šalių kariaunos plūste plūs dėtis prie kryžininkų, nes tokius kaip aš uždega žinios apie pergales. Taigi priėmiau kryžių ne dėl tokio reikalo, kuris iš anksto pasmerktas žlugti, nes išmokei mane apdairumo ir įkvėpei man prekijo dvasios, priėmiau kryžių ir iš pasaulietiškų paskatų, ir norėdamas prisidėti prie neabejotinai pergalingo reikalo.

Taigi tikiu, ar bent jau karštai viliuosi, kad kitas pavasaris krikščionims bus didis pavasaris. Kai turkų valdžia žlugs, – bent taip dabar atrodo, – Konstantinopolis pavirs galingu susijungusių Vakarų tautų

atramos tašku. Tada jau niekas neabejos, o neteisėtasis popiežius užsitrauks gėdą ir valdovai turės užmiršti savo kivirčus, nesutarimus ir dėtis prie paskutinio didelio kryžiaus žygio vaduoti Viešpaties kapo ir kurti Kristaus karalystės, globojami vienintelės susijungusios Bažnyčios. Šalys gyvens taikiai ir bendras trečiųjų teismas spręs valdovų kivirčus. Nes tokiais šviesiais laikais gyvename ir visose šalyse yra tiek išsilavinusių žmonių, kad pavyks sutramdyt neapykantą ir smurtą. Dėl to priėmiau kryžių.

Bet girdžiu tavo šaipų juoką, Gita, ir patarimą nusileist ant žemės. Turbūt tu teisi. Juk ir pats netikiu, turbūt net nesitikiu šito, nes pernelyg pavargę, pernelyg žiaurūs, abejingi, savimyliški ir neviltingi mūsų laikai. Šitaip nebus. O jeigu bus, tai visai kitaip klostysis, nei įsivaizduojame. Pikčiausias šaipūnas būčiau, jei kaip aklatikis rėkčiau: „Dievas šito nori!" Priėmiau kryžių, bet nerėksiu, nes Dievas nieko nenori ir nemačiau Jo kišantis į žmonių reikalus. (Vis dėlto ištrink šitas mano mintis, jeigu laiško nesunaikinsi, kad kam nors nepakenktų. Aš tikiu, Dieve, pasigailėk manęs už netikėjimą.)

Tad kodėl priimu kryžių, jei netikiu? Turbūt norėdamas išsisukti nuo šio klausimo parašiau tiek daug tuščių žodžių. Negaliu ir nenoriu prieš tave apsimetinėti, nes kiaurai mane permatai ir, galimas daiktas, pažįsti mane geriau, negu aš pats save pažįstu. Juk tu vyresnė už mane ir per nelaimes bei gyvenimą turtų pragare tavo protas ir išmintis pasidarė aštri kaip peilis, kuriuo taip dažnai vienas kitą žaizdodavome. Tu už mane išmintingesnė ir nuovokesnė, todėl paklūsti ribomis apibrėžiamo pasaulio įstatymams. Arba paklūsti todėl, kad tu moteris, nes klusnumas – moters išmintis. Arba dėl savo sūnaus. Šiaip jau tik per tavo drąsą ir protą sudarėme santuoką ir aš nepalikau griovyje su žaizda nugaroje daugiau nei prieš ketverius metus.

Dėkui už tai, nes, matyt, turiu ištverti, kas likimo skirta. Ir jeigu paklausi, ar aš jau nebemyliu tavęs ir savo sūnaus, nes palieku, atsakysiu: myliu tave ir mudviejų sūnų taip, kaip sugebu, myliu jus užvis labiausiai, bet turiu išgyventi Dievo man lemtą likimą. Bet ką aš žinau apie Dievą. Tikriausiai turiu išgyventi likimą, kurį manyje brandina turimos savybės.

Žvaigždes tais metais tyrinėjau, iškilių mokytojų klausiausi, pas mus svečiavosi Toskanelis ir gėrė mūsų vynus. Bet žvaigždėse nieko neįžvelgiau, nors gal žvaigždės taip pat mąstančios substancijos ir siekia išsigelbėjimo, naudodamosi turimom savybėm. Šitai atradau Origeno

raštuose, bet man tai nepadės, nors žvaigždžių minčių spinduliai sklinda iki mūsų ir daro įtaką mūsų poelgiams, nes niekada nesužinosiu, kas iš manęs paties, o kas iš žvaigždžių, vis tiek visa vyksta manyje ir pats turėsiu atsakyt už savo darbus. Svaigi žvaigždžių laisvė ir mano paties laisvė, kai nesileidžiu supančiojamas. Prisirišau prie tavęs ir prie mūsų sūnaus, prie mūsų gražių namų, prie šaltinio, prie savo knygų ir mūsų meno kūrinių, ir prie mūsų turtų, – šito neneigiu, nes turtingam lengviau suprasti tai, kas žemiška, – prisirišau prie balandžių, prie savo žirgo ir tavo šuns, prie visa ko mano širdis prisirišo, bet niekas manęs nebepančioja, kai rašau, kad priėmiau kryžių. Laisvės šviesa mano širdyje liudija Dievo buvimą.

Žinau, kad Dievas yra, bet apie Jį nieko neišmanau. Mano mylimas mokytojas Kuzietis Vokietijoje keliauja iš vienos vyskupijos į kitą, iš vieno kunigaikščio pas kitą, iš vieno valdovo pas kitą kaip taikdarys, priešybių taikytojas ir santarvės kūrėjas. Kardinolas Čezarinis, kurį gerbiu už ugningą dvasią, besąlygišką nesavanaudiškumą ir tvirtą tikėjimą, pasirinko kryžių ir jį skelbdamas dabar joja greta Huniadžio. Juodu abu tiki savaip tarnaujantys Dievui, bet, pasaulietiškai pažiūrėjus, abu tarnauja tik popiežiui Eugenijui. Ir aš nežinau, ar, pasirinkęs kryžių, tarnauju Dievui, nes tik šio pasirinkimo laisvė man liudija Dievą.

Prastuomenės tikėjimas paikas, prastuomenė niekada neperpras dieviškų tiesų. Šitaip maniau ir šitaip tau kalbėjau, o su graikiška filosofija ir į Florenciją atkeliavo mintis apie egzoterinę ir ezoterinę, neįšventintųjų ir įšventintųjų išmintį. Juk kai kurie aukštieji dvasininkai, įvilkę Platono mintis į krikščionišką pavidalą, savo širdies abejones suderino su šiuo mokymu.

Žinodamas, kad Dievas yra, taip pat žinau, kad Žodis galėjo tapti kūnu, gyventi tarp mūsų, kentėti, mirti, trečią dieną prisikelti iš mirusiųjų ir atsiųsti savo mokiniams Šventąją Dvasią. Taip, šitaip galėjo nutikti, tad suprantama ir išmintinga, kad žinau esant ir išpažįstu Dievą. Bet žmonės nustatė, kad tik Bažnyčia gali išgelbėti, žmonės kvailai nustatė, kad dieviškumo paslaptys aprėpiamos ribotais žodžiais. Gal tai suprantama prastam žmogui, kuris daugiau neaprėpia, bet aš turiu suprasti daugiau, todėl neišsigelbėsiu, jeigu neišsigelbės mano paties širdis. Aš manau kitaip.

Dievas tapo žmogumi, bet netapo filosofu, Jis neieškojo mokinių tarp to meto mokslo vyrų. Ir mokė palyginimais, kuriuos supranta net men-

kiausias iš visų. Dieviškų dalykų jokia filosofija nepavers protingais, o apie Dievą galima kalbėti tik palyginimais. Tai išvada viso skaitymo, kuriuo varginau galvą: dieviškoji tiesa tokia paprasta, kad ją supranta ir suvokia net silpniausias ar bent jau tiki ja. Tiktai aš nesuprantu ir netikiu. Todėl, mano brangioji, todėl priėmiau kryžių. Ne tikėjimo, o nevilties akinamas.

Tas vienuolis Bernardinas nusijuokė, šitai išgirdęs, ir paklausė, ar patikėčiau, jeigu jis paimtų žerplėjančią anglį ir anglis jam nenudegintų delno. Atsakiau, kad patikėčiau, jeigu pats pamatyčiau. Jis tarė: „Vadinasi, neverta tau šito rodyti. Tu matai, o vis dėlto nematai, tiki, o vis dėlto netiki." Bet girdėjau, kad vėliau Romoje jis daugybės liudininkų akivaizdoje iš tiesų sugniaužė degančią anglį ir ji nenudegino delno. Daugis vadino jį šventu.

Gita, priėmiau kryžių, nes noriu kovoti dėl Kristaus su bedieviais, dėl Kristaus. Tai ta deganti anglis, kurią imu į delną, noriu patirti, ar ji nedegina.

Bet ir tai tik dalis tiesos ir mane ima neviltis, nes nemoku tau visko paaiškinti. Vis dėlto nemanyk, kad priėmiau kryžių, norėdamas išsivaduoti iš santuokos, kurią žmonės vadino neįprasta ir nelygia. Tos pašaipos ir niekinimas jau toli praeity. Tu tai ištvėrei, kodėl aš negaliu ištverti. Juk turiu draugų Florencijoje, net Kozimas man prielankus, nes vedęs tavo tetą. Su Pjeru jodinėjau ne kartą, sykiu su Florencijos kilmingaisiais klausiausi filosofų, ir jau niekas manęs neniekino. Ko dabar turiu bėgti nuo santuokos, jei tada nebėgau. Jeigu būčiau kitoks ir pasitenkinčiau šiuo ribotu pasauliu, su tavim net laimingas būčiau. Bet tau manęs jau nebereikia, tu turi sūnų, jis pripildo tavo gyvenimą, apie jį mąstai pirmiausia, tik tada apie mane ir galiausiai apie save. Nemanau, kad iškeliaudamas nusikalstu tau. Taip, ir galbūt aš sugrįšiu.

Dėl savęs turiu iškeliauti. Dėl to baisaus nerimo, kuris rusena manyje ir neduoda ramybės. Atleisk, kad pavargau nuo turto ir apstaus gyvenimo. Atleisk, kad pavargau juoktis ir draugų būryje apsvaigęs nuo vyno dainuoti, pasipuošęs gėlių vainiku. Atleisk, kad pavargau skaityti poetus ir persisotinau filosofų minčių. Atleisk, kad per mažai turiu meilės gyventi su tavim ligi dienų galo.

Ir mūsų sūnus bus laimingesnis, jei savo buvimu nepriminsiu jam nelygios kilmės. Jis – Bardžių giminės ir kada nors pasieks mieste deramą padėtį. Suteik jam gerą išsilavinimą, tegul mokosi ne tik lotynų,

bet ir graikų kalbos. Tegul išmoksta jodinėti, šaudyti iš lanko, ir per daug nesirūpink jo sveikata, neuždaryk jo į beprotiškos meilės kalėjimą ir netrikdyk jo laisvos gabumų raidos. Kai jam sukaks šešeri, nusamdyk gerą mokytoją. Palaimink jį nuo manęs. Jis turbūt menkai mane prisimena. Trejų metų vaikas nedaug ką prisimena. Pats tai žinau.

Nesirūpink dėl manęs, Gita. Ir manyk, kad buvau tik šešėlis ir sapnas tavo kely. Daugiau tau nerašysiu, nes laukti laiškų – tik dar didesnis skausmas. Toliau gyvenk taip, kaip gyvenai. Juk Dievas padarė stebuklą, leisdamas tau pagimdyti vaiką. Tu turtinga, laisva ir laiminga, nes turi sūnų. Nebebijok žmonių, nes sūnus tave saugo – vien todėl, kad yra. Jis – Bardis, jam priklauso tavo turtas, nes, kol manęs nėra, giminės tave saugos geriau, nei aš gebėčiau saugoti. Gerai pagalvojusi, suprasi, kad, man išvykus, visiems palengvės. Taip bus geriausia tau, tavo sūnui ir man.

Nesirūpink dėl manęs. Man dvidešimt penkeri, pats jėgų žydėjimas. Per šiuos metus aš ne vien dykaduoniavau, bet ir kūną lavinau. Nusėdžiu ant žirgo, moku naudotis kalaviju, lanku ir net šaunamuoju ginklu. Iš tiesų geriau pasirengęs iškeliauju nei daugelis. Taip pat nusipirkau vekselių, kuriuos apmoka Venecijoje ir Budoje, nes žinau, kad niekada man neatleistum, jei nepasiimčiau ganėtinos pinigų sumos.

Galbūt priėmęs kryžių tapau Dievo juokdariu. Bet patikėk, kada nors vis tiek būčiau iškeliavęs. Žemiško gyvenimo skolą visi turėsim atiduoti, bet, iškeliaudamas savo valia, nutraukiu laiko ir vietos grandines. Jei ne kryžiaus žygis, gal būčiau leidęsis į Afriką arba į Indiją. Vis tiek būčiau iškeliavęs. Todėl neverta liūdėti. Vis dėlto kryžius suteikia protingą tikslą, todėl tau neteks dėl manęs kęsti gėdos, o galėsi prieš žmones didžiuotis mano dievotumu.

Daugiau nerašysiu. Žinai ir pažįsti mane geriau nei kiti. Mūsų kapas gražus, bet, manau, suprasi mane, jei nuritinsiu nuo jo angos akmenį ir dar kartą pamėginsiu išeiti. Tad sudie, žmona Gita, ir perduok linkėjimų mudviejų sūnui.

1444 metų vasarą, turkų taikos įgaliotiniams iškeliavus į Vengriją, aš, skausmingo nerimo apimtas, tvarkiau dokumentus kardinolo Čezarinio palapinėje. Staiga pajutau po kojom drebant žemę, stovykloje pasigirdo pagalbos šauksmai. Drebėjimas buvo toks stiprus, kad puoliau ant žemės ir įsikibau į ją rankomis.

Drebėjimui paliovus, žemę sudundino pasibaidžiusių arklių kanopos, kažkas pakėlė palapinės kraštą ir į vidų įžengė keistas vyras. Jis buvo aukštas, tamsiaplaukis, dailus, šarvai žibėjo kaip sidabriniai. Kai pažvelgė į mane tvaskių akių žvilgsniu, sudrebėjau ir paklausiau:

– Ko iš manęs nori, pone?

Jis skambiu balsu aiškiai atsakė:

– Ne tavęs ieškau. Laukiu tavo šeimininko kardinolo Džuliano Čezarinio.

Pakedenau pagalvėles ir mostelėjau į krėslą, bet neišdrįsau pasiūlyti atsisėsti, o jis nieko nesakė apie žemės drebėjimą. Jam žvelgiant į mane žvilgiom akim, aš tarytum sumažėjau, susilpau, kaip nesavas, sąmonė ėmė blikčioti lyg grimztant į miegus.

Aš dar sykį paklausiau:

– Ko nori iš manęs?

Jis pakartojo:

– Ne tavęs šiandien ieškau, bet susitiksime Varnoje.

Krūptelėjau supratęs, kad jis žino apie slaptus kariuomenės sumanymus, kuriuos sugriovė karaliaus taikos sutartis su turkais.

– Kryžiaus žygis pasibaigė vos prasidėjęs, – pasakiau. – Mes niekada nepasieksime Varnos.

Bet jis vėl pakartojo:

– Susitiksime Varnoje.

Kažkas man neleido jo daugiau kalbinti ir mane perėmė siaubas, kurio priežasčių pats nesuvokiau. Tas vyras prie šono segėjo didelį kalaviją ir šviesoj, sklindančioj pro pakeltą palapinės angos užuolaidos kraštą, man pasirodė, kad jis keistai švyti. Netrukus į palapinę įbėgo kardinolas Čezarinis nukaitusiu veidu ir iškart sušuko:

– Johanai, Johanai, mano sūnau, karalius Vladislovas prisiekė!

Tada jis pastebėjo svečią, sustojo ir atsilošė. Pažvelgęs į jo gražų, širdies dagos sekinamą veidą ir į tą keistą svečią, pastebėjau, kad jie labai panašūs. Juodu nesisveikindami stebeilijo vienas į kitą. Nenusigręždamas nuo jo, kardinolas Čezarinis palietė mano ranką ir tyliai paprašė:

– Palik mus vienus, Johanai.

Išėjau iš palapinės ir pamačiau stovykloje vyrus atstatinėjant kai kurias per drebėjimą sugriuvusias palapines. Darbininkai gaudė toli į lygumą pabėgusius žirgus. Man širdyje tarytum tuščias plyšys atsivėrė. Priėjau prie prekeivių vežimų ir paprašiau vyno. Prie manęs kvatodamas prižirgliojo pažįstamas Burgundijos riteris. Jis pasisveikino ir pasakė:

– Netrukus pajudėsime ir susitelksime pasienyje. Iš ten vardan Kristaus leisimės į žygį, kai turkai bus išėję iš Serbijos miestų, kuriuos perdavė taikos sutartimi. Šitas šventas Kalėdas švęsime Konstantinopolyje, o ne lediniuose Balkanų kalnuose, kaip pernai.

Aš paklausiau:

– Ar tai tiesa? Karalius Vladislovas ir Serbijos despotas išdavė šventą kryžiaus reikalą ir, turkams prisiekus savo Koranu, patys, uždėję rankas ant Biblijos, prisiekė taiką.

Jis atsakė:

– Matyt, tai buvo tiktai karo pinklės, be reikalo išsigandome. Ar tu ne iš kardinolo Čezarinio draugų? Ar nežinai, kad jis popiežiaus vardu išvadavo karalių nuo valdžios ir parodė, kad priesaika, duota bedieviams, niekinė.

– O vengrų Huniadis? – paklausiau. – Juk jis ne kartą sakė, kad mūsų pajėgos per menkos, o Vakarų šalių parama silpna. Kunigaikščiai sulaužė pažadą, o popiežius Eugenijus kryžiaus žygiui skirtas dešimtines panaudojo savo tikslais. Verčiau tvirta taika nei menkas kivirčas, esą, pasakė tas Huniadis, o jo tikrai negali pavadinti turkų draugu.

– Ko ginčijiesi? – paklausė jis. – Bijai? Padarysime Huniadį Bulgarijos karaliumi ir jis su džiaugsmu eis į žygį. Ko nešauki, ko nesijuoki ir nedžiūgauji, juk žygis vis dėlto įvyks ir turkus sumušime visiems laikams. Ar nejautei, kaip žemė sudrebėjo, kai karalius vėl uždėjo ranką ant Biblijos ir prisiekė atsisakąs visų paliaubų ir taikos sutarčių. Pamatysi, iš turkų kaukolių sukrausim piramidę Kristaus garbei.

Aš pasakiau:

– Nežinau, kas man darosi. Man bloga, temsta akyse.

Jis šaipiai nusijuokė, o aš linkstančiom kojom nušlitinėjau prie kardinolo palapinės, parvirtau ant žolės ir laukiau. Saulė nusileido, vakaras atvėso. Galų gale svečias išėjo iš palapinės,

praslinko pro šalį, nepažvelgęs į mane, ir staiga dingo vakaro šešėliuose lyg nė būti nebuvęs.

Įžengęs į palapinę, žvakių šviesoje pamačiau, kad kardinolo Čezarinio veidas nugeltęs, ant kaktos žvilga prakaito lašai.

– Kas tas vyras? – stingdamas iš šalčio, paklausiau.

Kardinolas Čezarinis stebeilijo į mane tarsi nepažinęs.

– Dėl Jėzaus Kristaus skelbiau šį karo žygį, – tarė. – Dėl Jo švento vardo garbės kenčiau badą, šaltį ir visus karo žygio vargus. Dėl Jo nemigau naktį, nerimavau dieną, nūsdamas sutaikyti valdovus ir nukreipti jų prieštaringus siekius į bendrą kovą su bedieviais. Man pačiam garbės nereikėjo. Šventuoju karu tenorėjau užgožti neapsakomą nusivylimą baisia krikščionių schizma. Gal kada suklydau, bet čia negalėjau suklysti, ir jeigu mirsiu šiame kelyje, mirsiu dėl Kristaus pačia tikriausia teisiojo mirtimi, kokia mūsų prakeiktais laikais gali mirti doras krikščionis. Ne, mirties nebijau, o mirtis dėl Kristaus kovoje su bedieviais man teikia džiaugsmą ir palaimą. Tad ko turiu išsigąsti?

– Kas jums nutiko, kilmingiausiasis kardinole? – paklausiau.

Jis nusišluostė nuo veido prakaitą ir įsižiūrėjo priešais save.

– Gal per daug prikalbėjau, didingais žodžiais žadėdamas Vakarų šalių pagalbą, – tarė jis. – Bet aš kalbėjau sąžiningai. Šventas Dievas tai girdėjo. Ir niekada nebūčiau patikėjęs, kad valdovai žada tuščiai. – Jis pašoko, pagrūmojo kumščiais ir sušuko: – Bet popiežiaus ir Neapolio jungtinis laivynas jau išplaukė! Albanija pakilo į maištą prieš turkus. Gal mūsų kariuomenė silpna. Bet Dievas kiekvienam vyrui suteiks tūkstanteriopai jėgų. Jei iš Varnos išplauksime į Konstantinopolį, perkirsim perpus turkų valstybę. Muradas pavargęs nuo karų, jis neteko mylimiausio sūnaus ir, perdavęs valdžią Mechmedui, kuris dar tebėra vaikas, persikėlė į Magneziją, manydamas, kad sutvirtino taiką. Sakytum pats Dievas, visa tai surengęs, laiduoja mums lemtingą pergalę. Patikėk, kai įžygiuosime į Bulgariją, visi pakeliui nusimes turkų jungą ir sykiu stos į šventą kovą su bedieviais.

Jis karštai alsavo ir aš dar kartą paklausiau:

– Kas buvo tas vyras? Kokią abejonę jis pasėjo jūsų širdyje, kad šitaip susijaudinote?

Staiga jis pasižiūrėjo į mane lyg atsipeikėjęs, nusišypsojo ir keistai nurimęs atsakė:

– Klysti, Johanai, jis nepasėjo abejonės, bet suteikė tikrumo. Iš tiesų,·ko aš nirštu? Kodėl nesidžiaugiu erškėčiuotą kelią pasibaigsiant ir vėl susitiksiąs tą vyrą Varnoje?

Permiegojęs naktį, išsivadavau iš to vakaro slogulio ir vėl blaiviai pažvelgiau į pasaulį, priekaištavau sau už prietaringumą, sapnus atvirom akim, ir prisidėjau prie karštligiškų karo stovyklos parengiamųjų darbų. Rugsėjį mūsų kariuomenė persikėlė per Dunojų ir Nikopolį pasiekėme be jokio pasipriešinimo, nes turkai, kaip įpareigojo taikos sutartis, buvo pasitraukę iš šalies. Nikopolyje prie mūsų prisidėjo Valakijos despotas Drakula su keliais tūkstančiais raitelių. Jis visaip atkalbinėjo karalių Vladislovą ir Huniadį nuo karo žygio, sakydamas, jog turkų valdovą į medžioklę lydi tiek pat žmonių, kiek mes subūrėme kryžiaus žygio kariaunon. Jis užsičiaupė tik tada, kai Huniadis išvadino jį išdaviku.

Tas Huniadis buvo patyręs, narsus karys, bet žiaurus vyras. Vengrai skerdė visus turkus, kurie pakliūdavo jiems į nagus, ir Huniadis jų netramdė. Priešingai, sklido kalbos, kad per ankstesnį karą su turkais pietaudamas liepdavo smaugti turkus belaisvius prie jo akių. Bet man sakė, jog ta žiauri ir barbariška šalis, kur visi kariauja su visais, nepažįsta gailesčio.

Aplenkę kalnus, nužygiavome į Varną Juodosios jūros pakrantėje, iš kur popiežiaus laivynas turėjo nuplukdyti mus į Konstantinopolį, bet greitai pastebėjau, kad bulgarai mūsų džiaugsmingai nesveikina ir nesideda prie kariuomenės, žygiuojančios mušti turkų. Tariausi jau matęs mirtį per marą Feraroje, bet dabar pamačiau ginklų nešamą mirtį ir beprasmišką karo pražūtingumą ir žiaurybes. Kryžių priėmę vokiečiai ir Burgundijos riteriai nepripažino Bažnyčių susijungimo, o su bulgarais elgėsi kaip su eretikais, laikė juos blogesniais už turkus. Turkai leido jiems išpažinti savo tikėjimą, o kryžiaus žygio kariuomenė niekino, plėšė, padeginėjo jų bažnyčias, ir pikčiausi kryžininkai žudė graikus katalikų kunigus bei vienuolius, kurie graudžiai maldavo mūsų pasigailėti bažnyčių ir krikščionių. Kardinolo Čezarinio draudimų niekas neklausė ir aš nepalioviau stebėtis, kad Bažnyčia iš anksto atleido nuodėmes ir pažadėjo išganymą girtiems žudikams ir moterų prievartautojams, kurie, sprendžiant iš elgesio, priėmė kryžių,

nūsdami patenkinti šiurpiausius geidulius, prisiplėšti grobio ir tarpusavyje pasidalyti užimtas žemes. Vis dėlto manau, jog dauguma jaunų vyrų žiauriai elgėsi tik iš lengvabūdiškumo ir blogų pavyzdžių kurstomi, ir neneigiu, kad tarp jų buvo ir dievobaimingų vyrų, kurie priėmė kryžių švento įkvėpio pagauti ar trokšdami atpirkti nuodėmes. Vis dėlto jie buvo prasčiausi kariai ir žygio sunkumai juos vargino. Šitai pamatėme pakeliui imdami nedidelius miestelius, kur silpnučiai turkų būriai, nesibaimindami mirties, smarkiai priešinosi. Tačiau daug miestų pasidavė be mūšio. Spalio pabaigoje užėmėme Varną ir, įkūrę prie jos stovyklą, laukėme laivyno. Silpnas pasipriešinimas dar labiau sustiprino mūsų viltis.

Po trukaus žygio porą savaičių mėgavomės pelnytu poilsiu, bet jūroje nesimatė laivų, sargybinius ėmė puldinėti turkų raiteliai ir mus persmelkė nerimas. Galų gale rudens audrų sugaišintas laivas atnešė žinią iš popiežiaus laivo vado, jog turkų didysis viziris iš Adrianopolio žinią apie taikos pažeidimą nusiuntė į Magneziją valdžios atsisakiusiam sultonui Muradui, pareikalavo iš jo vėl imti viską į savo rankas ir gelbėti valstybę. Sultonas Muradas kaip tik tuo metu Anatolijoj telkė kariuomenę, todėl popiežiaus laivo vadas nusprendė su savo laivais saugoti Helesponto sąsiaurį, kad turkai neperkeltų kariuomenės į Europos pusę. Jis ragino kryžiaus žygio kariuomenę sausuma pulti Adrianopolį, kurį gins tik keturiolikmetis sultonas Mechmedas, ir iš ten žygiuoti į Konstantinopolį.

Bet tą patį vakarą mus nustebino atošvaistė dangaus pakrašty, nes lapkričio naktį, kiek akis rėpia, nušvietė tartum didžiulės kariuomenės stovyklos laužai. Huniadžio pasiųsti žvalgai grįžo putotais žirgais ir mikčiodami iš nuostabos papasakojo, jog nesuskaičiuojama turkų kariauna netoli Varnos įkūrė stovyklą. Po pusiaunakčio miestą pasiekė krikščionis vergas, pabėgęs iš turkų nagų, ir pasakė, kad Helesponto sąsiauris, per kurį paprastai keldavosi turkai, saugomas laivyno. Peros genujiečiai išdavė krikščionis ir savo laivais perkėlė sultono kariuomenę per Bosforą. Sultonas sumokėjo jiems po dukatą už žmogų. Jo kariauną sudarė keturiasdešimt tūkstančių vyrų, ir janyčarai, žygiavę lygiai greitai kaip raitija, neįtikėtinai tolimą kelią iki Varnos sukorė per kelias dienas. Rodės, tai buvo panašu į raganystę, bet

ta lyg iš po žemių išnirusi vaiduoklių kariuomenė buvo iš kūno ir kraujo, todėl mes visi neapsakomai sumišome.

Du tūkstančiai mūsų krovininių vežimų kuo skubiausiai buvo sustatyti ratu ir sukabinti grandinėmis, kaip lenkai ir vengrai buvo išmokę iš Bohemijos husitų. Šis vežimų įtvirtinimas turėjo mus pridengti iš priekio, už nugarų iki pat jūros niūksojo neprieinamas kalnas, o kairėje buvo rudens liūčių permerktos klampios pelkės. Po karinio pasitarimo kardinolas Čezarinis, karalius Vladislovas ir garsusis Huniadis perlėkė per stovyklą pirmyn atgal drąsindami karius prieš būsimą mūšį. Patrankos buvo iškeltos iš vežimų ir pritvirtintos prie rąstinių pakylų. Po liūčių sušvito skaisti giedra diena. Į vietas, kuriose turėjo stovėti kariuomenės daliniai, nulakdino juodą vengrų vėliavą, šventojo Jurgio bei šventojo Vladislovo vėliavas ir sunkus vėliavų šilkas plastėdamas tartum pakilo mūsų ginti, todėl visus pagavo smagi drąsa.

Tuo metu turkai pajudėjo iš savo stovyklos ir rikiavosi priešais mūsų kariuomenę. Neapmatomos janyčarų kariuomenės priešakyje jie skubinai iškasė griovį ir pastatė apsauginę užtvarą. Tvarkingai prislinkę arčiau, pastebėjome žemėn įsmeigtą ietį ir ant jos pamautą taikos sutartį su antspaudu. Išsirikiavę balso atstumu, turkai pasiuto visokiom kalbom vadinti mus priesaikos laužytojais ir apgavikais. Bet iki popietės nei viena pusė nepuolė. Mūsų patrankos sudrioksėjo tik kelis sykius ir kai kurie įžūlėliai riteriai, išjoję į priekį, pašaukė turkų vadus dvikovon.

Įsidrąsinome pastebėję, kad turkai skaičiumi už mus pranašesni, bet mūšio pradėti nenori. Mūsų stiprybė buvo lenkų ir vengrų sunkiaginklė raitija, ją parėmė kryžių priėmę vokiečiai bei Burgundijos riteriai. Į du sparnus išsiskyrę lengvaginkliai turkų raiteliai su susitaršiusiais arkliais, palyginti su mūsų kariuomene ir jos augiais žirgais, žibančiais šarvais ir išdidžiai iškilusiom vėliavom, atrodė labai silpnas priešininkas. Manėme, kad janyčarų pėstininkai neatlaikys mūsų sunkiosios raitijos puolimo. Ėmėme nekantrauti, ir kardinolas Čezarinis nusiuntė mane paklausti Huniadžio, ko šis delsia pradėti mūšį.

Huniadis atsakė:

– Pažįstu turkus ir savo gentį, bet, Dieve pasigailėk, jei kunigai ką nors išmano apie karybą. Jei sumušime turkų abu sparnus,

galėsime apsupti jų janyčarus. Tad, dėl Dievo, dar sykį pakartok savo kardinolui, kad vidurys stovėtų vietoje. – Jis šypsodamas pažvelgė į savo raitelius ir sušuko: – Ant kalavijo nešu Bulgarijos karūną ir šįvakar iš narsiausiųjų išsirinksiu paladiną!

Duodamas ženklą jis pamojavo vado kuoka, ir raiteliai žvangėdami džerškėdami puolė pirmyn. Tą akimirką baisingas vėjo šuoras pakėlė nuo žemės kamuolius dulkių ir nudraskė nuo stiebų plastančias vėliavas. Huniadžio raitija prapuolė dulkių debesyse ir aš jaučiau tik žemę drebant po kojom. Lėkdamas atgal pro ausis ištempusius ir akis išplėtusius karius, pastebėjau juodu kaip degutas žirgu atokiai nuo visų jojantį tą keistą vyrą, kuris aplankė kardinolą palapinėje. Sustingusiu veidu jis žiūrėjo į dulkių debesį, nešamą vėjo šuoro, o jo šarvai spindėjo it sidabras. Buvau apsvaigęs nuo įtampos ir prasidedančio mūšio aklo įkarščio, todėl džiugiai sušukau jam:

– Susitikome Varnoje! Teisingai išpranašavai!

Grįžtelėjęs atgal pamačiau jį tam tikru atstumu jojant man iš paskos. Jis sulaikė žirgą netoli kardinolo Čezarinio ir karaliaus Vladislovo ir sustojo nuošaliau. Perdavęs kardinolui Čezariniui Huniadžio žodžius, parodžiau tą išdidų ir gražų vyrą, nutviekstą saulės spindulių, ir pasakiau:

– Ir jis čia! Susitikome Varnoje, kaip sakė.

Kardinolas pasižiūrėjo ten link, kur mostelėjau, ir paklausė:

– Kas?

Bet tą akimirką kai kurie nekantruoliai, gerokai pajoję į priekį, pradangino jį iš akių. Todėl nustebęs tepasakiau, kad man turbūt pasivaideno. Kai pajudėjo Huniadis su savo kariauna į vieną turkų sparną, despotas Drakula su savo valakais puolė kitą. Taigi kurį laiką mūšis siautė abiejuose sparnuose ir mes girdėjome riksmus ir ginklų žvangesį. Baltas kaip drobė, iš nekantrumo trūkčiojančiu veidu karalius Vladislovas, kramtydamas juodą barzdą, ėmė niurzgėti, kad Huniadis atims iš jo pergalės garbę. Nirčiai žvengdami žirgai kragino galvas ir timpčiojo kamanas lyg kurstydami ir mus nert į mūšį, keli raiteliai nulipo nuo arklių nusišlapinti, nes nebeįstengė tramdyti jaudulio.

Ant kalvos, anapus turkų iškasto griovio, pamatėme raitą sultoną Muradą, supamą prašmatniai apsitaisiusių savo vadų. Tarpais prašvilpdavo kokia strėlė, bet nuskrisdavo nepasiekusi

mūsų arba bejėgiškai atšokdavo nuo kokio riterio šarvų. Abu turkų raitijos sparnai jau buvo atstumti toli, kardai tvyksčiojo ore, ietys barškėjo į šarvus ir atrodė, kad vis daugiau turkų sprunka atgal.

Tada išvydau jaudulingiausią ir pasiučiausią kautynių vaizdą. Staiga turkų rikiuotės abiejuose sparnuose suiro ir ne raitelių veidus, o užpakalius pamačiau pasiutišku greičiu lekiant tolyn. Daugis pratrūko sutartinai šaukti pergalę. Kardinolas Čezarinis sužavėtas iškėlė rankas į dangų, ir karalius Vladislovas jau nebesitvardė, o įsakė trimitininkams skelbti puolimą. Daugybės valandų nekantrus laukimas akimirksniu išvirto į griausmingą nuožmų puolimą ir mano žirgas metėsi pirmyn. Variau jį pentinais ir šaukiau, pats nesusivokdamas, kad šaukiu. Tada pasipylė strėlių kruša. Šen ten klupo arkliai ir krūvon virto raiteliai. Pasiekėme turkų griovį. Į jį be tvarkos virto arkliai ir kariai, ir triuškinantis mūsų puolimo spaudimas, turėjęs sugniuždyti janyčarų gretas, pakriko. Į akis ugnim ir dūmais spjaudė patrankos. Mačiau veidus, rankas, skylančias galvas ir pats mostagavau kalaviju kaip pamišęs. Pastebėjau sultoną Muradą greitai griebus už kamanų, apsukant žirgą ir mėginant sprukti, janyčarų gretoms krinkant, šlyjant atgal, ir geležim apsitaisiusius raitelius skinantis kelią prie sultono. Bet kažkuris turkų vadas sugriebė sultono žirgą už kamanų ir sulaikė. Nežinau, ar patrankos griausmas man užtrenkė ausis, ar kas kita nutiko. Bet akimirką aplinkui tvyrojo tyla ir šalimais jojo tas keistas tvaskantis raitelis juodu kaip degutas žirgu. Vos už kelių žingsnių prieš mus parklupo karaliaus Vladislovo arklys ir per jo galvą karalius nulėkė tiesiai ant janyčarų kardų. Mačiau ilgaūsį vyrą sunkiu keliu spaudžiant jam krūtinę, nutraukiant šalmą su antveidžiu ir kardu nukertant jam galvą. Tą valandėlę ir kardinolas Čezarinis buvo sužeistas į kaklą ir papilvę. Jam iš burnos išsiveržė šiurpus riksmas. Janyčarų gretos subliuvo beprotišku džiaugsmu ir šalia ieties, kuria buvo perverta jo užantspauduota ir šventai prisiekta taikos sutartis, ant smaigo iškilo kruvina karaliaus Vladislovo galva, kad visi pamatytų. Vis dažniau krito žirgai su raiteliais ir, dar nesuvokdamas, kas iš tiesų nutiko, drauge su saujele gyvųjų rungčiomis puoliau atgal, sykiu už kamanų tempda-

mas kardinolo Čezarinio žirgą, kad sužeistas neliktų turkams. Numetęs ginklą, kardinolas Čezarinis mėšlungio tampomom rankom laikėsi įsitvėręs arklio karčių. Jo veidas buvo išterliotas krauju ir ašarom.

Mūsų kariauna buvo išblaškyta ir vengrai puolė už vežimų įtvirtinimo, ketindami gintis iš ten, bet pasibaidę mūsų žirgai kaip pasiutę nešė mus atgal, kol kardinolo žirgas įklimpęs ėmė grimzti pelkėje, o mano arklys numetė mane ir spruko tolyn. Grimztančio žirgo iš pelkės neištempiau, bet, sutelkęs visas įstangas, ištraukiau kardinolą Čezarinį. Nusiėmiau nuo galvos šalmą, ketindamas sutvarstyti kardinolui žaizdas, bet jis, išsekintas kraujoplūdžio ir mirtinai nublyškęs, sušvokštė:

– Tai mano mirties diena. Manim nesirūpink, o verčiau gelbėkis, jei gali.

Pro šalį galvotrūkčiais lėkė keli Valakijos raiteliai, paskui juos dūmė du vengrai. Šaukiau juos į pagalbą, žadėdamas sumokėti. Pažinę kardinolą iš apsiausto, jie sustojo, parbloškė mane ant žemės ir užbadė kalavijais kardinolą, sakydami, jog jis dėl visko kaltas, nes sukurstęs jų karalių sulaužyti priesaiką ir šitaip juos visus įstūmęs mirčiai į nasrus. Iš pykčio protą praradęs aš šaukiau ir keikiau juos, bet jie puolė į mišką slėptis, o gal ieškoti pabėgusio žirgo ir lėkti toliau.

Pamatęs, kad kardinolas išleido dvasią, įstūmiau jo kūną į pelkės akivarą, kad turkai suradę neišniekintų. Pakėlęs galvą, vėl išvydau tą niauraus grožio tamsiaplaukį stovint šalia ir keistai šypsant.

– Susitikome Varnoje, – tarė jis.

– Tikrai susitikome Varnoje, – atsakiau. – Bet kas tu toks?

– Kai kitąkart susitiksime, nebeklausi, – tarė jis. – Bet nesirūpink, iki tol praeis ne vieni metai. Tada jau neuždavinėsi tuščių klausimų.

Žinojau niekad neužmiršiąs jo tamsaus išdidaus veido ir keistos šypsenos. Bet mane apėmė nenuveikiamas smalsumas. Pralaimėjimo kartėlio graužiamas paklausiau:

– Vis dėlto dar pasakyk, kur susitiksime.

Jis atsakė:

– Laikams baigiantis, prie Švento Romano vartų.

Tai pasakęs, jis vėl dingo iš akių kaip sapnas ir jo žodžiai man nieko neatskleidė. Tik žinojau, kad mano mirties valanda dar neatėjo. Todėl peržegnojau kardinolą Čezarinį, kuris mirė nusivylęs, numečiau kalaviją, nusivilkau šarvus ir leidausi turkų pusėn.

Janyčarai be vargo užkapojo už vežimų įtvirtinimų pasislėpusius vengrus. Drakula su raiteliais pabėgo, ir Huniadis, supratęs, kad gyvas kitaip neištrūks, susišaukė likusius gyvus raitelius ir jie visi spruko nepasiėmę net vėliavos. Bet jis prisiekė atkeršyti Drakulai ir kitais metais surengė karo žygį į Valakiją tik Drakulos ir jo sūnaus žudyti, nes tas, pažinodamas šalį ir turkų karybą, pabėgo, nors sultonas Muradas pasiuntė paskui jį geriausius sipahius, pažadėjęs už jo galvą didelį atlygį.

Varnos lauke žlugo krikščionių viltis ir negyvėliais buvo nuklotas platus laukas nuo miesto iki pelkių. Kitądien, juodų kranklių pulkams telkiantis virš lauko, sultonas Muradas, sėdėdamas ant plačios pagalvės prie gražios palapinės, įsakė parodyti belaisvius. Mūsų buvo nedaug, – gal trys šimtai nusiminusių, sumuštų vyrų. Pirmiausia sultonas liepė atskirti iš mūsų būrio vienuolius, kunigus bei riterius. Jie buvo suklupdyti prieš jį ir nukirsdinti, nors daugis riterių už gyvybę siūlė dideles išpirkas.

Sultonas buvo nedidelio ūgio, apkūnokas. Bet turbano kuodas ir drabužių gražumas nenustelbė išpurtusio ir graudaus jo veido. Atrodė, kad pergalė jį nelabai džiugina.

Nubaudęs priesaiką sulaužiusius užpuolikus – taip per vertėją pasakė mums, – jis paklausė, kurie iš mūsų savo valia ir be prievartos galėtų išpažinti vienintelį Dievą ir jo pranašą Mahometą.

– Dievas davė mums pergalę, – tarė jis. – Savo akim matėt, kad jūsų dievybės paliko jus bėdoj. Todėl nei vienas nepatirs gėdos, jei atsisakys tarnauti stabams ir pasirinks vienintelį Dievą.

Susižvalgėme tarpusavyje. Kai kurie ėmė dvejoti, nudelbė akis ir žengė į šalį. Tai padrąsino silpnuosius ir koks šimtas vyrų pareiškė tikį, jog musulmonų Dievas stipresnis už krikščionių. Sultonas atidavė juos dervišams, kad šie pamokytų juos islamo. Jiems nuėjus, sultonas paklausė, kurie iš mūsų siūlė išpirkas ir norėtų išsivaduoti iš vergijos. Keli prekijai, keliavę su kariuome-

ne, iškart karštai patikino, kad prekybos namai juos išpirks, ir kai kurie jaunučiai riterių ginklanešiai manė, jog artimieji juos išvaduos. Sultonas atidavė juos iždininko globon, kad tie su juo susitartų dėl išpirkos sumos. Bet vienas italas palūkininkas, supratęs, kad liks gyvas, išdavė vertėjui, jog aš buvau kardinolo Čezarinio sekretorius. Per visą karo žygį tas vyras manimi domėjosi ir dabar pasitvirtino mano įtarimai, kad Florencijos Bardžiai buvo davę jam užduotį pasirūpinti, kad aš gyvas iš kryžiaus žygio negrįžčiau.

Turėjau atsiklaupti prieš sultoną ant krauju įmirkusios žemės. Jis man pasakė:

– Apžiūrėjau negyvėlių kūnus, kuriuos verčiame į krūsnis, kad jų kaulai ateities kartoms liudytų krikščionis laužant priesaikas ir esant apgavikus. Vien jaunus veidus mačiau. Jeigu tarp jūsų būtų bent vienas žilabarzdis, niekada nebūtumėt ėmęsi tokios beprotiškos užmačios.

Aš atsakiau:

– Visi vienąkart atiduosime žmogaus skolą.

Jis maloniai pažvelgė į mane liūdnom pavargusiom akim pro papurtusius vokus ir paliepė vertėjui pasakyti:

– Teisingai. Vienąkart ateis diena, kai bet kas galės sulygint su žeme ir mano dieviškąsias dulkes.

Jis neliepė manęs užmušti, bet mane sykiu su pora vokiečių jaunuolių paėmė į vergiją. Kitus belaisvius įsakė atiduot vergų pirkliams, kurie keliaudavo su kariuomene.

Su manim niekas nesielgė blogai, be to, galėjau susitikti su tuo italų pirkliu, kuris mane išdavė. Jis labai bijojo, bet aš jo neteisiau, tik pasakiau:

– Nedaug kas iš čia grįš, o lauke guli penkiolika tūkstančių. Nesirūpink ir pranešk mane žuvus. Čia niekas nežino, kas aš toks iš tiesų, ir į Florenciją neketinu rašyti ir maldaut išpirkti iš vergijos. Savo valia pasirinkau kelią, kuriuo einu. Kas aš toks, kad maištaučiau prieš Dievo valią.

Jis man atsakė:

– Matyt, tu kvailys, kaip man rašė. Jei iš tiesų neketini grįžti, ramia sąžine paliudysiu pats matęs tave negyvą tysant Varnos lauke ir tave teisėtai paskelbs mirusiu. Tapęs sultono vergu, nebūsi vertesnis už lavoną.

Aš atsakiau:
– Mudu suprantame vienas kitą.
Jis su palengvėjimu nusijuokė ir tarė:
– Dažnas bėga nuo piktos žmonos, bet pirmą kartą girdžiu vyrą verčiau renkantis turkų vergiją nei žmonos brizgilus. Linkiu tau laimės, tad patvirtinkim šį reikalą sumušdami delnais. Užduotis, kurią buvau gavęs, man nebuvo maloni, bet už sėkmę aš skolingas florentiečiams; ir kaip tavo mirties liudininką, jie tikrai išpirks mane iš nelaisvės.
Vis dėlto jis manęs nesuprato, bet ar vertėjo jam ką nors aiškinti – juk pats menkai save supratau. Galiu papasakot, ką padariau, bet kodėl padariau, paaiškint nesugebu.
Sultonas Muradas liepė įkišti karaliaus Vladislovo galvą į medaus pripiltą odmaišį ir nusiuntė jį kaip pergalės ženklą į Brusą – turkų šventąjį miestą, kuriame laidojami sultonai ir jų giminaičiai. Jis įsakė nusiųsti į Egiptą dvidešimt penkerius gražiai papuoštus geležinius riterių šarvus, taip pat išmaldos į Meką. Bet, grįžęs į savo rūmus Adrianopolyje, paleido kariuomenę žiemoti ir, janyčarų apmaudui, pareiškė, jog sustiprino taiką ir vėl atiduoda valdžią sūnui Mechmedui.
Erdvios janyčarų kareivinės Adrianopolyje stovėjo priešais sultono rūmus ir greta Murado pastatytos mečetės, kuri turėjo savo universitetą ir vargšų valgyklą. Kaip dauguma europiečių, supratau, kad samdyti kariai janyčarai sudaro turkų kariuomenės pamatą. Tiesa, žinojau, kad kasmet iš sultono užkariautų krikščionių tautų į janyčarus paimamas nustatytas skaičius berniukų. Jie mokomi islamo, naudotis ginklais ir nuo tam tikro amžiaus jiems mokama kario alga. Bet kodėl mūšiuose jų niekas negali įveikti, man paaiškėjo tik tada, kai supratau, jog jie – ginkluoti islamo vienuoliai. Kaip ir krikščionių vienuoliai, jie privalėjo griežtai paklusti įsakymams, griežtai laikytis neturto ir doros priesako. Jie privalėjo vykdyti tikėjimo prievoles, atlikti chadžą ir penkis kartus per dieną melstis ir, nors krikščioniškos kilmės, jie buvo uolesni musulmonai už pačius turkus ir tokie aklatikiai, kaip dervišai, kuriuos galima vadinti ir elgetaujančiais musulmonų vienuoliais.
Janyčarams sultonas mokėjo nedidelę algą, jie privalėjo vengti prabangos ir susitaikyti su paprastu gyvenimu. Susižaloję, susir-

gę ir sulaukę senatvės jie iki galo gyvenimo kas mėnesį gaudavo išmokas, bet vesti jiems buvo draudžiama, ir, šitai parodydami, jie nesiželdino barzdų, kaip ir krikščionių kunigai ir vienuoliai. Vis dėlto ūsus jiems buvo leidžiama auginti, bet galvas irgi skutosi, viršugalvyje palikdavo kuokštelį, už kurio Mahometas, kaip jie manė, tempdavo tiesiai į rojų, jei žūdavo mūšyje už islamą. Jiems buvo draudžiama mokytis kokio nors amato ar rankų darbo, kuris būtų atitraukęs juos nuo ginklų. Užtat jie kiauras dienas sultono sode mokydavosi imtynių, šaudyti iš lanko ir pirmiausia – valdyti kardą. Jų kardų ašmenys buvo geresni ir tvirtesni nei vakariečių kalavijų.

Taigi janyčarai atvirai reiškė nepasitenkinimą, graudžiai šūkavo ir barstėsi žemėm pakaušius, išgirdę, jog sultonas Muradas, dvidešimt metų juos vedęs į didžias pergales ir dar sykį sutriuškinęs Vakarų šalių kariuomenę Varnos lauke, vėl rengiasi atsisakyti valdžios. Jie šaukė, kad keturiolikos metų vaikas nesugebės jiems vadovauti. Bet sultonas Muradas, apkabinęs sūnų per pečius, žengė į jų būrį, pasikalbėjo su jais kaip tėvas su vaikais ir parodė nusenusį didįjį vizirį, žilabarzdį Chalilį, kuris tarnavo jau trečios kartos sultonams.

– Duosiu jums jauną sakalą, – tarė jis. – Ar sakalas išmoks kibt į laimikį, negavęs laisvės išmėgint sparnų?

Ir pridūrė jau ganėtinai nuveikęs ir pavargęs nuo karų.

– Leiskit man pailsėti kaip išminčiui, mieli vaikai, – tarė, – auginti rožes, drauge su mokslo vyrais ir poetais klausytis lakštingalos giesmės Jonijos giraitėje.

Jis linksmai pamarkstė akim išburkusiais vokais, ir janyčarai, pratrūkę juoku, ėmė šaukti vienas per kitą:

– Vyno tu pasiilgai, senas girtuokli, nemeluok mums!

Šitaip bičiuliškai jie kalbėjosi su savo sultonu, bet sykiu atlyžo ir sutiko ištikimai tarnauti jaunajam sultonui Mechmedui. Žiūrėjau iš šalies į tą vaikiną, kuris, brandos nesulaukęs, gavo šitokią didelę valdžią, ir aiškiai mačiau, kad janyčarų elgesys jam nepatinka, kad jis sunkiai tramdo vaikišką pavydą savo tėvui ir didžiajam viziriui. Jis buvo panašus į jauną sakaliuką, kai tėvo glėbiamas, liesas ir gležnas, per dideliu turbanu, stovėjo janyčarų būry. Jo veidas buvo pilkšvai nugeltęs, didelės gelsvos akys žaibavo pykčiu, o kumpa nosis iš apmaudo nubalo.

Keistas vaikinas buvo tas jaunasis Mechmedas, nes, smalsumo pagautas, priėjo prie manęs ir mane užkalbino – iš pradžių lotynų kalba, norėdamas pasirodyti, kad moka. Bet čia pat prabilo graikų kalba, kurią mokėjo geriau, ir uždavė visokių klausimų apie karo žygį ir apie tai, kaip gyvena krikščionys. Paskui, mano didžiam nustebimui, su šaipia šypsena lotyniškai sukalbėjo „Tėve mūsų", parodydamas, jog išmano mūsų tikėjimą. Matyt, troško pasigirti savo išsilavinimu, nes pasisakė, jog moka arabiškai ir persiškai, ir slovėnų kalbą, kuri sykiu su turkų kalba buvo antroji Osmanų raštų kalba. Be abejonės, jis buvo gabus vaikinas ir labai smalsus, bet jo didelės gelsvos akys degė kažin kokia klasta ir jo kumpa godūniška nosis man nepatiko. Jis labai didžiavosi savo rangu ir buvo ištroškęs garbės. Kai žvelgiau į tėvą ir sūnų kartu, mane nejučia smelkė keistas nujautimas, kad iš tikrųjų sultonas Muradas šito sūnaus nemyli, o tebesielvartauja savo praėjusiais metais žuvusio sūnaus Aladino. Sklido kalbos, jog Aladinas buvo didžiausių dorybių įsikūnijimas. Jis gimė iš teisėtos santuokos, o Mechmedas tebuvo vergės sūnus. Bet prie Mechmedo apie Aladiną šnekėt nederėjo, nes Mechmedas ilgai laikydavo piktumą, o Aladinas buvo švelnaus būdo. Mechmedas beprotiškai įniršdavo supykęs, o Aladinas gebėjo tvardytis. Mechmedas buvo pavydus, o Aladinas kilnus. Mechmedas buvo išdidėlis ir beprotiškai troško garbės, o Aladinas būsimą valdžią laikė savaime suprantamu dalyku ir ruošėsi tos valdžios prievolėms, rodydamas prielankumą tiek kilmingiesiems, tiek prastakilmiams. Pasak žmonių šnekų, palyginti su Mechmedu, Aladinas buvo lyg šventasis ir visais atžvilgiais tikras tėvo sūnus, o Mechmedą vargiai būtum palaikęs Murado sūnum.

Sultono rūmuose tarnavo turkiškai kalbančių graikų mokslo vyrų, žydų gydytojų ir žvaigždžių žinovų, kurie buvo atsivertę į islamą arba, kaip ir aš, sultono vergai. Stebėjausi sultono Murado rodomu netikėtu prielankumu, bet po kiek laiko sužinojau, kad jį sužavėjo mano išvaizda, o mano žodžiai kautynių lauke jį įkvėpė sukurti eiliuotą posmą. Mano didelei nuostabai, jis save laikė lygiai svarbiu poetu, kaip ir valdovu bei užkariautoju. Tuolaik, kai nekariaudavo, jis paprastai du kartus per savaitę susikviesdavo mėgstamus poetus ir mokslo vyrus pasišnekėti apie visokius dalykus, o, pasigėręs nuo vyno, dažnai apipildavo

juos beprotiškom dovanom ir kitądien nereikalaudavo grąžinti. Smagus posmas, kurį įkvėpė mano žodžiai, pelnė man jo prielankumą. Todėl jis įsakė mokyti mane turkų kalbos ir neliepė atsiversti į islamą. Jo žmona Mara, Serbijos despoto duktė, buvo krikščionė, todėl savo rūmuose jis globojo krikščionis vergus ir apskritai savo valstybėje tiek krikščionims, tiek žydams leido laisvai ir ramiai išpažinti savo tikėjimą.

Palankumas žadina palankumą, o užuojauta – užuojautą. Turbūt turėjau karščiausiai neapkęsti sultono Murado už visus Varnos lauke pūvančius saviškius, bet nuo pirmos akimirkos jo santūrumas ir liūdesys didžiausios pergalės valandomis man kėlė pagarbą. Jis buvo užkariautojas ir kėlė grėsmę visiems krikščionims. Jis išplėtė bei sustiprino turkų valstybę ir atskyrė Konstantinopolį nuo Vakarų šalių, bet to žmogaus veidas ir akys man liudijo, jog tai veikiau filosofas nei karys ir valdovas. Jis buvo nepaprastas žmogus, pakantesnis už Vakarų šalių valdovus. Todėl apsidžiaugiau sužinojęs, kad vyksiu su juo į Magneziją, ir ne tik dėl to, kad kaip vergas nepatirsiu griežtumo ir gyvensiu be rūpesčių. Ne, mane pagavo nenuveikiamas noras įminti mįslę, kodėl jis atsisakė valdžios, nors dar neturėjo nei penkiasdešimties. Aš pats neįsivaizduojamo turto atsisakiau dėl laisvės. Jis mane traukė labiausiai iš visų, nes troškau sužinoti, kodėl jis taip pasielgė ir ko iš gyvenimo nori.

Pakeliui į Magneziją buvome sustoję Brusoje, ten sultonas maudėsi karštosiose versmėse. Regėjau gražias mečetes, maudykles, kalną sniego viršūne ir vis stipriau ir aiškiau jaučiau atsidūręs kitame pasaulyje. Tiesa, kaip krikščionis, patyriau užgaulių ir pažeminimų, bet kas akimirką jaučiausi vis laisvesnis. Atsisakęs visko ir išėjęs pasirinktu keliu, paėmiau į delną žerplėjančią anglį. Buvau vienas iš nedaugelio išsigelbėjusių Varnos lauke. Todėl vis tvirčiau tikėjau, kad mano gyvenimas turi kažkokį tikslą, kurį turiu įgyvendinti dėl man suteiktų galimybių. Buvau vergas, bet tam neteikiau reikšmės, nes paklusdamas ir patirdamas pažeminimus širdyje jaučiausi laisvesnis ir tyresnis nei anksčiau. Žengiau savo keliu ir jau nesirinkau, o buvau vedamas į neišvengiamą tikslą.

Brusoje sultonas atsisakė gausios palydos ir dienomis pamažu keliavome pavasario ir Magnezijos link. Sultonas Muradas netu-

rėjo ypatingų įgeidžių, melsdavosi sykiu su visais, jei pietaudavo gamtoje, jam patiesdavo tik sunešiotą odą, ir jis valgė iš molinių indų, nes Koranas draudžia auksą ir sidabrą. Kelyje tolydžio darėsi vis smagesnis, linksmesnis, jodamas žingine kiauras dienas šnekučiuodavosi su savo palydovais – filosofu Išaku ir poetu Chamsanu. Sykį vakarieniaudamas pasikvietė mane, įdėmiai pasižiūrėjo, tarsi norėdamas prisiminti susitikimą Varnos lauke. Vangiai, lyg apie kažką kita mąstydamas, jis paklausė:

– Ko tu nepaklūsti Dievo valiai ir netampi musulmonu?

Aš atsakiau:

– Dievas rodo man kelią, kuriuo turiu eiti.

Jis pasakė:

– Laimingas žmogus! Aš teturiu žinojimą, jog visata tėra dulkelė.

Aš išdrįsau pasakyti:

– Mano pone, tu nuostabiausias žmogus iš visų, kuriuos sutikau, nes, būdamas pačiame žydėjime, atsisakei beribės valdžios.

Jis nusišypsojo ir tarė:

– Peržengus keturiolika, jau nebegrįš laiminga vaikystė, o sulaukęs keturiasdešimties vyras nebetenka ir meilės paguodos, sako aklasis poetas. Kam man kankynės ir rūpesčiai, jei dar galiu su draugais pasidžiaugti vynu šiame tuštybės pasaulyje.

Daugiau nieko nedrįsau klausti, nors nujaučiau, kad jis šypsosi slėpdamas neapsakomą liūdesį dėl visos kūrinijos laikinumo. Jis pavarė mane prie tarnų ir vergų, ir aš diena iš dienos vis geriau šnekėjau turkiškai ir išmokau turkų papročių, kad pernelyg nesiskirčiau nuo visų. Jo sodintuose soduose žydėjo rožės, kai skaisčiai švytint pavasario dangui atkakome į jo grakščius baltus rūmus Magnezijoje. Užlipęs laiptais, jis sustojo ir šypsodamas pasakė eilėraštį, kurį sukūrė kelionėje:

Nešk, taurininke, čion vakarykštį vyną,
Nešk čion liutnią, ir tesiruošia mano širdis.
Gyvenime, kuris truks akimirką, džiaugsmas ir
Ramuma palaiminga,
Nes ateis diena ir svetima ranka sulygins
Mano dieviškąsias dulkes su žeme.

Pasakęs eilėraštį, jis susirado mane žvilgsniu ir maloningai mostelėjo. Išsimaudęs ir pavalgęs, jis sėdo gerti vyno su savo numylėtiniais, vergės linksmino jį dainomis ir šokiais, ir, kai įkaušo, jis apdovanojo draugus garbės apsiaustais ir pinigais. Paskui paliepė atvesti šunis, glėbesčiavo juos, leido laižyti veidą, ausis, o šunų prižiūrėtojui padovanojo tūkstantį sidabrinių. Ir baltą mylimą kumelę liepė atvesti į puotų salę, šėrė ją vyne mirkytomis avižomis ir kitokias išdaigas krėtė, todėl tarnai ir vergai vienas per kitą lindo jam į akis. Bet kai visai nusitašė, nusiminė, įsibedė stingiom akim prieš save, rankos mostu pavarė muzikantus, šokėjas ir pokštininkus ir paliepė paskaityti jam aklojo poeto eilių. Skaitant eiles, jis kažkokiu įkaušio įgeidžiu vėl prisiminė mane, tykiai kartodamas tą savo eilėraštį, pasikvietė mane, įsibedė girtom akim ir pasakė:

– Patikėk manim, nėra jokio Dievo. Hanefitai ir krikščionys, žydai ir magai tuščiai jo ieškojo. Žemėje tėra dvejopi žmonės. Protingi, kurie neturi tikėjimo, ir tikintieji, kurie neturi proto.

Jo sugėrovai linkčiodami iškart pasakė, kad jis tik pakartojo poeto žodžius, bet pats mano kitaip. Tačiau jis tarė:

– Tai viskas, ką galiu pasakyti apie tikėjimą, ir aklasis poetas taip sako.

Aš paprieštaravau:

– Dievas yra, nors aš per menkas Jį liudyti. Todėl kūnas – tik kapas, o šitas ribomis apibrėžiamas pasaulis – mūsų kūnų kapas.

Sultonas supyko:

– Nejau niekini aklo poeto žodžius?

Aš atsakiau:

– Negaliu niekinti to, kurio nepažįstu, o tavo aklojo poeto aš nepažįstu.

Jis kaušo akyse ir pratrūko šaukti:

– Tegul tave pamoko aklasis poetas ir nesirodyk man, kol neišmoksi be klaidų deklamuoti jo eilių. – Jis apsipylė ašarom ir savo sugėrovams pasakė: – Nepakęsiu, jei kas pašieps akląjį poetą, nes aš pats irgi poetas. – Jis sugrabinėjo vieną pinigų, kuriuos atnešė jo įsakymu, kapšelį, numetė man ir paliepė: – Daryk, ką liepiau, ir nusisamdyk mokytoją. – Atsistojo linkstančiom kojom ir sušuko: – Nėra Dievo nei dangaus, nei pragaro, nei angelų,

nei šėtono! Tėra protingi ir kvailiai, bet ir vieni, ir kiti – visi vieno molio. Džiaugsmas netvarus, malonumas laikinas, net išmintingiausios mintys išnyksta kaip vandens burbulai. Rytoj jau būsiu užmiršęs, kas šiandien esu, ir nėra kito įstatymo – tik kaitos įstatymas ir nykimo įstatymas.

Paėmęs nuo padėklo pinigų kapšelį, metė aklom, kur pakliuvo, ir tas, kuriam nukrito kapšelis, galėjo jį pasiimti. Draugai sugriebė sultoną už pažastų ir švelniai kalbindami nuvedė į lovą, nors jis priešinosi ir šaukė norįs dar paglėbesčiuoti žvaigždes ir išbučiuot savo sodo rožes.

Bet aš turėjau paklusti jo įsakymui, nesirodyti jam akyse ir mokytis arabų kalbos. Ir mokiausi ne iš Korano, – nors klaidatikių knygos, bet liudijančios vienintelį maloningąjį Dievą, – o iš eilių knygos, kurią parašė Abu al Ala al Maarijus, miręs prieš keturis šimtus metų. Jis apako mažumėj, gyveno netoli Alepo skurdžiai ir nevalgė mėsos. Šaltesnės ir apmaudesnės išminties nei to poeto nebuvau pažinęs.

Vasara rusvai nusvilino kalvas, tamsūs kiparisai stiebėsi aukštyn, blizgančių laurų lapus nuklojo pilkos dulkės. Erškėtuogės paraudo, ir šaltą rudens rytą žengiau prie sultono, kai šis vaikštinėjo savo sode, pabučiavau žemę po jo kojų, pakėliau galvą ir pasakiau aklojo poeto eilėraštį:

Jūsų veidai gelsvi, lūpos piktos,
kepenys juodos, o akys melzganos lyg mirtis,
bet aš nepajėgiu ir nenoriu keliauti į naktį,
juk aš neregys, ir keliai visi man tamsūs.

Ar matei rytą juodus varnus sklandant aukštybėse,
atsisukant dešiniuoju sparnu,
ar matei pilkus balandžius prošal purptelint danguosna?

Mane išsiuntė į kelią, bet aš neradau gyvenimo nei tikėjimo.
O mano sugrįžimas tebuvo beprotystė ir sielos kartulys.
Tas, kuris meldžiasi atsigręžęs į rytus, nieko nepraras,
nuoširdžiai melsdamasis savo Viešpačiui, nieko nepraras,
bet aš, aš matau žemišką gyvį, įbūgusį mirties.
Griaustinio dundesys jam sukelia siaubą,

žaibo blyksnis atima nuovoką,
bet, paukšti, pasikliauk manim, nebijoki manęs, gazele,
pikta tau nedarysiu, nes aš niekuo nesiskiriu nuo jūsų.

Primerkęs akis sunkiais, išburkusiais vokais, jis atidžiai klausėsi ir man pasakė:

– Mačiau vyrus, vienijamus troškimo įgyti tikrą pažinimą apie tokius dalykus, kurių tikrumas permainingas, jie paaukojo ilgus metus, savo sekmadienius ir šeštadienius. Visa tebuvo ugnis, kuri plyksteli, kaitriai plėvoja ir kurios aistri liepsna užblėsta.

Jis geraširdiškai pasižiūrėjo į mane ir toliau kalbėjo:

– Nors pažinimas – bergždžias, tu išmokai pamoką. Todėl prašyk, ko nori, išreikšiu tau savo prielankumą.

Aš atsakiau:

– Tu negali man duoti to, ko aš karščiausiai trokštu.

Jis susmalso ir paklausė:

– Tai ko tu karščiausiai trokšti?

Aš atsakiau:

– Duok man viltį.

Jis tarė:

– Tu teisus. Mudu abu lygūs skurdžiai ir bepinigis klajūnas dervišas, nors paikas, turtingesnis už mus.

Jis pasėmė saują smėlio ir paleido jį pavėjui, patrynė delnus ir tarė:

– Tik šitoks mūsų likimas – tavo ir mano ir, tai suvokę, pasidarom geri ir atleidžiame savo priešams. Pavargau nekęsti, pavargau mylėti, net vynas manęs nepaguodžia, nors galėčiau gert tiek, kad pro ausis tekėtų. Vynas tik užmaršina širdį.

– Kiti guodžiasi šventuoju pamišimu ir apaštališka kvailybe, – pasakiau. – Viltim, kurią davė Dievas, gimęs žmogumi tarp mūsų.

Jis suirzęs atkirto:

– Lygiai tuščia melstis į rytus ir į vakarus. Netikiu sapnais nei žvaigždėm. Tik laimės aikštingumu ir aklu atsitiktinumu tikiu, kūniška aistra ir širdies lėta mirtimi. Todėl prašyk, ko nori ir kas mano valioje, tik nekankink beprasmiškom kalbom.

– Keistas tavo prašymas, – pasakiau. – Leisk man visur tave lydėti ir palaikyt už rankos mirties valandą.

Krūptelėjęs sultonas įsibedė į mane, nosis, skruostikauliai ir lūpos pamėlo ir jis susiėmė krūtinę. Bet paskui nurimo, nusišypsojo ir garsiai nusijuokė.

– Vis dėlto aš turtingesnis už tave, – pasakė. – Aš galiu juoktis iš visa ko tuštybės, o tu nesugebi juoktis. Nuo šiol sėdėsi su mano draugais ir linksminsi mus kvailais juokais, kuriuos tu moki drožt be šypsnio ir mirtinai rimtu veidu.

Jis vėl įniko be saiko gerti, nepaisydamas gydytojų įspėjimų, ir iš tiesų pasišaukė ir pasodino mane šalia poetų bei filosofų, norėdamas nugirdyti. Bet nepriverte manęs nusišypsot. Vynas mane nugramzdino dar juodesnėn neviltin, todėl aš verkiau, kai kiti juokėsi. Jis paliepė gražioms vergėms visaip guodžioti ir gundyt mane ir pažadėjo atlygį tai, kuri suvilios, bet aš, net nusikaušęs, atsispyriau jų vilionėms ir tiktai pasidygėjau. Todėl jam kilo įtarimas, kad aš pamėgęs nedorybę, kuri tarp turkų įprasta, o ir jam nesvetima, ir pakvietė gražų jaunikaitį, kad tas pabučiuotų ir paglamonėtų mane. Aš jį atstūmiau, ir sultonas Muradas pravirkęs pasakė:

– Keistas tavo šaltumas ir tavo ašaros kaip ledinės. Jaučiu tavo šaltį, net vynas manęs nebešildo.

Šitaip pasklido kalbos, kad dėl šaltos prigimties aš nelinkęs į jokias pagundas ir kad nei pinigais, nei pažadais manęs niekas neprivers daryti to, ko pats nenoriu. Vieni mane laikė kvailiu ir bepročiu, o kiti manė, jog turiu šventumo, sakytum susilaikymas nuo kūno malonumų paverčia šventuoju. Todėl sultono ulemai ir gretimo vienuolyno dervišai noriai su manim šnekėjosi ir svarstė tikėjimo klausimus, patardami skaityti Koraną, ir mėgino atverst mane į pranašo tarnus.

Bet apmaudi aklojo poeto filosofija teršė man kraują lyg lėti nuodai, ir aš negalėjau iš jos išsivaduoti. Kasnakt per šimtmečius mane pasiekdavo jo neviltingas vienatvės šauksmas. Jis buvo kitos tautybės, rasės ir tikėjimo, bet net miręs jis man buvo daug tikresnis dvasios brolis už visus gyvuosius. Jis išdrįso skelbti tai, ko kiti, kamuojami abejonių ir baimindamiesi persekiojimų, nedrįso pasakyti. Jis buvo drąsesnis už šventuosius, nes neturėjo vilties, kurią turėjo šventieji. Pasirinkęs kelią, aš išsivadavau iš ateities baimės, nes žinojau einąs ten, kur veda mane bręstantis likimas. Todėl maniau, kad, daugiau nieko savy neturėdamas,

turiu bent jau gyvent be baimės. Jokia žemiška galybė negali man pakenkti, maniau, nes blogiausia ištiks tik mano kūną, o kūno, kurio kalėjime prirakintas gyvenu, aš nemylėjau.

Ne pasninkauti nusprendęs, o tik aklu poetu sekdamas nustojau valgyti mėsą ir ėmiau elgtis su gyvūnais kaip su broliais. Jei aš tik kūnas, kaip tvirtino aklas poetas, tai negaliu niekinti jokios gyvos būtybės ir kelti save aukščiau už juos. Miglotai ėmiau suprast šventą Pranciškų, kuris sakė pamokslus paukščiams ir nuolankų asilą vadino savo broliu. Netrukus pastebėjau, kad gyvūnai prie manęs greitai pripranta ir seka man iš paskos. Net pasibaidę arkliai nurimdavo, kai drąsiai prieidavau prie jų ir pakalbindavau juos kaip brolius.

Mano kūnas tarsi apsivalė ir mintys nušvito, kai nustojau valgyti mėsą. Pamaniau, kad mėsa ir medžiagiškai pančioja žmogų. Vienuolyno dervišai mielai pamokė mane mitybos, kuri palaiko kūno stiprybę.

Toje poilsiavietėje sultonas Muradas troško apmaldyti širdį džiaugsmu ir bičiulių draugija, tikėdamasis per juslių ir kūno malonumus atrasti vienintelį gyvenimo tikslą, nes nieko kita nematė, tik kūną. Todėl savo kūnui nieko nedraudė ir greitai nutuko, išgležo, ilgai miegodavo, apleido maldas, ir jo dvasios budrumas apsilpo. Net vynas jį veikiau liūdino nei džiugino, nes nemokėjo gerti saikingai, o degino kūną vynu ir paskui nesveikuodavo, jį užnikdavo neviltis ir dar slogesnis liūdesys. Nei styginių muzika, nei dailiausių vergių išmoningos glamonės tuomet jo nepaguosdavo. Pasitaisęs jis kokią dieną prastumdavo ramiai ir paprastai, kol vėl pagaudavo vyno aistra ir nebesivaldydavo. Todėl jis buvo nuolankesnis kūno vergas už mane, nes aš įveikiau vergiją susilaikydamas. Magnezijoje jis greitai paseno, – greičiau, nei alsindamas kūną karo žygių vargais, o dvasią – valdymo rūpesčiais.

Dvejus metus aprėpė poilsio ir malonumų tarpsnis, ir sultonas nenorėjo net girdėti apie tai, kas dedasi pasaulyje, nors popiežiaus laivynas tuščiai tebeplaukiojo po Juodąją jūrą ir Huniadis surengė dar vieną niokojamąjį antpuolį Bulgarijos pasienyje. Tuo tarpu jaunasis sultonas Mechmedas Adrianopolyje surinko būrį nekantrių garbėtroškų ir, vykdydamas jų paikus nurodymus, mėgino nušalinti didįjį vizirį Chalilį. Janyčarai negerbė sultono,

kuriam dar barzda nežėlė. Jis skyrė savo vyrus janyčarų vyresniaisiais, pažeisdamas vyresnumo įstatymą, kuriuo grindžiamas paaukštinimas, kol janyčarai įsiuto ir pradėjo atvirai maištauti, išgrobstė ir sudegino turgų, išžygiavo iš miesto ir įkūrė stovyklą netoliese ant kalno. Chalilis juos sugrąžino ir nuramino, pakėlęs jų algą sidabriniu per dieną, bet manydamas, jog Mechmedo padėtis nepakenčiama, kuo skubiausiai pasiuntė patikimiausią savo vyrą į Magneziją prašyti Murado vėl paimt valdžią į savo rankas, kad valstybė nesuskiltų.

Pasiuntinys užėjo Muradą maudyklėse pagiringą ir nusiminusį. Matyt, ir pats Muradas jau suprato, kad jo pabėgimas iš darbų ir priedermių pasaulio neatitinka tikslo, o tik bergždžiai jį sekina, nes džiaugsme ir poilsyje tikros laimės neatrado.

– Nuo likimo nepabėgsi, – liūdnai pasakė jis. – Laikas man atmatuotas, mano širdis pasiruošusi. Ko man nepaieškoti užmaršties darbuose tuo trumpu tarpsniu, kuris dar liko?

Skaisčioje rudens šviesoje jis atsisveikino su savo rožių sodu, fontanu, su savo kiparisais ir lengvais baltais stogais, po kuriais nerado laimės.

– Tegul Mechmedas eina į mano vietą, – pasakė, – sekite paskui mane arba pasilikite tarnaut naujam valdovui – man vis tiek. Jeigu liksite, pamokykite jį mandagumo, savitvardos, teisingumo, laikytis žodžio ir garbingai elgtis, atskleiskit pergalės tuštybę šiame netvariame pasaulyje. Jo jaunystė – lyg verdantis puodas, kurį reikia uždengti slėgiu dangčiu, kad viralas neišsilaistytų.

Man jis pasakė:

– Tu liksi čia. Man nereikia, kad kas nors laikytų mano ranką mirties valandą. Gyvenime buvau vienas, ir žmogaus skolą sumokėsiu vienas.

Jo įsakymas mane užgavo. Šitai pastebėjęs, jis sušvelnėjo ir pasakė:

– Man tu nereikalingas, bet gal tavęs reikės mano nesuvaldomam sūnui. Nesu nusiteikęs prieš krikščionis ir trokštu tik taikos, nors per visus valdymo metus kariavau, įtvirtindamas Osmanų valdžią. Bet manęs niekada nedžiugino žuvusių priešų kūnai mūšio lauke, o tik liūdindavo. Kerštas nieko gera nelemia, todėl aš vis atleisdavau užpuolikams, teisingai juos nubaudęs. Krikščionys, nors suskilę, galingas ir pavojingas priešas, ir nenorėčiau

dar sykį išgyvent tokio išgąsčio, kokį išgyvenau Varnos lauke. Puikybė skatina nuopuolį, o garbėtroška valdovui – pavojingiausia patarėja. Bet pats bergždžiai tą sakyčiau Mechmedui, nes jis manęs negerbia ir neklauso, ką sakau, o kaip visi jauni žmonės manosi esąs išmintingesnis. Todėl atsiųsiu jį čia nusiraminti ir tikiuosi, kad su tavim jis nurims, kaip nurimsta įnirtę gyvuliai.

Bet jo draugai, mokslo vyrai, filosofai ir poetai verčiau vyko su juo, patraukė į Brusą ar savais keliais, nes nei vienas nenorėjo būti valdomas ūmaus ir pikto šešiolikmečio įgeidžių. Vis dėlto kai kurie pasiliko, manydami, kad Mechmedas, šiaip ar taip, kada nors taps sultonu ir tada gaus atlygį tie, kurie pelnė prielankumą jo jaunystės ir pažeminimo dienomis. Bet ir jie sakė:

– Verčiau susitikti sužeistą liūtą ar įsiutusį bulių nei jį pirmosiom dienom.

Taigi visi rūmininkai jo laukė su baime. Ir, gavę žinią, kad jo palyda artinasi, pasirengėme jį priimti su visokeriopa pagarba. Sužinojom, kad jis lėkė kaip beprotis visą kelią ir tik patyriausi raiteliai su eikliausiais žirgais neatsiliko nuo jo. Jis atlėkė vienas, anksčiau, nei tikėjomės, putotu žirgu, kurio išsigandusios akys plyksčiojo žaliom liepsnom, nasrai ir šonai buvo pasruvę krauju. Tarnai išbėgę puolė ant kelių ir rėmė prieš jį kaktom žemę. Jis nušoko nuo žirgo, atlaisvino kamanas, ir nelaimingas gyvulys pasileido lėkt pasiutišku greičiu, trenkėsi galva į sieną ir drebėdamas griuvo ant žemės. Pats Mechmedas, išblyškęs, gelzganom akim, stabtelėjo prie laiptų pažiūrėti, ar kas drįs pakelti galvą ir išjuokti ar pašiept jo gėdą. Tada žengė vidun, ir rūmininkai drebėdami palydėjo jį į kambarius, nuvedė į maudykles, padavė švarius drabužius ir atnešė pavalgyti. Vos palietęs valgį, jis virto į lovą ir dvi dienas užsidaręs savo kambaryje griežė dantim, gniauždamas kumščius taip stipriai, kad nagai smigo į delnus.

Galėjai jį suprasti, nes turbūt nei vieno neapsakomos didybės ir garbėtroškos apsėsto jaunuolio nebuvo ištikęs toks skaudus pažeminimas. Du kartus jis buvo tapęs sultonu, Europos ir Azijos šalių vienvaldžiu viešpačiu ir du kartus turėjo pasitraukt tėvui iš kelio. Pirmą kartą, kai krikščionių kariuomenė grasino Adrianopoliui, jis pats baisiausiai nusigandęs kvietėsi pagalbon tėvą, o dabar, antrą kartą, už paikus poelgius, kaip vaikas buvo pavarytas į kampą kęsti gėdos.

Kelias savaites Magnezijos rūmuose niekas nedrįso šypsotis net paslapčia ir vienumoj.

Bet Mechmedas įstengė perveikti save. Kai iš paskos atvyko žilabarzdžiai mokytojai, kuriuos jam į auklėtojus paskyrė Muradas, nusižeminęs pabučiavo jiems pečius, kai tie išreiškė jam pagarbą. Numylėtiniai, kurie kurstė jo atšakumą ir užsispyrimą, buvo ištremti, o aukščiausiuose islamo universitetuose mokslo laipsnius įgijusių senukų jo jaunatviškas atšakumas nepaveikė. Jų jėga buvo Koranas ir Korano įstatymas, kuriam privalėjo paklusti net valdovas.

Suėmęs save į rankas, jis įniko mokytis, gėrė žinias taip aistriai, lyg gramzdindamas jose nusivylimą ir pažeminimą. Su mokytojais jis kovojo jų pačių ginklais – užduodamas suktus klausimus – ir šaipiai šypsodavo, kai šie suglumdavo. Graiko mokslininko padedamas jis skaitė Aristotelį, pažino kitus graikų filosofus. Bet labiausiai domėjosi istorija bei geografija ir negalėjo atsižiūrėt Ptolemajo pasaulio žemėlapių, sakytum nūsdamas žvilgsniu užvaldyti visas šalis.

Kai pavargdavo skaityti, deginantį karštį išliedavo pasiutiškai jodinėdamas ir medžiodamas. Kiekvieną rytą šaudydavo iš lanko, atkakliai stengdamasis kaskart vis toliau nulakinti strėlę. Bet savęs jis neapgaudinėdavo, nes sykį įširdęs parbloškė ant žemės berniuką, kuris, norėdamas įsiteikti, pamėgino nepastebimai pagriebt nuo žemės strėlę ir nunešt ją toliau. Berniukas kruvinu veidu verkšleno, o jis juokėsi, lyg dėl to žiaurumo patyręs malonumą.

Jis troško mokytis ir lotynų kalbos. Pasikvietė mane ir tarė:

– Tėvas sakė, kad tu man būsi nepaperkamas draugas.

Jo smakras jau buvo apžėlęs švelniais plaukais, o didelės gelsvos akys priminė laukinio žvėries, kai iš padilbų žvelgė į mane.

– Blogas pasiūlymas, – tariau. – Nemanau, kad tau labai rūpi, ką sako tėvas. Pats išsirink sau draugą. Aš vergas ir turiu tau paklusti, taip nuskyrė Dievas ir aš prieš Dievą nemaištausiu.

Tada jis paklausė:

– Ką manaisi žinąs apie Dievą, niekingas krikščioni?

– Ar tu rimtai klausi? – atrėmiau. – Ar į tą klausimą nereikia atsakyti?

– Su manim kalbi ne taip, kaip vergui derėtų, – pasakė jis.
– Tai kaip turėčiau su tavim kalbėti? – paklausiau.
– Turėtum šaukti iš džiaugsmo, remt kaktą į grindis ir dėkot už prielankumą, nes siūlau tau draugystę, – atsakė jis.
– Jei tave tai pradžiugins, su mielu noru taip padarysiu, – pažadėjau. – Bet draugystė – sunki našta, o tavo draugystė pavojingesnė nei krepšys gyvačių.
Mano tiesūs žodžiai jį taip nustebino, kad jis net nesupyko, tik stebeilijo į mane gelsvom akim iš padilbų. Staiga jo įžūlų ir išdidų vaikišką veidą nušvietė šypsena ir tada buvo gražus kaip tamsos angelas. Jis uždėjo delną man ant peties, parodydamas, kad pasitiki, liepė atsistoti ir maloniai, lyg prašydamas, tarė:
– Aš vienas ir niekuo aplinkui negaliu pasitikėti. Šitą pamoką išmokau. Bet aš jaunas ir man reikia draugo. Būk mano draugu. O gal bjauriesi manim?
Jo prašymas nuskambėjo taip įprastai ir guviai, kaip išmoktas, bet jo šypsena man kėlė nepasitikėjimą.
– Ko tu apsimetinėji? – paklausiau. – Savo šypsena ir glosnia ranka pelnytum ne vieno vyro draugystę. Bet kam tau apsimetinėti prieš vergą, kuris ir šiaip tau pavaldus?
Jo akys blykstelėjo, veidas sustingo, nosis pabalo, tačiau jis susitvardė, didžiulėm pastangom vėl nusišypsojo ir atsakė:
– Nejau nesupranti, kad aš save auklėju. Anksčiau niekinau tuos, kurie apsimetinėja, bet dabar suprantu, kad valdovas negali kitiems atskleisti savo minčių. Niekam nevalia manęs kamantinėti, o aš turiu visus tirti ir permatyti kiaurai. Nei vienu žmogum negaliu pasitikėti, tiktai savimi. Tarp dievobaimingųjų turiu būti dievobaimingas, tarp filosofų – filosofas, tarp poetų – poetas, bet kas aš iš tiesų, niekas nesužinos. Turiu užsiauginti daugiasluoksnį luobą. Jeigu kas nors vieną sluoksnį nuplėš, ras kitą, dar tvirtesnį.
Aš paklausiau:
– Kodėl man tai sakai?
Jis nusišypsojo gelsvom akim:
– Todėl, kad tu vergas ir galiu pasodinti tave ant kuolo arba nukirsti tau galvą tada, kai susiprasiu per daug prišnekėjęs. Matai, tylėjimas – sunkus mokslas ir kalbėdamas aš aiškinuosi savo mintis. Verčiau užkopti ant kalno ir akmeniui ar stulpui išsakyti

savo mintis, bet turiu išmėginti ir žmones, pasižiūrėt, ar gebu žaboti jų mintis. Todėl nusprendžiau pasirinkt tave.

Aš atsakiau:

– Darai save nelaimingu žmogum, valdove Mechmedai.

Jis išdidžiai pakėlė galvą:

– Nusigenėjau išankstines nuostatas, kaip sodininkas aštriu peiliu nusigena atžalas. Auklėju save kaip valdovą, apie kurį parašyta: didžiausias bus tas, kuris tai padarys. Dabar netiki, krikščioni, bet kada nors pasaulis prieš mane drebės.

– Atvėsta ir išsisklaido net karščiausi pelenai, – pasakiau.

– Teisingai! – šūktelėjo jis. – Aš degu, ir daug kas dar nudegs į mane nagus.

Jam nusibodo šnekėtis ir jis pasakė norįs mokytis lotynų kalbos. Bet Cicerono ir Kvintiliano klausytis nenorėjo, kaip mokinys jis buvo nekantrus ir gramatika jam nelabai rūpėjo. Pastebėjęs, kad nori susipažinti su Romos istorija bei karo menu, bibliotekoje pradėjau rinkti jam ištraukas iš lotyniškų knygų, skaičiau, aiškinau ir verčiau į turkų kalbą tai, ko nesuprasdavo. Jis kviesdavosi mane porą kartų per savaitę, ir veikiai, nors nenorom, turėjau pripažint jo nuovokos greitumą ir aštrumą, atminties imlumą ir nepaprastus gabumus. Išgirdęs nuorodą, jis išsyk atskirdavo svarbiausius dalykus nuo šalutinių, esminius – nuo neesminių. Todėl dažnai skubindavo mane nekantraudamas, skaitant ragindavo peršokti nereikšmingas vietas. Kalbos grožio ir posakio grakštumo jis nesuvokė, nors lavino gebėjimą eiliuoti, turkiškai kūrė gazeles.

Iš istorijos knygų parinkau jam tokių vietų, kuriose buvo vaizduojamos svarbiausios Hanibalo ir Cezario kovos. Jis taip pat godžiai klausydavosi aprašymų apie miestų apgultis bei mūradaužes karo mašinas. Tyrinėdavo tų mašinų brėžinius ir lygino jas su Aleksandro Didžiojo naudotom apgulties mašinom. Apie Aleksandrą Didįjį pats perskaitė viską, ką buvo parašę arabai ir graikai. Nebuvo malonu jį mokyti, nes kiekviena proga dygiai pašiepdavo žmonių lengvatikystę ir gerus siekius.

– Juo daugiau perskaitau istorijos, – sakė jis, – juo labiau stebiuosi žmonių kvailumu. Nėra tokio šiurkštaus melo, kuriuo žmonės nepatikėtų, tvirtai tikinami, jog tai tiesa. Pergalė karūnuoja niekšingiausią apgaulę, o sėkmė – vienintelis matas,

kuriuo galima vertinti valdovus. Pergalingas valdovas – aukščiau už dievus. Aleksandras pasiskelbė Dzeusu – Amonu ir iki šiol pasakose vadinamas Dviragiu.

Dar jis pasakė:

– Pirma valdžios sąlyga – tvirta kariuomenė, bet valdovas taip pat turi gebėti tvarkyti valstybę ir būti teisingas tiek, kiek tai atitinka jo tikslus. Jis turi statyti patvarius statinius, globoti mokslininkus, istorikus bei poetus, kad jie perduotų jo gerą vardą ainiams, ir turėtų žiūrėti, kad tie prisimintų tik jo pergales ir užmirštų blogus darbus, kuriuos jis turėjo padaryti dėl pergalės.

Nesusilaikęs pertariau:

– Kalbi kaip vaikas.

Jis man atsakė:

– Aleksandras buvo nedaug vyresnis už mane, kai pasiekė pirmąsias pergales, o trisdešimties buvo užėmęs visą pasaulį.

Jo žodžiai ir kvaila garbėtroška mane taip išgąsdino, kad žiūrėjau į jį kaip į pavojingą nerimstantį žvėrį. Bet pasiguodžiau mintim, kad jis dar vaikas ir kad valdovu netaps, nes jau du kartus mėgino ir abu kartus jam nepasisekė. Jis stebeilijo į mane iš padilbų ir nusišypsojo, pro plonas lūpas žybtelėdamas dantim.

– Skaitau tavo mintis, kaip atverstą knygą, – pasakė jis. – Trečias kartas nemeluos, – turėsiu kantrybės sulaukt, kol suaugsiu ir tapsiu stiprus.

Ištyrinėjęs senovines karo mašinas, jis ėmėsi šaunamųjų ginklų ir patrankų, įsakė nupirkti jų iš venecijiečių bei genujiečių ir nusamdė kalvių ir liejikų, kad nukaltų ir išlietų patrankų. Ir parako panūdo išmokti pasigaminti pats, kai sykį iššovusi patranka perskilo, apdegino veidą bei plaukus. Šaunamaisiais ginklais turkai bemaž nesidomėjo, nes labiau pasikliovė lankais ir kardais. Jie manė, kad šaunamųjų ginklų bei patrankų blykčiojimas, griausmas ir dūmų debesys smarkiau išgąsdina, nei žalos padaro. Bet kai sultonas Muradas kariavo Morėjoje, Mechmedas nusamdė ir subūrė grupę pabūklininkų ir kartą per savaitę sykiu su jais mokėsi šaudyti. Bet turkai patrankų bijojo, todėl Mechmedas į tą tarnybą ėmė krikščionis perbėgėlius, diduma jų žuvo per tas pratybas.

O sultonas Muradas sugriovė Korinto sąsmaukos mūrą, kurį buvo pastatęs princas Konstantinas, ir leido savo kariuomenei nuniokoti didelę dalį Morėjos, bet paskui, kaip visada, sudarė taiką su Konstantinu ir jo broliu, paliko jiems Morėją už metinį mokestį. Sužinojęs apie sudarytą taiką, Mechmedas sugriežė dantimis ir pasakė:

– Tėvo politika kvaila ir vienąkart sulauks atkirčio. Kiek sykių Karamanidai kilo į maištą, nors jis apvesdino seserį su Jodrahimu, ir senasis Serbijos lapinas, nežiūrėdamas jo santuokos su įmote Mara, susivienijo su krikščionimis, kai suprato, jog iš to turės šiokios tokios naudos. Tėvas tikisi užsitikrinti taiką apsisupdamas vasalinėm šalim, jos pagal sutartis privalo mokėt mokesčius ir, reikalui esant, suteikti ginkluotą pagalbą. Bet jos, jei nesiseka, šoka maištaut. Valakija, Serbija, Albanija, Morėja, Karamanidų emyratas – visos jos Osmanams kels mirtiną grėsmę, kol Konstantinopolis ir jo mūrai valstybės viduryje saugos krikščionis ir barstys mums nuodus. Bet jis atleidžia – ne tik septynis kartus, bet septyniasdešimt septynis lyg širdy mylėdamas krikščionis.

Jis pasižiūrėjo į mane ir toliau kalbėjo:

– Tėvą tu gerbi labiau nei mane ir tave džiugina jo taikdarystė. Bet, patikėk manim, tas senstantis, išpurtęs ir jausmingas girtuoklis, kurio nevadinu tėvu, – didesnė mįslė, nei manai. Mėginau įminti jo mįslę, nes nesupratau jo. Širdyje jis bedievis, kaip visi protingi žmonės, – bent jau pats save įtikinėja esąs bedievis, bet visus jo darbus ir mintis lemia baimė. Žinau tai, nes savom akim mačiau per miegus dejuojant, užniktą slogučio, ir šaukiantis dervišo Berekludjės Mustafos.

Patogiai įsitaisęs, jis toliau kalbėjo:

– Turbūt nežinai, kad dervišas Berekludjė Mustafa Osmanų valstybei kelia didesnę grėsmę nei krikščionys ar Timūras. Berekludjė Mustafa gyveno atsiskyręs ant Stilarijo kalno Juodajame pusiasalyje, priešais Chijo salą ir išgarsėjo kaip šventasis, nes, esą, naktimis sausom kojom per jūrą nueidavo pasišnekėti pas krikščionių atsiskyrėlius. Jis sakė krikščionis ir musulmonus garbinant vieną Dievą ir skelbė, jog visas turtas bendras, išskyrus žmonas. Jo šalininkai vaikščiodavo basi, vienplaukiai, kūną dengėsi vičviena skiaute. Neturtėliai ir prastakilmiai vaikščiojo

pas jį ant kalno, o po brolžudiško Osmanų karo jo šalininku tapo mokslingas karo teisėjas, todėl jie laimėjo du mūšius, du kartus sumušę prieš juos pasiųstą kariuomenę, ir jų mokymas išplito visoje Anatolijoje. Mano tėvas Muradas buvo dar vaikas, jaunesnis už mane, kai jo tėvas susirgo ir pasiuntė jį su didžiuoju viziriu vesti Europos ir Azijos kariauną tramdyti to pamišusio atsiskyrėlio. Jie veržėsi pro šventus tarpukalnių įtvirtinimus, žudydami visus, kurie priesaikavo to tėvo Mustafos vardu, – vyrus ir moteris, senukus ir net vaikus. Užkopę ant Stilarijo kalno, suėmė Mustafą ir jo šalininkus. Mustafą prikalė prie kryžiaus ir, užvertę ant kupranugario, gabeno iš vieno kaimo į kitą, iš vieno miesto į kitą, kad šalininkai jo atsižadėtų. Bet kvailiai, kurie juo tikėjo, puldavo prieš tą senį, mirštantį ant kryžiaus, ir šaukdavo: „Tėve, teateinie tavo karalystė!“ Juos baudė mirtimi, bet, sako, jie su džiaugsmu puldavę ant janyčarų kardų. Kai Mustafa nusibaigė ant kryžiaus, tarp jo slaptų šalininkų pasklido gandas, kad jis dar gyvas, tik pasitraukė dykumon tęst dvasios pratybų. Todėl jo vardo lig šiol nevalia tarti balsu, nors nuo jo mirties jau praėjo trisdešimt penkeri metai. Tik mano tėvas Muradas balsu jį šaukia per slogius sapnus.

Jo nepaprastas pasakojimas mane taip sujaudino, kad veidas ugnim užsidegė, ir pasakiau:

– Jaunystėje keliavau po Europos kraštus ir buvau sutikęs laisvosios dvasios brolių, kurie, atsižadėję moterystės, viskuo tarpusavyje dalijosi. Jie tikino, jog Dievas yra kiekviename žmoguje. Jų mokymas skatino maištus, todėl jie buvo persekiojami, bet pažindavo vienas kitą iš slaptų ženklų. Gerasis Dieve, kokie čia burtai, kad du priešiški tikėjimai iškelia vienodus reiškinius! Visais laikais ir visų tikėjimų išmintingiausi vyrai traukėsi vienatvėn, nūsdami pasiekt šventumą. Krikščionių vienuoliai, islamo dervišai. Visi, visi mes ieškome vieno Dievo, ir islamo šventieji gydė ligonius ir darė stebuklus, kaip krikščionių šventieji.

Jis prapliupo juoktis ir kvatodamas sušuko:

– Kvaily, juk tai, ką papasakojau, aiškiausiai rodo, kad Dievo nėra ir kad kvailumas neturi ribų, o žmogus viskuo tiki! Nejau tikrai manai, kad tas Mustafa sausom kojom vaikščiojo per jūrą ir prisikėlė iš mirusiųjų?

Nusiminęs atsakiau:

– Nežinau, kuo tikėti. Tik žinau, kad kai kurie prieina arčiau prie Dievo.

Jis tarė:

– Aš smalsus, todėl patyrinėjau krikščionių ir žydų mokymus. Žinau apie gnostikus bei manichėjus, dieviškąjį spinduliavimą. Bet kuo daugiau sužinau, tuo man aiškiau, kad visi kaip kvailiai kartoja tą patį. Mano siekiai ir ketinimai kitokie. Valios jėga aš minkysiu pasaulį kaip tešlą. Islamą panaudosiu kaip ginklą prieš krikščionis. Todėl išpažįstu islamą, bet apie Dievą man nekalbėk, nes sprogsiu iš juoko!

Jo pasakojimas man sukėlė keistų minčių ir per jį geriau supratau sultoną Muradą, pamačiau jį kaip nelaimingą žmogų, kuris bėgo nuo Dievo į malonumus ir beprotišką svaiginimąsi, kaip vaikas, kad užmirštų prie kryžiaus prikaltą šventą vyrą. Jis stokojo gebėjimo tikėti, bet nei epikūrininkų mokymas, nei griežtas aklojo poeto prieštarumas jam neteikė paguodos. Todėl stengėsi būti žmogiškai švelnus ir teisingas valdovas, bet naktimis pabusdavo nuo savo šauksmo, vėl išvydęs mirštančio dervišo veidą ir išgirdęs jo šalininkų šauksmus: „Tėve, teateinie tavo karalystė."

Kaip tik dėl to sultoną Muradą laikiau žmogumi, panašiu į save, ir jį labai užjaučiau, užtat jaunasis Mechmedas man kėlė nepaaiškinamą baimę ir siaubą tarytum visai kitos padermės žmogus ir mudu neturėjom nieko bendra, net mūsų mintys skirtingai plėtojosi. Aš dažnai perprasdavau, mačiau jo būdo ydas, garbėtrošką, tuštybę ir šaltakraujišką žiaurumą kenčiantiems gyvūnams ir žmonėms. Ir jo išskirtinius gabumus, protą bei greitą nuovoką įvertinau, bet, kai žvelgdavau į jo dideles gelsvas akis ir dūmų spalvos veidą, mane graužė baugus jausmas, kad jis turi savyje daugiau nei tas įgimtas savybes – kažką nenuspėjama ir paslaptinga, tai, ko negaliu suvokti.

Išgirdęs jo pasakojimą apie nukryžiuotąjį Mustafą, vis dažniau užeidavau į dervišų vienuolyną pasišnekėti su jų vyresniuoju. Jie atkakliai klausinėjo, ar aš neįsišventinęs, nes tada būtų supratę mano gyvenimo būdą, susilaikymą ir gebėjimą daryti įtaką žmonėms bei gyvūnams. Aš griežtai paneigiau esąs įsišventinęs. Jie nusivedė mane į kiemą parodyti, kaip driskiai elgetaujantys dervišai svaiginasi sukdamiesi ratu ir, nejausdami skausmo,

peiliais rėžijasi krauju plūstančias žaizdas. Bet jie patys šaipiai juokėsi iš tokių dalykų ir kalbėjo:

– Tai kvailiams, paprastiems ir tamsiems žmogeliams. Tie, kurie įsišventina, įgyja aukštesnį pažinimą, ir krikščionių mes neniekiname, nes tarp jų taip pat gali sutikti nepaprastų šventų vyrų. Juo aukštesnį pažinimą pasieksime, juo aiškiau atsivers akys, kol visame pasaulyje šventi vyrai suvoks garbinantys vieną Dievą. Jie mato Dievą žemiškom akim ir patiria jį per savo kūną, o tai aukščiausias pažinimas. Šitai pasiekęs, šventas vyras gali prisilietimu gydyti ligonius, akliesiems dovanoti regėjimą, net jo drabužiai gydo ligonius, o po mirties net ir jo kaulai turi gydomosios galios.

Taip pat jie sakė:

– Išpažįstame vienintelį Dievą, pranašą ir Koraną, tradicinį pažinimą ir laikomės tiesaus kelio. Mokslo vyrai ir teisėjai gyvenimą paaukoja ir akis išvarvina, tyrinėdami Koraną ir tradiciją, kaip ir krikščionių mokslo vyrai, skaitydami Bibliją ir aiškindami Bažnyčios tėvų raštus. Norint tapti mokslo vyru gana būt uoliam ir turėt gerą atmintį. O įsišventinusiam kaip aukščiausias pažinimas atsiveria ir atsiskleidžia, kad visi žemiški dalykai ir raštai tėra Dievo palyginimai, kol šventas žmogus gyvena Dieve ir Dievas gyvena jame. Todėl senatvės dienomis, suvokę savo mokymo bergždybę, daugelis ulemų, atsižadėję aukštų pareigybių ir teisėjų pareigų, prisidėjo prie mūsų ir įsišventino. Ko tu negalėtum atsiversti į islamą ir prisidėti prie mūsų, juk tu slapta įsišventinęs. Matome tai iš akių ir veido, – tu mūsų neapgausi.

Jie nepatikėjo, kad aš neįsišventinęs, o atvirai kalbėjosi su manimi, šitaip kurstė mano atvirumą nūsdami išpešti iš manęs tą paslaptį. Bet aš tik žengiau pasirinktu keliu.

Taip praėjo pora metų. 1447-ųjų pavasarį išgirdau, kad mirė popiežius Eugenijus ir naujuoju Bažnyčios vadovu kardinolai išrinko vyrą, kurį žinojau kaip iždininką ištikimai tarnavus kardinolui Albergačiui. Florencijoje jis globojo humanistus ir sakė, jog didžiausias žmogaus tikslas – kaupti knygas ir statyti patvarius statinius. Jis turėjo silpnybę vynui, nes valgydamas visad gerdavo ir baltojo, ir raudonojo. Savo valdovo garbei jis pasivadino Mikalojumi V. Bet tikriausiai turėjo ir tokių gebėjimų, kurių aš nenumaniau, nes Bazelyje išrinktas antipopiežius

Feliksas dėl jo atsisakė savo pareigų. Šitaip pagaliau pasibaigė Bazelio bažnyčios susirinkimas ir krikščionių schizma. Jau kitais metais Huniadis su nauja kryžininkų kariuomene puolė Serbiją, bet sultonas Muradas Kosovo lauke jį vėl įveikė. Todėl imperatorius Jonas tą pavasarį Konstantinopolyje mirė praradęs paskutinę viltį. Ir ten tarp unijos priešininkų ir šalininkų pratrūko atviras ginčas dėl įpėdinystės. Princas Demetrijas Konstantinopolyje atvirai stojo unijos priešininkų pusėn ir vienuoliai bei kunigai mėgino įrodyti jį būsiant geresnį valdovą už Konstantiną, nes jis gimė tėvui jau valdant imperiją, nors šiaip jau Konstantinas buvo už jį vyresnis. Todėl mano pažįstamas Francis iškeliavo į Adrianopolį prašyti sultono Murado patvirtinti Konstantiną imperatorium. Muradas tai padarė su mielu noru, todėl princas Konstantinas buvo karūnuotas savo valdžios mieste Morėjoje ir iškeliavo į Konstantinopolį, vietoj savęs į Morėją pasiuntęs princą Demetriją. Sklido kalbos, kad nuo ginkluoto karo brolius sulaikė jų senos motinos imperatorienės Irenos maldavimai.

Nuo tol vis dažniau matydavau Mechmedą tyrinėjantį Konstantinopolio žemėlapį ir jo mūrų brėžinius. Konstantinopolyje jis turėjo slaptų patikėtinių, jie siųsdavo jam tikslias žinias apie visus mūrų taisymus, unijos šalininkų ir priešininkų tarpusavio pinkles ir apie naujojo imperatoriaus Konstantino vedybų derybas. Jis buvo du kartus vedęs, bet abi žmonos mirė gimdydamos. Dabar piršosi Trapezunto imperatoriaus dukteriai, bet tas turėjo per akis vargų išlaikyti savo valstybę ir nenorėjo per dukters santuoką susisaistyti su nusilpusiu Konstantinopoliu.

O sultonas Muradas pasiuntė savo atstovus į teisėtas sutuoktines Mechmedui išrinkt gražiausiąją iš Sulkadro valdovo dukterų. Tas niekingas turkų genties vadukas buvo tokios senos ir kilmingos giminės, kad ir Egipto vietininkas išsirinko į žmonas vieną iš jo dukterų. Mechmedas buvo rapratęs geidulius tenkinti su savo haremo vergėm taip pat nirčiai ir audringai, kaip medžiojo bei jodinėjo, ir žmonos jam nereikėjo. Priešingai, jis, rodydamas savo laisvamaniškumą ir šiuo atžvilgiu taip pat mėgdžiodamas Aleksandrą Didįjį, į palydovus atvirai rinkosi ir gražius berniukus. Bet pats manė, kad ketinimai jį apvesdinti rodo, jog sultonas Muradas jaučia artinantis pabaigą. Tas jo spėjimas pasitvirtino, kai 1450 metų pavasarį Muradas pasikvietė jį karo žygin prieš

Albaniją. Įtvirtintus Albanijos miestus klasta buvo paėmęs vienas perbėgėlis, kitados tarnavęs sultonui, o paskui vėl atsivertęs į krikščionis, – Jurgis Kastriotis. Jis pripažino Neapolio karalių Albanijos karalium ir taip pat kariavo su Venecija. Dėl pinklių, kurias rezgė didžiojoje politikoje, ir pergalių prieš turkus jis buvo labai pavojingas osmanams, todėl Muradui atrodė, kad jis privalo sutriuškint Kastriotį, nors jau buvo pavargęs nuo karo žygių.

Galimas daiktas, senstantis ir pavargęs Muradas tikėjosi susitaikyti su priešgyna sūnum, pasiimdamas jį į karo žygį, bet jis klydo. Džiaugiausi, kad nereikia lydėti jo į Albaniją, nes nenorėjau kariauti su krikščionimis, o likau Adrianopolyje ir iš ten išjojau į Brusą pasitikti iš Sulkadro atvykstančios nuotakos su prašmatnia palyda. Užėmusi nemažai Albanijos miestų, kariuomenė sustojo prie Krujės mūrų, bet jų apsiaustis buvo bergždžia, nors Mechmedas galėjo lieti patrankų tiek, kiek širdis geidė, ir čia pat jas mėginti. Pasak gandų, atsklidusių iš Adrianopolio, Murado ir Mechmedo nuomonės skyrėsi visais atžvilgiais. Muradas apsiaustimi prispyrė pasiduoti kažkokią tvirtovę, pažadėjęs išleisti įgulą iš pilies. Mechmedas panūdo išžudyti ginklus sudėjusius albanus, teigdamas, jog krikščionys Varnoje parodė, kad krikščionims duotų pažadų tesėti neverta, nes krikščionys patys nesilaiko sutarčių. Bet Muradas žodžio laikėsi, ir Kastriotis sulaukė Krujei labai reikalingos pagalbos. Susikivirčiję tėvas su sūnum nesikalbėjo kelias dienas.

Taigi karo žygis į Albaniją išvirto į niekingą plėšimą ir siaubimą, o rudenį kariuomenė į Adrianopolį grįžo nieko nelaimėjusi. Sultonas Muradas surengė prašmatnias sūnaus ir Sulkadro princesės vestuves, bet tarp tėvo ir sūnaus jausmai nesušilo, kaip ir Mechmedo jausmai išgarbstytajai gražuolei nuotakai, kai kardu pakėlė šydą nuo aukso lapeliais papuošto veido. Jau buvo matyti, kad Muradas serga. Jam buvo sunku kvėpuoti, nuo menkos įstangos veidas pamėldavo. Senas, patyrusis didysis viziris Chalilis tvarkė už jį valstybės reikalus, žiūrėdamas vienintelio tikslo – stiprinti taiką. Bet sykį per savaitę Muradas į Adrianopolio ežero salą susikviesdavo poetus ir mokslo vyrus, muzikantus bei šokėjas ir gerdavo su jais vyną. Pasikvietęs į tokį vakarėlį mane, jis užkalbino ir pasakė:

– Užsiauginau sau įpėdinį – laukinį žvėrį. Jam nėra nieko šventa, niekieno patarimų jis neklauso, o pažadus tesi arba laužo, žiūrėdamas, kaip jam naudingiau. Pažvelgęs į jo gelsvas akis, pajuntu žemę drebant po kojom. Laikas mane aplenkė ir ateitis priklauso jam, galiu pasiguosti tik tuo, kad man nebereikės gyventi tais laikais, kai žemę valdys tokie kaip jis. Jo pykčiui dar gyvenu, ir kaskart, kai į mane pasižiūri, suprantu jį šalta širdim geidžiantį mano mirties. Pavargau nuo savo laiko, mano kūnas pavargo nuo manęs, ir jau niekas manęs nebedžiugina.

Pasibaigus vestuvių iškilmėms, jis išsiuntė Mechmedą atgal į Magneziją. Pavasario tulpės laukuose dar nebuvo išsiskleidusios, kai didžiojo vizirio Chalilio žygūnas, per tris dienas iš Adrianopolio atlėkęs į Magneziją, puolė prieš Mechmedą, išreiškė jam pagarbą kaip valdovui ir pranešė, jog sultonui Muradui staiga plyšo širdis. Kaip gyvas neužmiršiu šiurpaus džiugulio, nušvietusio Mechmedo veidą.

– Tie, kurie mane myli, tegul eina paskui mane! – sušuko jis ir pasileido arklidžių link, staugdamas, kad pabalnotų jam žirgą, ir užšokęs nudūmė plastančiu apsiaustu.

Jo palydovai suglumo ir tik keli asmens sargybiniai nulėkė iš paskos. Turėjau rinktis. Kiti ginčijosi tarpusavyje, klausinėjo žygūną, o aš nuėjau į arklides ir išsirinkau eiklų, pajėgų žirgą, kuriuo anksčiau buvau jodinėjęs ir kuris manimi pasitikėjo. Nemaniau, kad iškart pasivysiu greitą kaip vėjas Mechmedo arabišką žirgą, bet spėjau, kad, karščio perimtas, jis nuvarys žirgą ir neturės jam pamainos.

Bet kodėl nedvejodamas išsyk nusekiau paskui jį, negaliu paaiškinti. Juk nemylėjau jo. Bet turėjau sekt paskui. Kalbinau savo žirgą, raginau gražiais žodžiais, sutelkiau jėgas tik į jojimą, daugiau nieko negalvojau. Už poros valandų kelio aplenkiau ištįsusią asmens sargybinių vorą Galipolio kelyje. Sargybiniai jo net akim neužgriebė, o jų žirgai buvo jau pavargę.

Raudonai saulei baugiai leidžiantis už juodų kalnų, pamačiau jo baltą žirgą prie žygūnų tarpstotės. Vergai trynė žirgą šiaudais, tas drebėjo, krūpčiojo, bet negyvai Mechmedas jo nenuvarė, tik nepaprastai jį išsekino ir paliko. Aš irgi pasikeičiau žirgą, išsirinkau patį geriausią iš tų, kurie jau buvo pabalnoti. Nakties tamsumoj, apgaulios mėnesienos nušviestu keliu, be dvasios lėkiau

paskui Osmanų ateitį, ir mano žirgo kanopų dundesys nutildė ant kalvų lojančius šakalus. Kai rytuose suliepsnojo saulėtekis, užgriebiau akimis plastantį Mechmedo apsiaustą ir ilgas mano žirgo šešėlis lyg vaiduoklis sklendė Trojos lyguma. Sūrios dulkės gailiai graužė gerklę, bet kūno nuovargio nejaučiau. Priešingai, rodės, atsiskyriau nuo kūno ir kaip šešėlis sekiau paskui kitą šešėlį mirties lygumoj.

Jau užuodžiau vėjo nešamą jūros kvapą, kai jo žirgas ėmė klupčioti, ir jį prisivijau. Sulaikęs žirgą už kamanų, jis pasižiūrėjo atgal. Dulkių ir nuovargio nupilkintą jo veidą sustingdė išgąstis, kai pažino mane.

– Tik tu pasivijai mane! – šūktelėjo. – Tu, kuris gaili žmonių ir gyvūnų ir kuris niekini valdžią! Kas tai per ženklas?

Įsibėgėjęs galėjau užlėkti ant jo, užmušt jį. Gal kokio žvejo valtim būčiau pasprukęs į graikų valdomas salas. Bet kas aš toks, kad keisčiau likimo vyksmą! Aš atkakliai myniau jam ant kulnų, kad jis neužmirštų, jog yra dar kai kas – ne vien tik jis ar aš, ne vien tik žemiška valdžia ir galia. Dėl to sekiau paskui jį, dėl to žirgai mane nešė. Šitoks įsitikinimas nusmelkė mane miglotą paryčio valandą Galipolio kelyje.

Pasakiau jam:

– Žemės ir jūros valdove, Osmanų valdove, valdžia dabar tavo, bet iki pat mirties kaskart, kai sustosi ir atsigręši atgal, pamatysi jojant atminties žadintoją!

Jis sušuko degančiom gelsvom akim:

– Todėl iki pat mirties atgal nesigręžiosiu!

Jis čyžė vytimi žirgui ir vėl nulėkė beprotišku greičiu. Sekiau iš paskos atsilikęs, baimindamasis jo niršto. Dar sykį pakeitę žirgus, vidurdienį pasiekėme Galipolio krantą, per parą lyg su sparnais sukorę beprotiškai ilgą kelią. Jis sustojęs palaukė manęs, ir turkai sargybiniai per sąsiaurį nuyrė mus į tvirtovę. Jis nuėjo tiesiai į maudykles, netaręs man nei žodžio, o paskui mes dvi dienas laukėm jo palydos. Tuo tarpu jis nusiuntė didžiajam viziriui žinią į Adrianopolį, kad atvyksta tenai.

Su prašmatnia palyda, bet pats apsitaisęs paprasčiausiais apdarais, Mechmedas saikingais dienos kelio tarpsniais keliavo į Adrianopolį. Jis jojo nunarinęs galvą, lyg įgrimzdęs į gilias mintis, ir visuose kaimuose bei nakvynės vietose jo pasvei-

kint subėgę žmonės staiga nuščiūdavo ir tylomis puldavo ant žemės.

– Jis gedi savo tėvo, – sakė jie, – todėl netrikdykim jo didžio liūdesio.

Bet pirmąkart kelyje prabilęs Mechmedas paprašė nučiupinėto Konstantinopolio žemėlapio, kurį buvo liepęs visada laikyt jam po ranka. Kai senasis mokytojas guodė Mechmedą, giedodamas Korano eilutes, šis žiūrinėjo žemėlapį.

Už Adrianopolio mūsų palydą pasitiko visi valstybės kilmingieji, viziriai, Europos ir Azijos kraštų vietininkai, karo teisėjai, ulemai ir dervišų vyresnieji. Jie tylomis prisidėjo prie mūsų ir, kai iki miesto vartų liko pusšimtis žingsnių, sustabdė žirgus, nusėdę visi kaip vienas pratrūko liūdesio rėksmais, atsiklaupė ir, prispaudę kaktas prie žemės, ėmė barstytis žemėmis. Vyresni vyrai ilgesnėm barzdom liejo nuoširdžias liūdesio ašaras, mintydami apie gerąjį Muradą ir apie tai, kas jų laukia. Bet jaunesni šnairomis stebėjo Mechmedo elgesį ir iš karto per daug garsiai liūdesio nereiškė.

Bet Mechmedas nušoko nuo žirgo, irgi atsiklaupė, užsibėrė žemių ir pratrūko raudoti. Pats mačiau dideles ašaras ritantis jo gelsvais skruostais, ir, tai pamatę, senukai suskato dar karščiau reikšti liūdesį. Nusprendęs, kad jau gana, Mechmedas atsistojo, žengė nuo vieno jų prie kito, pagarbiai bučiavo ulemų ir dervišų vyresniųjų pečius ir šiems leido pabučiuoti ranką. Tada vėl sėdome ant žirgų ir palydėjome jį į seralį, gatvėse sustojusiems žmonėms verkiant ir aimanuojant.

Kitądien mečetėje jam prijuosė Osmanų kardą, o tada palydėjo į divano salę. Jis atsisėdo ant žemo sosto, jauni vyrai it sakalai, nepaisydami ankstesnės pavaldumo tvarkos, apsupo jį ir įsitempę sekė kiekvieną jo vypsnį ir brovėsi kuo arčiau. Seniai stovėjo nuošaliau ir didžiojo vizirio Chalilio barzda drebėjo iš baimės. Jis du kartus nustūmė Mechmedą nuo valdžios ir sugrąžino Muradą, todėl iš Mechmedo nieko gera nelaukė.

Mechmedas jau buvo dvidešimt vienų ir gebėjo tvardytis, todėl niekas nepermanė jo slapaus veido. Jis apsižvalgė aplinkui ir, dėdamasis nustebęs, kreipėsi į eunuchų vyresnįjį:

– Kodėl mano viziriai atsitraukė? Pakviesk juos ir liepk Chaliliui stot į savo vietą. Noriu, kad valstybės ramsčiai ją remtų.

Tai buvo netikėčiausias ir įstabiausias dalykas. Nustebęs Chalilis suglumo, bet akimirksniu puolė Mechmedui po kojų ir pabučiavo jam ranką. Neva susijaudinęs Mechmedas pasakė, kad Chalilio patirtis ir geri patarimai duos tai, ko jo patirtis ir supratimas stokoja. Svarbiausi valstybės asmenys atsistojo į ankstesniąsias, papročio nustatytas vietas, ir nusivylę jaunesnieji pasitraukė prie sienų. Mechmedas palūžusiu balsu patikino norįs visais atžvilgiais laikytis tėvo politikos, patvirtinti jo sudarytas taikos sutartis ir pašaukė vienintelį Dievą ir jo pranašą Mahometą paliudyti šios geros valios.

Pasiuntęs Azijos vietininką su šventine palyda nugabenti tėvo kūno į Brusą, sultonų laidojimo vietą, jis paleido divaną ir nuėjo į haremą išklausyti tėvo teisėtų žmonų gedulingų skundų. Jis ilgai šnekėjosi su įmote, Serbijos despoto dukteria Mara, kitados išmokiusia jį krikščionių maldų ir nusamdžiusia graikų mokytojų, ir, norėdamas sustiprinti taiką su Serbija, pažadėjo parsiųsti ją pas tėvą. Ir apstus dovanų bei kelių miestų pajamų kasmetines išmokas pažadėjo jai su sąlyga, kad daugiau netekės.

Paskui Mechmedas priėjo prie Sinopo princesės, prieš keletą metų Muradui pagimdžiusios sūnų. Jai liejant ašaras ir iš liūdesio grąžant rankas prieš Mechmedą, į salę įpuolė jos vergė ir išsigandusi išrėkė, kad vienas iš eunuchų sultono įsakymu įsiveržė į princesės kambarius, išsivedė jos sūnų į maudykles ir tenai lanko temple jį pasmaugė. Mechmedas pašoko, visaip reiškė pasibaisėjimą, prisiekė Koranu tokio įsakymo nedavęs ir pareikalavo atvesti kaltąjį. Jaunasis eunuchas įžengė su šypsena, pagautas pergalingo džiaugsmo, ir labai nustebo, kai Mechmedas į jį kreipėsi piktais žodžiais ir apkaltino žmogžudyste. Jis mėgino teisintis, bet pripuolę kiti eunuchai aptalžė jam veidą ir jį pasmaugė Mechmedo ir tos nelaimingos motinos akivaizdoje. Tie, kurie pažinojo Mechmedą, puikiai suprato, kad eunuchas veikė jo įsakymu ir kad jis šaltakraujiškai nutildė vienintelį nemalonų žmogžudystės liudininką, nes teisėtoje santuokoje gimęs jaunasis princas buvo Mechmedo varžovas dėl valdžios, mat Mechmedas – tik vergės sūnus, o brolžudiški karai tarp osmanų kildavo dažnai. Bet Mechmedas pareiškė užuojautą nusiminusiai motinai, prisiekė nesąs kaltas ir pažadėjo ištekinti ją už Anatolijos vietininko, nusprendęs šitaip jos atsikratyti.

Norėdamas išsklaidyti įtarimus ir sustiprinti seralio pasitikėjimą, Mechmedas kitais mėnesiais laikėsi kaip angelas: kantriai klausėsi senųjų vizirių patarimų, maloniai ir teisingai elgėsi su kilmingaisiais ir prastakilmiais, dalijo janyčarams dovanas, priėmė kitų šalių pasiuntinius ir jų užuojautas, dar sykį patvirtino visas tėvo sudarytas taikos sutartis. Pirmas jį aplankė imperatoriaus Konstantino pasiuntinys iš Konstantinopolio. Tenai, Bizantijos imperatoriaus prieglobstin, jau senokai buvo pabėgęs Mechmedo antrosios eilės pusbrolis Orchanas – jaunas garbėtroška, turintis Osmanų kraujo. Bizantijos imperatoriams buvo naudinga kaip belaisvius laikyti tokius politinius pabėgėlius, kad, kilus pavojui, galėtų panaudoti juos sukelti karui dėl valdžios tarp osmanų. Prisiekęs, kad saugos taiką su Bizantija, kaip Muradas, jaunasis sultonas įsipareigojo Orchano pragyvenimui skirti pagal rangą prideramas išmokas ir nurodė mokėti jam kelių miestų pajamas – iš viso tris šimtus tūkstančių sidabrinių. Imperatoriaus Konstantino pasiuntinys akivaizdų Mechmedo taikos troškimą ir dosnumą palaikė silpnumo ženklu. Juk Mechmedas buvo dar jaunas, jau du sykius pavarytas iš sosto, todėl, be abejonės, jo nuolankumas glumino net patyrusius Osmanų valstybės vyrus.

Pavasarį jis patvirtino taiką su Ragūza, Valakija, su Rodo riteriais, su Galatos genujiečiais ir jūros salomis ir pasitenkino ligtoliniais valdinių mokesčiais. Galų gale, priartėjus vasarai, į Adrianopolį atkeliavo du vengrų riteriai – Huniadžio, kuris buvo patvirtintas laikinuoju Vengrijos valdovu, atstovai vėl siūlyti trejų metų paliaubų, kurias Muradas buvo patvirtinęs po pergalės prieš Huniadį Kosove. Šitokie buvo taikos ir tarpusavio meilės metai Osmanų valstybėje, kol Murado senieji ramsčiai laikė sostą. Bet, vengrams išvykus, Mechmedas negalėjo nuslėpti pergalingo džiaugsmo. Jis turėjo išsišnekėti. Todėl, užkalbinęs mane, pasakė:

– Gavau viską, ko norėjau. Dar turiu surengti trumpą karo žygį. Noriu pažiūrėti, ar janyčarai manęs klauso. Tada būsiu pasirengęs.

– Su kuo ketini kariauti? – paklausiau aš.

Jis patenkintas nusijuokė:

– Karamanidų Ibrahimas nori patikrint mano pajėgumą ir

vėl užėmė pasienio sritis, kurias buvo prisijungęs tėvas. Bet Ibrahimas taip pat nusenęs ir nemanau, kad smarkiai priešinsis, pamatęs, jog nejuokauju. Jis tiek sykių kėlė maištus, kad vien iš smalsumo negaliu atsispirti pagundai. Geriau nė nereikia. Pažiūrėsiu, kaip janyčarai elgsis per žygį.

Aš pasakiau:

– Konstantinopolio mūrai debesis remia, už tave galingesni musulmonai kruvinai sušimušdavo į juos galvas. Tavo pranašo vėliavnešys žuvo prie Konstantinopolio, ir tavo beldimas tūkstantmetės valstybės nesužlugdys. Krikščionys neleis jai sužlugti, be to, jie dabar vieningesni nei prieš keletą metų. Baigėsi Anglijos ir Prancūzijos karas, ir Vokietijos imperatorius derasi su popiežium Mikalojum, nori, kad jį karūnuotų pats popiežius. Pagalbos sutartis įpareigoja popiežių padėt Konstantinopoliui. Nė nepastebėsi, kaip krikščionių laivynas atsitvers Galipolį bei Bosforą, padalydamas tavo valstybę perpus, ir į Adrianopolį vėl įžygiuos kryžininkų kariuomenė.

Jis man atitarė:

– Kaip tik todėl. Daugiau tai nepasikartos. Turiu skubėti.

Aš pasakiau:

– Tu prisiekei taiką.

Bet jis atrėmė:

– Patys krikščionys davė man geriausią pavyzdį, kaip sulaužyti švenčiausią priesaiką.

Aš pasakiau:

– Kas man neleis pabėgti nuo tavęs arba laišku įspėti imperatoriaus Konstantino, ką tu ketini daryti.

Jis nusijuokė pralinksmėjusiom gelsvom akim:

– Niekas tavim nepatikėtų, nes žmonės patys save apakina, nenorėdami matyti tiesos, kad turėtų viltį. Jie tiki tuo, ko nori, o aš įtikinau pasaulį, kad esu silpnas ir trokštu vien taikos. Ar aš, bailus jaunuolis, drįsiu neklausyti išmintingų patarėjų, jei net mano tėvas savo galybės dienom nedrįso liest Konstantinopolio. Ne, tavo įspėjimais niekas nepatikės. Eik paskui mane kaip atminties žadintojas, smagink savo juokais.

Rodydamas prielankumą, Mechmedas paskyrė mane šunų prižiūrėtoju, nes genujiečiai jam buvo padovanoję kelis gražius šunis ir jis manė, kad šunys bus klusnesni krikščioniui nei mu-

sulmonams. Pasiuntęs Azijos kariuomenę prieš Karamanidų emyratą, pats su janyčarais išžygiavo į karą. Turėjau jį lydėti, nes, norėdamas per karo žygį pamedžioti, pasiėmė visus penkis tūkstančius šunų ir sakalų. Bet, Azijos kariuomenei siaubiant Karamanidų emyratą ir, išgirdęs artinantis sultoną, Karamanidų valdovas Ibrahimas atsitokėjo, skubinai išsinešdino iš užimtų kraštų ir pasiuntė pas Mechmedą atstovus prašyti taikos, perduodamas, jog tik pajuokavo, reikalaudamas grąžinti jam anksčiau priklausiusias žemes.

Visų nuostabai ir janyčarų įniršiui, Mechmedas sutiko ir sudarė kitą sutartį su Didžiuoju Karamanidu. Sustojusi kariuomenė įkūrė stovyklą. Mechmedas tuolaik rengė medžiokles ir Azijos kariuomenės vadas padovanojo jam į verges graikę, kurią buvo pagrobę šio lengvaginkliai kariai, ji buvo kilmingos giminės ir, pasak eunuchų, graži kaip paveikslėlis.

– Skruostai kaip tulpės, kakta lyg dramblio kaulo, – liaupsino janyčarai. – Balsas malonus kaip lakštingalos giesmė, ir sultonas dėl jos neteko dvasios ramybės, dūsauja, kuria eiles, nė akimirkos iš akių jos neišleidžia.

Sužinoję, kad Mechmedas įsivėlė į karą su Karamanidų emyratu, paiki graikai, pagauti godumo, vėl nusiuntė į jo karo stovyklą atstovus su skundais, kad Mechmedo nurodyti miestai nemoka mokesčių Orchanui išlaikyti. Be to, trys šimtai tūkstančių sidabrinių – per maža suma, kad Osmanų giminės princai galėtų prideramai gyventi, sakė jie ir paprašė Mechmedo padvigubinti sumą. Antraip imperatorius Konstantinas svarstys, ar nevertėtų paleisti Orchano, nes jį išlaikyti per brangu. Išdidėliai pasiuntiniai taip pat atskleidė, kad imperatorius Konstantinas, patartas Francio, kuris tuolaik buvo išvykęs į Trapezuntą, nusiuntė atstovus į Serbiją pirštis sultonienei Marai, šitaip siekdamas susijungt su Serbijos despotu ir pasinaudoti didelėm našlės sultonienės išmokom.

Visa tai išgirdęs, nesusilaikiau ir, užkalbinęs tuos kilmingus pasipūtusius graikus, pasakiau:

– Kiekvienu žodžiu jūs vis gilinat sau kapo duobę.

Didįjį vizirį Chalilį, kuris troško, nesvarbu, kokia kaina išsaugoti taiką, manydamas, kad Konstantinopolio puolimas sukels į karą visas krikščioniškas šalis ir šitaip pražudys Osmanų valsty-

bę, graikų kvailumas nuliūdino ir taip įsiutino, kad, pasikvietęs juos, rovėsi barzdą ir sakė:

– Ak, jūs, akli, kvaili graikai. Juk visada su jumis elgiausi geranoriškai, bet jūs tą gerumą išverčiat į klastą ir pinkles, patys lįsdami pražūtin. Nepažįstate mano naujojo valdovo. Jeigu Konstantinopolis išsigelbės nuo jo, vadinasi, Dievas jums tikrai gailestingesnis, nei nusipelnėte. Rašalas dar nenudžiūvo nuo pasirašytos sutarties, o jau tuščiai gąsdinat mus. Mano valdovas jau ne vaikas. Ir ką jūs padarysit, nelaimėliai! Paskelbkite Orchaną Bulgarijos karalium, pakvieskite vengrus į šitą Dunojaus pusę ir pamatysit, kas bus.

Bet Mechmedas dėjosi nuolankus ir susimąstęs uostė rožę lyg nekantraudamas grįžt į palapinę pas gražiąją vergę. Jis įtikino graikus savo draugingumu ir pasakė greitai grįšiąs į Adrianopolį. Tada, pasakė, graikai galėsią išdėstyti savo pageidavimus ir pažadėjo jau dabar apmąstyti, kaip juos išpildys. Taigi graikai iškeliavo džiūgaudami, o Mechmedas užsidarė palapinėje ir nesirodė janyčarams dvi dienas. Tuomet janyčarams trūko kantrybė. Jie ėmė triukšmauti, išspardė savo puodus, sumušė sultono eunuchus ir, sustoję priešais sultono palapinę, pratrūko vienu balsu šaukti norį gaut bent pinigus, nes jis nepelnęs nei pergalių, nei grobio, o baugščiai pasitenkinęs gėdinga taika. Janyčarų vadas negalėjo jų suvaldyti, o gal nenorėjo, nes mačiau jį juokiantis vyrams už nugarų. Sultonas nesirodė, todėl janyčarai slinko vis arčiau jo palapinės, garsiai jį niekindami.

– Kelkis iš patalų, šok ant žirgo! – bliovė jie. – O gal garbę mainai į vergės glėbį?

Jiems kiek pašūkavus, iš palapinės lėtai išėjo Mechmedas, sustojo priešais juos, iškėlęs galvą, sugniaužęs kumščius, ir permetė visus žvilgsniu. Erzelis ir žvengimas ūmai nuščiuvo ir janyčarai atatupsti traukėsi jam iš akių, todėl netrukus apie jį liko tuščias pusratis.

– Sakote, kad aš dėl meilės užmiršau karą, valdovo pareigas ir priedermes? – paklausė jis. – Na, gerai, patys pažiūrėkit, ar mano meilė to verta!

Jis grįžo į palapinę, ištempė už rankos tą septyniolikmetę graikę, išstūmė į priekį ir, vienu trūktelėjimu nuplėšęs drabužį, apnuogino ją prieš godžias janyčarų akis. Iš janyčarų gerklių

išsiveržė sutartinis atodūsis ir galiniai šoko lipt ant priešais stovinčių pečių, kad geriau matytų, nes ta graikė visam jaunystės žydėjime atrodė graži kaip pavasarís, kai išsigandus ir ašarodama iš gėdos mėgino šypsoti tiems akmenširdžiams, spoksantiems į ją geismu blizgančiom akim. Kai kurie, vėl pratrūkę juoku, šaukė:

– Gerai išmainei, Mechmedai, mielai pasikeistume su tavim guoliu! Mergina verta daugiau nei graikai ir karamanidai, todėl nenuostabu, kad šitaip elgiesi!

Bet Mechmedas nesijuokė, tik iššiepė dantis ir užriko:

– Jeigu manim nepasitikit, tikėkit mano kardu!

Jis staiga griebė merginai už plaukų, parklupdė ją, išsitraukė iš užjuosčio kardą ir vienu kirčiu nušniojo galvą, tas nelaimingas vaikas nespėjo net rankų prie galvos pakelti. Jis nirčiai nusviedė janyčarams krauju plūstančią gražią galvą ir sušuko:

– Mano kardas nukerta ir meilės saitus! Eikit paskui mano kardą ir nesigailėsit!

Ir iškart apsisukęs grįžo į palapinę. Žado iš išgąsčio netekę janyčarai numetė merginos galvą ant žemės, dvilkčiodami vienas į kitą atatupsti traukėsi tolyn. Tą pačią dieną Mechmedas padalijo jiems pinigų ir liepė išardyti stovyklą, nusprendęs grįžti į Adrianopolį. Tik Brusoje jis pasikvietė janyčarų vadą, trenkęs kumščiu, parbloškė jį ant žemės ir daužė lazda, kol atmušė ranką. Naktį Mechmedas įsakė nukirsti jam galvą ir iššauti iš patrankos, parodant, kad bausmė įvykdyta. Kitą rytą Mechmedas, pažeisdamas janyčarų nuostatus, nurodė paimti jiems su savo būriais visus medžioklinius sakalus ir šunis.

– Palikim ramybėj briedžius ir vandens paukščius, – pasakė, – apsupsim stambesnį laimikį.

Jis taip pat davė nurodymą iš visų Europos ir Azijos kraštų į Bosforo pakrantę pavasarį siųsti gabiausius mūrininkus ir nugabenti ten akmenų, kalkių bei anglių kalkėms degti. Suprantama, jis norėjo sutrikdyti krikščionių prekybą Juodojoje jūroje ir užtikrint kariuomenei galimybę visada persikelti per Bosforą į Europos krantą. Kelią į Azijos krantą jau saugojo tvirtovė.

Kai žinia apie šį įsakymą pasiekė Konstantinopolį, graikai atsitokėjo ir imperatorius Konstantinas skubinai nusiuntė atstovus į Adrianopolį pranešti, kad atsisako visų reikalavimų dėl

Orchano išmokų, o priešingai, siūlo mokestį sultonui už tai, kad neužtvertų Bosforo. Sąsiaurio krantas Europos pusėje nuo seno – Bizantijos žemė ir imperatorius Konstantinas tvirtovės statybą turės laikyti taikos pažeidimu ir grasinimu sostinei. Mechmedas net nepriėmė pasiuntinių, tik liepė jiems perduoti:

– Europos ir Azijos pakrantės – sultono žemė, o Bizantijos imperatoriaus valdžia neišeina už jo miesto mūrų. Pačių graikų klasta lėmė tokį mano sprendimą, nes iki Varnos mūšio jie kliudė mano tėvui pereiti Bosforą, bausdamiesi sunaikinti mane. Šitai daugiau nepasikartos, o mano sumanyta tvirtovė nekelia jokios grėsmės Konstantinopolio saugumui, priešingai – tvirtovė būtina, kad Osmanų susisiekimas tarp Europos ir Azijos būtų saugus. Mano tėvas būtų pastatęs tą tvirtovę, jeigu būtų suspėjęs, aš tik vykdau jo valią. Sukliudykite man, jeigu galite, bet jei pasiuntiniai vėl prašysis pasikalbėt šiuo klausimu, liepsiu juos gyvus nudirti.

Bet ne vien graikai tą reikalą gynė. Visi senieji sultono Murado pareigūnai, – pirmiausia didysis viziris Chalilis, – prieštaravo šiam sumanymui, aiškindami, kad, užtvėrus Bosforą, žlugs Vakarų šalių prekyba, ir baiminosi, kad anksčiau ar vėliau dėl to kils karas su Konstantinopoliu. Visi iš eilės jie ilgai ir gražiai kalbėjo, glostinėdamiesi barzdas, ir priminė, kad net Muradas su dideliu vargu plėšė pergales, kai vengrų kryžininkų kariaunos įsiveržė į Osmanų žemes. Kalbame ne vien apie Konstantinopolį, sakė jie, prieš mus pakils visi krikščionys ir mūrais apsisupęs Konstantinopolis apsigins, kai mūsų kariuomenė atsidurs tarp dviejų ugnių, o kaip tik tai baisiausia.

Bet Mechmedas pamelavo:

– Tėvo valia man šventa. Ar galiu nevykdyti jo paskutinio noro?

Kitados sultonas Muradas iš tiesų kalbėjo apie tai, kad Bosforą turėtų užtverti tvirtovė, bet atsisakė to pavojingo žingsnio, bijodamas erzinti krikščionis. Tačiau Mechmedas tęsė:

– Osmanų valstybė nesustiprės, kol Konstantinopolis nebus mano valdžioje. Jeigu delsime, praleisime palankią progą ir krikščionys pasiruoš karui su mumis. Kai tarp Vakarų šalių įsivyraus santarvė ir kai jos turės stiprybės mus pulti, – puls. Todėl nieko neprarasime, jeigu pulsime patys.

Žiemą seralis pasidalijo į taikos ir karo šalininkus, o Mechmedas parodė, kad, kai vieną kartą nusprendžia, jo valia tvirta kaip geležis. Didysis viziris Chalilis nusiuntė į Konstantinopolį raminančių žinių, patikindamas, jog tebėra krikščionių draugas, ir paaiškindamas, kad tvirtovė Bosforo pakrantėje iš tiesų būtina Osmanų valstybei apsaugoti ir jos statyba nieku būdu nėra grėsmingas nei priešiškas veiksmas Konstantinopolio ar Vakarų šalių atžvilgiu.

– Jis jaunas ir greit užsiplieskia, – pasakė Chalilis. – Leiskim jam pasistatyt tvirtovę, jei jis to nori, bet ir vieni, ir kiti žiūrėkim, kad nesirastų dingstis karui.

Mechmedas viską žinojo apie veidmainingą taikos šalininkų ir Chalilio žaidimą, bet tik juokėsi, nes panaudojo juos savo tikslams.

– Tas, kuris žengs pirmą žingsnį, turės žengt ir antrąjį, – sakė jis. – Pirmas žingsnis sunkiausias, bet ateis laikas, kai man netrūks dingsčių pradėt karą. Šitai patvirtina pasaka apie medaus lašą.

Jis labai džiaugėsi užuolankomis sužinojęs, kad Chalilis sutiko statyti tvirtovę, ir pasekė man tokią pasaką:

– Sykį medžiotojas, grįždamas su šunim iš miško, sustojo prie prekijo krautuvėlės nusipirkti ąsočio medaus. Prekijui pilant į ąsotį medų, ant kelio kaptelėjo lašelis medaus. Prie jo atlėkė musė, bet musę puolė paukštis, tupėjęs ant stogo nuolydos. Prekijo katė pamatė paukštį ir šoko ant jo, bet medžiotojo šuo dantim kibo katei į sprandą ir perkando. Prekijas susisielojo, įširdęs trenkė medžiotojui į smilkinį akmeniu ir šis virto negyvas. Medžiotojo giminaičiai užpuolė prekijo krautuvėlę ir keršydami užmušė jį ir visą jo šeimą, o krautuvėlę apiplėšė. Tada visas kaimas puolė medžiotojo giminaičius ir kaimai pradėjo kariauti. Patikėk, apsisprendęs gudrus vyras visada ras medaus lašą kivirčui pradėti.

Imperatoriaus Konstantino vedybų ketinimai vėl sužlugo, nes našlė sultonienė Mara Serbijoje apsitaisė vienuolės apdaru ir įstojo į vienuolyną. Iš Trapezunto Francis turėjo iškeliauti piršlybų reikalu į Gruziją – dėl princesės, kurios tėvas buvo laikomas karingu ir turtingu vyru. Konstantinas jau buvo supykdęs Veneciją, kurios dožas siūlė jam į sutuoktines savo

dukterį, taigi nebeturėjo galingo sąjungininko, bet ne jis buvo dėl to kaltas, o Konstantinopolio vienuoliai ir žmonės, kurie nė girdėt nenorėjo apie santuoką su lotyne. Jis galėjo patraukti savo pusėn įtakingiausią sąjungininką vesdamas savo miesto laivyno vado, didžiojo kunigaikščio Notaro gražuolę dukterį, bet manė turėsiąs didesnės naudos iš kitokios santuokos, todėl merginos tėvas tapo jo slaptu priešu.

Francis iš tiesų grįžo rudenį į Konstantinopolį kartu su Gruzijos kunigaikščio pasiuntiniu. Po ilgų derybų tas garbėtroška kalnietis sutiko skirti dukteriai šimto tūkstančio auksinų kraitį ir ginkluotą pagalbą Konstantinopoliui, kai reikės. Imperatorius Konstantinas patvirtino sužadėtuvių sutartį auksiniu antspaudu ir pavasarį Francis turėjo parsivežti nuotaką. Bet Mechmedas tik juokėsi, sužinojęs apie tas sužadėtuves.

– Mano imperatoriškasis globotinis Konstantinas – vangus vyras, – pasakė jis. – Jis visur vėluoja, nes dvejoja ir nežino, ko nori. Jis veržiasi į auksingą miražą, bet jau šį pavasarį įginsiu jį į spąstus ir, kai atkus, turės nuleist sparnus.

Mechmedas tyrinėjo Bosforo žemėlapį ir krikščionių bei musulmonų pastatydintų tvirtovių žemėlapius bei piešinius, klausinėjo patyrusius statybos meistrus, bet vis tiek viską darė savaip. Jis skubėjo ir neturėjo kantrybės klausyt ilgų aiškinimų. Klausinėdamas prekijus ir pasiuntinius, jis mėgino perprast Vakarų šalių politiką.

– Krikščionys – grėslus, bet vangus ir kivirčų draskomas priešas, – sakė jis. – Gavusi įsakymą, mano kariuomenė susitelks per tokį trumpą laiką, kiek krikščionims reikia derybų ir kivirčų pradžiai. Ką norėsiu, tą nuspręsiu, o nusprendęs kirsiu žaibiškai, jie net nespės susivokti, ką ketinu daryti.

Žiemą jis įsakė išruošti laivyną į Galipolį. Kovo mėnesį iš visų valstybės kampelių, vadovaujami teisėjų, saugant kariuomenei, į Bosforo sąsiaurio Azijos pakrantę susirinko mūrininkai bei statybininkai. Iš Galipolio laivai praplaukė pro Konstantinopolį ir, sustoję prie Bosforo kranto, saugojo kariuomenės ir statybinių medžiagų perkėlimą per sąsiaurį. Graikai žemdirbiai ir žvejai Europos krante išsigandę ir suglumę stebėjo turkų kariuomenę, kaip ji, išsilaipinusi į krantą, trypia jų pasėlius, griauna jų medines pirkeles ten, kur iškils tvirtovė. Moterys šaukė, verkė, grąžė

rankas, Arkangelo Mykolo bažnyčioje pamačiusios statybininkus basliais ir pleištais verčiant akmenis, griaunant gražias kolonas tvirtovės statybai.

Konstantinopolyje imperatorius Konstantinas sušaukė savo patarėjus į Blachernų rūmus. Imperatorius buvo nuskurdęs, jo valdžia nublankus, iš jos likęs tik senosios Bizantijos imperatoriaus galybės šešėlis. Bet jį saugojo galingi mūrai, patrankos, šaunamieji ginklai ir daugybė karo laivų Aukso rago uoste. Gal imperatorius buvo vangokas, bet, šiaip ar taip, patyręs karys. Tik visur kur jį persekiojo nesėkmės, todėl pernelyg nuolankiai klausė patarimų tų, kuriuos laikė protingesniais. Mechmedas gaudavo tikslių žinių apie tai, kas vyksta Blachernuose, ir žodis žodin galėdavo pakartot, kas ką sakė.

Imperatorius Konstantinas ryžtingai pasakė:

– Karas prasidės netrukus. Mūsų padėtis nuo šiol tiktai blogės, kad ir ką darysime. Tvirtovė už kelių tūkstančių žingsnių nuo mūsų mūrų šitame krante bus neįveikiamas sultono atramos taškas ir net geriausias laivynas nesukliudys jam užtverti Bosforo, išmarinti mūsų ir užtikrinti Azijos kariuomenei laisvo kelio per sąsiaurį. Bet turkų taikos šalininkai stiprūs, rūmuose sultono nekenčia ir abejoja, pirma nesėkmė jam gali būti lemtinga. Todėl siūlau tuoj pat siųsti atstovus prašyti Vakarų šalis pagalbos, leisti Orchanui pakelti maištą tarp osmanų, uždaryti miesto vartus ir nurodyti mūsų laivynui Bosfore mušti turkų laivus ir trukdyti gabenti statybines medžiagas. Pamėginę nieko neprarasime, o kuo ilgiau delsime, tuo labiau sunkės mūsų padėtis.

Bet vienuoliai ir vyskupai iškart sušuko:

– Jokios pagalbos iš Vakarų! Šitaip parodysime sutinkantys su unija ir atsižadėsime savojo tikėjimo. Dievas mus prakeiks, o Dievo prakeiksmas baisesnis už pikčiausias turkų sultono užmačias.

Didysis kunigaikštis Notaras tarė:

– Turkų laivyną sudaro šeši sunkūs karo laivai ir daugybė valčių. Kvailai pasielgtume juos erzindami, o neabejotinas jūros mūšio pralaimėjimas tik atskleistų mūsų silpnumą. Visais savo poelgiais sultonas Mechmedas įrodė norintis išsaugoti taiką, ir jo viziris nesutiks kariauti su Konstantinopoliu. Jis tikina, kad tvirtovė Konstantinopoliui nekelia jokios grėsmės. Būdamas vai-

kas, Mechmedas išsigando, kad kryžininkų kariuomenė įžygiuos į Adrianopolį ir mes sukliudysim sultonui Muradui jam į pagalbą perkelt Azijos kariuomenę. Todėl suprantama, kad jis nori apsaugoti savo kelius. Tai imperatoriaus Jono nelanksčios, pjudančios politikos pasekmė, o mes turime atsakyti. Būdami turkų draugai bent šį tą išsaugosime, o, tyčiomis pradėję su jais karą, viską prarasime – taip pat įtakingus draugus iš sultono aplinkos.

Francis pasakė:

– Sultonas Mechmedas ne puola, o rodo taikingus siekius. Jis draugiškai pasikalbėjo su pakrantės gyventojais, padalijo jiems turkiškų sidabrinių už suniokotus pastatus. Patys tyčiomis pradėję karą su juo, suvis prarasim Vakarų šalių užuojautą.

Vienuoliai pritarė:

– Kalaviją sugriebęs, pats nuo jo žūva. Kristus mūsų pusėje, be to, turime šventųjų kaulų ir Choros stebuklingąjį Dievo Motinos paveikslą. Nepameskim teisingo tikėjimo ir nieko bloga nenutiks.

Pasitarimas išvirto į kivirčą dėl Šventosios Dvasios dvejopos kilmės ir galop visi, liedami ašaras, sutartinai puolė maldauti imperatoriaus Konstantino atsižadėti beprotiškos užmačios ir neerzinti turkų. Todėl imperatorius Konstantinas leido Bosforo pakrantėse gyvenantiems graikams pardavinėt turkams maistą; vartų neuždarė ir turkai, gavę sultono Mechmedo leidimą, laisvai atkakdavo į miestą nusipirkt, ko prisireikę, ir pasižiūrėti Konstantinopolio įžymybių.

O sultonas Mechmedas smarkiai skubino statybos darbus, skirstė mūrininkams padienius darbus ir savo pavyzdžiu skatino turkų kilminguosius ritinti akmenis ir nešioti kalkes į statybvietę. Valstybės ramsčiai privalėjo pastatyti po tvirtovės bokštą, o mūrais rūpinosi pats Mechmedas, todėl skubinant darbus vyko karštos varžybos, mat visi siekė sultono prielankumo. Dienąnakt yrėsi akmenų ir tašų kaupini kroviniai laivai per sąsiaurį, krikščionių bažnyčios ir akmeniniai pastatai buvo nugriauti, į mūrus sudėtos senųjų pagonių šventyklų kolonų atskalos. Mūrai išplatėjo iki dešimties ir penkiolikos pėdų, o sultonas reikalavo per dieną sumūryti po sluoksnį akmenų, todėl graikų siaubui tvirtovė augo neįsivaizduojamu greitumu, lyg ant mielių.

Ugningu triūslumu užsikrėtė visi, ir nei vienas statybininkas nedykinėjo net norėdamas. Sultonas visus aplink tarytum užkerėjo, ir jau niekas neklausinėjo, kam statoma ta baisinga tvirtovė. Pavasarį pakeitė karšta vasara, ant kalvų nudžiūvo tulpės, bet siauriausiame Bosforo posūkyje visada pūtė atgaivus vėjelis ir tekantis vanduo vėsino orą. Vieną dieną pamačiau didįjį vizirį Chalilį, akmenims bildant, kalkių dulkių debesyse, basliu keliantį didelės apskritos marmuro kolonos nuodaužą prie savo statomo didžiulio pakrantės bokšto. Chalilis dirbo atsiraitojęs rankoves ir užsikišęs barzdą už diržo. Šnarpuodamas ir pukšėdamas, pasruvęs prakaitu, jis suko baslį ir jo didžiulė nosis buvo įraudusi nuo įstangos. Kolonos nuoskila buvo nusiritusi į duobę, vienas jis jos pakelti nepajėgė, o per skubą niekas nepastebėjo, kad jam reikia pagalbos. Priėjau prie jo, pakišau baslį po akmeniu ir padėjau išritinti kolonos nuoskilą iš duobės. Viziris šniokštuodamas nusibraukė nuo kaktos varvantį prakaitą, pasižiūrėjo į mane ir paklausė:

– Ar tu ne krikščionis šunų prižiūrėtojas?

Atsakiau jam:

– Iš tiesų aš tik niekingas krikščionis, nors dėviu tokius pat drabužius kaip jūs, prausiuosi ir netrikdau jūsų maldų.

Jis pasiteisino:

– Aš neniekinu krikščionių. Tarp jų gali sutikti išmintingų vyrų. Sykį net valgiau su krikščionimis ir leidau jiems saviškai pasimelst.

Jis draugingai pažvelgė į mane seniokiškom trumparegėm akim, padėkojo už pagalbą ir, lyg kažką kita turėdamas galvoje, tarė:

– Mudviejų valdovas griežtas. Jeigu tau kada spaus širdį, ateik pas mane ir patikėk savo rūpestį.

Tą patį vakarą po maldos mane pasikvietė sultonas Mechmedas. Nešvariais drabužiais, apibraižytom rankom, jis kaip tik vakarieniavo varganoje pridulkėjusioje pašiūrėje, bet iš gražiausių kiniško porceliano indų. Man jis pasakė:

– Nei sykio neprašei laisvos dienos apsilankyti Konstantinopolyje. Bet, manau, tau smalsu pamatyti tą prašmatnų miestą, apie kurį pasakojama tiek nuostabių dalykų. Pastebėjau, kad stropiai dirbai. Todėl ryt tau laisva diena, gali keliaut į miestą

pasimelst savo Dievui krikščioniškose bažnyčiose. Bet pavakare, prieš uždarant vartus, turi sugrįžti.

– Nebijai, kad ištsprūsiu iš rankų? – paklausiau.

Neva nustebęs, jis atsakė:

– Draugystės sutartis su graikų imperatorium įpareigoja grąžinti pabėgusius Osmanų vergus. Manau, tai žinai. Bet ko tau bėgti? Ar aš tau neparodžiau didžiausio draugingumo ir pakantumo? Juk tu atminties žadintojas, kuris man mins ant kulnų, jei kada panorėsiu atsigręžt atgal.

– Tai ko iš manęs nori? – paklausiau.

– Girdėjau, – atsakė jis, – kad graikų imperatoriui tarnauja garsus patrankų liejikas Orbanas. Jis nepatenkintas alga, ir šykštūnai graikai neleidžia jam lieti tokio didumo patrankų, kokias jis norėtų lieti. Tas žmogus mane domina. Papasakok jam apie mane gerų dalykų, patark atvykti čia prašytis pas mane ir aš galbūt jį priimsiu.

Nemažai įvairių kraštų krikščionių dirbo pas Mechmedą prekeiviais, raštininkais ir piniginių reikalų įstaigose, nes Mechmedas leido jiems laikytis savo tikėjimo. Kai kurie jų po kelerių tarnystės metų atsiversdavo į islamą dėl didesnės naudos arba nuoširdžiai įtikėję islamo pranašumu prieš krikščionybę. Todėl Mechmedo prašyme neįžvelgiau nieko keista. Vis dėlto man kilo negera nuojauta. Aš dvejojau, todėl jis nekantriai pasakė:

– Pats savom rankom ritinai akmenis, nešiojai skiedinį ant pečių kaip mulas. Jei mano tvirtovė tau priimtina, tai ir patrankos tvirtovėje turi būt priimtinos. Neturiu žmogaus, kuris mokėtų ar drįstų išlieti man norimo dydžio patrankų. Konstantinopolis turi jų ganėtinai ir, jei šykštuolis imperatorius Konstantinas nesamdo gabaus vyro, tai manau turįs teisę kviestis jį tarnauti. Juk Konstantinopoliui tai nepakenks.

Jis parodė savo porcelianinius dubenėlius ir pridūrė:

– Dėl gailestingojo Alacho, ar pats nematai, kad imperatorius Konstantinas įsitikino mano taikingais siekiais ir kasdien atsiunčia man gardžiausių valgių nuo savo stalo, pamaitina mane sunkiai dirbantį. Už tai nurodžiau sargybiniams žiūrėti, kad vėplos piemenys neleistų arklių į graikų pasėlius. Matai, pasitikiu ir valgau krikščioniškus valgius, nesibaimindamas,

kad užnuodyti. Tokie nuoširdūs ir draugiški mano santykiai su graikų imperatorium. Tik tau aš blogas.

– Ar prisieki?.. – klustelėjau, bet žodžiai įstrigo gerklėje.

Jis maloniai pasižiūrėjo į mane, švelniai papurtė galvą lyg priekaištaudamas už įtarumą ir pasakė:

– Prisiekiu visagaliu Alachu ir jo pranašu Mahometu, angelais ir Koranu, kad nepuoselėju nedorų sumanymų prieš Konstantinopolį. Be abejo, iki šiol tas miestas kėlė šiokią tokią grėsmę Osmanų valstybei, bet šios tvirtovės man užteks visiems laikams ir ji laiduos taiką. Kam imtis beprotiško žygio ir kurstyti prieš save visus krikščionis? Daugiau naudos turėsiu iš graikų draugystės, kai, įsitikinę mano nuoširdumu ir taikingumu, jie pagaliau nustos regzt pinkles Osmanų pražūčiai. Juk ir pats žinai, – o kas gi nežino, – kad mano paties stovykloje graikai turi įtakingų gynėjų. Ir aš turiu patikimų draugų Konstantinopolyje – tiek tarp rūmininkų, tiek tarp vienuolių. Visi trokštam tik taikos, nes nenorime, kad Vakarų šalys kištųsi į mūsų tarpusavio santykius.

Mostelėjau į akmenėliais prispaustą Konstantinopolio mūrų žemėlapį, kurį jis net valgydamas pasidėdavo šalia, ir paklausiau:

– Tai kodėl tau prieš akis Konstantinopolio žemėlapis?

Jis vėl papurtė galvą lyg tikindamas, jog aš kvailys, ir atsakė:

– Konstantinopolis su savo mūrais – galingiausia visų laikų tvirtovė. Kodėl negaliu pasimokyt iš jų statyt tvirtovę? Puikiai žinai, nesu toks pasipūtėlis, kad nesimokyčiau iš krikščionių. Todėl ir tiktai todėl visada nešiojuosi tą seną žemėlapį.

Lyg pralinksmėjęs, jis pakėlė akis į mano veidą. Prisiminiau viską, ką apie jį žinojau, prisiminiau, kaip prisiekė esąs nekaltas tada, kai maudyklėse pasmaugė mažą vaiką, prisiminiau septyniolikmetės graikės galvą, kuri pašiurpino net janyčarus, ir širdyje suvokiau, kad tuo negailestingu vyru niekas negali tikėti. Bet jis prisiekė labai įtikinamai ir nenuneigiamu nuoširdumu degančiom akim, todėl stovėdamas priešais jį aš bemaž patikėjau. Prigimtis man kliudė suvokti, kad žmogus gali taip šaltakraujiškai prisiekti ir meluoti. Pamaniau, gal subrendo, tapęs valdovu ir pamatęs visas kliūtis savo kely. Žodžiui „taika" atsispirt negalėjau, nes troškau jos. Sukėlęs abejonių, jis mane įveikė ir, tai pamatęs, nusišypsojo, linktelėjo galvą ir tarė:

– Daryk, ką liepiau.

Kitą rytą anksti, kai visi pasimeldę iškart išsiskirstė į darbus, nuėjau į ganyklą ir pasiskolinau arklį kelionei į Konstantinopolį. Mane lydėjo pora jaunų eunuchų, ir turkiški apdarai pravertė, nes Konstantinopolio gyventojai turkus gerbė ir elgėsi su jais mandagiau nei su lotynais. Už perkėlimą per vandenis, už maisto ir kitokias prekes jie net ėmė mažesnius pinigus nei iš lotynų. Išgirdę, kad šneku graikiškai, jau prie vartų mus spiste apspito graikai, siūlydami savo paslaugų. Laikydami mano arklį už kamanų, jie vienas per kitą tikino labiau mylį turkus negu lotynus. Ir patriarchą, kuris pritarė unijai, jie nušalino, nusprendę verčiau gyvent be patriarcho, nei pritarti teiginiui dėl Šventosios Dvasios dvejopos kilmės. Jie čiupinėjo dailius eunuchų drabužius ir liaupsino sultono teisingumą, nes jis neleido savo kariams trypti graikų pasėlių bei vynuogynų, uždraudė plėšikauti ir gerai jiems mokėjo už parduodamą maistą.

– Tikime, kad sultonas atvyko kaip draugas, o ne kaip priešas, – sakė jie. – Jo stovykloje tvarka geresnė nei mūsų gatvėse. Likimas lėmė gyventi kaimynystėje su turkais, norime būti geri kaimynai.

Šitaip saldžialiežuvavo jie apie sultoną Mechmedą ir jiems pritarė ilgabarzdis vienuolis, jis sakė, jog graikai turi dėkoti sultonui Mechmedui už tai, kad visoje savo valstybėje leidžia krikščionims laisvai išpažinti tikėjimą ir tuo jis maloningesnis už pačių graikų imperatorių, kuris rodo prielankumą klaidatikiams lotynams.

Bet nuo Adrianopolio vartų jodamas ilga gatve per miestą negalvojau apie tai, ką jie sakė. Mąsčiau, kaip atvykau į Konstantinopolį prieš penkiolika metų ir apie tai, kaip visa nuo tol pasikeitė. Žemai, Aukso rago krante pamačiau Blachernų rūmų bei sodo mūrus, prajojau pro Apaštalų bažnyčią su šventuoju kupolu, pamačiau hipodromo griuvėsius ir sustabdžiau žirgą aikštelėje su marmuro kolonomis prie didingojo Sofijos soboro. Iš pažiūros niekas mieste nebuvo pasikeitę. Dar tebestovėjo sukrypęs ir nutriušęs namas, kuriame kitados buvo knygynas. Pasvarsčiau sau, ar Ana išėjo į vienuolyną, o gal ištekėjo už kokio paprasto graiko, gal tebegyvena su tėvu, o gal jos nebėra tarp gyvųjų. Bet nebenorėjau pats savęs klausinėti. Atgaivi mano

jaunystės pažinimo aistra buvo užgesusi. Buvau trisdešimt trejų, pačiame žydėjime, bet nebeturėjau vilties, todėl sąmoningai nebuvau nusibrėžęs ir gyvenimo tikslo. Visi kiti aplink mane – batsiuviai ir žuvų prekijai, pinigų keitėjai ir nešikai – turėjo viltį, net musulmonai turėjo viltį, nes jie tikėjo.

Sustabdęs žirgą, žvelgiau į didžiulį soboro kupolą, kuris, lyg debesis, matėsi kažin kur už miesto, – net Azijos pakrantėse. Tas kupolas didžiausias iš visų per amžius pastatytų Dievo garbei, pagalvojau, tai pasaulio stebuklas. Nejau nesudrebėtų žemė, nei kupolas neužgriūtų užkariautojo, jei jis įžengtų į tą šventovę. Bet, pamatęs mus smalsiai apžiūrinėjant šventovę, išbėgo vienuolis ir pasisiūlė už nedidelę dovanėlę parodyti mums visus soboro stebuklus. Eunuchai nusekė jam iš paskos, kai susitarėme, kur ir kada susitiksime ir drauge grįšime į stovyklą.

Nusileidau į karinį uostą ir prie liejyklos susiradau patrankų liejiko Orbano butą. Orbanas buvo plačiapetis, stiprus, pažiūrėti paprastas žmogus ir tądien, turėdamas laisvo laiko, šiek tiek išgėręs. Jis iškart patvirtino neturįs darbo ir nesąs patenkintas alga, kurią jam moka graikai, ir graikais apskritai.

– Graikai žada daug, bet pusę, gal net daugiau, nusidera, – pasiskundė jis. – Mane iš Vengrijos į imperatoriaus tarnybą išviliojo melagingais pažadais. Galiu nulieti bet kokio dydžio patranką, bet graikai neturi pinigų metalui ir sako, kad iš didelių patrankų jiems jokios naudos, kad vien parakas tokios patrankos šūviui kainuoja daugiau, nei jie gali mokėti. Be to, jų mokslo vyrai pieštuku ant popieriaus įrodinėja, kad didžiausios patrankos šaudamos perskyla ir nenuskraidina sviedinio, o tik išspjauna jį šalia ant žemės. Aš apie tai nieko nežinau, nesu pabūklų meistras, neišmanau nei apie šūvių nuotolius, nei apie patrankų taiklumą. Aš tik liejikas, bet geriausias pasaulyje liejikas. Be to, aš tikras krikščionis ir turbūt net turkai su manim elgtųsi geriau nei šitie prakeikti klaidatikiai graikai. Net pameistriai šaukia anatemą man už tai, kad žegnojuosi kitaip nei jie.

Nors perimtas kartėlio ir įkaušęs, jis vis dėlto baisiai išsigando ir šoko žegnotis, kai pasakiau, kad sultonas Mechmedas, siūlydamas geras sąlygas, kviečiasi jį dirbti.

– Reikia gerai pamąstyti, – pasakė jis. – Tokį rimtą klausimą spręsdamas nieku būdu negaliu skubėti.

Staiga jo valstietiškas veidas nušvito, jis ėmė švilpauti ir pasakė:

– Jei pasakyčiau tai graikams, ar nepakeltų man algos? Nejau garsas apie mane pasklidęs ir tarp kitatikių, – nieko panašaus negirdėjau!

Man jis pasirodė nemokytas ir kvailas, pernelyg save aukštinantis. Pamaniau: jeigu graikų mokslo vyrai ir patrankas tyrinėjantys karo veiksmų vadai jo gebėjimų nevertina, tai vargu ar jis pakenks graikams, perėjęs tarnauti sultonui.

Akmuo nuo širdies nusirito, ir aš pasakiau:

– Sultonas Mechmedas dosniai atsidėkoja už reikiamas paslaugas, bet jis griežtesnis, nei atrodo, tiems, kurie nepateisina jo vilčių ar netesi pažadų. Jei bent kiek abejoji savo gebėjimais, susiprask pasilikti Konstantinopolyje. Jeigu tavo patrankos bus netikusios, sultonas pasodins tave ant kuolo arba nukirsdins.

Išsigandęs jis pasiglostė savo tvirtą kaklą ir atsakė:

– Nepagrįstom abejonėm graikai labai sumenkino mano garbę ir mano meistriškumą. Tik dėl tų abejonių norėčiau išlieti didžiausią pasaulyje patranką. Graikai tokie patys klaidatikiai kaip turkai ir po mirties paklius su jais į vieną, o gal dar baisesnį pragarą. Todėl tarnaudamas turkams nenusidėsiu sunkiau, nei tarnaudamas graikams. Bet gimtojoje Vengrijoje girdėjau, kad turkai žudo net kūdikius, valgo žmogieną ir, velniškų geidulių kaitinami, prievartauja visus, kurie pakliūva jiems į nagus, nežiūrėdami amžiaus nei lyties, ir net nusiprausia, tai padarę. Ar galėsiu bent krikščioniško tikėjimo tarp jų laikytis, sultonas bent jau dvigubai turėtų man mokėti, tada pasvarstysiu, ar pereiti jam tarnauti.

Pasakiau, kad tai jis išsiaiškins pats, jei ateis į sultono stovyklą ir pasiprašys priimamas. Pasakiau tarp Osmanų kilmingųjų sutikęs mokslingesnių ir mandagesnių už krikščionis vyrų ir patikinau, kad turkai nebrėžia tokių ryškių luomų ribų kaip krikščionys, nes prieš turkų Dievą uodo ir dramblio dorybė sveria vienodai. Jis nustebęs paklausė, ar sultonas stovykloje laiko dramblių. Tokį žvėrį jis sakė norįs pamatyti, nes nėra matęs. Supratau, kad ilgiau su juo kalbėti neverta, ir atsisveikinau, patardamas neužmiršti sultono siūlymo.

Tuomet nujojau prie mūro Marmuro jūros pakrantėje, netoli tuščių senųjų rūmų ir susiradau bokštą, kuriame graikai laikė

turkų princą Orchaną. Daviau sargybiniams pinigų ir jie įleido mane viduń, pirmiau patikrinę, ar neturiu pasislėpęs po drabužiais ginklo. Princo Orchano eunuchai ir turkai tarnai ilgiau spyrėsi, bet galiausiai Orchanas, neperveikęs smalsumo, įsileido mane vidun. Bet kol su juo kalbėjau, tarnai laikė mane už rankų. Orchanas atrodė ramus, tingus, mėgstantis patogumus ir jau pusamžis vyras. Buvo tamsių svajingų akių ir apskrito glebaus veido.

– Atleisk už tokį atsargumą, – pasakė jis. – Mane tiek sykių mėgino nunuodyti ir tiek samdytų žudikų buvo pasiųsta manęs užmušti, kad saugausi, žinodamas, jog atėjai iš mūsų valdovo sultono stovyklos. Ar tai jis tave atsiuntė, ar pagaliau skirs man prideramą išmoką? Apsižvalgyk, pažiūrėk, – galėsi papasakot, kaip skurdžiai gyvena galingojo Suleimano anūkas, tikras jo pusbrolis. Tikrai nebesuprantu, kodėl vilkinamos išmokos, patvirtintos sutartimi ir priesaika, greitai imsiu manyti, kad jis tik prisigalvoja dingsčių, kratydamasis prievolės mokėti, ir turėsiu už tai atsiteisti. Perduok jam šiuos mano žodžius.

Apsižvalgiau ir pamačiau, kad patogumų jam netrūksta. Kambarį puošė brangūs kilimai ir minkštos pagalvėlės, o pro atvirą bokšto langą vėrėsi nuostabiausias vaizdas į vasaros kaitroj ribuliuojančią jūrą. Orchanas atrodė įtukęs, sotus, vilkėjo brangiais drabužiais.

Aš pasakiau:

– Niekas manęs nesiuntė. Vien smalsumas atginė pažiūrėti į vienintelį vyrą, kurį graikai gali išleisti varžytis su Mechmedu dėl valdžios, kurio vardas reikiamą valandą padalintų valstybę į dvi karo stovyklas.

Jis nuoširdžiai paklausė:

– Ar stovykloje yra mano draugų, ar apie mane ten kalba, gal tave atsiuntė mano slapti draugai? Greičiau pasakyk, kokį reikalą į mane turi.

Aš atsakiau:

– Apie tavo draugus nieko nežinau. Bet jei ką nors ketini daryti, daryk tuojau pat. Kai sultonas Mechmedas užkariaus Konstantinopolį, tavo gyvybė nebus verta nė varioko. Manau, pats supranti.

Jis prapliupo juoktis ir, mušdamas delnais per kelius, sušuko:

– A-a, šito jis nori! Mėgina išviliot mane iš šitų saugių mūrų, pačiupt ir užmušt. Ne, aš ne toks kvailas. Man gera saugiai sėdėti graikų nelaisvėje, vien mano buvimas laiduoja Konstantinopolio saugumą. Sultonas neišdrįs pradėti karo, kol aš čia gyvas. Graikai – niekšai ir begėdžiai, kad su manim šitaip elgiasi.

Aš tepasakiau:

– Sudie! Tenorėjau tave pamatyti. Pamačiau ir galiu pasakyti, kad neturi valios nei drąsos išmėginti savo laimę.

Jis dar garsiau nusijuokė ir šūktelėjo:

– Taigi! Pasakyk tai jam ir paprašyk sumokėti tiek, kiek man skolingas. Ne, erzindamas įviliotum kilpon kokį kvailį, bet ne mane!

Taigi pats įsitikinau, kad net Orchanas netiki, jog Mechmedas kelia grėsmę Konstantinopoliui. Bet prisiminiau Mechmedo priesaiką ir vėl ėmiau dvejoti. Ko aš jaudinuosi ir regiu šikšnosparnius vidurdienį, jei išmintingesni ir gudresni, visas politikos klastas permanę vyrai visa vertina kitaip nei aš! Bet širdy smilko nerimas. Todėl grįždamas pasukau prie Blachernų rūmų vartų ir imperatoriškieji sargybiniai su mielu noru įleido mane, iš drabužių nusprendę, jog aš turkas. Pasiteiravau Francio, perdaviau, jog sultono Mechmedo krikščionis šunų prižiūrėtojas nori pasikalbėti, ir Francis, rodydamas didžiausią ir geriausią išsilavinimą, iš karto priėmė mane. Po penkiolikos metų jis atrodė labai pasikeitęs, veidą vagojo raukšlės, pats buvo sulysęs lyg kokios vidaus ligos graužiamas. Pažvelgęs patyria rūmininko akimi, pažino mane, nors ne iškart prisiminė, kur ir kada buvome susitikę. Kai priminiau kelionę laivu iš Kretos į Konstantinopolį, jo veidas nušvito ir jis apkabino mane, bet paskui suglumo ir įtariai nužiūrėjo mano turkišką apdarą. Papasakojau tarnavęs kardinolo Čezarinio sekretorium ir per Varnos mūšį pakliuvęs į sultono vergiją. Jis vis labiau glumo ir galų gale tarė:

– Deja, net labiausiai norėdamas negaliu tau padėti. Šiandienos aplinkybėmis bijome menkiausia dingstimi sukelti sultono nepasitenkinimą. Sutartis įpareigoja mus grąžinti pabėgusius vergus, pats suprask – mano pareigos tokios, kad aš visiems kaip krislas aky. Negaliu prisidaryti nemalonumų net dėl senos draugystės. Verčiau pamėgink Galatoje. Ten lankosi italų ir

ispanų laivų vadų, jie sykiais leidžia nusavinti laivus, sumoka dideles baudas, jeigu gauna gerą sumą. Ar turi pinigų?

Atsakiau iš sultono malonės smulkioms reikmėms turįs užtektinai, bet jis neteisingai mane suprato. Jis buvo geros širdies vyras, todėl sutrikęs trynė delnus ir nenoromis išspaudė:

– Jei tikra bėda, galiu paskolinti nedidelę sumelę. Tik perspėju: tie Galatos nuotykių ieškotojai ir jūrų plėšikai gali paimti pinigus ir už atlygį perduoti tave sultonui arba parduot kaip vergą į kitą šalį.

Aš pasakiau:

– Tavo draugingumas mane sujaudino, kilmingasis pone Franci. Bet nesu pabėgęs vergas ir net neketinu bėgti. Pasirinkau kelią, Dievas lėmė man tapti sultono vergu ir aš prieš Dievo valią nemaištausiu.

Jis kiek atokiau atsitraukė, įtariai įsižiūrėjo į mane ir abejingai, lyg kažką kita mąstydamas, tarė:

– Telaimina ir tesaugo tave Kristus ir Šventoji Dievo Motina. Visi turim tarnaut Dievui ten, kur Jis nuveda. Tai kokį reikalą turi į mane?

Atsakiau:

– Pažįstu savo valdovą Mechmedą. Matydamas jo karštumą, nerimastingumą ir įžūlumą, nerimauju dėl Konstantinopolio. Šita naujoji Roma – visų krikščionių šventas miestas. Čia mūsų krikščioniškas tikėjimas susiliejo su senovės Graikijos išmintimi, čia mokslo vyrai apvilko Kristų plačiais žvilgančiais mistinio pažinimo apdarais. Nenorėčiau, kad patikėję apgauliais taikos tikinimais ir melagingom priesaikom Konstantinopolis ir tavo imperatorius įpultų pražūtin.

Bet Francis dar labiau sutriko, pasižiūrėjo pro duris ir neramiai apsižvalgė tarsi bijodamas, kad kas nors neišgirstų. Lyg prašydamas, uždėjęs delną ant mano rankos, garsiai tarė:

– Nesuprantu, ką nori pasakyti. Tavo sultono ir mano imperatoriaus santykiai kuo geriausi ir nenorime įžeisti sultono negerais įtarinėjimais. Jis ūmaus ir įtaraus būdo, greitai užsiplieskia, kaip visi jaunuoliai. Bet pats aiškiai pareiškė, jog gailisi nesantūrių žodžių, kada nors pagrįstai ar nepagrįstai pasakytų apie graikus, ir pridūrė, kad pasienyje užtektinai užkariautinų vietų, tad jis netrokšta savo draugų miesto. Todėl mano imperatorius tvirtai

nusprendė laikytis abipusio pasitikėjimo ir taikos politikos ir rūmai bei Bažnyčia jį palaiko. Taip pat visi Konstantinopolio žmonės – kilmingi ir prastakilmiai, – išskyrus jaunus užeigų pašlemėkus, kurie neturi ko prarasti ir pasigėrę tauškia kvailystes, kenkdami mums. Bet protingam vyrui tokių nesąmonių klausytis nedera. Todėl ir tavęs neklausysiu.

Pastebėjęs, kad nusiminiau, jis nuramino:

– Juk nepažįstu tavęs ir negaliu neabejoti tavo siekių dorumu. Ir apie sultoną sukasi jaunų padūkėlių, kurie mielai pasinaudotų kiekvienu menku sankirčiu, pakurstytų tavo ūmųjį valdovą kariauti. Nors ir angelų kalba šnekėtum, nesileisime įtraukiami į tokius dalykus, kuriuos sultonas gali palaikyti nepasitikėjimo arba priešiškumo ženklu.

– Jeigu taip, neturiu ką pasakyti, – tarstelėjau. – Visi trokštam taikos ir pats užvis labiausiai džiaugčiausi, jei paaiškėtų, kad širdis nerimavo tuščiai. Bet nemanau, kad sultonas įsižeistų, jei pasitaisytumėt uoste tręštančius laivus ir šiek tiek sutvirtintumėt mūrų bokštus, kol nuo senumo nesugriuvo.

Kai aš nutilau, jam palengvėjo ir jis ėmė guviai tarškėti:

– Dėl Dievo, nenumanai, kiek reikia pinigų vičvienam karo laivui išruošti. Be to, imperatorius Jonas prieš Varnos mūšį išleido visas valstybės lėšas išoriniam mūrui taisyti ir atstatyti, grioviui iškasti ir su juo sujungtoms vandens saugykloms išvalyti. Bet kokia iš to nauda? Per jo brolystę su Vakarų šalimis ir tą pražūtingą unijos sutartį mūsų žmonės ėmė kivirčytis, sugedo geri santykiai su Osmanais. Pats žinai, kas nutiko Varnoje, – vienodą kainą mokame, kad ir kas nutinka.

Jis žvilgtelėjo į mane, pakeitė balsą ir ėmė girtis:

– Be to, mūsų mūrai po tų pataisymų geros būklės, ir ne plikšiai mes. Praeitą pavasarį buvau nuplaukęs prašyti Gruzijos valdovo duot dukterį Bizantijos basilėjui į žmonas ir gali numanyti, kokios naudos turėsime, nes, atvirai pasakysiu, Gruzijos valdovas vien už piršliavimą man pažadėjo keturis rietimus šilko, kurio vienas ten kainuoja penkis šimtus auksinų. Be to, gruzinai geresni krikščionys už valdžiotroškas lotynus ir nepaprasti kariai, nes mačiau ten vyrą, lengvai kalaviju perpus perkertantį jautį. Jeigu mums grės koks pavojus, iš Gruzijos gausim ganėtiną skaičių karių mūrams apginti, – nors koks

pavojus mums gresia, jei gyvenam Osmanų globojami ir su jais draugaujame.

Nevertėjo sakyti, kad, pastatęs tvirtovę, sultonas patrankų šūviais lengvai nuskandins visus laivus, atplaukiančius iš Juodosios jūros, nes jis pats tai puikiai žinojo. Todėl tepasakiau:

– Vilko ir avinėlio draugystė – retai pamatoma gamtos užgaida.

Bet jis nutaisė mandagią, kiek pasipūtėlišką rūmininko šypseną ir pataisė mane:

– Užmiršti, kad kalbi apie tūkstantmetę Bizantiją, kuri valdė pasaulį nuo Ispanijos iki Persijos. Verčiau sakyk – jauno nekantraus vilko ir seno patyrusio liūto draugystė.

– Bedančio, nuo senatvės apžilpusio liūto, – atšoviau.

Jo sausas it pergamentas veidas šiek tiek raustelėjo, bet tebešypsojo.

– Nusiramink, – pasakė jis. – Joks įžeidimas, joks kurstymas nepaskatins mūsų neatsargių veiksmų nei pareiškimų. Mūsų sąžinė švari, o švari sąžinė sveria daugiau nei visi mūrai ir įtvirtinimai.

Jis kalbėjo gražiai, nuoširdžiai, lyg nieko nematydamas, o mano akys it per apreiškimą regėjo toliau, ir aš staiga iš aukštybių pamačiau praėjusį savo gyvenimą, pasaulio įvykius, žmonių menkumą ir kūno galią tuose įvykiuose. Pasaulis atrodė kaip kapas, o kapo pasaulį valdo tik žvėries ir kirmino įstatymas, kapo pasaulį valdo toks žmogus, kuris pripažįsta tik žvėries ir kirmino įstatymą. Matyt, Mechmedas patyrė kitokį apreiškimą, nes buvo gimęs, užaugęs ir išsilavinęs valdyti kapo pasaulį ir tik tiek jam reikėjo. Prigimtis jį kaip stipriausią ir gudriausią žvėrį akino nugalėti kitus. Aš nuo jo skyriausi tuo, kad pergalės džiaugsmas ir pasitenkinimas mirties pasaulyje man buvo nepriimtinas.

– Franci, – pasakiau, – mirties pasaulyje kovojama tik mirties ginklais ir kovų niekas nelaimi, o tik pralaimi. Gali tik atsižadėti visko, nusigręžti ir nebesipriešint blogiui. Mirties pasaulyje nėra gėrio ir blogio, o visa yra blogis. Nėra kito kelio, tik visiško atsižadėjimo kelias, bet pats vienas žmogus šventuoju netampa.

Jis supratingai linktelėjo ir atsakė:

– Kol gyvi, tol turime vilties. Nepasiduokim nevilčiai. Tai nuodėmė.

Kalbėjomės lyg iš skirtingų pasaulių atsiradę, visai nesuprasdami vienas kito. O gal per tą apreiškimą jį supratau ir man pasidarė gailu jo, bet jis manęs nesuprato. Vis dėlto dar sykį pamėginau ir pasakiau:

– Tik neviltyje pražysta gyvenimas. Neviltyje rasi Dievą. Turiu melst skaudžiausios, baisiausios nevilties, tada rasiu Dievą. Tik dabar tai supratau, todėl dėkui tau už pamokymą.

Ašarų pilnom akim apsisukau, ketindamas eiti, bet jis prišokęs taikinamai palietė mano ranką, pasižiūrėjo neramiom akim ir tarė:

– Gyvenam slogulio laikais, metai iš metų kenčiam tą slogulį ir baimę. Jaunam lengva šaipytis, gyventi be tikėjimo, pasiguodžiant gražiu eilėraščio posmu, choro giesme ir išmintinga filosofija. Bet metai ir slogulys kaupiasi, turkai jau supa mus, tikri kaip mirtis, ir baimė gena mus pas Dievą, todėl nei vienoj krikščioniškoj šaly nerasi karščiau tikinčio miesto nei Konstantinopolis šiandien. Vaikai pranašauja ateitį, moterys šiame pasaulyje regi Kristų visa Jo skaistybe, šventi vienuoliai sako pamokslus, atverčia abejinguosius ir netikinčius. Šviesiausias žmogus, didžiausias abejoklis negali šito nematyti. Anksčiau daug kas tikėjo tik lūpomis, bet dabar susirenkame draugėn, išpažįstame nuodėmes bei Dievo pagalbos meldžiame ir sunkius valstybinius klausimus spręsdami. Negali įsivaizduoti, kokia guodžianti ramybė apima, kai atmetę diplomatiją ir apžiūrius išskaičiavimus visa paliekame spręst Kristui. Todėl šiais slogulio ir baimės metais aš, ko gera, laimingesnis nei tomis dvejonių dienomis, kai dar nejaučiau baimės. Ne, Dievas neleis Konstantinopoliui žlugti – tvirtai tuo tikiu ir šiuo tikėjimu neužsitrauksiu gėdos, antraip pats Dievas užsitrauks gėdą.

Savom ausim netikėdamas paklausiau:

– Nejau garbini Konstantinopolį kaip Dievą? Tu, mąstantis, filosofo išsilavinimą įgijęs vyras, savo gyvastį, daiktus, draugus, miestą suplaki su Dievu.

Jis tik pagailiai papurtė galvą ir atsakė:

– Tu lotynas ir niekad nesuprasi mūsų, graikų. Neverta mudviem vėl ginčytis dėl Dievo substancijos.

Taigi išsiskyrėme draugiškai, nesupratę vienas kito. Nusiminęs išėjau per vešliai žaliuojančius sodus, mačiau stovintį

gleimėtą vandenį gūrančiuose fontanuose. Sargybiniai, kurie gerbė mane, vilkintį turkiškais drabužiais, atvedė arklį ir aš nujojau prie Adrianopolio vartų. Dar turėjau laiko. Sargybinių nebuvo, todėl užkopiau laiptais į bokštą ir, eidamas vidinio mūro viršūne, pamačiau seną, didžiulį neįveikiamą mūrą su bokštais, niūksantį nuo vienų vandenų iki kitų, kiek akys rėpia. Jį saugojo naujas priešakinis įtvirtinimas, mūrai bei žemesni bokštai. Bet mūre žiojėjo plyšių, juose augo krūmai. Didžiuliam griovy daiktais telkšojo vandens, bet didesni tarpai buvo sausi ir sargybiniai tose atkarpose buvo užveisę nedidelius daržus. Bokštuose stovėjo varinių patrankų, rąstgaliais paremtų pabūklų. Sargybiniai atsistojo ir pagarbiai pasveikino mane, kai ėjau pro šalį. Per amžius galingiausias įtvirtinimų statybos meno pavyzdys karštą vasaros popietę skendėjo visiškoj ramybėj, didžiojo mūro viršūnėj žėlė aukšta žolė, ganėsi ožkos ir asilai. Bet net tariamai ramybei ir stinguliui tvyrant jaučiau tuos mūrus įkūnijant didžiulę galią. Dabar jie miega, bet pabudę spjaudys ugnim, akmenimis, ietimis ir strėlėmis ir net didžiausios puolamosios kopėčios, atremtos į svaiginamo aukščio sieną, atrodys kaip šapelis. Tūkstantmetės valstybės galybė ir patirtis snaudė po mano kojom.

Davęs sargybiniams kelis sidabrinius, nusileidau nuo mūro ir pamačiau manęs laukiant abu jaunuosius eunuchus. Veidai buvo įraudę; jie garsiai kalbėjosi ir tikriausiai buvo išgėrę vyno, nors kramtė labai kvapnius saldumynus, mėgindami tai nuslėpti. Jie lankėsi vergų turguje ir matė daugybę gražių merginų, nors kaina už jas buvusi tikrai per didelė. Jie taip pat stebėjosi graikų skurdumu, nes miesto gyventojai su pirkliais turguje derėjosi ne tik dėl vergų, atgabentų iš visų šalių, bet ir savo vaikus pardavinėjo. Pasakodami eunuchai vaipėsi tarpusavyje ir žvilgčiojo į mane lyg kažką slėptų. Bet kol grįžome per Aukso ragą, kol žirgai perbrido gėluosius vandenis ir parlėkė per kalvas į stovyklą Bosforo pakrantėje, jie išsiblaivė ir nuščiuvo.

Palikę arklius piemenims, spėjome pasiekti stovyklą iki saulėlydžio maldos. Po maldos nuėjau pas sultoną Mechmedą pasikalbėti. Laukiau ilgai. Žvaigždės sužibo, naktis juodai sutemo ir, stovyklai nutykus, per vandenis iš tolo girdėjosi sunkių

irklų pliuškesys. Galų gale Mechmedas pasikvietė mane. Buvo išsimaudęs, apsirengęs brangiais plono audinio drabužiais, už palapinės užuolaidų švelnia muzika smagino muzikantai. Papasakojau, kad buvau susitikęs su patrankų liejiku Orbanu ir ką tas pasakė. Mechmedas tysojo ant minkštų čiužinių, pasikišęs rankas po galva, iškėlęs dailią sakališką nosį ir svajingai primerkęs gelsvas akis, klausėsi susimąstęs.

– Atsisėsk šalia, – pasakė jis lyg viliodamas mane, nors jau buvau per senas ir apžėlęs barzda.

– Aš jaunas, – pasakė jis. – Man dvidešimt dveji. Būtent taip prieš daugybę šimtmečių vieną žvaigždėtą naktį šitų vandenų pakrantėje gulėjo jaunasis Aleksandras. Jis buvo permanęs visą pažinimą ir visas ydas, pasiskelbęs abiejų pasaulio dalių dievu ir mirė dar degdamas svajonių liepsna. Pasakyk man, šunų prižiūrėtojau, ar aš galėčiau užkariauti Indiją arba Europą? Šiąnakt man viskas atrodo lengva.

Aš atsakiau:

– Tu turi viską, ko trokšta širdis, vien tavo žodis nulemia daugybės žmonių gyvybę ar mirtį. Gali varginti širdį, vis daugiau trokšdamas, gali užkariauti žinomas ir nežinomas žemes, bet užkariausi tiktai šį pasaulį. O, jaunystės liepsnai užblėsus, džiaugsmą apkartins nuodai, nors tavo palapinė stovės tarp žvaigždžių.

– Taip, taip, klastingasis atminties žadintojau, – pasakė jis. – Ar tau patiko mano pusbrolis Orchanas? Kodėl neatnešei man jo galvos, būtum užsidirbęs tūkstantį auksinų, ir kokias pinkles rezgei su imperatoriaus Konstantino patarėju Blachernų rūmuose?

– Nuo tavęs nieko nenuslėpsi, – pasakiau, supratęs, jog jis mane šnipinėjo, ir man neapsakomai palengvėjo, kai supratau, kad greitai mirsiu ir išsivaduosiu iš skausmingų minčių.

Nejučia sukryžiavau rankas ir pajutau, kad šypsau. Seniai nesišypsojau. Jis žiūrėjo man į veidą, pasaliai pramerkęs akis, nusivylęs atsiduso ir tarė:

– Tu kvailas, tu kvailiausias iš visų, kuriuos esu sutikęs. Ar man bus malonu tave užmušti, jeigu pats trokšti mirties? Tik tavo minčių eigos neperprantu. Kokios naudos manei turėsiąs

iš savo įspėjimų? Nejau išties vaizdavaisi pakeisti įvykių seką? Mano valia, mano pastangos, todėl tik aš valdau įvykius ir įvykiai mane valdo. O tu, – kad ir ką darai, – tik tarnauji mano siekiams, nes įvykiai tave valdo, o ne tu juos.

Nusiminiau supratęs, jog jis net neketina manęs bausti. Taigi papasakojau jam, ką manau apie princą Orchaną ir kokios politikos, pasak Francio, nusprendė laikytis graikai. Galop pasakiau:

– Dabar suprantu, kad suklydau, mėgindamas įsikišt į pasaulio reikalus. Šitai supratau kalbėdamas su Franciu ir dar aiškiau supratau žiūrėdamas į tavo žvėriškas akis. Norėdamas paveikti įvykius, aš tik tampu jų vergu, supančioju save ir nebeturiu laisvės, – kaip ir tu, prisirakinęs prie mirties pasaulio, praradai laisvę, ir tu jau nesusigrąžinsi jos, kaip kiti žmonės.

Jis nustebęs pašoko ir užriko:

– Klysti, brangus šunų prižiūrėtojau! Valdydamas įvykius valios jėga, pakilau virš jų laisvesnis už kitus. Tik aš renkuosi, o kiti eina paskui mane, – nori ar nenori. Tu irgi turi eiti iš paskos ir paklusti mano įsakymams kaip vergas.

Aš atsakiau:

– Kodėl turėčiau nepaklusti, juk viskas, ką darau, neturi reikšmės, kol pats neįsipareigoju. Bet iš kur žinai, gal tu tik įsivaizduoji galįs laisvai rinktis, gal pats turi neišvengiamai dalyvauti įvykiuose, kurie iš anksto nulemti, be tavęs. Jei šitai atmeti, tai pasakyk, iš kur žinai, kad žvaigždžių mintys nejučia nenulemia tavo minčių ir tavo valios?

Jis pamąstė ir atsakė:

– Sutinku su žvaigždžių mintimis, jei tik šiame pasaulyje visa valdysiu ir įveiksiu savo valia. Mano laisvės nepančioja joks tikėjimas, prietaras, geismas, baimė ar viltis, šventa tiktai mano paties valia ir tikslas. Tai mane paverčia pasaulio valdovu ir valdydamas jaučiuos laisviausias, vienintelis laisvas pasaulyje.

Aš pasakiau:

– Tavo laisvė – žvėries laisvė.

Jis pagalvojo, linktelėjo ir tarė:

– Būtent taip, mano laisvė – žvėries laisvė.

– Mano laisvė didesnė už tavąją, – pasakiau. – Tai – Dievo laisvė, nes mane pančioja tik Dievas manyje.

Jis irzliai nusijuokė ir pasakė:

– Dar žodis, ir liepsiu perpjauti tau pilvą ir apieškot tavo kaukolę, smalsu, ar rasiu tą tavo laisvę ir Dievą, apie kurį šneki.

– Padarytum maloningą darbą, – pasakiau. – Mano laisvė – kančia ir skausmas, Dievo keliamas skausmas man dilgesnis nei kūno. Vis dėlto savo kančios ir skausmo nekeisčiau į tavo laisvę ir džiaugsmą, nors nepažinau džiaugsmo nei jaunystėje, nei brandos dienomis, o ir džiaugsmas man buvo kančia.

Jis žvelgė į mane auksu žvilgančiom akim kvapios lempos šviesoj, jaunas ir gražus su savo brangiais apdarais, šiek tiek papurtė galvą ir tarė:

– Didysis Aleksandras liepė savo mokytojui Aristoteliui rinkti keistus gyvūnus, augalus bei akmenis ir visokias gamtos užgaidas. Aš smaginuosi rinkdamas žmones. Turiu visokių spalvų merginų ir berniukų – pačių gražiausių iš visų šalių. Turiu senį tokia ilga barzda, kad apsijuosia ja juosmenį. Vyrą, kurio abi kojos turi po šešis pirštus. Bet rečiausia gamtos užgaida, kurią turiu, – tai tu, mano šunų prižiūrėtojau. Tu tikras lobis, nes laisvą valandėlę per tave galiu išmėginti viską, kas šauna į galvą.

Aš atsakiau:

– Mus abu pančioja žmogaus skola ir mes jos nesumokėsim. Bet žmonės esti dvejopos padermės – statytojai ir dervišai. Statytojai atranda tikslą anapus savęs. Todėl statyba ir griovimas – vienas ir tas pats. Dervišai ieško tikslo savyje – vieni kaupia savyje pažinimą ir filosofiją, iki išsipučia ir tampa nenusakomo pavidalo, o kiti vis genėja save, kol nieko nelieka. Tu statytojas, aš – dervišas, bet žmogaus skolos nei vienas neatsikratysime.

Jis piršto galiuku švelniai perbraukė man kaklą ir tarė:

– Ak, nevesk manęs į pagundą.

Po dviejų dienų iš miesto atkako patrankų liejikas Orbanas ir pasiprašė priimamas sultono. Jį nuvedė pas statybininkus ant aukštai iškilusio mūro viršūnės ir jis išsižiojo pamatęs sultoną, pasiraitojusį rankoves, kalkėtu, srūvančio prakaito nudryžuotu veidu. Bildėjo akmenys, statybininkai erzeliojo, mūrininkai pūškavo, tad juodu tarėsi šaukte šaukdami. Sultonas Mechmedas mostelėjo į Bosforą ir į priešais Azijos krantą kylančią tvirtovę ir paklausė, ar Orbanas gali išlieti tokių patrankų, kurių sviediniai

nuskandintų net didžiausią laivą, jei tas be leidimo plauktų pro statomą tvirtovę. Orbanas kasėsi galvą, mėgino derėtis ir atsakė – nelygu, kokia alga. Sultonas paklausė, kiek jis nori algos. Ir, ilgokai dvejojęs, Orbanas pažadėjo pabandyti, jei sultonas sumokės jam dvigubai tiek, kiek moka graikai.

– Bet manęs nepakarsi ir galvos nenukirsi, jei nepasiseks, – skubinai pridūrė jis. – Išliesiu tokio didumo, kokio norėsi, jei negailėsi pinigų metalui, – kad ir didžiausią pasaulyje. Bet nepažadu, kad sviedinys nulėks toli ir kliudys taikinį, nes tai pamatysiu per bandymą ir į tai aš nesikišiu. Šaudyti iš patrankos pavojingiau nei ją lieti, nors ir tas darbas labai pavojingas neišmanant amato. Bet užtikrinu, mano patrankos kels tokį baisų griausmą ir dūmų debesis, kad didžiausias laivas išsigąs ir priplauks prie kranto. Būdamas didis karo vadas puikiai žinai, kad patrankos šūvis veikiau gąsdina ir debesis drebina, nei tikros žalos padaro.

Mechmedas ėmė nerimauti ir pasakė:

– Pranašo, Korano ir šventųjų angelų vardu prisiekiu – tavęs nepakarsiu ir nenukirsdinsiu, nors pabaigsi šnipštu. Algos mokėsiu dukart daugiau nei prašai ir už kiekvieną pavykusią patranką gausi papildomą sumą, apskaičiuotą pagal sviedinio svorį. Patrankoms metalo turiu atsidėjęs, ir Galatos genujiečiai atveš, kiek reikės. Plytų, anglių ir vergų gausi šimtą, penkis šimtus ar tūkstantį – kiek norėsi, jei imsiesi darbo ir nedelsi.

Orbanas nepatikliai pasižiūrėjo į jį, sutrikęs gūžtelėjo tvirtais pečiais ir atsakė:

– Pats žinai, ką šneki. Gal turėtum išsimiegoti ar bent pavalgyti prieš skirdamas tokias sumas, kad, kai pagalvoji, šiurpas ima.

Bet sultonas niūktelėjo jį kumščiu ir paliepė iždininkui iš anksto sumokėti tūkstantį sidabrinių. Apniktas didelių abejonių Orbanas nuėjo, o Mechmedas supykęs pasižiūrėjo jam pavymui ir tarė:

– Vyras vangus ir kvailas, tad kas man sukliudys jį pasodint ant kuolo, jeigu nepateisins vilčių.

Bet, gavęs maišą sidabro, Orbanas pastebimai pagyvėjo, atidžiai apsižvalgė ir tarė:

– Ką tėvas sutaupo, tą sūnus iššvaisto, – pažiūrėsim, ar kapše-

lis greitai neišseks. Šykštuoliai graikai ilgiausiai svėriodavo kiekvieną metalo svarą, dėl kiekvienos monetos turėdavau pateikti kalnus pažymų, ir dėl vergų maisto sąskaitų amžinai keldavo triukšmą. Bet dabar pagyvensim kaip ponai. Jeigu jam dega, aš irgi paskubėsiu ir pašvaistysiu jo pinigus, nes skuba kainuoja daugiau nei ramūs svarstymai.

Kad nereikėtų vargti pervežant medžiagas, jis išsirinko liejyklai sausą pietinės pusės kalvos atšlaitę netoli tvirtovės ir ėmė skirstyti darbus, tai parodė jį išmanant savo amatą. Pirmo sviedinio kamšalui jam prisireikė tiek vaško, kad jo kaina Galatoje pakilo, ir italai, graikai bei žydai prekijai spiste apspitę siūlė jam savo paslaugas. Jis negailėjo savęs nei kitų, dirbo dieną naktį ir, dervišams pasiskundus, tik sultono ypatingu įsakymu mesdavo darbą turkų maldos valandom. Po statybvietę jis vaikščiodavo pasiėmęs virvagalį ir skubino vergus, bet, pažeisdamas visus papročius, reikalavo jiems duoti mėsos, todėl vergai jį pamėgo. Mūrijant krosnis, jis savom rankom rinko plytas, žiūrėdamas, kad nebūtų aptrupėjusios, ir pats minkė formų molį. Sultono patrankų metalas jam netiko ir jis pats sumaišė gryną varį ir alavą, kad medžiaga būtų geriausio kalumo. Ir kitokių žaliavų pirko, bet metalo mišinį laikė amato paslaptimi. Taip pat siuntė medžiotojus į Azijos pusę gaudyt ant kalvų gyvačių, pareiškęs, kad talentui metalo reikia vienos gyvatės kraujo. Tos paslaptys turkams labiau kėlė pagarbą nei kiti jo gebėjimai.

Giedromis vasaros dienomis, svilinant karščiui, darbai tvirtovėje vyko pasiutišku greitumu. Žemė išdžiūvo, virto degyme ir arklių bei asilų piemenys vis toliau ieškojo ganyklų, todėl stovykla tolydžio plėtėsi. Artėjo javapjūtė, bet janyčarai su gyventojais nesipyko ir sultono įsakymu saugojo jų laukus. Imperatorius Konstantinas kasdien iš savo virtuvės siuntė sultonui ir didžiajam viziriui valgius ir leido graikams stovykloje pardavinėti maistą, kad turkai nesusigundytų plėšt jų kaimų.

Dar nebaigti bokštai grėsliai styrojo dvidešimties pėdų platumo mūrų kampuose, kai sultonas Mechmedas man pasakė:

– Mano tvirtovė jau atlaikys apsiaustį, graikams prasideda javapjūtė.

Jo žodžiai atrodė nereikšmingi, bet rankoje jis laikė lipnų saldumyną su medum ir, žiūrėdamas į mane, ant dulkinos žemės nuvarvino medaus lašą. Prie to medaus lašo iškart sulėkė musių spiečius.

Kitądien stovykloje kilo baisus triukšmas ir buvo kalbama, kad graikai užpuolė piemenis ir vieną jų užmušė. Jo kruviną kūną draugai aimanuodami nešiojo po stovyklą. Per kažkokį nesusipratimą ar aplaidumą janyčarų sargybiniai vieną pamainą nesaugojo sodų ir laukų, ir arkliai ištrypė graikų javus. Graikai puolė mušt arklius, piemenys neleido ir per peštynes vienam jaunam turkui kliuvo akmeniu į galvą. Kaip tik tą dieną sultonas Mechmedas per Bosforą išplaukė Azijos pusėn ir negrįžo iki vakaro. Visą naktį stovykla ūžė nuo šnibždesių bruzdesių, iš stovyklos tykino būreliai ginkluotų vyrų. Jie surengė pasalas prie graikų laukų. Kai graikai su pjautuvais atėjo imti javų, puolė juos ir užmušė keturiasdešimt vyrų. Per tą susirėmimą ir graikai papjovė kelis turkus.

Pavakare sultonas parplaukė iš žygio auksuota valtimi, kurios pastogėje sėdėdamas atsainiai ranka pliuškeno vėsų vandenį. Viziriai – pirmiausia Chalilis – raudamiesi barzdas puolė jo pasitikti, bet ir janyčarų aga bei vyriausias piemuo atlėkė iš paskos, šaukdamiesi keršto graikams. Išklausęs jų prieštaringus pasakojimus, sultonas Mechmedas apsimetė labai nustebęs, iškart paskyrė stiprius janyčarų būrius saugoti stovyklos ir ėmėsi vykdyti teisingumo.

– Tai pikčiausia klasta, kalti priešiškai nusiteikę graikai, – karštai pasakė jis. – Nuostolis neatlyginamas, bet jie, užuot man pasiskundę ir paprašę atmokesčio už ištryptą lauką, atskleidė savo beširdiškumą, surengę savo teismą ir šiurpia mirtim nubaudę nekaltą vyrą. Negaliu smerkt jo draugų už tai, kad keršijo, nes suprantu jų jausmus ir manau, kad keturiasdešimt klastingų netikėlių – mažas atmokestis už vieną tikintįjį. Bet būdamas valdovas turiu nubausti jus už netvarką. Todėl visi, kurie įsivėlė į grumtynes, privalo sukalbėti po tris rakatus. Bet iš graikų imperatoriaus pareikalausiu sumokėti prideramą kainą už mano piemens gyvybę ir užtikrinti, kad nuo šiol neduos valios savo kraugeriams.

Bet jam jau nereikėjo pačiam valdyti įvykių, nes išjudintas akmuo greitai ritosi žemyn. Pabėgę iš kaimų, valstiečiai sulėkė į miestą, papasakojo apie pjautynes, ir ūmūs graikai baisiausiai įsiaudrino. Ligi tol turkai buvo ramūs ir patarškos graikai neįvertino jų stiprybės, tik karingiausi ir drąsiausi vyrai, kaip ir imperatorius Konstantinas, iš pat pradžių norėjo jėga sukliudyti tvirtovės statybą. Įniršę vienuoliai užeigose ir uosto dykūnams ėmė skelbt kerštą turkams ir veikiai pro miesto vartus išgarmėjo tūkstantis ginkluotų vyrų, kurių didžiuma buvo girti. Vis dėlto ta užmačia nebuvo visai beprasmiška ir atsitiktinė, nors jos sumanytojų ir vadų po visko nustatyti nepavyko, nes nei vienas gyvas negrįžo. Tikriausiai jie ketino netikėtai pulti ir įsiveržti į stovyklą ir ją padegti. Bent jau Orbano patrankų liejykloje jie būtų padarę nemažai nuostolių, pražudę mėnesio darbą ir kaip tik tą valandą sugadinę ne vieną katilą lydomo metalo.

Bet stovyklos jie nepasiekė, nors priekinę janyčarų saugą patraukė iš kelio. Per kautynes janyčarai mikliai išskerdė didžiumą jų, o paskui tuos, kurie mėgino pasprukti, pasileido sipahiai ir sultono įsakymu visus be gailesčio išpjovė. Parengęs stovyklą gintis, sultonas, kerštaudamas už smurtingą puolimą, pasiuntė raitiją vaikyti iš kaimų ir laukų graikų ir deginti jų namų.

Naktį kaimuose siautė gaisrai ir išsigandę valstiečiai suskato galvijus ir grūdus vežt į miestą. Tikra suirutė kilo tiek mieste, tiek apylinkėse, ir niekas jau dorai nesusigaudė, kas iš tiesų dedasi.

Rytą sultonas Mechmedas buvo kaip atmainytas. Pasimeldęs atsistojo, iškėlė galvą degančiom akim, nuo suplūdusio kraujo jo gelsvas veidas nutamso. Atrodė, kad nekantraudamas bluosto pernakt nesudėjo, o gėrė vyną. Jis ryžtingai pavarė statybininkus ir mūrininkus dirbti, įsakė janyčarams pasirengti saugoti stovyklą, sušaukė divaną ir liepė išvesti žirgus, nusprendęs surengti vizirių pasitarimą raitomis. Janyčarai nudžiugę pratrūko šaukti:

– Alachas, Alachas!

Bet visi senieji patarėjai ir sultono Murado draugai suniuro, o didysis viziris Chalilis, susiėmęs apsiausto kraštus, atėjo prašyti Mechmedo suimt save į rankas. Osmanų papročiu divanas ant žirgų rengiamas tada, kai reikia tartis dėl karo ir taikos.

Išvedę arklius, kiti viziriai, vadai bei iždo viršininkai susmalsę susibūrė apie sultoną ir Chalilį. Šis pasakė:

– Tu prisiekei taiką, o graikų imperatorius dėl šito erzelio nekaltas. Neužmiršk – graikus tavo tėvas laikė draugais, ir turėk galvoje, kad tavo skubotas sprendimas vėl paakins graikus kreiptis į lotynus ir prašyt jų pagalbos. Tavo valstybė neatlaikys visų krikščionių spaudimo, o graikų tarp mūrų tu neįveiksi. Karinė padėtis niekam nenaudinga, tik trikdo prekybą ir draugiškus santykius. Todėl nieko nespręsk, kol mūsų draugas, graikų imperatorius, neatsiuntė savo atstovų atsiprašyt už valdinių sukeltą sankirtį.

Jis kalbėjo tyliai, o Mechmedas čaižė šmaikščiu sau per kelius ir garsiai išdrožė:

– Girdėjau tai daug sykių. Prisiekiu tavo barzda, tikriausiai tu graikus myli labiau nei osmanus, netikėlius šunis labiau nei Alachą ir spindulingos garbės Jo pranašą. Graikų taikingumą parodė netikėtas mūsų stovyklos puolimas vakar, o ką jau kalbėt apie mano piemenų skerdynes ir sužalotus arklius. Graikų imperatorius laikosi krikščioniškos politikos, o pagal ją, dešinė ranka nežino, ką daro kairė. Tai liudija tiksliai numatytas puolimo laikas – kaip tik tada, kai pradėjau lieti patrankas ir kai mano tvirtovė saugoma prasčiausiai. Bet Alachas – geriausias sargybinis, Jis atskleidė negarbingas graikų pinkles.

Kalbėdamas jis žvalgėsi aplink tarytum ko laukdamas ir net man pasirodė, kad jis taip ilgai kalba gaišindamas laiką. Bet Chalilis nudžiugęs mostelėjo į vandenis ir sušuko:

– Žiūrėk, imperatoriškoji valtis atsiiria į krantą, be abejonės, atplaukia graikų pasiuntiniai! Turi juos išklausyti, tada galėsi velt valstybę į bergždžią ir grėsmingą karą, kuris dėl menko nieko pražudys osmanus.

Glostinėdamas barzdą, jis su šypsena apsižvalgė ir paklausė:

– Ar aš neteisus?

Kai kurie senieji karštai pritarė, ir Chalilio įžūlus išdidumas rodė jį tvirtai tikint, jog taikos šalininkai kol kas stipresni už karo šalininkus. Bet jaunojo Mechmedo veidą iškreipė negailestinga šypsena ir jis su apsimestiniu nuolankumu pasakė:

– Tebūnie, kaip tu nori. Paklausykim, ką pasakys imperatoriaus pasiuntiniai.

Bet kai valtis prisiyrė prie kranto, pamatėme, kad ji iš Blachernų rūmų virtuvės, kuri kasdien atplukdydavo sultonui ir didžiajam viziriui valgius. Iš valties išlipo smarkiai suprakaitavęs jaunas, iš baimės nupilkęs eunuchas, jis pasiėmė sunkų krepšį ir, žengęs pro šalį, šlitinėdamas leidosi didžiojo vizirio palapinės link. Jo drabužiai buvo nešvarūs, veidas sumuštas, bet keisčiausia ir įtartiniausia buvo, kad valtis iškart apsisuko, skubinai nusiyrė Galatos pusėn, pasuko už Bosforo ir dingo iš akių.

Senas gudročius Chalilis, suraukęs antakius, pažvelgė į sultoną ir jo veidas iš baimės nupilko. Bet Mechmedas su apsimestine nuostaba pasakė:

– Tavo draugai graikai turbūt ieško tavęs, Chalili, o ne manęs. Pakviesk jį čia, noriu pažiūrėti, kokį reikalą imperatorius turi į tave. Manau, neslėpsi nuo manęs, kas judu sieja.

Chalilis atsakė:

– Nieko nežinau, o tas eunuchas iš Blachernų virtuvės. Bet, matyt, graikų imperatorius, parodydamas gerą valią, tebesiunčia man, kaip ir tau, valgius iš savo virtuvės.

Mechmedas tarė:

– Tavim dėtas, Chalili, daugiau neragaučiau graikų siunčiamų valgių.

Bet caušai jau vedė už parankių eunuchą pas sultoną su Chaliliu. Tas puolė ant kelių, išmetė iš rankų krepšį, tad visi pamatėm tarp žalių lapų dailiai įdėtą reto didumo gražią žuvį. Išgąstingai pažvelgęs į Mechmedą, eunuchas kreipėsi į Chalilį sakydamas:

– Mano viešpats basilėjas siunčia tau šią gražią žuvį iš savo virtuvės, patvirtindamas savo draugystę, kad ir tu patvirtintum ją.

Mechmedas pasilenkė, iš krepšio išėmė žuvį už žiaunų, bet žuvis buvo tokia sunki, kad turėjo suimt ją abiem rankom. Neva nustebęs jis iškėlė žuvį ir rodydamas visiems sušuko:

– Iš tiesų, Alachas – vienintelis Dievas, tokios sunkios žuvies kaip gyvas rankose nelaikiau!

Viena ranka prilaikydamas žuvį ant kelio, jis išsitraukė iš už diržo durklą ir perrėžė žuvies pilvą. Skambančiu srautu iš žuvies pilvo išbiro šimtai Bizantijos auksinų. Išsigandęs eunuchas visaip rodė, jog jis kaltas, bet Chalilis mikčiodamas pasiteisino:

– Dėl akmeniu užmėtomo šėtono, nieko apie tai nežinau.

Tačiau Mechmedas su panieka numetė žuvį jam po kojų ir pasakė:

– Pasiimk savo, Chalili, juk nusipelnei atlygio. Ir toliau gražiai ir įtikinamai užtark graikus.

Jis linktelėjo, duodamas ženklą caušams, tie suėmė eunuchą už pažastų, pasivedė jį į šalį ir nušniojo kardu galvą, tam nespėjus nei pasipriešint, nei surikt. Sultonas Mechmedas užšoko ant žirgo ir tūžmiu balsu sušuko:

– Paskui mane tie, kuriems brangesnė Osmanų garbė nei netikėliai graikai!

Trūktelėjęs už kamanų, jis apgręžė žirgą auksu žibančiu balnu ir nušuoliavo, todėl divano nariai suskubo šaukt žirgus ir lėkt iš paskos. Tik Chalilis, nustėręs iš nuostabos, dar valandėlę pastovėjo, čiupinėdamasis kaklą. Bet paskui gūžtelėjo pečiais ir tarė:

– Taip gali būti. Valdovas už mane gudresnis.

Vis dėlto, būdamas taupus žmogus, jis liepė tarnams surinkti tą krūvą pinigų, įsakė atvesti žirgą, užsėdo sunkiai kaip seniokas ir pro nutykusius, dvejojančius vyrus iš lėto nujojo paskui divaną. Bet jį visi taip gerbė, kad niekas nedrįso tart blogo žodžio net jam išjojus, kilmingieji tik pasidairė vienas į kitą ir išsiskirstė į savo darbus.

Divano pasitarimas truko neilgai. Paskui sultonas Mechmedas padiktavo niekinamą piktą laišką, skirtą imperatoriui Konstantinui, apkaltino jį pažeidus taiką ir sutartis, niekingai žudžius bejėgius turkus ir paskelbė kariausiąs su juo ir ginklu ginsiąs savo stovyklą bei Bosforo pakrantėje pastatytą tvirtovę. Jam diktuojant laišką per stovyklą nusirito baisus griausmas ir dundesys, mat Orbanas kuoka išmušė liejinio pleištus ir žvilgantis metalas, išsilydžius vaškui, sutekėjo į didžiulę formą. Tokio didžiulio liejinio Osmanų valstybėje dar niekas nebuvo liejęs. Todėl sultonas puolė iš palapinės, palikęs nisandšui perrašyti ir užantspauduoti laišką. Baisingas griausmas stovyklą taip išgąsdino, kad tvirtovės bokštuose darbai nutrūko, vienas vergas nukrito nuo mūro ir nusilaužė sprandą, o daugybė janyčarų suklupo melstis.

Orbano rankas, veidą ir krūtinę margino nuodagos ir pūslės, o prie krosnių dirbę jo pagalbininkai išsilakstė. Bet atidžiai klausy-

damasis Orbanas džiaugsmingai nusišypsojo ir griausmo užtrenktom ausim subliuvo, kad tikriausiai pavyko – liejinys nesuskilo ir krosnis nesusproginėjo. Dabar reikėsią palaukt tris dienas, iki sustings metalas, o tuo tarpu jis paruošiąs kitą liejinį.

Krosnis ir žemė alsavo baisingu pragaro karščiu, bet Mechmedas drąsiai priėjo arčiau, mes tebestovėjom toje išdegusioje plikumoje – ne arčiau kaip per kelis šimtus žingsnių, ir aš pamačiau Mechmedo veidą sušvintant baugiu džiaugsmu, todėl jis atrodė gražus kaip puolęs angelas. Jis treptelėjo koja ir užriko:

– Pragare, išspjauk man didžiausią pasauly patranką! Aš trokštu to, kas nauja, ir dėl Alacho nusiplėšiu žaibą iš dangaus, kad sugriaučiau Konstantinopolio mūrus!

Stovėjome atokiau nuo minios, todėl Chalilis pasinaudojo proga ir, apimtas baimės, atsargiai išdegusia žeme pritykino prie sultono. Žemai nulenkė galvą ir pasakė:

– Valdove, suniekinai mane divano akivaizdoje ir aš tavo išmintį gerbiu, bet veikiausiai širdy nelaikai manęs išdaviku.

Jis žvilgtelėjo į mane lyg norėdamas, kad pasitraukčiau, bet Mechmedas abejingai pasakė:

– Nepaisyk jo, tai tik mano atminties žadintojas. Bet nejau sakysi neėmęs dovanų iš graikų?

Chalilis atsakė:

– Pakėlei mane savo dešinėn, todėl tas pareigas eidamas, aišku, gavau dovanų iš graikų, niekas pas mane nesiprašo be dovanos. Bet mielai tau atiduosiu visus per daugelį metų graikų suneštus pinigus, be to, paklusdamas tavo valiai, gerokai didesnę sumą iš savo lėšų skyriau tavo tvirtovės pakrantės bokštui. Juk viskas, ką turiu, tavo, iš tavęs aš tik skolinuosi. Nemanyk, kad dėl pinigų ir dovanų graikus užtariau. Prisimink paslaugas, kurias tau padariau, o dar anksčiau – tavo tėvui, ir suprask, kad užtariu tik Osmanų valstybę, idant per savo jaunatvišką lengvabūdiškumą neįstumtum jos pražūtin.

Mechmedas taip įsiuto, kad veidas patino, ir užriko:

– Mano valia pradėt ir baigt karą, kai noriu. Paklausyk pamokymo, kurį šiandien daviau, ir patikėk! Antraip čiupsiu už žilos barzdos, nuplėšiu galvą nuo pečių ir retas kuris mane pasmerks, nes matė, kas šįryt nutiko.

Bet Chalilis irgi taip supyko, kad galva ėmė kretėti, ir išrėžė:

– Ta virtuvės valtis vakar tau pakliuvo į nagus ir tavo caušai kiaurą naktį kankino eunuchą, laužydami jį tavo valiai, o pinigai, kuriuos liepei užsiūt žuvies pilve, – iš tavo paties iždo ir, mandinį, aš rasčiau graiką žvejį, kuris tą žuvį sugavo! Neapgausi manęs nei savęs, ir aš turiu ausis, nors ne viską girdžiu, bet ir tu ne viską girdi, nors manai girdįs.

Mechmedas įdėmiai pasižiūrėjo į jį, matyt, numanydamas, kad per savo padėtį ir patirtį tarp turkų jis valdo galingas jėgas. Chaliliui įsikarščiavus, jis atgavo savitvardą, staiga maloniai nusišypsojo, uždėjęs delną seniui ant peties, linksmai papurtė.

– Niekada neužmiršiu paslaugų, kurias padarei Osmanų valstybei, Chalili, – veidmainiškai pasakė. – Tepalieka šis pokštas tarp mudviejų, nes tu nusipelnei šio įspėjimo. Vis tiek daug kas paliudys, kad vasarą iš graikų gavai dovanų sunkių sidabrinių indų, kad juos užstotum. Tu manęs dar gerai nepažįsti ir nepasitiki manim, Chalili. Antraip suprastum, jog ir aš noriu gera Osmanų valstybei.

Jis stebeilijo tvaskiom akim į Chalilį, priekaištingai papurtė galvą ir pasakė:

– Pasitikėk manim, senuk. Gal aš tenoriu įspėti graikus. Gal vis dėlto dovanosiu jiems taiką, jeigu jie deramai užtikrins daugiau netrukdysią mano tvirtovės darbų. Karinė padėtis pastatys juos į vietą. Perduok šiuos žodžius, jeigu nori, kad neskubėtų rengt derybų su Vakarų valstybėm, siekdami Romos pagalbos. Tokiu atveju patys mane privers juos sutriuškinti. Pagyvensim – pamatysim, kas bus.

Žiūrėdamas į Chalilį, jis apdairiai pakartojo:

– Pagyvensim – pamatysim. Jeigu Alachas norės, tu irgi gyvensi ir dar pamatysi, kas bus.

Išdegus žemė smilko aplink sultoną, žemė tvoskė dar baisesniu karščiu nei įkaitęs dangus. Chalilis žemai nusilenkė Mechmedui ir nudūlino nunarinęs galvą.

Žiūrėjau į Mechmedą ir visa many plėtėsi, staiga tarsi per apreiškimą likau su juo pragariškame karštyje, negyvai ugnies nulaižytoje žemėje. Mano akyse jis virto niauraus grožio, šiurpulingu tamsos angelu, kurio pagiežingas pažinimas buvo

didesnis už žmogaus pažinimą, bet vis dėlto nesiekė dieviško pažinimo. Mario lūpos sustingo, ir aš tartum atsiskyriau nuo savo mirštančio kūno.

– Neužmiršk, kad tu tik žmogus, – pasakiau.

– Iš kur žinai, kad aš tik žmogus? – pasišaipė Mechmedas ir staiga pratrūko išdidžiu juoku žmogaus, per galią įgijusio laisvę. – Iš kur tai žinai, atminties žadintojau! – sušuko jis, žemei žioruojant ir smilkstant jam po kojų.

VIII

Mechmedui paskelbus karą, imperatorius Konstantinas, nepaisydamas išsigandusių patarėjų prieštaravimų, įsakė uždaryti Konstantinopolio vartus ir suimti visus į miestą atvykusius turkus. Graikų kaimai buvo nusiaubti, gyventojai išžudyti, bet net turkai nemanė, kad gali kilti tikras karas, ir daugis rūmų dykaduonių keliavo į miestą nusipirkti reikiamų dalykų ir pažiopsoti į jo įžymybes, nemažai graikų pirklių, kaip papratę, vyko į stovyklą parduoti maisto. Taip praėjo trys dienos. Tvirtovėje tęsėsi karštligiškas darbas ir Orbanas ėmė lieti naują patranką, laukdamas, kol atšals pirmoji. Pažiūrėti buvo ramu. Trečią dieną imperatorius Konstantinas paleido suimtus turkus ir nusiuntė pas Mechmedą atstovus paaiškinti, jog miesto vartus uždarė tik dėl to, kad buvo pažeista taika. Dėl to kalti turkai, bet jis trokšta išsaugoti taiką ir draugystę.

Bet per pasiuntinius jis perdavė:

– Jeigu Dievas nesuteiks tavo širdžiai taikingumo, pasikliausiu Dievo pagalba ir ginsiu savo miestą bei jo gyventojus, kol turėsiu jėgų.

Mechmedas savo ruožtu per pasiuntinius atsakė laikąs, jog šiais žodžiais skelbiamas karas.

– Alachas liudininkas, – pasakė jis, – nuoširdžiai ir sąžiningai siekiau taikos ir stengiausi ją išsaugoti. Pavargau nuo veidmainingos graikų klastos. Visą vasarą jūsų imperatorius mieste kaupė grūdų atsargas. Laikas jam nusiimti kaukę ir parodyti visam pasauliui savo kraugerišką veidą. Mano stovykloje pralietas osmanų kraujas liudija, jog dėl šio karo kaltas jūsų imperatorius. Teprisimena jis savo tikėjimo žodžius: kalaviją sugriebęs, pats nuo kalavijo krinta. Tegul sprendžia Alachas ir tegul kalavijas parodo, kuris iš mūsų teisus.

Graikų pasiuntiniai išsigandę šaukė neteisingai jį supratus perduotą žinią, bet, pašokęs nuo sosto ir trepsėdamas koja, jis

riksmu nutildė pasiuntinius ir paliepė rimbais išvyti juos iš stovyklos. Sumušti ir žaizdoti sugrįžo kilmingieji graikai į miestą, šitaip Mechmedui atėmus iš jų norą tęsti derybas, kurios būtų sustiprinusios taikos šalininkų, senųjų vizirių, pasisakiusių prieš karą, nuostatas.

Orbano išlieta didžioji patranka buvo užtempta ir pritvirtinta prie tvirtovės jūrinio mūro, kurį pastatydino Chalilis. Jos vamzdyje būtų tilpęs vyras ir ji šaudė penkiasdešimties talentų svorio akmeniniais sviediniais. Pirmasis tos patrankos šūvis sudrebino žemę ir griausmas pasiekė Konstantinopolį. Sviedinys nukrito prie Bosforo Azijos kranto, pakėlė baisingo aukščio vandens stulpą.

Rugpjūčio pabaigoje tvirtovė buvo baigta, nuo bokštų stogų nuimta švino danga. Sultonas paskyrė tvirtovės įgulą, surinko savo raitiją ir išjojo Konstantinopolio link. Raitelių saugomas, jis prisiartino prie mūrų per strėlės šūvį ir, jodamas nuo Aukso rago iki Marmuro jūros, sustojęs ilgai apžiūrinėjo mūrus, bokštus ir vartus, tikrino jų padėtį pagal savo brėžinius bei žemėlapius ir diktavo raštininkui savo pastabas. Prijojome taip arti prie mūrų, kad įžiūrėjome iš bokštų mus stebinčių sargybinių veidus, bet graikai neiššovė nei vieno šūvio, bijodami suerzinti sultoną. Mūrų galybe galėjai neabejoti. Aukšti kaip kalnai, jie kilo prieš mus ir apsauginis griovys jau juodavo, pilnas vandens iš miesto saugyklų. Net karščiausieji iš sultono palydos surimtėjo tyrinėdami tuos didžius mūrus – pasaulio stebuklą, kurio per šimtmečius niekas nepajėgė sugriaut.

Pavakare Mechmedas pasikvietė Orbaną ir pasakė:

– Tavo išlietos patrankos nugramzdins net didžiausią laivą, jei tas, nesumokėjęs muito mokesčio, plauks per Bosforą. Bet jos per mažos. Ar galėtum išlieti tokią patranką, kuri pramuštų šiuos mūrus?

Sėkmė trenkė Orbanui į galvą. Neabejodamas jis pažvelgė į saulėlydžio nuauksintus mūrus ir atsakė:

– Tikrai sugebėsiu. Jei ganėtinai man sumokėsi, išliesiu tau patranką, kuri į dulkes sutrintų net Babelio mūrus.

Tada Mechmedas paskyrė jam ypatingą asmens sargybą, jos vadas atsakė už Orbaną savo galva. Orbanui buvo uždrausta

žengti bent žingsnį be sargybinių palydos. Jis laikė tai didele garbe, bet iš tolo žvelgdamas į Konstantinopolį liūdnai pasakė:

– Jeigu imperatorius būtų mokėjęs man bent ketvirtadalį sumos, kurią moka švaistūnas, niekada nebūčiau kėlęs kojos iš Konstantinopolio.

Prieš grįždamas į Adrianopolį, Mechmedas maloniai priėmė Peros genujiečių pirklių pasiuntinius. Jie priminė jam vasarą padarytas paslaugas ir patikino besąlygišku nešališkumu per prasidėjusį karą. Mechmedas paslaugiai pažadėjo gerbti jų prekybos teises ir patikino nieko iš jų nereikalausiąs nei kivirčo su jais nekelsiąs.

Bet, užbaigęs ir parengęs tvirtovę, išreiškęs savo priešiškumą žygiu pro Konstantinopolio mūrus, Mechmedas paleido kariuomenę tarsi pasiekęs tikslą ir iškeliavo ramiai pamedžioti Juodosios jūros pakrantėje. Tenai gavom žinią, jog Orbano patranka pirmu šūviu nuskandino didelį venecijiečių laivą, kuris su miežių kroviniu mėgino perplaukti Bosforą nenuleidęs burių ir nesileido tikrinamas. Akmeniniai sviediniai kaip šiaudus triuškino stipriausias laivo lentas. Tvirtovės viršininkas pasiuntė valtis ir turkai išgelbėjo laivo vadą venecijietį Antonijų Ricą, jo raštininką ir porą dešimčių jūrininkų. Jie buvo atgabenti pas sultoną ir iš liūdesio dėl prarasto didelio laivo persiutęs Ricas rovėsi barzdą ir pagrasino sultonui Venecijos jūros galybe.

Mechmedas žiūrėjo į jį negailestingai šypsodamas ir pasakė:

– Alachas maloningas ir gailestingas. Palauk prie mano tvirtovės ant Bosforo kranto, kol iš tavo tėvynės atplauks karo laivai.

Jauną raštininką sultonas pasiliko ir įsakė iškastruoti. Laivo vadas ir jūrininkai buvo nuvesti į tvirtovę, nors Konstantinopolio venecijiečių bailas skubinai atsiuntė atstovą išpirkti Rico. Šis pakrantėje buvo pasodintas ant kuolo, gal dešimt jūrininkų sukapoti pusiau ir išmėtyti aplink jį. Kitiems jūrininkams Mechmedas leido grįžt į Konstantinopolį, kad papasakotų, kas nutiko. Kol buvo gyvas Ricas – tas nesutramdomas jūrininkas, – jis šaukė baisius prakeiksmus, tie sklido per vandenis, todėl vienas janyčaras, gerbdamas už drąsą, nakčia jį nudūrė. Bet nuo tol Bosforu plaukiančių laivų vadai žinojo, kad su sultonu

neverta juokauti, ir prie tvirtovės nuleisdavo bures, priimdavo tikrintojus ir sumokėdavo sultono skirtąjį muito mokestį. Tik vienas genujietis laivo vadas apsimetė nuleidžiąs bures, laukdamas, kol stipri srovė nuneš laivą nuo tvirtovės, kur patrankų sviediniai nepasiekia.

Tuo tarpu Konstantinopolį smelkė nerimastingas jaudulys. Žmonės įžvelgdavo ženklus audros šuoruose ir kruvinuose saulėlydžiuose, vienuoliai skelbė pranašystes, sklido kalbos, kad šventųjų atvaizdai prakaituoja, o ikonos lieja kruvinas ašaras. Daugis pasidavė vangiai nevilčiai ir, abejingai žvelgdami į ateitį, nieko nesiėmė, nes manė vis tiek nesukliudysią to, kas turi nutikt. O kiti guodėsi manydami, kad sultonas nekariaus, nes miesto apylinkėse vėl buvo ramu. Tik saujelė turtingųjų ir mokslo vyrų venecijiečių ir genujiečių laivais pabėgo į Vakarus. Senieji rūmininkai vangiai postringavo ragindami vengti visokių veiksmų, kurie gali dar labiau įsiutinti sultoną Mechmedą. Jie manė, kad imperatorius nuolaidomis vėl nupirks taiką. Tūkstantmetės valstybės negali sužlugdyti pašėlusio jaunuolio sumanymai, kuriems priešinosi seni, patyrę patarėjai iš jam artimiausių sluoksnių.

Bet neryžtingos, ūmaus būdo, senatviškos negalios apniktos, aklatikės ir vangios tautos supamas imperatorius Konstantinas galų gale liovėsi dvejojęs ir ėmėsi ryžtingai veikti. Jis nusiuntė atstovus pas popiežių Mikalojų į Romą priminti popiežiaus Eugenijaus laikais Florencijoje sudarytos pagalbos sutarties. Dabar, didžiausios bėdos ištiktas jis, nepaisydamas vienuolių ir visos tautos prieštaravimų, nusprendė skelbti uniją, jei Vakarų šalys taip įkainoja pagalbą. Jo pasiuntiniai aplankė visus kunigaikščius ir valdovus, prašydami pagalbos ir skelbdami atėjus lemiamą valandą.

– Jei Konstantinopolis žlugs, turkams atsivers kelias į Italiją, o tada ateis Romos eilė, – per pasiuntinius perdavė jis popiežiui.

Ir į Vengriją jis nusiuntė savo atstovus, reikalaudamas, kad Huniadis pažeistų taikos sutartį su turkais ir pultų juos per sienas. Bet pirmiausia jis paprašė Morėją valdančio brolio pagalbos.

Jis įsakė pirkti maisto atsargas, grūdus ir aliejų iš visų, kas galėjo parduoti, ir tuštino imperatoriaus iždą mūrams taisyti ir

ginklams įsigyti. Bažnyčioms ir vienuoliams įsakė šventuosius sidabrinius ir auksinius indus atiduoti pinigų kalyklai, pažadėdamas po karo atlyginti už juos keturgubai. Statybos meistrams liepė tuoj pat surinkti iš priemiesčių kapinių antkapius, taisyti bei sutvirtinti jais mūrus.

– Gimiau po negerom žvaigždėm ir nedaug laimės gyvenime patyriau, – pasakė jis. – Bet kovosiu iki paskutinio atodūsio ir mirsiu sykiu su miestu, jeigu tokia Dievo valia.

Mechmedas tiksliai žinojo viską, kas vyksta Konstantinopolyje, jo šnipai net Vakarų šalyse sekė graikų pasiuntinius bei jų bergždžius pasitarimus su karaliais ir kunigaikščiais. Rusą arkivyskupą Izidorių, už unijos palaikymą ištremtą iš šalies ir popiežiaus Eugenijaus pakeltą į kardinolus, popiežius Mikalojus paskyrė legatu Konstantinopolyje stebėti unijos skelbimo, pažadėjęs pavasarį išruošti laivyną ir pastiprinimą Konstantinopoliui apginti. Lapkričio mėnesį sykiu su Mitilėnės arkivyskupu Leonardu ir pora šimtų Chijo saloje ir Mitilėnėje nusamdytų lankininkų Izidorius pasiekė Konstantinopolį. Gruodžio mėnesį Sofijos sobore per iškilmingas pamaldas buvo perskaityta dvylika metų neskelbta unijos sutartis. Sykiu su kardinolu Izidorium pamaldas laikė nušalintas graikų patriarchas Grigalius. Rūmų kilmingieji, nebylūs, nublyškusiais veidais, atidavė savo Bažnyčią popiežiaus valdžiai ir prieš savo valią pripažino Šventosios Dvasios dvejopą kilmę. Bet soborą apsupo vienuolių sukurstytos minios žmonių, jie šaukė prakeiksmą ir mirtį tikėjimo atskalūnams ir pranašavo pražūtį imperatoriui, atsižadėjusiam tėvų tikėjimo dėl žemiškos naudos. Kai diduomenė išėjo iš soboro, didysis kunigaikštis Notaras, reikšdamas prieštaravimą, sustojo ir suriko:

– Verčiau turkiškas turbanas nei popiežiaus mitra!

Šis šūkis tyliai pasklido tarp žmonių, jį kartojo ir Jurgis Scholarijus, kuris tapo Marko Eugeniko neapykantos palikimo puoselėtoju ir pasitraukė į Pantokratoro vienuolyną, nūsdamas maldomis ir pasninku atpirkti Florencijoje pasirašytos unijos sutarties nuodėmę. Tapęs vienuoliu, pasivadino Genadijum ir pranašavo Konstantinopoliui gresiant baisią pražūtį, kol imperatorius Konstantinas pastatė jį į vietą. Bet jis laiškais ir per

žinianešius nuolatos kurstė vienuolius ir liaudį. Kai paskelbė uniją, jis prakeikė Šventosios Sofijos soborą, todėl per pamaldas šis būdavo tuščias ir žmonės baisindamiesi šalinosi net didžiojo kupolo šešėlio.

„Verčiau turkiškas turbanas nei popiežiaus mitra", – ošė Konstantinopolio liaudis, ir imperatoriaus statybos meistrai įsidėjo į kišenes nemažą dalį mūrams taisyti skirtų lėšų. Tuo metu visuose Osmanų uostuose karštligiškai buvo statomi karo laivai, o Orbanas Adrianopolyje ruošėsi lieti per amžius didžiausią patranką. Mechmedas naktimis nebesudėdavo bluosto, o bergždžiai mėtydavo pagalvę iš vieno lovos krašto į kitą, vidur nakties šokdavo iš patalo ir susikviesdavo patrankų meistrus, statytojus bei architektus pasižiūrėti Konstantinopolio mūrų brėžinių. Sausio mėnesį jis grįžo į savo naujuosius rūmus Adrianopolyje. Orbano išlietąją patranką iki rūmų tempė penkiolika porų jaučių. Patranka buvo prikabinta ir lankais pritvirtinta prie didžiulių rąstų pakylos ir sultonas pasiuntė žinianešius įspėti gyventojų dėl bandomojo šūvio griausmo, nenorėdamas nugąsdint viso miesto.

Patrankos vamzdžio skersmuo buvo trijų pėdų, o jos apvalūs akmeniniai sviediniai svėrė po tūkstantį penkis šimtus svarų. Tai buvo didžiausias visų laikų liejybos stebuklas ir Orbanas spėjo ją iššausiant tris šūvius per dieną. Penkiasdešimt pabūklininkų triūsė apie tą patranką. Sultonas susikvietė visus savo rūmų kilminguosius ir mokslo vyrus pažiūrėti patrankos šūvio. Atsargumo dėlei Orbanas paragino žmones sustoti atstu per porą šimtų žingsnių, persižegnojo ir uždegė dagtį ant ilgo smaigo. Kuo toliausiai atsistojęs prikišo dagtį prie užtaiso, iš didžiulės patrankos nasrų plykstelėjo šiurpulinga liepsna ir sultono rūmai prapuolė dūmų debesyje. Žemė sudrebėjo mums po kojom ir daugis žiūrovų griuvo kniūbsti. Griausmas užtrenkė ausis ir mieste pasigirdo aimanos. Bet nelaukęs, kol išsisklaidys dūmai, sultonas Mechmedas pentinais pavarė griausmo pabaidytą žirgą ir nulėkė prie sviedinio. Mes tekini puolėme iš paskos ir radome sultoną maždaug už tūkstančio žingsnių spoksantį į šešių pėdų gilumo duobę, kurią buvo išrausęs sviedinys.

Sultonas įsakė atnešti Orbanui dovanų pirmojo laipsnio garbės apsiaustą bei dešimt tūkstančių sidabrinių ir paliepė sušaukti salėn divaną. Taip pat įsakė sukviesti visus aukštus rūmų pareigūnus, vergus bei laisvuosius, narsiausius vadus, daugybę janyčarų vadų, islamo mokslo vyrus iš Adrianopolio, dervišų vyresniuosius, šeichus ir savo rūmų poetus, todėl kelių šimtų žmonių minia kimštinai susikimšo sosto salėje. Tai įvyko iškart po patrankos šūvio, kai daugeliui nuo griausmo dar buvo užgultos ausys, todėl mokslo vyrai bei dervišai garsiai rėkė Korano eilutes, šlovindami Alacho visagalybę ir Orbano išlietą patranką kaip kūrinijos stebuklą.

Visi pasirengimai iki tol vyko dangstantis šiokiu tokiu paslapties šydu ir sultonas Mechmedas nebuvo divanui viešai išsakęs savo ketinimo, nors visi jį numanė. Susikvietęs kilminguosius ir palaukęs, kol triukšmas, šnabždesiai ir nuostabos šūksmai išvirs į visišką tylą, jis paslaptingu tamsiu veidu įžengė į salę ir įsitaisė soste. Atsisėdęs permetė gelsvom akim visus iš eilės ir laukimo sloguly aiškiai buvo justi įsivaizduojama baimė. Kiekvienas sau svarstė, kuo iš netyčių ar sąmoningai sultoną supykdė, ir šaltoje salėje mušė mirties prakaitas. Visi bijojo, daugis sultono nekentė, bet tas dvidešimt dvejų metų jaunuolis jau gebėjo savo valia valdyti baimę ir neapykantą.

Sukryžiuotom kojom sėdėdamas soste, tvaskėdamas įvairiaspalviais brangakmeniais, jis pagaliau prabilo. Alacho vardu priminė didžius protėvių darbus, pradėjęs nuo Osmano ir jo sapno, ir keturių šimtų raitelių, iš kurių išaugo Užkariautojo tauta. Iš mažytės sėklelės išaugo galingas medis, kuris kada nors savo paunksmėn priglaus visą pasaulį. Jis priminė paties pranašo žodžius, kad Konstantinopolis – miestų karalius – pakliūs islamo valdžion.

– Basilėjo valdžia žlugusi, – pasakė jis, – sutrešusi ir kirminų suvarpyta dešimtį šimtmečių tvėrusi imperija. Pasistenkim paskutinį kartą. Musulmonai, Alachas leido man išplėšti žaibą iš dangaus, kad galėčiau pramušti mūrus, ir dar niekad Osmanų kariuomenė nebuvo tokia stipri, kaip dabar. Atėjo laikas, išmušė valanda – daugybė pranašysčių šitai liudija.

Didelėje salėje jo ugningas balsas aidžiai gaudė. Sultonas

neįstengė tvardytis. Pašoko ant kojų. Šaukė degančiom žvėries akim:

– Alachas – vienintelis Dievas, o Mahometas – jo pranašas! Pranašas pažadėjo rojų visiems, kurie žus šventame kare su netikėliais. Alacho rojus ir nemirtinga šlovė žemėje laukia visų, kurie eis paskui mane. O tarp mūrų nugalėtojo laukia šimtmečius kauptas turtas ir nuostabiausios mergelės, dailiausi jaunikaičiai nugalėtojui teks kaip grobis. Jau nėra kada dvejoti. Pats Bizantijos imperatorius klastingasis Konstantinas prisišaukė kerštą pasiųsdamas į Vakarų šalis derybininkus kviesti pagalbon laivyno. Todėl būtina skelbti šventąjį karą, sušaukti kariuomenę, apsiausti Konstantinopolį ir nugriauti jo mūrus, kol Vakarų šalys neatskubėjo į pagalbą gūrančiai valstybei.

Jis nutilo, apsižvalgė degančiom akim aplinkui ir paaiškino:

– Žinau, tarp jūsų yra tokių, kuriems sunku pasiryžti, ir yra išmintingų abejoklių, kurie neužmiršta pavojų, kilsiančių mūsų valstybei, jei teks kariauti su Konstantinopoliu. Alachas ir visa kariuomenė liudininkai: aš pats troškau tik taikos, turėjau vienintelį tikslą – užtikrinti kariuomenei laisvą kelią per Bosforą, taip norėjo mano tėvas, todėl tokia nelaimė kaip Varna daugiau negali pasikartot. Alachas liudininkas: graikai patys pažeidė taiką ir sukurstė prieš mus Vakarų šalis. Po ilgų kivirčų ir tarpusavio karų galingi Vakarų šalių kunigaikščiai susitaikė ir jų klaidatikis popiežius vėl pačioje galybėje. Mano tvirtovę Bosforo pakrantėje graikai klastingai numatė kaip dingstį pradėti karą ir, graudžiai šaukdamiesi pagalbos, surengti bendra klaidatikyste pagrįstą dar vieną kryžiaus žygį. Todėl šią valandą kilo mirtinas pavojus visai Osmanų valstybei, o didžiausio pavojaus valandą nevalia dvejoti ir delsti. Turime rinktis: didžiausia garbė ir didžiausia Osmanų pergalė ar visos valstybės žlugimas. Prie tokios padėties savo klastinga politika mus privedė graikai, ir aš negaliu rinktis. Bet jei įtempsime visas jėgas, visą valią, remsimės savo tikėjimu ir būsime už graikus greitesni, pažadu jums pergalę – didesnę pergalę, nei mano garbingi protėviai per amžius buvo pasiekę, didžiausią pergalę, kokią žada Koranas ir pats pranašas savo žodžiu patvirtino.

Sultonas vėl nutilo ir tylėdamas smilko kaip anglis. Nebeįstengdamas daugiau tvardytis, jis išsitraukė kardą ir galingu balsu sušuko:

– Užkariausiu Konstantinopolį arba mirsiu! Toks mano sprendimas. Tas, kuris mane myli, tegul eina paskui mane!

Tada sosto salėje sprogo papročio ir baimės nustatyta tyla, pratrūko audra ir net senieji, užkerėti tų žodžių, lyg protą praradę šaukė, o jaunieji glėbesčiavosi žadėdami nugalėti arba mirti prie Konstantinopolio mūrų. Mokslo vyrai ir dervišai šaukėsi Alacho ir balsų audroje skelbė senas pranašystes. Mechmedui baugiai nusišypsojus, sublizgo balti dantys, kūnas drebėjo iš jaudulio ir jėgų įtampos.

Tą pačią dieną žygūnai išbėgo šaukti kariuomenės į Adrianopolį ir daugybė dervišų bei garsių mokytojų iškeliavo į visus valstybės pakraščius skelbti švento karo ir raginti kiekvieno tikinčiojo parduoti apsiaustą, nusipirkti kalaviją ir prisidėti prie kariuomenės, žygiuojančios žlugdyt Konstantinopolio.

Sultonas atskleidė savo tikslus ir jo ketinimai jau buvo aiškūs. Neleidęs didžiajam viziriui Chaliliui ir seneliams taikos šalininkams daugiau ginčytis ir nenorėdamas klausyti įspėjimų, jis išdėstė savo rūmams, kas įvyko tuomet, kai nugriaudėjo didžioji patranka, todėl jau niekas nedrįso niurzgėti. Osmanų valstybė turėjo ruoštis įtempti visas jėgas ir didysis viziris Chalilis per Peros genujiečių pirklius pasiuntė imperatoriui Konstantinui žinią, kad apsiaustis jau neišvengiama. Konstantinas atsakė dar vienu laišku sultonui. „Jau aišku, kad labiau trokšti karo nei taikos, – rašė jis. – Todėl dabar kreipsiuosi į Dievą ir pasikliausiu tik Juo. Jeigu Jo valia bus atiduoti miestą tavo valdžion, kas pajėgs priešintis. Grąžinu tavo žodį ir atleidžiu nuo vykdymo visų sutarčių ir pažadų, kuriuos abu davėme. Uždariau savo miesto vartus ir ginsiu savo tautą iki paskutinio kraujo lašo. Tebūnie tavo valstybė laiminga iki tos dienos, kai teisingasis Dievas, aukščiausias teisėjas, pasikvies mus abu į savo teismą ir viską išspręs."

Šaltą vasario naktį sultonas Mechmedas, liepęs pažadinti mane iš miegų, pasikvietė į savo kambarį. Virš rūmų dvelkė juodas vėjas ir, eidamas per kiemus, aš drebėjau iš šalčio. Mechmedas dar nebuvo nusirengęs ir lyg kvaitulio ir karščio perimtas vaikštinėjo pirmyn atgal po blyksinčių lempų nušviestą miegamąjį.

– Negaliu užmigti, atminties žadintojau, – pasakė. – Žmogaus kūnas manęs nenuramina, vynas manęs nesvaigina, muzikantus išvijau. Širdį degina vičviena aistra ir ta aistra pavers mane pelenais, jei neužmigsiu. Todėl kalbėk man, kad ramiai užmigčiau.

Aš pasakiau:

– Tavo grandinės tvirtesnės nei vergo, prirakinto prie irklavimo suolo. Kiekvienu darbu tu vis tvirčiau susipančioji ir jau kaip gyvas neišsivaduosi.

Waltari, Mika

Va234 Johano jaunystė : romanas / Mika Waltari ; iš suomių kalbos vertė Aida Krilavičienė. – Vilnius : Tyto alba, 2010. – 370, [2] p. – (Klasika)

ISBN 978-9986-16-802-7

„Johano jaunystė" – pirmasis „Mirties angelo" variantas, pasak literatūrologų, galintis garsinti ne vieną rašytoją. Tai atskiras solidus kūrinys, galintis papildyti ir paaiškinti romaną „Mirties angelas"; jame Johanas prisimena audringą savo gyvenimo pradžią. Šis romanas buvo išleistas tik 1981 m., po autoriaus mirties. Johanas Peregrinas, jaunas graikų raštininkas, kuriam nerūpi nei moterys, nei vynas, žinių troškimo genamas keliauja per politinių ir religinių konfliktų draskomą Europą. Romane vaizduojamos kovos dėl valdžios, dėl turto ir dėl tikėjimo įžiebia Konstantinopolyje ugnį, kuri ir praris didingąją sostinę. O kol kas jaunasis Johanas knygose ir žmonėse ieško gyvenimo prasmės.

UDK 894.541-3

Mika Waltari

JOHANO JAUNYSTĖ

Romanas

Iš suomių kalbos vertė *Aida Krilavičienė*

Viršelio dailininkė *Ilona Kukenytė*

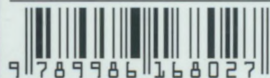
Tiražas 2 000 egz.
SL 1686. 2010 11 26. 19,68 apsk. l. l.
Išleido „Tyto alba", J. Jasinskio g. 10, LT-01112 Vilnius, tel. 2497598, info@tytoalba.lt
Spausdino UAB „Logotipas", Utenos g. 41A, LT-08217 Vilnius



1951 metais, nusprendęs rašyti romaną apie Konstantinopolio užkariavimą, garsiausias suomių rašytojas Mika Waltari (Mika Valtaris; 1908–1979) pradėjo pasakojimą nuo Johano jaunystės. Parašęs beveik penkis šimtus puslapių ir pasakojimu nepasiekęs Konstantinopolio, rašytojas kūrinį atidėjo ir ėmėsi rašyti naują knygą, šiandien lietuvių skaitytojams žinomą „Mirties angelo" pavadinimu. „Johano jaunystė" – pirmasis „Mirties angelo" variantas, pasak literatūrologų, galintis garsinti ne vieną rašytoją. Tai atskiras solidus kūrinys, galintis papildyti ir paaiškinti romaną „Mirties angelas"; jame Johanas prisimena audringą savo gyvenimo pradžią. Šis romanas buvo išleistas tik 1981 m., po autoriaus mirties.

Johanas Peregrinas, jaunas graikų raštininkas, kuriam nerūpi nei moterys, nei vynas, žinių troškimo genamas keliauja per politinių ir religinių konfliktų draskomą Europą. Sąžiningas, garbingas ir smalsus Johanas turi dinastinę teisę į Bizantijos imperatoriaus valdžią, bet netenka noro ja naudotis, pamatęs Bažnyčios vadovų ir imperatorių valdymo godulį, pinkles ir intrigas. Po Varnos mūšio pakliuvęs į nelaisvę ir susibičiuliavęs su sultonu Muradu, Johanas perpranta valdžios esmę ir islamo, besiskverbiančio į Europą, kultūroje. Romane vaizduojamas ir Murado sūnus, valdžiotroška Mechmedas, kuriam vėliau ir pavyks užkariauti Konstantinopolį; kova dėl valdžios, dėl turto ir dėl tikėjimo įžiebia Konstantinopolyje ugnį, kuri ir praris didingąją sostinę. O kol kas jaunasis Johanas knygose ir žmonėse ieško gyvenimo prasmės.

ISBN 978-9986-16-802-7



www.tytoalba.lt